SECVNDVM VOLVMEN.

ARISTOTELIS STAGIRITAE DE RHETORICA, ET POETICA LIBRI,

CVM

AVERROIS CORDVBENSIS IN EOSDEM PARAPHRASIBVS:

QVORVM NVMERVM VERSA PAGINA MONSTRAT.

Ex legato Ill.mi Comini

SOC·IESV·BIBL·SEC·
IHS

Cum summi Pontificis, Gallorum Regis, Senatusq; Veneti decretis.

VENETIIS APVD IVNTAS .M D L.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

IN HOC SECVNDO VOLVMINE HÆC CONTINENTVR.

Libri quidem omnes recogniti, ac in Summas nõnulli: omnes vero in Capita diuisi.

Summarum, ac Capitum index in voluminis initio.

Hæc autem omnia præfationem legenti magis innotescent.

INDEX SVMMARVM, AC CAPITVM LIBRORVM, QVI IN HOC VOLVMINE CONTINENTVR.

Summa, ac Capita Primi libri artis Rhetoricæ Aristotelis.

SVMMA LIBRI.

Summa, ac Capita Secundi libri artis Rhetoricæ.

SVMMA LIBRI.

Summa, ac Capita Tertij libri artis Rhetoricæ.

SVMMA LIBRI.

Capita Paraphrasis Auerrois in libros Rhetoricorum Aristotelis.

CAPITA PRIMI LIBRI.

Tractatus.

Capita Paraphrasis in secundum librum Rhetoricorum.

Capita Paraphrasis in tertium librum Rhetoricorum.

Summa ac Capita libri Rhetoricæ ad Alexandrum Aristotelis.

SVMMA LIBRI.

De tribus Causarum generibus, Probationibus omnibus, Elocutione, ac Orationis partibus, tum in uniuersum, tum singillatim in unoquoque Causarum genere. fol.67.

Summa, ac Capita libri de Poetica Aristotelis.

SVMMA LIBRI.

De Poeseum cõuenientia, ac differentijs: Poesis origine, ac incremento: Tragœdiæ essentia, partibus, ac speciebus: Epopœiæ pariter: Poetarũ increpationibus, ac defensionibus, Tragœdiæq́ue & Epopeiæ comparatione. fol.81.

Quæ

Capita Paraphrasis Auerrois Cordubensis in librum Poeticæ Aristotelis.

Finis.

GEORGII TRAPEZVNTII AD PAPAE THESAVRARIVM

PROLOGVS IN TRES RHETORICORVM LIBROS AD THEODECTEN A SE TRANSLATOS.

LIBROS Rhetoricorum Aristotelis, quos e Græca lingua in Latinam nuper traduxi, tuo potissimum nomini dedicaui. Est enim liber cæteris fere Aristotelis libris omnibus longe utilior, iis præsertim qui multorum magnorumq; negotiorum onera subeunt: adeo ut facile animum inducere lector possit, aut multa se de rebus humanis hinc didicisse: aut quæ prius experiendo didicerat, cuncta hinc recognouisse. Mirum enim est sic ipsum omnia de moribus hominum per diuersas ætates atq; fortunas prudenter inuenisse, distincte explicasse, ornate conscripsisse, ut nihil ab eo prætermissum esse uideatur: nec secreta naturæ solum, ut summus omnium philosophus, sed abditas quoq; hominum mentes, motusq; reconditos non iniuria percepisse uidetur. quod ita esse tu ipse legendo iudicabis. nam ad alias laudes uirtutis humanitatisq; tuæ hæc etiam accedit, ꝙ inter tot occupationes, laboresq; tuos, legendi quoq; ratio tibi habeatur. Vnde fit, ut qui docti sunt, aut esse uidentur: eos omnes complectaris ac foueas. Sed de laudibus tuis dabitur tempus alias. Hunc uero librum nomini tuo traduxi. quoniam quum tuorum in me beneficiorum magnitudinem considero: plus me tibi debere inuenio, q̃ possim aut facultate aut ingenio aut dicendi copia debitam gratiam referre: quippe qui & magna mihi contulisti, & nulla re alia q̃ insita tibi humanitate commotus contulisti. Quare non esse a me alienum putaui, si uolo is esse, quem tu me esse uoluisti: & si referre nullo pacto possim, aliquid tamen efficere, quo gratum animum meum ostēderem. Suscipias ergo, reuerende mi Pater, traductionis meæ munusculum, & tibi recipienti pulcherrimum, & mihi offerenti ornatissimum.

ARISTOTELIS

ARISTOTELIS STAGIRITAE.

PERIPATETICORVM PRINCIPIS ARTIS RHETORICAE LIBER PRIMVS,

Georgio Trapezuntio interprete.

SVMMA LIBRI.

De Rhetorices cum Dialectica, conuenientia, eius utilitate, essentia, subiecto, ac instrumẽtis. De triplici Rhetorices, Causarum'ue generibus, ipsorũ finibus, circa quæ unumquodque uersetur, ac quibus utatur, exquisita enarratio.

De eisdem Rhetoricam, ac Dialecticam esse. Eos qui de Rhetorica ante Aristotelem scripserunt, defectuose, ac non recte scripsisse. Quæ sit ipsius utilitas. Cap. I.

RHetorica Dialecticæ ęquipollet. nam de ijs vtraq; est, quę omnium quodam modo communia, & nullius determinatæ sciẽtiæ esse cognoscuntur. Quapropter omnes etiã vtriusq; aliquo modo participes sunt. quippe omnes aliquousq; tum quęrere ac reddere rationem, tum defendere & accusare conantur. Verum multi hæc temere, nõnulli exercitatione ac habitu factitant. Quę quoniã vtroq; fieri modo possunt, patet quod possunt & in certam rationem ac viam redigi, cùm eius causam inspicere possimus, quo tam qui exercitatione, quàm qui casu dicunt, quod volunt adipiscuntur. id vero artis esse officium omnes recte concedent.

Contra eos, qui ante Arist. scripserunt, & qui defectuose scripserunt.

Quicunq; igitur eloquentiæ artes ad pręsens vsque composuerunt, paruam ipsius particulam adinuenerunt. Nam cùm fidem facere, artificiosum tantummodo sit, cętera vero accedant: ij de enthymematibus quæ persuasionis sunt nerui, nihil dicunt: de ijs autem quæ præter rem sunt, plurima pertractant. indignatio enim, misericordia, ira, cæteriq; animi affectus, non de ipsa re sunt, sed commouẽdi iudicis causa. Quare si quemadmodum in nonnullis ciuitatibus fieri solet, maximeq; in ijs quæ bonis legibus gubernantur, sic in omnibus quoque iudicijs esset: nihil profecto haberent qđ dicerent. Nam oẽs oporterẽ legibus esse ita constitutum arbitrantur, partim etiam vtuntur, ac prohibent præter rem quicquam dicere, vt Ariopagitæ, recte id ita putantes. Non enim oportet in iram aut inuidiam aut misericordiam impellẽdo, à recto iudicem flectere: ne similes ei simus, qui eam qua vsurus sit, regulam prius inflectit. Ad hæc quoque perspicuum est, nihil ad litigantem pertinere, nisi vt ostendat, res sit, nec'ne, & factum'ne sit, an non. Si vero magnum aut paruum, iustum aut iniustum, quæ legislator non determinauit, ea non à litigantibus accipere, sed per seipsum iudicem scire oportet. Maxime igitur conuenit vt quę recte positæ sunt leges, cuncta ipsæ explicent, quæ explicari queant, & quàm minima iudicibus relinquant. Primum, quia vnum aut paucos prudẽtes qui leges ferre aut iudicare possint, facilius est inuenire quàm multos. Deinde, quoniam longi temporis consideratione leges feruntur, iudicia breuissime conficiuntur, difficile est vt bene à iudicibus iustum & conducibile distribuatur. Illud autem omnium maximum est, quòd legislatoris iudicium nõ de singulis, nec de præsentibus, sed de vniuersalibus & de futuris est: senator vero & iudex de præsentibus iam determinatisq; iudicant. Vnde fit vt cùm & ament, & oderint, sua quoque vtilitas connexa sit, non satis queant veritatẽ perspicere: sed propria vel voluptas, vel dolor iudicia sua obumbret. Quare minimã cæterarum rerum potestatem iudici tribuendam dicimus: factum vero esse, aut non factum, & fore aut non fore, esse quoque, vel non esse: hæc omnia, cùm non possit lator legis prouidere, iudicibus relinquenda necessario sunt.

Quid iudicibus tribuendũ, et quid legi.

Quæ quoniam sic se habent, patet cùm de exordio, narratione, cæterisq; particulis quid habere debeant præcipiunt, aliena remotaq; ipsos præcipere. Nihil enim aliud ij agunt, nisi vt iudicem quomodocunque afficiant: de artificiosa autem persuasione nihil afferunt: quod est vt ostendant, vnde quispiã enthymematicus fieri possit. Idcirco etiã cùm eadem sit via & ratio deliberationis & iudicij: cumq; melior, ac ciuitatibus vtilior deliberatiua præceptio sit, quàm iudicialis: de illa nihil, de hac plurima tradere conãtur. Minus enim in deliberationibus cõducit præter rem dicere, minusq; malitiæ deliberatio habet, q̃ iurisdictio: cùm sit communis. hic enim de singulis quæ vidit iudicatur⁹ est. itaq; nihil aliud demonstrare oportet, nisi q̃ sic se habeat, vt is qui cõsulit affirmat. In iudicialibus autem id non satisfacit. nã cùm de alienis rebus iudiciũ

Cur de iudiciali pte, magis q̃ de deliberatiua, ab aliis tractatum sit.

sit, vtilis est auditorũ præparatio: qui rem suã considerantes, ac ad gratiam audiẽtes, largiũtur litigantibus operam, non iudicant. Quapropter multis quoq; in locis (vt iam diximus) ne prẹter rem quicquam dicatur, cautum est legibus, ibiq; id ipsi iudices exacte obseruant. Verum quoniam perspicuũ est, artificiosam viam & rationem in persuadendo consistere, persuasionemq; quandam esse demonstrationem (tunc enim vehementer credimus, cùm demonstratum esse putauerimus) enthymema quoq; rhetoricam esse demõstrationem: quod (vt simpliciter dicam) præcipuum est in persuasione: idq; esse syllogismum quendã & de quolibet syllogismo Dialecticã vel vniuersam, vel partem eius quandam considerare: patet eum qui ex quibus & quomodo syllogismus fiat, optime possit perspicere, maxime enthymemanicũ esse: insuper qui hoc etiã teneat, quibus de rebus enthymemata sint, quidq; à logico syllogismo differãt. Eiusdem enim virtutis est & veri & verisimilis consideratio. Atq; etiam homines satis ad veritatem nati sunt, et vt plurimũ veritatem consequuntur. Quamobrem qui probabilia facile coniectura consequitur, is & ad veritatem similiter se habet. Perspicuũ igitur est quæ præter rem sunt artes, ab alijs quoq; traditas esse, quamq; ob rem ad iudiciales magis præceptiones declinarũt. Vtilis autem rhetorica est, tum quoniam vera & iusta meliora secundum naturã sunt, q̃ cõtraria, ita vt nisi decenter iudicia fiãt, necesse sit in eis vinci, quod vituperatione dignum est: tum quia ne si certissimam quidem habeamus scientiam, facile est nonnullis per eam persuadere. impossibile nanq; id est. cùm enim disciplinæ ratio ad scientiam sit ita necessaria (vt ẽt in Topicis dicebamus, cùm de colloquutione cum multis diceremus) fides & oratio ex communibus faciẽda est. Præterea oportet, vt sicut & in syllogismis, persuadere contraria possimus, non vt vtraque faciamus (nam mala faciunda non sunt) sed ne nos lateant quomodo se habeant, & vt cũ alij nõ iuste vtantur oratione, soluere possimus. Aliarum igitur artium nulla de contrarijs ratiocinatur, sed Dialectica & Rhetorica id solæ faciunt. nam vtraq; similiter de contrarijs est, quamuis non similiter subiectę res se habent: sed semper vera prẹstantioraq; secundum naturam, melius syllogismo colliguntur, aut (vt simpliciter dicam) credibiliora sunt. Ad hæc absurdum est, si non posse corpore sibi præsidio esse, turpe sit, oratione vero non sit: quod hominibus magis est proprium, quàm vsus corporis. Sed quòd magna inferat incommoda qui vi hac orationis iniuste vtitur, id certe omnium bonorum præterquam virtutis, & maxime præstantissimorum, vt virium, sanitatis, diuitiarum, imperij commune est. nam his omnibus maxime quispiam proderit, cũ iuste vtatur: & lædet, cũ iniuste. Quòd igitur non sit vnius cuiusdam ac determinati generis Rhetorica, sed sicut Dialectica, & quod vtilis, expositum est: quodq; opus eius non est persuadere, sed posse quæ in singulis credibilia sunt perspicere, veluti etiam in cæteris artibus vniuersis. Nec enim medicinę est sanitatẽ inducere, sed quoadusq; possibile sit, ad hoc vsq; perducere: cùm possibile sit etiã eos qui nullo possunt pacto sanari, bene tamẽ curare. Prẹterea ꝙ eiusdẽ sit tã qđ credibile est, q̃ qđ credibile videt̃, ꝑspicere, vt Dialecticæ tã syllogismum, quàm apparentem syllogismum. Cauillator enim nõ viribus, sed electione: hic vero tam scientia quàm electione orator erit. ibi electione quidem cauillator, Dialecticus autem non electione, sed viribus. Sed iam de ratione ipsa dicendi conabimur exponere, quò pacto, & ex quibus propositum assequi poterimus. Rursus igit̃, ceu ab initio definientes ipsam quid sit, reliqua dicamus.

Quod instrumenti maxime persuasionis aptum.

Rhetoricæ vtilitas.

Quid sit Rhetoricę opus.

Quid sit Rhetorica, quod eius subiectum, quomodo se ad Dialecticam habeat, & ex quibus rebus principalibus oratio conficiatur.

Cap. II.

Sit ergo Rhetorica, vis, qua qđ ĩ vnaquaq; re probabile est, perspicitur. nullius enim alterius artis id officium est. Nam singulę artes circa id qđ eis subiectũ est, doctrinales ꝑsuadentesq; sunt: veluti Medicina circa id quod sanari, ægrotareq; possit: Geometrica circa passiones quæ magnitudinibꝰ accidũt: Arithmetica circa numerum: & similiter reliquę artes & scientiæ. Rhetorica vero, quæ de re data (vt ita dicam) credibilia sunt, perspicere posse videtur. quocirca etiam dicimus non in genere quodam determinato hanc artem versari. Persuasionum vero aliæ sine arte, aliæ artificiosæ. Sine arte illas appello, quæ non à nobis excogitantur: sed cum extra sint, assumũtur, vt testes, cruciatus, scripta. Artificiosas vero, quæ ratione ac via à nobis excogitari possunt. itaq; ipsarum alijs vti oportet, alias inuenire. Harum igitur quę ratione parantur, persuasionũ genera sunt tria. Nã alia sunt in moribus eius qui dicit: alia ĩ auditore modo quodã afficiẽdo: alia in rõne ipsa, cũ demonstremus, aut demõstrare videamur. Propter mores igitur credũt, cũ sic dr̃ oratio, vt fide dignus q dicit videatur. nã probis & magis & facilius de

Persuasiões alię sine arte, alię artificiosæ.

Artificiosarũ genera tria.

omnibus ſimpliciter credimus. In quibus vero certitudo non eſt, in ijs, quoniam diuerſis agimur opinionibus, etiam omnino. verum id etiam non quoniam præopinatus quis fuerit talem quendã eum eſſe qui dicit, ſed vi orationis oportet euenire. Nam probitas dicentis, non (vt quidam eorum reliquerũt qui artes ſcripſerunt) nihil affert ad probãdum, ſed ferè (vt breui abſoluam) præcipuam mores faciunt fidem. Propter ſeipſos autem auditores credunt, cùm oratione in affectum impelluntur. nõ enim ſimiliter iudicium reddimus cùm dolemus, & cùm lætamur, & cùm diligimus, et cùm odimus. Qua de re ſola qui nunc artes ſcribunt, pręcipere conantur. de quibus ſingulis, explanabimus cùm de affectibus dicemus. Rationib⁹ autem in fidem auditores inducimus, cùm verum aut veriſimile ex probabilibus quæ in vnoquoq; ſunt, eſſe demonſtramus. Verum quoniam fides his fit, patet hæc tria eſſe capiunda: vt ſcilicet facultatem ratiocinandi habeamus: vt mores ac virtutes conſideremus: & tertium, vt de affectibus qd vnuſquiſq; ſit, & quale quid, & ex quibus naſcitur, & quo pacto. Itaq; efficitur, Rhetoricã quaſi propaginem eſſe Dialecticę, & eius negotij qd' circa mores eſt: qd' cũ de affectib⁹ ſit, ęquũ eſt vt ciuile appellet. Quapp et Rhetorica ipſa ſub Ciuilis figura conditur. & qui eam adepti ſunt: vel ignorantia, vel arrogãtia, vel alijs cauſis, quibus hoĩes perturbantur, ipſius quoq; Ciuilis poteſtatem conſecutos ſe arbitrantur. Parricula enim Dialecticæ quædam eſt ac ſimulachrũ, vt principio diximus. neutra enim earum de re determinata quomodo ſe habeat ſcientia eſt: ſed facultates quædam ſunt inueniendarum rationum. De ipſarum igitur vi, & quo pacto altera ſe ad alteram habeat, ſatis ferè dictum eſt. Eorum autem quibus probamus (vt & in dialecticis) aliud inductio eſt, aliud ſyllogiſmus. Nam enthymema quidem ſyllogiſmum rhetoricum, exemplum vero rhetoricam inductionem appello. Omnes autem fidem faciunt demonſtrando, vel exempla dicendo, vel enthymemata, & præter hæc penè nihil. Quare ſi omnino neceſſe eſt ſyllogiſmo, vel inductione quodcunq; oſtendere, vt à nobis in Reſolutiuis expoſitum eſt, neceſſario alterum ipſorũ alteri idem erit. Quid autem inter enthymema & exemplum interſit, ex Topicis patet. nam ibidem de ſyllogiſmo & inductione dictum eſt prius: quia ſi i multis ac ſimilibus ſic ſe habere oſtendas, ibi quidem inductio, hic autem exemplum eſt. Sin vero cùm quędam ſint, aliud quid horum cauſa eueniat propter hæc, quoniam hæc ſunt aut vt vniuerſaliter, aut vt plurimum, ibi quidem ſyllogiſmus, hic autem enthymema vocatur. Nec latet quòd vtrunq; Rhetoricæ genus laudatur. nam vt & in methodicis dictum eſt, ita & in his ſe habet. Vt enim orationum quædam ſunt exemplares, quædam enthymematicæ: ſic oratorũ quoque alij exemplares, alij enthymematici. Neq; minus credibilis oratio eſt quæ per exẽpla eſt: turbatur autem magis enthymematica. cuius rei cauſam, & quo pacto vtendum vtraq; ſit, poſtea dicemus. nunc vero de his ipſis explanatius determinabimus. Nam cũ credibile, cuidam credibile ſit, et aliud quidem per ſeipſum illico ſit credibile atq; probabile, aliud quoniã probari per talia videatur: cũq; ars nulla conſideret ſingularia, vt Medicina quid Socrati aut Calliæ ſalubre ſit, ſed quid tali, vel talibus: id enim artificioſum eſt: ſingularia autem infinita ſunt, & ſcientia nequeunt contineri: nec Rhetorica vtiq; quod cuiq; credibile eſt cõſiderabit, vtputa quid Socrati aut Hippiæ, ſed quid talibus, veluti & Dialectica. Vtitur enim & ipſa ſyllogiſmo, nõ ex quibuſcunq;, cùm deliris quoq; nonnulla videãtur: ſed Dialectica ex ijs quę illis videntur quibus cum ſit diſputatio: Rhetorica ex ijs quæ illis videntur, qui hæc in conſilio quærere conſueuerunt. Huius enim officium de ijs eſt de quibus conſultamus, & artem non habemus: & apud huiuſmodi auditores qui nequeant per plura intelligere, nec ex remotis ratiocinari. Conſultamus autẽ de ijs quę videntur vtroq; poſſe pacto fieri. Nã de ijs quæ aliter fieri, aut fore, aut ſe habere non poſſunt, nemo velit ſic exiſtimare, cùm non aliter q̃ ſic conſultari poſſit. Eſt autem poſſibile ratiocinari atq; colligere, alia quidẽ ex ijs quæ prius ſyllogiſmo collecta ſunt, alia vero ex ijs quæ ſyllogiſmo quidem collecta nõ ſunt: ſyllogiſmo autem indigent, eò q nõ ſint probabilia. quorum neceſſario quædã huiuſmodi ſunt, vt ea iudex propter prolixitatem (ſimplex enim eſſe ſupponitur) non bene conſequatur: quædam non credibilia, quoniam nec ſunt ex conceſſis, nec ex probabilib⁹. Quare neceſſe eſt tam enthymema q̃ exẽplum de ijs eſſe, quæ vt plurimũ aliter quoq; poſſunt ſe habere: exemplũ quidem, inductionẽ: enthymema vero, ſyllogiſmũ, & ex paucis, ac ſępe paucioribꝰ q̃ ea ſunt, ex qbus cõſtat primus ſyllogiſmus. Nã ſiqd eorum perſpicuum eſt, id dicendum non eſt. Ipſe nanq; auditor id ex ſeipſo affert: vt Lacedæmonius eo certamie vicit, quo coronã meruit, ſufficit dicere Olympia. qd' aũt q̃ Olympia vincit, coronet, nõ eſt opus apponere: cũ

Rhetorica ẽ quaſi propago Dialecticę, & Ciuilis.

De enthymemate ac exẽplo rhetorices argumentandi generibus.

Quæ Rhetorica conſideret.

Ex qbus cõſtent enthymemata.

qui id ignoret,ſit nemo.Verum quoniã pauca eorum ex quibus rhetorici conſtant ſyllogiſmi,neceſſaria ſunt,cùm plurima de quibus iudicia et deliberationes ſunt,aliter quoq; poſſint ſe habere: quæ nanq; agunt,de ijs conſulunt atq; deliberant, quorũ nihil (vt vno verbo dicam)neceſſarium eſt:ea vero,quę vt plurimum accidunt,quęq; poſſibilia ſunt,neceſſe eſt vt ex alijs huiuſmodi per ſyllogiſmum cõprobentur,neceſſaria quoq; ex neceſſarijs, qđ in Reſolutiuis aperte à nobis explanatum eſt:patet ea ex quibus ea enthymemata fluũt quędam fore neceſſaria,plurima vero huiuſmodi,vt ferè ſemper ſoleant fieri.Fluunt autem enthymemata ex probabilibus & ſignis: quare horum alterum alteri idẽ eſſe neceſſe

Probabile quid.

eſt.Probabile nanq; eſt quod ferè ſemper ſolet fieri;verum nõ ſimpliciter (vt quidam definiunt) ſed quod, cùm de ijs ſit quæ aliter ſe poſſunt habere, ſic ſe habet ad illud ad qđ eſt probabile,ſicut vniuerſale ad particulare. Si-

Signorum diuiſio.

gnorum autem,aliud ita ſe habet vt ſingulare quiddã ad vniuerſale:aliud eſt vniuerſale qddam ad particulare. Horum quoddam neceſſarium eſt argumẽtum:quod autem non neceſſarium, id ſecundum hanc differentiam innominatum eſt. Neceſſaria vero appello, ex quibus ſyllogiſmus conſtituitur. quocirca & argumentum dicitur. nam cùm non poſſint ſoluere quod dictum eſt, tunc putant argumẽtum eſſe allatum, quaſi demõſtratum ſit, atq; concluſum. Signum enim & concluſio idem eſt ſecundum veterem linguam. Signũ igitur quod eſt tanq; ſingulare ad vniuerſale, huiuſcemodi eſt: vt ſi quis ſignum diceret eſſe omnes ſapiẽtes iuſtos eſſe, quoniam Socrates cũ eſſet ſapiens,iuſtus erat. Id igitur ſignũ eſt,quod ſoluitur,etiam ſi verum ſit.nõ enim poteſt ſyllogiſmo colligi.Sin autẽ dixeris quẽpiam ægrotare,quoniam febricitet: aut pepęriſſe,quoniam lac habeat: id iam neceſſarium & ſolum ex ſignis argumentum eſt,cùm ſolũ (ſi verum eſt) inſolubile ſit.Quod vero quaſi vniuerſale ſe habet ad particulare,huiuſmodi eſt: vt ſiquis febricitare hominẽ dicat, et eius ſignum eſſe, ꝙ crebro reſpiret. ſolubile autẽ & hoc eſt, etiam ſi verum ſit. poſſibile nanq; eſt etiam ſi febre non agitetur, crebro tamen anhelare. Quid igitur probabile,quid ſignũ, quid argumẽtum ſit, quidq; inter ſe differãt, & nunc dictum eſt:& in Reſolutiuis de ijs,& quemadmodum alia eorum ſyllogiſmo colligantur,alia non, explanatius demonſtratum

De exemplo nonnulla.

eſt. Exemplum autem quid ſit,& quid inductio ſit,et in quibus verſetur inductio,dictum eſt. Eſt enim neq; vt pars ad totum,neq; vt totum ad partem,neq; vt totum ad totum: ſed vt pars ad partem, ſimile ad ſimile, quando vtraq; ſub eodem genere ſunt, ſed alterum altero magis perſpicuũ,hoc pacto. Per inſidias Dionyſius ad tyrannidem præſidium petit. Nam & Piſiſtratus ad tyrannidẽ per inſidias petijt præſidium:quod cùm impetraſſet,tyrãnide ciuitatẽ oppreſſit. Et Theagenes in Megaris. Alij etiam,quos id feciſſe ſciunt,omnes exemplum Dionyſij fiunt, quem nondum ſciunt idcirco petere. quæ omnia ſub eodem ſunt vniuerſali: qui præſidium petit,inſidioſe tyrãnidem affectat. Ex qbus ergo ſint quæ demonſtratiuam fidem facere videãtur,dictũ

Enthymematũ nõ mediocris differentia.

eſt. Inter enthymemata vero non mediocris illa eſt differentia, maximeq; omnibus penè ignota,quę eſt etiam in Dialectica ſyllogiſmorum via & ratione. Nam quędam eorum ſecundum Rhetoricam ſunt, vt & ſyllogiſmorum ſecundum Dialecticam viam ac rationẽ, quædam ſecũdum alias artes atq; facultates, quarum aliæ ſunt, aliæ nondum comprehenſæ ſunt: quapropter auditores quoq; latent, magiſq; poſſunt aliquo modo tangentes cõmodius elabi. Verum quod dicimus, apertiꝰ erit, ſi pluribus explanabitᷣ. Voco igitur dialecticos et rhetoricos ſyllogiſmos,eos quorum locos dicimus.Hi aũt ſunt,qui cõiter de iuſtis phyſicis,ciuilibus,et de multis ſpecie differẽtibus ſunt:veluti maioris & minoris locus. nõ enim ex hoc magis ratiocinari vel enthymema inferre poterimus de iuſtis aut phyſicis, quàm de quocunq; alio, quamuis hæc ſpecie differant.Propria vero, quæcunq; ex ijs ſunt quę circa vnamquanq; ſpeciem ac genus propoſitionum ſunt. Sũt enim propoſitiones de phyſicis, ex qbus nec enthymema nec ſyllogiſmus de moralibus eſt:& de his aliæ,ex quibus nõ erit ſyllogiſmus de phyſicis:eodemq; modo de cæteris. Et illa qdẽ nullo in genere facient prudentem,cùm non ſint circa ſubiectum vllum. ex ijs vero ſi diligẽtius quiſquã propoſitiones deligat, faciet ignorans aliam quàm Dialecticam ac Rhetoricam ſciẽtiam. nam ſi principia forte habebit, non amplius Rhetorica,vel Dialectica,ſed illa erit cuiꝰ principia poſſidebit. Enthymematum autem plura ex his generibus emanant, quæ particularium ſunt atq; propriorum,ex communibus vero pauciora. Quemadmodum ergo in Topicis,ſic etiam hic enthymematum ſpecies ac loci,ex quibus ſumendũ eſt,diſtribuẽdi ſunt. Voco autẽ ſpecies ꝓprias vniuſcuiuſq; generis,ꝓpoſitiones; locos vero,qui ſimiliter omnium ex æquo communes ſunt. Primum igitur de ſpeciebus dicemus, ſi priꝰ genera Rhe

torica

toricę cognouerimus: vt cùm distribuerimus quot sint, eorum elementa propositionesq́; seorsum inuestigemus.

De tribus Rhetoricæ, seu Causarũ generibus, & finibus ipsorum. *Cap. III.*

QVoniam igitur tria sunt auditorum genera: tria quoq; numero Rhetoricæ genera sunt. Nam cùm ex tribus oratio constituatur, ex eo qui dicit, de quo dicit, & ad quem, id est auditorem, penes quem etiam finis est: quem necesse est aut spectatorem esse, aut iudicem: & iudicem aut præteritorum aut futurorum, qui de futuris iudicat, senator: qui de præteritis, iudex: qui vero de facultate, spectator est. Quare necessario tria sunt dicendi genera: deliberatiuum, iudiciale, demonstratiuum. Est autem deliberatiuę orationis, aliud suasio, aliud dissuasio. nam semper & qui priuatim consulunt, & qui publice cõcionantur, horum alterum aggrediuntur. Iudicialis, aliud accusatio, aliud defensio. horum enim alterutrum occupant litigãtes. Demõstratiuæ, aliud laus, aliud vituperatio. Horum autem vnicuiq; tempus accõmodatur. Consulẽti, futurum: de futuris enim consulit, aut suadens, aut dissuadens. Litiganti, præteritum: nam de præteritis semper alius accusat, alius defendit. Demõstranti autem præcipue tempus præsens: nam omnes, secundum ea quæ præsentia sunt, laudant, aut vituperant: sed vtuntur etiam ad hæc plerunque præteritis, in memoriam illa reducentes: futura quoque de eis conijcientes. Vnicuique etiam horum finis aliud est. Cumq́; tres sint, fines etiam tres sunt. Consulenti vtile, aut contra. nam qui suadet, quasi ad melius hortatur: qui autem dissuadet, quasi à peiore dehortatur. Cætera vero, aut iustum, aut iniustum, aut honestum, vel turpe ad hæc assumunt. Litiganti iustum & iniustum: cętera vero etiam hi ad hæc assumunt. Laudanti & vituperanti honestum & turpe: sed hi quòq; ad hæc cętera referunt. Quòd vero dictus vnicuiq; finis est, signo illud est, quòd de cæteris interdum quidam nõ ambigunt: vtputa qui causam dicit, quòd factum non sit, aut quod non obfuerit, quãdoq; nullam facit quæstionem. Quòd vero iniuriatus fuerit, nũquam confitebitur: non enim esset opus lite. Similiter etiam qui consulunt, cætera sæpe concedunt: quòd vero ad inutilia hortentur, aut ab vtilibus dehortentur, nunquam concedent. sed vtrum non iniustum sit, finitimos, ac eos qui non iniuriẽtur, seruitute premere, sæpe non curant. Eodem modo & qui laudant, aut vituperant, nõ animaduertunt vtrum vtilia gessit, an contra:

De finium diuersitate.

sed sæpius etiam laudi dant, quoniam vt pręclare gereret, parui propriam duxit vtilitatẽ. Laudãt enim Achillem, q̃ Patrocli sodalis vltionem susceperit: cùm sciret parum se hac de causa victurum, cui mors huiuscemodi pulchrior, vita vero vtilis fuit. Ex dictis ergo patet necessariũ esse de ijs prius propositiones habere. Argumenta nanque, et probabilia, et similiter signa, rhetoricæ propositiones sunt. nam syllogismus vniuersaliter ex propositionibus est: enthymema vero syllogismus ex dictis constans propositionibus. Verum quoniam impossibile est, vt quę impossibilia factu sunt, ac item quæ non fuerunt, aut futura nõ sunt, ea vel facta iam, vel faciunda sint: necesse est tam consulenti q̃ litiganti & demonstrãti habere propositiones de possibili & impossibili, & vtrum factum sit an non, & si erit vel non. Pręterea cùm omnes siue laudent aut vituperent, siue suadeant aut dissuadeant, siue accusent aut defendant, non solum quę diximus, verumetiam quod conferens aut nocẽs sit, quod honestum vel turpe, quod iustũ vel iniustum: et hęc omnia magna vel parua sint, aut per seipsa, aut adinuicem comparata, ostẽdere conentur: perspicuum est q̃ opus sit de magnitudine quoq; ac paruitate, & de maiore & minore, tã de vniuersali q̃ de vnoquoq; propositiones habere: vtputa quid maius aut minus bonum, & quæ maior aut minor iniuria, & iure factum: eodemq́; modo de cęteris. De q̃bus igitur, ꝓpositiones accipiendæ sunt, diximus. Nunc vero seorsum de vnoquoq; istorum distribuendum est. et primum de quibus deliberatio est, deinde de quibus demonstrationes, tertio de quibus iudicia.

De quibus Deliberatio esse soleat. *Cap. IIII.*

PRimum igitur tenendũ est, non de omnibus bonis aut malis consiliarium consulere, sed de ijs quæ possunt fieri & non fieri: de ijs autem quę necessario sunt aut erũt, aut quę impossibile est esse vel fieri, nulla deliberatio est. Sed neq; de cunctis contingẽtibus. sunt enim quędam à natura, quædam à fortuna bona: quæ q̃uis cõtingẽtia sint, possintq́; fieri & non fieri, nihil tamen ad ea confert deliberatio. Hinc patet de ijs esse consultationẽ, quæcunque referri ad nos nata sunt, quorumq́; origo et causa in nobis est. nam ad hoc vsq; deliberam⁹, quousq; possimus'ne an nõ possimus agere, iuenerimus. Verũ certius singula enumerare, ac in species ea oĩa redigere, secũdũq; veritatẽ, inq̃tũ poße est, determinare, de q̃bus cõsilia fieri cõsueuerũt, nõ est præsentis tẽporis: nõ est enim artis Rhetoricę, sed altioris ac verioris. Sed tñ multo plura nunc

ipsi propria theoremata concedantur. Nam quod iam diximus, verū est, Rhetoricam scilicet ex resolutiua sciētia, & ea ciuili quę de moribus est, compositam esse, similemq́ esse partim Dialecticæ, parti orationis Sophisticæ. Si quis autem aut hanc, aut Dialecticam non vt facultates, sed vt sciētias istruere ac docere conatur, is naturam earum hoc trāsitu interimere videtur, cùm non solum in orationis, sed in quarundam subiectarum rerum scientias redigat. Attamen quæcunq; distribuere operæ pretium est, & ciuili sciētiæ considerationē relinquunt, etiā nunc dicamus. Nam maxima de quibus omnes consultant, & quę deliberātes aggrediūtur, quinq; ferè numero sunt: de opibus, de bello ac pace, de regionis locorum custodia, de ijs quę inferuntur vel efferuntur, de legumlatione.

Quinque esse de quibus consultatio fit, et deliberatio.

Qui ergo de opibus consulere cōstituit, eum oportet ciuitatis reditus, qui sint & quot sint, percepisse: vt si quis neglectus sit restituatur: & si quis tenuior sit, amplificetur. Præterea expensas ciuitatis omnes: vt quæ inutilis sit, dematur: & quę profusior, cogatur ad modicum. nō enim solum rerum accessiones, verumetiam expensarum attenuationes reddunt ditiores. quæ non vsu solum, quem de nostris habemus rebus, conspicere possumus, sed necessarium est ad dicendum de ijs sententiam, eorum etiam quæ alij adinuenerunt, historiā retinere. De bello autē & pace qui dicit, is ciuitatis copias nō ignorabit, quantæ in præsentia sunt, & quàm magnæ fore possunt, & ad hæc quales quædam sunt quas modo habemus, & quales quas habituri sumus. Præterea quomodo, & quę bella ciuitas gessit. Hæc igit scire oportet, nec solum suę ciuitatis, sed finitimorum etiam, ac eorum maxime, aduersus quos bellum suscipiē dum opinaris: vt pax cum melioribus habeatur, & in ipsis sit cum minoribus belligerare. Copias etiam, similes ne, an dissimiles sint. nā hac quoq; parte meliores quidā aut imbecilliores esse possunt. Sed maxime ad hęc pertinet bellorum euentus, nō modo ciuitatis suę, verumetiam aliarum, quomodo exierint perspexisse. similia enim à similibus fieri consueuerunt. Præterea non oportet ignorare quo pacto regio custodiatur, sed tam multitudinis custodum, ꝗ qualitatis non esse nescium. locorum quoq;, vbi sint præsidia collocāda: quod impossibile est, nisi regionē optime noueris vt si minora sint pręsidia, augeantur: sin vero superuacua, omnino tollantur, & loca opportuna magis custodiantur. Ad hæc quàm magna impensā ciuitati ad victū sufficiat, & quæ à proprijs agris colligatur, & quæ afferatur aliunde. Item quas res efferre, quas inferre opus sit, vt ad huiusmodi hoies fœdera sint atq; conuentus. ad duo enim genera hominū sine crimine conseruāda ciuitas est: ad meliores, & ad eos qui ad prædicta conducūt. Sed cùm horum omnium cognitio multum ad ciuitatem tutādam pertineat, tum vero nō minimum est legumlationis esse sagacem. nam salus ciuitatis in legibus sita est. Quare necessarium est scire quot rerumpublicarum genera sunt, quæq; vnicuiq; conferunt, & quibus extingui solent tam cōtrarijs, ꝗ secundis. Disco autem secundis extingui, quoniam preter optimam rempublicam cæteræ omnes & in tentione & remissione corrumpuntur: vt popularis status non modo cùm remittitur, imbecillior ita redditur, vt tandem ad potētiam paucorum deueniat: sed etiam cùm vehemēter intēditur, veluti aquilinum vel simum nō solum ad mediocritatem perueniunt cùm remittūtur, sed valde huiusmodi facta sima aut aquilina sic nasum afficiunt, vt ne nasus quidem esse videatur. Verum ad legumlationem vtile maxime est, tum ex preteritis, qui Reip. status conducat perspicere, tū aliorum quoq; scire conditionem, & quæ quibus conueniāt, non ignorare. Ita patet, ad ferēdas quidem leges, peregrinationes, quibus multarum gentium leges cognoscere poteris esse perutiles: ad publica vero consilia, diligenter perscriptam rerum gestarum historiam. quæ omnia Ciuilis scientiæ, non Rhetoricæ officia sunt. De ijs igitur quæ oporteat eum habere qui de rebus maximis dicturus sentētiam est, tot dicta sint. Verum ex quibus tam de ijs quàm de alijs suadere aut dissuadere conueniat, rursum dicamus.

De deliberantium fine, Felicitate scilicet: de ijs, in quibus ipsa consistat: ac de ipsorum unoquoq; singillatim. Cap. V.

FErè autem & vnicuiq; priuatim, & publice omnibus finis quidam est, quem cōijcientes, alia persequūtur, alia fugiunt. Is vero est (vt vno verbo dicā) felicitas, aut eius pars aliqua. quare exēpli gratia exponamus quid sit (vt simpliciter dicam) felicitas, & quæ sint eius particulæ. De hac enim, & de ijs quæ ad hanc conferunt, de eius quoq; contrarijs suasiones dissuasionesq́ ab omnibus suscipiuntur. nam quæ aut ipsam, aut particularū eius quampiam efficiunt, aut maiorem reddunt, facienda: quæ vero interimunt vel impediūt, vel contraria faciunt, ea minime faciūda sunt. Sit ergo felicitas, fortuna secunda cum virtute: vel per se sufficientia vitæ: vel vita tuta &

Felicitas quid & quæ sint eius partes.

iucũdissima: vel possessionum facultas, & corporis vires, cum factiua, conseruatiua, amplificatiuaq; horum virtute. omnes enim fere vnũ quiddam istorum, aut plura, felicitatẽ esse fatentur. Quòd si huiusmodi quid felicitas sit, necesse est partes ipsius esse nobilitatem, multorum atq; bonorum gratiam, diuitias, bonorum liberorum & multorum procreationẽ, commodam senectutem: præterea corporis commoda, veluti sanitatem, formã, vires proceritatem, robur ad certandũ, gloriam, honorem, prosperitatem, virtutem, ac partes eius, prudentiam, fortitudinem, iustitiã, temperantiam. sic enim sufficientissimus quispiam erit, si sibi assint quæq; i ipso, & quę extra sunt bona, cùm præter hæc alia non sint. Sunt autem in ipso, quæ in anima, & quę in corpore sunt: extra vero, nobilitas, amici, pecuniæ, honores. Ad hæc oportere arbitramur potentiam & fortunam non desse: hoc nanq; pacto vita erit tutissima. Sed dicamus similiter qd sit horum vnumquodq;.

Nobilitas. Nobilitas igitur gẽtis ac ciuitatis est, indigenas aut vetustissimos esse, & primos duces illustres, multos quoq; ea ex gente in rebus quę expetuntur, præclaros extitisse. Priuata vero nobilitas, aut à viris, aut à mulieribus est, legitimaq; ab eis procreatio. et vt in ciuitate, sic in priuata quoq; nobilitate, aut virtute, aut diuitijs, aut alia re laudata primos claros fuisse. multos quoq; famosos ex ea gente viros & mulieres, iuniores ac seniores fuisse.

Liberorum probitas, ac multitudo. Probitas vero liberorum ac multitudo quæ sit, perspicuum est. Publice id ita accipitur, si multa sit iuuentus, ac bona. & bona tum cõmodis corporis, vt proceritate, forma, viribus, certãdi robore: tum animi virtutibus, vt temperantia, & fortitudine. hæ nanq; iuuenũ virtutes sunt. Priuatim vero, si proprij liberi tam mares quã fœminæ, & multi & probi sint. Est autem fœminarum virtus, corporis quidẽ forma, & proceritas: animi vero, pudicitia, & operandi studium absq; illiberalitate. Oportet igitur & priuatim & publice tam viris q̃ fœminis singula horum adesse. Nam quibuscunq; haud bonę sunt mulieres (sicuti Lacedęmonijs) ij media penè felicitatis parte priuãtur.

Diuitiæ. Diuitiarum vero partes sunt nummi, agri, prędia, supellex, animalia bruta, mancipia multitudine, magnitudine, pulchritudine, neq; excellentia. quæ omnia firma, amœna, vtilia esse nimirum debent. Sunt igitur vtilia, quæ magis frugifera sunt: amœna, qbus frui queas. & frugifera sunt, ex quibus reditus capimus. quibus vero fruimur, ex his nihil magni præter vsum consequimur. Firmorum autem ita definitio, vt hic & sic possideas, vt & vsus eius, & retinendæ alienandæq; proprietatis potestas in te ipso sit. Alienationem porrò dico, cùm donare atque vendere possis. In summa, diuitem esse, in vtendo magis quàm in possidendo consistit. vtentis enim operatio est, possessio vero ipsæ diuitiæ sunt.

Gloria. Gloria vero est cum virtuosus à cunctis existimatur, aut id habere putatur, quod omnes, vel plures, vel probi, vel prudentes expetunr.

Honor. Honor autem est existimationis benefactiuę iudicium. Honorãtur ergo maxime, atq; merito, qui beneficia contulerunt: deinde qui conferre queant. Beneficentia vero illa primas partes habet, quæ salutis est causa, & vt simus: secundas vero, quæ diuitiarum, vel alterius boni, quod vel omnino vel hic vel aliquando non facile acquiritur. nam multi honorem assequuti sunt, quamuis parua præbuerint: sed modus profuit, atq; occasio. Honoris vero partes sunt, sacra, memorationes, decantationes carminum, aut solutæ orationis ad laudem recitatio, luci, vel plurimi consessus, sepulchra, imagines, publici victus. ad hæc etiam barbara, vt inclinari, loco cedere: munera quoque, sed alia apud alios honoratiora. Est autem munus rei alicuius donatio, ac honoris signum. quapropter tam æris auidi quàm ambitiosi donari cupiunt: cum id donatio habeat quod vtrique appetunt. nam & res est, quam auari desiderant, & honorem affert, quem ambitiosi expetunt.

Sanitas. Corporis vero virtus est sanitas, vt scilicet corpore penè inægrotabili ad labores vtaris. Nam qui sic sani sunt, vt Herodicus fertur: eos nemo sanitatis gratia felices putabit. nam ille vt sanus esset, quibus homines vtũtur, his omnibus aut plurimis abstinebat.

Pulchritudo. Pulchritudo autem alia in alia ætate est. Nam iuuenis pulcher est, cui commodum ad subeundos & cursus, & violentiæ labores corpus est, aspectuq; insuper iucundum. quocirca pentathli formosissimi sunt: cum & ad vim, & ad velocitatem simul præstantissimi sunt. Vir vero pulcher est, qui & labores bellicos sustinere queat: & ita iucũdus aspectu est, vt simul quoque dum videatur, terreat. Senex autẽ, cuius ad necessarios labores corpus satisfacit: cumq; nihil eorum habeat quæ senectus infert incommoda, facile sine dolore conseruatur.

Vires. Vires autem sunt, qbus possis quod mouere cupias, ita mouere vt velis. mouemus aũt trahentes, aut pellẽtes, aut eleuantes, aut deijcientes, aut comprimẽtes. quare robustus, vel cunctis vel quibusdã horum robustus est.

Magnitudo. Magnitudinis vero ea virtus est, qua in lõgum, vel in profundũ, vel in latũ plurimis ita præstas, vt propter magni

tudinem motiones corporis non retardentur. *Certatiua virtus.* Corporis autem certatiua virtus ex magnitudine, robore, velocitateq; cōstat. velox nanq; robustus est. Qui enim potest pedes quodam proijcere modo, citoq; aclonge mouere, cursor est. qui premere ac retinere, luctator. qui pulsando pellere, is pcussor. qui vtrisq;, is pancratiasta. qui omnibus is pētathlus. *Senectus.* Senectus vero bona est, quę cùm tarde inuadit, etiā dolores non infert. nam tam qui cito consenuit, q̃ qui tarde, sed non absq; dolore, incommoda vtitur senectute. Verum id & corporis est, & fortunæ. nam & qui valetudinarius est & non robustus, cùm facile patiatur ac doleat, vitæq; breuioris sit, non est felix. Est autem etiam sine robore ac sanitate vis quædam alia vitæ lōgioris: multi enim absq; virtutibus corporis diu viuunt. sed impræsentiarum exacta horum inquisitio inutilis est. *Amicitia.* Quid autē multorum ac proborum amicitia sit, amici definitione ostendetur. Est igitur amicus, qui quæ amico bona fore putat, ea propter ipsum agit amicum. cui ergo multi huiusmodi, is multorum: cui etiam viri probi, is proborum amicus est. *Secunda fortuna.* Secunda vero fortuna est, cùm omnia vel plurima vel maxima bona eorum quorū, ipsa fortuna causa est, forte eueniant, atq; permaneant. Est autem fortuna causa quorundam artificialium, & multorum inartificialium: quæ quanquam à natura sint, possunt etiam præter naturam esse: vt sanitatis ars est causa, pulchritudinis, ac proceritatis natura. & omnino ea bona sunt à fortuna, in quibus inuidia est. Verum eorum quoque bonorum quæ præter rationem accidunt, fortuna causa est. vt si cùm cęteri fratres deformes sint, solus formosus sit. vel si cùm cæteri thesaurum non viderint, solus aspexerit. vel si cùm proximus sagitta interierit, is ne tactus quidē sit. vel si solus non venerit, cùm semper solitus: & qui non solebant, semel tunc venerint, & occisi sint. nam hæc omnia fortunatorum esse videntur. De virtute vero animi, quoniam ad laudes is locus maxime accommodatur, cùm de demonstratiuo dicemus, tunc determinabimus. De quibus igitur nobis, vel vt futuris, vel præsentibus conijciendum est, siue suadentibus, siue dissuadentibus, iam aperuimus. contraria enim suadentibus, dissuadentes habent.

De Vtili, ac Bono. Cap. VI.

VErum quoniam dicenti sententiam, finis vtilitatis propositus est, nec de fine, sed de ijs quæ ad finem sunt, consulit, quę sunt quæ in rebus gerendis conducunt, quoniamq; vtile bonum est: quasi elementa quædam de bono ac vtili simpliciter sumēda sunt. *Boni ac vtilis elementa.* Sit ergo bonum, quod sui ipsius gratia est expetēdum, & id cuius gratia aliud quiddam appetimus, & quod omnia appetūt, vel quę sensum habēt omnia, vel quę intellectum habēt, aut si haberēt. Et quicquid itellectus vnicuiq; tribuerit, & quicquid qui de singulis est intellectus tribuit, id vnicuiq; bonū est: & id quod cùm adsit, bene afficitur cui adest, satisq; habet, & sufficiens per seipsum. Præterea quod hæc efficit aut conseruat, & id quo hæc consequuntur, & quo horum arceantur contraria, & quę corrumpunt. Consequūtur autem dupliciter: aut simul, aut postea. vt ad discēdum scire, sed postea: sanitatem vero vita simul. Efficientia vero tripliciter: vt sanitatis quædam, vt sanum esse: quædam vt cibus: quædam vt exercitatio. nanq; plerunq; sanitatem efficit. His ita determinatis, acquisitiones bonorum & malorū abiectiones necessario bonæ sunt. has enim, ne malum habeas, simul consequitur: illas vero, vt bonū adipiscaris, postea. Maioris quoq; boni pro minore, & minoris mali pro maiore acceptio. nam quo minus excedit à maiore, id illius acquisitio, huius abiectio est. Virtutes etiam necesse est bonum esse, cùm bene ijs afficiantur qui habent: & effectiuę atq; actiuę bonorum sunt. verum de singulis, & quæ, & quales, separatim tractandū. Voluptatem quoq; esse bonum constat, cùm animalia ipsam fm naturam appetant. itaq; quæ iucunda ac speciosa bona esse necessariū est. nam & illa uoluptatis efficiētia sunt, & ex speciosis quędam delectant, quędam expetibilia per seipsa sunt. *Quæ apud omnes sint bona.* Vt vero sigillatī dicamus, hæc bona esse necesse est: felicitatem quidem, cū per se ipsam expetibilis sit, atq; sufficiens: multaq; gratia huius appetimus: iustitiam, fortitudinem, modestiam, magnanimitatem, magnificētiam, cæterosq; huiuscemodi habitus, qui animi virtutes sunt. Præterea sanitatem, formam, & huiusmodi. corporis nanq; virtutes hęc sunt, & effectiua multorum: veluti sanitas, & viuendi, & voluptatis. Idcirco multis quoq; optimum esse videtur, cùm horū duorum, quæ præcipua sunt, causa sit, viuendi & ac voluptatis. Ad hęc diuitias. possidēdi enim hęc virtus est, & multorum affectiua. Amicū quoq; ac amicitiā. nam amicus expetibile per se, ac multorum effectiuum est. Item honorē ac gloriā. iucunda enim sunt, & effectiua multorum, ac vt plurimum ea vere inesse ostendunt, propter quæ fiunt. Dicendi etiam atq; agēdi virtutem. nam omnia hæc bonorū effectiua sunt. Similiter ingenium, memoriam,

discendi facilitatem, mentis præstantiam, & que huiusmodi sunt. bonorum enim effectiuæ omnes hæ virtutes sunt. Eodemq; modo sciẽtias omnes, ac artes, & viuere ipsum. nam etiam si nihil aliud bonũ inde sequeretur, per seipsum tamen expetendum est. Ad hæc iustum ipsum, quoniam publice conducit. Hęc ferme sunt quæ apud omnes bona esse constat.

Bona, de quibus dubitamus.

Ea vero de quibus dubitatur, ex ijs bonum esse ratiocinabimur. Cuius contrarium malum est, & cuius contrarium inimicis conducit: id bonum est. Verbi gratia, si timidos nos esse, hostibus maxime conducit, fortitudo nobis vtilissima est. et omnino quod inimici optant, aut quo gaudent, huius contrarium nobis vtile est. vnde illud excogitatum » Homero est: Profecto Priamus lætabitˀ. Sunt autem non semper hæc, sed plerunq; bona: cùm nihil obstet interdum vnum ac idem aduersarijs & nobis conferre. Vnde & cùm eadem res vtrisq; incõmoda sit, dici solet, mala cunctis similiter hominibus obesse. Itẽ quod modicum est, id bonum. nã quod maius est q̃ oporteat, id malum est. Et cuius gratia multos pertulerũt labores, aut multa consumpserunt. iam enim bonum id apparet, ac vt finis & quidem multorum existimatur. finis vero » bonus est. Hinc illud Homero dictũ est: Ast » Priamo gloriam. & illud: Turpeq; diu trahe» re moram. Prouerbium quoq; hinc, In ianua vrceũ. Ad hęc, quod multi expetunt, cuiusq; causa bella suscipi videntur. nam quod omnes expetũt, id bonum. multi vero, quasi omnes apparent. Item laudabile. nemo enim laudat quod bonum non est. Et quod inimici ac praui laudãt. quasi enim omnes iam laudãt, cùm vel illi de quibus male meritus est, laudant. Quoniam enim perspicue bonum est, idcirco plures laudare vidẽtur: veluti etiam ij praui, quos amici vituperant: & ij boni, quos inimici laudibus ornant. Quapropter conuitiatum Simonidem Corinthij sibi putarunt, q̧ cecinerit non conqueri de Corinthijs Iliũ. Item q̧ prudẽtium ac bonorum virorũ quispiam vel fœminarum prætulit, vt Vlyxẽ Minerua, Helenam Theseus, Alexãdrum Deæ, Achillẽ Homerus. Ac vniuersaliter quæcũq; eligibilia sunt. eligunt enim ac agunt quæ dicta sunt. Et quæ inimicis obsunt, ac amicis ꝓsunt.

Quæ bona possibilia.

Item possibilia, quæ duplicia sunt, quę vix fierẽt, & quæ facile. Facilia vero sunt, quę vel sine dolore, vel tempore breui fiunt. difficile enim aut dolore, aut magnitudine temporis definitur. Item si vt optant fit. optãt autem vt nihil mali, aut bono minus: quod erit, si aut celare possunt, ne puniantur, aut pœna parua sit. Item quæ sua, & quæ nemo, & quę vltra necessarium vsum sunt. sic nãq; honorem magis consequũtur. Item quæ sibi coaptantur, cuiusmodi sunt, quæ sibi ex genere pertinere, aut viribus suis cõuenire, at quamuis parua sint, tamẽ sibi deesse arbitrãtur. nec enim minus hæc agere optant. Item quæ ad exitũ facile perducere putãt. possibilia enim hæc, sicuti facilia. Ad exitum autem cõmode perduci putãtur, quæ omnes, aut plures, aut pares, aut minores gesserunt. Item quæ amicis grata, & inimicis molesta. Item quæcunq; ij eligũt, quos singulares ducũt. Item ea quorum vsum habẽt, & ad quæ apti natura sunt. hęc enim facilius se gesturos omnes arbitrantur. Item quæ nemo improbus. hęc enim laudantur magis. Item quæ cupiunt. nam hęc & iucũda & meliora vidẽtur. Item ea vnusquisque quibus maxime afficitur: vt bellicosus victoria, ambitiosus honore, auarus pecunia: eodemq; modo cæteri. De bono igitur ac vtili ex ijs faciunda fides est.

De maiore, ac minore Bono. Cap. VII.

VErũm quoniam sæpenumero q̃d vtile sit concedentes, quid magis conferat quærũt: de maiore nunc bono ac magis vtili dicẽdum videtur. Sit igitur excedẽs quidem, quod tãtũ, & amplius. Excessum vero, quod inest. Et maius quidem, & plus semper ad minus. Magnum vero, ac paruum, & multum ac paucum, ad multorum magnitudinẽ. Magnum igitur excedẽs est. cui autem deficit, id paruum. Multum quoq; ac paucum, eodem modo. Quoniã ergo bonum dicimus, quod nõ alterius, sed sui ipsius gratia est expetibile, & quod appetũt omnes, & quod quæcunq; mẽtem aut prudentiam habẽt, expeterẽt, & efficiẽs, ac cõseruans, vel id ad quod hęc consequũtur: id vero cuius gratia, finis est: is nãq; est, gratia cuius cętera: quoniam etiam id ipsi bonũ, quod sic ad ipsum dispositũ est: necesse est plura vno ac paucioribus connumeratis, maius esse bonum: excedit enim. quod vero inest, exceditur. Item si maximum à maximo exceditur, ipsa quoq; ab ipsis. q̧ si ipsa ab ipsis, maximum quoq; à maximo. vt si vir maximus maior est q̃ fœmina maxima, omnino quoq; viri fœminis maiores: & si omnino maiores sunt fœminis viri, vir quoque maximus maxima fœmina maior. Excessus enim generum, & eorum quæ in generibus maxima sunt, ꝓportionabiliter se habẽt. Item cùm quippiam ex aliquo sequitur, & hoc ex illo non sequitur: sequitur autem aut simul, aut

postea,

postea, aut potestate. nam vsus eius quod sequitur, in altero est. Sequitur autem simul q̃ si sanus est, viuat: ex hoc vero illud non sequitur. scire vero ex discere postea sequitur. Sed potestate ad sacrilegiũ furtum sequitur. nam qui rem sacram abstulit, priuatam quoq; abstulisset. Præterea illa maiora sunt, quæ eandem rem maiore excedũt: cùm necesse sit ipsum quoq; maius excedi. Ad hæc quæ maioris boni efficientia sunt, ipsa quoque maiora sunt. id enim erat effectiuum esse maioris. Illud quoq; cuius efficiens maius, eodem modo. nam si salubre iucũdo eligibilius maiusq; bonum, sanitas voluptate quoq; maior. Item qđ per se expetibile est, eo eligibilius est quod nõ per se: vt vires salubribus rebus, cùm hæ non sui gratia, illæ sui gratia, quæ boni ratio erat, expetãtur. Item si alterum finis sit, alterum nõ. hoc enim alterius gratia est, illud sui: vt exerceri ad sanitatem se habet. Item quod minus alio aut alijs indiget: est enim sufficientius. indiget autem minus, quod paucioribus aut facilioribus indiget: & cùm hoc absq; illo aut nõ sit, aut fieri non possit, illud vero absq; hoc fieri possit. nam cùm sufficiẽtius sit quod nõ indiget, maius bonũ videtur. Itẽ si vnum principiũ est, alterũ non est. Et si causa vnum, alterum nõ, propter eãdem causam. nam sine principio aut causa impossibile est esse aut fieri. Cumq; duo principia diuersorum sint: qđ à maiore principio est, maius est, & quod à maiore causa similiter: & ẽ conuerso, duorum principiorum aut causarũ, quod maioris principium, aut causa, maius est. ex dictis itaq; patet vtrunque maius esse. Quòd si alterum principium est, alterum nõ: illud maius videbitur. Et hoc etiam, quod principiũ non est. nam finis maius est, & tamen principium non est. vt accusando Leodamas ad Callistratum dixit: eum qui cõsuluit, magis peccasse q̃ qui fecerit: quoniam nõ esset factum, nisi consultum fuisset. Chabrias vero, eum qui gessit, peccasse magis q̃ qui consuluit. non enim factum esset, nisi fuisset qui faceret. huius enim gratia consulunt, vt agant scilicet. Præterea quod rarius est, eo magis quod abundãtius, vt aurum ferro. inutilius enim ferrum. auri nãq; maior possessio, quoniam difficilius inuenitur. Alta vero cõsideratione, quod abundat magis, id maius est: quoniam eo in pluribus vtimur. rarum nãq; à frequenti exceditur: vnde dicitur aquam esse optimã. Et summatim difficiliora facilioribus, quoniã rariora sunt. Et faciliora difficilioribus considerationealia, quoniã habeantur cùm volumus. Præterea cuius cõtrarium maius. Item cuius priuatio maior. Item virtus non virtute, & vitium non vitio maius: cùm illa fines sint, hæc non sint. Item quorum opera pulchriora vel deformiora, ipsa quoq; maiora. Itẽ quorum vitia & virtutes maiores sunt, eorũ quoque opera maiora sunt. siquidẽ sicut causæ principiaq; se habẽt, sic & effectus: & sicut effectus, sic & causæ & principia. Præterea quorũ excessus eligibilior aut pulchrior, veluti bona oculorũ acie vti, eligibilius, q̃ olfactu bono. nã & visus olfactu eligibilior. Et similiter amicorũ esse studiosum, pulchrius q̃ pecuniarũ, quare studia quoq; in amicos, pecuniarũ studio: & contrà rerũ meliorum excessus meliores sunt, & pulchriorũ pulchriores. Præterea quorũ cupiditas melior, aut laudabilior. maiorum nãq; rerũ maior appetitio est: & propter id ipsum meliorũ laudabiliorũq; cupiditates laudabiliores melioresq; sunt. Præterea quorũ sciæ pulchriores sunt, magisq; expetunt, ipsę quoq; res pulchriores sunt, & magis expetuntur. nã sicut scia, sic & ipsa veritas. vnaquæq; aũt quod suũ est, præcipit. Eadem etiã de causa rerum quę magis expetuntur, ac pulchriorũ scientiæ, proportionaliter se habent. Præterea quod censerẽt, aut quod iã decreuerunt prudẽtes, vel omnes, vel multi, vel plures, vel præstãtes maius esse bonũ: id necessarium est aut simpliciter ita se habere, aut inquãtum fm prudentiam iudicarũt. Id autẽ etiam cum alijs cõmune est. nam & quid, & quantũ, & quale sic se habet, vt scientia prudẽtiaq; iudicaret. verũ id ad bona retulimus: quoniã bonum id definitum est, quod vnaquæq; res expeteret, si haberet prudentiam. quare patet id esse maius, quod ita prudẽtia iudicat. Itẽ quod melioribus aut simpliciter inest, aut quatenus meliores: vt fortitudo viribus corpis. Præterea quòd melior aut simpliciter eligeret, aut qua melior, vt iniuriã potius pati, q̃ inferre. nã illud iustior profecto eligeret. Præterea iucundius, q̃ minus iucundum. voluptatẽ enim omnia insequuntur, & ipsius iucũdi gratia appetunt. his enim bonum ac finis definitur. Iucundius autem, quod à dolore magis abest, & quod longiori tempore iucũdum est, & quod melius est minus bono. bonũ enim ipsum vel iucundũ est, vel qđ per se expetibile est. Præterea quorũ aut sibi, aut amicis causa esse mallẽt, ea maiora bona. quæcunq; vero minime, ea maiora sunt mala. Præterea diuturniora ijs quæ minus diuturna sunt, & stabiliora ĩstabilioribus. nam vsus illorũ quidem tempore, horũ vero volũtate superat. nam rei stabilis vsus præsto magis est cũ volueris. Præterea quæcũq; à si-

milibus

mílibus casibus atq; cõiugatis cõsequuntur: veluti si quod fortiter fit, pulchrius ac deligibilius fit, quàm quod modeste: fortitudo quoque pulchrior quàm modestia. fortem enim esse melius, quàm modestum. Itẽ quod omnes expetũt, eo quod nõ omnes: & quod plures, eo quod pauciores. bonum enim id erat, quod omnes appetũt: quare maius etiam, quod magis appetunt. Et quod inimici litigio expetunt, aut qui iudicãt, aut qui iudicum sententiam subeunt. nã illud ita est, vt omnes diceret: hoc, vt qui potiuntur, & qui sciunt. Et interdũ etiam quo participant omnes, id maius. vituperabile nanq; est, si non participes. Interdum vero quo aut nemo, aut pauci. idẽ enim rarius. Prę terea quę laudabiliora sunt: pulchriora enim. Et quorũ maiora sunt pretia, ipsa quoq; similiter. nã pretium veluti dignitas quædam est. Et quorũ iactura maior. Præterea quæ ijs maiora sunt, quę aut certe maiora sunt, aut videntur, hæc cùm in partes diuiduntur, multo maiora vidẽtur. plurium enim apparet excessus. Quare poeta quoq; psuasisse Meleagro ait, vxorem vt in prçliũ exiret, enumerantẽ quot accidãt vrbe capta hominibus mala. sternuntur populi, ignis concremat vrbẽ hostilis, trahũtur ab hostibus liberi, & arctius succinctæ mulieres. Præterea superpositio & exaggeratio. vt apud Epicharmũ partim eadem de causa qua diuisio: magnũ enim ostẽdit excessum exaggeratio. partim quoniã principium atq; causa, rerũ magnarum videtur. Verum quoniam id maius est, quod rarius est atq; difficilius: occasiones quoq;, ac ætates, loca, tẽpora, vires, maiores res reddunt. nã si vltra vires, si præter ætatẽ, si præter cæteros, si sic, vel hic, vel tunc: pulchritudinis, aut bonitatis, aut iustitiæ, vel oppositorũ magnitudinẽ habebit. Vnde elogiũ quoq; in eum qui Olympia vicit:
» Habẽs prius in humeris asperã asillam, ex
» Argis pisces adferebã. Hinc Iphicrates quoque seipsum laudabat dicẽs, ex quibus ea fuerũt. Præterea quod ex seipso est, vt Epictetus ait: difficilius enim. quare poeta quoq; dicit per seipsum didicisse. Prçterea rei magnç pars maxima, veluti Pericles in funebri ait oratione: Ita ciuitatẽ iuuentute ablata deformẽ, vt annus, si ver ab eo remoueretẽ. Præterea quæ in maiore inopia necessitateq; requirũtur, veluti quæ in senectute, ac morbo. Præterea de duobus, quod fini ꝓpius est. Præterea quod ipsum, & simpliciter. Præterea possibile melius quàm impossibile, cũ illud in ipso sit, hoc non sit. Præterea quæ in fine vitæ. finis nãq; magis sunt ea quæ prope finẽ. Præterea quæ ad veritatẽ pertinent, magis quàm quæ ad opinionem. Definitur autẽ id quod ad opinionẽ sit, hoc pacto: quod ab eo non eligeretur, qui id occultum fore putaret. vnde accipere quàm facere beneficium, eligibilius esse videtur. illud. n. vel si nemo sciat te accepisse, profecto eliges: hoc, si occultũ futurum est te contulisse, non videris electurus. Præterea ea quę magis esse quàm videri volunt: ad veritatẽ enim magis. quapropter iustitiam quoq; aiunt paruum quid esse, quoniam eligibilius videri, quàm esse: at sanum esse, non ita. Insuper quod ad plura vtile, veluti ad viuendũ, & ad bene viuẽdum, & ad agendum honesta, & ad voluptatem. quapropter diuitiæ ac bona valetudo maxima esse videntur: cùm omnia hæc possideant. Ad hæc quod cùm sit absq; dolore, voluptatem etiam affert. vno enim plura meliora. quare cùm & voluptas & indolentia bona sint, duo in vnum composita totum maius efficiunt. Item quæ cùm assint non latent, quàm quæ latẽt. ad veritatem enim illa tendunt. ita maius est bonum, diuitem esse, quàm videri. Prçterea quod charum est, & alijs solum, alijs non solũ. quocirca non pari iactura lusci quis oculũ eruet, & eius qui duos habet. charũ. n. & vnicum luscus amisit. Ex quibus igitur tam suadẽdo quàm dissuadendo fidem facimus, ferè dictum est.

Pernoscendas esse rerumpublicarum species, ac ciuitatum mores ad bene consulendum. Quot, & quæ sint ciuitatũ species. Cap. VIII.

CAeterum ad persuadẽdum beneq; consulendum illud est omnium maximum atq; firmissimum, vt rerumpublicarũ species omnes pernoscamus, & qui mores, quæ leges, quæ commoda vnicuiq; sint, distinguamus. Cũctis enim vtilitas persuadet: vtile autem est, quod ciuitatem conseruat & tutatur. Ad hæc principantium sententia rata est: principantes vero distinctione ciuitatum distribuuntur. tot enim sunt principantes, quot ciuitates. Quare cũ quatuor ciuitates sint, populi, paucorum, optimatum, vnius: quod principatur ac iudicat, vel pars aliqua horum, vel vniuersum erit. Populus igitur est ciuitas, in qua sorte magistratus declaratur. Paucorum vero potestas, in qua censu. Optimatum aũt, in qua qui disciplina excellunt, ij principantur. Appello autem disciplinam, quę legibus posita est. nam qui legibus semper obtemperarunt, ij optimi videntur, ac in huiusmodi ciuitate gerendarum rerum principatu potiuntur: à quibus & nomen ciuitas sortita est. Monarchia vero est (vt vel nomen ipsum ostendit) in qua vnus omniũ dominus est. hæc ordine quodam constituta, regnum: inordinata

Quatuor ciuitatum species.

vero,

vero, tyrannis appellatur. Cùm igitur ea eligantur quę ad finem sunt, non oportet uniuscuiusque finem ignorare. Popularis ergo status finis est libertas: Paucorum vero, diuitiæ: Optimatum autem, quę ad disciplinam & ad leges pertinent: Tyrannidis vero, custodia. Quare patet ad hos fines uniuscuiusque mores & cōmoda, & quæ legibus cūstituta sunt, esse diuidenda. siquidem ad hos referētes eligunt. Verum quoniā non solum rationibus, sed etiam oratione affecta & morata fidem facimus (credimus enim eo facilius, quo qualis quidam orator videtur, id est si vir bonus, si beneuolus, aut vtrunq;) non oportebit ciuitatum nos ignorare mores. Probantur enim uniuscuiusq; mores, si ad ciuitatis mores accōmodantur. ij autem reperiētur ex ijsdem. Ex voluntate enim ac electione mores aperiuntur: volūtas vero ac electio ad finem refertur. Quæcunq; igitur vel futura, vel præsentia suadentibus expetenda sunt, & ex quibus de vtili fidem facimus, ad hæc de ciuitatum moribus ac institutis, itemq; quibus, & quo pacto inueniemus, quantum ad pręsens opus est, dictum est. diligentius vero de his in Politicis explanauimus.

De Honesto ac Laudabili: *quæ ad Demonstratiuum genus pertinent.* Cap. IX.

NVnc autem de virtute ac vitio, honesto ac turpi dicamus. laudātes enim ac vituperantes hęc intendunt. Cōtinget etiam si de ijs dicemus, illa simul aperire, qbus quales quidem moribus putabimur: quod secundo loco fidem facere diximus. ex eisdē enim & de nobis, & de alijs virtutis opinionem facere poterimus. Verum quoniam accidit ioco vel serio laudare sæpe non solū hominem aut Deum, sed etiam inanimata, aliorūq; animaliū quodlibet: de ijs quoq; propositiones eodem modo accipiēdæ. Quare veluti exempli gratia hæc etiā percurramus.

Honestum

Honestum igitur est, quod cū propter se eligibile sit, laudabile est: aut quod cū bonum sit, idcirco iucūdum est, quoniam bonum. Quod si sic est, necesse est virtutem honestū esse. nam cùm sit bonū, laudabilis quoq; est.

Virtus

Est autem virtus, vt videtur, vis quędā productiua, aut conseruatiua rerū bonarum. item vis benefaciendi multa ac magna, et omnia in omnibus.

Virtutis partes.

Huius partes iustitia, fortitudo, modestia, magnificentia, magnanimitas, liberalitas, mansuetudo, prudentia, sapientia. Necesse autem est, si quidem virtus benefaciēdi vis est, maximas eas esse virtutes, quæ plurimū alijs conferūt. Quapropter iustos ac fortes maxie laudant: cùm alij bello, alij etiam in pace vtiles hominibus sint. deinde liberales. non enim contendunt de pecunijs: sed largiūtur eas, quas summope cæteri cupiūt. Iustitia igitur est virtus, qua singuli sua fm leges possident. iniustitia est, per quam aliena contra leges retinēt. Fortitudo est, per quam actiui bonarū rerum, vt leges iubent, in periculis sumus: estq; legibus administratiua obtemperatiuaq;. huius contrarium timor est. Liberalitas est pecunijs benefactiua. illiberalitas contrarium. Magnanimitas est magnorum beneficiorum effectiua virtus. Magnificētia est virtus magnitudinis sumptuū effectiua. harum contraria modicitas, & pusillanimitas. Prudentia est mētis virtus, qua de malis ac bonis quæ ad felicitatem pertinent, bene possumus consulere. De virtute igit̄ ac vitio vniuersaliter, & de partibus satis impræsentiarū dictum est. De cęteris autem non est difficile perspicere. Perspicuum enim est & virtutis effectiua, quoniā ad virtutem, & quæ à virtute fiunt, laudabilia esse. huiusmodi autem sunt indicia virtutis & opera. Quoniam ergo indicia & similia, quæcunq; sunt boni viri opera vel passiones, laudabilia sunt, necesse est quæcunq; fortitudinis opera vel īdicia sunt, aut fortiter gesta sunt, hęc omnia laudabilia esse. Iusta quoque similiter, & quę iuste facta sunt: sed passiones nequaquā. Nam in hac vna virtute non semper quod iuste fit, honestum est. cū enim damnantur, turpe magis est si iuste fit, q̄ si iniuste: eodemq; modo in reliquis virtutibus. Itē ea quorum præmiū honor est, omnia laudabilia sunt. Et ea magis quorū honor, q̄ ea quorū pecunia. Item quæcūq; eligibilium non sui quispiam gratia gerit. Et quæ simpliciter bona sunt, vt quæcunq; pro patria quispiam facit, sua contemnens. Et quæ natura bona sunt, & quæ bona, sed non sibi. nam quæ sibi, sui gratia facit. Et quæcūq; mortuum magis consequuntur, q̄ viuum. nam quæ viuos consequūtur, ea sui gratia facere magis vidētur. Item quæcunq; opera laudis fiūt gratia. nā hæc minus sui gratia sunt. Item quæ non sibi sed alijs vtilitati sunt, & benefactoribus magis. iustum enim & beneficia, quoniam in alios. Item his opposita, quibus aut dicentes aut facientes, aut dicturi aut facturi erubescūt. turpia enim verecundantur & dicentes & facientes & facturi. quemadmodum Alcæo dicēti, Vellem tibi aliqd dicere, sed pudor impedit: Sappho respondit, Si bona laudabiliaq; cuperes, nec lingua aliquid turpe dicere meditareris: nullus oculos pudor retineret. Itē ea de quibus trepidant, etiam si non timeant. sic enim his

bonis

bonis maxime afficiuntur, quæ ad gloriã ducunt. Item virtutes ac opera eorum qui natura excellunt, laudabiliores: veluti viri magis q̃ mulieris. & quibus alij magis fruuntur q̃ ipsi. quamobrem iustum & iustitia laudãtur. Item inimicos vlcisci potius, q̃ reconciliari. nam malum pro malo reddere, iustum est. & iustũ omne laudabile. Et ad hæc fortis est inuictum esse. quare victoria & honor laudabilium sunt. nam etiam si inutilia sint, eligibilia tamen sunt, & virtutem eximiam ostendunt. Item memorationes, ac monumenta: & quæ magis, magis. magis autem quæ ad defunctum consequuntur, & quibus honos maior connectitur. Item quæ superuacanea sunt, & soli isunt, laudabiliora. digniora enim memoratu. Item non frugifera prædia. liberius nãq; id magis. Singulorum quoq; propria, laudabilia sunt: & quæcunq; indicia eorũ sunt, quæ apud eos quibus cum viuis, laudantur. veluti apud Laconas comam nutrire, laudabile est. nam quoniam non est facile seruile aliquod opus facere crinitum hominem: libertatis id apud eos indicium est. Item nulla vti arte fabrili. liberum nanq; non viuere ad alium. Ea quoq; accipienda sunt, quæ honestis propinqua sunt, tanquam ad laudem vel vituperationem conferentia: vt si moderatum ac mitioris animi, tumidum & insidiatorem appelles, & insensatum frugi: & mansuetum, eum qui dolorem animi non sentit. Et hoc modo à consequentibus ad optimum semper: vtputa iracundum ac furiosum, simplicem & arrogantem, magnificum atq; honestum. Eos quoq; qui excedunt, quasi virtuosi essent: vt ferocẽ fortem esse, prodigum liberalẽ. nam & pluribus ita videtur: & apparẽtem ex causa potest habere rationem. Nam si vbi necesse non est, pericula suscipit: multo magis videbitur in re honesta ac laudabili. & si in quoslibet profusus, quanto magis in amicos. virtutis enim eximiæ est cũctis benefacere. Oportet etiam apud quos laudamus considerare: sicut Socrates dicere solebat, nõ esse difficile Athenienses apud Athenienses laudare. Et quod apud singulos honori est, id oportet affirmare: vt apud Scythas, apud Lacoas, apud Philosophos: ac vniuersaliter honorabile asserere oportet quod honestũ sit. propinqua enim esse videntur. Item quæcunq; vt conuenies est, veluti si maioribus digna, si incœptis. ad honestatem nanq;, ac felicitatem pertinet honoris accessio. Aut etiam si præter id quod conueniens est, ad melius atq; honestius: vt si quis vtitur secũda fortuna, is moderatus sit: & qui aduersa, is magnanimus. Aut si cũ ad maiora conscendit, frugi tamen magis, ac facilior sit: quale illud est Iphicratis: O quę sunt »
ex quibus. & illius qui deuicit Olympia: Qui »
prius duram ferebam in humeris. Et illud Si »
monidis, Cuius mulieris pater ac maritus tyrannorum fratres fuerunt. »
Verum quoniam laus ex operationibus est, virtuosiq; proprium electione agere: ita dicendum, vt ostendatur electione ipsum gessisse quæ gesserit. quã ad rem confert, vt sæpius fecisse demonstretur. Quare quæ casu aut fortuna facta sunt, consilio ac iudicio attribuenda. Nam si multa similiaq; connectuntur, virtutis atq; iudicij videbuntur esse indicium. cùm vero laus sit, magnitudinem virtutis ostendens oratio, oportet operationes extollere. laus igitur operum est. Ea vero quæ afferuntur extra, vt fidem faciant dicunt, vt nobilitas, doctrina. verisimile nanq; est bonum esse ex bonis, & sic educatum eiusmodi esse. Laudamus ergo eos qui fecerunt: quoniã facta signa sunt habitus. nam etiam eum qui nõ fecit, laudaremus, si talem esse crederemus. Beatio vero & felicitatio ipsis quidem eadem, his autem non eadem: sed vt felicitas virtutem, sic continet hæc felicitatio. Habẽt autem cõmunem speciem laudis cum deliberatione. nam quæ in admonendo diceres, ea dictione orationis commutata laudem constituũt. Cùm ergo habeas quę agenda sint, & qualem quẽdam esse oporteat: hęc quasi admonendo dicta, verbis cõmutanda trãsponendaq; sunt. vt in admonitione consilioq; sic: non oportet secunda fortuna confidere nimium, sed ijs quæ à seipso sunt. in laude sic: non secunda fortuna, sed seipso plurimum confidebat. Quas ob res laudãdo quid admoneas, & consulendo quid laudes considera: & opposita necessario dictione vtaris, cùm tam prohibens, q̃ non prohibens commutaueris. Vtaris autem & eorum quæ amplificant pluribus, vt si solus, si primus, aut cũ paucis, aut quod maxime factum est. laudabilia enim hęc omnia. Præterea, quod ex tempore atq; occasione est, quæ sunt præterquã conuenit. Ad hæc, si sæpius eandem rem gessit. magnum nãq; id, nec à fortuna, sed ab eo ipso profectũ videtur. Si quibus ad virtutem inflãmamur, & quibus honoramur: hæc ab eo inuenta constitutaq; sunt. Si primus omnium laudatus est, sicut Hippolocho, & Harmodio, ac Aristogitoni in foro statuæ primã positæ: & in cõtrarijs similiter. Quòd si ex eo ipso non facile adinuenire potes, alijs compara: quod Isocrates ex cõsuetudine declamandi faciebat. Sed oportet illustribus comparare. amplificat. n. id, maximeq; laudabile est, cùm

De amplificatione.

cùm virtuosis melior ostendatur. Cæterum amplificatio merito in laudes incidit. excellẽtia enim est, & excellere laudabile. quapropter cùm excessus ipse virtutem ostẽdere videatur: & si non illustribus, attamẽ alijs comparandum. E generibus igitur omni orationi cõmunibus amplificatio demonstrationi accommodatior. Nam cùm res gestas quasi certas accipiant: reliquum est vt magnitudinem eis ac ornamentum afferant. Exempla vero deliberatiuis aptiora sunt. ex præteritis enim futura cõijciẽtes iudicamus. Enthymemata autem iudicialibus magis conueniunt. nã quod factum est, & causam quare factum est suscipit, & probationẽ patitur, quoniã incertum est. Ex quibus igitur laus ac vituperatio fermè omnis, & ad quænam respicientes laudare ac vituperare oporteat, & ex quibus commendationes & opprobria fluant, hæc sunt. Nam horum contraria non latent: vituperatio enim ex contrarijs est.

De Accusatione & Defensione, quæ ad Iudiciale genus pertinent: ac primum de eo quod est iniuriam afferre. Cap. X.

NVnc de accusatione ac defensione, ex quibus & quot ratiocinationes faciundæ sunt, dicẽdum videtur. Tria igitur sumenda sunt. Primum, quot et quorum gratia iniuriam inferũt. Deinde, quomodo affecti. Tertium, quales, & quomodo se habentes. Si ergo iniuriam primum definierimus, de reliqs deinceps explicabimus. Sit ergo iniuriari, spõte præter leges officere. Legum autẽ alia propria, alia cõmunis. Propriam dicimus, qua ciues scripta vtuntur: cõmunem vero, quã nõnulla etiam si scripta nõ sunt, apud omnes tamen valere videntur. Spõte autem facimus, quæcũq; scientes & nõ coacti facimus. Quæ igitur sponte facimus, non omnia eligimus: quæ autẽ eligimus, omnia cognoscimus. nemo enim ignorat quæ eligit. Ea vero quibus officere, ac praua præter leges cõmittere statuunt, improbitas sunt, & intemperãtia. Si.n. vitium habeant vnum, aut plura: in quo improbi sunt, in eo etiã iniusti: veluti prodigus in pecunijs, intẽperatus in voluptatibus corporis, mollis in desidia, timidus in periculis. deserit enim periculorum socios propter timorem. Ambitiosus etiam propter honores iniustus est, iracũdus propter iram, contẽtiosus cupiditate victoriæ, acerbus propter vltionem, stultus, quoniã circa bonum & iustum decipitur: eodemq; modo cæteri vnusquisq; in suo subiecto. Verum hęc partim ex ijs quę de virtutibus dicta sunt, pspicua sunt: partim ex ijs, quæ de affectibus dicentur, patebunt.

Quid sit iniuriari.

quare reliquum est, vt cuius gratia, quomodoq; se habẽtes, & quibus iniuriantur, tractemus. Primum ergo diuidentes dicimus quæ sunt quæ appetimus, & qualia sunt quę vt fugiamus, iniuriã facere conamur. Perspicuum enim est, considerãdum esse accusatori quot & quæ reo insunt ex ijs quæ omnes appetũt, qui iniuria cæteros afficiũt, defensori autem, quæ & quot eorum non insunt. Quæ igitur agunt, alia omnes propter seipsos agunt, alia non propter seipsos: & istorum alia casu, alia necessitate. horum etiam quædã vi, quædam natura. Quare quæcũq; non propter seipsos faciũt, aut casu, aut natura, aut vi faciũt, quæcunq; autem propter seipsos, quorum scilicet ipsi causa sunt, alia propter consuetudinem agũt, alia propter appetitum. & horum quędam appetitu rationali, quædam irrationali. nam volũtas appetitus est boni cum ratione. nullus enim aliquid vult, nisi cùm bonũ esse putauerit. appetitiones vero irrationabiles, ira & cupiditas. Quare quæcunque homines agũt, septem eos de causis agere oportet: fortuna, vi, natura, consuetudine, ratione, ira, cupiditate. Neq; oportet sm ętates aut habitus, aut talia quædam ea quæ aguntur distinguere. Nam si accidit vt iracundi aut cupidi iuuenes sint, nõ tamen propter ætatem agũt quæ agũt: sed propter cupiditatem, ac iram. Neq; diuites ac pauperes propter diuitias & paupertatẽ: sed accidit vt pauperes propter egestatem pecunias cupiãt, diuites vero propter licentiam voluptates non necessarias. itaque ij etiam non propter diuitias aut egestatem agũt, sed propter cupiditatem. Eodemq; modo iusti & iniusti, cæteriq; qui sm habitus agere dicuntur, propter hæc omnia agent. nam aut propter rationem, aut propter affectum. sed quidã moribus & affectibus bonis, quidam cõtra. Accidit autem, vt ad hos quidem habitus alia, ad illos vero alia consequantur, forsan enim statim modestum propter modestiã ipsam tã opiniones q̃ cupiditates probę circa voluptates consequuntur. at immodestum circa easdẽ ipsas contrariæ. Quapropter huiusmodi diuisionibus supersedẽdum est, & considerãdum quæ quos sequi soleãt. Nam si albus, aut niger, aut magnus, aut paruus, nihil ex eis cõsequitur. Sin autem iuuenis, aut senex, aut iustus, aut iniustus, iã inter se differunt: & omnino quæcũq; accidẽtium mores hominũ differẽtes efficiunt. vt si quis diuitem se aut inopem putat, & felicẽ aut infelicem, id ipsum vero nonnullã faciet differentiã. sed de his postea: nũc de alijs dicamus. Fortuna igitur fiunt, quæcunq; ita fiunt, vt cùm

Quot, & q sint actiones nostrarum causæ.

cùm eorum causa indeterminabilis sit: nec huius gratia, nec semper, nec vt plurimum, nec ordine fiunt. quæ omnia fortunæ ipsius definitione patet.

Quæ natura. Natura fiūt, quæ causam & ordinem in se ipsis habēt. nam aut semper, aut vt plurimum sic eueniūt. nam quę præter naturam fiunt, ea vtrum fm quādam naturam, an alia causa fiāt, non oportet inquirere: quāuis etiam fortuna causa horum esse videatur.

Quæ vi. Vi autem, quæcūq; per cupiditatem ac rationem per ipsos agētes fiunt.

Quæ cōsuetudine. Consuetudine vero, quæcūq; ideo faciunt, quoniam sæpe fecerunt.

Quæ rōne. Ratione autem, quæ cùm sint ex bonis iam dictis, cōferreq; videātur, vel vt finis, vel vt ad finem, propter vtilitatem agūtur. nam quædam intemperantes etiam agūt vtilia, verum nō propter vtilitatem, sed propter voluptatem.

Quæ ira. Ira vero fiūt, quibus vlciscimur. Differūt autē pœna, & vltio. nam pœna, eius qui patitur gratia fit: vltio vero eius qui facit, vt expleatur. verum ex quibus ira fit, ex ijs quæ de affectibus dicemus patebit.

Quæ cupiditate. Cupiditate autem agūtur quæcūq; iucunda videntur. Verum & consuetudo, & ea in quibus assueti sumus iucūda sunt. nam multa etiam eorū quæ natura iucūda nō sunt, cum voluptate faciūt qui assueti sunt. Quare, vt breuiter dicā, quęcunq; propter seipsos agūt, omnia vel bona sunt, vel bona esse vidētur: & aut iucūda, aut videntur iucūda. Verum quoniam quæ propter seipsos agūt, hæc sponte agūt: non spōte autem, quæ nō propter seipsos: omnia quæ volētes agunt, bona erunt, vel apparētia bona: & aut iucūda, aut apparentia iucūda. Ponimus autem malorum etiam vel apparentium malorum reiectionem, aut minoris pro maiore assumptionem in bonorum numero, cùm eligibilia quodammodo sint. & similiter doloris vel apparentis doloris reiectionem, aut minoris pro maiore assumptionem in iucūdis numeramus. Quare quot & qualia vtilia sint, aut iucūda, sumēdum est. Sed cùm de vtilibus, quādo de deliberatiōe tractabamus, satis dictum sit, de iucundis im præsentiarum agamus. Oportet autem definitiones has sufficiētes putare, si ita se habēt, vt de vnoquoq; neq; obscuræ sint, neq; exactę.

Voluptas quid. Supponatur igitur nobis voluptatem esse motum animi quēdam & affectionem, totam simul & sensibiliter in naturam proficiscentem, dolorem vero contrarium.

De Iucundis. Cap. XI.

Quare si hoc voluptas sit: patet id iucundum esse, quod dictam affectionē efficit: triste vero, ac dolorosum, vel eius corruptiuum, vel cōtrariæ affectionis effectiuū. Ita iucūdum necessario est tam quod fm naturā vt plurimū proficiscitur, ac maxime cùm quæ natura fiūt, iam naturam suā & consuetudinem cōsequuta sunt. Quod enim vsitatum est, quasi iam innatum esset, gignitur. nam cum sępe ipsum ipsi semper propinquum sit, & ipsius quidem semper natura sit, ipsius vero sæpe cōsuetudo: naturę consuetudo similis est. Et quod violētū non est. vis enim præter naturam est. itaq; tristis necessitas est, recteq; dicitur violentum omne natura dolorem efficere. Quare curæ, seria, conatus, tristia sunt. necessitudine. n. ac vi fiunt, nisi qui faciunt, assueti sint. Horum vero contraria iucūda sunt. idcirco desidia, iocus, q̄es, accubationes, somnus, in iucūdis sunt: cū nihil eorum vi fiat. Præterea cuius cupiditas inest, omne iucūdum. nam cupiditas iucūdi appetitio est. Cupiditatum autē aliæ sine ratione sunt, aliæ cum ratione. Irrationales dico, quas ex nulla cogitatione cupiūt: quales sunt quæ natura esse dicūtur: vt quæ sunt per corpus, veluti alimēti sitis & fames. est autem in singulis etiam alimēti speciebus cupiditas, & in gustabilibus atq; venerijs, & vniuersaliter in tāgibilibus, & in olfactu odoris, & in auditu, atq; visu. Rationales vero, cùm quædam persuasi cupiūt. nā multa & expetere, & possidere cupiūt cùm audiuerint, persuasiq; fuerint. Verum quoniā voluptate frui tum est, cùm aliquo sensu afficimur, imaginatioq; sensus quidam est debilis, & recordātem ac sperantem eius rei sequitur imaginatio, quam recordatur ac sperat: quoniā igitur hęc ita sunt, patet voluptates inesse recordantibus valde, atq; sperātibus, siquidē & sensus. Quare necessarium est iucūda omnia vel in sentiendo presentia esse, vel in recolēdo pręterita, vel in sperādo futura: siquidē præsentia sentimus, præterita meminimus, futura spamus. Quæ igitur meminimus, iucūda sunt: nec solū quæ cùm aderāt, voluptatem afferebāt: verum ēt nonnulla eorum quæ dolorem, si postilla bonum ac laudabile quid habeamus. Hinc illud dictū est: Iucūdum est seruato meminisse periculi. Et illud: Lętatur enim vir post labores, cùm multa tulisse, multaq; gessisse recordetur. Cuius causa est, quoniam malum ēt non habere, iucūdum est. Eorum autē quæ in spe sunt, quæcūq; delectationem aut vtilitatē afferre nō paruam cùm assunt, aut sine dolore iuuare vidētur: & omnino quæcunq; cùm assunt, delectationi sunt: ea inquam omnia sperantibus quoq; ac recordantibus, vt plurimū iucūda sunt. Idcirco irasci quoq; iucundum.

Vnde Homerus etiam dixit de ira, ꝙ defluēte melle multo sit dulcior. nemo enim illis irascitur, quos vlcisci putat impossibile. illis etiam qui potentia excedunt, aut non irascũtur, aut minus irascuntur. Ad hæc ingētes quoq; cupiditates voluptas quædā consequitur. nam cum se assequutos meminerint, aut sperēt assequuturos, voluptate quadam afficiuntur. Veluti q febricitāt, siti oppressi, memoriæ habentes ꝙ biberint, sperātesq; se bibituros, gaudent. Similiter amātes cùm alloquantur, aut scribāt, aut quicquam aliud faciant ad eum, quem absentē amant, gaudent. in omnibus nanque his quasi sentire putant eum quem amāt, cùm eius recordentur. Idq; amoris initium omnibus est, si nō solum cùm adest lætantur, sed absentis etiam memoriam tenētes amant. Idcirco etiā cùm mœsti sunt quoniam nō adest, & in luctu ac fletu inest quędam voluptas. mœror enim in eo est, quod nō adest: voluptas autē, quod recordentur, ac illū quodāmodo videāt, & quę agebat, & qualis erat. Vnde illud dictum est, Sic fatus, flendi cũctis immisit amorem. Vlcisci etiam iucũdum est. nam quod si nō assequeris, triste: si assequeris, id iucundum est. Et punire delectabile est. id enim adipisci iucũdum, cuius frustratio est tristis. qui vero irascũtur, magnopere dolēt non vlci: sperātes autē gaudēt. Vincere quoque iucũdum est, nec contētiosis solum, sed omnibus. excessus nāq; imaginatio fit: cuius rei omnes aut moderate aut magis etiam ꝗ̃ oporteat cupidi sunt. Verum quoniā iucundum vincere est, ludos etiam omnes qui pugnæ aut cōtentionis speciem habēt, iucūdos esse necesse est (sępe nāq; in ipsis victoria inest) vt tesseras, aleam, pilā, tabulā, ludos quoque liberos similiter. nam eorum alij iucūdi sunt, si quis assuescit: alij statim iucūdi, vt venatio, & omnis bestiarum persequutio. Vbi enim certatio est, ibi victoria quoque est. quapropter forum disputationesq; assuetis atq; potētibus iucunda. Honor etiam, atq; gloria iucūdissimorum est. Fit enim vnicuiq; imaginatio talē se esse, ac virtuosum, presertim cū ij asserāt quos nō existimāt mentiri, quales domestici potius sunt ꝗ̃ alieni, deinde familiares ac noti, & ciues potius ꝗ̃ pegrini: & qui sunt, potius ꝗ̃ futuri; prudentes potius ꝗ̃ fatui, & multi ꝗ̃ pauci. hos enim veraciter prædicare verisimilius est ꝗ̃ oppositos. Nulla enim cura est, vt ab ijs quos quispiam nimium despicit, veluti à pueris, aut à bestijs honor, aut gloria conquiratur: non in quā ipsius gloriæ, sed forsan cuiusdā alterius gratia. Amicus quoq; iucundum est; nā & amare, iucūdum. nullus enim vinum amat, qui vino nō lętatur. Amari etiā iucundum. imaginatio enim hic quoq; fit bonū sibi inesse, quod qui sentiũt, omnes cupiũt. Admirationi etiā esse, iucundū: quoniā & honorari. Assentationibus quoq; aures præbere. ideo etiā adulator iucundū: nam & admirari & amare videtur. Idem etiam sæpius agere, iucundū. consuetudo nāq; iucunda erat. Varietas quoq; ac vicissitudo iucunda. in naturā enim mutatio fit. Quodcũq; autem vno modo semper se habet, cōstituti atq; fixi habitus satietatem generat. vnde dictum est, vicissitudinem rerum omnium iucūdam esse. Idcirco etiā quæ interuallo temporis magno videntur, iucūda sunt, tā res, ꝗ̃ homines: mutatio enim præsentium fit. Et simile etiam est, quod magno tēporis interuallo interposito fit. Discere quoq; & admirari iucūdum vt plurimum est. in admirādo enim discendi cupiditas inest: quare admirabile desiderabile est. in discēdo autem reditus inest in naturā. Beneficium etiam tam conferre, ꝗ̃ accipere, ex iucundis est. nā qui recipit, quod cupit adipiscitur: qui autem confert, habet abundatq; ijs quæ vterq; appetit. Verum quoniā bene mereri iucūdum est, idcirco subuenire quoq; propinquis, & māca supplere, suaue hominibus est. Et quoniā discere, atq; admirari iucūdum, necesse est vt quæ imitatione assequuti sumus, iucūda sint: vt pingendi atq; fingendi artes, & Poetica similiter, omneq; quod imitatione fit, etiā si iucundum id non sit, quod imitanī. non enim illo lætātur, sed quoniam ratiocinationem faciunt, quòd hoc illud est: quare aliquid discere accidit. Euadere quoq; à periculis, tanto iucundius, quanto propius periculo. admirabilia enim omnia hæc sunt. Et quoniam quod ſm naturam est, iucūdum est, omniaq; genere inter se cōiuncta, ſm naturam cōiuncta sunt; idcirco vt plurimū quæ similia sunt, ac genere coniūcta, iucūda sunt, vt homo homini, equus equo, adolescēs adolescenti. Hinc & prouerbia celebrata sunt, ꝙ æqualis æqualem delectat: quodq; semper à simili simile amatur: & quòd belua beluā cognoscit: & ꝙ semper merula ad merulam: & quæcũq; huiusmodi. Verum quoniam quod simile & eiusdē generis est, sibi ipsi iucūdum est, idq; maxime vnusquisque ad seipsum habet: necesse est omnes, alios plus, alios minus seipsos amare. nam omnia illa vnicuiq; ad seipsum maxime insunt. Quòd si omnes se ipsos amāt, sua quoq; vnicuiq; iucūda esse necesse est: vt opera, orationes. Quare assentatorū vt plurimum atq; amatorū amici sunt. ambitiosi quoque, ac liberorum amorē victi.

nam

nam liberi opera sua sunt. Manca quoq; supplere iucūdum: quoniam opus iam suum fit. Et quoniam principari iucundissimū est, ideo sapientem esse iucundum videtur. nam sapere principantis est. sapiētia autem multarum ac mirabilium rerū scientia est. Præterea quoniam vt plurimum ambitiosi sunt, necesse est increpare quoq; alios iucūdum esse. Item in quo vnusquisq; sibi optimus esse videtur, in eo versari: vt Euripides ait, In id adducitᷣ magnam diei partem ei attribuens: vt ipse se ipso fruatur, cùm sit optimus. Insuper cùm ludus ac iocus ex iucundis sint: otium quoque omne, ac risus, & ridicula iucunda necessario sunt, & homines, & verba, & opera. Sed de ridiculis in ijs quę de arte Poetica dicta sunt, determinatum est. Verum de iucundis hæc dicta sint. Dolorem autem inferentia, ex contrarijs horum patent. Quorum igitur Gratia iniuriantur, hæc sunt.

Quomodo se habentes, & quibus iniuriantur. Cap. XII.

NVnc autem quomodo se habentes, & quibus, exponamus. Ipsi erga tū rem geri possibilem arbitrātur, & sibi possibilem, siue celare sperent, siue deprehensos non daturos pœnas: aut daturos quidem, sed minus sibi vel suis futurum suppliciū q; emolumentum. Verum quæ possibilia, quæq; impossibilia videantur, posterius explanabitur: communia enim sunt omnibus Rhetoricæ partibus. Ipsi autem posse se absq; damno iniuriari arbitrantur, si orationis copiam habeant: si actiui sint: si multis in certaminibus experti: si amicis abūdāt: si diuites sunt, aut ipsi maxime, aut saltē si huiuscemodi sibi amici, aut ministri, aut socij sint. nam hæc propter & celare, & facere, & non dare pœnas possunt. Prętera, si amici sunt ijs qui iniuriam perpetiuntur, aut iudicibus. nam & amici nec obseruāt iniuriantes amicos, & reconciliari malunt, q; accusare: & iudices ijs gratificantᷣ quos amāt, & aut omnino absoluunt, aut parui condemnant. Celare autem facilius possunt, partim qui ad ipsa crimina incōmodi sunt: vt si imbecillus pulsasse hominē accusetur, aut inops, aut deformis adulterij. Et quæ in apto & ante oculos posita sunt. nam quæ nemo putat, nemo seruat: & quæ tot & tāta sunt, vt ea nullus. nam & hæc minime obseruātur. omnes enim homines, quibus vsitatissimæ iniuriæ sunt, ab eis cauent: veluti etiam à morbis qui solent inuadere. quo autem nondum aliquis laborauit, ab eo nemo cauet. Partim ij qbus inimicus nullus est, aut plurimi. alij enim celaturos se putant, quòd non obseruentur: alij q; nō videantur aggressuri fuisse, cùm obseruentur: habentq; defensionem hanc, quòd nō fuissent aggressuri. Partim quos vel mores, vel affectio, vel locus commode celant. Partim ij qui si celare nō potuerint, propellere oīno iudicium possunt, aut in lōgius prorogare, aut iudices corrūpere. Partim ij qui si pecunia dānabuntur, vel solutioni supersedere possunt, aut in lōgius producere, vel ob inopiam nihil habeant quod perdāt. Partim quibus emolumēta quidem apte adueniunt, vel magna, vel de propinquo: dāna vero ecōtra, vel occulta, vel parua, vel de lōge. Partim quibus maior est vtilitas, q; vt par suppliciū excogitari queat: quod tyrānis consequuta videtur. Partim quibuscūq; iniuriæ lucra quidem sunt, condēnationes aūt opprobria solum. Et cōtra quibus iniuriæ quidē laudi quodāmodo sunt: vt si alicui simul cōtigerit parentem vlcisci, velut Zenoni. Cōdemnationes vero, aut exilij, aut pecunię, aut alterius hmōi. iniuriātur enim vtriq; ij, siue hoc siue illo se pacto habeant. sed nō vt ijdem ipsi sunt, verū vt oppositi in moribus. Partim qui sæpe aut celarūt, aut cōdemnati nō sunt. Itē quibus sępius aggressis parū successit. sunt enim nōnulli tales in iniuriādo, quales in re bellica, qui iterū atq; iterū pugnas inceptāt. Præterea qui voluptatē aut lucrū statim assequūtur: dolorem aut dānū postea: quales incōtinētes sunt. inest.n. incōtinentia circa oīa quæ appetūtur. Et cōtra qui dolorē aut damnū statim perpetiuntur, voluptatē vero aut emolumentū postea, & tardius. cōtinētes.n. ac solertiores hęc persequuntur. Partim qui videri possunt vel fortuna, vel necessitudine, vel natura, vel cōsuetudine fecisse: & in sūma errasse, sed nō iniuriatos fuisse. Partim qui ius suū haud aliter obtinere possunt. Partim qui eguerint. sunt aūt egētes dupliciter. nam aut necessarijs, vt inopes: aut superuacaneis, vt diuites. Partim qui pręclari aut infames sunt: alij qm̄ nō videbuntur, alij qm̄ non magis videbuntᷣ. Ac ipsi quidē sic se habētes aggrediuntᷣ. Iniuria vero afficiūt hos, & in his. *Quib⁹ iniuria fiat.* Primum habētes ea quibus ipsi egeāt, vel vt necessitatē expleant, vel vt abūdēt, vel fruātur. Deinde tam longe absentes, q̄ prope. ab alijs nāq; cito auferunt, ab alijs tardius puniūtur: veluti qui Carthaginēsibus furantur. Præterea nō obseruātes, neq; cauentes, sed credulos. nam omnes hos celare facile. Ad hæc negligētes. nam vlcisci diligentis est. Verecūdos etiā. non enim pugnāt de lucro. Eos quoq; qui affecti à multis iniuria, nō curarūt de vltione. nā (vt trito puerbio

 dicitur)

dicitur)Mysorum ij præda sunt. Insuper eos quos nunquam, & quos sæpius. vtrique enim incauti:alii quòd nunquam, ij quòd non amplius.Itē eos qui aduersis rumoribus vel opprimuntur, vel facile possunt opprimi. nam ij nec volunt,cùm timeāt iudices: nec persuadere queunt: cuiusmodi sunt & quos multi oderunt, & quibus multi inuident. Item aduersus quos causam habuerunt vel ex ipsis, vel ex parentibus,vel ex amicis:qui male aut fecerunt, aut facturi erant vel sibi, vel parentibus,vel ijs qui sibi curæ sunt, sicuti prouerbio fertur:Improbitas causam quærit.Itē amicos,atque inimicos.alios nãque facile, alios iucunde. Item eos qui amicos nō habent. Item eos qui nec ad dicendum, nec ad faciendum multum valent. nam ij aut vlcisci negligunt, aut reconciliantur,aut nō ad finem vsque persequuntur.Præterea quibus inutile est,dum iudicia & compensationem expectāt,tempus consumere: quales sunt aduenæ ac opifices, qui iniuriantes sibi paruo absoluunt,& facile cessant.Præterea eos qui aut ipsi alijs sępe iniuriam intulerūt,aut iniuria talia fecerūt qualia patiuntur.nam id non videtur ferè iniuria; cùm tale quid perpessus quispiam sit, quale ipse est solitus facere. vt si quis contumeliari solitum verberauerit:vel eos qui male aut fecerunt,aut voluerūt,aut facturi sunt. nam & voluptatem id & laudem habet:nec ferè iniuria esse videtur. Item eos quorum iniuria vel amicis vel dominis,vel in summa quibus ipsi viuunt,grata videtur. Item eos à quibus sperant veniam se consecuturos. Præterea eos de quibus cōquesti sunt. vt Calippus in Dionem fecit.hæc enim ad iniuriandum accedere videntur.Preterea eos quos etiam si ipsi dimitterent,ab alijs tamen opprimerenē: quasi non sit amplius possibile consilium adhiberi: vt Aenesidemus ad Gelonē, cùm ab eo Cotabia oppidum depopulatum fuisset,scripsisse fertur: quòd scilicet eā vrbem illam depopulaturum paulo præuenisset. Præterea eos quibus iniuriari potuerunt, iuste agere multa,quasi facile resarturi: vt Iason Thessalus dixit opus esse in quibusdam iniuriari, vt iure quoque multa facere possis.Item ea facilius cōmittunt, quę multi factitant. veniam enim se consecuturos in his putāt. Item ea quæ celari vbique cōmodius possunt:qualia sunt quæ vel cito consumuntur,vt edulia:vel facile figura, colore,complexione immutantur. Vel quæ celari vbique possunt. Et quæ facile portātur, & paruis in locis recondūtur. Item ea quorū similia multa iniuriās possidebat: & quę perpessum dicere pudet:vt vxorū adulteria, con tumelias que sui, vel liberorū. Et in quibus qui accusat,litium studiosus videtur: qualia sunt parua,& in quibus venia dari solet. Ac quomodo se habentes iniuriantur, & quibus, & quomodo,& cur,hæc ferè sunt.

De Iniuria, iureque factis. Cap. XIII.

Sed iniuria, iureque facta omnia distinguamus:hinc primum incipientes.Determinātur itaque iusta atque iniusta primum duabus legibus:deinde quibus fiunt, dupliciter. Legem autem dico,alteram propriam esse,alteram communem. Et propriam quidem,quæ singulis inter seipsis determinata est. & hanc aliam scriptam, aliam non. Cōmunem vero quæ secundum naturam est. est enim quoddam natura iustum, & iniustū, quod omnes vaticinātur,etiam si nulla inter se societas aut pactio sit:quale Antigone apud Sophoclem dicere videtur,cùm iustum esse asserat, sepulturæ, Polynicem tradere. non enim,inquit, nunc aut nudiustertius, verum semper id viget, nemoque scit ex quo ita constitutum est. Et vt Empedocles dicit de non interficiendis animatis. nō enim id apud quosdam iustum, apud quosdam vero iniustum:sed apud omnes,inquit,legitimum. ac per æthera latum; terrasque iacentes constitutum est. Et vt Alcidamas etiam in Meseniaco dicit.Quibus autem determinata sunt, dupliciter determinata sunt. nam aut ad communem societatem; aut ad vnum supremum societatis agēda,aut non agenda spectāt. idcirco dupliciter etiam iure ac iniuria facere possumus.nā aut vnum ac certum, aut ciuitatem lædimus. qui enim adulteratur,aut hominem cædit,certū quendam lædit.qui vero militiā deserit,ciuitatem. Cùm igitur quę iniuste fiunt,omnia ita bipartito distribuātur,si prius quid sit iniuriam pati repetierimus,cætera dicemus.Iniuriam pati ergo est, cùm à volentibus iniusta inferuntur. iniuriari enim, voluntarium esse iam definitum est. Verum quoniā necesse est eum qui iniuste patitur,lædi,neque sponte lædi: læsionesque ex ijs quæ iam diximus patent (bona enim & mala prius diuisa sunt, voluntaria etiam dictum est ea esse quę scientes faciunt) necesse est peccata omnia vel ad ciuitatem, vel ad priuatos spectare: & hæc aut à nesciente, aut à nolente, aut à volente atque sciente fieri. & horum quædam electione, quædam affectu. Ac de his quidem in tractatu de affectibus explanabit. quæ vero eligunt,& quomodo se habētes, iam explanatū est. Verum qm̄ sæpe concedentes fecisse,aut intētionem accusatoris negāt,aut id de quo est intētio, vt cepisse, sed nō furatū fuisse: verberatū, sed nō contumeliatum

Iniuriā pati quid.

contumeliatũ esse: fuisse vnà, sed nõ adulteratum fuisse: aut furatũ esse, sed non cõmisisse sacrilegium: non.n.rem diuinã attigisse, aut sustulisse, sed non publica: aut colloquutum cum hostibus fuisse, sed non prodidisse: propterea oportebit etiam quid furtum sit, quid cõtumelia, quid adulterium, determinare: vt siue esse, siue non esse iustum velimus ostendere, facere queamus. nam de omnibus his quæstio est, vtrum iniustus sit, & improbus, an non. Est enim in electione improbitas, atque iniuria: & huiusmodi nõia elegisse ostendunt, veluti contumelia, furtum. Nec enim si verberauit, statim cõtumelia affecit: sed si alicuius gratia, vt si aut vituperandi alium, aut voluptatis suæ. Nec si clam accepit, statim furatus est: sed si vt alteri damnum, sibi vtilitatem afferret, similiterq; de alijs. Quoniam vero duæ iustorum atq; iniustorum partes erãt (quædam enim scripta, quędam non scripta) de ijs quidẽ de quibus leges scribunt, dictum est: ea vero quæ scripta non sunt, bipartito distribuimus. Nam alia sunt per excessum virtutis, aut vitij: in quibus vituperationes, honores, infamiæ, donationesq; sunt: veluti gratiam habere benemerito, paratum esse amicis, cæteraq; huiusmodi. Alia legum scriptarum defectus. nam æquum & bonũ iustum esse videtur. Aequum autem & bonum est, quod præter legem scriptam iustum est. idq; accidit partim volentibus, partim inuitis legumlatoribus. inuitis quidem, cùm se effugerit: volẽtibus autem & cùm nequeant determinare, sed necesse sit vniuersaliter dicere qđ non ita, sed vt plurimum. Et cùm determinatio propter infinitatem facilis non sit, vt si ferro percussit, quanto & quali quodam. tẽpus enim deerit enumerãti. Si ergo de quo determinari non potest, de eo lex ferẽda est, necessario simpliciter dicẽdum. Quare, si cùm annulatus sit, manum extollat vel percutiat: lege quidẽ scripta reus est, & iniuriatus est: vere autem non est iniuriatus: & id est æquum ac bonum. Si ergo quod dictum est, æquum ac bonum est, patet æquum etiam esse ne tãti errores fiant, quanti iniuria: nec quæ aduersa fortuna eueniunt, tanti, quãti errores. Dicuntur autem aduersa fieri fortuna, quæcunque cùm præter opinionem fiãt, non fiunt ex prauitate. Errore autem, cũ nec præter opinionem, nec ex prauitate. Iniuria vero, cùm non præter opinionem, & ex prauitate. nam quæ cupiditate fiunt, ex prauitate fiunt. Aequum etiam est rebus humanis ad ignoscendũ commoueri, & non legem, sed legis scriptorem: ac non verba, sed sententiam spectare: nec factum, sed voluntatem: nec partem, sed totũ: nec quis nũc, sed quis semper, aut ferè semper fuerit, considerare, & meminisse bonorũ magis quæ in se collata sunt, quàm malorum, & eorum bonorum magis quæ recipit, quàm quæ fecit: & nõ iniquo animo iniuriam ferre: & oratione disceptare potius velle, quàm re: & in arbitriũ magis, quàm in forum velle descendere. nam arbiter ad æquum & bonũ, iudex ad legem spectat. Et hac de causa arbiter eligitur, vt æquum & bonum prævaleat. Ac de æquo & bono sic determinatum sit.

Duę iustorũ atq; iniustorum partes.

De maiore ac minore Iniuria. Cap. XIIII.

INiuria vero maior, quæ à maiore proficiscitur iniquitate. Quo circa quæ minima sunt crimina, maxima interdum videntur: vt Menaloppum Callistratus accusabat, quòd templi custodes decepisset, triaq; vascula è sacris minimi ponderis sustulisset. Contra vero est in ipsa iustitia. Hæc autẽ ita sunt, quoniam viribus excedunt. nam qui sacra vascula parui ponderis furatus est, is quauis in re peccabit. Interdũ igitur sic magna iniuria, interdũ ex magnitudine dãni ęstimatur, vt illa cui nullum potest supplicium exæquari, sed oĩs pœna minor inuenitur, & cui remedium afferri nõ potest. acerbum enim, atq; inauditum. Et in qua non potest qui passus est, pœnam sumere: cùm res nullũ remedium patiatur. nam vltio atq; pœna remedium est. Et si qui perpessus est, turpitudinem ferre nõ potuit: maiore nãq; supplicio, qui fecit, dignus est. vt Sophocles cùm Euctemonis causam ageret, ac ille non ferens contumeliam, se ipsum interemisset: non ęstimare se cõtumeliam minoris inquit, quàm quanti qui passus est ęstimauit. Et si solus, aut primus fecit, aut si pauci admodum eo ęrimine contaminati sunt. Idem etiam sæpius peccare, permagnum. Similiter maxime is peccat, cuius causa quærãtur ac excogitentur quæ prohibeãt, vt supplicia, & cruciatus: sicut ij, propter quos carcer exędificatus est. Et apud Argiuos pecunia is multatur, pp̃ter quem lex posita est. Maius etiã est, quod beluarum magis est: & quod ex pręmeditatione magis: & quod qui audiunt, timent magis quàm misereantur. Amplificantia vero illa sunt, quòd multa iusta euertit, aut contempsit iusiurandum datam dexteram, hospitium, fidem, affinitates. multorum nanque criminum exaggeratio fit. Ad hæc non parum ibi peccare, vbi puniuntur iniusti. quod falsi testes faciũt. vbi enim non peccabunt, qui vel apud iudices peccant? Præterea ea maiora, in quibus turpitudo maior. Sũma ẽt iniuria, si eũ lædit,

qui de se bene meritus est. plura namq; peccat, quòd non bene facit, & quòd male. Is etiam vituperandus, qui iustitiam secundum leges scriptas solummodo seruat. melior enim qui non coactus iustus est. scripta vero coacti seruant, sed non coacti minime. Alio etiam modo qui præter scripta facit, nam qui ea committit, quæ leges prohibent, & de quibus supplicia sunt, is ea multo magis committet, de quibus nullum supplicium est. De iniuria igitur maiore vel minore dictum sit.

De inartificiali Fide. Cap. XV.

DE fide autem quæ inartificialis dicitur, deinceps dicendum: propria enim iudicialium causarum. Sunt igitur quæ fidē huiusmodi faciūt, quinq; numero: leges, testes, pacta, quæstiones, iusiurandum. Primum autem de legibus, quo pacto suadenti & dissuadenti, & accusanti & defendenti vtendum

De Legib.

sit, dicamus. Patet ergo, si lex scripta aduersus nos sit, communi tunc lege vtendum esse, & æquo ac bono tanquam iustioribus: & quòd optima sententia vti hoc est, ne vtaris scriptis in omnibus: & quòd æquum & bonū idem permaneat semper, et nunquam immutetur, sed nec communis lex, cùm secundum naturam sit: ius vero scriptum sæpius. Vnde dictū est in Antigone Sophoclis, fecisse se pręter Creontis legem: sed non pręter illam non scriptam. non enim nunc, aut nudiustertius, sed semper. hanc ergo ego non curabam hominis, verum nullius legē. Et quod iustum, verum quid est atq; vtile: sed non id quod videtur. quare quæ scripta est, lex non est, cùm legis opus nō faciat. Et quòd iudex quasi argenti atque auri cognitor est, vt vere iustum ab adulterato discernat. Et quòd melioris est viri, non scriptis potius quàm scriptis vti, & in eis permanere. Et si alij, quę probetur legi, aut sibi ipsi contraria est: veluti si altera esse iubeat firma quæcunq; inter se pacti sunt, cū altera vetet, ne aduersus leges pangant. Et si ambigua, vt vertere, inspicereq; liceat, quam ad partem iustum, ad quam vtile accommodabitur: ac ita demum ipsa vti. Et si res de quibus lex lata est, non similiter se habeāt, lex autem ita: tunc vero id ipsum significandū est, ostendendumq; sibi ipsi eam repugnare. Sin vero lex scripta rebus conueniat, tūc optima sententia dicendum nō esse legem positam, vt pręter leges iudices, sed ne ignorādo quod leges volunt, peieres. Et quòd nemo eligit quod simpliciter bonū est, sed omnes quod sibi. Et quòd nō differat, vel nullas esse leges, vel non vti. Et quòd etiam in morbis nō conferat aduersus medicum cauillari, quamuis non tantum medici error officiat, quantum si obaudire principibus assuescimus. Et quòd probatæ leges id maxime vetant, ne quis se legibus prudentiorem velit ostēdere. Ac de legibus quidem sic determinatum sit.

De Testib.

Testes autem, alij veteres, alij iuniores. Et horū cum alijs periculum cōmune est, alij omnino extra periculum sunt. Veteres igitur dico poetas, cæterosq; claros, quorum sentētię approbant, sicuti Homero teste de Salamine Athenienses vsi sunt. Tenedij quoque nuper aduersus Sigięses Periādro Corinthio, & Leophron in Critiam Solonis vsus est elegijs, vt ostenderet iam ex priscis tēporibus domum eius impudicam fuisse. Non enim scripsisset Solon, Flauo Critiæ dicēdum mihi est, vt patri auscultet. Hi ergo testes de pręteritis sunt, de futuris vero oraculorum etiam interpretes: vt Themistocles, quòd muri lignei nauali vtendum esse pugna moneāt. Præterea prouerbium quoq; (vt dictum est) testimonium quoddam est: veluti si quis cùm consulat senem non esse in amicitia suscipiendum, prouerbium huic attestari dicat, quo ferē, Nunquam beneficiū in senem collocādum. Cùm vero liberos cum parentibus interficiendos, Fatuus, qui patre cæso, liberis pepercit. Iuniorum etiam qui clari sunt, sententiæ litigantibus conferunt, sicuti Eubulus in iudicio Platonicum quiddam aduersus Chareta protulit, quod Plato in Archibium dixit, increuisse iam propter illū in ciuitate, vt prauos se omnes esse fateantur. Et quibuscūq; commune periculum est, si mentiri viderentur. Verum ij de huiusmodi solummodo testes sunt, factum'ne sit, an non, & vtrum sit, an non. de qualitate vero minime: vt puta, si iustū, si iniustum: vtile, an inutile. Prisci autem etiam de qualitate. nam cùm corrumpi non possint, fide dignissimi sunt. Qui ergo testes nō habet, ijs præsidijs vtetur, quod ex probabilibus iudicandum sit. Id. n. est optima sententia iudicate, q; pecunia corrumpi probabilia nō possint, q; falsi nūquam testimonij crimine accusentur. Qui autē habet, aduersus non habentem his vtetur, q; ad ferēdam sententiam probabilia nō sufficiant: q; testibus nūquā opus esset, si ratione res satis cognosci posset. Sunt autem testimonia vel de nobis, vel de aduersarijs: & alia de re, alia de moribus. Quare patet testimonijs conferētis inopiam nūquam futuram. erit nanq; de re quidem vel pro nobis, vel cōtra aduersarios: de moribus aūt, de bonitate nostra, vel de aduersariorum nequitia. Cętera vero de testibus, amicis, aut inimicis, aut

cis, aut

cis,aut neutris,vel ꝓbis, vel iprobis,vel neutris,ac de quibuscũq; alijs hmõi testiũ differentijs,ex ijs locis quęrẽdũ,ex quibus enthymemata ẽt ipsa manant. *De pactis.* De pactis aũt is orationis vsus est,vt augeas,aut extenues,& vel credibilia vel icredibilia ostẽdas. nã si pro nobis sunt,credibilia & vera:sin pro aduersarijs, cõtra. Qui ergo probabilia vel contra ostẽdere vult, ea cõsiderabit,quæ de testibus diximus. nam ex qualitate eorũ qui in pactis cõscripti sunt, aut qui seruare ea debent, credibilia,vel contra sunt. Cùm vero conceditur pactum sic intercessisse: si pro nobis est, amplificatione vtendum. Pactum enim lex quædam de particulari est.ac leges quidem nõ approbantur à pactis:pacta vero cùm legitima sint,à legibus comprobantur.Et omnino lex ipsa pactum quoddam est.quare qui nõ credit,euertitq; pactum,leges euertit.Præterea commutationes rerum vltro ac citro. similiter quæ volũtaria sunt, pactis vt plurimum facimus. quare si quis pacta infirmat,is vsum hominũ inter se penitus euertit. Cætera vero hanc ad rem accommodata,facilia intellectu sunt.Sin autem pro aduersarijs sint: primum omnia quæ in legem contrariam quispiam dicet, accommodari possunt. Est enim absurdum, si legibus,cùm nõ recte, sed iniuste, ac dolo malo latoris positas cognouerimus, non stabimus:& pactis necessario stabimus.Deinde si iudex iusti distributor est, non est considerandum quod iustum est,sed quod iustius.Et iustum quidem nec deceptione,nec necessitate verti potest, quoniam innatum sit: pacta vero & à deceptis, & à coactis fiunt. Ad hęc perspiciendum si pacta alicui legum vel scriptarum,vel non scriptarum,si iustis, si honestis, ac demum si alij pacto priori vel posteriori contradicũt. nam aut priora vera sunt,& posteriora falsa:aut recte se habẽt posteriora,sed priora fefellerunt.itaq; altero istorũ ex re nostra vtemur.Denique altius inspiciendum, si aliquo modo iudicibus inutilia sunt:cæteraq; huiusmodi. facilia nanque inuentu similiter sunt. *De quęstionibus.* Quęstiones autem testimonia quędam sunt, videnturq; fidem facere, quoniam cogunt:quas nõ est difficile percipere,ac ea quę hinc inueniri diciq; possunt,cõspicere. Nam si pro nobis sunt,amplificatione vtẽdum est, quòd ex testimonijs sola hęc vera sint. Sin vero aduersus nos, & pro aduersarijs, dissoluemus,quæ vera sunt, de vniuerso genere quæstionum differentes. nam qui cogũtur, non minus falsa dicunt quam vera: & tũ tolerantes vera occultant,tum falsa dicentes credunt se citius euasuros.Sed oportet hæc exemplis comprobare, quæ ipsis iudicibus non ignorentur. *De iureiurando.* De iureiurando autem quadripartito distribuere possumus. Nam aut offert, & suscipit, aut neutrum, aut alterutrum: idest, aut offert,sed nõ suscipit:aut suscipit,sed non offert. Præterea de ijs ipsis aliter si iam iuratum est, & sic vel ab hoc, vel ab illo. Non offerre igitur sic dicet, quoniam homines cùm ab eis pecunia petitur,facile peierant:& quoniam qui iurauit non reddit:qui non iurauit, eum facilius condemnari putãt: & quoniam minus periculum iudicibus causam committere,cùm his credat,illi minime. Non suscipit vero,quoniam pro pecunia iusiurãdum est. Et cùm sit melius aliqua de causa prauum esse,quàm de nulla: iurasset profecto si prauus esset. nam iurando habebit, nõ iurando non habebit. quare nõ ne peieret,sed propter virtutem non suscipit. His consentaneum illud Xenophanis,non parem esse hanc prouocationem impio ad pium, sed similem, ac si robustus ad inferendum suscipiendumq; ictũ, imbecillem prouocaret. qui suscipit, non aduersarijs, sed sibi ipsi asseuerabit. Illud quoq; Xenophanis conuertẽdo, dicet par esse si impius offerat, & pius suscipiat. Graue esse repellere iuratos, cùm iudices eadem de re velit sententiam ferre. Qui offert,pium affirmabit esse,vt Dijs velis cõmittere: pręterea non esse opus aduersario alijs iudicibus, cùm sibi ipsi iudicium permittatur. Ad hæc iniquum esse iusiurandum repellere,cùm eadem de re alios velit iurare. Quoniam igitur per singula quid dicendum sit aperuimus, patet etiam in coniũctis: vt si suscipit, & nolit offerre: aut si offert, & non suscipit: aut si offert simul & suscipit: aut neutrum. nam cùm hæc ex illis coniungantur, horum etiam rationes ex rationibus illorum coniungi necesse est. Quòd si ab aduersario quispiam deceptus est, patet id periurium non esse. iniuria enim ex voluntarijs est: & periurium iniuria est: cuncta vero quę vi,vel deceptione fiunt, inuoluntaria. *Peierare quid.* Hinc colligitũ quid peierare sit. est enim mente,sed non ore. Quòd si iam ab aduersario iuratum sit, omnia dicemus eum conuertere, qui non seruat quæ iurauit. nam idcirco legibus etiam vtimur prius iurantes. Et cùm, iudices,dignum putemus, vt vos iudicando ea seruetis quæ iurastis, ipsi non seruabimus? cæteraq; huiusmodi quæ amplificando quispiam dicet.

Verum de comprobatione inartificiali tot dicta sint.

ARISTOTELIS ARTIS RHETORICAE LIBER SECVNDVS.

SVMMA LIBRI.

De hominum Affectibus: ætatum, ac fortunæ Moribus. De Possibili ac Impossibili, Amplificatione & Attenuatione, cunctis orationibus communibus. De probationum generibus, Exemplo scilicet ac Enthymemate: eoq; tum uero, tum apparenti: ac eiusdem solutionibus. De sententia item, tanquam ipsius parte.

Quòd auditores afficiendi sunt. Cap. I.

EX quibus igitur suadere ac dissuadere, vituperare ac laudare, accusare ac defendere oporteat, & quæ ad faciendam in eis fidem opiniones & propositiones conducūt, hæc sunt. de his enim & ex his, vt seorsum de vnoquoque genere orationis tractemus, enthymemata ducuntur. Verum quoniā iudicij causa Rhetorica est: nam & in deliberationibus iudicant, & in foro iudicium est: necesse est non solū dare operam vt oratio fide digna, demonstratiuaq; sit: sed vt ipse quoq;, ac iudex, qualis quidam efficiatur. Nam id in cōsilijs præcipue, deinde & in iudicijs ad fidem faciendam plurimum pertinet, vt qualis quidam videatur qui dicit, puteturq; ab auditoribus affectus quodammodo erga ipsos esse. ad hæc, vt & ipsi auditores affecti quodammodo sint. Verum cōsulenti magis confert, vt ipse qualis quidam esse videatur. Auditoris autem affectus litigāti vtilior. non enim eadem iudicibus videtur, cùm diligant & cùm oderint, nec iratis & quietis: sed vel omnia diuersa, vel magnitudine diuersa. Nam reus aut nullam aut paruam fecisse iniuriam amanti videtur: contra vero ei qui oderit. cupienti autem, sperantiq;, si quod dicitur futurum, iucundum sit, & fore, & bonū fore videtur. contra vero ei videtur qui aspernatur atq; desperat. Vt igitur dicentes ipsi fide digni videātur, tres causæ sunt. Tria enim sunt, quæ præter demonstrationem fidem faciunt, prudentia, virtus, beneuolentia. Nam qui dicunt aut cōsulunt, vel propter hæc omnia, vel propter aliquid horum fallunt. Aut enim propter stultitiam non rectè opinātur: aut rectè sentientes, propter improbitatem non dicunt vt sentiūt: aut quamuis rectè sentiant, virtuosiq; sint, tamē cùm beneuoli non sint, facile creduntur sponte non optime consulere. Hæc igitur sunt quare fallunt, & præterea nihil. quare necesse est, si qs omnia hæc videtur habere, fide dignū esse apud audientes. Verū vnde prudentes ac virtuosi videri poterunt, ex ijs quæ de virtutibus dicta sunt, sumendum est. nam ex eisdem tam alium q̄ seipsum huiuscemodi quispiā efficiet. De beneuolentia vero & amore, ac vniuersaliter de affectibus nūc dicēdū. Affectus igitur sunt, quibus homines cōmoti differenter iudicāt: quos quidē affectus voluptas, aut dolor consequitur: vt ira, misericordia, timor, cæteraq; huiusmodi, & his opposita. Sed oportet quę circa vnumquęq; sunt, in tria distribuere: veluti quæ circa iram, quomodo affecti irascuntur, qbus irasci soleāt, qualibus in rebus. nam si vnum horum aut duo, & non omnia habeamus, non erit nobis possibile in iram audiētes impellere. Similiterq; in alijs. Ac sicut in superioribus propositiones ipsas conscripsimus, sic in his quoq; faciemus distribuentes, vt diximus.

Tria esse, q̄ præter demōstrationē fidem faciāt.

De Ira. Cap. II.

Ira quid.

SIt ergo ira apparentis vltionis appetitus cum dolore propter apparentem immerito vel in se vel in suos cōtemptū. Quoniam igitur id ira est, necesse est cū quis irascit, cuidam semper ex singulis irasci, vt Cleoni, sed non homini: & quoniam ei vel suorum alicui aliquid fecit, vel facturus erat. Et ad omnem iram quādam sequi voluptatē propter spem vltionis. iucūdum enim est si quis putat ea se cōsequuturum, quæ expetit. nemo. n. quę sibi videtur impossibilia, expetit. quare iratus possibilia sibi expetit. Itaque rectè illud de ira dictum est, quòd defluēte melle dulcior in vi- »
rorum pectoribus gliscit. »
Consequitur enim voluptas etiam quædam & propter hæc quę diximus, & quoniam in vlciscendi cogitatione immoratur, quæ imaginatio voluptatem simile ei efficit, quæ in somnijs accidit. Quoniam vero cōtemptus est actus opinionis in id quod nihil dignum æstimatur (mala enim & bona, quæq; ad ea tēdunt, non paruifacimus, sed ea nihili pēdimus, quę aut nulla sunt aut minima) tres contemptus partes erunt, despectus, detractio, contumelia. Nam & despiciens contemnit. quæ enim nihili ducunt, hæc despiciāt. contemnunt autem rei digna nullius. Et qui detrahit, cōtēnere videt̄. est. n. detractio, cū alicuius volūtati quispiā impedimēto est, nō vt sibi quicq;, sed ne illi. Q̄m ergo nihil sibi quærit, ideo contēnit. quod inde patet, qd' sibi nec obfuturū existimat: (nam

si putaret,

si putaret, timeret, & non contemneret:) nec in re de qua curandum sit, profuturum. daret enim operam, vt ab eo diligeretur. Et qui contumeliatur, similiter contemnit. Contumelia enim est damno atq; dolore in ijs afficere, in quibus turpe patienti est: non vt aliud quoddam sibi fiat, quàm quod factum est: sed vt voluptate afficiatur. qui enim par pari reddunt, non contumeliantur, sed vlciscũtur. Est autem voluptatis contumeliantibus causa, q arbitrentur malefaciendo eis, magis excellere. quapropter iuuenes & diuites contumeliatores sunt: longe nanque putant contumeliando excellere. Contumeliæ autem vituperatio propria. cõtemnit enim qui vituperat. nam quod nullius rei dignum est, nullius est pretij, neque boni, neque mali. Propterea iratus Achilles dicit: Nullius existimarunt: meũ nanque honorem abstulit ipse: ac me priuauit, vt quendam nullius pretij exulem. quasi hæc propter irascatˉ. Multi enim fieri se oportere arbitrantur à minoribus genere, potẽtia, virtute, ac omnino in quo multum excellũt, vt diues in pecunijs pauperem supat, & orator in oratione verborum inopem, & princeps subditum, & qui se principatu dignum putat, dignum seruire. Vnde dictum est: Animus autem magnus est in regibus diuis. Et illud: Sed iram etiam postea seruat, vt vlciscatur. moleste nanque ferunt, quoniam excedũt. Ad hæc à quibus oportebat gratiam referri. hi autem sunt, quibus aut benefecit ipse, vel suorum aliquis, vel propter ipsum, & aut vult, aut iã voluit. Ex his igitur patet, quomodo se habentes irascuntur, & quibus, & quas obres.

Quo pacto sint dispositi qui irascuntur.

Nam ipsi quidem, qñ dolẽt. nam qui dolet, aliquid expetit, siue in oppositum quis se obijciat: veluti sitienti ne bibat, siue non. Ex opposito idem videtur facere: & siue contra faciat quispiam, siue non adiuuet, siue aliud quoddam perturbet: omnibus, cùm sic se habeat, irascatur. Quapropter ægrotãtes, pauperes, amantes, sitientes, ac vniuersaliter cupientes & non assequentes iracundi sunt, ac facile incẽduntur, primum quidem ac maxime aduersus eos qui propter præsentẽ fortunam se contemnũt: veluti ægrotus eos qui propter morbum, pauper eos qui propter pecuniam, militãs eos qui propter militiam, amans eos qui propter amores, ac in cæteris similiter. Præparatur enim quilibet, vt vnicuique irascatur, à turbatione quæ in ipso est. deinde si forte opposita expectabat. maiorẽ enim infert dolorem, quod magnum est, & præter opinionem: quemadmodum etiam delectat, si præter opinionem factũ sit quod optant. Hinc tempora quoque, ac dispositiones, & ætates patent, quænã aptiores ad iram sint, & qui facile mobiles ad iram, & quando, & vbi. Et quo in his magis sunt, eo etiam magis mobiles sunt. Ipsi ergo sic se habentes, facile mobiles ad iram sunt.

Quib⁹ irascimur, & quare.

Irascũtur autem deridentibus primum, & subsannantibus, atque conuitiantibus: omnes enim contemnunt. Deinde ijs qui ita officiunt, vt contumeliæ causa facere videantur. Huiusmodi autem facta sunt, quæ neque alicuius rei gratia, & inutilia sunt facientibus. hæc enim contumeliæ causa fieri videntur. Præterea maledicentibus aut vilipendentibus ea quibus ipsi maxime student: vt qui philosophia gloriantur, philosophiam: qui forma, formam contemnentibus: ac in cæteris similiter. Lõge vero magis in his irascuntur, si suspicati fuerint non esse in eis vel penitus, vel non valde, vel opinione hominum ea in quibus increpantur. cùm vero vehementer sibi ea inesse putant, non perturbantur. Ad hæc amicis magis quàm inimicis. putant enim oportere magis ab illis sibi benefieri, quàm non. Et assuetis honorare ac multifacere, si non similiter erga ipsos se habeant. paruipẽdi enim ab his arbitrantur. Idem faciunt etiam, si qui nõ remunerant, nec æqualia reddunt. Et opposita facientibus, si minores sunt. nam ij omnes contemnere videntur, hi quidem quasi minores, illi vero quasi à minoribus. Et ijs maxime, qui nullius opinionis sunt, si contemnunt. nam & suppositum est iram esse, cùm quis immerito contemnitur. Et par est ne à minoribus maiores contemnãtur. Amicis autem si non benedicunt, aut faciũt: ac multo magis si contra vel dicunt, vel faciunt: & si nõ animaduertunt egere ipsos: sicuti & Plexippus Antiphontis Meleagro. nam cùm quæ nobis curæ sunt, non latent, contemptus signum est non animaduertere. Et ijs qui in aduersa sua fortuna gestiant, aut omnino contenti esse videantur. nam vel inimicitiarum vel contemptus id signum est. Et ijs qui non curãt, si dolorem intulerunt. qua de re malorum nuncijs etiam irascuntur. Et ijs qui vel audiunt, vel oculis mala eorum cernunt: quippe cùm aut contemnẽtibus, aut inimicis simillimi videantur. amici enim condolẽt, ac omnes qui sua mala considerant, dolent. Præterea ijs qui apud hos quãdoq; contemnunt, apud quos honorari cupiunt, quos admirantur, quibus mirabiles videri cupiunt, quos verentur. & demum apud illos qui eos verẽtur, apud hos homines, si quis cõtemnat, ei valde irascũtur. Et ijs qui eos cõtemnũt, qbus nisi succurrãt,

turpe est: vt parentes, liberos, vxores, subditos. Et ingratis. contemnunt enim qui non agũt vt par est. Et illudẽtibus studia sua apud studiosos. nempe illusio ex contemptu proficiscitur. Et ijs qui in cæteros liberales sint, erga se non sunt. contemni enim videtur, cùm solus indignus iudicatus sit. Ad hæc omnia, obliuio quoque iram efficit, veluti & nominum, quamuis res minima sit: quippe cùm ipsa quoque signum esse contemptus videatur. proficiscitur. n. ex negligentia: negligentia vero contemptus est. Quibus igitur irascuntur, qualiterq; se habentes, & quas ob res, dictum est. Patet autem opus esse, vt oratione tales orator præparando efficiat, quales sunt qui ad irascendum sunt apti: aduersariosq; ijs rebus reos, propter quas irascuntur, ac tales, quales quibus irascuntur.

De Mansuetudine. Cap. III.

VErum quoniam irasci & mãsuetum esse, contraria sunt, & ira mansuetudini contrarium: dicendum nũc est quomodo se habẽtes mansueti sunt, & quibus, & quas ob res. Sit igitur mansuetudo, depressio iræ, atq; sedatio. Si ergo contemnentibus irascuntur, contemptusq; volũtarius est: manifestum est ijs qui nihil horum faciunt, aut inuiti faciunt, aut huiusmodi videntur, mansuetos ac mites esse, & ijs qui cõtra vellent, q̃ fecerint: & omnibus qui in seipsos etiã huiusmodi sunt: cùm nemo seipsum cõtẽnere videatur: & ijs quos pœnitet, & fatentur. nam quasi pœnas sumpserint, quòd dolent factũ, cessant ab ira. Huius signum in punitione seruorũ sumere possumus. negantes enim atque contradicentes multo magis punimus: cùm vero iure se puniri fateãtur, cessamus ab ira. Cuius causa est, quoniam manifesta negare, impudentia est: impudentia vero cõtemptio est atque despectus. quare quos valde despicimus, eos non veremur. Præterea ijs qui humiliter se gerũt, neq; contradicunt iratis. vidẽtur enim minores se fateri: minores vero metuũt: & metuẽtes nullus contemnit. Quòd autem humilitate ira sedatur, canes quoq; ostẽdunt, qui sedentes non mordent. Et ijs qui studiosi erga studiosos sunt. nõ enim contemni, sed multifieri videntur. Et ijs qui maiora largiti sunt, & rogãtibus atq; deprecãtibus. humiliores enim. Et ijs qui nec contumeliatores, nec subsannatores, nec contemptores, aut nullius, aut non bonorum, aut non talium quales ipsi. Vniuersaliter vero ex contrarijs mitigantia consideranda sunt. Præterea ijs quos timent, & quos verentur. nam quandiu sic se habẽt,

Mansuetudo quid.

non irascuntur. impossibile enim est timere simul atque irasci. Ad hæc ijs qui ira concitati fecerunt, aut non irascuntur, aut minus irascũtur. non enim videntur contemptu fecisse: quippe cũ nullus iratus contemnat. est enim contemptus absq; dolore: ira vero non sine dolore. His etiam qui ipsos verent̃. Præterea qui modo se cõtrario habent, q̃ qui irascuntur, eos patet mites esse, veluti in ludo, in ioco, in die festo, in felicitate, in successu, in cõsummatione, ac in totum in non dolendo, & in laudabili voluptate, ac spe honesta. Insuper eos, qui iam diu est ex quo perturbati fuerunt. sedat enim irã tempus. sedat autẽ etiam maiorẽ hominis iram, sumptũ ab alio prius supplicium. Quocirca recte Philocrates cùm ei quidam dixisset, Cur te irate plebi non purgas? nõdum, inquit, opportunum. Quando igitur? cùm alium, inquit, cõdemnatum videro. Mansuescunt enim cùm iram in alium effuderint: quod Ergophilo contigit: quem, quamuis magis in eum furerent, q̃ in Callisthenem, quoniã tamen pridie Callisthenem morte damnarant, facile absoluerũt. Si præterea maiora incõmoda passi sunt qui deliquerunt, q̃ irati eos affecissent. Quasi enim supplicium sumpsisse arbitrantur. Ad hæc si intulisse ipsi putant iniuriam, ac ideo nõ iniuria vexari. nõ enim ex iure facto aut dicto ira proficiscitur. Cùm ergo imerito vexari arbitrantur (quod ira erat) oratione castigandi sunt. quare vel serui sic castigati minus moleste ferũt, cùm puniantur. Item si ignoraturos putant quòd propter ipsos, atq; pro ijs quæ passi sunt. vt. n. ex definitione patet, ira in singulos est. Quare rectè dictum est à poeta, Vlyssem dic vrbium expugnatorem. quasi nõ vltus, nisi & à quo, & quam ob rem cognouisset. Quare nec cæteris qui non sentiunt, irascũtur: nec defunctis, quasi iã extrema passi, nec dolituri, nec cognituri sint, quod irati cupiunt. Quapropter probe poeta cùm Achillis iram sedare vellet, quã in Hectorem iam mortuum gerebat, dixit:

Surdam enim terram iratus vexas.

Iam ergo patet, si sedare iram volumus, ex his locis ita dicendum esse, vt & auditores huiusmodi faciamus: & quibus irascuntur, eos aut timendos, aut verendos, aut gratos, aut inuitos fecisse, aut factũ dolentes ostẽdamus.

De Amicitia, & Amore, & eorum contrarijs. Cap. IIII.

QVos autem amãt, aut oderunt, amicitiam, & amare ipsum prius definiẽtes dicamus. Sit igit̃ amare, velle alicui

Amare quid.

alicui quæ bona putat, illius, non sui gratia: eorumq; actiuum esse inquantum potest. Amicus autem est, qui amat, & redamatur. itaque amicos se putant, qui sic se adinuicem habere putant. His ita suppositis, eum qui et in bonis congratulatur, et in dolore condolet, non alia de causa nisi illius, amicū esse necesse est. omnes enim gaudēt, si vt volunt fit: si contra, dolent. quare dolores ac voluptates, voluntatis signum sunt. Præterea quibus iam eadem bona ac mala sunt, & qui eisdem amici, & qui eisdem inimici: nam his eadem velle necesse est. qui vero eadē sibi ac alij vult, hac ipsa de causa illi amicus esse videtur. amāt etiam eos, qui vel benefecerunt aut ipsis, aut ijs qui sibi curę sunt: præsertim si magna, si libenter, si temporibus huiusmodi suiq; gratia: vel quoscunq; benefaciendi voluntatem habere opinantur. Insuper amicorum amicos, & amantes quos ipsi amant, & amatos ab ijs qui à seipsis amantur, & eisdē inimicos, et eos qui oderunt quos ipsi odio habēt, & inimicos inimicorum. nam his omnibus eadem esse bona & sibi videtur: quare bona ipsis volunt, quod erat amici. Ad hæc beneficos in pecunia & salute. quocirca liberales ac fortes colunt: iustos quoq;. tales autem esse putant eos qui non aliunde viuūt, quales qui ab operādo, horumq; qui ab agricultura, aliorum vero opifices maxime. Modestos etiam, quoniam non iniusti. Et propterea etiam nō curiosos. Et eos quibus amici esse volunt, si velle videntur: quales sunt qui virtute excellunt, & clari vel apud oēs, vel apud optimos, vel apud eos quos ipsi admirantur, & in ijs in quibus ipsos admirantur. Pręterea iucundos in cōsuetudine diurna, quales sunt faciles, & neq; peccata redarguentes, neq; cōtentiosi, neq; pertinaces. omnes enim hi pugnaces sunt: pugnantes vero non eadem, sed opposita velle videntur. Ad hæc tam illudere quàm sufferre apti. ad eadem enim vtriq; tendunt amici, cùm & illudi & illudere apte possint. Item eos qui præsentia bona laudant, & ea maxime, quæ ipsi timent amittere. Mundos quoq; facie, veste, tota vita, & non exprobrātes nec errores, nec beneficia: vtriq; enim arguendi cupidi. Item eos qui maleficia obliuiscuntur, quoniam crimina memoria non teneant, sed facile recōciliantur. nam quales erga cæteros esse putamus, tales etiam in nos futuros arbitramur. Item nō maledicos, & tam aliorum quàm sua mala ignorantes: sed non bona. id enim agere, boni est. Præterea non contradicentes irascētibus, aut studiose quicquā agentibus. pugnaces enim qui sic faciūt. Et eos qui erga nos sic affecti sunt, vt nos admirent, virtuososq; putent, nobiscq; gaudent; ac ita maxime ijs in rebus affecti sunt, in quibus magnopere volumus studiosi, admiratio neq; digni, ac iucūdi videri. Præterea similes, eademq; profitentes, nisi turbent, & nisi eadē ex re vitæ subsidia consequantur. hoc enim pacto illud fieret, Figulus figulo. Eadem etiā cupientes, si possibilia sint, simul ipsos pticipare. quod si non, idem Hesiodicum similiter sequitur. Eos præterea, erga quos ita se habent, vt non vereantur, si non ea contemnāt quæ ad gloriam pertinent. Et eos, apud quos ea vereantur, quæ ad veritatem. Et eos, apud quos iactabundi sunt. Et eos, quos æmulatores sed non inuidos habere vellent, aut amāt, aut illis amici esse vellent. Et quibus bona cooperantur, ne sibi ipsis maiora eueniant mala. Item eos qui absentes similiter atq; pręsentes diligunt. quocirca qui in defunctos huiusmodi sunt, hos cuncti amant. Et vniuersaliter studiosos nimium in amicos, neque derelinquentes. nam ex omnibus bonis boni amici summopere diligūtur. Et eos qui nihil eis fingunt, neq; dissimulāt, cuiusmodi sunt qui vel mala sua nobis aperiunt: dictum enim est nō vereri homines, si apud amicos, quæ ad gloriam. Si ergo qui veretur, non amat: qui non veretur, amanti similis est. Pręterea non timēdos, & quibus confidimus. nullus enim amat quem metuit. Sunt autem amicitię species, sodalitium, familiaritas, propinquitas, & quæcunq; huiusmodi. Amicitiam vero efficiunt gratia, & si feceris non rogatus, & non significaris cùm feceris. sic enim ipsius causa videris, & nō ob aliud fecisse.

De inimicitia, & odisse.

De inimicitia autem & odisse patet ex cōtrarijs esse perspiciendum. Huius efficiētia sunt, ira, detractio calumnia.

Differre inimicitiam, & odiū ab ira.

Sed ira ex ijs est quæ ad se ipsum pertinēt: inimicitia vero etiam sine illis. nam si talem esse suspicabimur, odimus. Pręterea ira semper in singulos, vt Socratem, Calliam: odium vero etiam in genera. omnes nanq; calumniātem atq; furem oderunt, & alterum tempore sanabile, alterum non. Ad hæc ira dolorem inferre cupit: odium vero affligere potius. nā qui irascitur, cognosci vult: hic vero non curat. Sunt autem cuncta quę dolorem faciunt, sensibilia. quæ vero maxime vitia sūt, ea minime sunt sensibilia, veluti iniustitia, & amentia. nō enim infert dolorem præsentia vitij. Itaq; alterum cum dolore est, alterum absq; dolore. dolet enim qui irascitur: qui odit, non dolet. & ille multis modis miserebitur, hic nullo pacto. nam ille inuicem dolere ipsum vult, cui irascitur: hic vero nō esse, quem odit. Ex his igitur patet, quòd sit possibile inimicos atq; amicos

&

& cùm sint ostendere, et cùm non sint facere; & cum se esse significãt, dissoluere. & vel propter iram, vel propter inimicitiã dubios, vtrã in partem velis impellere. Quare aũt timeãt, & quæ, quomodoq; habentes, nunc erit manifestum.

De Timore, & eius contrario. Cap. V.

Timor quid.

SIt ergo timor, ex imaginatione futuri mali corruptiui, aut dolorem inferentis, perturbatio quædam, aut dolor. Non enim cuncta timem⁹ mala: vt si erit iniustus, aut tardus: sed quęcunq; vel magnos dolores vel corruptiones adducunt. Et ea quæ non longe absunt, sed prope videntur, vt iam impendeant. remota nanq; nimium, non timent. omnes enim sciunt se morituros: verum quoniam non prope, idcirco non curant. Si ergo id timor est, necesse est ea terribilia timendaq; esse, quæcunq; ingentes videntur habere vires corrumpendi, aut ita nocendi, vt nocumentum ad ingentem tendat dolorem. Quare signa quoq; istorum timẽda. prope nanq; ostẽdunt esse quod timetur. id vero periculũ est. est enim periculum, timendæ rei appropinquatio. Talia vero sunt inimicitia & ira potentium quippiam facere. nam cùm non lateat velle ac posse ipsos, prope iam ad faciendum sunt. Itẽ iniustitia vires habens. eo enim quòd velit iniustus, iniustus est. Virtus quoq; si contumelijs afficitur, viresq; habeat. patet enim quòd vult, cùm semper improperetur. Potest enim nunc & timor potentium quicquam facere. nam in præparatione quoq; huiusmodi homines esse necesse est. At quoniam plures lucro seruiunt, timendiq; in periculis sunt, idcirco in potestate alterius esse timorem inferre, vt plurimum natũ est. quare conscij quempiam perperam fecisse, timẽtur, ne aut dicãt, aut deferant. Præterea potentes semper iniuriari, illis terribiles qui possũt iniurijs affici. homines nanq; vt plurimum cũ possint, iniuriãtur. Ad hęc qui passi iniuriam sunt, aut pati se putant. semper enim opportunitatem expectant. Qui etiam iniuriam intulerunt, si vires habeant, terribiles, timentes ne contra referatur: quod terribile ac timendum esse suppositum erat. Et qui de eisdem certãt, cùm vtrisq; simul eadem esse nõ possunt. hi enim semper pugnãt. Et qui à maioribus timentur, ij etiam à minoribus, cùm possint minoribus magis quàm maioribus obesse. Et quos maiores timent: & qui maiores interemerunt: & qui minores quàm ipsi sunt aggrediũtur, eadem de causa. nam aut iam terribiles, aut cùm creuerint. Pręterea ex affectis iniuria, & inimicis, ac aduersarijs, non qui acutæ irę sunt, atq; minaces, sed tranquilli, dissimulatores, versuti. latẽt enim qui prope. quare nunquam timendum quod procul. Cuncta vero quæ timorem inferre possunt terribiliora sunt, si cùm errauerint, non possint corrigi: verum aut omnino impossibilis sit correctio, aut nõ in se ipsis, sed in aduersarijs. Item ea in quibus auxilia non sunt, aut non facile sunt. Ac (vt simpliciter dicam) terribilia timendaq; sunt, quę cũ in alios fiant, aut immineant, miserabilia sunt. Terribilia igitur, & quæ timemus, hæc ferè maxima sunt. Quomodo vero affecti timemus, nunc dicamus.

Quomodo affecti timeamus.

Si ergo timor est cum expectatione corruptiuæ passionis, manifestũ est neminẽ timere cũ arbitrerẽ nihil se passurũ: nec ea quæ nõ putat pati: nec eos à qb⁹ nõ putat: nec tũc, qñ nõ putat. Quare necessariũ est eos timere, qui se aliquid passuros arbitrantur, et ab ijs, & hæc, & tunc. Non putant autem quicquam posse pati nec qui ampla in fortuna sunt: qui idcirco contumeliatores, contemptores ac audaces sunt. tales vero efficiunt diuitiæ, vires, potentia, amicorum multitudo. Nec qui iam perpessos omnia se grauia putant, quorum spes extincta: veluti qui iam in supplicio sunt. sed opus est salutis subesse spem, pro quo perhorrescunt. cuius signum, quòd timor ad consulendum inducit. nemo enim de re consulit, de qua nulla spes apparet. Quare opus est, quãdo melius sit auditores in timorem inducere, tales ipsos reddere, vt credant se pati posse, cùm & alij maiores passi: similes quoque aut pati, aut passos ostendemus, & ab his à quibus non putabant: & hæc, & tunc cùm non putabãt.

De confidentia.

Ac quoniam patet quid timor sit, & quid timendum, et quomodo se habentes singuli timeant, ex his etiam manifestum est quid cõfidere sit, & in quibus homines cõfidant, & quo pacto fidentes affecti sunt. Vt enim fiducia timori contrarium est, sic id quo cõfidimus, ei quod timemus. Quare spes est simul cum imaginatione rerum salutarium, quòd prope adsint, cùm terribilia vel nõ sint, vel longe absint. Sunt autem in quibus confidendum est, & pericula, cùm longe absunt: et secũda, cùm ppe adsunt. Correctiones quoq; si sunt, & præsidia vel multa, vel magna, vel vtrunq;. Itẽ si neq; affecerint, neq; affecti iniurijs sunt, si aduersarij omnino non sint, aut nõ habeant potentiam: aut si habeant, amici sint, vel benemeriti de nobis, vel de qbus nos benemeriti. Item cõfert si plures in eisdem sunt, aut meliores, aut vtrunq;.

Qui sint fidentes.

Ipsi vero fidentes sunt, si ita se habeãt, vt multa gessisse se putẽt: & non periclitasse, si sæpius in pericula deue-

nerint,

nerint, & euaserint. Dupliciter enim impassibiles homines solent fieri, aut quod experti non sint, aut quod auxilium habeant, veluti in periculis marinis. & qui inexperti tempestatem sunt, confidunt de futuris: et qui opitulari sibi possunt, quoniã experti. Præterea si non terribile paribus sit, aut minoribus, et quibus meliores se putant. Putant autem ijs se meliores, quos ipsos vel eorum pares, aut etiam meliores superarunt. Si plura & maiora sibi inesse arbitrantur, quibus cũ excedant, timẽdi sunt. ea sunt pecunię magnitudo, corporum vires, opes regionis & amicorum, apparatus quoque bellici, aut omnes, aut maximi. Si neminem iniurijs affecerunt, aut non multos, aut non tales quales metuerent. Et vniuersaliter si pij in Deos sunt: & tam ad cætera quę Dijs attribuuntur, bene se habeant, quàm ad omina & oracula. nam ira eiusmodi est, vt ea confidere possint. non afficere autem iniurijs: sed affici, iræ effectiuum est. Porrò Deus iniuria vexatis opitulari creditur. Ad hæc cùm præuenientes, vel nihil se passuros, vel perfecturos arbitrantur. Vnde de terribilibus, & de ijs quibus confidunt, dictum est.

De Verecundia, & Inuerecundia. Cap. VI.

Verecundia quid.

QVæ autem verecundẽtur, & quæ nõ, & quos, et quomodo se habẽtes, hinc planum erit. Sit igitur verecũdia, dolor quidam atq; perturbatio ex malis aut pręsentibus, aut præteritis, aut futuris, quæ infamiam inferant. Inuerecundia vero, contemptus quidam eorum, atq; impassibilitas. Si ergo id verecundia est, necesse est in ijs malis erubescere, quæ vel ipsis, vel ijs qui sibi curæ sunt, dedecori esse videtur: qualia sunt, quæ à vitio proficiscũtur, vt scutum amittere, aut fugere: quoniã è metu. negare depositum, quoniam ex iniustitia. Commisceri quibus non oportet, vel vbi non oportet, vel quando nõ oportet: quoniam ex libidine. Præterea lucra ex paruis assequi, aut à turpibus, aut ab impotẽtibus, veluti à pauperibus, vel defunctis. Vnde prouerbiũ quoq; illud est: Vel mortuo auferre, quoniam ab auaritia et illiberalitate. Ad hæc non opitulari pecunia cùm possis, aut minus quã possis, & iuuari ab ijs quibus minor facultas est. Et mutuo accipere, cùm petere videaris, & petere cum exigere, & exigere cum petere, & laudare vt petas. nec minus his, petere, & non consequi. hæc enim omnia illiberalitatis indicia sunt: præsentem autem laudare adulationis. Item si bona nimis laudes, & praua delenias. Ad hęc si vehementius dolenti condoles, cęteraq; huiusmodi. cuncta enim adulationis sunt signa. Ad hęc si labores non feras, quos aut seniores, aut qui in delicijs viuunt, aut qui maiore sunt in potestate, ac vniuersaliter imbecilliores. omnia eni molliciei hæc signa. Præterea ab alio beneficia suscipere, & sæpius quæ tu benefeceris, exprobare. hæc eni omnia pusillanimitatis deiectionisq; signa sunt. De se quoq; multa dicere ac polliceri, & aliena sua esse prædicare. arrogantis enim. Eodemq; modo in cæteris morum vitijs, opera, signa, comparia. turpia enim sunt, & effectiua verecundiæ. Ad hæc eorum esse bonorum expertẽ, de quibus omnes, aut pares omnes, aut plurimi participant. Pares vero dico eiusdẽ gentis, ciuitatis, ætatis, propinquitatis, & vniuersaliter in æqualitate constitutos. turpe nanq; si non participes, veluti de disciplina, & in tantum, similiterq; alijs. quæ omnia maiorem inferunt ignominiam, si eorum in causa sis, siue præteritorum, siue præsentium, siue futurorum. Patiẽtes autem, aut passi, aut passuri quæcunque in ignominiam atq; opprobria ducunt, verecundantur: quæ: sunt quæ ad ministeria pertinẽt vel corporis, vel operum turpium, quæ vituperationem pariunt: & quę quidẽ ad libidinem pertinent, & volentes, & inuiti. quæ vero ad vim, inuiti. ignauiæ enim timiditatisq;, sufferre ac perpeti, & non se defendere. Quæ igitur verecũdantur, hęc atque alia talia sunt.

Quæ verecũdentur.

Quos verecundentur.

Verum quoniam verecundia imaginatio est de ignominia, & de hac sui gratia, sed non propter euentus, nemoq; de opinione curat, nisi ꝓpter opinantes: eos verecũdari necesse est, quos multifaciunt. Multi autem faciunt admirantes, & quos admirantur, & quos de se admirari vellent, & à quibus honorari cupiũt, & quorum opinionem non contemnũt, mirari de se hos uolunt. Mirãtur autem eos qui aut bonorum honorabilium quicquam habent, aut earum rerum domini sunt, quas ipsi vehementer cupiunt. vt amantes ad pares quidem gloriantur: prudentes vero tanquam veraces magni faciunt, quales sunt senes, aut docti. Verecundantur præterea tam quæ oculis cernunt, q̃ quę patent. Vnde prouerbium quoq; fertur: Verecundia est in oculis. Idcirco semper affuturos magis verecundantur, & obseruantes ipsos: quoniam vtriq; prę oculis. Et eos qui eidem turpitudini nõ sunt obnoxij. persuadẽt enim sibi errantes contraria illis videri. Et eos qui non facile ignoscunt. non enim indignamur, cùm alij ea faciunt quę nos ipsi. quare si non faciunt, patet quòd indignamur. Et eos qui ad multos libenter efferre solent quæ perceperunt. nihil enim interest inter nõ videri, &

& non efferri. Huiusmodi autem sunt & iniurijs oppressi, quoniam obseruant: & maledici. nam si etiam innocētibus, multo magis nocentibus. Et eos qui vitam i peccatis aliorum agere videntur: quales sunt qui omnia irridere solent, vt Satyrici, & Comœdi. maledici enim, ac libenter efferentes. Ad hæc, quos nihil vnquam frustra rogarunt. quasi enim admiratione sui affectos illos putāt. Idcirco eos quoq; qui nunc primum aliquid rogarūt, verecundantur: quoniam nondum quicquam ab ipsis perierūt: quales sunt & qui modo volunt amorē alicuius sibi conciliare. quæ enim optima sunt, perspexerunt. Ideo probe Syracusanis respondit Euripides: Et veteres familiares, † si nullius rei conscij sunt. Pudet igitur homines non dictarum solummodo rerum, sed etiam signorum: vt non solum rem veneream agētes, verum etiam venerea signa: nec solum turpiter facientes, sed dicentes quoq;. Similiter non solum prædictos verecundantur, sed eis etiam significaturos, vt seruos atq; amicos eorum. Omnino autē non pudet nec eorum, de quibus cōmunis opinio est, quòd vere non dicant. Vnde neminem bestiarum puerorumq; pudet, nec notorum hominum nec ignotorum, quamuis non in eisdem. Sed notorum in ijs quę ad veritatem pertinere videntur, ignotorum vero in ijs quæ ad legem.

† a.l. qui.

Qui verecundantur.

Ipsi autem sic affecti erubescunt. Primū si qui dē tales ad eos sunt, quales esse diximus, quos verecundantur. Erant autem ij, aut quos admirantur, aut qui de seipsis admirantur, aut quos vellent de se admirari, aut quorum in re aliqua egent, quam non assequentur si erunt infames, aut illi vel oculis videntes: sicuti Cydia de Samiorum diuisione agrorum ad populum dixit. Rogabat enim Athenienses, vt circūstare Græcos omnes fingerēt, nec quasi audituros solum, verumetiam iam videntes decretum suū. Vel si prope illi sunt, vel si sensuri sunt. Idcirco cùm in aduersa fortuna sunt, nunquam vellent ab æmulis videri. admirari enim de æmulis solent. Præterea cùm res gestas habeant quas contaminare videntur, aut suas, aut maiorum, ac aliorum quibus cū non nulla sit ipsis necessitudo, & omnino pro quibus ipsos puderet: quales sunt, quos iam significauimus, & qui ab eis institutū sunt, quorum doctores aut consiliarij fuerūt, & si qui alij huiusmodi sunt, quos sibi honorificos putant. multa enim cùm propter illos pudeat, & faciunt, & non faciunt. Item cùm visum iri necesse sit, in apertoq; versari, verecundi magis propter conscietiam sunt. Hinc poeta quoq; Antipho ad supplicium à Dionysio missus, cùm eos vidisset, qui secum morituri erant, capita velasse per portas exeuntes, quid ita faciem, inquit, occultatis? an ne cras quispiam horum vos videat? Ac de pudore quidē hęc. De impudentia vero patęt ex contrarijs esse inueniendum.

De Gratia. Cap. VII.

Gratia quid.

Gratiam autem, quibus habent, et de quibus, & qualiter se habētes, si gratiā quid sit definierimus, manifestū erit. Sit igitur gratia, per quam dicuntur roganti grans aliquid facere: nō pro re aliqua, nec vt sibi quicquam qui faciunt subueniant, sed vt cui faciunt. Magna vero erit, aut quia rogātes egeant nimiū, aut quia magna & difficilia rogāt, aut quia in tēporibus huiusmodi, aut quia solus, aut quia primus, aut quia maxime. Rogationes autem appetitiones sunt: harūq; maxime, quæ sunt cum dolore aliter facti, quales sunt cupiditates, vt amores, & in afflictionibus corporis, et in periculis. periclitans enim cupit, similiter et dolens. Quas ob res qui in paupertate ac in exilio affuerunt, etiam si parua fecerūt, tamen propter petitionis magnitudinem atq; tempora grati sunt: vt ille qui i Lycio fiscellam dedit. oportet igitur in ijs maxime subuenisse. quòd si non, at in æqualibus, vel maioribus. Quare si manifestum est quādo, & in quibus gratia fit, & qualiter habentibus: patet hinc esse demonstrandum alios vel esse vel fuisse in huiusmodi inopia et dolore, alios in ea inopia succurrisse, tale quid facientes. Patet etiā hinc quibus locis tollere gratiam possumus, ac nō gratificatos ostendere. Nam aut quoniam sui causa faciunt, aut fecerunt quod gratia non erat. aut quoniam forte incidit vt facerēt, aut quoniam coacti fecerunt. aut quoniam reddiderunt, non dederunt, siue sciuerunt, siue nō. vtraq; enim modo quid pro quo. quare nec sic vlla erit gratia. Considerādum autem per prędicamenta omnia. gratia enim est vel quia hoc, vel quia tantum, vel tale, vel quando, vel vbi. Signum vero, si minus non fecit, & si inimicis, vel hæc, vel æqualia, vel maiora. patet enim nec ista nostri causa facta esse. Aut si praua cognouerit. nemo enim rogare de prauis fatetur. Ac de gratia quidem quo pacto facta, vel non facta est, dictum sit.

De Commiseratione. Cap. VIII.

Commiseratio quid.

Quæ vero miserabilia sint, & quorum misereantur, & qualiter ipsi se habentes modo dicamus. Sit ergo commiseratio dolor quidam ex apparente malo corruptiuo, ac dolorem inferente in nō dignum

pati:

Qui misereantur.

pati, quod ipse putabit se pati, vel suorum aliquem: idq; sic, vt propinquum videatur. Palam enim si miseraturus sit, eũ huiusmodi esse oportet, vt putare possit aut se, aut suorum aliquem mali quicquam habiturum, malumq; huiusmodi, quale definiẽdo, diximus, aut idẽ, aut simile. Quapropter nec oĩno perditi miserentur. nihil enim se amplius passuros arbitrãtur, vltima iam passi. Nec qui se felices esse credunt, sed contumeliantur. nam si omnia sibi bona adesse opinentur, nihil se mali pati posse profecto existimãt: cùm id quoq; ex bonis sit. Sic autem se habent, vt se posse pati putẽt, qui iam pertulerunt, ac euaserunt. Senes etiã, tum quia prudẽtes sunt, tum quia experti, & imbecilliores, ac timidiores. Docti quoq;. nã recte ratiocinantur. Preterea qui parentes habent, aut liberos, aut vxores. sua enim hæc, & possibilia pati propter illa quæ dicta sunt. Itẽ qui non sunt in fortitudinis affectu, vtputa in ira, vel fiducia. non enim faciunt hi de futuro rationem. Similiter qui in contumeliandi affectu non sunt. nam & hi nihil se passuros arbitrãtur. semper ergo inter hos medij. Sed nec rursus qui valde timent. nõ enim miserentur qui perterriti sunt, cùm perturbatiõe propria moueantur. Præterea qui putãt probos quosdam esse. nam qui neminem probum esse ducit, omnes malo dignos existimabit. Ac vniuersaliter cùm sic se habet, vt possit talia vel recordari aut sibi aut suis accidisse, vel timere futura sibi, aut suis. qualiter igitur se habẽtes misereãtur, dictum est.

Miserabilia quæ sint.

Miserabilia vero quæ sint, patet ex definitione. Sunt enim quęcunq; ex ijs quæ dolorem inferunt, corruptiua sunt, & quæcunq; possunt interimere. Similiter omnia mala, quorum fortuna est causa, si magnitudinem habeãt. Sunt autem corruptiua, dolorisq; effectiua, mortes, verbera, corporis afflictiones, senectus, morbi, cibi inopia. Mala vero, quorum fortuna est causa, hæc sunt: si neminem habeas amicum, aut quàm paucissimos: quare diuelli quoq; à socijs atque amicis miserabile est. Præterea turpitudo, imbecillitas, mancum esse, & si vnde oportebat bonũ quippiam cõtigisse, inde malum acciderit, & si sæpius tale: & si cùm iam passus sit, bonum quoddam collatum est, vt quæ Diopithi à rege missa sunt, q̃ ipso iam mortuo delata sunt. Et si nullum bonum contigerit: aut si contigerit nulla eius fruitio quod affuit. Miserabilia igitur hæc atq; huiusmodi sunt.

Quorum misereantur.

Miserãtur autem notos, nisi valde propinqui atq; sui sint. nam erga hos sic se habent, quemadmodum & in se ipsos. Quare Amasis quoque cùm ad mortem filius duceretur, non effudit lachrymas, vt fertur: at cùm amicum mẽdicare aspexisset, effudit. est eni hoc miserabile, illud terribile. Terribile enim aliud à miserabili est, & ipsius commiserationis expulsiuum, ac ideo aduersario sæpius vtile. Præterea miserantur cùm terribile appropiquat. Similium quoq; miserentur secundum ætates, & morum secũdum habitus, & dignitatum secundum genera. In omnibus enim his sibi quoq; futurum maxime videtur. illud enim oportet vniuersaliter sumere, quod quęcunq; sibi ipsis timent, his, cùm in alios fiant, in miserationem impelluntur. Quoniam vero afflictiones tunc miserabiles sunt, cùm oculis cernũtur: quæ autem mille annis antea fuerũt, vel futuræ sunt, etiã si timeant, aut memoriã habeant, vel omnino non miserantur, vel non similiter: necesse est, qui motu corporis, voce, veste, ac vniuersim actione simulata talia consequuntur, eos esse miserabiliores. efficiunt enim hi, vt ante oculos esse malum videatur, siue quasi futurum, siue quasi præteritum. Ad hæc quæ nuper facta sunt aut cito futura, hæc eadem de causa miserabilia sunt. Signa quoq; ac facta, vt vestes eorum qui passi sunt, cæteraq; huiusmodi, & verba cum iam morerentur, ac maxime si magno in his temporibus animo fuerunt. Nam hæc omnia quoniam propinquiora videntur, ac ante oculos calamitates ponunt, simulq; indignos fuisse ostendunt, miserationem mouent.

De Indignatione. *Cap.* IX.

Miserationi autem maxime id opponitur, quod indignari nuncupant. Dolere nanq; propter res aduersas quę indigne illatæ sint, illi quodammodo est oppositum, ab eisdemq; proficiscitur moribus, quod est rebus secundis indigne collatis dolere. suntq; perturbationes hæ bonorum ambę morum. Oportet enim condolere, cùm quis indigne vexetur, similiterq; ꝑpter illos indignari. nam quod præter dignitatem fit, iniustum est. Ac idcirco Dijs quoque ipsis indignatio attribuitur. Sed inuidia etiam eodem miserationi opponi modo videri poterit, quasi proximum idemq; sit cum indignatione. Sed aliud est. nam & inuidia dolor perturbans est propter res secundas, sed non indigni, verum æqualis atq; similis. Oportet autem ne quid ipsi accidat aliud, sed propter ipsum proximum ęqualiter omnibus inesse. Nam si propterea dolor atq; perturbatio inest, quoniam ab alterius felicitate mali quicquam sibi futurum sit, non erit amplius hoc indignatio, illud inuidia, sed timor. Perspicuum autẽ est contrarias ad hæc sequi affectiones. Nam qui dolet, quoniã nõ

digni

digni vexentur, is voluptate afficietur, aut certe non dolebit, cùm illis cõtrarij vexentur: veluti cùm parricidæ ac ſceleſti puniũtur, nemo probus dolebit: cùm oporteat eorum gaudere ſupplicio. Similiter quoqꝫ ſi ſecunda ei contingunt qui dignus eſt. iuſta enim vtraque ac probis gaudium afferunt, cùm neceſſe ſit vt ſperent ſibi quoqꝫ poſſe contingere, quæ ſimilibus. Proficiſcuntur igitur omnia hæc ex eadem animi cõſtitutione: horum vero contraria ex contrarijs. idem enim eſt qui peruerſe gaudet, atqꝫ inuidus. nam quo quiſpiam dolet cum fiat & ſit, hunc neceſſe eſt priuatione eius atqꝫ corruptione gaudere. Quapropter omnia hęc miſerationis prohibitiua ſunt, quę quamuis propter expoſitas iam cauſas inter ſe differãt, eodem tamen omnia modo ad eijciendam miſerationem conferunt. Primum igitur de indignatione, quibus indignantur, & in quibus, & qualiter ipſi ſe habentes, deinde de reliquis dicamus. Patet autem ex dictis.

Quas ob res fiat indignatio, & quib.

Nam ſi indignari eſt dolere, ꝙ cuidam ſecũda indigne cõtingãt, primo perſpicuũ eſt nõ eſſe poſſe de bonis oĩbus indignari. nemo. n. indignatur, ſi iuſti, ſi fortes, vel ſi omnino virtutẽ aliquã habeant. Miſerationes enim non ſunt in horum contrarijs, ſed indignantur diuitijs, potentia, et huiuſmodi, quibus (vt ſimpliciter dicam) bonis indigni ſunt. Deinde ſi quę ſecundum naturam bona ſunt, habeant veluti nobilitatem, formam, cęteraqꝫ huiuſmodi. Et quoniam vetus, ijs quæ ſecundum naturam ſunt propinquum videtur, neceſſarium eſt, ſi qui bonum id habeãt, nuperqꝫ adepti ſint, ac ideo beati putentur, illis magis indignari. magis enim perturbant qui modo diuitias aſſequuti ſunt, quàm qui olim & à genere receperunt. Similiter principes, potẽtes, gratioſi, bonos habentes liberos, ac huiuſmodi alia. Et ſi propter hæc aliud quoddam bonum ipſis cõtingat, ſimiliter. nam his indignantur magis qui nuper ditati ſunt, cũ propter diuitias principentur, quàm qui diuites ex maioribus fuerunt. Eodemqꝫ pacto in alijs. Eius cauſa eſt, quoniam alij ſua poſſidere videntur, alij minime. nam quod ſemper ſic ſe habere videtur, verum eſſe videtur. Quamobrem non videntur illi ſua poſſidere: ac quoniam non quilibet vnoquoque bono dignus eſt, ſed proportio quædam, atque quid idoneum conſideratur: vt arma pulcherrima nõ iuſto ſed forti conſentanea, & excellentes nuptiæ non nuper ditatis, ſed nobilibus. Si ergo cùm probus ſit, quę congruunt, non conſequitur, indignares eſt: & ſi peior cum meliore contendat: ac maxime ſi in eodem. Vnde id quoqꝫ dictum eſt: Sed Aiacis Telamoniadę vitabat congreſſum: Iupiter nanqꝫ ei, quòd viro cum fortiore pugnaret, indignatus eſt. Si vero non, etiam ſi qualitercunqꝫ peior cum meliore, veluti ſi muſicus cum iuſto. nam iuſtitia melior quàm muſica eſt. Quibus igitur indignẽtur, & quas ob res, ex his adapertum eſt. hæc enim & huiuſmodi ſunt.

Qui indignãtur.

Ipſi autem indignatiui ſunt primum, ſi maximis digni ſunt bonis, eaqꝫ poſſidentes. non enim iuſtum eſt vt non ſimiles ſimilia conſequantur. Deinde ſi cùm boni ſint, ſtudioſi quoqꝫ ſunt. iudicãt nanqꝫ probe, oderuntqꝫ quod iniuſtum eſt. Pręterea ſi ambitioſi, quarundamqꝫ operationum appetẽtes, ac maxime ſi in ijs ambitioſi ſunt, quæ & alij cũ ſint indigni, tamen aſſequũtur. Et vniuerſim qui ſeipſos quibuſdam rebus dignos putant, quibus alios putant indignos, illis indignantur, & horum cauſa. Quocirca ſeruiles, praui, & honorem contemnentes, indignatiui non ſunt, cùm nihil huiuſmodi ſit, vt eo ſe dignos arbitrẽtur. Ex his patet quibus in rebus ſi aduerſa vtuntur fortuna, et affliguntur, aut non conſequuntur, gaudere, aut abſqꝫ dolore eſſe congruit. nam ex dictis, quæ ſint oppoſita, patet. Quare ſi & iudices ita oratio præparabit, & petentes vt ſui miſereaĩ, et quibus in rebus indignos quod volunt aſſequi oſtendet, quia condigni vt nihil conſequantur, impoſſibile erit miſereri.

De Inuidia. Cap. X.

PAtet etiam quibus inuident, & quibus in rebus, & quomodo ſe habẽtes.

Inuidia quid

Siquidem inuidia eſt dolor quidam, quoniam ſimiles boni aliquid adepti videantur, nõ vt quicquã ſibi, ſed propter illos. hi enim inuidebunt quibus aut ſunt quidam aut vidẽtur ſimiles.

Qui inuident, & de quibus.

Similes vero dico genere, propinquitate, ætate, habitu, gloria, diuitijs. Item ij qbus parum deeſt, ne omnia teneãt. quocirca maxima gerentes, & feliciter, inuidi ſunt: cùm putent ſua ab omnibus auferri. Et qui valde in aliqua re honorantur, ac maxime in ſapientia & felicitate. Et ambitioſi magis inuident, quàm non ambitioſi. Et qui ſe ſapientes videri putãt. ambitioſi nanqꝫ in ſapientia. Et vniuerſaliter qui ex re aliqua gloriam quęrunt, de illa ſunt inuidi: & puſillanimi, quoniam eis magna omnia videantur. De quibus igitur inuident bonis, iam dictum eſt. De quibuſcunqꝫ enim operibus honorem atqꝫ gloriam quærunt, & quarum rerum gloriam concupiſcunt, ac de quibuſcunqꝫ feliciter actis. nam de omnibus ferè inuidia eſt, pręſertim ſi, aut appetũt ipſi, aut putant ea ſe habere oportere, aut ſi earum rerum poſſeſſione ipſi parum ſuperent, vel parum

Quibus homines inuideant.

rum deficiant. Patet autē & quibus inuident. ſimul enim dictū eſt. Nam qui proximi ſunt tempore, loco, ætate, gloria, ijs inuident. vnde illud dictum eſt: Propinquitas inuidere ſolet. Et quibuſcunq; de honore contendunt. contendunt autem quibus cum diximus. cùm ijs vero qui antea mille annis fuerunt, et cū mortuis nemo contendit, nec cū ijs qui apud Herculis columnas habitāt. nec cum ijs à quibus vel ſuo vel aliorum iudicio multum putāt deficere. nec cum ijs quos non parum excedere. ſimiliter nec cum ijs, & de talibus. Verum quoniam cum aduerſarijs & riualibus, ac vniuerſaliter cum ijs qui eadem cupiunt, contendunt, neceſſe eſt ijs maxime inuidere. vnde dictū eſt: Figulus figulo inuidet, faberq; fabro. Et ijs qui cito obtinuerunt, qui aut vix, aut nequaquam conſecuti ſunt, inuident. Præterea ijs qui ſi poſſideant, aut ſi perficiant, ipſis opprobrium eſt. nam et hi prope ſimiles ſunt. patet enim eorum cauſa bonum ipſos non conſequi: quę res cùm dolorem inferat, inuidiam mouet. Iis etiam qui ea poſſident, aut habent quæ ipſos oportuit, vel quę ipſi aliquādo poſſidebant. quapropter iunioribus ſeniores inuidēt. Ad hæc qui multa, ijs qui pauca eadem pro re conſumpſerunt. Perſpicuum etiam eſt quibus iſti rebus gaudeant, & quibus hominibus, qualiterq; ſe habētes. nam quemadmodum non habentes dolent in contrarijs: ſi ſic ſe habeant, voluptate afficientur. Quare ſi & ipſi vt ita ſe habeant, præparētur, & qui vt ſui miſereantur, vel vt boni aliquid conſequantur, rogant, tales ſint quales iam dicti, palam eſt quòd non conſequentur.

De Aemulatione. Cap. XI.

QVomodo autem ſe habeant æmulantes, & in quibus, & quibus, hinc erit manifeſtum. Nam æmulatio eſt dolor quidam, quoniā bona & honorabilia quę ipſe quoq; aſſequi poſſet, natura ſimilibus adeſſe videantur, non quoniā alijs ſunt, ſed quoniam non ipſi quoq;. Ideo & probum quiddā æmulatio eſt, & proborum: inuidia vero improborum, & improbum. alteri enim vt ad conſequenda bona ſe præparent, æmulatione concitantur: alteri propter inuidiam proximis impedimento ſunt.

Aemulatio quid.

Neceſſe eſt ergo eos eſſe æmulatiuos, qui ſe ijs bonis dignos arbitrantur, quę non habeant. nullus autem ſe dignum putat impoſſibilibus, ſi ſic apparēt. Idcirco iuuenes atque magnanimi huiuſmodi ſunt: & qui ea bona poſſident, quibus præclari viri digni ſunt, quæ ſunt diuitiæ, multorum gratia, pricipatus, et huiuſcemodi. quaſi enim ſuum ſit bonos eſſe, quoniam hæc bona, bonorum ſunt, æmulantur in ipſis. Præterea ij quos cæteri dignos arbitrantur, & quorum maiores, aut cognati, aut domeſtici, aut gens, aut patria, præclara: hi de ijs emulatiui ſunt. ſua eni hęc putant, & ſe ijs eſſe dignos.

Æmulatiui qui.

Quòd ſi honorabilia bona æmulabilia ſunt, neceſſe eſt virtutes huiuſmodi eſſe, ac quæcunq; alijs vtilia, et ad benefaciendum apta. benefacientes enim atq; probos ſimiliter honorant. Inſuper ea bona quibus fruuntur, vt diuitię ac forma, magis quàm ſanitas.

Quæ ob res æmulentur.

Hinc etiā patet, qui ſunt apti vt eos æmulētur. ſunt enim qui hæc taliaq; poſſident, veluti fortitudinem, ſapientiam, principatum. nam principes multis benefacere poſſunt, vt duces, rectores, omneſq; qui talia poſſint. Pręterea ij quibus multi vellent ſimiles eſſe, aut quibus ſunt noti aut amici multi, aut quos multi admirātur, aut quos ipſi. Ad hæc, quorum laudes vel à poetis vel à ſcriptoribus decantantur. Hos igitur æmulantur, cōtrarios vero contemnunt. Contemptus enim æmulationi contrarium eſt. Æmulari quoq; atq; contemnere cōtraria ſunt. Eſt autem neceſſarium qui ſic ſe habent, vt nonnullos æmulentur, aut ipſos alij, hos aptos eſſe ad eos contemnendos, qui ea mala habeant, quæ bonorum ęmulabilium contraria ſunt. quapropter ſępenumero contemnunt fortunatos, cùm abſq; honorabilibus bonis adeſt eis fortuna.

Quibus æmulentur.

Quibus igitur rebus affectus mouentur, & quibus diſſoluuntur, et vnde fit fides, dictum eſt. Quales vero quidam moribus, affectibus, habitibus, ętatibus, ac deniq; fortunis ſint, deinceps ſcribamus. Affectus autem dico, iram, cupiditatem, cæteraq; huiuſmodi, de quibus iam diximus. Habitus vero, virtutes ac vitia, de quibus etiam dictū eſt. Et ad hæc, quæ ſinguli eligunt, quorumq; actiui ſunt. Ætates vero ſunt, iuuentus, virilitas, ſenectus. Fortunam autem appello, nobilitatem, diuitias, potentiam, & horum contraria, & vniuerſaliter ſecundam & aduerſam fortunam.

Affectus. *Habitus.* *Ætas.* *Fortuna.*

De moribus Iuuenum. Cap. XII.

IVuenes ergo huiuſmodi moribus ſunt, vt aptiſſimi ad cupiendum ſint, potēteſq; facere quæcunq; cupiant. Maxime autem ex cupiditatibus eius ſequaces ſunt, quæ ex rebus venereis eſt, & in hac incontinentes. Mutabiles vero ſunt in cupiditatibus, citoq; faſtidientes. Et vehementer quidem cupiunt, ceſſant autem cito. voluntates enim acutas habent, & non magnas, veluti ægrotātium ſitis aut fames. Ad hæc, ad iraſcendum apti ſunt, & acutæ iræ, potenteſq; appetitiones ſequi.

vincuntur

vincuntur autem ira, quoniam ex ambitione contemni non patiuntur, sed moleste ferunt, cùm putant iniuriam sibi fieri. Ambitiosi etiã sunt, imo contentiosi. excedere nanq; iuuentus cupit: et victoria excessus quidam est. Sũt autem horum duorum magis quàm pecuniarum studiosi: pecuniarum studiosi minime. non enim adhuc inopię periculum fecerunt, sicut elogium Pittaci in Amphiaraum continet. Nec malitiosi, sed simplices. nõdum enim versutias multas inspexerunt. Creduli etiam sunt, quoniam nondũ in multis decepti. Spei quoq; bonæ, sic enim à natura percalidi iuuenes sunt, quemadmodũ qui vino pleni sunt. & simul quoniam nondum in multis aberrarunt. viuunt igitur maxime spe. Spes enim futuri est, memoria vero pręteriti. ac iuuenibus futurum quidem multum restat, præteritum autem breue est. nam primo die nihil meminisse putant, sperare vero cuncta. Qua de causa vt facile quoq; decipiãtur, idonei sunt, quoniam facile sperãt. Fortiores etiam, quoniam facile irascuntur, & bene sperant. quorum alterum ne timeant, alterum vt confidant facit. nam neq; cùm irascitur quispiam, timet: et cùm boni aliquid sperat, confidit. Pręterea verecundi. nondum enim alia esse honesta existimant, sed legibus solum castigati. Magnanimi quoq;. nam nec vnquam vita ipsos deiecit, sed periculorum expertes sunt. et dignum se magnis putare, magnanimitatis est, id vero bene sperantis. In agendo autem honesta potius eligunt quàm vtilia. moribus enim viuũt magis quã ratiocinatione. ratiocinatio autem vtilium est, virtus vero honesti. Amicorum quoq; studiosi sunt atq; sodalium, multo magis quàm cæterę ætates. gaudent nanq; in cõuiuendo, nondumq; ad vtilitatem aliquid iudicãt: quare nec amicos. Omnia etiam nimis, vehementiusq; peccant, contra Chilonis dictum. nimis enim agunt in omnibus, nimis amant, nimis oderunt. cętera omnia similiter. Scire quoq; omnia putant, atq; affirmant: qđ etiam causa est vt omnia nimis. Iniurias etiam in contumeliam faciunt, nõ in malignitatem. Ad commiserationem quoq; parati, quoniã probos ac bonos omnes arbitrãtur. sua enim simplicitate cæteros metiuntur. itaq; indigna ipsos pati facile credunt. Risui etiam student: idcirco & dicaces sunt. dicacitas enim castigata contumelia est. Iuuenum igitur mores tales sunt.

De moribus Senum. Cap. XIII.

SEniores autem, ac ætate prouecti horum ferè contrarios mores vt plurimum habent. Nam quoniam multos iam annos vixerunt, & errauerunt in pluribus, deceptiq; fuerunt, ac insuper quoniam rerum plurimæ vitiosæ sunt: neq; affirmant quicquam, & multo minoris cuncta existimãt, quàm oporteat. Sciunt autẽ nihil, sed ambigentes, semper forsan ac fortassis addunt, et sic omnia dicunt: firmiter vero nihil. Malitiosi quoq; sunt. malitia vero est, in peiorem cuncta partem suspicari. Suspitiosi nanq; sunt, quoniam increduli. increduli vero, quoniam experti. Quapropter neq; amant, neq; oderunt nimium, sed secundum Biantis pręceptum, et amant vt osuri, et oderũt vt amaturi. Pręterea pusillanimi sunt, vitaq; ductu deiecti. nullum enim magnum, neq; superuacaneum, sed quę ad vitam necessaria sunt, cupiunt. Illiberales etiam sunt, quoniam substãtia vnũ ex necessarijs est, simulq; quoniam experti non ignorãt difficilem quidem esse acquisitionem, iacturam vero facilẽ. Ad hęc timidi sunt, & ad pertimescendum cũcta parati. contrario enim modo quàm iuuenes dispositi sunt. sunt enim frigidi: cùm illi calidi sint. itaq; senectus viam timori præparauit. timor enim frigiditas quædam est. Vitæ quoq; cupidi sunt, ac maxime i extremo die. cupiditas enim rei absentis est. et cuius egent, id summopere cupiunt. Accusandi quoq; studiosi magis quàm oporteat. nam id etiam pusillanimitas quædam est. Viuuntq; ad vtile, nõ ad honestum, magis quàm oporteat, quoniam seipsos maxime amant. vtile nanq; sibi, honestum vero simpliciter bonum est. Inuerecundi quoq; magis quàm verecundi. nam quoniam nõ similiter de honesto atq; vtili curant, existimationẽ contemnunt. Malę quoq; spei sunt, tum propter experientiam, quoniã plurimæ rerũ vitiosæ sunt, multæq; ad peius tandem deueniũt, tum propter timiditatem. Viuuntq; memoria magis quàm spe. nam futurum vitæ breue sibi est, præteritum multũ. spes autem futurorum est, memoria vero pręteritorum. Quod causam etiam loquacitatis sibi affert. perseuerant enim præterita narrantes: quoniam recordantes voluptate afficiuntur. Ira vero acuta quidem est, sed infirma. Cupiditates quoq; aliæ defecerunt, aliæ infirmæ sunt. quare neq; cupidi sunt, neq; secundum cupiditates, sed secũdum lucrum actiui. idcirco ad modestiam quoq; apti grandes natu videntur. nam & cupiditates deferbuerunt, & ipsi lucro seruiunt. Viuuntq; magis ratiocinatione, quàm moribus. nam ratiocinatio vtilitatis est, mores autẽ virtutis. Iniurias vero nõ in contumeliam, sed ad iniuriandum faciunt. Ad commiseratione pręterea parati sunt, sed non ea de causa qua iuuenes. nam iuuenes ex

humanitate, senes autem ex imbecillitate. omnia enim impendere sibi putant, propeq; esse vt patiantur. id vero aptitudo ad commiserationem erat. Vnde queruli sunt, non dicaces, neq; faceti. contrarij enim sunt querulus atq; facetus. Iuuenum igitur ac senum mores huiusmodi sunt. Quare cùm omnes orationem probent quæ moribus suis accommodetur, atq; eis similis sit, nō latet quomodo vsus oratione tam ipse q̃ oratio huiusmodi videbitur.

De moribus ætatis mediæ. Cap. XIIII.

COnstantis vero mores ætatis inter hos versabuntur, vtrorumq; fugientes excessum, & neq; valde confidentes, quod ferocitatis est: neq; timentes valde, sed bene se habentes ad vtrunque. Nec increduli omnibus sunt, sed secundum solummodo veritatem iudicant. Nec parci, nec prodigi: sed accommodati rebus sunt. Similiter se ad iram quoq; ac cupiditatem habēt. Suntq; modesti cum fortitudine, & fortes cum modestia. nam hæc in iuuenibus atq; senibus disiūcta sunt. Iuuenes enī fortes ac immodesti sunt, senes vero modesti ac timidi. Verum (vt vniuersaliter dicā) quęcunq; iuuentus atq; senectus seorsum ex vtilibus habent, hæc & viri habent. In quibuscunq; vero illi excedunt, aut deficiunt, hæc in viris commode ac mediocriter sunt. Viget autē corpus quidem à trigesimo ætatis anno ad trigesimumquintum: anima vero vsq; ad vndequinquaginta. De iuuentute igitur, & senectute, ac virili ætate, quorum morū vnaquæq; sit, hæc dicta sint.

De moribus Nobilium. Cap. XV.

DE moribus autem qui fortunæ bonis quales quidam efficiantur, deinceps dicamus. Nobilitatis igitur mores sunt, vt ambitiosior sit qui nobilior est. nam omnes cùm quid adsit, ad id solent coaceruare. Nobilitas vero quædam maiorum claritas est. Præterea nobiles ad contemnendos maiorum suorum similes parati sunt. nam ea quæ iam diu gesta sunt, honorabiliora sūt, ad iactationēq; aptio-
Nobile qd. ra, quàm quę nuper facta. Est autem nobile se-
Generosum cūdum virtutem generis. Generosum vero secundum quod non recedit à natura: quod non contingit vt plurimū nobilibus, sed multi humiles atq; deiecti sunt. Est autē etiam in virorum generibus fertilitas quædam, sicut in agris aliquando: ac interdum si genus bonum fuerit, viri præstantes generantur. Rursumq; genus deijcitur. deueniunt autem ingeniosa quidē genera in mores furiosos magis, vt qui ab Alcibiade, quiq; à superiore Dionysio sunt. quieta vero in segnitiem, veluti qui à Cimone, Pericle, ac Socrate sunt.

De moribus Diuitum. Cap. XVI.

MOres autem qui diuitias comitantur, facile omnes perspicere possunt. Contumeliatores nanq; sunt ac superbi, qui possessione opum perturbantur. nam quasi omnia bona possideāt, sic afficiuntur. Sunt enī quasi pretium aliorum, diuitiæ, quibus eorū dignitas æstimatur: ac idcirco cuncta videntur emi posse diuitijs. Delicati etiam sunt, sibiq; plurimum arrogantes. illud propter delicias, ac felicitatis ostentationem: hoc quoniam omnes in eo versari soliti sunt, quod ipsi amant ac admirātur: & quoniā quæ ipsi, ea cęteros quoq; putēt æmulari. Nec iniuria sic affecti sunt, cū multi sint qui habentium auxilio egeant. Vnde à Simonide quoq; de diuitibus ac sapientibus ad Hieronis vxorem dictum est, cùm interrogasset vtrum melius, esse diuitem, an sapientem. Sapientes enim, inquit, in diuitum ianuis video. Ad hæc quoniam dignos se arbitrantur principatu. ea enim habent, quorū gratia dignum putāt se cæteris dominari. Ac (vt in summa dicam) diuitiarum mores, amātis simul atq; felicis mores sunt. Sed interest inter locupletatorū nuper mores, & iamdiu diuitum. magis enim mala omnia insunt nuper locupletatis, peioraq; in ipsis sunt. nam nuper ditatus, veluti nō castigatas habet diuitias. Præterea iniurias non ex malignitate, sed alias ex contumelia alias ex intemperantia faciunt, veluti virgis cædere, & adulterari.

De moribus Potentium & Fortunatorum. Cap. XVII.

SImiliter autem potentię quoq; omnes pene mores ī aperto sunt. partim enim eosdem habent quos diuitię, partim etiam meliores. Sunt enim potētes secundum mores ambitiosi, ac viriliores q̃ diuites, eo q; operationes eas expectant, quas ipsis propter potentiam gerere licet. Diligentes quoq; magis. nā coacti quæ potentiæ sunt considerare, in cura sunt. Honestiores etiam q̃ morosiores. moderātur enim sibi, cùm propter honores coram alijs viuant. est autem honestas mollis ac cōposita q; morositas. Et si iniuriātur, nō in paruis sed in magnis iniuriantur. Secunda vero fortuna dictorum morum habēt secundum partes. ad hanc enim tendunt, quę secunda videntur fortuna contingere. & ad hæc ad proborum liberorum procreationem, corporis quoq; bona secūda contingunt fortuna. Superbi ergo magis et minus rationales pp secundā fortunam sunt: quis mos melior hāc fortunā vnus sequitur. sunt enim erga Deū pij, afficiū-

turq; quodãmodo ad ipsum pp bona quæ sibi à fortuna pbentur, credentes. De moribus igitur ætatũ, & fortunę dictũ est. Cõtraria.n. horũ ex contrarijs manifesta sunt, veluti pauperis, infortunati, ac impotentis mores.

Quòd sunt quædam omnibus generibus communia. Cap. XVIII.

VErum quoniã pbabilis orationis vsus ad iudicium spectat (nam quę iam sciuimus ac iudicauimus, nulla egent amplius oratione) ac quoniam etsi quis cùm suadeat ad vnum, oratione vtatur, vt admonẽtes aut hortantes faciũt, nihilominus ille vnus iudex est: Nam cui persuadendum est, is (vt simpliciter dicam) iudex est, & siue ad litigantes, siue ad causam quispiam dicat, similiter: vti nãq; oratione necesse est, & contraria euertere, ad quę tanquam in aduersarium orationem facit. Eodemq; modo in demonstratiuis: nam ad spectantem quasi ad iudicẽ oratio componitur, ac vniuersaliter solus est vt simpliciter iudex, qui in ciuili certamine quæsita iudicat. nam et de quibus litigant, & de quibus consultant, omnia quomodo se habeãt, inquirũtur. Quoniamq; de ciuitatum moribus dictũ iam prius est ĩ deliberatiuo: fit vt determinatum iam sit quo pacto & quibus moratam orationem faciemus. Et quoniã alius quidem ĩ vnoquoq; orationis genere finis erat, ac de omnibus opiniones propositionesq; sumptæ sunt, ex quibus deliberantes, demonstrantes, litigantes fidem faciunt, & ad hæc quoniã ex quibus moratam, affectamq; orationem facere possibile sit, determinatũ est: restat iam vt de communibus tractemus. In oratiõe igitur omnibus necessarium est, vt possibili atq; impossibili vtãtur, alijsq; quod fuit, alijsq; quod erit, conentur ostendere. Magnitudo quoq; omni orationi cõmunis est. Omnes enim siue suadeãt aut dissuadeant, siue laudent aut vituperent, siue accusent aut defendant: amplificatione atq; attenuatione vtuntur. Quibus determinatis, de enthymematibus communiter atq; exemplis conabimur dicere: vt quæ restant apponentes, quod ab initio intendimus, consequamur. Est autem ex communibus amplificatio demõstratiuo accommodatissima, prę teritum vero iudiciali, possibile autem & futurum deliberatiuo: vt dictum est.

De Possibili & Impossibili. Cap. XIX.

PRimum igitur de possibilibus & impossibilibus dicamus. Si ergo cõtrarium vel fieri possibile sit, contrarium quoq; possibile profecto esse videbitur: vt si sanari hominem possibile est, erit etiam ægrotare. ea enim contrariorum potentia est, quæ est cõtraria. Itẽm si simile possibile est, erit & dissimile. Præterea si quod difficilius est, possibile est, & quod facilius etiam. Insuper si studiosum aut pulchrũ fieri possibile, omnino quoque fieri possibile: nam difficilius est pulchram fieri domum, q̃ domum. Item cuius principium fieri possibile, huius & finis possibilis. nihil enim eorum fit, neq; incipit fieri, quæ impossibilia sunt: vt commensurabilem esse diametrum, nec fieri vnquam incipiet, nec iam fit. Et conuersim: cuius finis, huius etiam principium. cuncta enim ex principio sunt. Ad hæc, si quod substantia posterius est, aut generatione, id fieri posśibile, et prius quoque. velut si virum fieri posśibile, et puerũ quoq;. hoc nanq; fit prius. quòd si puerum, & virum etiam: principium enim illud. Præterea quorum amor aut cupido secundum naturam est. nemo enim amat imposśibilia, nec ea cupit vt plurimum. Insuper ea quorum est ars aut scientia, et esse et fieri posśibile est. Item ea quorum generationis principium in ijs est, quos vel cogere possumus, vel persuadere. ij verò sunt quibus aut meliores sum⁹, aut domini, aut amici. Ad hęc quorum partes posśibiles, & totum. Et quorum totum, partes quoq; vt plurimum. nam si lacinia & manicæ, cęteræq; partes fieri posśunt, & vestis quoq; tota. & si tota vestis, lacinia quoq; atq; manicę. Pręterea si vniuersum genus ex posśibilibus, species quoq; fieri posśibilis. Et si species, genus quoq;. vt si nauem fieri posśibile, triremem etiam. & si triremem nauem quoq;. Præterea si alterum eorũ quæ nata sunt adinuicem referri, alterũ quoq;. vt si duplum, medium etiam: & si mediũ, duplũ quoq;. Præterea si absq; arte ac præparatione possibile quippiã fieri, id multo magis arte ac cura fieri possibile. Hinc apud Agathonẽ dictum est: Atqui quæ vos fortuna facitis, hæc nobis arte necessitateq; sunt. Et quod peioribus aut minoribus aut iprudentioribus possibile, id cõtrarijs horũ multo magis. vt Isocrates dixit graue esse, si quod Euthymius didicit, ipse non poterit inuenire. De impossibilibus aũt palàm, quòd ex cõtrarijs istorũ sunt. Si vero factum sit, aut non, ex his considerandum primũ, si quod minus fieri natum est, id factum est: & quod magis natum, id quoq; factum. Deinde si quod posterius fieri solet, factum est, & quod prius: vt si oblitus est, didicit aliquando. Præterea si & volebat, & poterat, fecit. nam omnes si possunt, cùm voluerint, agunt. nihil enim impedimento est. Si volebat etiam, & extraneorum nihil impediebat. Et si poterat, & cupiebat. Et si poterat, & delectabatur, nam quibus delectantur,

Quæ factum ostendant.

tur,

tur, ea vt plurimum si possunt efficiunt: improbi quidem ex intemperantia, probi vero quoniam proba desiderāt. Et si facturus erat, & fecit. probabile nanq; fecisse ipsum quod facturus erat. Et si facta sunt quæcunq; nata sunt ante aliquid fieri, aut illius gratia: vt si coruscauit, tonuit. Et si tentauit, etiam fecit. Ad hæc si facta sunt quæcunque posterius nata sunt, vel id cuius gratia fuerit prius quoq;, & hoc huius gratia ante hoc factum est: vt si tonuit, etiam coruscauit. & si fecit, etiam tentauit. Horum autem omniū alia necessaria sunt, alia vt plurimum ita se habent. Ex contrarijs autem istorum patet si factum non sit. De futuro quoq; manifestum ex eisdem est. Nam & quod in potestate & voluntate est, erit. Et quod i cupiditate, ira, cogitationeq; est simul cum potestate. Propter hęc similiter prętereà si est in appetitione faciendi, vel cura. nam vt plurimum sæpius fiunt quæ curæ sunt, q̄ quę non sunt. Et si iam facta sunt quæ prius fieri nata sunt: vt si nubibus cœlum obtegitur, verisimile est vt pluat. Et si quod huius gratia factum est, verisimile vt hoc quoq; fiat: vt si fundamenta iacta sunt, fiet domus.

Quę futurum comprobēt.

De Amplificatione ac Attenuatione.
Cap. XX.

DE amplificatione autem, ac attenuatione rerū, maiorisq; atq; minoris, & omnino magnarum atq; paruarū, ex ijs quæ iam diximus, manifestū. Dictū est enim i deliberatiuo et de bonorū magnitudine, et de maiore simplr atq; minore. quare si in vnoquoq; causarū genere bonū est finis, vtputa vtile, honestum, ac iustum: perspicuū est horū omnibus amplificationes esse sumendas. Quærere vero præter hæc quicquam de magnitudine simpliciter ac excessu, id est verba incassum effundere. singularia enim ad vsum præstantiora vniuersalibus sunt. Ac de possibili quidem ac impossibili, & factum ne sit, an non, & erit, an non erit, præterea de amplificatione & attenuatione rerum hæc dicta sint.

De Exemplo. *Cap.* XXI.

REstat autem de fide communiter dicere quoniam de proprijs iam dictū est. Est autem communis fides genere duplex: exemplum, & enthymema. nam sententia pars enthymematis est. Primum igitur de exēplo dicamus: quoniā inductioni simile est. inductio autem principium. Exemplorū ergo species duę sunt. Altera, si res preteritas dicis, altera si ipse fingis. Et hui⁹ aliud similitudo, aliud apologi, sicut Æsopij, & Libyci. Exemplū igitur tale quid est, vt si quispiam ducat oportere apparatum aduersus regē fieri, qui faciat ne potiatur Ægypto. Nam si Darius nō prius traiecit, q̄ Ægyptum cepit, & cùm cepisset, statim traiecit: is quoq; si ceperit, traijciet. quare nō est ipsi permittēda Aegyptus. Similitudo vero Socratica est, vt si quis dicat non oportere magistratus sortiri. simile nanq; esse si q̄s athletas sortiatur, non eos qui certare possint, sed qui sorte euenerint: aut si ē nautis sorte gubernatorem constituat. Quasi vero sorte potius q̄ scientia constituēdus sit. Apologus talis est Stesichori ad Phalarim, & Aesopi pro Demegoro. Nam Stesichorus, cùm Himerei Phalarim Imperatorem constituissent, custodesq; corporis daturi essent, postquā alia disseruit, apologū eis dixit. Equus, inquit, prata solus obtinebat: quorum cùm ceruus adueniēs, pascua deuastasset, de vltione cerui equus hominē cōsuluit, si vnà secū pœnas posset ex ceruo sumere. At ille, facile, inquit, si frænum patieris, & ego in te hastam tenens ascendero. Accipit equus conditionē: ascendit ad ipsum homo. ita, p̄ vltione homini equus seruiuit. Quā obrem & vos (inquit) cauete ne cùm velitis hostem vlcisci, idem quod equus patiamini. frænum iam recepistis, q̄ imperatorem dictatorem constituistis. Si vero custodiam quoq; dederitis, ac ascendere permiseritis, seruietis profecto Phalaridi. Aesopus autē cùm in Samo primatem quendam populi capitis accersitum defenderet, dixit vulpem, cùm fluuium transiret, in foueam decidisse, eiq; longo ibi tēpore, cùm exire non posset, afflictę multas caninas muscas insedisse. eam transiens aspexit hericius, misertusq; rogauit si vellet vt ab ea caninas muscas euelleret. cūq; ipsa negasset, causam miratus quærebat. tūc illa, iam, inquit, hę saturatę parum sanguinis trahunt. q̄ si has tu excuties, famescentes venient aliæ: quæ qd' mihi sanguinis restat, totū ebibent. Sic igitur, dixit, vobis quoq; viri Samij nihil iam iste locupletatus officit. si vero hūc interimetis, pauperes alij locum eius occupabūt, qui ciuitatis pecuniam facile furando consument. Huiusmodi ergo apologi ad populum maxime accommodati sunt, habentq; hanc præstātiam; cùm difficile sit res preteritas similes iuenire, apologos facillimum est fingere. nanq; opus est hoc modo iuenire, vt & silitudines, modo possis qd' simile est p̄spicere. qd' Philosophia facile præstat. Non est igitur difficile apologos inuenire. Verum ad consultationem res gestæ multo vtiliores sunt. nam vt plurimum futura præteritis similia sunt. Exemplis igitur, si quidē non habeas enthymemata, quasi demonstrationibus vtendum. si vero habeas,

quaſi teſtimonijs poſt enthymemata in per-
orationibus. Cùm enim præponũtur, ſimilia
inductionibus ſunt: inductio autem orationi
oratoriæ, præterq; in paucis, non eſt idonea.
Poſtpoſita vero, teſtimonijs aſſimilãtur. teſtis
aũt vbiq; ad fidẽ vtilis. Præterea præponenti
multa dicere neceſſe eſt: poſtponẽti aũt vnum
etiam ſufficit. nam teſtis probus vel vnus ſa-
tisfacit. Quot igitur ſpecies exẽplorum ſint,
& quo pacto, & qñ ipſis vtẽdum, dictum eſt.

De Sententia. Cap. XXII.

DE ſententijs autem adhibendis, ſi quid
ſentẽtia ſit dixerimus, facile patebit qui-
bus de rebus, & quando, & quibus conſenta-
neum eſt in oratione ſententijs vti. Sententia

Sentẽtia q.d.

igitur eſt non de ſingularibus, vt qualis qui-
dem Iphicrates ſit, ſed de vniuerſali enuntia-
tio. nec de omnibus vniuerſalibus, vt rectum
obliquo contrarium eſſe, ſed de quibuſcunq;
operationes ſunt, quæ ad agendum eligenda
vel fugiẽda ſunt. Quare quoniã enthymema-
ta ſyllogiſmi de iſtis ſunt, tam cõcluſiones en-
thymematum q̃ pricipia, ſyllogiſmo ſemoto,
ſententiæ ferè ſunt: vt illud, Oportet pruden-
tem virum non nimiũ in ſapientia liberos eru-
dire. id igitur ſentẽtia eſt, cui ſi cauſa quamob-
rem acceſſerit, totũ enthymema erit. nam ad
otium quod habent, pernicioſam etiam ſibi
hominum inuidiam attrahunt. Et illud, Non
eſt qui felix omnibus in rebus ſit. &, Nullus
hominum liber eſt. nam aut pecuniæ, aut for-
tunæ ſeruit. Si ergo ſententia eſt q́d diximus:

Sentẽtię ſpecies quatuor

quatuor ſententiæ ſpecies eſſe neceſſe eſt. Nã
aut cum ratione erit, aut ſine ratione. Quę igi-
tur egent demonſtratione, cùm ratione ſunt:
quæcunq; vero nihil mirum continent, abſq;
ratione. Quarum alię neceſſario, quoniam ra-
tione præſciantur, non egent: vt illud: Bene
valere præſtantiſſimum hominibus eſt, vt no-
bis videtur. id enim ita iã multis videtur. Alię
ſimul cùm dicantur, patent perſpicienti: vt il-
lud, Nemo amator eſt, qui non ſemper amet.
Earum vero quæ cum ratione ſunt, aliæ pars
enthymematis ſunt: vt, Oportet prudentem
virum eſſe. Alię enthymematicæ quidẽ ſunt,
enthymematis autem pars non ſunt: quæ ma-
xime probantur. Huiuſmodi autem ſunt, in
quibuſcũq; cauſa ineſt, vt in illo, Iram immor-
talem, cùm ſis mortalis, non ſerua. nam q́ ira
ſeruanda ſemper non ſit, ſententia eſt: adie-
ctum vero, cùm ſis mortalis, quam ob rem ſi-
gnificat. cui ſimile eſt, Mortalia mortalem, nõ
immortalia curare oportet. Perſpicuum igi-

Quibus ſententiæ accomodẽtur, & quã vtilitatẽ afferant.

tur eſt, quot ſint ſententiæ ſpecies, & quibus
vnaquæq; rebus accõmodetur. Rebus enim
ambiguis, aut nouis, & præter opinionem ac-
commodabitur. ſed aut ratione prępoſita ſen-
tentia vtemur concludendo: vt ſi quis dicat,
Ego igitur, quoniã nec inuidioſum nec otio-
ſum eſſe conducit, non oportere doceri aſſe-
ro. aut hoc præpoſito reliqua poſtponemus.
Quæ vero etſi præter opinionem non videã-
tur, ſunt tamen incerta, ea rotundiſſime dicẽ-
tur: ſi quam ob rem præpoſueris: quibus etiã
Laconica dicta accommodantur, & ęnigma-
ta: vt ſi quis dicat, quod Steſichorus apud Lo-
cros dixit, Non oportere contumeliatores eſ-
ſe, ne cicadæ humi canant. Sententias autem
dicere ætate prouectis maxime congruit, de
rebus inquam, quarum quis vſum habet. nã
qui tantus non eſt, eum dedecet ſententias di-
cere, ſicuti fabulas. qui autem de ijs quorum
vſum non habet, is ineptus atq; indoctus eſt.
ſignum huius ſufficiens, q́ agreſtes maxime
ſententiarum fictores ſunt, facileq; enunciãt.
Vniuerſaliter autem proferre quod vniuerſa-
le non eſt, cõqueſtioni ac amplificationi con-
uenit, & in his aut cùm incipias, aut cùm iam
demonſtraueris. Verum peruulgatis etiã ſen-
tentijs atq; communibus vtendum eſt, ſi vti-
les ſunt. Nam quoniã communes ſunt, quaſi
omnes ita concedunt, recte ſe habere videtur
vt hortanti ad ſubeunda pericula, inauſpica-
to, Vna eſt auis optima, pro patria pugnare.
eumq; pauciores ſint, Martem eſſe commu-
nem. Et ad occidẽdos inimicorum liberos ni-
hil iniuriãtes. Stolidus, qui cùm patrem occi-
derit, liberis pepercit. propterea prouerbiorũ
nonnullæ ſententię quoq; ſunt, & quaſi teſti-
monia, ſicut, Atticus aduena. Oportet autem
ſententias tunc vel contra peruulgata dicere.
Peruulgata vero dico, vt, Cognoſce te ipſum.
&, Nihil nimis. Cùm aut meliores poterunt
mores videri, aut ex perturbatiõe dicetur. Ex
perturbatione quidem, ſi quis iratus dicat fal-
ſum eſſe q́ oporteat ſeipſum cognoſcere. nã
hic ſi ſeipſum cognouiſſet, nunquã magiſtra-
tum petijſſet. Mores vero meliores, q́ non
oporteat ſic amare, vt fertur, quaſi oſurus ſis;
ſed potius odiſſe quaſi amaturus. Opus eſt
autem, vt cùm habitu voluntatem oſtendas.
Si vero non, ratio ſtatim afferẽda eſt, vt ſi aut
hoc pacto dicas, q́ amare oporteat non vt fer-
tur, ſed quaſi ſemper amatorum. inſidiatoris
enim illud eſt. Aut ſic: Nõ enim probatur mi-
hi quod fertur. nam amicum verum ſic opor-
tet amare, quaſi ſemper amaturus ſis. Sed neq;
illud, Nihil nimis: cùm oporteat nimis odiſſe
ſaltem improbos. Afferunt autem orationi
vires magnas ſententię, partim quia maxime
per eas auditores capiuntur. gaudent enim ſi
quis vniuerſaliter dicens, in eas opiniones

forte deueniat, quas illi particulariter habent. Quod autem dico, hinc erit manifestum, & simul quo pacto ipsas venari conueniat. nam sentẽtia, vt dictum est, vniuersalis enuntiatio est. Gaudent autem cùm id vniuersaliter dicitur, qđ particulariter ipsi opinantur: vt si quis vicinos aut liberos prauos habeat, gratũ pfecto illud sibi videbit, Nihil vicino molestius: vel, Nihil procreatiõe liberorũ stultius. Quare coniectura primum sequendum est quod praeopinẽtur, deinde in vniuersum de ipso dicendum. Hic igitur vnus sentẽtiæ vsus est. Alter, et melior, ꝙ moratam facit orationem. Affecta enim oratio est, qua dicẽtis voluntas apparet. quod omnis sentẽtia ideo facit, quoniã qui eã dicit, vniuersaliter de eligibilibus enuntiat. Quare si sententiæ probę sunt, faciunt, vt proborum qui dicit morũ videatur. Verum de sententia, & quid est, & quot eius species, & quando his vtendum, quamq́ꝫ vtilitatem afferat, hæc dicta sint.

De Enthymemate, Cap. XXIII.

NVnc vero de enthymematibus primũ vniuersaliter quo pacto quærendum sit dicamus: deinde locos exponemus. alia nã vtriusq́ꝫ horũ species est. Quòd igitur enthymema syllogismus quidam sit, dictũ est prius, & quomodo syllogismus, & in quo à dialecticis differat. Non enim de longe, nec òmnia sumentem oportet colligere. nam altèrum propter prolixitatem obscuritatis est: alterũ quoniam manifesta dicuntur, nugationis. Et hæc causa est vt apud vulgus probabiliores indocti sint: veluti etiam poetæ aiunt, concinnius rudes in vulgo dicere. communia enim afferunt atq́ꝫ vniuersalia. illi vero ex quibus sciũt, & proxima. Non ergo ex omnibus quę vidẽtur, dicẽdum, sed ex certis aut ipsis iudicibus, aut ijs quos multifaciũt. idq́ꝫ quoniam sic aut omnibus aut plurimis perspicuum esse videatur. Nec solum ex necessarijs colligendũ, sed etiam ex ijs quæ vt plurimum sunt. Primum ergo id nobis sumendum est, ꝙ de quo generetur, dicere atq́ꝫ ratiocinari oportet, siue syllogismo ciuili, siue quocũq́ꝫ alio necessarium est, quæ in eo sunt vel cuncta, vel saltẽ aliqua tenere. nam si nihil habes, vnde colligas non habebis. Quo enim pacto, bellandum ne sit an non, Atheniẽsibus consulere poteris, nisi quæ sint ipsorum copiæ teneas, vtrum nauales, an pedestres, an vtrunq́ꝫ, & quantę: vectigalia etiam quę sint, aut socij, aut hostes, & ad hæc quæ bella gesserunt, & quomodo, cæteraq́ꝫ huiusmodi. Laudare quoque quomodo poteris, nisi habeas naualem apud Salamina pugnam, & prẹliũ apud Marathona, vel quę pro Herculis nepotibus gesta sũt, vel alia huiusmodi? Oẽs eni ex ijs bonis q̃ alicui adsunt, vel adesse videntur, laudãt. similiter etiam vituperant ex contrarijs, perspicientes si quid tale in ipsis est aut esse videatur. vtputa, quoniam Græcos in seruiturẽ redegerunt, & Æginetas & Potideatas, qui cũ eis aduersus Barbarum pugnarunt, præclareq́ꝫ gesserunt, sibi subiecerunt, & si quid huiusmodi erratum in ipsis est. Eodẽ modo accusantes quoq́ꝫ ac defendẽtes, ex ijs quę sunt & accusant, & defendunt. Nihil autem differt de Atheniensibus, aut de Lacedęmonijs, et vel de homine vel de Deo idipsum agere. Nam si Achilli consuleres, aut si eum laudares, vel vituperares vel defenderes, quæ sunt, aut quæ videntur esse sumeres, vt ex eis diceres laudãs aut vituperãs, si quid honestum aut turpe sibi gestum est: accusans vero aut defendens, si quid iustum aut iniustum: consulens autem, si quid vtile inest aut noxium. Similiter ijs de quacunq́ꝫ re alia, vt de iustitia, vtrum bonũ an non, ex his quæ in iustitia sunt, aut in bono. verum quoniam & ita omnes ostẽdere videmus, siuè recte siue minus recte syllogismo vtãtur: non enim ex omnibus, sed ex ijs quę in vno quoq́ꝫ sunt sumũt: & ratione perspicuum, ꝙ impossibile sit aliter demonstrare. Patet igitur necessarium esse, sicut in Topicis primum, vt electa de possibilibus atque opportunissimis circa vnumquodq́ꝫ habeantur, vt proxime facta eodem pacto quęramus, respicientes non in indefinita, sed in ea quę in illis sunt, de quibus habetur oratio: vt pręterea plurima et proxima rebus circunscribenda sint. Nam quanto plura eorum quæ in re sunt teneas, tãto facilius demõstrabis. Et quanto propinquiora, tanto ꝓpria magis, ac minus communia. Communia vero dicimus, vt si Achillẽ laudes, quoniam homo, quoniam semideus, quoniam in Troianos traiecit. hæc enim alijs multis insunt. quare nõ Achillem magis q̃ Diomedem laudas. Propria vero, q̄ nemini q̃ Achilli cõtigerunt, vt qm̃ Hectora, qui Troianorum erat fortissimus, interfecit. & Cygnum, qui cùm esset inuulnerabilis, oẽs ne descenderẽt inhibebat. & qm̃ adolescens, nec iureiurãdo adstrictus militauit, cæteraq́ꝫ huiusmodi. Vnus igitur eligẽdus modus: primusq́ꝫ is locus est. Nunc vero enthymematũ elementa dicamus: elementũ aũt enthymematũ atq́ꝫ locũ idẽ dico. Sed pri⁹ de ijs dicamus, de q̄bus necesse est prius dicere. Sunt enim enthymematũ species duę. Nã q̄dã ꝙ sit, vel nõ sit, approbatiua sunt: quædã ἐλεγκτικὰ Græce appellant: id Latiẽ dicere possumus redarguẽdi potestatẽ hñtia: differũtq́ꝫ

Enthymematum species duæ.

sicut in dialecticis syllogismus & elēchus. Est autem approbatiuum quidem enthymema, cùm ex concessis colligitur: Elencticum vero, cùm repugnantia colliguntur. Ferè igitur nobis in vnoquoq; genere vnli atque necessario loci dicti sunt. Quare quibus enthymemata ex locis elicienda sunt, de bono aut malo, honesto, aut turpi, iusto aut iniusto, de proprijs etiam affectibus, eodē modo sumpti sunt nobis iam prius loci, ex quibus. Verum nūc alio modo de omnibus communiter sumamus, atq; dicamus qui approbatiui, quiq; elenctici sunt, annotantes eos etiam qui sunt apparentium enthymematum, quæ tamen non sunt enthymemata, quoniam nec syllogismi. quibus explicatis, de obiectionib⁹ solutionibusq; dicemus, vnde enthymemata elicienda sunt.

De locis Enthymematum. Cap. XXIIII.

Loc⁹ ex cōtrariis.

VNus igitur approbatiuorum locus ex contrarijs est. Nam inspicere oportet si contrario contrarium cōfirmanti quidem inest, confutanti autem si non inest: vt temperātiam bonum esse, quoniam intemperātia malum: vt in Messeniaca. nam si bellum horum malorum causa est, per pacem hęc emendabimus. Itē quòd si non ijs qui inuiti obfuerunt, irasci par est: nec ijs qui coacti profuerūt, gratia est habenda. Item quòd si multa etsi hominibus credibilia sint, falsa tamen sunt: contrarium quoq; credendum est, multa quamuis mortalibus incredibilia sint, vera tamen esse.

Ex similib⁹

Alius ex similibus casibus. Similiter nanq; esse & non esse oportet: vt si dicas non omne iustum bonū esse. nam quicquid est iuste, id bene esset: nunc vero iuste mori, non est appetibile.

Ex iis, quæ adinuicem.

Alius ex ijs quæ adinuicem. nam si alteri iuste ac bene agere inest, alteri pati inerit. & si imperasse, etiā fecisse: vt de publicanis Diomedon Publicanorum princeps. Nam si vobis locare turpe non est, nec nobis cōducere. Nā si qui passus est, iuste ac bene id passus est, ergo & qui fecit. & si q fecit, ergo & q passus est. Sed pōt i hoc cauillario fieri. Nā si iuste occisus ē, iuste passus ē, sed forte nō abs re. Quare seorsum perspiciendum si pati dignus fuit qui passus est, & facere qui fecit. deinde vtendum quomodocunq; congruit. nam interdū id dissonat, nihilq; ꝓhibet: veluti & Alcmæoni apud Theodectem, Matrem vero tuam nemo mortalium oderat. Ait autē respondens, Sed distinguentes considerare oportet. Interrogante vero Alphesibœa cur illam quidem morte dignam iudicarūt, se vero iniuria interfecisse. Et veluti iudicium de Demosthene, & eorum qui Nicanora interemerūt. nam quoniam iure interfecisse iudicati sunt, iure cæsus iudicatus est. Et vt de iterfecto Thebis, de quo iudiciū fieri volebat, si occidi dign⁹ erat, quasi non sit contra ius eū occidere, qui iure cæsus est.

Ex eo q magis & minus

Alius ex eo quod magis & minus. vt Nedij qdē omnes sciunt, quonā pacto hoīes? id enim est, si cui magis inesse deberet nō inest: nec cui minus. Illud vero, vicinos ab eo verberari, à quo vel pater ipse, ex eo qđ si min⁹ est, & maius est, vtrūq; ostēdere opus sit, siue qđ sit, siue quod nō. Præterea si neq; magis, neq; minus. Vnde dictū est, tuus pater cū liberos amiserit, miserabilis est. Oeneus vero nō est, qui filium amisit totius Gręcię pręclarissimū. Et si Theseus iniuriatus non est, neq; Alexander. & si nec Tindaridę, nec Alexander. & Patroclum Hector, & Achillem Alexāder. & si cęteri artifices praui nō sunt, nec Philosophi. Et si duces praui non sunt, quia sæpe superantur, nec sophistę. Et si oportet priuatos existimationis vestrę curam habere, & vos Gręcorum existimationis.

A tempore.

Alius à temporis consideratione, vt Iphicrates pro Harmodio. Et si statuam petenti antequam faceret dedissetis, nunc cùm fecerit, non dabitis? Num igitur accepturi quidē pollicemini: cùm vero acceperitis, tunc aufertis? Et rursus ad illud, an Thebani Philippum in Atticam patientur pertrāsire, si antequam auxilium eis aduersus Phocenses tulerit, petijsset, sponderent profecto. Incredibile igitur, si quia prodidit ac credidit, iccirco transitum ei esse negaturos.

Ex dictis ab aliquo in se reiectis.

Alius ex ijs quæ quispiam dixit, ī seipsum reiectis. Sed modus differt. vt Iphicrates in Teucro aduersus Aristophonta fecit. nam cū Aristophon, si proderet naues pecunia, rogatus, negasset, intulit deinde: Tu qui Aristophon es, nō prodidisses: ego vero, qui sum Iphicrates, prodidissem? Oportet autē vt magis ille facturus videatur. nam aliter ridiculum videbitur: vt si aduersus Aristidem accusantem id quispiam dixerit. Verum ad detrahendum accusatori fidem. oīno enim accusator defensore melior esse vult. Ad id igitur vniuersaliter reprobandum is locus est, ꝙ alius quispiā facere reprehēdat quæ ipse vel non facit, vel non faceret: aut facere hortetur quę vel non facit ipse, vel nō faceret.

Ex definitione.

Alius ex definitiōe. vt si dicas, dæmoniū nihil est aliud, nisi Deus, aut Dei opus. atqui si quis putat Dei opus esse, hunc putare necesse ē Deos quoq; esse. & sicut Iphicrates dixit generosissimū eū esse, qui optimus est. nihil eni Harmodio & Aristegitoni generosum erat, anteq̄ generose gesserant. Et quod propinquior ipse. nam gesta mea Harmodij atq; Aristogitonis gestis ꝓpinquiora sunt, q̄ tua. Et vt in Alexādro, omnes ꝑfecto cōcede

mus

mus nõ vnius fruitionem corporis impuros cupere. Id etiam quod Socrates dixit, nolle ad Archelaum proficisci. turpe nanque similiter aiebat esse, si beneficio affectus non possis referre, quemadmodum si maleficio. omnes enim isti cùm definierint, acceperintq́ quid sit, tunc de quo dicunt, ratiocinantur.

Ex eo quod multipliciter.

Alius ex eo quod multipliciter: vt in Topicis de eo qđ recte.

Ex partitione.

Alius ex partitione. vtputa si omnes trium causa iniuriantur, aut huius, aut istius, aut illius rei gratia: & propter hæc quidem impossibile, propter tertium autem neq; ipsi dicunt.

Ex inductione.

Alius ex inductione, vt ex Peparethia, q; mulieres vbiq; de liberis vere discernunt. Nam tum Athenis Mantiæ oratori ambigenti de filio mater asseruit: tum Thebis Ismenia & Stilbone ambigentibus, Ismeniæ filium esse Dodonis confirmauit, ac idcirco Thessali eum Ismeniæ filiũ putarunt. Rursus ex Theodectis lege. Qui de alienis equis paruam curam habuerunt, ijs suos non tradunt. neq; ijs qui naues alienas euerterũt, aliqs tradit suas. Si ergo id ita in omnibus fit, ijs etiam qui aliorum salutem neglexerunt, in custodiã sui vtẽdum nõ est. Et vt Alcidamas: Omnes, inquit, quomodocunq; sapientes honorãt. Nam Parij Archilochum, quanquam eos vituperasset, honorarũt. Et Chij Homerum, quanquã ciuis suus non esset. Et Mitylenæi Sappho, q̃uis fœmina fuerit. Et Lacedęmonij, quanq̃ minime Philosophorum studiosi sunt, Chilonem tamen è senibus fecerunt. Itali quoq; Pythagoram. Lampsaceni vero Anaxagoram, & si peregrinus esset, magnifice tamen sepelierunt, & ad hunc vsq; diẽ venerantur. Athenienses etiam quousq; Solonis legibus vtebãtur, beati fuerunt, & Lacedęmonij Lycurgi legibus vsi. Thebis quoq; qui præfuerunt, Philosophi erãt, & ciuitas erat in felicitate.

Ex iudicato.

Alius ex iudicato, aut eodem, aut simili, aut contrario, pręsertim si omnes et semper, aut si saltem plurimi, aut sapientes, & ij vel omnes, vel clariores, aut etiam si ipsi iudices, vel qui ipsi grati sunt, vel ij aduersus quos iudicare non possũt, vt domini: vel aduersus quos iudicare turpe sit, vt dij, pater, doctor: veluti Autocles dixit in Mixidemidam: Si furijs, quæ sunt Deę, suffecit poenas in Ariopago dare, Mixidemidæ vero minime. Aut sicuti Sappho, Malum esse mortẽ. Dij nanq;, nisi sic iudicassent, morerentur. Aut sicut Aristippus ad Platonem acerbius, vt putabat: Atqui sodalis noster, inquit, nihil tale, de Socrate dicẽs. Hegesippus quoq; oraculo prius ĩ Olympo vsus, Delphis postea quærebat ab Appolline, si quæ patri, eadem quoque sibi videantur, quasi turpe sit contradicere. Isocrates etiam de Helena scribit pulcherrimam fuisse: siquidem Theseus ita iudicauit. Et de Alexandro, quem Dij pręposuerunt. Euagoram quoq; virtute præclarum fuisse, quòd Conon cùm in calamitatem incidisset, relictis cęteris, Euagoram solum petijt.

A partibus.

Alius à partibus, sicut ĩ Topicis, quæ mouet anima. nam hæc, aut illa. Exẽplumq́ hoc sit ex Socrate Theodectis, Quod ille sacrum non pie coluit, quos Deos despexit, quos ciuitas deos esse arbitretur? Alius quoniam in pluribus accidat vt bonum quid, aut malum inde consequatur, à consequentibus suadere vel dissuadere, accusare vel defendere, laudare vel vituperare, vt eruditionem inuidia malum consequitur, sapientia bonũ. Quare non oportet erudiri, ne habeamus inuidos. aut oportet. sapientem enim esse oportet. Hic locus totum Calippi artificium est, si possibile, cæteraq́, vt dictum est, addideris.

Ab oppositis.

Alius, cùm de duobus oppositis suadendum vel dissuadendum sit, hoc modo de vtrisq; dicere, quomodo exposuimus. Differt autem, quoniam ibi quæ forte oblata sunt, opponuntur, hic vero contraria. Vt sacerdos quædam filium vetabat ad populum orationem habere. nam si iniusta suades (inquit) dij: si vero iusta, homines te odio habebunt. Imò vero habenda est ad populum oratio. nam si iniusta, homines: sin vero iusta dicam, Dij me amabũt. Hoc autem idem est illi prouerbio, quo fertur, oleum ac salem emi oportere. Et commutatio quidẽ est, cùm ad vtrunq; duorum contrariorũ bonum ac malum consequantur, alterum alteri contrarium.

Ex duplici opinione.

Alius quoniam non eadem occulte atq; aperte laudant, sed aperte quidem quæ iusta sunt, atq; honesta maxime, occulte autem malunt, quæ conferunt, dare operam, vt ex his alterum colligatur. nam hic locus, eorum quæ præter opinionem sunt, principalissimus est.

Ex proportione.

Alius quoniam ita ex proportione conueniat: vt Iphicrates cũ cẽsores filium eius puerum adhuc ætate, quoniã statura longus erat, ciuitatis onera ferre cogerent: si longos ex pueris, inquit, viros putabunt, breues ex viris pueros esse profecto censebunt. Et Theodectes in lege, cùm tributa pendentes, veluti Strabaca et Charidemum, propter probitatem ciues faciatis, non expelletis eos ex ciuitate, qui in tributarios nefanda commiserunt?

A consequenti.

Alius à consequenti, si idem sit, quod & à quibus consequitur, eadem sint. vt Xenophanes dicebat similiter eos impios esse, qui Deos asserant factos, quemadmodum eos qui morituros affirmant, cùm vtrinq; accidat Deos aliquando non esse. omnino autẽ

quod ex vtroq; accidit, quasi semper idem capiatur. Iudicaturi autem estis, non de Socrate, sed de professione, an philosophãdum sit. Et quod dare terram, & aquam, id seruire sit. Et communis esse participem pacis, id est iussa facere. Sumendum autem alterutrum qd' accommodatius est.

Ex electione non eiusdem semper.

Alius ex eo quod non idem ab eisdem semper eligitur, sed oppositũ prius aut posterius, veluti hoc enthymema. Si exulantes pugnabamus, vt reduceremur: reducti spõte exulabimus, ne pugnemus. Aliquando enim pugnare, vt domi essent eligebant: aliquando non esse domi, ne pugnarẽt.

A causa non vera.

Alius si cuius gratia id factum non sit, huius gratia esse, aut factum fuisse dicere. vt si quis afferat cuipiam aliquid, vt cùm abstulerit doleat. Vnde illud dictum est: Multis non ex beneuolentia Deus ingentes præstat prosperitates, verum vt nobiliores suę fiant calamitates. Et illud Antiphontis ex Meleagro: Non vt feram occideret, sed vt de virtute testes Meleagro ad Græciã essent vniuersam. Et Theodectis ex Aiace, quòd Diomedes non vt honoraret elegit Vlyssem, sed vt minor esset, ac sequeretur. possibile nanq; est huius gratia fecisse.

Ex suasoriis & dissuasoriis.

Alius litigantibus & consulentibus cõmunis, vt suasoria & dissuasoria consideres, & ea quorum gratia vel agunt, vel fugiũt. hęc enim sunt quæ si insunt, agendum est: vtputa si possibile, si vtile, si facile aut sibi, aut amicis, vel si nocuũ damniq; illatiuum inimicis, aut si iactura minor est emolumento. ex his enim suadent, ex contrarijs autem dissuadẽt. ex his etiam ipsis & accusant & defendunt: & defendunt quidem ex dissuasorijs, accusant vero ex suasorijs. Est autem hic locus Pamphili atq; Calippi ars vniuersa.

Ex iis quæ fiũt, at incredibilibus.

Alius ex ijs quæ fieri quidem videntur, incredibilia vero sunt, quoniam non crederentur nisi aut essent, aut prope essent, & quàm maxime. nam aut quæ sunt, aut quæ probabilia sunt, credunt. Si ergo credibilia, et non probabilia, vera profecto sunt. non enim quoniam probabilia, ideo credibilia sic videntur. Vt Androcli Pytheo leges reprehendẽti exibilarunt, quoniam dixit lege opus esse legibus, quæ ipsas corrigat. nã & sale piscibus. non enim probabile nec credibile videtur, cùm in mari enutriantur, salis egere. oliuaceis quoq; oleo: quamuis non credibile oleo ea egere, ex quibus oleũ gignitur.

Elencticus. De repugnantibus.

Alius elencticus, quo repugnantia considerantur, partim in aduersario, si quid tempore, factis, oratione repugnat, hoc pacto: Deinde dicit vos amare, qui cum triginta viris coniurauit. Partim in seipso, sic: Deinde litigiosum me ait, litem vero vllam me vnquam suscepisse non potest ostendere. Partim et in seipso et in aduersario, hoc modo: Et iste quidem nihil vnquam mutuo dedit: ego autem pro multis etiam vestrum solui.

Ex diluenda suspitione.

Alius cùm res aut homines suspecti sunt, vel videãtur causam eius afferre, quod suspitionẽ facit. est enim aliquid, quare ita videtur. Vt cùm reprehenderetur quædam de filio. nam quoniam osculabatur adolescentem, impudica esse videbatur. causa dicta soluit suspicionẽ. Et vt in Aiace apud Theodecten aduersus Aiacem Vlysses dicit, quòd cùm sit Aiace fortior, tamen non videatur.

A causa esse dũ inhærente.

Alius à causa si est quod sit, si non est qd' non sit. simul enim causa, & id cuius causa, & absq; causa nihil est. vt Leodamas se defendẽs accusante Thrasybulo dixit q̃ in arce quidem constitutus esset, sed erumpere triginta virorum tempore inutile fuisset. sibi enim magis propter odium in plebem susceptum triginta viri crederent.

Ex meliori.

Alius considerare si possibile erat, aut est melius, quod cõsulit, aut facit, aut fecit. perspicuum nanq; est si sic se habent, quòd non facit: cùm nemo volẽs ac sciens mala eligat. Quod quidem falsum nonnunquam est. nam sæpe manifestatur postea melius aliter fuisse, quod prius non erat manifestũ.

Ex iis quę fieri contrarius factus.

Alius considerare si quid factis contrarium facturi sint, vt Xenophanes lugentibus Eleatis, ac rogantibus an Matutę sacrificarent, cõsulebat, si Deam putabant, ne lugerẽt: sin hominem, ne ipsi sacrificarent.

A perperam factis.

Alius à perperam factis accusare vel defendere. vt in Medea Carcini, hi quidem accusant, quòd filios Medea interemerit, quoniam non apparent. errauit enim Medea emissione filiorum. hæc autem se defendit, quòd non filios sed Iasonem interfecerit. id nanque nisi fecisset, peccasset. siquidem & alterum fecisset. Hic autem locus ac enthymematis species tota Theodori prior ars est.

A nomine.

Alius à nomine. vt Sophocles, aperte Sidero nomenq; ipsum ferens. Et vt in Deorum consueuerunt laudibus dicere. Et vt Conon Thrasybulũ appellabat. Herodicus quoque in Thrasymachũ dicit. Semper tu Thrasymachus es. Et in Polum: Semper Polus es. Et de Dracone legumlatore, quòd leges illæ non hominis essent, sed Draconis. erãt enim duræ. Et apud Euripidem Hecuba in Venerem: Nomen quoq; tibi recte inditum, Dea enim es amentiæ præfecta. Et Chæremon Pẽtheus à futura calamitate appellatus.

Enthymemata quę maxime laudata.

Laudantur autem ex enthymematibus elenctica magis q̃ demõstratiua. Nam & breuis contrariorum collectio est enthymema elencticum, & auditori quæ inter se conferuntur, lucidiora sunt. Ex omnibus vero enthymematibus

tam

tam ad demonstrandum q̃ ad redarguẽdum accommodatis, ijs maxime plaudunt, quę & acuta sunt, & audientes statim cùm incœperis percipiunt. ipsi enim secum gaudẽt quòd præuiderint, & quæ ita consequũtur, vt non nisi postea q̃ dicta sunt intelligantur.

De apparentium Enthymematum locis. Cap. XXV.

VErum quoniam possibile est alium esse syllogismum, alium non esse, sed videri: necesse est vt enthymema quoq; aliud enthymema sit, aliud non sit, sed videatur: siquidem enthymema syllogismus quidã est: loci autem enthymematum quæ nõ sunt, sed videntur, hi sunt. Primus penes dictionem. & huius quidẽ vna pars, vt & in dialecticis, est, cùm non ratiocinatus conclusionem tandem infert. Non est hoc, & hoc: est ergo necesse hoc, atq; hoc esse. nam quod in enthymematibus cõuolutim atq; per opposita dictũ est, id videtur enthymema. dictio enim hmõi capax enthymematis est, videturq; id esse penes figuram dictionis.

Penes dictionis figuram.

Est autem vtile ad dicẽdum dictione syllogistica, multorum syllogismorum capita dicere, hoc pacto: Qui illos seruauit, qui nostros vltus est, qui Græcos liberauit. quorum vnumquodq; ex alijs demonstratum est, sed simul collecta aliquid facere videntur. Alter vero penes æquiuocationem. vt si μῦς laudandus diceretur, quoniam mysteria inde dicantur, quæ sacrorum omnium maxime sunt venerãda. vel initium optimum esse, vnde initiati appellantur. Aut si quis cum canem laudet, de cœlesti simul dicat. aut de Pane: quoniam Pindarus ait, O felix quoniam magnum Dei canem atque varium cœlestes appellãt. Aut si nullum esse canem decori est, canem esse dedecori est. Et si dicas Mercurium omnium Deorum esse liberalissimum, cùm solus communis Mercurius vocitetur. Et si existimatione optimũ esse dicas, quia viri probi non pecunia digni, sed existimatione digni sunt. nam existimatione digni sunt. nam existimatione dignum nõ simpliciter dicitur.

Penes æquiuocationem.

Alius si quæ seiũcta sunt, cõiunctim: aut quæ coniuncta, seiunctim dicis. nam quoniam idem esse videtur, cùm sæpe idem non sit: vtrum vtilius, id faciendum est. Est autem hæc Euthydemi præceptio: vt scire quia triremis in Pyræo sit. quilibet enim id nouit. Et q qui elementa scit, carmen quoq; sciat. idem enim est. Et quoniam si duplum valetudinarium, nec simplex salubre. nam si duo bona sunt, quomodo eorum alterũ malum? Quod ita dictum elencticum est, sic vero demonstratiuum. Non enim possibile est duo esse bona, quorum vnum malũ sit. omnino autem hic locus cauillatorius est. Rursum quod in Thrasibulum Polycrates dixit, quod triginta tyrannos deposuit. coniungit enim. Vel quod in Oreste Theodectis est ex seiunctione, iustum, eam quæ maritum occiderit, mori: & patris vltionem à filio fieri par est. ergo hæc facta sunt: quæ si coniunxeris, non forte amplius iustum. id autem etiam ex defectu esse potest. non. n. dixit à quo.

Ex coniunctis & seiunctis.

Alius amplificatione cõfirmare aut refutare. Quod fit, si antequam demõstraueris quod feceris, rem amplifices. efficit enim vt videatur, vel quod non fecerit, quando qui causam dicit, amplificat: vel quod fecerit, quando accusator indignatur. Quare enthymema non est. falso enim colligit auditor factum ab eo esse, aut non esse, cũ demonstratũ non sit.

Ex amplificatione.

Alius ex signo. nam id nihil colligit. Vt si quis dicit amores ciuitatibus conducere. nam Harmodij & Aristogitõis amores Hipparchi destruxerunt tyrannidem. Aut sic: furatur Dionysius. prauus enim est. nihil enim colligit, cũ non sit omnis prauus fur, sed omnis fur prauus.

Ex signo.

Alius per accidens. sicuti Polycrates de muribus dicit q auxiliũ tulissent arcuũ chordas rodentes, Aut si quis dicat optimum esse in cœnam vocari. nam Achilles cũ apud Tenedum vocatus nõ esset, fuit iratus Achiuis. Constat autem illum quasi neglectum concitatum fuisse: quod inde accidit, q vocatus nõ fuit.

Ex accidenti.

Alius penes consequẽs, hoc pacto. Alexãder magnanimus fuit. despexit enim multorum consuetudinem, & apud Idam secum cõuersabatur. nã quia tales magnanimi sunt, magnanimus etiam is videbitur. Item exornat se delicate, noctuq; circũerrat: adulter ergo. His simile, q in templis inopes & cantãt, & saliunt, & q exulibus licet, vbicunq; volũt habitare. nam cùm ijs qui felices esse videntur, hęc assint, & ij quibus assunt, felices putabuntur. Sed in modo differũt: quapropter etiam in defectum incidunt.

Penes consequens.

Alius penes non causam vt causam, hoc pacto. Quia simul aut post hoc factum est. capiunt enim post hoc, quasi propter hoc, & maxime qui rempub. gerunt. vt Demades Demosthenis administrationem omniũ malorum causam esse dicebat, quoniam post illam bellum euenerit.

Penes non causam vt causam.

Alius penes defectum eius, quod est quãdo, & quomodo, hoc pacto. Non iniuria Helenam abstulit Alexãder, cùm eligenti à patre daretur. non enim semper, sed semel. ad hoc enim vsq; in potestate patris erat. Vel sic, Ingens cõtumelia est liberos homines pulsare.

Ex defectu ipsius quando & quõ.

non

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

non enim omnino, ſed cùm non incœperint, manus inferre. Ad hæc, ſicut in contentioſis penes ſimpliciter, & nõ ſimpliciter, ſed quoddam fit apparens ſyllogiſmus. Vt in dialecticis, ꝙ non ens, ens eſt: nã non ens ens, eſt non ens. Et ꝙ ſcitur ignotum, ſcitur enim ignotũ ꝙ ignotum ſit. Sic etiã in rhetoricis apparens eſt enthymema penes probabile, non ſimpliciter, ſed probabile quoddam. Id vero eſt nõ vniuerſaliter, vt Agathon quoqꝫ dicit: Forte quis illud probabile putet, multa mortalibus eſſe non probabilia. fit enim hoc præter probabile: quare id etiã probabile, quod eſt præter probabile. ſi vero ſic, erit probabile, quod eſt non probabile. Verum vt in contentioſis ſecũdum quid, aut ad aliquid, aut quomodo, non additum deceptionẽ facit, ita & hic, quoniam probabile ſit non ſimpliciter, ſed quoddam: quo ex loco ars Coracis compoſita eſt. Nam ſiue ſuſpectus non ſit, vt ſi pulſationis imbellis homo accuſetur, non enim probabile id: ſiue ſuſpectus, quoniam robuſtus: nec id etiam probabile, quoniam probabile videri poterat. & ſimiliter in alijs. nam vel ſuſpectus, vel non ſuſpectus erit neceſſario, vtraqꝫ profecto probabilia videntur. ſed alterũ probabile eſt, alterum non ſimpliciter, ſed vt dictum eſt. Inferiorem quoqꝫ rationẽ ſuperiorem facere hoc ipſum eſt. Hinc iure homines Protagoræ profeſſionem non ferebant. falſum enim profitebatur, non verum. Sed apparens probabile, nec in arte vlla, ſed in Rhetorica, & contentioſa. Sed de enthymematibus tam de ijs quæ ſunt, ꝗ de apparentibus, dictũ eſt. Nunc de ſolutionibus dicendũ videt.

Penes ſimpliciter & non ſimpliciter.

De Enthymematum ſolutionibus. Cap. XXVI.

SOluimus aũt vel aliud enthymema contra opponẽtes, vel obiectionem inferentes. Cùm igitur aliud opponimus, patet ꝙ ex eiſdẽ poſſumus dicere locis. Syllogiſmi enim ex probabilibus ſunt: probabilia vero multa inter ſe contraria ſunt. Obiectiones autem, ſicut in Topicis, quatuor ex locis inueniũtur. Sunt enim aut ex eodem, aut ex ſimili, aut ex contrario, aut ex iudicatis. Ex eodem, vt ſi enthymema eſſet de amore, quoniam bonus: obiectio duplex eſt. nam vel vniuerſaliter dices omnem indigentiam malum eſſe, vel ſm partem, ꝙ neqꝫ optimi, neqꝫ peſſimi amores dicerentur, niſi etiam mali eſſent amores. Ex contrario autem obiectio ducitur: vt ſi cũ enthymema eſſet, probum virum amicis benefacere: at nec improbos male, reſpõderes. Ex ſimili vero hoc pacto fit enthymema, Maleficio affecti ſemper oderũt. At, inquies, beneficio affecti non ſemper amant. Iudicata vero ea dicimus, quæ clariſſimorum virorum iudicio cõprobata ſunt. Sit enthymema, quòd oporteat ebrijs ignoſcere, cùm ignorantes peccent. Obiectio: Non ergo Pittacus laudẽ dignus eſſet, qui maiores pœnas in legibus ſumi de illis ſcripſit, qui vino peccẽt. Verum quoniam ex ijs quatuor omnia enthymemata fluunt, probabili, exemplo, argumento, ſigno: & ſunt ex Probabilibus quidẽ, quę colliguntur ex ijs quę vt plurimum aut ſunt, aut eſſe vidẽtur: ab Exemplo autem, quæ per inductionem ex vno vel pluribus ſimilibus, cũ vniuerſale ceperis, & particularia ratiocinatione collegeris: ex Argumento autem, ſunt, quæ ex ijs inferuntur, quę neceſſario indicio ſunt: ex Signo vero, cùm per vniuerſale aut ſingulare, ſiue ſit, ſiue non, collegeris: quoniam igitur probabile non ſemper, ſed vt plurimum verum eſt, perſpicuum eſt poſſibile ſemper eſſe huiuſmodi enthymemata ſoluere obiectione allata. Quæ quidem non ſemper vera, ſed apparens ſolutio eſt. nam qui obijcit, non diſſoluit veriſimilitudinem, ſed non eſſe neceſſariam probat. Quare ſemper contingit defendentem magis quàm accuſantem abundare propter hãc deceptionem. Nam cùm accuſator per probabilia confirmet, ſemperqꝫ quod vt plurimum eſt obiectionem habeat: non enim eſſet probabile, ſed ſemper ac neceſſarium: non eſt eadem ſolutio, quòd non ſit probabile, & quòd non ſit neceſſarium. Itaque iudex deceptus putat, ſi ita ſolutum eſt, aut probabile non eſſe, aut ſibi non iudicandum, vt dicebamus. Sed non ex neceſſarijs tantum iudicandum eſt, verumetiam ex probabilibus. id enim eſt optima ſñia iudicare. Quare non ſatisfacit cùm ſoluat, probetqꝫ nõ eſſe neceſſariũ: ſed ſoluendum eſt, quod nõ probabile: quod eueniet, ſi obiectio magis vt plurimũ eſt. Dupliciter aũt poteſt hmõi eſſe: aut tẽpore, aut rebus ipſis. firmiſſima vero eſt ſi vtriſqꝫ. nã quod ſæpius fit, id magis probabile eſt. Refutantur aũt & ſigna, & quæ ex ſignis ſunt enthymemata, et ſi vera ſunt, vt prius dictũ eſt. nullum.n. ſignũ ſyllogiſmo colligit, vt nobis ex Analyticis patuit. cõtra exẽpla vero eadem quæ contra probabilia eſt diſſolutio. nã ſi quid habemus, nec ſi ſolutum eſt, ſed quod nõ ſit neceſſarium, & aut plura, aut ſæpius, aliter. ſin vero & plura & ſæpius, ſic pugnandũ, aut nõ eſſe ſimile id de quo agitur, aut nõ ſimiliter, quãdamqꝫ ineſſe differẽtiam. Argumẽta vero, & quæ ex argumẽtis ſunt enthymemata, non poſſunt ſolui, qđ ſyllogiſmo nõ colligãt: quod etiam

Ex eodem obiectio.

Ex contrario.

Ex ſimili.

Ex iudicatis.

Ex quatuor omnia fluere enthymemata.

ex Reſolutiuis

ex Resolutiuis patuit. quare restat probare ꝙ ita sit vt dicitur. Quòd si patet ita esse, & argumentum esse, insolubile iam id redditur, cùm omnia per demõstrationẽ facta sint certiora.

Amplificationem & Attenuationẽ non esse enthymematis locum, nec refutatiua & affirmatiua enthymemata diuersas esse species. Cap. XXVII.

AMplificatio aũt & attenuatio nõ est enthymemaris elementum. idem.n. elementum dico, & locũ. Nam elemẽtum ac locus est, in quẽ multa incidunt enthymemata. amplificatio aũt & artenuatio enthymemata sunt, ad ostẽdendũ magnum esse vel paruũ, quẽadmodum bonũ quoq; ac malũ, iustum ac iniustũ, & aliorũ quodlibet. hæc vero sunt omnia, de quibus syllogismi aut enthymemata fiũt. quare si nihil horum locus enthymematis est, nec amplificatio, ac attenuatio. Verũ nec refutatiua enthymemata species quædam est alia, ꝗ affirmatiua sunt. patet nãq; ꝙ refutat aut obiectionẽ inferens, aut probans. Probãt aũt qđ oppositũ est. vt si factũ vnus esse ostẽdit, alter tactũ non esse. ꝙ si factũ nõ esse ille, factũ esse hic ostender. quãobrẽ non erit hæc differẽria, cùm eisdem vtriq; vtãtur. enthymemata aũt afferunt ꝙ sit, aut non sit.

Obiectio ẽt nõ est enthymema, sed, sicut in Topicis opinionem quandam dicere, vnde perspicuum fiat, vel ꝙ nõ colligit syllogismo, vel ꝙ falsum quiddã assumpsit. Sed de exemplo, de sentẽtia, de enthymematibus, ac omnino de rebus vnde inueniemus, & quõ inuentas dissoluemus, hæc nobis dicta sint.

ARISTOTELIS

ARTIS RHETORICAE LIBER TERTIVS.

SVMMA LIBRI.

De ijs quæ ad Dictionẽ, Eloquutionẽue pertinent. De partium ordine in ipsa Oratione.

De partibus Rhetoricæ. Cap. I.

VErũ quoniam tria in oratione requirũtur: primum vnde fiat fides, alterum de eloquutione, tertium de ordine partium orationis: ac de fide iam dictum est, ex quibus, & ex quot, ꝙ ex tribus, & cur tot solum: nam aut quia ipsi qui iudicãt, quodammodo affecti sunt, aut quia quales quosdam eos qui dicunt arbitrãtur, aut quia quod demonstratum est, omnibus persuadetur: & ad hæc explanatum vnde enthymemata inueniantur: sunt enim species enthymematum & loci: sequitur nũc vt de eloquutione dicamus. Nõ enim sufficit si habeas quæ dicenda sint, sed necesse est ea, vt oportet dicere: quod plurimum confert vt oratio qualis quædam esse videatur. Primum igitur quæsitum est, quod natura primum est, vnde res ipsæ credibilitatem habeãt. deinde quo pacto in dictione ponẽdæ sunt. tertio, quòd vires quidem habet ingẽtes, sed nõdum explicatum, quomodo pronũciandum. nam vel in tragœdiam atq; comœdiam tardius accessit. ipsi enim poetæ tragœdias olim pronunciabãt. quare manifestum est id etiã in Rhetorica ita esse, quemadmodum in re Poetica: quod & alij quidã tractarũt, & Glaucus Teius. Est autem pronunciatio in voce, quo pacto ipsa in singulis affectibus vtẽdum sit, veluti quãdo magna, quando parua, qñ mediocri, & accẽtibus quomodo, sicut acuto, graui, mediocri. Et quibus in vnoquoq; numeris. tria enim sunt quæ considerãt, magnitudo, harmonia, numerus. Præmia ergo ex certaminibus ij penè ferũt. Verum sicut in poeticis certaminibus plusquam ipsi poetæ possunt qui agunt, sic & in ciuilibus propter ciuitatum deprauationem. Sed nondum de ipsa ars composita est. nam & de eloquutione tardius acceptum: videturq; parum honestum esse, si bene examines: sed tamen cùm Rhetorica, eiusq; præceptio ad opinionem spectat, non ꝙ recte se habeat, sed quia necessarium, non est negligendum. Iustum enim est nihil plus in oratione quęrere, ꝗ ne aut dolore aut voluptate afficias. ita cùm par sit ipsis rebus certare, cętera præter demõstrationes superuacanea sunt. verũtamen nimium faciũt, vt dictum est, propter auditorum prauitatem. Verum eloquutio ipsa habet parum quid in dicendo semper necessarium. refert enim ad significãdum sic aut sic dicere, quamuis non tantum. Verum hæc omnia imaginationis sunt, & ad auditorẽ: quapropter nemo Geometriam sic docet. illa igitur cùm accesserit, id facit, quod & pronunciatio. Cœperunt autem parum de ipsa quidã dicere, veluti Thrasymachus de commiserationis pronũciatione: sed est naturæ aptum esse & ad agendum & minus artificiosum ꝗ cætera, eloquutio autẽ artificiosa. quocirca qui id facere possunt rhetores, ijs quoq; sicut & pronunciantibus præmia posita sunt. nam orationes scriptę vehemẽtiores propter eloquutionem videntur, ꝗ propter sententias. Cœperunt igitur, sicuti natura postulat, id primo poetę mouere. nam

Vox nobis ad imitandū aptiſſima.

ipſa nomina imitationes ſunt. Eſt autem & vox nobis ad imitãdum omnium particularum aptiſſima. quapropter artes quoq; conſtitutæ ſunt, rhapſodia, & hiſtrionica, & aliæ huiuſmodi. Ac quoniam poetæ res friuolas dicentes, propter dictionem videbantur gloriam conſequuti, idcirco poetica primo ſuſcepta eſt dictio, qualis eſt Gorgię. et ad pręſens vſq; multi minus docti hos optime dicere arbitrantur. id vero ita nõ eſt, ſed alia orationis, alia poeſis dictio eſt. Quod inde etiam oſtenditur, ꝙ nec ipſi qui tragœdias faciũt, illo modo amplius vtũtur. verum ſicut ex tetrametris ad iambicum tranſgreſſi ſunt, quoniam metrorum omnium id orationi ſimillimum eſt: ſic quæcunq; nominum præter cõſuetudinem ſunt, ea neglexerunt: & quibus priſci exornabãt, & in præſentiarum etiam qui hexametra componũt, prætermiſerunt. Quam ob rem riſu dignũ eſt eos imitari, qui non amplius illo modo vtũtur. Quare perſpicuum eſt, nõ omnia quę de dictione dici poſſunt, nobis eſſe examinanda, ſed de ea qua dicimus. De illa vero dictum eſt in ijs quę de arte Poetica tractauimus. ibi ergo perſpiciatur.

De Eloquutionis uirtute. Cap. II.

Eloquutionis igitur huius virtus dilucidi tate definiatur: quod ita eſſe illud ſigni eſt, quoniam niſi oratio ſignificet, non habebit opus ſuum. Et nec deiectam & humilem, nec rerum dignitatem excedere, ſed accõmodatam eſſe oportet. poetica enim forte non humilis, ſed orationi non accõmodata eſt. Dilucidam autem reddunt orationem, quæ propria ſunt, ſiue nomina, ſiue verba: nõ deiectã vero, ſed ornatam reliqua, de quibus in arte Poetica diximus. nam inuſitata grauiorẽ reddunt orationem. quod enim ad peregrinos atq; aduenas patimur, id etiam ipſum ad dictionem ſuſtinemus. Quocirca inuſitatiora ſunt adhibẽda. hęc enim ex omnibus admiramur. mirabile autem omne iucundum eſt. In metro igitur multa id faciũt, commodeq; ibi dicuntur. nam tam res q̃ perſonæ, de quibus habetur oratio, excellẽtiores ſunt. in oratione vero ſoluta, cũ cauſa minor ſit, multo paucioribus vtẽdum. nam ibi quoq; ſi ſeruus aut adoleſcẽs ornatiora diceret, aut de paruis, indecorum eſſet. Sed eſt etiam in his imminutio & incrementum decori. quare oportet id faciẽtes latere, ne ficte dicere videãtur, ſed innate. hoc enim veriſimilem facit orationem, illud autem cõtrarium. nam tãquam inſidiantia vituperãtur, quemadmodum & vina mixta. Quod Theodori vox ad aliorum habet hiſtrionum. illa enim eius ipſius qui dicit eſſe videtur, hæ alienæ. Celantur autem facile, ſi quis ex cõſuetis eligens componat: quod Euripides facit, & primus monſtrauit. Cùm autem nominibus atque verbis conſtet oratio, cumq; nominum tot ſint genera, quot in arte Poetica dicta ſunt, ex ijs priſcis quędam, & compoſitis atq; iteratis nominibus & fictiijs raro & paucis in locis vtendum. ſed vbi, dicemus poſtea. cauſa quoq; dicta eſt. ad maius enim q̃ decorum eſt, orationẽ extollunt. Propria vero, & cõgrua, & tranſlatio ſolutæ orationis eloquutioni conueniũt. cuius ſignum eſt, ꝙ ſolum his omnes vtũtur. omnes enim tranſlationibus, & cõgruis, atq; proprijs colloquuntur. Quare patet, ſi quis hęc recte cõponat, ꝙ oratio & clara, & priſca videbitur: & cur priſca, latebit. quæ orationis oratoriæ virtus erat. Nominum vero quæ ſunt æquiuoca, cauillatoriæ cõferunt. æquiuocationibus. n. fraudem parat. quæ vero ſynonyma ſunt, poetis. Dico aũt propria & ſynonyma, vt proficiſci ac ire: nã hęc ambo & ꝓpria & ſynonyma ſunt adinuicem. Quid autẽ vnumquodq; horum ſit, & quot trãſlationis genera ſint, & ꝙ plurimum tam in re poetica, q̃ in ſoluta oratione tranſlationes poſſint, in arte Poetica, vt diximus, dictum eſt. Tãto autem magis in ipſis oratori eſt elaborandum, quanto pauciora præſidia ſoluta oratio habet, q̃ metrica. Sed dilucidum quoq; iucundum ac priſcum maxime affert trãſlatio: neq; eſt accipere ipſum ab aliquo. Sũt autem epitheta, & tranſlationes accommodatę adinuicem dicenda. quod ex proportione fiet. aliter indecorum videbitur. nam contraria ſimul collata maxime apparẽt. Conſiderãdum igitur, vt iuueni purpureum, ſic ſeni quid cõueniat. non enim eadem vtriſq; decora eſt veſtis. Ad hęc, cùm laudare velis, à melioribus: cùm vituperare, à peioribus, eorum quæ in genere ſunt, ducẽda tranſlatio eſt. veluti ſi quoniam in eodem genere contraria ſunt, mẽdicantem vouere dicere, & vouẽtem mẽdicare. nam quoniam petitiones ambo ſunt, licet quod diximus facere. ſicut etiam Iphicrates dixit Calliam mitragyrtem, ſed non daduchum. dixit autem non fuiſſe ipſum initiatum. non enim mitragyrtẽ ipſum appellaſſet, ſed daduchũ. nam cum vtraq; in diuinis ſint, alterum laudabile, alterum illaudabile eſt. Sic etiam Dionyſij adulatores, magiſtros ſeipſos appellabant. Hæc autem ambo metaphora, hæc quidem ſordidantium, hæc autem cõtrarium. Et prędones quidem ſeipſos acquiſitores vocãt nũc. quapropter licebit ẽt dicere iniuriatum

De proprijs, congruo, ac trãſlatione.

** mitratum * te diſerum*

erraſſe,

errasse, & errantem iniuriari. furatum quoq; & accepisse, & rapuisse. Quod vero Telephus apud Euripidē dicit, regnare capulos, & in Mysiam delatus, indecorum est. nam regnare cùm dignitatem rerum excedat, nō celatur. Fit autem in syllabis quoq; error, cùm suauem vocem non faciāt, veluti Dionysius Chalceus in elegijs Poesim clamorē Calliopes appellat. nam vtraq; voces sunt. translatio autem per non significantes voces friuola est. Præterea non longe repetēda, sed à propinquis, & ijs quæ eiusdē generis sunt: & innominata per trāslationē ita nominare oportet, vt cùm dicta sint, pateat esse propinqua. vt in illo comprobato ænigmate, Aercum vidi virum ignitū, viro cōglutinatum. res enim innominata est: sed ambo additio quædam sunt. conglutinationem igitur ipsius cucurbitæ adhæsionem dixit. Et profecto in comprobatis ænigmatibus cōmodas possumus inuenire trāslationes. nam cùm ænigmaticæ orationi trāslationes congruant, manifestum est probe, ac ex probis esse translatum. Pulchritudo autem nominis (vt Lycimnius ait) in sono, aut in significato. turpitudo quoq; similiter. & ad hęc tertium, quod cauillatoriam soluit rationem. non enim (vt dixit Bryson) nemo turpiter loqtur, cùm hocce dixit, si quid dicit, hocce significat. nam id falsum est, cùm aliud alio magis propriū sit, & similius, & aptius, vt rem ante oculos ponat. Pręterea non similiter se habens hoc, & hoc significat. quare vel sic aliud alio pulchrius & turpius existimandum. nam vtraq; honestum ac turpe significant, sed nō inquantum honestum, aut inquātum turpe: aut hæc quidem sic, sed magis & minus. Translationes vero à pulchris transferēdæ aut voce, aut potestate, aut visu, aut alio quodam sensu. differt autem, & melius dicitur aurora rosea, quàm phœnicia, vel multo ineptius rubea. In epithetis etiam adiectiones tam à malo vel turpi facere possumus, vt matricida, ꝙ à meliore, vt vltor parentis. & Simonides cùm sibi non multum afferebat qui mulabus vicit, nolebat carmen componere, quasi moleste ferret in laudem mularum id facere. cùm vero multum attulit, componebat, Equorum saluete ventipedum filiæ. atqui asinorum etiam filiæ erant. Ad hæc, id ipsum diminuere. est autem diminutio quæ tam bonum quàm malum minus ostēdit, vt in Babylonijs Aristophanes mordaciter dicit pro auro aurulum, pro veste vesticula, pro conuitio conuitiolum, pro ægrotatione ægrotatiuncula. Cautum autem esse oportet, & in vtrisq; seruare mediocritatem.

De Frigidis. Cap. III.

Frigida sunt potius nominibus.

FRigida vero in dictione fiunt quadrupliciter. In nominibus compositis, vt Lycophron multifacies cœlos, magniceruicis terræ, littus angustoportū. Et, vt Gorgias appellabat, mēdicimusum adulatorē, & periuros, atq; probijuros. Et vt Alcidamas, referta animū viribus, & faciē facta ignicolor. & promptitudinem ipsorum putauit fore finiferam, & orationis vim finiferam constituit, & purpuro color Thessali pauimentum. nam omnia hæc propter compositionem poetica vidētur. Hæc quidem vna causa est. Altera priscis nimium vti, vt Lycophron, Xerxes dico vir montis instar, & Schirō vir vastus. Et Alcidamas ludicrum Poesi, & ipsam naturæ stoliditatem, & ardenti mētis ira exacerbatum.

In nimium priscis.

In Epithetis.

Tertium in epithetis, cùm aut longis, aut alienis, aut frequētioribus vtimur. In Poesi enim decet album lac dicere: in Oratione vero soluta nonnulla indecora sunt, nonnulla si crebrius ponantur, arguunt ac patefaciunt modum poeticum. Sed quoniam opus est ipsis vti (tollunt enim quod vsitatissimum est, & faciūt vt eloquutio grauior videatur) habenda est mediocritatis cura, ne peius efficiāt, ꝙ si frustra dicerētur. nam male dicere illi efficitur, ijs non bene. Idcirco quæ scripsit Alcidamas, frigida vidētur. nō enim quasi bellarijs, sed quasi cibarijs vtit̄ epithetis, valde crebris ac patentibus, & amplioribus ꝙ res postulat. non enim sudorem dicit, sed sudorem humidum: nec in Isthmia, sed in Isthmiorum solennitatem: nec leges, sed ciuitatū leges: nec curribundus, sed impetu animi curribūdum: nec auditorium, sed naturæ auditoriū, & tristem solicitudinem animi: nec gratiæ, sed plebeiæ gratiæ cōditor, & gubernator audiētium voluptatis: nec ramis, sed syluæ ramis occuluit: nec corpus tegebat, sed pudēda corporis: & honorabilem animi cupiditatē: quod simul & compositū & epitheton est. Sic igitur poema, & sic prauitatis adinuenerunt excessum. Nam poetæ propter indecorū ridicula & frigida confingunt atq; componunt: & ad hæc obscura propter nugationem. qui. n. quamuis auditor intelligat, tamen interponit, diluciditatē obscuritate dissoluit. Vtimur autem cōpositis, cùm & res īnominata sit, & dictio ad compositionem apta, vt immorari, patricida. quod etiam si crebrius fit, omnino poeticum est. Quare composita dictio dithyrambicis est perutilis. inflati nāq; isti sunt. Prisca vero heroicis. dignitatem enim ac magnitudinem affert. Translatio autem iambicis, quibus nunc vtuntur, vt dictum est. Ad hæc in

translationibus

In trāslationibus.

translationibus quarto frigiditas fit, cū non conueniāt,aut quoniam ridicule, quibus Comici vtuntur,aut quoniā inflate nimis ac tragice,aut quoniam obscure,quia remotiores, vt Gorgias. Virides res atq; exangues, quas turpiter seminasti,& perperam messuisti. hoc enim valde poeticum est. Et vt etiam Alcidamas philosophiam vallum legum atque fossam appellat. Odysseā vero pulcherrimum humanæ vitæ speculum,nihilq; tale poesi ludicrum afferens. Cuncta enim hæc parū credibilia,propter ea quę dicta sunt. Illud autem Gorgiæ in hirundinem,cùm super eum volās stercus emiserit,optime ac tragice dictum est.dixit enim, Aui quidem philomenæ, si id fecerit,turpe non est, virgini autem turpissimum. Recte igitur obiurgauit, quoniā non quod est dixit,sed quod fuit.

De Imagine. Cap. IIII.

IMago etiam translatio est: parum enim à translatione differt. Nam cùm Achillem vt leonē irruisse poeta dicit,Imago est: cū vero leonem,Translatio. nā quoniam vterq; viribus excellit, Achillem traducendo leonem appellauit. Accōmodantur autem imagines orationi etiam solutę,sed rarius:poeticū enim id est. ducuntur vero sicut translationes,non enim ab eis differunt,vt dictum est. Sunt igitur imagines in soluta oratione,vt apud Androtiona in Idriea, similē ipsum esse canibus modo solutis, nam illę procidentes mordēt, & Idriea ex vinculis solutum infestum esse. Et vt Theodamas Archidamū Euxeno Geometriam ignoranti cōferebat,& ex proportione. Erit enim Euxenus Archidamus geometricus. Et in Republica Platōis: Qui mortuos spoliant,eos canibus similes esse, quę lapides mordent,& proijcientes non tangunt. Et vt Demosthenes in plebem, gubernatori similem ipsam esse,robusto quidem, sed subcuruo. Illud quoq; in carmina poetarum, formosis absq; pulchritudine similia esse. nam et illi cū defloruerint,& hæc soluto numero longe alia q̄ fuerint esse videntur. Et Pericles in Samios, similes ipsos esse pueris, qui panem accipiunt,sed plorantes. Et in Bœotios, q̄ ilicibus similes essent,nā ilices inter seipsas frangi atq; dirumpi,& Bœotios aduersus seipsos pugnantes. Item Demosthenes in plebem,q̄ similis nausea laborantibus sit. Et Democrates oratores nutricibus conferebat, quæ deglutientes cibum,saliua pueros inungūt. Antisthenes enim Cephisodotum tenuem thuri parem esse dixit,quoniam cōtritum delectet. Nam hęc omnia & vt imagines, & vt trāslationes dicere licet. Quare quæcunq; vt trāslationes dicta probantur, omnia etiam imagines erunt,& imagines translationes erūt, ratione indigentes. Verum oportet trāslationē quæ ex proportione ducitur, & ad vtrāq; partem, & in ijs quæ sunt eiusdem generis, reddere: vt si phiala Liberi patris scutum est, cōmode quoque scutū ipsum Martis phiala dicetur. Oratio igitur ex ijs componitur.

De Latinitate. Cap. V.

INitium autem eloquutionis Latinitas est, quæ in quinq; fundatur. Primum in coniunctionibus,cū sicuti flagitant prius aut posterius alteram reddi ad alteram, sic collocantur: veluti ad ipsum Quidē, Vero, vel Autem consequitur. Oportet autem ita eas collocare,vt facile memoria teneantur, & neq; lōgo interuallo redire, neq; coniunctionem aliam prius q̄ necessariam reddere: quod tamen, quāuis rarius,cōmode fit,hoc pacto. Ego vero postea q̄ mihi nūciatum est(venit.n.Cleo rogās atq; orans)profectus sum,mecum eos accipiens.nam hic multæ ante redditionē interiectæ sunt cōiunctiones. Quòd si longior interpositio fiat,obscura erit oratio. Primum igitur coniunctiones bene disponantur. Deinde,proprijs dicendum vocabulis,et nō per circuitiones. Tertio,non ambigue, nisi consulto ita quispiā faciat:quod faciunt,qui cùm nihil habēt dicere,aliquid tamē se dicere simulant:vt in Poesi fit,& Empedocles facit. Decipit enim circuitio,cùm crebra sit,ac ita auditores afficiuntur:sicut multi cùm ambigua oracula audiant,annuūt. Crœsus cùm Halyn traiecerit,magnum delebit principatum: & omnino quoniam minor cōmittitur error, idcirco rem in genere,qui vaticinantur,dicūt. Dicet enim forte aliquis verum magis in ludo paria,vel imparia dicens,q̄ quot:& magis q̄ hoc erit, q̄ quando. quocirca aruspices non determinant quando. Hęc ergo omnia hisq; similia fugienda,nisi quis studio faciat. Quarto, vt Protagoras nomina generū distribuebat,masculina, fœminina, vascula. nam hæc quoq; recte oportet reddere. sic,pgressa, collocutaq; præcessit. Quinto, vt multa,& pauca,& vnum recte dicatur, vt, illi profecti hominem pulsarunt. Vniuersaliter autem oportet legibile esse quod scriptum est, & dictu facile.quod idem est. Id autem multæ coniunctiones nō habent, nec ea quæ non facilē distinguuntur: veluti quæ Heraclitus scripsit, quæ quoniam nō patet priori'ne an posteriori quicq̄ accōmodetur,distinguere arduū est; veluti statim i ipso initio libri. ait.n. verbi q̄d

est semper

est semp, imprudẽtes homines sunt. dubium enim est vtri, semper attribuendum sit. Prętérea incõgrua fit oratio, cùm non reddideris, nisi cõiunxeris vtriq; congruentia, vt sonum aut colorem videre quidem cõmune nõ est, sentire vero. Obscurum autem etiam cùm dicis non apponendo, sed multa interserendo, hoc pacto. Cõstitui enim, cùm tecum hæc atque hęc & sic collocutus essem, proficisci, sed non hoc pacto. cõstitui enim proficisci, si hęc & sic collocutus essem.

De Amplitudine ac Breuitate eloquutionis. Cap. VI.

ELoquutionis vero amplitudinẽ hæc faciunt, si ratione nominis loco vtaris. veluti si non circulum, sed superficiem dicas, in qua medium ab extremis æqualiter vndique distat. cuius contrarium ad breuitatem confert, si pro ratione nomen. Similiter si turpe, aut indecorũ. nam si rationi turpitudo inest, nomen: si vero nomini, rationẽ dices. Si trãslationibus & epithetis significes, modo ne vt poeticũ genus incidas. Si multa pro vno ponas, vt poetæ faciunt. nam & si vnum velint significare portum, dicunt tamen portus in Achiuos. Si nõ connectẽdo dicis, vxoris nostræ, vxoris tuæ. ecõtra vero breuiter, nostræ tuæq; vxoris. Item si cum cõiunctione dicis. Sin vero breuiter absq; coniũctione, sed non incõnexa, hoc pacto. & profectus, & alloquutus illum sum: ꝓfectus, alloquutus illũ sum. Præterea si quæ non sunt, ea dicis. Quod de Teumesso facit Antimachus, Modicus quidam ventosus collis. in infinitũ enim sic amplificatio fit tam in bonis, q̃ in malis. Est igitur in vtroque cõducibile, si quomodo nõ habet dicis. Qua ex re verba etiam poetæ deducunt, vt illud, harmoniam infidem, & alyram. priuatiua enim inferũt. quod maxime in trãslationibus quæ ex proportione sumunt̃, probari solẽt: vt si qs tubã esse dicat cantũ infidẽ.

De Decoro in eloquutione. Cap. VII.

DEcorum autem erit in eloquutione, si affecta erit, & morata, & rebus accommodata. Accommodata oratio. Accõmodata vero erit, si non sit humilis in rebus magnis, nec in paruis ampla, neq; humili verbo isit ornatus. comica enim videtur, vt apud Cleophõtẽ, venerabilis tu. Affecta. Affecta vero, vt cũ cõtumeliamur iratorum dicto. cùm impia turpiaq; dicuntur, moleste quasi & caute dicere. cùm laudabilia, cum admiratione: cũ miserabilia, humiliter, & in alijs similiter. hæc enim accõmodata dictio rẽ verisimilem reddit. nam cùm auditores sic se habere homines in huiusmodi rebus cõsiderẽt; decipiuntur. quare quanquam non ita sit vt orator dicit, putant tamen sic esse. Similiterq; semper audientes afficiuntur, ac ille qui affectus dicit, etiã si non vere dicat. quocirca multi clamantes terrent auditores. Verum comprobatio quoq; à signis, morata est. Morata. sequitur enim si accommodata est, genera singula atque habitus. Dico autem genus, ætate, sexu, natione, vt puer, vir, senex, fœmina, Lacedæmonius, Thessalus. Habitum autem, secundum quem qualis quidã in viuendo est. non enim ſm omnem habitum vita qualis quædam est. Si igitur habitui verba accõmodantur, moratum dicendi faciet genus. nõ enim eadem, nec eodem modo indoctus & doctus dicet, Verum auditores ea quoq; re afficiuntur, qua scriptores nimium vtuntur. quis nescit quæ nemo ignorat? nam cùm sic dicitur, quasi vereatur auditor ne solus ignarus eius rei sit quam omnes sciunt, annuit. Opportune vero, aut ecõtra his vti, omnium generum cõmune est. Verum in omni excessu illud remedio est quod vulgo fertur. oportet enim vt qsq; seipsum castiget. sic enim fit, vt quod dicitur, verum esse videatur. nec tamẽ dicentem latebit quid sit quod hoc faciat. Præterea si omnibus simul congruẽtibus vtaris. sic.n. auditor decipitur, Dico autem veluti si aspera verba sint, voce ac vultu, ac cęteris sic vtendum, vt cõgruant. nam aliter vnumquodq; quale sit apparet. Si ergo aspere dicuntur lenia, & aspera leniter, nullam habent veri similitudinẽ. Cõposita vero verba, si plura sunt, & epitheta, & inusitata, ex affectu dicẽti congruunt. Ignoscimus enim irato, si malũ quid inauditum, incredibile, montisq; instar dicat, & tunc maxime quãdo iam cõmouit auditores laude ac vituperatione, odio aut amore: quod Isocrates in Panegyrico facit circa finem. Fama vero, atq; sententia, & si qui passi sunt. similia enim dicũt omnes cõmoti: quare similiter dispositi hæc libenter audiunt. idcirco Poesi quoq; cõgruunt. cõmoti enim poetæ, quoniã furore agũtur. Aut ergo sic oportet, aut illudendo, sicuti Gorgias faciebat, & sicut se habent, quæ in Phædro sunt.

De Numero. Cap. VIII.

FIgura igitur orationis illa maxime ꝓbatur, quæ nec metrica est, nec sine numero. Alterum enim non verisimile fit, cùm factum esse videatur, & simul distrahit auditorem, cùm attendere faciat, quando rursus simile dicetur. sicut ẽt præcones pueri præueniunt, illudq; præoccupant, quem procura-

torem

torẽ eligat, qui Cleonem manumittit. Alterum, quod sine numero est, interminatũ est. Verum terminari quidẽ oportet orationem: sed non metro. infinitum enim nec iucũdum nec cognoscibile est. oia vero numero terminantur. Numerus autem figuræ eloquutionis rhythmus est, cuius mensuræ decisiones sunt. quare numerum quidem habebit oratio, metrum vero non habebit, ne poema sit. numerum quoq; non omnino exquisitum: quod erit si ad aliqd vsq; insit. Numerorum autem heroicus, amplus, elegans, & egens harmoniæ. Iambicus vero ipsa oratio multorum est. idcirco ex omnibus metris iambica ex tempore maxime dicunt. sed opus est ampliorem orationem facere, ac vulgo alienam. Trochaicus autem tripudijs aptior. quod ita esse tetrametra ostendunt. Restat etiam pęã, quo quasi secreto à Thrasymacho incipientes vtebantur, sed nesciebant dicere quis esset. Tertius autem est pæan, qui & ex prædictis constat. sunt enim tria ad duo, cùm alter illorum vnum ad vnũ sit, alter duo ad vnum. his igitur proportionibus sesquitertia constat: & hæc est pæã. Reliqui igitur & propterea quæ dicta sunt quoniam metrici, omittantur. Pæan vero sumendus, in quo solo ex dictis numeris metrum non constat. quare maxime latet. Impræsentiarum itaq; vno pęane incipientes etiam vtuntur. Sed oportet exitum à principio differre. nam cùm sint duo, inter se opposita pæanis genera, vnũ in quo prima producta est, quã tres breues sequuntur, Delogena Diana filia Iouis, principijs cõgruit, sicut & vtũtur. alterum ecõtra, in quo tres præcedunt breues, vltima vero producitur: Post terras & aquas Oceanũq; rapit atra nox. Is igitur exitum facit incõmodum. nam breuis cùm imperfecta sit, mancum facit, si vltima est. Oportet igitur producta dissepare, vt finis manifestus sit, nõ propter scriptorem, nec propter compositionem, sed ꝑpter numerum. Quòd igitur non sine numero, sed numerosam oportet esse orationẽ, & qui sonorum faciunt numerum, & quo pacto dispositi, dictum est.

De Pendente oratione, ac eius contraria. Cap. IX.

Necessarium autem est vel pendentem esse orationem, ipsaq; coniunctione vnam, vt qui in dithyrambicis ambitus sunt, vel conuolutam, & priscorum poetarum antistrophis similem. Pendens igitur compositio ac prisca Herodoti est Thurij: qua priores quidem omnes, nũc vero non multi vtũtur.

Pendẽs oratio quæ.

Dico autem pendentem, quæ nullum per se habet exitum: nisi res quæ dicitur, in exitum peruenerit. quæ insuauis est, quoniam infinita. omnes. n. finem conspicere volũt. quocirca etiam in calce expirant, ac resoluũtur. non enim fatigãtur, cùm calcem prospiciãt. Pendens igitur talis compositio est.

Conuoluta. Circuit' qd. & eius species.

Conuoluta vero, quæ circuitibus effertur. Circuitum autem, id est Græce περίοδον, appello compositionem quæ ipsa per seipsam principium habeat & finem, magnitudinemq; mediocrẽ. Quæ cõpositio suauis atq; dilucida est. Suauis quidem, quoniam interminato contraria est, & quoniã semper aliquid se habere auditor putat, cũ sibi aliquid semper terminatum sit. nam cùm nihil prævideatur nec expediatur, iniucũda compositio est. Dilucida vero, qm̃ memoria facile retineatur, quod habet, quoniam circuitus cõpositio numerosa est: quæ res omniũ aptissima est, vt facile memoria teneat̃. Quapropter carmina omnes melius recordantur, q̃ solutam orationem. numerum nãq; habent, quo mensurãtur. Oportet autem vt sensus quoq; in circuitu concludatur, nec incidatur, sicut iambici Sophoclis versus, Calidon hæc est terra Peloponesiacæ telluris. cõtrarium nãq; cõtingit suspicari: vt in eo quod modo diximus, Calidonẽ in Peloponeso esse. Circuitus autem alius ex membris constat, alius supinus est. Ex mẽbris constare dicitur, cũ oratio absoluta sit et distincta, facilisq; respirationis, nõ in ipso interuallo, vt qui modo dictus est circuitus, sed totus: membrũ vero est altera eius particula. Supinum autem dicimus, qui vno mẽbro constat. Verum oportet ne tã membra, q̃ circuitus ipsi aut mãci sint, aut lõgi. parua. n. quasi cespitare auditorẽ faciunt. nã necesse est, qñ ad longius & mediocritatẽ prospiciat, nec sibi terminũ præfixerit, cùm subito interuallo retrahatur, quasi cespitationẽ ex repulsione fieri. Longiora vero sic auditorẽ relinquunt, sicut qui calcem prætereunt, deambulantes relinquũt. Circuitus igitur longus oĩno fit, quod Chius Democritus in Melãpodem qui pro antistrophis suspensionẽ fecit, mordaciter dixit: is vero malũ alij struens, sibiĳpsi malũ fabricatus est. longa. n. suspensio facienti pessima. quod cõmode in lõgimembris quoq; dicere possumus. Qui vero breuimembres nimium sunt, circuitus nõ sunt. præcipitẽ enim agunt auditorem. Dictio autem quę in membro est, alia opposita est, alia nõ opposita. Nõ opposita quidem, hoc pacto. Sæpenumero eos miratus sum, qui festos dies celebrant, & agones gymnicos istituerũt. Opposita vero,

cùm

cùm in vtroque membro aut contrarium ad contrarium refertur, aut idem contrarijs adiũgitur, hoc pacto: Vtrisq; vtilitatem attulerũt, & ijs qui remanserunt, & ijs qui sequuti sunt. nam illis plura quàm domi habebãt, conquisierunt, his sufficientia domi reliquerunt. Cõtraria vero est remansio sequutioni, sufficiens pluribus. quare pecunia indigentibus, & absumere volentibus, absumptio acquisitioni opponitur. Item accidit etiam sæpius vt stolidi feliciter, prudentes infeliciter agant: quia illi mox quidem virtuosis dignificati sunt; nõ multo autem posterius pricipatum maris acceperunt. Item nauigauit per terras, pedibus iuit per maria. Hellespontum enim coniunxit, Atho montem effodit. Item natura ciues, lege ciuitates priuantur. nam ipsorum alij misere interierunt, alij turpiter exularunt. Item turpe est cùm priuatim Barbaris in famulatu vtamur, multos sociorum ipsis publice seruientes negligere. Item aut viuos amplifices, aut mortuos derelinquas. Item quod ad Pitholaum aliquis dixit, & ad Lycophronem in prætorio: Isti nos domi quidem seruientes vendebant, postea autem quàm venerunt ad nos, empti sunt. in his enim omnibus quod diximus fit. Estq; suauis huiusmodi dictio, vel quoniam contraria patẽt aperte, multoq; magis cùm ad se ipsa breui referuntur: vel quoniam oratio syllogismo similis videtur. Elenchus enim oppositorum collectio est: huiusmodi autem oratio contentio dicitur. Compar vero, cùm membra æqualia sunt. Assimulatio autem est, cùm vltima vtrisq; membris similia sunt. idq; necessario, vel incipiẽdo, vel desinendo. & incipiendo quidem in nominibus semper sic: ager erat, qui ager esse dicebatur. desinendo vero in vltimis syllabis vel verbi, vel nominis, aut etiam in integra dictione. Ac in verbi quidem vltima syllaba quod similiter desinens dicitur, sic: Putarunt eum bene fecisse, & eum ipsum causam fuisse. In nominis autem quod similiter cadens appellatur, hoc modo: Erat in cogitatione maxima, & in spe minima. In verbo autem integro, quã cõuersionem appellamus, hoc pacto: At tu & viuo dicebas male, & nunc in mortuum scribis male. Cõcurrunt autem in idem nonnũquam contentio, cõpar, & similiter desinens, Circuitui vero principia in Theodecticis enumerata ferè sunt. Sed cõtẽtiones falsæ quoq; inueniunt, vt apud Epicharmũ: Interdũ qdẽ ego illorũ eram, interdũ vero apud illos ego.

De Vrbanis. Cap. X.

VErum quoniam de his iam demonstratum est, nunc vnde vrbana ducantur, & ea maxime quæ probantur, dicendum est. Nam posse facete dicere, aut ingeniosi est, aut exercitati: docere autem, doctrinæ huius. Quare nobis dicenda enumerandaq; sunt, id initium sumentibus. Faciliter discere ac intelligere, natura omnibus est suaue: verba vero aliquid significant. quare quæcunque ex verbis facile nobis ingerunt disciplinam, hæc suauissima sunt. Prisca igitur ac aliarum gentium non intelliguntur: propria vero ac nostratia scimus. Trãslatio autem id maxime facit. Nam cùm senectutem quis stipulam dixerit, disciplinam per senectutem cognitionẽq; fecit: quoniam vtraq; defloruerunt. Verum poetarum etiam imagines idipsum faciunt. Vnde illis vti vrbanum esse videtur, cùm sit imago, vt iam dictum est, translatio additione differens. quare minus suauis, quoniam longior: & non dicit hoc illud esse, quare nec animus id quærit. Necesse igitur est tam dictionem quàm enthymemata ea vrbana esse, quę velocem nobis cognitionem faciunt. Idcirco nec quæ superficialia sunt, ex enthymematibus comprobantur. dicimus autem superficialia, quæ cuilibet patent, nec quicquam habent quod in eis quærere oporteat. Nec quæcunq; dicta ignorantur, sed quorumcunq; cognitio vel simul dum dicantur fit, etiã si prius non erat, vel non multo post mens ea consequitur. sic enim quasi disciplinatio fit, illo autem modo neutrum. Verum hæc atq; huiusmodi enthymemata propter sentẽtiam comprobantur, propter dictionem autem dicendi quidem figura, si per oppositionem dicuntur, hoc modo: Quam communem alijs pacem, eam suis bellum putabant. opponitur enim bellum paci. Verbis vero si trãslatio inest orationi, nec aliena. difficilis enim hæc intellectu est, nec superficialis. nõ enim mouet. Prętereа si prę oculis rem ponit quasi agatur. cernere enim magis possumus quę aguntur, q̃ futura. Et ad hęc tria considerãda sunt, trãslatio, oppositio, principiũ. Cũ aũt quatuor trãslationes sint, maxime quę ſm proportionem sunt, cõprobantur: vt Pericles de iuuenibus qui in bello perierunt, dixit sic iuuentutem ẽ ciuitate amissam, veluti si qs ver tollat ex anno. Et Leptines de Lacedęmonijs, nõ permissuros vt Gręcia lusca fiat. Et Cephisodorus cũ Chares Olynthiaci belli rationem reddere festinaret, grauiter ferebat, dicẽs i laqueo ab eo plebẽ teneri, cui rõ reddẽda est. Idẽ in Eubœã Athenięses exhortans, sumptis necessarijs dixit oportere Miltiadę sniam exire. Et Iphicrates cũ inducias cũ Epidaurẽsibus, & regionẽ maritimã Athenięses fecissent, moleste tulit,

Translationes quæ maxime cõprobentur.

dixitq; neruos belli ab ipsis esse incisos. Et Pericles Aeginam dixit tollendam Piræi pestē. Et Esion, Græciam in Siciliam effuderunt. translatio.n.id, & ante oculos. Item vt Græcia clamet. nam & id modo quodā ante oculos translatio est. Et Cephisodotus cauēdū esse, ne cōsilia cōcursus fiant. Et Isocrates in diē festū concurrētes. Et in funebri, quod dignū esset in sepultura eorum qui apud Salamina ceciderunt, Græciā crines incidere, quoniam vnà cum virtute ipsorū libertas quoq; sepulta esset. Nam si dixisset, dignū esse lacrymas effundere, cùm vna virtus quoq; sepeliatur, translatio esset, & ante oculos. sed quoniam vnà cum virtute libertatem dixit, quandā habet oppositionē. Et Iphicrates. Via enim est mihi orationis per medias res gestas Charetis. translatio enim ex proportione est. Et illud, per medias, ante oculos ponit. Et qui dicit pericula ipsa exhortari vt in periculis succurramus, ante oculos transfert. Et qd' Deus in anima lumen intellectus accendit. vtraque enim significanter dicta sunt. Nec bella dissoluimus, sed in posterum reijcimus. vtrunque enim futurum, & reiectio, & huiusmodi pax. Item conditiones pacis trophæa sunt multo clariora, quàm quæ in prælijs constituuntur, cùm hæc pro vno prælio feliciter gesto, illæ pro totius belli dispositione. nam vtraque signa victoriæ sunt. Item magnas vituperatione hominum pœnas dant ciuitates. pœna.n. iustum quoddam damnum est. Dictum igitur est vrbanitates ex trāslatione per proportionem dici, cùm ante oculos ponant.

Quid sit ante oculos ponere. Cap. XI.

SEd nunc dicendum est quid est quod dicimus ante oculos, & quid facientibus emergit. Præ oculis igitur ponunt, quæcunque significanter geri aliquid ostendūt. nam si quis bonum virum quadratum dicit, translatione vsus est. vtrunque enim perfectum est. Sed hæc translatio nihil gerentem significat. Illa vero significat in florentissimo statu, vt illud: At Græci pedibus liberis irruerunt. nam irruere, & translatio & actio est. velocitatem enim ostendit. Et veluti Homerus sæpius facit, dum inanimata vt animata gerere dicat per translationem. In omnibus igitur si significanter aliquid geri ostendas, com probatur, vt in istis: Ac rursus in campos lapis impudens ferebatur. Item, hastaq; volabat. Item, volare ardebat. Item, fixóque in terra corpore, saturari cupiebant. Item, at mucro per pectus ruens traiecit. nam in his omnibus quasi animata gerere aliquid videntur. Impudentia enim, & ruere, & cætera actiones sunt, quæ omnia per translationem ex proportione poeta coniunxit. Sic enim lapis se habet ad Sisyphum, vt impudens ad eum, quem impudenter vexat. Verum hæc in imaginibus etiam comprobatis de rebus inanimatis facit, Suspensos fluctus. moueri enim ac viuere cuncta ostendit. actio autem hæc mutatio est. Oportet autem vt iam dictum est, à propinquis & apertis transferre: quale in philosophia quoque simile est, quod vel in multo diuersis perspicere ingeniosi est atq; solertis. vt Archytas dixit idem esse prætorem, ac aram: quoniam ad vtrunque refugit qui iniuriam patitur. Aut si quis dicat anchoram & suspensorium idem esse. sunt enim idem quid ambo, sed differunt in eo quod inferius atque desuper. Aut exæquatas esse ciuitates. eadem enim in longe diuersis superficie ac viribus dicta æqualitas est. Sūt autem vrbanitates etiam per translationem ex deceptione. Manifestius autem fit quod didicit, quoniam contra opinabatur, videturq; animus dicere: Ita vere est, ego vero errabam. *Dicta etiam commoda ex eo quod non dicit, vrbana sunt, vt illud Stesichori, quod ei cicadæ humi canent. Eadéq; de causa quæ comprobantur ænigmata, iucunda sunt. disciplinatio enim inest. Dicitur etiam translatio, vt Theodorus dicit, cùm noua dicuntur. quod fit cùm præter opinionem fit, nec vt ille dicit, si ad priorem opinionem conferas: verum quemadmodum in ridiculis quæ deprauata sunt, & in salibus, qui ex literarum quadam fiunt deprauatione. decipitur enim auditor, & in metris, cùm non consequatur oratio, vt auditor putabat. Ibat autē in pedibus habens vlcera. auditor autem opinabatur calceos dicturum. simul enim hæc dum dicuntur, aperiri oportet. Quod vero deprauatiōe fit, aliud facit quàm dicit. vt illud Theodori aduersus citharœdum Niconem, Turbat te. dissimulauit enim velle dicere, quòd te decipiat. id enim turbat significat. ar ille quoniam ex Thracia ipsum esse sciebat, aliud dicebat. quocirca discenti iucundum. Sic & in vrbanis atque facetis, veluti apud Isocratem principatum ciuitatis principium esse malorum. quod enim non putabatur dicturus, id dixit. Quæ omnia tunc probantur, cùm per æquiuocationem vel translationem nomen affertur, & cōmode si semper bis. Nec oportet peregrinum peregrinum semper esse. Et illud Anaxandridæ, quod in primis fertur. Bonum est mori ante q̃ morte dignū quid facias. Idē est enim ac si dicas: Dignum est mori, ante q̃ sis dignus mori. Genus igitur dictionis in istis idem

*inæqualis.

De vrbanitatibus per translationē ex deceptione.

*ἀποφθέγματα.

idem est: verum quanto breuius, & per oppositionem dicta sunt, tanto magis probantur. Cuius rei causa est, quoniam maior disciplinatio, faciliusq; propter oppositionem fit: & quoniam paucis, ideo citius. Oportet autem semper aut ad quē dicitur, aut quod rectè dicitur, significari, si quod dicitur, & verum est, & non superficiale. Separantur.n. hæc nonnunquam, hoc pacto: Mori oportet nihil peccantem. nam id non est vrbane dictū. nec id: Dignum oportet dignā vxorem ducere. sed si vtraq; simul habebit, hoc modo: Dignum enim tunc mori, cùm non sis dignus mori. quanto autem plura cōtineat, tāto vrbanius videtur: vt si & verba per translationem sint, & trāslatio huiusmodi, & si compositio comparitasq; isit, & si geri videat. Imagines quoque, sicut & in superioribus dictum est, trāslationes quodāmodo sunt, & laudantur. Nam aut ex duobus constant, sicut & trāslatio per proportionem: veluti dicimus clypeum Martis phialam, & arcum lyram insidē. sic igitur cùm dicimus, non simplex fit: cùm vero dicimus arcum lyrā, aut clypeum phialam, simplex. Fingunt etiā imaginem sic, veluti simię pulsanti, aut lupo ad calcar madefacto: vtraq; enim colligūtur. Probe vero dicitur, cū translatio insit. possumus.n. clypeum phialæ Martis assimilare: & Niceratus, Philocteten esse à pratyos morsu laceratum. ita enim contulit Thrasymachus cùm à Pratye victum vidisset Niceratum, versus barbatū adhuc atq; squalidum decantantem. In quibus maxime poetę errant, cùm non rectè reddiderint. veluti Philamon cum Coryco contendens dixit, Veluti apium tortuosa crura gerit. Et sunt omnia hæc imagines, quas translationes esse iam sæpe dictum est. Prouerbia quoq; translationes ex specie in speciem sunt: vt si quis vt boni aliquid consequatur, id adducat vnde damnum illatū sit: vt Carpathius inquit leporem. vtrisq; enim quod dictum est accidit. Verum vnde vrbana dicuntur, & cur, causa ferè dicta est. Sunt autem probatæ quoq; causæ superlationes per trāslationem, vt in vlceribus plenum quidā dixit. Putaui enim ipsum plenam moris fiscellam esse. nam vlcus rubrum quiddam est, imò valde rubrum. Cū vero dicitur si cuti hoc atq; hoc, suplatio est, modo quodam dicēdi differēs: vt illud, Philamō Coryco pugnat. putaui aūt ipsum Philamonē esse Coryco pugnātē. Veluti apiū crura esse tortuosa. putaui enim nō crura, sed apia eum gerere sic tortuosa. Sūt autem etiam superlationes pueriles, quoniam vehementiā significant. quocirca irati maxime ita dicunt: Nec si mihi tot daret, quot arena & puluis. Item, Atridæ vero Agamemnonis filiam non ducam, etiam si aurea cum Venere de pulchritudine certaret. Vtuntur autem hoc modo maxime Attici oratores: sed seni sic dicere indecorum est.

Imagines in vrbanis laudari.

Prouerbia.

Superlationes.

De diuersis dicendi generibus. Cap. XII.

Oportet autem non ignorare, non eandem vnicuiq; generi eloquutionē congruere. Non enim eadem est historica, & concertatiua: nec deliberatiua, & iudicialis. Vtrūque autem necesse est scire, alterum vt Latine dicere scias, alterum ne cū alijs significare velis, tacere cogaris: quod patiuntur qui scribere nesciunt. Historica igitur dictio est, quę maxime propria est. Cōcertatiua vero, quæ maxime simulata est. Cuius duo genera sunt. nā altera morata est, altera affecta. Quapropter & histriones huiusmodi fabulas eligunt. poetæ quoq; hos, & tales. Sustinentur vero legibiles, vt Chæremon, (est enim exquisitus vt historicus) & Lycimnius ex dithyrambicis. Cumq; conferuntur, historici quidem in certaminibus angusti, oratores autē boni, cùm leguntur, agrestes videntur. causa vero est, quoniam certamini congruunt. Quam ob causam simulata hæc cum actione remota suum non reddant officium, stolidiora videntur: veluti articuli, & ea quibus sæpius idem dicitur, rectè in historia reprobantur. At vero in demonstratione oratores vtuntur. simulata enim sunt. Est autem necessarium commutare cùm idem dicis. nam id viam præbet actioni, hoc modo: Is est qui vestra furatus est, is qui vos decepit, is qui denique vos prodere conatus est. quod Philemon histrio faciebat in Anaxandridæ gerontomania, quandocunq; Rhadamanthus, aut Palamedes introducitur. Et in præfatione Piorum, ego ac, ego sæpius repetit. nam si quis hæc non rectè pronunciat, fit qui trabem portat. Et articulos similiter: Veni, offendi, supplicaui. opus enim est actione, nec vt vnum dicere, nec eodem modo, & eadem figura vocis dicere. Præterea articuli breuiaq; dissoluta propriū quiddam habent. in eodem enim tēpore multa dicere videntur. nam cùm coniunctio multa faciat vnum, patet econtra quàm vnū erit multa, si tolletur. Quare amplificant: Veni, dixi, supplicaui: sed despexit quæ dixi, quæ approbaui. Id Homerus quoq; facit in illo: Nireus ab Syme, Nireus Aglaię, Nireus qui formosissimus. Nam cùm de aliquo multa dicūtur, necesse est quoque multoties dici. quare si multoties, multa quoq; videnē. Amplificauit igiē semel eius recordatus, ꝑpter deceptionē,

Historica eloquutio.

Concertatiua ...

mentionemq; nullibi amplius fecit, cùm & in enumeratione postremo eius meminerit.

Deliberatiua.

Deliberatiua vero elocutio adũbrationi atq; picturę omnino similis est. nam quãto maior populus sit, tanto longius spectant. quapropter quæ exquisita sunt, superuacua magis, peioraq; in vtrisq; videntur.

Iudicialis.

Iudicialis autem exquisitior, multoq; magis si apud vnum iudicem. minimũ nãq; id est in rhetoricis. Nam quod ad rem pertinet, breuis est: aliena vero & cõcertatio absunt. quare iudicium purum est. Quapropter nec ijdem in omnibus his cõprobãtur oratores: sed vbi actionis plurimũ, ibi minimũ est exquisitæ eloquutionis. id vero vbi voce, ac maxime vbi magna opus est. Demõstratiua vero dictio, historica maxime, cuius opus lectio. post hanc iudicialis.

Mala quorũdam eloquutionis diuisio.

Superuacuum vero est eloquutionem in iucũdam et in magnificam diuidere. nam cur id magis, q̃ in liberalem, & modestam, & in alias morũ virtutes? Quæ enim dicta sunt, ea iucundam faciunt, si quidem eloquutionis virtus recte definita est. Cuius enim gratia non humilem, sed dilucidam atq; decentem oportet esse. nã si prolixa est, non est dilucida, sed nec etiam si breuis. patet igitur mediocritatem commodã esse. Iucundam quoq; facient quæ dicta sunt, si trita & prisca bene collocẽtur, & numerus, & verisimilitudo ita vt decet. Ac de dictione quidem, ac eloquutione, & communiter de omni, & seorsum de singulorum generum dictum est; restat modo de ordine dicere.

De partibus Orationis. Cap. XIII.

SVnt igitur duę orationis partes. Necesse enim est primo rem exponere, de qua, deinde demonstrare. Idcirco non demonstrare cùm exposueris, vel demonstrare antequam exposueris, impossibile. nam & qui demonstrat, aliquid demonstrat: & qui exponit, demonstrandi gratia exponit. Horum autem alterum propositio est, alterum fides, veluti si quis diuidat, ac dicat alterum esse problema, alterum demonstrationem. Nunc autem ridiculose diuidunt. nam narratio iuridicialis solum orationis est. demonstratiuę autem & deliberatiuę quomodo potest esse narratio, qualis ab his dicitur? aut quæ in aduersarium ferũtur, aut demonstrationũ enumeratio? Procemium vero & collatio et replicatio tunc in cõcionibus fiunt, cùm controuersia insit. nam accusatio atq; defensio sæpe, verum nõ ita deliberatio. Sed epilogus adhuc neque iudiciali omni: veluti si breuis oratio est, aut si res memoratu facilis. accidit enim ei vt prolixitatem imminuat. Quare partes necessariæ, propositio & fides. Propriæ itaq; hæ: quę autem communes, procemium, propositio, persuasio, & epilogus. Nam quæ in aduersarium ferũtur, ad fidem faciundam dicuntur. Collatio vero, suorum amplificatio est. quare pars quædam est eorũ quæ fidem faciunt. demonstrat enim aliquid qui confert: sed exordium nequaquã, nec enumeratio, sed ĩ memoriã reducit. Quare si quis hæc ita diuidit, vt Theodori auditores faciebant, erit aliud narratio, & aliud prænarratio, et aliud sup̃narratio, elenchus quoq; ac superelenchus. Sed oportet cùm speciem quandam dicas ac differentiam, tunc nomen imponere. aliter inane ac nugatorium est: veluti Lycimnius ĩ arte facit, corroborationem appellans, & aberrationem, & ramos.

De Exordio. Cap. XIIII.

EXordium igitur est orationis initium, sicuti in poesi præfatio, & in lyræ pulsatione præludium. omnia enim hæc initia sunt, & quasi viæ ad sequentia præparatio.

Demonstratiuum exordium.

Pulsationis igitur præludium demonstratiuo exordio simile est. Nam quemadmodum qui fistula canunt, quod cantaturi sunt, id præcantatũ coniunxerunt: sic in demonstratiua oratione scribendum est. quicquid enim velis, oportet cùm statim prædixeris, producere atque coniungere. idq; omnes ita faciunt. Cuius exemplum Isocraticæ in Helenam orationis exordium. nihil enim contentiosis sermonibus & Helenę commune est. et simul si digredietur, par est ne tota oratio eiusdẽ sit speciei. Fluunt autem demonstratiuorum exordia ex laude aut vituperatione: vt Gorgias in Olympiaca oratione: Admiratione dignum apud multos est ò Græci. laudat enim eos qui celebres solennitates constituerunt. Isocrates vero vituperat, quoniam virtutem corporis muneribus honorarunt, prudentiæ autem nullum certamen posuerunt. Et à consilio, vt si quis diceret probos viros colẽdos esse, ac ideo Aristidem laudare non eos qui nec probantur, nec improbantur, sed eos qui cùm probi sint, latent, vt Alexander Priami. hic enim consulit. Præterea ex iudicialibus exordijs. id autẽ est ex ijs quæ ad auditorem sunt, si aut de re noua, præterq; opinionem habeatur oratio, aut de difficili, aut de peruulgata, vt ignoscendum sit, vt Chœrilus dicit: Nunc vero cùm omnia forte distributa sint. Demonstratiuæ igitur orationis exordia ex his sunt: ex laude, ex vituperatione, ex adhortatione, ex dehortatione, & ijs quæ ad auditorẽ sunt: necesseq; est vel aliena, vel ꝓpria esse, q̃ viam orationi faciunt.

Iudicialia exordia.

Iudicialia vero exordia idẽ possunt

quod

quod fabularum præfationes, & Poeſis exordia. Sed dithyrambicorum demonſtratiuis ſimilia ſunt. vt illud, Propter te, atque munera tua, imò prædas. In orationibus autem atque poeſi futuræ orationis monſtratio ſunt, vt audientes non ſint ſuſpenſi, ſed præſciãt qua de re habetur oratio. nam quod indeterminatũ eſt, in errorem adducit. Qui ergo principium quaſi in manũ dedit, is facit vt auditor retentus orationem ſequatur. Propterea poeta dixit: Iram pande mihi. Dic mihi Muſa virum. &, Dux mihi Muſa ſis, quonã pacto ex Aſiatica tellure bellum in Europã ingens irrupit. Tragici quoq; fabulam ſignificant, quamuis nõ ſtatim, vt Euripides. in præfatione tamen ipſa ſignificãt: ſicut & Sophocles, Mihi pater Polybus erat. Comœdia etiam eodẽ modo. Exordij ergo id propriũ opus eſt, maximeq; neceſſarium, finem oſtẽdere ipſum, cuius gratia oratio habetur. Quare ſi patet, et res parua ſit, non eſt vtendum exordio. Cętera vero genera quibus vtũtur, cõmunia & media ſunt, quę vel ab ipſo dicente ducuntur, vel ab auditore, vel à rebus, vel ab aduerſarijs. A nobis igitur & ab aduerſatio quæcunq; ad calumniam pertinent, ita ducuntur, vt vel ſoluãtur, vel confirmẽtur, ſed non in eodẽ loco. Nam qui defendit, primum ad calumniam reſpondit. qui vero accuſat, in peroratiõe inuehitur. nec cauſa latet. neceſſe nanq; eſt defendenti, quæ impedimento ſunt, primum diſſoluere: calumnianti vero in peroratione id facere, vt audiẽtes melius meminerint. Auditor autem diſponitur, ſi ad beneuolentiam vel ad iram prouocatur, & interdum ſi attẽtus ſit, aut contra contemnens. Non tamen ſemper conducit attentum facere. multi nanq; conantur ad riſum deducere. Ad docilitatem igitur omnia refert, & ſi quis ita vult etiã vt probus videatur. his enim magis attendunt. Attenti ergo fiunt rebus magnis, ſuis, nouis, iucundis. quare faciendum, vt de his oratio eſſe videatur. Ad contemnendũ vero aptos faciemus, ſi rem dicemus paruam, ſi doloris effectiuã, ſi nihil ad eos pertinere. Non oportet aũt ignorare extra orationem hæc eſſe omnia. ad prauum enim dicuntur auditorem, qui quæ ſunt extra rem, libenter audit. nam ſi talis non eſt; nõ eſt opus exordio, niſi vt res ſummatim dicatur. Eſt autem omnium partium cõmunis attentio. vbiq; enim magis remittuntur q̃ in principijs. Quare ridiculus qui ſolum in principio collocat, quando maxime omnes attẽte audiunt. Vbicũq; igitur opus erit, dicẽdum, Animaduertite quæſo: nam hæc res non eſt magis mea q̃ veſtra. vel, Dicam enim vobis nouum atq; inauditũ crimen. vel, rem ita mirabilem. Id vero eſt, vt Prodicus dixit, cùm ad ſomnũ auditores deferũtur, pecuniã inter ipſos ſpargere, Quod vero ad auditorẽ non inquantum auditor, patet. nam oẽs vel calumniantur, vel à timore ſe in exordijs diſſoluũt. Dicam, ô rex. Qui vero rẽ turpem habẽt, aut habere videntur, his vbiuis immorari cõfert magis q̃ in re. Quapropter etiã ſerui non reſpõdẽt ad interrogata: ſed quæ circa illa ſunt, ea dicunt & exordiũtur. Vnde autem beneuoli fiant, & de huiuſmodi cęteris dictum eſt. Verum quoniã probe dicitur; Ad Phæacas mihi pręſta Pallas amicum miſerabilemq; venire: hæc duo ſummopę ſpectãda ſunt. In demonſtratiuis aũt faciundũ vt auditor collaudari, aut ſeipſum, aut genus, aut ſtudia ſua putet, vel alio quodã modo. Nam quod Socrates in funebri dixit, non eſſe difficile laudare Athenienſes apud Athenienſes, ſed apud Lacedæmonios: id verũ eſt. Deliberatiuæ aũt orationis exordia ex iudicialibus rationibus fluũt. nam propria minime habet. nam cùm de quo ſciunt dicat̃, non eget res exordio, niſi aut propter ſeipſum, aut ꝓpter aduerſarios; aut ſi non tantũ quantum vult, ſed vel maius vel minus arbitrãtur. quas ob res vel calumniandum, vel diſſoluendũ eſt, & aut amplificandum, aut attenuandũ. Horum igitur cauſa, exordio in deliberatiuis opus eſt, aut etiam ornatus cauſa, quoniam manca videntur niſi habeãt: qualis Gorgiæ laudatio in Elios. nam cùm nihil prædixerit, neque commouerit, illico erupit. Elis ciuitas felix.

Deliberatiua exordia.

Loci ad diſſoluendum Calumniam. Cap. XV.

AD diſſoluẽdam vero calumniam vnus quidem locus, vnde quiſpiam turpem exiſtimationem propulſaret. Nihil enim differt, ſiue quis inuectus eſt, ſiue non: quare id vniuerſale. Alius locus, vt illata crimina depellas, aut quòd non ſunt, aut ꝙ nocua non ſunt, aut non huic, aut non tanta, aut non iniuſta, aut non magna, aut non turpia, aut non habentia magnitudinẽ. De his.n.quæſtio. vt Iphicrates aduerſus Nauſicratẽ dixit, feciſſe ſe quod ille dicebat, & nocuiſſe, ſed nõ feciſſe iniuriã. Aut aliud alij opponendũ, hoc pacto: nocuũ, ſed honeſtũ: dolorẽ inferens, ſed vtile: cæteraq; hmõi. Alius locus, ꝙ error, vel aduerſa fortuna, vel neceſſitudo fuit: ſicut Sophocles dixit, timere ſe nõ vt accuſator dixit, vt ſenex videatur, ſed inuitus. non.n.vellet ſe annos octoginta natũ. Præterea finem pro fine opponere. noluit nocere, ſed hoc voluit. Et feciſſe qdẽ id, de quo accuſat̃, nocumẽtum

vero accidisse:par autem odio me haberi,sivt sic eueniret fecissem. Alius, si deprehensus in eo crimine calumniator vel nunc, vel alias,& aut ipse,aut propinquorum aliquis. Alius, si alij quoq; cōprehenduntur, quos aduersarij non esse reos cōcedunt. vtputa,si adulter mūdus est:& hic ergo. Alius, si alios quoq; calūniatus est,aut si alius ipsum,aut si absq; calumnia credebātur, veluti & ipse nūc,qui tñ extra id crimen erant. Alius,calumniari calumniātem. cur enim cùm ipse parum credat, huius verba creduntur? Alius,si iudicium factū est, veluti Euripides aduersus Hygiænontem in Antidosi accusantem impietatis, ꝙ scripserit peierandum esse, cùm dicat: Lingua iurauit, mens vero minime respōdit, iniuriam facere Hygiænontem,cùm iudicia Dyonysiaci certaminis in forū ducat. ibi enim causam dixisse, dicturumq; si accusare voluerit. Alius,accusatorē accusando : vtputa ꝙ alia iudicia quærit, ꝙ rebus non credit. Communis aūt vtrisq; ē signis est, veluti Vlysses in Teucrum, ꝙ propinquus esset Priamo. Soror enim Hesionē. ille vero:at pater Telamon, Priami hostis.tu aūt etiam exploratores non prodidisti. Alius accusatoris proprius,cùm parū laudat, vt magis vituperet:magnū breuiter. aut cùm multa bona prępostuit,vt vnum quod ad rem pertineat, vituperet, quales sunt qui artificiosissimi atq; iniustissimi sunt. nā per res bonas nocere conantur, cum malis eas permiscentes. Commune autē dissoluenti cum calumniatore,qm̄ contingit idē multorū gratia factū esse, vt hic deprauādo ad peius accipiat, dissoluēs aūt ad melius,hoc pacto. Diomedes Vlyssem elegit.alter dicet:qm̄ virū forte putabat. alter non ideo, sed solū ne cōcertatorē haberet tan quam ignauū. Ac de calumnia hęc dicta sint.

De Narratione. Cap. XVI.

NArratio autem in demonstratiuis continua non est,sed in partes diuisa. nam oportet exponere res gestas, ex quibus oratio constituitur. Constituitur autē oratio partim ex eo qđ artificiale non est: non enim est rerum gestarū orator causa : partim ex eo qđ est artificiosum. id vero est, cùm ostēdunt qđ sit,præsertim si incredibile videretur,aut qua le,aut q̄tum,aut hæc omnia. Quas ob res nō semper oportet cōtinue cuncta enarrare: difficile enim est memoria tenere quę sic demōstrantur. sed ex his fortis,ex his prudēs,aut iustus ostendetur. nā hæc oratio explicatior est, illa vero implicatior,atq; multiplex, & minime plana. Oportet autem cùm res notæ sint, in memoriam eas solummodo breuiter reducere. nam multis narratione opus non est. veluti si Achillē laudes, cuius res gestas omnes perceperunt: cognitis rebus tātum vti oportebit. verū si Critiam laudaturus sis,cùm non multi res eius teneant,narrare necesse est. Cū igitur laus sit, magnitudinē virtutis ostēdens oratio, tales res gestas fuisse demonstrādum. laus igitur rerum gestarum est. Quæ vero extra sunt,sicut nobilitas ac educatio,ad faciundam fidē adhibentur. verisimile nāq; est probum ex probis,& bene educatum in bonum virum euasisse. Quapropter & qui gesserūt, eos laudamus, & operationes ipsius actionis signa esse dicimus. Verum qm̄ laudaremus, etiam si nō gesserit, si talem esse nobis persuaserimus: beatio & felicitatio ipsis quidem eadem,his vero non eadem, sed sicut virtutem felicitas,sic hæc felicitatio continet. Habet autem laus nonnihil cum cōsilio commune. nā quæ consulendo admoneres, hæc commutata oratione laudem cōficiunt. Quare cùm habeas quę agere,qualēq; esse oporteat, admonendo q; id explicaueris, mutāda versandaq; oratio est, vt laudem efficiat. veluti cū dicas: Non oportet à fortuna neq; extrinsecus, sed intrinsecus atq; à seipso pendere : hanc compositione orationis admonitionem sic in laudem vertes. non enim à fortuna neq; extrinsecus, sed intrinsecus atq; à seipso ille pendebat. Quare laudaturus,quid consuleres,& cōsulturus,quid laudares considera: orationēq; ita versa,vt nunc quidē quod prohibet,nunc vero quod non prohibet,commutes. Qui vero breuem esse asserunt narrationem oportere,ridiculi sunt. veluti qui interrogātī pistori, durum'ne an mollē pinseret? qd, inquit, est'ne impossibile bene pinsere? Oportet enim non esse longā narrationem,nec exordium,nec q̄ fidem faciunt:bene dicere tñ,quod est oratoris propriū,nec in longo,nec in breui est, sed in medioeri. Id vero est si ea dicas, quę rē significanter exponant,id est,quę possint efficere, vt vel factum esse,vel iniuria factum esse, vel damno fuisse, vel tantam rem esse q̄tum velis,credat auditor. Aduersarijs autem horum contraria. Annectenda vero narrationi sunt, quæcūq; vel virtutes tuas,vel aduersarij vitia subostendunt, vel auditoribus iucunda sunt. vt si diceres: At ego semper consulebam, qđ iustum ac pium est, non esse deserendos liberos:hic autem reclamabat, vbicūq; ipse esset, ibi facile alios sibi liberos futuros.cęteraq; huiusmodi, q̄ dicit Herodotus transfugas Ægyptijs respōdisse. Defensori igitur breuior semper narratio,& per quæstionem, aut factum non esse, aut non iniuria, aut non damno fuisse,aut non tantum. non enim à quęstione

Quanta debeat esse narratio.

recedendum,

recedendum, nisi quid ad illam conducat: vt si factũ esset, non esset tamen iniuria factum. Ad hæc, quæ gesta non sunt, si commiseratio nem aut indignationem faciunt, perinde vt gesta narranda. Huius exemplũ Alcinoi apologus, quod ad Penelopen in sexaginta esset annis factus. Et Phaylli circulus, & in Oeneũ præfatio. Oportet autem narrationem maxime moratam atq; affectam esse: quod facile faciemus, si non ignorabimus quid sit quod moratam orationem efficiat. Primum igitur est, si ita dicas, vt qualis sit animus hominis, subappareat. Morata autẽ oratio qualis quædam ideo est, ꝙ voluntas atque electio qualis quædam est. huic vero inest qualitas propter finẽ. Idcirco mathematica oratio affecta esse non potest: quoniam cùm cuius gratia nõ habeat. nulla ea subapparet electio. Socratica vero quoniam de talibus est, morata est. Moratam igitur orationem efficiũt, quæ mores hominis consequuntur. vt si dicas, Hæc ambulando vociferabatur. Ostẽdit enim audacem hominem, atq; agrestem. Item si non ita vt ratione persuasus, quod multi nũc faciunt, sed vt appetitiõe. Elegisti, ego vero malui quod vtilissimum erat, aut quod optimũ. est enim illud prudẽtis, vtilia persequi: hoc viri boni, honestum præponere. Quòd si parum credibile quod dicis videretur, ratio afferẽda. Vt Antigone apud Sophoclem facit, cũ persuadere velit fratrem se viro atq; filijs anteponere. Viro enim ac filijs amissis, alios facile forsan habebis: frater vero si parentes obierunt, nunquam tibi nasciturus est. Verum si nulla succurrit ratio, illud dicere poteris, non ignorare te parũ credibilia hæc videri, & tamen audacius dicere, quoniã natura huiusmodi sis. Minus autem auditori credibile videtur, si aliud præter vtile nos agere ostendimus. Præterea si ea narrando expones, quæ affectus mouẽt, eorumq; consequentia, & præcipue quæ auditores nõ ignorant, & aut tibi, aut illi insunt, hoc modo: Hic autẽ cùm me illusisset, abijt. Et vt de Cratylo Aeschines, ꝙ ore personãs manusq; quassans, et intonuit, manuq; minatus est. Verisimilem enim hæc orationem faciunt: quoniam quę non ignorantur ab auditoribus, hæc eorum signa fiunt quæ nesciũt. Hmõi vero plurima Homerus nobis suppeditabit. Ast anus, inquit, faciem manibus retinebat, nã qui lacrymas effundere inceptant, manibus oculos attingunt. Post hæc illico te qualem quendã videri latenter facias. Quod facile fieri posse inde patet, ꝙ de nouarum rerum nuncijs, quãuis eos minime cognoscamus, vi tamen orationis quales nam sint suspicamur. Est autem opus multis in locis narrare, & nõnunquam in ipso principio. In deliberatione vero idcirco narratio non incidit, quoniam de futuris rebus narrãdum nõ est. & cùm incidit, rerum iam gestarum est, quibus, aut deprimendo, aut efferendo, auditores concitantur, vt illarum memoria de futuris melius consulant. verum tunc officiũ consiliarij nõ adhibetur. Quòd si quid minus credibile narratur, dicere statim causam, aut polliceri oportet. Vt in Oedipode Carcini Iocastę cũ is interrogaret, qui filiũ quærebat, semp promittit. Similiter apud Sophoclẽ Aemon.

i. i. carminibus.

Moratã esse narratiõem oportere.

In deliberatione nõ incidere narrationem.

De Confirmatione. Cap. XVII.

QVæ vero fidem faciunt, ea vim demõstrandi, quoad eius fieri potest, contineant. Et cùm quatuor quæstiones sint, si factum est si obfuit, si tantum, si iure: semper ad id quod in iudicio quęritur, accõmodanda demõstratio est: eodemq; modo etiam si de faciundo aut non faciũdo quęstio est. Neq; nos fugiat quòd in hac vna quęstione alterum esse prauum necesse est. non enim vt si qui de iure aut iniuria quærẽt, ignoratio causa est: quare in hoc, non in cęteris immorandum est. In demõstratione vero quòd honeste, aut vtiliter gesserit, vt plurimum amplificatio fiet. nam res quidem ipsæ cùm credi debeãt, raro neq; nisi cùm vel incredibiles videantur, vel alius causam habeat, solent demonstrari. In deliberatione aũt aut non futura quę dicis, respondebit quispiã, aut si futura concedet, tamen vel non iusta, vel non vtilia, vel non tanta fore asseuerabit. eritq; illud maxime perspiciendũ, si quid præter rẽ falso dicat: id. n. signo erit cætera quoq; ipsum mentiri. Præterea scire oportet sic exẽpla deliberationibus maxime accommodari, vt iudicialibus enthymemata. nam cũ sit omnis deliberatio de futuris, à præteritis per exẽpla de ipsis necesse est dicere. iudicia vero de iam factis aut non factis sunt: quæ demonstrationẽ idcirco habent, quoniam & necessitatẽ habent. præterita enim necessitatem iam habẽt. Non oportet aũt enthymemata cõtinue dicere, sed alijs ꝑmiscere, ne aliud alij officiat. Est etiam quãtitatis terminus quidã, vt Homerus quoque ostendit. Amice qm̃ tot dixisti, quot sapiens vir attulisset. tot inquit, non eiusmodi. Nec enthymematis cuncta tibi probanda, ne tibi necesse sit ex ignotioribus notiora cõfirmare: quod philosophantiũ nõnullis accidit. Nec cũ affectus mouẽdi sunt, enthymemate vtaris: neq; m̃ motus q simul fiunt, alter alterũ excutiat, vel ambo concidãt, vel remissiores

reddantur, aut affectus excutiantur, aut frustra sit allatum enthymema. Nec cùm moratam orationẽ efficere velis, enthymema quæras. nam demonstratio nec animos mouet, nec electionem habet. Sententijs autem tam in narratione, quàm in cõcertatione vtẽdum est. Plurimum enim afficiũt, moratamq́ orationem reddunt, hoc modo. Cõmisi ego hæc illi, quamuis scirem omnibus credẽdum non esse. Et cum affectu sic, Nec tamẽ, etiam si vexatus iniuria sum, me pœnitet, præsertim cũ videam huic lucrum, mihi ius superesse. Verum deliberatio iudiciali causa multo difficilior est: primũ quia illa futurorum, hæc præteritorum est, quę vaticinãtibus saltẽ (vt Epimenides Cretensis dicere solebat) certiora sunt. is enim diuinationem futurorum respuebat, præteritorum quæ occulta erant, solum amplexabatur. Deinde quia cùm leges iudicialibus supponantur, principium afferũt, vnde inueniendi facultas præbetur. Ad hæc, quia non habet multa diuersoria, vt puta in aduersarium, aut de seipso, auditoris in affectũ impellendi. quod minime adhibendum est, nisi digrediatur. Idq́ per dubitationẽ faciendum: vt Athenienses oratores factitant, & Isocrates. accusat enim in consulẽdo vt Lacedæmonios in panegyrica, & Chareta in sociali oratione. In demonstrationibus autem exterioribus laudibus amplior efficienda oratio est, quod Isocrates facit, aliquid extra semp adducens. Id vero est, quod Gorgias dicere solitus erat, q̃ videlicet nunquã sibi deesset oratio. Nam sic de Achille dicendum est, inquit, Peleum laudabo, deinde Aeacum, postremo Iouem. Eodemq́ modo si fortitudinem: aut quoniam hæc atq́ hæc faciat, quod tale quid est: aut quoniam talis quædã est. Cùm igitur demonstrationibus non eges, tunc & morate, & demonstrando tibi erit dicendum. cùm vero enthymemata non succurunt, tunc morata maxime tibi erit oratio. Quæ res idcirco bonum virum magis decet, quòd malit ipse probus videri, quàm demõstrationes sibi esse certiores. Ex enthymematibus vero quæ redarguunt, magis probantur, quàm quæ demonstrant. nam quoniam contraria ex collatione magis cognoscuntur, idcirco quę redarguunt, acrius inferuntur. Cùm vero iam aduersarij locos aggredimur, non in alia parte, sed in faciunda fide adhuc versamur, ac alios obijciendo, alios argumẽtando dissoluimus; Sunt autẽ tam in consilio, q̃ in iudicio nostra primum collocanda, deinde aduersariorum cum conteptione quadam refutanda. Quod si multiplex & varia est aduersariorum oratio, primum confutabimus: vt Callistratus in consultatione Messeniaca fecit, qui primo, quæ dicere aduersarij possent, confutatis, sua deinde posuit. Si vero secũdus dices, refutandum tibi prius erit soluendo, ac cõtra arguendo, & maxime si aduersarius persuasisse videretur. nam quemadmodum infamem hominem animus aspernatur, sic orationem quoque contemnit, si bene dixisse aduersarius videatur. Quare auditor vel omnium, vel plurium, vel firmissimorum, vel saltem confutatu facilium infirmatione præparatas aures nostris dabit, credibilioraq́ putabit: vt illud, Primum Dijs propugnabo. nam ego Iunonem. primum enim quod honestissimũ erat, aggressus est. Verum hæc de fide dicta sint. Cùm aũt morata vtimur oratione, quoniam quę nobis dicimus, aut inuidiam prouocant, aut longam orationem efficiũt, aut obiectionem patiuntur: quæ vero de alijs, vel contumeliosa vel agrestia videntur: quoniam ergo hæc incommoda consequuntur, alium oportet dicentem introducere. Quod Isocrates in Philippo & in Antidosi facit. Et vt Archilochus vitupat, cùm patrẽ de filia fingat in iambo dicere; Quid non mortales pro pecunijs facturos credimus: aut quid nõ deieraturos? Sophocles quoq́ sic Aemona pro Antigone aduersus patrem introducit, vt alij dicere videantur. Varia etiam oratione vtẽdum, vt nunc enthymemata in sententias, nunc sententiæ in enthymemata commode immutentur. hoc pacto. Conciliari maxime tunc oportet, cùm felix sis. sic enim ex sententia rem tuam conficias. Hanc sentẽtiam sic in enthymema vertemus. nam si oportet, cũ tibi maxime confert, tunc conciliari: nunc id agẽdum, cùm secunda nobis cuncta procedãt. Sed de his satis. Nunc de occasione interrogandi dicendum videtur.

Deliberatio iudiciali causa multo difficilior.

In demonstrationib' quomodo amplior efficienda oratio.

Quo pacto in morata oratione digrediendum.

De occasione interrogandi. Cap. XVIII.

Primum igitur tũc maxime interrogandum, cũ ex duobus alterum iam ipse ad uersarius protulit, vt altero per interrogationem adducto, absurdum quid consequatur: vt à Pericle de salutis sacrificijs interrogatum Lamponem ferunt respondisse, nefas esse non initiatum audire. Periclemq́ percontatum si ipse sciret. cumq́ annueret, & quomodo, dixisse, cùm initiatus non sis. Deinde cùm propositionum alia manifesta sit, aliam daturos aduersarios non ambigis: tum etiam necesse non est eam propositionem quæ manifesta est, interrogando proponere, sed conclusionem inferre: velut Socrates cũ Melitus

diceret

diceret non arbitrari ipsum Deos esse. Atqui, inquit, dæmonia esse quædam fateor. Quod ille cùm affirmasset, interrogauit an dęmones Deorũ filij essent, vel saltẽ diuinum qddam. Quo dato, Est igitur, intulit, qui Deorum quidem filios esse, Deos vero nõ esse arbitretur? Præterea cùm vel cõtraria, vel præter opinionem dicere aduersariũ demonstraturi sumus. Quarto cùm non possit soluere, nisi cauillatorio modo respõdeat. nã si sic respondebit, esse quodãmodo, & quodãmodo nõ esse: aut hęc quidẽ sic, illa vero non: aut aliqñ sic, aliquãdo non: turbantur dubitantes. Aliter igitur nec conandum quidem est. nam si instabit, victus iam videbitur. non enim poterit propter auditoris imbecillitatẽ de multis simul interrogare. Quapropter enthymemata quoq; ipsa ꝙ maxime conuoluenda sunt. In respondendo autem si ambigua sunt, nõ statim soluere, sed prius ratione distinguere oportet. Sin vero contraria videntur, statim pro responsione inferenda solutio, antea ꝙ consequenter aliud interroget aut ratiocinetur. nec enim difficile est in quo ratio sit perspicere. Cęterum ex Topicis tam hoc, ꝙ solutiones nobis patebunt. Pręterea si concludendo conclusionem interrogationem facit, causa dicendi est: vt Sophocles à Pisandro interrogatus, si sibi quoq; vt cęteris consiliarijs visum fuit quadringentos viros constituere, respondit: An hęc improba tibi non videbantur? At ille: Tu ergo hæc improba comprobasti? Ita, dixit. nec enim erant meliora. Et vt Lacedæmonius quidam censuræ rationem reddens, interrogatusq; si iure sibi cęteri perempti viderentur, dixit: Ergo tu eadem istis censuisti? At ille: Ergo tu quoque iure peribis. Minime, inquit. nam illi corrupti pecunia hęc iudicarũt, ego vero nequaquam, sed sententia. Quapropter nec rursus post cõclusionem interrogandum est, nec iterato cõclusionem ipsam, si non multum veritatis habet. Quoniam vero ridiculorum quoq; vsus in certaminibus est, oportereq; Gorgias recte dicebat aduersariorum seria risu præuertere, & risum serijs: explanatumq; in ijs quæ de re Poetica dicta sunt, quot ridiculorum genera sint, quorum alia liberis congruunt, alia non: inde quæ rei conuenient, orator assumet. Est autem illusio scurrilitate libero magis idonea. nam qui illa vtitur, sui, scurra vero alterius gratia loquitur.

De Peroratione. Cap. XIX.

PEroratio autem ex quatuor constat: ex ijs quę faciunt vt bene de nobis, male de aduersarijs auditor sentiat. Quæ amplificant, aut extenuãt. Quibus in affectus auditor impellitur. Quibus in memoriã dictorum reducitur. Natura enim fit, vt cùm te quidem veracem, aduersarium vero mendacem ostẽderis: tunc vel laudes, vel vituperes, & omnino supermoliaris. Est autem horum duorum alterum considerandum, aut quod is semper bonus, aut simpliciter: ille vero qđ his infestus, aut simpliciter. vnde vero tales boni aut infesti fiant, iam dicti sunt loci. Post hæc autem natura duce, quod iam demonstratum est, aut amplificandum, aut attenuandum est. opus enim est, vt quæ facta sunt pateãt, priusquam ipsorum quantitas explicetur. nam et corporum incrementum ex pręexistẽtibus est. Vnde autem amplificandum attenuandumq; sit, iam pridẽ expositi loci nobis sunt. Postea vero cùm iam & qualia sint, & quanta sint, patefactum est, in affectus auditor impellẽdus est: qui sunt commiseratio, indignatio, ira, odium, inuidia, æmulatio, contentio: quorum etiam loci iam dicti sunt. Quare illud iam restat, vt prædicta in memoriam reducantur. quod sic conuenit facere, sicut in exordijs nõ recte pręcipiunt faciundum. nam vt facilia intellectu sint, sæpius idem dicere iubẽt. Verum ibi quidem res summatim dicenda, ne auditores de quo sit iudicium ignorent: hic vero ea quibus demonstratum est, per capita repetenda. Initium autẽ repetitionis, quando persoluit iam quę pollicitus est, quare et quę dicenda erant, & de quo dicendum. repetuntur autem per collationem eorum quæ ab aduersario dicta sunt. Conferuntur igitur aut quæ de eodem ambo, aut quæ opposita dixerunt. sed hic quidem hęc de hoc, ego vero hęc, & propter hęc. Aut per illusionem: vtputa, Et hęc quidẽ hic: ego vero hęc, atq; hęc. Et sic, quid iste nunc faceret, si hæc atq; hæc demonstrasset, & non illa? Aut per interrogationem, quid nõ demõstratum est? Et econtra, quid ab isto demonstratum est? Aut igitur sic, aut per collationẽ, aut ordine quo dicta sunt pri⁹ tua. Et rursum, si ita vis, quæ aduersarij dixerunt, seorsum. Fini vero dissoluta maxime, atq; per articulum oratio idonea est, vt peroratio non oratio sit: Dixi, Audistis, Habetis, Iudicate.

Librorum Trium artis Rhetoricæ finis.

AVERROIS CORDVBENSIS IN LIBROS RHETORICORVM ARISTOTELIS PARAPHRASES,

Abramo de Balmes interprete.

LIBER PRIMVS.

Præfatio libri diuiditur in duo capita.

Caput Primum. De libri necessitate, & cui scientiarum attineat.

Rhetoricam affinẽ esse artis Topicę.

ARs quidẽ Rhetoricę affinis est arti Topicę: quoniam ambę vnum finem intẽdũt, qui est eloqui cum alio, ex quo neutra istarũ artium homo secũ ipse vtitur, sicut est dispositio artis Demõstrationis: sed vtitur eis cum alio, et quodammodo cõueniunt in vno subiecto: ex quo ambę largiuntur speculationẽ in omnibus rebus. & earum vsus est cõmunis omnibus: hoc est, ꝙ vnusquisq; hominum naturaliter vtitur orationibus topicis, & orationibus rhetoricis. Hoc autem ita fuit: quia neutra earum est scientia determinata in se inter scientias. & hoc, quia scientiæ habent subiecta propria, & singuli homines vtuntur eis particulariter. Ex quo autem ambæ istæ speculãtur ambitum entium, & ambitus scientiatum speculatur ambitum entium: ambitus itaq; entium est quodam modo communis ambabus. Quando autem istæ duæ scientiæ sunt communicantes, iam sequitur ꝙ speculatio dę eis sit vnius artis, quæ est ars Logicæ. Reperitur autem vnusquisq; hominum vtens aliquo modo rhetorica, & perueniẽs in aliquam eius mensuram. & hoc secũdum duas species orationum, quarum vna est contentio, & secunda doctrina & directio. & magis fit hęc in proprijs subiectis huius artis, quæ sunt sicut accusatio, & defensio, & reliquæ orationes, quę sunt ex rebus particularibus. plures autem eorum reperiuntur, qui perueniãt in eorum intentum hoc opere. Quidam vero homines sunt, qui hoc agunt contingenter: & quidam sunt, qui hoc agũt cõsuetudine & habitu firmo. Notum autem est ꝙ qui ageret hanc artem habitu firmo, præstantior sit, ꝗ ille, qui id ageret contingenter, quando autem hoc ita fuerit, qui ageret illud habitu firmo & sciret causam, qua ageret suam actionem, esset perfectior et dignior. Hęc autem est res, quã scit vulgus, & eo magis singulares egregij. & ideo debuerunt partes huius artis describi in aliquo libro. Non sufficit autem id quod reperitur ex hoc naturaliter solum, neq; consuetudine: sicut est dispositio plurium artium syllogisticarum.

Aduersus eos, qui ante Aristotelem de arte Rhetorica scripserunt.

Quilibet autem nostrorum maiorum, qui locutus est de hac arte, de nulla re, quæ sit conformis parti necessarię fuit locutus, neq; de re, quę magis digna est, ꝙ sit artificialis. & illæ sunt res, quę faciunt cadere veritatem oratoriã, & præcipue rationes quę vocantur in hac arte enthymemata, quæ sunt basis verificationis, quæ inuenitur in hac arte, hoc est quę fit ex ea per se. Hi autem non loquuntur de rebus, quę faciunt cadere veritatem oratoriã omnino, nisi de enthymematibus quæ sunt digniora ad hoc. Veruntamen qui loquuti sunt, multiplicarunt verba, quę sunt extra verificationem: sed concurrunt vt res adminiculãtes casui verificationis: sicut est sermo de terrore, & misericordia, et ira, et passionibus animalibus his similibus, quæ non disponunt modum rei, cuius expositio intẽditur primo & per se: sed disponunt modum boni iudicantium et contendentium: immo dirigunt ad veritatem, non efficiunt ipsam. Et si inueniretur ea res partium Rhetoricæ in quibusdã ciuitatibus, quæ reperitur nunc, nõ esset vtilitas ei de quo loquuti sunt isti de Rhetorica: licet iam loquuti sint de eo sermone expedienti. Et sunt ciuitates, in quibus nõ discernit statutum earum coram iudicibus res, quæ inclinant iudices et cogunt eos ad alteram duarum rerũ: sed discernit res, quæ faciunt cadere veritatem solum. Et hoc, quia hominum ciuitatum hoc tempore reperiuntur duæ sectæ. Quædam enim earum est, quæ sibi videtur ꝙ conueniat ꝙ confirmentur statuta, quibus homines ciuitates corrigantur secũdum animas ciuiũ omnibus rebus, quę impressionem habent ad verificationem: siue fuerint res facientes cadere verificationẽ, seu res extrinsecę. Et quędam earum est, quę prohibet meminisse alicuius rerum, quę sunt extrinsecus, & pręcipue corã iudicibus: sicut res est in loco incolatus Philosophorum, & Athenarum, & aliarum ciuitatũ Græcorum. Quidam autem visi sunt sibi, ꝙ vsus omnium rerum habentium impressionem ad verificationẽ confirmationis rerum, quarum confirmatio intẽditur modo rhetorico, est maxime conueniens, & si hac regula vteretur aliquis homo, conuenit ꝙ eius vsu sit peritus huius artis, annosus, morigeratus. Significat autem ꝙ rebus quæ extrinsecus sunt, non sit magna vtilitas ad hanc artem: quia qui intendit cõfirmare aliquam rem coram iudicibus, aut confirmaret rem quę est, aut quę non est solum, hoc est ꝙ ipsa fuerit, aut non fuerit. & hoc quando legislator decreuerit, ꝙ illa res, de qua est accusatio sit magna aut parua, & ꝙ sit iustitia vel iniquitas. aut confirmaret ambas res. & hoc, quando lex non decreuerit illam rem, de qua est sermo. Vsus vero passionum ad confirmationẽ, ꝙ in re sit iniquitas, vel iustitia, est impossibilis. & hoc, quia passio per amorẽ vel odium fit rei particularis: iustitia autem, & iniquitas sunt res vniuersales. Per vsum vero earum, quãdo res fuerit, aut non fuerit, est eis impressio quædam, sed non inferunt ipsam rem esse aut non esse per se: sed inclinarent iudicem, ꝙ dicat ꝙ sit veridicus de ea re, de qua argumentatus est: aut non fuerit veridicus, absq; eo ꝙ noui ter facta sit iudici aut aduersario verificatio ad hoc de re, de qua est sermo. Iam autẽ oportet quòd ipsa statuta sint decernentia, ꝙ res sint iniquitas aut iustitia: iudicium autem ꝙ res sit huius singularis aut nõ sit, est iudicum. & harum ex causa ipsi iudicãnt paucas res. Et hoc duabus rebus. Primo, quia raro est ꝙ reperiatur iudex, qui possit discernere res secundum suam veritatem, & ponat hanc rem esse iniquitatem, & hanc iustitiam, nisi per pausillum temporis: plurimi autem iudices qui reperiuntur in ciuitatibus, pro maiori parte temporis non habent hanc potestatem. Secundo autem, quia ad constituẽdum ꝙ res sit iustitia aut iniquitas, indiget ipse constituens illa statuta tempore prolixo, hoc autem non cõtingeret pauco tempore, quo cadit controuersia de re coram iudice. Per locum autem istarum duarum rerum difficile esset iudicibus iudicare, ꝙ hæc res sit iustitia aut iniquitas, & vtilis aut noxia: sed iudicãt, ꝙ ceciderit res ab hoc homine, aut nõ inciderit; & hoc propter eius manifestationẽ, & quia est res, quam impossibile est ꝙ instituens imposuerit raro. Quando autem res ita fuerit, notum est ꝙ illi, qui loquuti sunt de Rhetorica ex rebus quæ sunt extrinsecę, hoc est de exordijs & narrationibus & affectibus,

bus, & illis quæ talis conditionis sunt, nõ sunt loquuti de aliqua re quæ concurrat in oratione concursu partis: sed sunt loquuti de rebus quę cõcurrũt cõcursu passionum, sed non sunt loquuti de aliqua rerum, quibus fiũt verificationes artificiales, quæ primo sunt ipsa enthymemata. Quia autem nos videmur nobis, ꝙ enthymemata sint basis huius artis, credimus ꝙ oratio, quæ fit ſm modum iudicij & controuersiæ coram iudicibus, & oratio quę fit ſm modũ directionis & doctrinæ, sint vnius artis, quæ est hęc ars. his vero, qui loquuti sunt de hac parte Rhetoricæ, oportet ꝙ non attribuant huic arti ex sermonibus huius artis nisi illum qui fuerit ſm modum controuersię, & iudicij: neq; de omnibus speciebus quibus fit iudicium: sed de viliori specie, quæ sunt res noxiorum, de quibus fit iudicium coram iudicibus. De iudicio vero quod fit in impositione institutorum, non habet vtilitas in eam partem Rhetoricę, de qua hi loquuti sunt: ex quo isti non loquũtur de aliqua re ipsorum enthymematum, sed ipsi putant ꝙ ex quo loquuti fuerint de rebus, quibus vituperatur res, aut commẽdatur, ꝙ iam loquuti sint de omnibus rebus, quibus vtunẽ sermones oratorij. Vti autem in oratione rebus quæ sunt extrinsecę absq; vsu rerum, quæ sunt corporis sermonum oratoriorum, est opus vile. Non est autem cuiuspiam dicere, ꝙ orationes, que sunt in iudicio, non indigeant cum rebus, quæ sunt extrinsecę aliqua re, quę sit corporis rei, ex quo in maiori parte ciuitatum instituta sunt, quę describunt quid sit iniquitas, & quid iustitia, & magnum aut paruum. & non indigetur in hac specie orationis, nisi eo quod inclinet iudices solum. & hoc diuerso modo à dispositione orationum, quę fiũt in rebus deliberatiuis: quia orationes deliberatiuę, quatenus vtuntur eis in peccatores, ex eo quod est vtile aut noxium, sunt magis conuenientes oratori q̃ orationes iudicatiuę, hoc est, quibus cõfirmetur, ꝙ illi fecerint iniquitatem, aut fecerint iustitiam. Et non est hoc in peccatoribus solũ, quia hæc est dispositio sermonis de rebus deliberatiuis cum sermone de rebus iudicatiuis. & hoc, quia iudices iudicant res, de quibus fuit deliberatio apud vulgus, quod est, ꝙ hęc res, de qua fuit deliberatio, sit vtilis aut noxia: & non est timendum ne iudices paruipendant eam. Quando autem res ita fuerit, loquẽs coram illis non indiget, ꝙ confirmet vltra q̃ res sit vtilis, aut noxia. & in hoc conuenit secum ipse iudex. & impossibile est ꝙ contendant propter coæquationem notitiæ plebis, & iudicis de vtili & noxio. Loquens vero coram iudice de rebus iudicialibus, indiget ꝙ caueant iudices, quando definiunt sermonem, ꝙ hoc sit iustum, aut hoc sit iniquum, quoniã notitia iustitiæ, & iniquitatis est res extranea apud plebẽ, homines vero sciunt illud per legem. & ideo possibile est ꝙ iudex admittat loquenti rem, quam intenderet confirmare, & nõ perueniat ei id iniquitatis aut iustitiæ, qđ est in ea. & ideo indiget loquens coram eis, ꝙ cognoscat res, quæ sunt iniquitas, & quæ sunt iustitia, & res quibus constituitur, ꝙ sint iustitia aut iniustitia. Et propter hũc locum inhibet statutum plurium ciuitatum loqui coram iudice de rebus quæ inclinarent & cogerent eos contra alterutram partium, sed permissum est eis loqui coram illis de rebus terminatis, ex his quas descripserat imponens statutum. Loquens vero de rebus deliberatiuis non indiget tali cautela, iudices enim vltra modum cauent dicere de re vtili ꝙ non sit vtilis: aut de noxia ꝙ non sit noxia: ex quo hoc est ex his, quæ deprimerent eorum gradum apud plebem propter coæquationem, suæ notitię, & notitię iudicum de illa. Quando autem res ita fuerit, igitur in rebus iudiciarijs Rhetor magis indiget notitia rerum, quę incidere faciunt in verificationem, q̃ indigeat ipse Rhetor in rebus deliberatiuis. Quoniam autem notum est ꝙ ille, ad quem fit sermocinatio de re, circa quam est controuersia, intendit verificationem & accessionem de rebus, quę attribuuntur huic arti: hoc aũt non fit nisi constitutione rei apud ipsummet quã scit ipsemet vtens: & hoc quia nos concedimus rem, quando videmus ꝙ iam constituta sit apud nos. res autem illa, qua constituuntur res modo oratorio, est ipsum enthymema, quoniam hoc est fundamentum verificationis: & eius basis de rebus, quibus ponitur hic modus verificationis, hoc est verificatio oratoria: enthymema autem est quædã species syllogismi: notitia autem syllogismi est pars artis Logicę. sicq; iam sequitur ꝙ Logicus sit, qui speculetur hãc artem, aut totam ipsam, aut quasdam eius partes. Manifestum autem est, ꝙ qui nouerit ex quot rebus componatur ratio, & qualiter fit, & quando fit, magis potest facere ipsum enthymema q̃ qui nouerit ipsum enthymema solum absq; ꝙ cognoscat syllogismum, qui est eius genus. At ille q exederet vltra hoc, & cognosceret quare fiãt ipsa enthymemata & differẽtias quę sunt inter enthymemata, & īter reliquos syllogismos, quibus vtuntur alię artes, habet maiorem potestatem q̃ ille. Notitia autem istorũ est artis Logicę: quoniam eiusdem potentię hoc est artis vnius & eiusdem est ꝙ cognoscat rem quæ est veritas, & eam quæ est similis veritati, rhetoricæ autem verificationes, & si non sint ipsa veritas, sunt similes veritati. Rursus quia homines ſm suam naturã sunt dispositi omni dispositione ad consistendum supra ipsam veritatem, & vt plurimum inclinantur ad ipsam, & afficiuntur ea: illæ autem, quę nobiliores sunt, ex quibus sunt ipsa enthymemata, sunt similes veritati: quoniam oriuntur plebi orta veritatis. id autem quod est simile veritati ingreditur scientiam veritatis, quę est scientia Logicę: quando autem res ita fuerit, iam declaratum est ꝙ imminutio istorum ab eo in quo loquuti sunt de re ipsius Rhetoricæ, fuit, quia non erat apud eos notitia Logicæ: & ꝙ reliqui qui loquuti sunt in Rhetorica, & qui vtũtur orationibus rhetoricis solum, pręter ꝙ pręmittãt scire has res quę sunt basis Rhetoricę, ipsi loquuntur de rebus, quę concurrunt in oratoria concursu ornamenti & decoris. quod fit in patulo rei et eius extrinseco, non de rebus quę graduantur in ea gradu eius, quo est consistentia rei & suum esse: & si iam putetur ꝙ in his quę fecerint, iam peruenerint ad vltimum orationũ rhetoricarum, et processerint in hoc processu rectitudinis & veritatis.

Caput Secundum. De Vtilitate artis Oratoriæ.

ORatorię aũt sunt duę vtilitates, quarũ vna est, ꝙ ea inducanẽ politici ad opa studiosa. & hoc, quia hoīes naturaliter declinãt in cõtrariũ virtutum rectarum. & qñ non cogunt eos sermones oratorij, pręualent eis contraria operum rectorũ. hęc aũt est res turpis, cuius author dignus est correctione, & inhibitione, hoc est ille, qui declinaret ad cõtrariũ rectorũ operũ: aut rector q nõ cogeret politicos sermonibus oratorijs ad rectas virtutes. Intẽdo aũt p rectas virtutes, eas quę sunt virtutes inter alterutros hoīes, hoc est inter ipsum & eius socium, quæcũq; res fuerit illa societas, non quo ad semetipsum. Scđa aũt vtilitas est, quia non contingeret, ꝙ vtaẽ demõstratione cum quolibet singulari hoīe de rebus speculabilibus quas voluerimus verificare. et hoc, aut quia homo iam adoleuit in famosis diuersis à veritate. quando autem processerit cõtra res in q̃bus adoleuit, vilescit eius persuasio: aut quia eius natura inepta sit ad receptionẽ demõstrationis omnino, aut quia impossibilis est eius manifestatio

festatio

festatio per illam ex illo pausillo, ex quo intēdit casum verificationis per eam. Et ppterea iam indigemus vt faciamus eādem verificationē per præmissas communes nobis et illi, ad quem est sermocinatio, hoc est per probabiles. Et in hac vtilitate communicat hęc ars cū arte Topicę: sicut meminimus de hoc in libro Topicę, iuxta verba nostra de rebus, qbus possibile est nobis q declaremus diuersa quæsita. Arti autem isti possibilis est persuasio duorum contrariorum simul, sicut est possibile hoc per rationem Topicam, & hoc, quia iam nos persuaderemus in adulterum, q faciat malū & q non faciat malum. Non intendo autē q nos faciamus ambas res simul vno tēpore, sed hoc faciamus vno tēpore & hoc alio tempore, sm q magis expędierit. Et hoc, quia valde fit q rei quod expedit vno tempore illius, contrarium expediat alio tempore. Ac etiā, quia quando res quæ constituunt rem, & suum cōtrarium fuerint apud nos consuetæ, & audiremus aliquem loquentem, qui iam tradiderit persuasionem cōtrarij qd' non est iustum, possibile esset nobis hac virtute q destruamus eius sermonem. Hæ itaq; duę vtilitates sunt in ipsa potestate, quæ est huius artis ad persuasionem rei, & eius contrarij: & non reperitur hæc positio alicui rei artium rationalium in his duabus artibus, hoc est Rhetorica & Topica. Et ambę istę artes sunt ęqualiter dispositæ ad persuasionem duorū oppositorum, hoc est, q neutra earum reperiatur vehemētioris aptitudinis ad persuasionem vnius duorum oppositorum q̄ ipsa sit ad alterum; sed aptitudo quę reperitur in ambabus ad persuasionem duorum oppositorū est ęqualiter. Rerum vero subditarū his duabus artibus, hoc est rerū, cum quibus persuadetur, & per quas persuadetur aptitudo ad receptionē persuasionis, nō est ęqualiter, neq; bonitas persuasionis in eis est æqualiter. Sed quādo res, quibus persuadetur, fuerint veri sermones oratorij, & topici, quibus vtitur, sunt magis vtiles & magis admirabiles. Non conuenit autem q opinemur q turpis sit homini fatigatio nocendi suis manibus, & nō opinemur q sit turpis fatigatio nocēdi sua lingua: cuius damnum est damnum proprium hominis, hoc est q fatigetur homo à nocendo per suam linguā damno vehementi, non solum damno quod est ipsius iustitiæ, sed etiam damno quod est ipsius iniquitatis. quoniam iam putatur, q hæc res reperiatur cōmunis omnibus virtutibus, quarū hæc ars est vna præter artem theoricam & moralem: & eo fortius in rebus magnis expedientibus, sicut est robur, & sanitas, & diuitiæ, et imperium, & similes istarum rerum ex expediētibus: hoc est, q singula horum bonorum apta sint, vt possidens ea iuuet alium à se vtilitate vehementi, quando vteretur iustitia, & noceret per ea damno vehementi, quando vteretur iniquitate: quoniam sanitate, & robore, & imperio homo vtitur ad damnum & ad vtilitatem, & sic est res Oratoriæ. Sicq; iam declaratū est, q hæc ars non speculetur alterum duorum oppositorum, sed speculatur ambo æqualiter, sicut est dispositio Topicæ, & q illa valde expediat ad hoc.

Q. q sit Rhetoricę opus.

Non est autem huius artis tradere persuasionem omnino, hoc est, q non sequatur ad eius actionem persuasio necessario, sicut actionem carpentarij sequitur esse sedis necessario, quando non fuerit ibi aliquod extrinsecus impediens: sed eius operis est q notificet omnia quæ traderent persuasionem rei, & conducat ea in illam rem, licet non ceciderit persuasio. Dispositio autem huius est sicut dispositio plurium artium: sicut est ars Medicinę, quia eius actionis non est sanatio omnino, sed eius operis est, q ex hoc prouentat vltimum rei, quod possibile est fieri in illa re, quæ intenditur sanari. Et ideo iam conuenit operibus harum artium, qui non fuerit futurum virorum, sicut sanat qui nō fuerit medicus, & persuadet qui non fuerit orator. sed verum opus est ipsius artificis. & hoc, quia finis sequitur hoc opus vt plurimum: illud autem vt in paucioribus. & sicut in Topica est syllogismus, & est, qui putatur esse syllogismus, sed nō est syllogismus, q est syllogismus falsigraphus: sic est in sermonibus persuasiuis, qui fiunt in hac arte, est qui tradit persuasionem, & est qui putatur esse persuasiuus absq; q ita sit. Sed ex quo falsigraphus non sit falsigraphus propter vim & habitum, quo efficit orationes falsigraphus: sed est falsigraphus, propterea qa intendit intuitu illarum orationum gloriam, et ipsa bona extrinseca: & hoc vt conducat ad putandum q ipse sit sapiens. Topicus autem est Topicus per habitum prouenientem ei ex ipsa arte. Sicq; consequēter sermones falsigraphi non sunt pars artis Topicæ, hoc est, q puref de eis q sint syllogismi Topici, quādo facti sunt vt huius finis, quando vero facti sunt ad modum tentationis, tūc sunt eius pars. Rhetor autē, ex quo est Rhetor propter res quæ sunt extrinsecę, sicut gloria & alia reliqua bona, et est Rhetor propter habitum huius artis; ideo orationes tradentes persuasionem, cū non sint persuasiuæ, sunt pars huius artis. quoniam quod intentum est per has orationes in hac arte est idem quod est intentum Sophisticę. Hoc autem ita fuit: quoniam intentum huius artis ex eo cuius persuasionem intendit est ipsa passio, vel ipsa passibilis qualitas. quando autem prouenerit hoc ab eo, non est differentia, siue eius prouētus sit ex orationibus psuasiuis vere, aut ex orationibus, quæ putantur esse persuasiuę, sed nō sunt persuasiuæ. Et si hoc opus intentū sit species eius, ad quē est sermocinatio; aut affectus est quoddam bonum illius, non Rhetoris, orationes quę putantur esse persuasiuę & non sunt persuasiuæ, ingrediuntur hanc artem, modo, quo orationes, quę putantur esse Topicę & nō sunt Topicæ, ingrediuntur artem Topicæ, ex quo non intenditur per illas deceptio. Si autem intētum Oratoris est, q prouentat ei aliquod boorum quę intendūt Sophistæ, oratio quæ putatur esse persuasiua, cùm nō sit persuasiua, quatenus est falsigrapha, est pars huius artis, & non ingreditur artem Topicæ. Licet aūt sit aliquis qui loquutus est de hac arte: cuius vtilitatum meminimus, attamen nō fuit locutus quatenus sufficeret de suis rebus, de quibus intenderamus habere sermonem ab initio rei. & hoc, quando referemus ex quibus rebus componatur hæc ars, & qualiter componatur. Id autem, de quo loquuti sumus ante hoc, est ac si non esset nobis primum intentum: ideo cōuenit q feramus hic sermonem de illis. Redeamus autē ad nostrum intentum, ac si nos incœperimus ab hoc loco.

TRACTATVS.

Caput Primum. De definitione Rhetoricæ, & eius diuisione.

INcipiamus aūt primo, et definiamus hāc artem, & enunciemus qd ipsa sit, & circa quæ sit. & hoc, qū nouerimus suū genus pximum, et suam differentiā ei propriam. deinde pcedemus hinc ad narrationē suarum partium ad modū resolutionis definitionis. Rhetorica aūt est vis amplectens in se onus psuasionis possibilis de qualibet rerū separatarū. Intēdo aūt per vim artē, quę agit in duo opposita, et eius finis nō sequitur suā actioē necessario. Intēdo aūt per amplectens in se onus, q ponat suū scrutiniū ad apprime perscrutandū actū psuasionis posis. Intendo aūt per posem psuasionē, posem ad hanc rem, de qua est sermo. hoc aūr fit ad vltimū eius qd' pose fuerit de illa. Et qū dico de qualibet rerū separatarū, intendo ac si diceretur de singulis singularibus,

ſingularibus, quę ſunt ſingulorum decem prædicamentorum. Et hæc eſt dr̃ia, qua hæc ars differt à reliquis artibus, de quibus putat̃ ꝙ tradant perſuaſionẽ de rebus, quæ ſpeculant̃. & hoc, quia oĩs ars docet, hoc eſt demonſtratione declarat, & largit̃ perſuaſionẽ de genere quod ſpeculat̃, nõ de oĩbus generibus. exẽpli gratia; qa Medicina docet Demõſtratiuã, & pſuadet de ſanitate & ægritudine & ſuis ſpeciebus: ſic & Geometria Demõſtratiuã docet, & Perſuaſiuã de magnitudinibus & figuris, quæ inſunt corporibus. Rhetorica vero laborat ad tradendũ perſuaſionem de oĩbus rebus cuiuſcꝙ pſenti fuerint, & quodcũꝙ fuerit illud genus, & ideo nõ attribuitur generi appropriato. Res vero, quæ efficiunt fidẽ huius artis, quædã ſunt, quæ ſunt artificiales: & illę ſunt quarũ eſſe eſt noſtri arbitrij & animaduertentiæ: & nos efficimus eas. Et quædã earum ſunt non artificiales: & ſunt illæ, quarum eſſe non eſt noſtri arbitrij & animaduertentię, ſicut ſunt teſtimonium, coactio, & ſtatuta & conſimilia eorum, de quibus infra fiet mẽtio.

Rerũ ſidẽ facientiũ aliæ artificiales aliæ non artificiales.

Artificialium vero rerũ, quarum nos ſumus efficientes, quædã ſunt res, de quibus iam pręceſſit & vſus eſt ipſis in arte alius à nobis; ſicut eſt acceptio cõtrouerſię per exẽpla conſueta, quæ poſita ſunt & famoſa. Quædã autem ſunt, quas nos nouiter inuenimus ad orationẽ, in qua eſt pſuaſio, & acquiſiuimus eas.

Artificialiũ genera tria.

Verificationes vero, quas nos facimus & nouiter inuenimus, ſunt triũ ſpecierum. Quarum vna eſt cõſtitutio loquentis, qua cõſtituit virtutem ſuę aſęqua cõuenit vt ſit veridicus. et ꝙ apud locutionem ſit ſm̃ diſpõnem ſui vultus & mẽbrorum, cuius mors ſit, ꝙ faciat occurrere in verificationem rei de qua eſt ſermo. ſicut eſt raritas, et põdus verborum, et alia pᷣter hęc. Virtus aũt, cuius hic eſt mos, eſt illa, quã Ariſ. vocat conuertibilẽ pᷣdicatione. Diſpoſitio autẽ, cuius hic eſt mos, eſt illa, quã vocat nobilitatẽ directionis verſus ipſum inceptum. Iã autem ſignificat̃ ꝙ virtuti ſit nomẽ ad verificationẽ, quia iuſti ſtudioſi veridici habent̃ cito abſꝙ ſermone, quẽ onere amplectant̃ de illa re; hoc autẽ fit de rebus manifeſtis ſenſui, quas putãt ꝙ ſenſerint eas: ſicut ꝙ religioſus aliqs biberit vinum, aut interfecerit quẽquã. Narrationes vero eorum de rebus latẽtibus ſenſum, & ſunt illę de qbus putat̃ ꝙ illud quod ſenſerant de talibus, aut cogitauerunt de eis, quando illæ res poſſibiles fuerint, ꝙ ſenſus ſuſpicaretur de eis, nõ verificantur de rebus, quę argumentantur de talibus rebus, abſꝙ ꝙ vtant̃ oratione ad conſtitutionem huius rei. Et ita eſt ſicut putauerũt id, de quo mentionẽ fecimus, ꝙ ipſi dixerunt de Rhetorica, ꝙ grauitas & virtus expediat ad capitulũ affectiõis ſolũ. Scd̃a vero ſpẽs verificationum eſt ſpecies, quę facit acqrere audienti affectũ quendã de oratione, quẽ ſequatur verificatio rei, de qua eſt oratio: qñ noſtra verificatio rei, et noſter aſſenſus illi nobis exiſtẽtibus ſub diſpõne lętitię & mœſtitiæ nõ eſt vna verificatio. & ſic, qñ eſſemus ſub diſpõne irę de aliqua re, aut ſub diſpõne cõplacendi nobis de ea. Hę aũt ſunt res, de quibus loquuti ſunt iſti, de qbus mentionem fecimus, ꝙ loquuti fuerint de hac arte. Tertia vero ſpẽs verificationum eſt cõſtitutio rei per ſermonẽ tradentẽ perſuaſionẽ, aut qui putatur ꝙ tradat perſuaſionẽ. & hoc de rebus particularibus, de quibus pſuadet hęc ars. Qñ autem verificationes huius artis fuerint his modis, manifeſtum eſt ꝙ ille, q valet pſuadere perſuaſione poſſibili de vnaquaꝙ re, eſt qui nouerit tres res. quarũ prima eſt ipſa notitia orationũ tradentiũ perſuaſione. ſecunda aũt eſt notitia morum & virtutum loquẽtis. tertia aũt eſt notitia affectuum audientis. & hoc, quãdo nouerit vnumquenꝙ affectum quid ſit, & ex qua re fiat, & quando fiat, & qualiter fiat. Hæc itaque ars eſt compoſita ex arte eloquentię, & ex arte morali, hoc eſt Politica. Non reperitur autem præcedentibus tractatus pᷣfectus de illius partibus, aut propter ſuã ignorantiã, aut quia iactant̃ præ alijs: & fierent ſibi auari de eo quod illis conſtiterit de hac re per locũ bonorum, quę ſunt extrĩſecus. Hæc ergo ars eſt pars artis Logicæ, quę ſimilis eſt Topicæ ex eo, ꝙ ipſa ſpeculat̃ duo oppoſita, & neutra earũ ſpeculatur rẽ determinatã ſpeculatione, qua tradat̃ prouẽtus veritatis. ſed tradunt ex ſpeculatione prouentũ eius, quod eſt infra veritatem. Iam aũt dictum eſt de hoc in præmiſſis ſermone ſufficienti.

Cap. Secundum. De inſtrumentis Rhetoricis.

COnuenit aũt ꝙ īcipiamus notificationẽ orationũ perſuaſiuarũ, et eius qđ appareat eſſe tradẽs pſuaſionẽ. Et dicamus ꝙ orationũ, qbus fit cõfirmatio et cõfutatio, ſicut ĩ arte Topicę, ſunt duę ſpẽs, quarũ vna eſt inductio, et id quod putat̃ eſſe inductio; ſecunda aũt ſpecies eſt ſyllus, & id quod putatur eſſe ſyllus.

Quæ argumentãdi ſpecies.

Sic orationes confirmãtes & confutãtes in hac arte ſunt duarũ ſpecierum: quarũ vna eſt ſimilis inductioni, quod eſt exẽplũ: altera aũt eſt, quæ ſimilis eſt ſyllo, quod eſt enthymema. Enthymema autẽ, quod putat̃ ꝙ ſit enthymema, & nõ eſt enthymema, aſſimilatur illi ſyllo, qui putatur ꝙ ſit ſyllus, cũ non ſit ſylls. Et ſic exẽplum quod putat̃ ꝙ ſit exẽplum, & non eſt exẽplum, ſimile eſt illi inductioni, quæ putat̃ ꝙ ſit inductio, cũ nõ ſit inductio. Igitur enthymema eſt ſylls rhetoricus, & exẽplũ eſt inductio rhetorica. Oratores aũt (qñ aĩaduertitur ſuum negociũ) manifeſtatur ꝙ faciãt ſummã verificationũ, quæ fiũt in oratione ſm̃ has duas ſpecies, hoc eſt, aut exẽplo aut enthymemate. & hoc, quia ipſi intendũt hoc ſuo ope aſſimilationem inductiõis & ſylli. Id aũt quod agit ex hoc, agit illud inquantũ eſt verum exẽplum, & verũ enthymema: aut inquantũ putatur de eo ꝙ ita ſit. Iam aũt declaratum eſt in libro Priorum, ꝙ oĩs verificatio fiat per ſyllm, et ꝙ inductio & exẽplum faciãt acquirere verificationem, quatenus in eis eſt de vi ſylli. Quid vero ſit ſyllus, & quæ ſit dr̃ia inter eũ et inter demõſtrationẽ, iã dictum eſt in libro Topicorum: & iã declarata eſt ibi ẽt dr̃ia inter ſyllm & inductionẽ. Inductio aũt & exẽplum conueniũt in eo, ꝙ ambo cõſtituunt, ꝙ hæc res ſit ita, aut nõ ſit ita, propter eſſe huius rei aut non eſſe eius in ſuo ſimili. Enthymema aũt & ſylls conueniũt in eo, ꝙ ambo ſunt oratio, in qua poni͂t aliqua res, & infert̃ ex ea alia res. Qñ aũt res ita fuerit, manifeſtũ eſt ꝙ in vnoquoꝙ iſtorum generum orationis ſit ſpẽs rhetorica, ſpẽs topica, & ſpẽs demonſtratiua, & ſpẽs ſophiſtica: quia ſicut repiuntur in his artibus inductio & ſyllus, ſic in rhetorica repiuntur exẽplum & enthymema. Sed differunt in his artibus per modũ faciendi, hoc eſt in arte Demõſtrationis, & in arte Topicæ. Sylls aũt topicus eſt tutior q̃ꝫ inductio: exẽplũ vero in rhetorica eſt magis pſuaſiuum q̃ꝫ enthymema, qa magis procedit contradictio in enthymema q̃ꝫ procedat in exẽplum. Cauſam aũt huius nos ferremus in medium poſt hęc, ac ẽt qualiter faciamus has res. hic vero conuenit ꝙ determinemus hos duos modos pſuaſionis, hoc eſt enthymema & exẽplum. Et dicamus ꝙ oratio pſuaſiua aut largitur pſuaſionẽ uni homini, aut vniuerſitati hominũ, aut pluribus hoĩbus. Ac ẽt quędã eſt, cuius perſuaſio fit de re vniuerſali, & q̃dã eſt, quę fit de re particulari, & vtriuſꝙ iſtarũ, quædã eſt cuius pſuaſio eſt nota per ſe, & quædã eſt cuius pſuaſio eſt per aliud. Eius aũt, cuius pſuaſio eſt per aliud in particularibus, ſunt duę ſpecies. Quarũ vna eſt, ꝙ diceret qſpiã, qa ita eſt generi, eſt ita per talẽ locũ ſicut eſt ſermo dĩtus, ꝙ po-

tus oxymellis expediat tali, qa est febricitans: hoc aũt est, qđ dicitur enthymema. Secunda aũt species est, ꝙ dicatur talis ita sit, quia ipse est sicut talis, sicut ꝙ talis diceret, ꝙ talis recipiat vtilitatẽ potus oxymellis, qa recepit vtilitatẽ de eo, & hoc est, qđ vocatur exẽplũ. Ars aũt ista nõ vtitur orationibus ꝑsuasiuis, quę sunt ꝑsuasiuæ vni hoĩ: qa hoc est infinitũ & ignotũ vtentis, & ideo hæc ars nõ fit ex pręmissis laudatis, hoc est creditis, q̃ creduntur sun vni hoĩum, q̃ sunt opiniones, q̃ nouiter fiunt hoĩbus apud desyderiũ et appetitum: sed vtiĩ laudatis apud plures aut oẽs, siĩi modo, quo vteretur ars Topica. Qñ ãt res ita fuerit, id quo differt syllĩs, q fit in arte Topicę, et ĩ arte Demõstrationis ab enthymemate qđ fit ĩ hac arte, ẽ, qa syllĩs regulaĩ regula, qua oratio concludit necessario: enthymema vero regulãt suas ꝓmissas regula consueta, ꝙ ei assentiatur à plebe. Hoc aũt est ecõuerso regulę artificialis. et videnĩ sibi, ꝙ hoc sequatur ex ꝑte artis, nõ ex ꝑte rei in se. Ac etiã qa regula artificialis determinat ꝙ declarenĩ ĩ illo oẽs eius ꝓmissæ necessariæ ad declarationẽ illi⁹ q̃siti: plebs aũt nõ valet intelligere illationẽ conclusionis, q̃ inferĩ ex plurib⁹ ꝓmissis. Ac etiã, qa ipsi nõ ponũt distantiã inter conclusionẽ, et rẽ ex qua seqtur conclusio, hoc est, ꝙ ipsi nõ declarent syllĩos ꝑ duas ꝓmissas simul cũ conclusione, sed inducunt vnã ꝓmissam, deinde cõnectũt eã cõclusioni. Sicut dñt, hic deambulat nocte: ergo est latro, & non dñt, ꝙ oĩs qui deambulat nocte sit latro, q̃ est ꝓmissa maior. Ac etiã qa enthymemata vt plurimũ fiũt de rebus contingentibus, qđ manifestũ est de rebus deliberatiuis: qa nõ consuleret vnus alteri de re necessaria ĩ esse, neq; de impossi in esse. et ꝓmissa maior in talibus materijs est falsa ẜm ꝑtem, quã non declarãt hoĩes in syllĩs, qui fiunt in hac arte, vt non intelligatur falsitas q̃ in ea est. Ac etiam ex quo syllĩ boni vtiles in hac arte sunt duarũ spẽrum: aut syllĩ qui componũtur ex ꝓmissis, quarũ persuasio est manifesta per se: aut ex ꝓmissis, quarũ ꝓmissæ declarãtur ꝑ alias ꝓmissas secũ ꝑmistas: et si nõ, non declararetur earũ laus. Sicq; iam aduenit necessario in hac secũda spẽ, ꝙ dificilis fiat cõpositio ꝓmissarũ, quas regularet regula artificialis loco multitudinis ꝓmissarũ, & ꝓtractio moræ tpis, quo oẽs illæ declaranĩ, & regulanĩ regula artificiali. & hæc est res, qua nõ fiũt ꝓspera opa iudicũ, immo defatigãt loquẽtem corã eis, ꝙ eius sermo sit simplex nõ amplectens onus: sicut est cõsuetudo plebis in hoc. qa qñ fie sermo, q nõ est talis dispositionis, non traderet ꝑsuasionem, hoc est, ꝙ res sit, aut non sit, & ꝙ qñ est, sit laudabilis aut nõ laudabilis. Sicq; etiam, qñ faceremus verificationẽ ꝑ modũ acceptionis similitudinis, & perscrutatũ & positũ fuerit ẜm modũ inductionis, accidit difficultas, quã descripsimus de ꝓtractione morę & multiplicatione. Qñ aũt hoc ita fuerit, igitur syllogismi rethorici, qui sunt enthymema & exẽplũ, fiũt de rebus, de qbus fit syllĩs & inductio simpĩr. Res aũt illæ acceptæ sunt ẜm altã descriptionẽ, q̃ fit descriptio, qua accipiebantur in syllĩo & inductione. Qñ aũt fiunt illæ res ẜm descriptionẽ, q̃ declarata est in libro Priorũ, exẽplũ redderetur inductio, & enthymema syllĩs. Illa autẽ descriptio est acceptio syllogismi, et discretio ꝓmissarum paucarũ breuium: qa persuasio vt plurimũ fit ꝓmissis paucis breuibus, aut ꝓmissis, q̃ sunt in vltimo manifestationis et cautelę ab eo qđ earũ latuerit. Ac etiam ꝙ illud, qđ est laudabile in hac arte, sit hypothesis, cuius spẽs inferens ferat in id qđ infertur. qa qñ exprimeret homo inferens, & illatum esset, ac si mentionẽ fecisset bis de re, & esset nugatio apparens, & ẜm hoc noo declararetur medio termino per syllogismũ nisi semel, & non experimento, sed per vnũ sĩe, & esset ipse syllogismus necessario enthymema, hoc est imminutus alterasuarum præmissarum; & ideo vocatur enthymema, ex quo altera earum est insinuata: & inductio necessario est exemplum.

Caput Tertium. De generibus præmissarum huius artis.

PRemissę aũt rhetõricę syllogismi sũt necessarię, & hoc in paucioribus. & fiunt contingentes, & hoc vt plurimũ: qm̃ plurimũ ꝑscrutationis vulgaris est eius, qđ contingens est esse cuiusdam dispositionis: et cõtingens est ꝙ nõ sit illius dispositionis. hoc aũt manifestum est de rebus, de qbus est deliberatio. & hoc, qa oẽs illę sunt res factę ab hoĩe. impossĩe aũt est ꝙ res factæ ab hoĩe sint neq; necessariæ ẜm esse, neq; impossĩes ẜm esse: cõclusiones aũt necessariæ sunt per se ex ꝓmissis necessarijs, contingentes aũt ex ꝓmissis contingentibus. Enthymematum aũt q̃dam sunt, q̃ fiunt ex ꝓmissis laudatis seu icotibus, & q̃dã sunt ex signis. Intendo autẽ per ꝓmissas laudatas seu icota, eas q̃ non sunt signa: sicut ꝙ expediat bñfacere bonis, & malefacere malis. Per signa aũt intendo res q̃ significẽãt esse rei in aliqua re. Et ambæ istæ spẽs ꝓmissarum reperiũtur in materijs necessarijs, & cõtingẽtibus, hoc est icotibus & signis: & nõ reperiunĩ solũ in contingentibus vt in pluribus. Sed in contingẽtibus æqualiter, & sunt illæ, quarũ ꝓportio ad ꝓmissas contingẽtes vt in pluribus, est ꝓportio earũ, q̃ sunt vt in pluribus ad necessarias, & est ꝓportio totius & ꝑtis. qa veritas necessariarum est magis vĩis q̃ veritas contingentiũ vt in pluribus: ex quo necessariæ sunt totius subiecti. Contingentes aũt vt in pluribus nõ sunt totius: & sic etiã ꝓportio, contingentiũ æqualĩr ad contingẽtes vt in pluribus est, talis ꝓportio: hoc est, ꝙ contingẽtes vt in pluribus verificantur de maiori ꝑte suorũ subiectorũ q̃ verificenĩ contingentes ęqualiter. Signorũ aũt, q̃ accipiuntur terminus medius, q̃dam sunt, quorũ terminus medius est vniuersalior minori extremitate, & ꝓprior maiori. Et q̃dã eorũ sunt, quorũ est vniuersalior ambabus extremitatibus. Et q̃dam eorũ sunt, quorũ est ꝓprior illis. Illud aũt, cuius est vĩior extremo minori & ꝓprior maiori, componitur necessario in prima figura. qñ aũt fit in materia contingenti vt in pluribus, est illud qđ antiqui vocãt sĩe. Exẽplum aũt eius in materia necessaria est: hęc mulier hẽt lac, ergo iam peperit. in contingenti aũt vt plurib⁹ ẽst: talis accingit sibi gladiũ et cõgregat hoĩes, & non habet inimicũ, ergo vult deficere à rege. Exẽplum aũt contingẽtis æqualiter est: talis fatigatus est: et qui fatigatur febricitat: ergo talis est febricitans. & hoc est qđ vocaĩ sĩe. Illud autẽ, cuius est cõmunior ambabus extremitatibus cõponitur in secũda figura; sed non concludit nisi ẜm apparẽtiam. exẽpli gratia in materia cõtingenti vt in pluribus, est sermo dicentis; Socrates anhelat frequẽter: anhelãs aũt frequẽter febricitat: ergo Socrates febricitat. qa contingeret ꝙ ambę hæ ꝓmissæ sunt veræ: & conclusio falsa, ex quo contingit, ꝙ Socra. anhelet frequenter ꝑꝑ eius cursum. Quia aũt hoc latuit plures hoĩes: qñ ipsi aspiciunt has ꝓmissas veras, ꝙ concludant falsum, putant ꝓpterea ꝙ iam depẽdeat falsum ex illis, & intẽdũt destruere ꝓmissas, hoc aũt dificile fit eis occasione veritatis illarũ, & propterea hñr ꝑplexi. Illa vero, cui⁹ medius terminus fuerit vniuersalior ambabus extremitatibus, cõcludit in tertia figura ꝑticulare nõ vĩe: sed in hac arte accipitur eius cõclusio vĩis. Exẽpli gratia, in materia necessaria est sermo dicentis: cunctæ res sunt in mũdi sphæra: res aũt oẽs sunt in tpe: tempus ergo est mundi sphæra. In contingẽti aũt est sermo dicentis: philosophi sunt iusti, qa Socra. est philosophus & iustus. Actiones aũt, quę fiunt in tertia figura & secũda, appropriãnĩ noĩe signi.

Illæ

Illæ aũt, q̃ fiunt in prima figura, appropriant̃ noĩe pbationum. Illa autem, quæ est secundæ figuræ, est proprior noĩe signi, q̃ ea quæ est tertie: sicut ea, quæ fuerit in cõtingenti vt in pluribus, appropriat̃ noĩe similis. Si aũt fuerit contingẽtis ęqualiter, appropriat̃ noĩe enthymematis similis. Sicq; ex hoc sermone declaratũ est, quid sint laudatę seu icota, & pbationes, & signa: & quę sit dr̃ia inter ea. Id aũt, quod declaratum est de orationibus syllogisticis sm̃ veritatẽ est in libro Priorum: qa ibi declaratũ est quid sit sylls̃, & quot sint genera orationũ syllogisticarũ, & de singulis eorũ declaratum est quis illorum sit sylls̃, & qui non sit sylls̃.

Quo pacto differant, ac conueniant exemplum, & inductio.

Caput Quartum. De Exemplo.

EXemplum vero iã declarauimus in his quę pręmissa sunt, q̃ sit inductio quędã. Sed differt ab inductione, quia nõ procedimus in eo ex particulari ad declarationẽ rei vniuersalis, sicut pcedimus in quibusdã speciebus inductionis: neq; ex vniuersali ad particulare, sicut pcedimus in aliqbus speciebus inductionis. & hoc, qñ declarauimus in vniuersali, quod cõstituimus per inductionẽ aliud particulare pter particularia, quorũ inductione cõstituimus ipsum vniuersale. Et cõuenit secum, qa procedit ex particulari ad particulare pp cõnexionẽ eorũ in re vniuersali. Qñ autem cõiunxerimus ambas res simul in inductione, hoc est, q̃ procedamus in ea ex particulari ad vniuersale, & vltertius ex vniuersali ad aliud pticulare: hoc quidẽ opere processimus ex particulari ad particulare mediante ipso vniuersali, sicut est dispositio exẽpli. qm̃ in exemplo pcedimus ex particulari ad particulare pp eorum conuenientiam in re vniuersali, qñ enunciatio translata ab vno illorũ duorum ad alterum reperit̃ in particulari notiori pp illud vniuersale: aut putaĩ q̃ reperiatur in eo pp illud. Si aũt non, nõ verificaretur trãslatio ex particulari ad particulare: nisi esset ibi vniuersale, propter quod esset essę illius enũciationis in particulari notiori. Exẽplum aũt eius, quod inductione accidit ex hoc, hoc est: qñ trãslatio fuerit ex particulari ad particulare media trãslatiõe ad vl̃e, est, vt sermo eius, qui dixerit: Heus rex, ille talis quęrit esse de numero repositorum vasorum tui vsus, qui iã fuerat de numero tuorum inimicorũ: ideo nõ tradas ea illi, quia ille versutia vtitur: vt extẽdat manũ in regẽ: qm̃ talis petierat hoc ex tali rege, & talis ex tali rege, & noluerunt assentire illis timore ne dolo interficiat suum regẽ. Ille. n. qui dixerat hunc sermonẽ, iã posuerat translationẽ ex particulari ad particulare mediante vniuersali, quod est, q̃ quicunq; fuerat de numero inimicorũ regis quęrẽs ingredi repositionẽ vasorũ vsus regis, intẽdit ipsum dolo interficere. Nisi quia, licet nõ sit manifestum in hoc vniuersali, quod descriptũ est in aĩa in potẽtia ipsum opus translationis ex particulari ad particulare: qñ tñ translatio eius sm̃ cogitationẽ fuerit ex maiori parte particulariũ esset inductio, si aũt ex vno illorũ aut ex minori parte, esset exẽplum. Sufficiat autẽ hic oratio de his rebus, quibus dicantur ipsa exempla.

Caput Quintum. De Enthymemate.

SErmo vero de dr̃ia enthymematũ ex parte rerũ, ex quibus fiũt est profundus & latẽs: & est maxime necessitatis, vt declarabimus hic. Causa aũt eius pfunditatis est, quia enthymemata fiunt in oĩbus decẽ prædicamentis, sicut fiunt syllogismi topici. Sed quædã enthymemata sunt, quæ fiunt in materijs artium: sicut sunt enthymemata, quæ fiunt de rebus vniuersalibus, & pticularibus in arte medicinę, & in alijs artibus. Hæc autẽ conuenit q̃ fiant in his artibus sm̃ modũ faciẽdi demonstrationes in illa arte, non sm̃ modum, quo facit ea Rhetor in materia, cui appropriatur Rhetorica: sicut q̃ ferret in illa eam partẽ Rhetoricæ, & reliquas res, qbus fiunt orationes rhetoricæ. Et ex his rebus, conuenit q̃ numerentur in hac arte res, quæ sunt dr̃iæ enthymematum: nõ ex illis rebus, quas contineret ars. Quanto aũt maioris cõitatis fuerit oratio, tanto maioris conuenientiæ fuerit: vt ea vtat̃ in pluribus rebus, quanto aũt minoris cõitatis fuerit, conuenientior fuerit vt sit pars artis appropriatæ. & ideo loca magis cõia sunt q̃ syllogismi rhetorici, & syllogismi topici. Et hæc loca repiuntur cõia rebus logicis, & naturalibus, & moralibus: hoc est arbitrarijs. & hoc sicut sunt loca à maiori, & à minori: quæ numerant̃ in secũdo libro Topicæ. & hoc, quia ex his locis nõ fiunt syllogismi in reliqua harũ trium artium quarũ meminimus. sed in cũctis, ex quo non fiunt ipsamet, sed earũ vis est ea q̃ fit. Spẽs vero sunt ipsę pmissæ, proprię singulis artibus pticularibus, sicut sunt pmissę ex qbus fiũt syllogismi de rebus naturalibus: & nõ fiunt ex eis syllogismi de rebus moralibus, neq; ex his, quæ sunt moraliũ, fiunt syllogismi de rebus naturalibus. Quãdo aũt res ita fuerit, igit̃ ex ipsis locis nõ construit̃ syllogismus in aliqua determinata arte: ex quo illud qd' formatur, est cõmune pluribus, q̃ sit vna ars. Species vero sunt, ex qbus construũtur syllogismi, ex quibus cõponitur ars, quę species sunt illi pprię. Sed species, quarũ intentio nostra est meminisse in hoc libro, non sunt ipsæ præmissæ veræ. qa si ita esset, tunc syllogismi rhetorici essent veri syllogismi, & nõ essent syllogismi topici, & eo fortius rhetorici. Enthymemata autẽ, quæ fiunt in hac arte, vt plurimum construunt̃ ex his speciebus, quæ appropriatæ fuerint singulis tribus generibus oratoriæ: & ei quod vl̃e fuerit ipsis tribus generibus, quę postea definiẽtur. Iam aũt expedit, vt fiat de his rebus, sicut factum est in libro Topicæ. & sicut facta est tibi mentio de materijs rerum topicarum diuisis per loca & spẽs, sic expedit q̃ diuidamus hic res, ex quibus fiunt enthymemata in loca & spẽs. Species aũt sunt ipsæ præmissæ vl̃es, quæ fiunt in singulis artibus. Loca autem sunt pręmissę vniuersales, quarum particulares fiunt in singulis artibus. Expedit aũt, q̃ primo loquamur de his speciebus: deinde vlterius de ipsis locis. & hoc, qñ primo inceperimus, & definiemus genera rerum appropriatarũ huic arti, hoc est, generi subiectorũ huius artis sibi appropriatorum. qñ autem ea definierimus, tunc incipiemus numerationem fundamentorum singulorum ipsorum per se.

Caput Sextum. De triplici genere Causarum.

REperta aũt sunt genera rerum, quas speculatur Rhetorica ex rebus arbitrarijs, esse tria genera: sicut tres reperiunt̃ species audientiũ orationẽ rhetoricã, et hoc, quia locutio ex tribus cõnectitur: ex loquente qui est orator: & ex eo, cui fit sermo: & ex eis, quibus expedie oratio, qui sunt audiẽtes. Finis aũt orationis flectitur ex oĩbus his ad audientes. Audientium aũt indubitanter est aut ipse litigans, aut iudex, aut ille, cui intendit̃ tradi persuasio. Iudex aũt aut iudicat de rebus futuris, quæ sunt ipsę vtiles & noxię: aut ex his quæ iã sunt: quarũ quædam insunt hoĩ suo arbitrio, illæ aũt sunt virtutes & vitia: & quædã insunt homini sine suo arbitrio, sed ex alio hoĩe, quæ sunt sicut iniqtas & iustitia. Iudex aũt rerum futurarũ est princeps. iudex vero rerum præsentiũ est ille, quẽ præposuerit ipse princeps: sicut est iudex harum nostrarum regionũ. Litigator vero litem habet vi rei rhetoricę. Sicq; ergo tria sunt genera orationis rhetoricæ, videlicet, Deliberatiuũ, & Iudiciale & Demonstratiuũ. Enthymema vero deliberatiuum quoddã est ipsa permissio, & quoddã est ipsa prohibitio. & hoc, quia omnis

consulens

consulens siue cõsulat vni homini ciuitatis de eo quod sibi ꝓprium fuerit, aut cõitate hoium ciuitatis de eo, quod sibi fuerit cõe, semꝑ cõsulit oratione, quę est persuasio & dissuasio. Persuasio aũt est oratio deliberatiua, qua intenditur ꝑsuasio, ꝙ res expediat ꝙ fiat. Dissuasio vero est oratio, qua intenditur ꝑsuasio, ꝙ res expediret ꝙ nõ fiat. Et iam sub hia ingreditur ꝓceptum, & inhibitio, & increpatio, et reconciliatio. hæc aũt nõ differũt nisi descriptione loquẽtis, et eius cui fit sermo. Quia ꝓceptum est, ꝙ oratio fiat à prĩcipe ad inferiorẽ. Si aũt fieret ab inferiori ad principẽ, esset supplicatio. Iudicialis vero orationis sunt etiã duæ spẽs: accusatio, & defensio criminis. Defensio autẽ criminis est q̃libet oratio, qua intendit̃ ꝙ illud, qđ quispiam fecisset, esset bonum expediens cuidã, aut ꝙ ꝑueniens nõ fuerit malũ, aut ꝙ nõ ꝑuenerit ab illo neq; bonũ neq; malũ. per accusationem vero intelligit̃ oratio, qua intenditur ꝙ q̇dam fecerit contrariũ illaꝝ rerũ ꝓdictaꝝ. Increpatio aũt ingredit̃ sub accusatione. Demõstratiuę vero orationis sunt duæ spẽs, aut laus, aut vituperiũ. Laus aũt est oratio, qua fit ꝑsuasio, ꝙ res arbitrarię hois, de quo loq̇tur, sint bonæ, de q̇bus fit ꝑfectio suæ aĩæ. Vituperium aũt est oratio, qua tradit̃ ꝑsuasio ꝙ res arbitrarię hois, de quo loq̇tur sint malæ: de q̇bus est defectus aĩę suę: et ꝙ tẽpus appropriatũ rebus, de q̇bus est consiliũ sit tempus futurũ: q̃m homo cõsulit hoĩ de rebus priuatis. Tempus aũt ꝓpriũ rebus iudicialibus, est tempus pręteritũ: q̃m homo conquerit̃ de rebus, q̃ iam ꝑuenerunt. Si aũt cõqueritur de rebus, q̃ timet ne ꝑueniãt ab eo, de quo conqueritur, hæc q̃rela est ad modũ consilij de eo, qđ ad id expediret. sicq; etiã accidit, ꝙ sit cõsiliũ de rebus q̃ iam fuerunt, sed ex ꝑte qua timeret eas. q̃n autem accusatio fit de vna re nõ ꝑꝑ aliã, semꝑ fit de re q̃ iam accidisset. Reꝝ vero demonstratiuaꝝ conuenientissimum tẽpoꝝ est ipsum tempus ꝓ̃sens: hoc est, ꝓximum huic instanti, q̃m hoĩes laudãt & vituperant res, q̃ insunt tꝑe laudis & vituperij ipsi laudato & vituperato. Aliq̃n aũt laudaret quasdã eaꝝ ꝑ modũ ex industria ad augendum virtutes laudati, & eius vituꝑium de reb⁹, quaꝝ innouationẽ timet inde euenire, aut quarum innouationem speraret, & permisceret laudi cõsilium ad laudatum per operationem illarum rerum.

Caput Septimum. De fine singulorum generum causarum.

Fines autẽ haꝝ orationum sunt tres, trium orationum. Orationis q̇dẽ deliberatiuæ finis est ipsum expediens & noxium. q̃m qui consulit, persuadet expediens, & id qđ expediẽtius est: & dissuadet noxiũ aut nocentius. Orationis vero iudicialis finis est iustitia et iniquitas. Finis autẽ orationis demonstratiuę est virtus & vitium. & si vnus istoꝝ vteret̃ fine alterius, hoc nõ esset ſm primã intentionẽ, sed ꝑꝑ finem et proprium. exẽpli gratia, q̃m consulẽs seu deliberans tradit persuasionẽ, ꝙ hæc sit iustitia aut iniquitas, vt persuasione consulat vtilitatem illi, quæ est iustitia, & dissuasione id quod fit inique, per id damni, qđ inest iniquitati qđ timet. Et sic etiam vteretur virtute & vitio. hoc est ex parte eius vtilis aut noxij, qđ ei adueniret. Quãdo autem boꝝ trium finium singuli appropriant singulas harum orationum, hoc est ex parte, qua sunt fines ſm primã intentionem, definitiones distinguentes singulas haꝝ trium orationum sunt differentiæ, quæ traduntur de eis ꝑ hos fines. significat autẽ ꝙ hi fines sint proprij singulis hoꝝ trium generum orationum, quia q̃n ꝑsuadetur de eis per finẽ alterius generis, aliq̃n non fit aduersario obiectio & destructio per hoc, sed plurimum ꝙ assentiret̃ ei hoc, non assentiretur ei finis illius orationis, qui eam appropriaret. Exẽpli gratia, q aq̃n argumentãs argumentaretur, ꝙ q̇spiam accepisset bona cuiusdam, ille autẽ nocuerat ei, aliq̃n aduersarius assentiret huic ꝙ fuerit, sed non assentiret ei, ꝙ acceptio suorum bonoꝝ fuisset iniquitate. Deliberatiuus autẽ assentiret ei, ꝙ agens illud contingens sit iniquus: sed nõ assentiret ꝙ sit nocens. Occasione autem ingressus hoꝝ finium in se inuicẽ multotiens accidit consulibus, ꝙ consulant de rebus noxijs sophisticæ: ex eo ꝙ sint iustitiæ, aut ꝙ non sint iniquitatis: sed non concederent ꝙ sint noxiæ: sed aliq̃n vtuntur versutia in argumentatione ad esse ipsarum actionum in illis. Exempli gratia quia consulunt ferre mortem in bello, & nõ fugere: ex quo fuga iure est iniquitatis. Et sic q̃n aliqui viri cogerent quosdam hoĩes, & dominarentur eis, cõsulens aliquando consuleret eis, ne doleant ea vi, quia non esset iniquitas: & aliquando putatur de ea, ꝙ non sit illis noxia. Sicq; etiam qui laudat, assentiret ꝙ res noceat, sed argumentatur ꝙ sit virtus, sicut qui eriperet hoĩem à morte, & cognosceret ꝙ ipse moreretur eripiens illum hominem, iam aduersarius assentiret, ꝙ mors noceat: sed ostenderet ꝙ sit virtus. Et sic aliquando sophistice laudaret vitium, ex eo quod sit vtile. sed non concederet, ꝙ sit vitium: immo argumentaret̃ de eo, ꝙ sit quædam virtus, occasione vtilitatis quę esset ei. Sicq; ergo singulæ harum orationum vtuntur fine reliquæ eaꝝ per accidẽs, & ideo hęc non esset obiectio in ipsam: sed absq; dubio esset obiectio ĩ finem illius. quãdo autem vna vtitur fine alterius, est sophistica. Ex quo autem hæc ars est syllogistica, notum est ꝙ oporteat ꝙ in ea sint præmissæ. Suæ autem ꝓ̃missæ sunt tres, quas narrauimus, icota, & probationes, & signa. & hoc, quia syllogismus simpliciter fit ex ꝓ̃missis absolutis: syllogismus autem proprius singulis artibus fit ex præmissis proprijs, & ideo enthymema est syllogismus compositus ex his pręmissis, quarum meminimus. Q̃m autem primo expedit scire de dispositione rei, de qua est consilium ꝙ sit contingens, q̃m res impossibiles non possunt fieri, neq; in præsenti, neq; ĩ futuro: & ideo nõ caderet in ipsam cõsilium. Sicq; etiam indiget duobus reliquis generibus huius artis, hoc est, ꝙ primo dignoscatur ꝙ res iam fuerit, & accidisset, hoc est de genere demonstratiuo, & genere iudiciali. Sicq; igitur impossibile est huic artifici, quin sint apud ipsum præmissæ, quibus traderet deliberatiuo persuasionem, ꝙ res sit possibilis vel impossibilis, & ꝙ fuerit aut non fuerit in iudiciali aut demonstratiuo, vltra præmissas, quibus declararent tres fines illos, iterũ ex quo nõ sufficeret rhetoricis adhuc ex eo ꝙ rhetoricæ sunt laus in demõstratiuo, & persuasio & dissuasio in deliberatiuo, & accusatio & defensio in iudiciali, sed intendunt ꝙ constituant cum hoc, ꝙ res, quę expediat aut sit mala, sit magna aut parua, vilis aut nobilis, decus aut dedecus, & hoc aut simpliciter, vel in comparatione. hoc est, ꝙ sit maior & nobilior, aut econtra. Notum itaq; est, ꝙ expediat ꝙ apud oratores sint præmissæ, quibus constituant ꝙ bonum aut malum sit, magnum aut paruum, vile aut nobile, decoꝝ ei cui attribuit̃ aut dedecus. Hę itaq; sunt oẽs species pręmissaꝝ, quibus vtit̃ hæc ars.

Caput Octauum. De præmissis proprijs unicuiq; generi causarum, & primo de proprijs deliberatiuo.

Postq̃ autem iam declaratum est hoc, cõuenit ꝙ incipiamus numerationẽ præmissarum, quibus appropriãtur singulæ tres intentiones. Feramus autem primo sermonem de numeratione præmissaꝝ deliberatiuarum. deinde secundo de demonstratiuis. rursus tertio de iudicialibus. Primum autẽ, quod expedit quòd speculemur de dispositione rerum, de q̇bus

datur

datur consilium, est quid sit bonum de quo consulitur: quia nõ est consilium de omni bono, sed de bonis, quę possunt esse aut nõ esse. de bonis autem, quorũ esse & non esse est ex necessitate, non fit consilium. Neq; etiã fit consilium de oĩbus bonis contingentibus: quia sunt hic quædam bona possibilia, quorũ esse est ex natura: sed de bonis quæ nostra est ꝙ sint aut non sint, & illæ sunt res, quarum principium essendi est per arbitrium & voluntatem. et ex his etiam de ea cuius esse aut non esse sit consequens nostram opinionem & operationẽ vt in pluribus. Illæ aũt, quæ accidunt ex opinione fortuitu & in paucioribus, nõ sunt in pluribus, ex quibus consulitur: nisi quando non esset aliud genus. Significatur autem, ꝙ consilium fit de his rebus: quia homo primo speculatur rem, quam intendit operari, an sit possibilis vel impossibilis. Deĩde si fuerit possibilis, per quã rem fuerit possibilis, & qualiter sit possibilis. Quando aũt fuerit hoc declaratum ei, incipit perscrutari de illa. Si aũt declaratum esset ei ꝙ illa sit impossibilis, dimitteret eã. res aũt, de quibus cõsulimus, sunt hę, de qbus est opinio. Sicq; iam declaratũ est ex hoc sermone, qd' sit bonum de quo consulimus, & per quam rem fit: & illæ sunt res voluntariæ, quarũ initium essendi est à nobis: non res necessariæ, quarũ esse non est nostra: & largitio differentiæ perfectæ inter res voluntarias & non voluntarias. Verificationis aũt numeri suarum specierum & notitiæ quiditatis singularum earũ sm vltimũ eius, quod suæ naturæ est, ꝙ cognoscatur, nõ est huius artis tradere ipsius adeptionem ex notitia rerum volũtariarũ: sed hoc interest Philosophiæ, quæ excedit hãc & formatione & verificatione. & præmissæ, qbus vtitur, sunt magis veridicę & veriores q̃ istę. & hoc, quia non intẽdimus hic scire ex istis rebus res essentiales eis proportionatas, sed res famosas. Qñ aũt dispositio harum rerũ fuerit sicut narrauimus, iam declaratum est ex hoc sermone, ꝙ quicqd diximus de partibus huius artis, sit verũ: hoc est, ꝙ ipsa sit composita ex sciã Logicæ, & sciã Morali. et ꝙ in ea sint res topicæ, aut siles rebus topicis: ac etiam sophisticæ, aut similes sophisticis. Res aũt, q̃ sunt plurium artiũ, si fiant partes vnius artis, fit qñ accipiuntur omnes sm modum & dispositionem, qua iuuent & expediant ad intentionem illius vnius artis, & deijciuntur ab eis dispositionibus qbus differũt, hoc est res, de qbus non est adiumẽtum ad intentionem illius vnius artis. Qñ aũt hoc ita fuerit, res morales redeunt, vt ꝓcedatur circa eas in hac arte, qua intendere faciunt modum locutionis & orationis. Sũt aũt artis moralis, qua sunt vnum entium, quorũ sciam intendimus. Ex rebus aũt topicis & sophisticis proceditur in hac arte: quia id quo vtitur hęc ars, est id quod est prius in prima notitia hoĩs: nõ quod est remotum à notitia plebis: sicut vtitur notitia syllogismi per syllogismum notum vulgo, quod est exemplũ & enthymema. Sicq; etiam est dispositio rerum sophisticarũ. vtitur enim eis quatenus consuetus est vsus earum apud vulgus: sicut sunt loca simpliciter et sm qd, & cætera, quibus ex se vulgus vtitur. Illa autẽ differt ab his, quo ad mensuram speculationis. silr differt etiã quo ad mẽsuram speculationis huius artis de rebus voluntarijs à speculatione, quæ fit de eis in sciã Morali, hoc est, quia illa speculatur res voluntarias speculatione, quæ fit homini sm ipsam notitiam: & dimittit perfectionẽ speculationis huiusmodi scię Morali. Res aũt, de quibus cõsulit Orator, quædam sunt, de quibus consulit hoĩbus ciuitatis sm eorum communitatem: & quædã sunt, de quibus consulit vni homini illius ciuitatis, aut cuidam particulari communitati eorum. Res vero, ex quibus fit consilium de rebus magnis rerũ ciuitatum, sunt prope numerum quinarium. Quarum vna est traditio cõsilij ad aggregationem diuitiarum, quæ thesaurizãtur ciuitati. Secunda autem est consilij ad bellum aut pacem. Tertia autem est traditio consilij ad custodiam ciuitatis ab his quæ extrinsecus in ipsam descenderent. Quarta autem est traditio consilij de eo, quod ingreditur ciuitatem, & exit ab ea. Quinta autem est traditio consilij ad expeditionem legum. Illa quidem, quæ consulit de aggregatione diuitiarum, indiget scire tres res. Quarum vna est, ꝙ cognoscat fruges ciuitatis quę sint; hoc est, an sint plantę, aut animalia, aut mineralia, aut omnes hæ, aut duæ earum: vt si deficeret aliquid ex nobiliori earum ad aggregationem diuitiarum, cõsuleret ad augendum illam. Secunda est, vt sciat cum hoc omnes exitus illius ciuitatis. Tertia autem est, ꝙ cognoscat species hominum, qui sunt illius ciuitatis. vt si sit ex eis aliquis homo futilis: & est ille cui non inest virtus: aut ociosus, cui non est ars, consulat expellere illum ex ciuitate. et si esset ibi aliquis magnarum expensarum vltra statutum modesti, aut vltra necessarium, consulat excerpere ab eo excessum illorum bonorum quoniam non fiunt diuitię per solum augumentum bonorum, sed etiam per imminutionem expẽsarum. propterea prouerbio dicitur imminutio expensæ est fortuna ditãs. Ex necessarijs aũt est quiditas istarum rerum & mensura indigentiæ earũ constaret Oratori id quo indigeret, ꝙ consuleret de singulis harum rerum, et nõ indigeret traditione consilij ad augendum plantas, ꝙ sit agricola, neq; animalia ꝙ esset armentarius, sed sufficeret ei eius notitia sm mensuram indigentiæ earum. sed indigeret & ipse cum hoc, ꝙ cognoscat consuetudinem præcedentem de his rebus, & quid sit de eis apud homines. Consulens vero ad bellum aut ad pacem, indiget ꝙ sciat vim eius qui propugnat, & vim eius quẽ propugnaret, et mensuram rei prouenientis per bellũ, sit ne parua vel magna. & quæ sit dispositio ciuitatis, sit ne aperta aut accincta fortibus mœnijs. & plebs inhabitãs eam, sit ne debilis aut robusta, pauca vel multa: hoc est, an mensura illorum sit, qua posset eos debellare, aut sua mensura non sit talis mẽsura. Et an sit secundum descriptionem, qua bellum sit possibile eis nec ne. Et quòd sciat cum hoc parum bellorum pręcedentium, vt describat illis qualiter pugnarent, si eis consuleret bellum, & paruifaceret in eorum conspectu dispositionem bellorum: aut notificaret eis quid perditionis & mortis sit in bello, si consuleret eis obmittere bellum. Indigeret etiam, vt cognosceret non solum dispositionem hominum suæ ciuitatis, sed etiam dispositionem suarum circunstantiarum suorum mercatorum & negociatorum: hoc est qualis sit sua dispositio de his rebus. & sua dispositio cum suis inimicis ex victoria et depressione ab eis: quia hinc acciperet præmissas expedientes ad traditionem consilij de illis ad bellum vel pacem. Indigeret etiam cum hoc quòd cognosceret bella notanda ex exactis bellis, et quòd sciat dispositionem copiarum, sint ne similes robore, & fortitudine, & opinione, & bono decreto, singulis earum specierum, ex constantia singularum partium belli, hoc est, quòd sint consimiles ad hoc. quia aliquando essent multi & excedentes, sed non esset in eis idoneus ad bellum aut ad partem belli, qua positum est quòd constet. Et cum hoc visi sunt sibi quòd non speculetur id ad quod cõduxerit suum bellum, sed etiam in quod conduxerint bella reliquorum hominum præcedentium, qui fuerunt eis consimiles. quia ex simili accipitur iudicium de consimili: hoc est, quia si bella consimilia suo bello conduxissent ad perditionem & mortem, consulat pacem. si vero cõduxissent ad victoriã, consulat bellum. Ad custodiam vero ciuitatum indigeret consulens de custodia, quòd sciat qualis sit custodia ciuitatum, & quę sit mensura cautelę necessarię ad cautelam singulorum eorum, quæ nouiter fierent

Consultatio de aggregatione diuitiarum.

De bello & pace.

De ciuitatũ custodia.

& quot sint species custodiæ. Et cum hoc cognoscat loca quorum custodia sit potentum, qui vocantur ipsi seniores, & si custodia illorum locorum fuerit pauca, adderet ei: et si esset in ciuitatibus aliquis qui indignus esset ad custodiam, qua nõ intenderet intentionem custodię ciuitatis, sed intentionē proprię personę, expellat illum. Et expedit ei, ꝙ valde custodiat loca latētia, hoc est, ĩ quorum custodia est magna vtilitas. Et si nouerit hæc, posse est ei ꝙ consulat custodiam, modo peritus sit in ciuitatibus quarũ custodiam consuleret.

De alimẽtis.

Ad traditionē vero consilij de alimentis domus, et reliquarum rerum necessariarum, quibus indiget ciuitas. Cõsulens itaq; indigeret scire suam mensuram, & ex quot illarum aleretur ciuitas, & quot earũ sint quę reperiuntur in ciuitate tempore præsenti, & an introiuerit ciuitatem quod sufficiat ei, & seruatum sit, aut non introiuerit eam. Et q̃ sint res, de quibus consuleret ꝙ extrahantur à ciuitate, & est id quod superaret hoĩbus ciuitatis: & q̃ sint res quas expedit ingredi eam, & sunt q̃ defecerint à necessarijs, vt eis consilium quo vteretur, esset tale. qm̃ iam indigeret qui custodiret suos cõciues duabus rebus: quarũ vna est locus studiosorum: & secunda est locus diuitum, qui sunt pp studiosos. Et vniuersaliter custos ciuitatum indigeret, ꝙ cognoscat oẽs has quinq; species ad suam illarum custodiam.

De impositione legum

Speculatio vero de impositione legum & traditio consilij de eis, non est parua ad rem ciuitatum: qm̃ ciuitates legibus permanent pacificæ, & ordinantur in suo esse. Et ideo expedit agricolæ, vt sciat, quot sint species regiminũ seu politiarũ, & quæ lex expediat ad singulas politias, & quæ lex sit inutilis, & quibus hoĩbus deceant singulæ leges, & singulæ politiæ, & quibus hoĩbus nõ deceãt. Et ꝙ sciat res q̃bus est timendũ, ne pueniat corruptio ciuitatis. & hoc, aut ex contrarijs ab extra, aut ex hoĩbus ciuitatis: qm̃ reliq̃ ciuitates vltra ciuitates laudãdas, timẽt leges sibi impositas. et hoc, qñ lex eẽt excessiuę debilitatis & imbecillitatis, aut excessiuę vehemẽtię, siue fuerit per opinionē, aut per vsum aut per actionē. & hoc, quia de politiæ dispositione, quæ libertas seu nobilitas dicitur, manifestum est, ꝙ pp hanc dispositionem multos trãsferat ad primatum viciorum, hoc est primatum voluptatum, aut primatum diuitiarum. Id aũt quod dixerũt, manifestum est apud nos ex dispositione politiarum: quarũ historiæ peruenerũt ad nos. Non perueniret autẽ dispositio huius politiæ, hoc est politiæ nobilitatis ad politiam vilium pp imbecillitatem legum & earum debilitatem solum, & si hæc sit maior pars: sed pp excessum, quia plures res, qñ excederent, destruerẽt suum esse: sicut destrueretur suũ esse per debilitatem & imminutionem. exẽpli gratia: quia simitas qñ excederet & profundaretur, ppe esse, ꝙ putaretur, ꝙ nõ esset ibi naris: qñ aũt non esset excessiua, propinqua esset ęqualitati. Et indigeret cum hoc, ꝙ sciret leges, quas imposuissent plures hoĩes: & pfecerint eis in singulis politijs famosis, & singulis nationibus, vt vteretur ea, quæ ex illis pprie expediret, & nationi cui propria esset. Et ideo notum est, ꝙ notitia legumlatoris de cõplexionibus hoĩum, & eorũ moribus & cõsuetudinibus sit ex his, quę expediũt ad regimen legũ. quia hinc posse esset, ꝙ imponat leges vtiles singulis nationibus diuersarum naturarum. Corruptio vero, quę extrĩsecus aggreditur ciuitates, hoc est ex inimicis, est res per se manifesta. Iam autem plures homines scripserunt modos, quibus significatur victoria inimicorum: & modos, q̃bus caueamus eos, & ex his rebus assumerentur præmissæ, quibus consuleret hominibus suę ciuitatis de custodia ab inimicis. Illud autem, quod diximus de legum impositione, & quibus earum lator indigeat, est scientiæ Moralis, non scientiæ Rhetoricæ. hic autem meminimus de eis, quantum sufficit huic arti. Hæ itaque sunt maximæ res, de quibus consules consulere solent hominibus ciuitatum: & ex eis est significatio rerũ, de quibus consulerent singulis hominibus.

De q̃bus rebus psuasio fiat, & dissuasio.

Nos autẽ loquamur modo de rebus, ex quibus fit persuasio & dissuasio singulis hominibus. & primo incipiamus de enunciatione rerũ, propter quas consules consulerent & eis persuaderent, aut eorum contrarijs dissuaderent. Et putatur quòd singulis hominibus sit quidam affectus & desyderium naturaliter ad bonum, quo omnes propter se ipsum appetunt: & de eo consulunt alios, absq; quòd vllus eorum sciat quid sit hoc bonum: & præeligunt ipsum, & cupiunt ipsum præ alijs. quando autem aliquis homo interrogaretur de illo, responderet respõso extollente eius naturam: sed apud singulos eorum est suum esse solum. Quando autem singuli eorum interrogarentur, quid significat suum nomen? responderet alio responso ab eo, quo responderet alius. omnes autem eligunt ipsum occasione huius affectus, et naturaliter inexistentis apud omnes. Hoc autem bonum vniuersaliter est ipsa bonitas dispositionis, & partes bonitatis dispositionis. Et ideo conuenit, quòd primo distinguamus quid sit bonitas dispositionis vniuersali oratione: deinde distinguamus suas partes, & numeremus sua contraria, & res, de quibus fit persuasio & dissuasio: & sunt res vtiles bonitati dispositionis aut vtiliores, & noxię seu magis noxiæ. His enim perficitur nobis sermo de rebus, ex quibus componuntur orationes deliberatiuæ, quæ fiunt cum omnibus hominibus. Qui autem loquuti sunt de hac arte, non fuerunt loquuti de his rebus, nisi de his, quæ currunt ad modum rerum vniuersalium: sicut est quod ipsi dixerũt quòd expediat Oratori quòd magnificet rem paruam, quando vellet extollere illam: & paruifacere rem magnam, quando vellet vilipendere eam: et quòd non expediat ei, quòd persuadeat de rebus quæ corrumperent bonitatem dispositionis, & de rebus quæ impedirent bonitatem dispositionis, aut transferrent bonitatem dispositionis ad suum contrarium: & non dicunt quæ sint res, quæ inferrẽt corruptionem bonitatis dispositionis, aut ipsam impedirent, aut eam transferrent in suum contrarium.

Bonitas dispositiõis q̃d

Bonitas vero dispositionis est conuenientia actionis cum dignitate & longeua ætate, & vita decora & delectabili, cum sanitate, & amplitudine diuitiarum, & decore dispositionis apud homines cum adeptione rerum tuentium has res, & efficientium eas. Testatur autem quòd hæc sit descriptio bonitatis dispositionis, id, quod famosum est: quia omnes homines sibi videntur quòd bonitas dispositionis sit huiusmodi, aut aliqua res quæ sit quasi hoc.

Bonitatis dispositionis partes.

Quando autem bonitas dispositionis hæc fuerit, partes eius sunt gloria genologiæ seu prosapiæ, & multitudo fratrum & filiorum, & diuitiarum, & decus actionum & honorum, & decens senectus. Dignitas autem corporis in diuitijs est, quòd sit eius negociatio circa bona venditione & emptione. Decus vero diuitiarum est earum vsus, qua delectaretur eo. Apposui autem diuitijs hanc clausulam: quoniam magis expedit homini vsus diuitiarum quàm eius acquisitio: quoniam acquisitio est efficiens diuitias, vsus vero est ipsarum met diuitiarum in se. Decus vero actionis secundum decentem opinionem, est id, quod omnes putant laudabile: & est illa, qua acquiritur res, quam appetunt plures indubitanter: aut meliores homines, & disputatiui, & dispositiui. Honor vero in hac nostra ætate est prouidẽtis decus actionis. Hominum autem, quibus est bona prudentia, illę est ipsorum præmium rectè & verè: ex quo non est aurum præmium talium actionum, nec præciosa esset loco earum, nec honorantur solum illi, quibus est bona prouidentia de hominibus. Sed quando possunt vt sit

eis

eis illa bona prouidẽtia: hoc est illi, q̃bus est potẽtia ad hoc, licet non operentur tempore honoris. Prouidẽtia aũt de hoĩbus, quæ inferret honorem, est illorũ prouidentia ad ereptionem eorum ab illis malis, ex quibus ereptio non est facilis: aut adipisci eis illa bona quorũ adeptio non est facilis. Hæ autẽ pulchrę actiones, sunt illæ quę fiunt ex diuitijs, aut imperio, aut his similibus ex his, quibus homo valet ad tales actiones. Præterea honorantur plures hoĩes pp̃ multa bona: sed ipsa sunt bona in respectu huius tẽporis, & huius horæ. Fit aũt honor pp̃ res paucas per accidens, hoc est, qua accidit illis rebus, q̃ sunt plures ĩ respectu illius horę, vel illius temporis. Rerum vero, quibus fit honor, quædã sunt communes oĩbus nationibus, & quædã sunt propriæ. Proprię aũt sunt, sicut sacrificia & oblationes, quibus moris Græcorum fuit honorare suos defunctos. Communes aũt sunt gradus præsidentiæ & obtemperantię verbis alicuius hoĩs & cessio litis cũ eo, & dona quę inferunt amicitiam & cõformitatem: qm̃ donum amplectitur ambas res, distributionem diuitiarum & honorem. & ideo placet cũctis hoĩbus & omnis homo reperit eo quod appetit. & hoc q̃a tres sunt species hoĩum, aut species amãs honorem vel species amans diuitias, seu species amplectens ambas res simul. Donum autẽ amplectitur optatum istarum trium specierũ. Virtus vero corporis est, ipsa sanitas: & hoc q̃ hoĩes sint simpliciter exempla morbis, & componant sua corpora, quia eius qui non cõponeret eius sanitatem, sua anima nõ gauderet sanitate: hoc est q̃ ipse nõ sit decorę dispositionis sm̃ eam, quod est remotum ab oĩbus humanis actionibus, aut ex pluribus earum. Pulchritudo vero & decus variãtur sm̃ hoĩum varietatem. Decus enim puerorum & sua pulchritudo, qua pueri sunt, est q̃ sua corpora et formationes eorũ sint dispositione, qua difficile sit eos recipere angustiam & passionem: hoc est, q̃ non ferant damnũ, & q̃ sint iocundi aspectus in cursu & victoria, et propterea est, q̃ appareãt hoĩbus pueri, qui prompti sunt ad quinq; exercitia, et ludos valde decoros. Intẽdo aũt per exercitia & ludos res, quibus Gręci exercere faciebant suos adolescẽtes, qui sunt cursus, æquitatio, & luctę, & saltus, & choreæ. Visi autẽ sunt sibi hoĩes, q̃ ille qui prõptus fuerit his actionib᷑, q̃ sit pulcher: quia est eis promptus pp̃ agilitatẽ et victoriam. Qñ aũt tales adolescentuli redderentur iuuenes, esset iocũdi aspectus ĩ opere belli: & hoc sm̃ dispositionem, qua prompti fuerũt ad bellum. Senum vero pulchritudo est fruitio suarum actionũ operibus, quæ sunt ipsa beatitudo: & illæ sunt pp̃ quas adolescentuli exercentur his ludis, quę sunt ipsa bella. & q̃ cum hoc sint sani non mœsti neq; tristes. et hoc q̃a mœstitia & tristitia qñ videntur in sene, putatur q̃ insint ei pp̃ aliquid nouiter ei aduenies, qd̾ noceat suę senectuti: sicut, egestas, & vilipẽsio, & cætera talia. Solertia vero est vis, qua homo moueret alium qualitercũq; ei libuerit. Quia ille est solers, qñ attraxerit alium, aut propelleret ipsum, aut ipsum eleuauerit, vel expelleret eũ, aut pręmeret illum, & fieret ab eo hæc actio in omnes, qui ei obtẽperarẽt aut pluribus eorũ. Roboris aũt virtus est q̃ excedat plures hoĩes, et superet eos lõgitudine & latitudine, & p̃funditate, & cũ eius grossitie eius motus non sint defatigãtes occasione bonitatis hu᷑ virtutis: grossities aũt eius nõ sit pinguedo neq; res acq̃sita. Dispositio vero, q̃ vocat̃ fortitudo, est cõposita ex grossitie, & robore, & agilitate. & hoc, q̃ qñ agilitas connecteretur viribus, posset esset q̃ cito perueniret ad rem distantem. quia si esset agilis sine robore, non perueniret cito ad rem distantem. et hoc, quia qui amplectitur grossitiem & robur fit luctator. ille aũt, qui amplecteretur grossitiem, & robur, et agilitatem, est fortis. Qui vero amplexus fuerit luctam & agilitatem simul, nuncupatur apud eos noĩe deriuato à peritia vsus roboris & agilitatis: q aũt amplexus fuerit omnes hos mores, est qui vocatur apud eos dñs quinq; ludorũ. Laudãda vero senectus est perseuerantia magnitudinis cum puritate ex tristitia. quia si propinarent homini labores ante eius aduentum ad vltimum senectutis, non haberet senectutem laudãdam. Si aũt rediret, vt sit mundus à tristitia: & si non acquieuerit vsq; ad vltimũ senectutis, & fuisset in tristitia & angustia, fieret habens decẽtem seu modestam senectutem. fieret aũt exemptus ex angustijs, qñ haberet bonam portionem beatitudinis & virtutum corporis, hoc est, q̃ esset sanus, & non occuparent ipsum impedimenta turbantia suam senectutem. & hoc, quia qñ ipse esset morbosus, aut eius fortuna esset aduersa, q̃a iam ipsum occupassent impedimẽta, non esset decentis senectutis: & si esset longeuus & morbosus fuit. Iam aũt dubitetur quo modo esset longitudo vitæ cum morbis: sed putatur q̃ vis longitudinis vitæ non sit vis sanitatis: qm̃ nos aspicimus plures hoĩes, quorũ vita prolõgatur, cũ sint morbosi. Huius aũt verificatio est sciẽ Naturalis: nostrę aũt verificationis huic sciẽ nõ esset vtilitas. Rhetor aũt persuadet per eam rẽ huius, quæ manifesta est. Copia vero amicitiæ & certitudo motus hoĩs ad fratres non lateret, qñ definiretur quid sit amicus & socius: quorũ vterq; est qui ageret bonum, quod putaret q̃ iuuaret alterutrũ non bonum, ex quo ipsemet solum adipisceretur iuuamẽ. Qñ aũt amicitia & societas sunt hæc, manifestum est q̃ homo habeat aptitudinem dispositionis per multos fratres. Aptitudo vero fortunæ beatitudinis est, q̃ casus hoĩs sit causa essendi ei ipsum bonum: et hoc aut ex bonis, quę sunt ei per se, aut ex bonis quę sunt ei extrinsecus. Causa vero casus esset ipsa ars, aut esset ipsa natura, quæ est vt plurimum. Exemplum aũt eius quod fit ex casu naturali, est q̃ oriatur homo habẽs vires & dispositionem: qua difficilis ei esset susceptio rerũ venientiũ ei extrinsecus. Veruntamen q̃ homo sit sanus, causa est ipse casus naturalis: sicut q̃ oriatur sanus. Fit aũt casus artificialis: sicut si hausisset venenum, & curaret eum ab aliquo morbo, qui eum oppresserat. Causa vero pulchritudinis & grossitiei, est casus artificialis & naturalis. Et summa rei est: q̃ bona; quorum causa est bona fortuna: quę ẽ ipsa bonitas casus, sunt illa bona, quibus homo gauderet possidens ea. Præterea bonitas fortunę fit causa bonorũ, q̃ non sunt vere bona, sed apparent bona in habitudine & comparatione ad alium: sicut turpitudo alicuius hoĩs esset quoddã bonum, qñ aspiceretur alius turpior eo. Et sicut si duo hoĩes existerent in vno loco belli, quorũ vni illorum duorũ offenderet sagitta: & nõ offenderet alteri, q̃a appareret, q̃ maximũ bonum prouenisset ei, cui non offendit illa sagitta in habitudine ad alterum: et pręcipue si moris illius, cui non offendit sagitta, fuisset q̃ in pluribus bellis militatus esset: alter autẽ non militatus esset penitus, nisi in illo bello solum. Sicq; etiam, qñ vnus reperiret prędam quam quęsiuerat, appareret q̃ esset quoddam bonum in habitudine ad alium, qui eam non inuenisset, licet fuisset parua præda. Hæc itaq; & cõsimilia sunt, ex quibus cõsuleret Orator prosperitatem bonę fortunę.

Notificatio vero virtutis magis expedit, q̃ habebat̃ sermo de ea circa sermonẽ de reb᷑, ex q̃bus fit laus: qm̃ virtus propria est laudantis, & ideo oportet q̃ qui laudaret distĩcte, sciat virtutes. & licet earũ q̃dam sint futuræ, & q̃dã pñtes, laudãs consuleret de eis qua essent pñtes, deliberatiuus aũt qua esset futuræ, hoc est iuuãtes. Hi itaq; sunt fines, quibus cõsuleret deliberatiuus. Ex his autem manifesta sunt sua contraria, quibus deliberatiuus, dissuaderet, & sunt illi, ex quibus fiunt orationes dissuasionis, cùm numerus illorum sit ille idem numerus, & situs illorũ ad orationes deliberatiuas est

Nota de finibus.

ille idem situs. Qm̃ aũt prima intentio cogitationis cõsulentis est, q consulat de re iuuante, ex qua sequerenẽ singuli fines istorũ. et hoc, qa hi fines sunt initiũ cogitationis, & vltimũ opis. res aũt iuuantes sunt vltimũ cogitationis, et initiũ opis. Intẽdo aũt p initiũ cogitanones cõclusionẽ: & p vltimũ cogitatiõis ipsas p̃missas.

Caput Nonum. *De locis inferentibus Iuuantia, & Noxia.*

OPortet itaq; q Rhetor habeat bases et regulas. quibus cognoscat ipsas res iuuantes per fines: quæ sunt accidentia temporanea, ex quo ipsa. sunt initium operis. Ea autem quæ iuuant, & si nõ fuerint bonum simpliciter, sunt bonum, quia sunt via ad bonum simpliciter. Bonum autẽ simpliciter est illud, quod est eligibile propter seipsum, & alia eligũtur propter ipsum, quod omnes appetunt. Intendo aũt hic per omnes hoĩes, qui habent prudentiam decoram et claritudinem. & hoc, quia bonum aut esset vere bonũ, aut esset bonũ extimatione. & hoc ſm verificationẽ istius boni apud singulos hoĩes. qñ ergo rei, quam homo crederet, iouenitetur hæc fides, iam sufficeret, & completum esset eius quæsitum, & non relinqueretur ei desyderium alicuius rei penitus. Res autẽ iuuantes ſm hoc. bonũ vl'ius, sunt quatuor generũ, res efficientes, et res coseruantes, & connexæ efficiẽtibus, & cõnexæ conseruantibus. Et hoc quia connexum rei numeratur cũ ipsa re: sicq; etiam cõnexum corrumpenti rei numeraretur cum ipso corrumpente: et cõnexum contrarij efficientis cum contrario efficientis in rebus, ex quibus dissuaderetur. Connexio autem finis ad efficiens aliqñ fit simul, sicut connectitur laus acquisitioni rerum laudabilium: & aliquando fit posterius, sicut est scientia, quę vltimo sequitur doctrinam. Res autem efficientes sunt trium specierum, per se, aut per accidens. quæ aũt sunt per se, sunt duæ, aut proxima, sicut alimentum est efficiens sanitatem, aut remota, sicut est ipse medicus: ea autem, quæ est per accidens, est sicut actio exercitij defatigationis ad sanitatem. qñ autẽ oportet q specieа efficientium ipsum bonum, sint hæ tres species. Necessario itaq; res iuuantes ad bonum, quædam sunt bonę per se, sicut est collatio alimenti ad sanitatem: & quædam malę per se, & bonum quoddam, qua iuuatur ad bonum, sicut est potus veneni ad sanitatẽ. Mala autẽ, quæ ferũt ad bonũ, sunt duobus modis: quorum vnus est, q ex eis acquiratur maius bonum q̃ sit malum proueniẽs ex eorum opere: sicut est acquisitio sanitatis ex potu veneni: & sicut est pauca angustia ad acquisitionem multarum diuitiarum. & quędam eorum sunt ex quibus prouenit tutela à maiori malo q̃ sit illud, quod ex eis proueniret: sicut est tuitio quæ aduenit nauigantibus, quando proijciunt suas merces: qm̃ proiectio mercium est mala: sed ex ea acquiritur tuitio à maiore malo, quæ est submersio in mari. Illa autem bona quæ acquiruntur ex bonis, vocat Aristo. vtilitates simpliciter: illas vero vocat bona trãsumptiue. & intendit per hoc transumptionem à malo in minus malum, aut trãsumptionem à malo ad bonum. Virtutes autem, licet sint fines, sunt etiam bonæ per se, & iuuant propter bonum: quia earum possessores sunt decorarum dispositionum: & eum hoc ipse efficiunt bonum, & vtuntur eo. Cõuenit itaq; q narremus de singulis harum, quo modo sint, quid bonũ per se, & quo modo sint efficientes ipsum bonum, et distinguemus ipsam rem per hoc. Voluptates autem sunt bonę per se: qm̃ omnia animãtia experunt eas. Res autem iocũdę sunt quid bonum, quando ille qui delectatur eis, fuerit decorę dispositionis. Inductione autẽ declararetur, q ipsę sint quid bonum, & q iam expediant etiam ad ipsum bonum. Partes autem vniuersalius aptitudinis dispositionis, quædam sunt, qui sunt fines solum: & quædam sunt, qui numerantur fines, sed etiam expediunt ad ipsos fines. & hoc, quia quibusdam est ordo ad aliquas earũ: hoc est, q quędam earum sint causa ẽntitatis aliquarum earũ, & præcedentes illas. exempli gratia: quia fortitudo, et sapientia, & temperantia, & magnanimitas, & liberalitas, & consimiles virtutes animæ eliguntur per earũ vniuersitatẽ plures res partium aptitudinis dispositionis. Sicq; per vniuersitatem sanitatis et pulchritudinis ex virtutibus corporis eliguntur plures res, quæ sunt aptitudinis dispositionis: illæ autem efficiũt illas. Sicq; etiam eliguntur efficiẽtes alias res ex aptitudine dispositionis: sicut sunt efficientes voluptatem, et efficientes decorum regimen. Hinc est, quod putatur de diuitijs. q sint bonæ, quia sunt causa harum ambarum rerum nobilium, quarum vna est voluptas, et altera decus reginunis. Et aptitudo dispositionis per fratrum multitudinem reperitur efficiens plures res bonas. & hoc, qñ amicitia inter eos esset propter ipsam amicitiam in se, non q sit amicitia inter eos propter aliam rem: qm̃ fratres, qui sunt talis descriptionis, faciunt vtile & honorem, & gloriam, & alia præter hæc, quæ eodem bonorum cursu cursitant. Hoc autem fit in effectu & oratione, quia orationes & actiones quæ fiunt ad honorem & gloriam & alia præter hæc, quæ cursu harum cursitant, sunt bona & vtilia. Vtiles autem per se sunt habitus naturales, quibus homo fit aptus ad res decoras: sicut est claritudo, et memoria, & disciplina, et agilitas motus: sicq; etiam sunt perfectiones scientiæ & artes. Sicq; & laudabiles cõsuetudines, quę omnes cùm sint iuuantes ad alia ab eis, ipsæ sunt in se bonæ per se eligibiles. Et ipsa sanitas etiam est quid bonum vtile. Hæc itaq; sunt bona quæ omnes concedunt, & conueniunt in eis, q sint bona & vtilia. & qñ declaratur de aliqua illarum rerum q sit bona, illa declaratio non est modo falsigrapho & sophistico, quę fit ĩ hac arte. qñ vero declararetur de aliqua re contrariorum istarum, q illa sit bona, & de his q sint quid malũ, hoc fit in hac arte sophistice, hoc est per declarationẽ fallentem. & hoc: qa malum iuuat per accidens, sicut declararet vir orator ciuib⁹ alicuius ciuitatis: q pusillanimitas sit eis bona. qa si efficerentur fortes, exirẽt ab ipsa ciuitate, & adhęreret eis inimicus: sed pusillanimitas non est bona simpliciter, sed esset bona hoĩbus ciuitatis, quibus hoc acciderit. vtile vero, & vt plurimum, & per se est ipsum bonum, sicut ipsum malũ contrariũ illi bono est vtile inimicis. & hoc, quia ipsa pusillanimitas est vtilis inimicis: qua est mala per accidens hoĩbus ciuitatis. Sed iam contingeret, q aliquid quod esset quoddam malum alicui homini, q noceret suo inimico. & id, quod ei esset quoddam bonum, iuuaret suum inimicũ: sicut est pusillanimitas hoĩum ciuitatis, qñ exeunt à ciuitate, non habent vires, vt resistãt suis inimicis. decet aũt oratori, vt sæpe apprime consyderet vtilem harũ rerum. hæc autem enunciatio nõ est vniuersalis: hoc est, quæ asserit q omne nocens inimico & dolere faciens eum, id sit vtile: & q omne iuuans inimicum & lętificans ipsum, sit noxium: quia multotiens fit q vnà res noceat alicui homini & suo inimico, & iuuet aliquem hoĩem & suum inimicum. Exemplum autem illius qd' iuuaret ambos, & vterq; gauderet eo, est recessus inimicorum à se inuicẽ, quãdo fuerit inter eos magna clades. & iam satur sit vterq; eorum perditione & morte suorũ, absq; q vter eorum preualuerit alterutri. quia qñ illico post hãc rem gestam recesserint à se inuicem, vterq; eorũ gauderet illo recessu. et ideo illud vtile esset etiam vtile ipsis inimicis. Noxium vero ambobus est id, quod multotiens cogit ad amicitiam inimici. & hoc, quando coæquarentur ad peruentionem mali incidentis in ipsos absque excessu alterutrius eorum: &

tollerantia

tollerantia plurium nationum diuersarum fit hac de causa. & ideo dicitur q malum aggregat hoies. Et hoc etiam est vnum horum, quo malum fit vtile: hoc est, q noxium cadens in aliquē hoiem cadat in eius inimicum. hoc enim cogeret amicitiam inimici: & tunc ille inimicus, qui extrinsecus descenderet, appeteret cōtrarium eius, quod appeteret vterq; duorum inimicorū, in quos descēderet exterior inimicus. et hoc, qa vterq; duorum inimicorum appeteret amicitiam alterius occasione auxiliandi se contra inimicum descēdentem in eos extrinsecus. Ille aūt inimicus, qui descenderet, appetit reditum suæ inimicitiæ ad suum robur, aut illam augeri. Arist. aūt dicit q ideo fit vt plurimum eius qđ faciunt excessiua dispendia, & operantur vehementes actiones ad tale bonum, quo repelleretur vehemēs malū. Bonificatur aūt aīa dispendijs ad tales res, pp manifestationem illius, qui cōnexus est eis ex finibus illius quæsiti, & eius propinquitatis: adeo q qn̄ reperiretur hæc res, reperiretur & ille finis, ac etiam excessiuū malum cadens in inimicum esset causa admissionis pauci boni, quod illi prius prouenisset. & nisi esset illud, non admitteretur. quia sicut refert Arist. vt illud idem scribit ipse poeta Homerus: accidit cuidam regi, qui inimicus erat Gręcorum, qui hora conflictus captus fuit: quem posuerunt angustiis carceribus mancipatum per plures annos. in quibus carceribus interfecerunt eius filium, & ille petijt ab eis, vt darent ei eius cadauer, vt conquereretur, & deploraret ipsum, vt sui moris est in suos mortuos. et fecerūt vt petierat, tribuerūtq; ipsum illi: qui gratulatus est eis pp hanc paruam rem, quam ei concesserunt. Vtile aūt bonū & opus, quod magnificaret eius modū apud illos, ad quos talia fiunt & eius agenti proueniret maximum bonum ab illis, ad quos illud fieret, est q homo eligeret aliquem hominem excelsi modi cuiusdam generis hoīum: cui etiam esset inimicus excelsi modi alterius generis hoīum, & ageret malum in inimicos illius hoīs, & bonū amicis suis. Sicut accidit Homero cum Græcis & suis inimicis. ipse enim intēdens de quodam magnate antiquæ prosapię Græcorum, prerogatiua laudis determinauit illum, et Græcos eius amicos, quendam autem extremum eius inimicum determinauit vituperatione, & suos etiam, qui erant inimici Græcorum in quibusdam bellis, quę intensa fuerūt inter eos. Fuit autem ille magni decoris & excellentissimus apud Græcos, & magnificauit illū omni magnificentia: adeo q putauerūt de eo q ipse esset vir diuinus: & primus doctorum cunctorum Græcorum. Et vniuersalius inimicis malefacere & amicis benefacere est ex rebus expedientioribus. conditionis autem huius operis, qua laudetur suus casus, est q fiat ex eo id quo appareat, q vires sui agentis non sint vigoratæ ab alio ab eo: neq; alius adaptauit eū ad illud, siue agens fuerit magnum in se, aut paruum: & q putetur q eius operatio non sit occasione timoris, neq; rei quam speraret, sed fm q eius appetitus & desiderium ferret ipsum ad hoc. quoniam per hoc actus perseueraret ab agēte, & essent ei faciles nostrę operationes, quę fiunt propter timorē, et per aliquod paucum temporis non molestarent ipsum. quando autem prolongaretur eis tempus, redderentur molestæ, & pausarent. quando autem cessarent ex hoc, fieret odium agēti ab eis in quē actæ fuissent. & ideo annexum est actui, q sit facilis agenti. Hæc itaq; sunt conditiones principij actionis bonorum, quorum casus est laudabilis, & vtilitas est inuenta. Præmium vero cuius casus non est laudabilis, est illud præmium, quod fit fm id quod cuperet naturaliter ille, de quo meretur ab oībus hoībus: quod est q careat beneficētia, quæ peruenerit ei aut quantitate, aut vtilitate: aut quia id quod est ipsum pręmium esset superfluum menti. & non indigeret eo, Illud autē præmium est, quo sophistice fallitur. Ille autē, de quo naturaliter meretur, est ille, qui expetit q eius præmiū sit fm reliquam harum trium intentionum: qm̄ ille, de quo meretur est, ac si esset auarus ad largiendum. illæ aūt cuperet, aut q non contingeret inde ei defectus boni, quod peruenerat ei, aut q defectus sit paucior q̄ bonum quod ei peruenerit. Qn̄ aūt ipsum præmium fuerit talis descriptionis: immo cōueniret beneficētię, aut genere sicut de aureis per drachmas: aut virtute, sicut fit præmium diuitiarum per honorē, quo acquirerent aliquid tale, quales sunt illæ diuitię: idq; est iustum pręmium, immo est æqualiter conuertibile. Quando autē ipsum præmiū non fuerit conuertibile æqualiter, neq; fieret eo fraus, sed putaretur de illo de quo meretur, q omnino sit eius arbitrij præmium deficiens, neq; excedens eius arbitriū ad id quod esset maius, siue eius pręmium ceciderit ad id quod esset minus, aut ad ęquale, aut ipsum simile. Illud itaq; esset pręmium decens: qm̄ eius præmium per minus non fuit tale ex arbitrio, sed quia non fuit ei aptum aliud vltra hoc. qn̄ autem contigerit cū hoc, q ille actus sit ex his, quibus gaudēt amici, hoc est amici illius, de quo bene meretur per illum actum, & male fit suis inimicis, & cum hoc esset res excellens apud plebem: & hoc in habitudine eius ex quo prouenit, & maxime quando beneficētia fuerit ex his quę decent appetitui eius, ad quem fieret sicut mereretur: aut amator honoris beneficaret honore, et amator diuitiarum diuitijs, & amator victoriæ victoria. Hæc itaq; beneficentia non solum est iocunda recipienti beneficentiam seu suscipienti præmium, sed etiam sibi est valde laudabilis: & sic est dispositio reliquarum specierum bonorum. Actiones vero beneficentiarum & præmiorum incipienti, & ei de quo bene meretur, sunt faciles: & deceret q pseueraret agens in ipsis, quādo esset fm suam naturalē dispositionē aptus ad illas actiones, & tam peruenerit ei habitus, quo proueniāt ex eis illę operationes. De numero autem bonorum aptorū, quæ nō putatur q imminuant benefactorem penitus, sunt directio ad viā vitę, & increpationes morales. Ex his itaq; modis orator susciperet pręmissas, ex quibus traderet persuasionem, q res sit vtilis vel inutilis.

Caput Decimum. De locis inferentibus magis Iuuatiuum, uel magis Noxium.

QVoniam autem aliquando orator significat q ipsa res sit vtilis, sed argumētaretur, q hic sit aliqua res, quæ sit magis vtilis, ideo oportet q sint ei loca, quibus valeat declarare, q res sit magis vtilis, & magis laudabilis. Quorum quidam est q id quod oībus rebus fuerit vtile, sit magis vtile q̄ id qđ est vtile quibusdam rebus. Et quòd id cuius vtilitas est durabilior, sit vtilius eo cuius vtilitas est breuior. Et maius est vtilius minori: & qđ plus est vtilius pauco, et qđ amplectitur plures descriptiones ipsius boni, aut quod ambiret cunctas illas, id esset vtilius. Descriptio aūt perfecti boni est, q res sint eligibiles ppter se non ppter aliud, & q ab oībus expectatur, & studiosi animo sapientes eligant illam. Id autem, quod amplecteretur omnia hęc attributa, aut plura eorum est summe bonū & vtile, quod est finis aliarū rerum, quæ bonæ denominantur. Res autem denominatæ bonæ dependentes ex hoc bono, quod amplectitur hęc attributa, dicitur de eis q sint vtiles, quando vni illarum reciperetur vnum horum attributorum aut plura vno attributo: & quælibet harum rerum, cui insunt plura attributorum ipsius boni, illa est vtilior, ex quo vnum attributum non est vtilius duobus aut tribus. Ac etiā quando nobilissimum vnius generis est præstātius nobilissimo alterius generis, genus cuius est illud nobilius, est præstantius altero genere. Illius autē generis quod

est præstantius altero, nobilissimum pręstantioris generis est pręstātius nobilissimo alterius generis. id aūt est cōuersum primi. exempli gratia: quia si mares sunt pręstantiores fœminis, vir præstātior est muliere: & si vir est præstantior muliere: mares præstantiores sunt fœminis. Hoc aūt ita fuit: quia ꝓportio nobilissimi ad suū genus, est sicut ꝓportio alterius nobilissimi ad suū genus: et fit proportio generis ad genus eadem proportioni nobilissimi ad nobilissimum. Præterea, qū res infert aliquam rem quæ non infert eam, illa ex qua infertur res, est eligibilior, ꝗ illa ex qua non infertur illa res. exempli gratia, principatus & diuitiæ. qm̄ diuitiæ annectuntur principatui: principatus aūt non annectitur diuitijs: ideo principatus est eligibilior diuitijs. Sicq; etiam est dispositio noxiorū: quia egestati annectitur auaritia: ideo egestas deterior est ꝗ auaritia. Inferens autem triuio partitur: aut ꝙ simul sint ꝑcedens & annexum: sicut est esse albi & albedinis simul, et sicut est nexus hoīs & aīalis: aut ꝙ reperiatur ipsum annexum postremo succedens: sicut est nexus sapientię ipsi disciplinę, aut suus nexus sit in potentia, hoc est, ꝙ alterum eorum operetur actione alterius, sed non conuertatur, hoc est, ꝙ illud alterū non operetur actione primi. exēpli gratia, de egestate & auaritia: quia egestati annectitur ꝙ homo operetur actione auaritię, sed non annectitur auaritiæ actio egestatis: quoniam egestas impedit maiores res ꝗ sit priuatio vsus diuitiarum, quę est auaritia. Rursus id, quod agit vtilius bonum, est vtilius: gratia exempli, solertia & pulchritudo, ambæ sunt vtiles, & bonæ, sed s̄m solertiam maius bonum fit q̄ fiat pulchritudine: illa itaq; est vtilior. Sicq; etiam sanitas est maioris vtilitatis q̄ voluptas: qm̄ plura bona fiunt sanitate ꝗ fiāt voluptatibus. Ad hæc quod est eligibile, ipsum simplex maioris extimationis vtilitatis est, ꝗ id quod non est eligibile, nisi sppositum eum altero: ideo quia pulchritudo non est eligibilis, nisi composita cum sanitate: sanitas aūt est eligibilis sine pulchritudine: iccirco sanitas est maioris extimationis vtilitatis q̄ pulchritudo. Ac etiam qū fuerint duæ res, quarum vna est ipsa perfectio, & altera via ad perfectionem: illa quæ est ipsa perfectio, est præstantior, sicut sunt sanitas & voluptas: quia sanitas est perfectio, & voluptas est eius generatio. ipsa aūt generatio est via ad pfectionem. Præterea qū fuerint duæ res, quarum vna est eligibilis pp seipsam, & altera est eligibilis pp aliā, illa, quæ est eligibis pp se, est præstantior eligibili pp aliā. exempli gratia, sicut sunt scientia & diuitiæ: quia scientia est eligibilis propter se, diuitię autem sunt eligibiles pp aliud. Adhuc illa res, quæ constituit eius possessorem minus indigētię amicis, aut vllo viro, est pstātior, q̄ illa q̄ ipsum cōstitueret indigētiorē. qa q sufficiētior sibi est, et nō indigēs hoībus, est illę q indigeret pauciorib9 reb9 numero, & inuētu facilioribus. Præterea qū fuerint duę res, quarū vna ad eius acquisitionē indiget secunda, secunda autem non indiget prima ad eius acquisitionem, illa quę non indiget altera ad eius acquisitionem est eligibilior. Cuius exemplum est de diuitijs & filijs. quia filij indigēt acquisitione diuitiarum: diuitiæ aūt non indigent acquisitione filiorū: sicq; diuitiæ sunt præstantioris vtilitatis. Postea autem declarabitur ꝙ res quæ est principium, non oportet ꝙ sit maior re, cuius illa fuerit principium. & hoc quia volūtas est ipsius boni principium: boni aūt opus maius est q̄ boni volūtas: sicq; etiam est de disciplina & scientia: Qū autem fuerint duæ res duo principia duarum rerum, quorū principiorū vnum est vehemētius secundo, illa cuius fuerit vehementius principium, est vehemētior. At econuersa huius etiam, quia qū duę res fuerint principia duarū rerum, quarum vtraq; esset efficiens, vna autem illarum vehementior fuerit secūda: illa quæ fuerit principiū vehemētioris est vehementior. Sicq; etiā quando essent principia, quæ essent fines. Quādo autē compararetur principium efficiens ad finem, possibile esset, ꝙ putaretur ꝙ efficiens esset vehemētius fine. & hoc, qa efficiēs est quod efficit finē: & nisi esset ipsum, nō reperiretur finis. Possibile autem esset etiam, ꝙ putaretur ꝙ finis esset vehemētior q̄ ipsum principium. et hoc, quia nisi esset finis efficiens, esset superfluū. Exēplum itaq; eius quo constituitur finis vehemētior efficiente, est sermo eius, qui narraret turpitudinem alicuius, et diceret, ꝙ expediat, ꝙ referatur ad iniquitatem, quando magis hoc effecerit ꝗ aliquis alius, qui consulerat ei hoc. qa nisi venisset ad illum, nō proueniret ab eo illud opus, ex quo nisi ipse nō effecisset illud opus, nō accidisset illud damnum. Exemplum autem illius, quo agens constituitur vehementior fine, est sermo dicentis, ꝙ quidam sit magis laudabilis hoc opere ꝗ aliquis alius. quia ille talis cōsuluisset ei illud opus: & nisi consuluisset ei illud: non egisset illud opus laudabile. vtrobiq; autē vtimur eo quod est ante finem occasione finis. Rursus cui9 esse est rarius est excellētius. sicut est de auro et ferro. nisi quia si aurum esset rarioris esse, non esset vtilius. Amplius etiam est oppositum huius quod est, ꝙ cuius sæpius est suum esse, est excellentius eo, cuius esse est rarius pp multitudinem suarum vtilitatum, & hinc dicitur ꝙ aqua sit bona propter frequētiam sui esse, & communitatem suæ vtilitatis. Ac etiā id quod est difficilius inuentu, est excellentius. quia id cuius difficile est esse, imminuitur inuētio: id aūt quod est difficile inuentu, est extraneum, et hoīes gloriantur eo. Oppositum aūt huius est, ꝙ id cuius esse est facile, sit excellentius, quia illud reperiretur quotiens expeteremus ipsum. Item res, cuius contrarium est vehementius, ipsa est excellentior. Ac etiam cuius contrariū est fortioris damni, illa est vtilior. Non cōuenit aūt ꝙ per vehementius & rarius hic intelligatur vehementia cōparationis s̄m bonum solum, sed etiam s̄m malum, & s̄m id quod nō est bonum neq; malum. Sicq; etiam est de finibus et rebus, pp quas fiunt hęc opera: qū quidā fines fuerint intensioris boni ꝗ aliqui alij intēsioris mali ꝗ aliqui alij, res præcedentes hos potiores fines sunt potiores. Præterea illi habitus, & virtutes, et vniuersalius res efficientes, quę vehementiores sunt, opera prouenientia ex eis sunt vehementiora. qm̄ proportio operum ad principia est eadem proportioni principiorum inter se. qa si visus esset eligibilior olfactu, aspicere est eligibilius ꝗ olfacere. Sicq; est dispositio oīum operationum ad suas causas efficientes nō essentialium solū, sed etiam earum quæ casu accidunt ex re: quia excellētis rei casus, quo accidit, est excellens. Et accidentium etiam, quæ inexistunt rei, hoc est ꝙ rei excellentioris accidens ei inexistens sit excellentius. Ac etiā qū amatur homo diues, excellentius est ꝗ ꝙ amentur diuitiæ: quia amicitia hoīs excellētior est q̄ amicitia diuitiarū. Præterea ipsæ virtutes excellentiores sunt ꝗ habentes virtutes. Et res, quarum appetitus est studiosus, præstantiores sunt ꝗ illæ quarum appetitus non est studiosus. exempli gratia, quia appetitus scientiarum est studiosus: appetitus autem cibi et potus nō est studiosus: quia scientiæ sunt præstantiores cibo & potu. Sicq; & econuerso, videlicet ꝙ pręstantioris appetitus est magis studiosus, sicut quia scientia est præstantior coitu, ideo eius appetitus est magis studiosus ꝗ appetitus coitus. Rursus scientiarum quæ sunt magis decorę, et studiosæ, operationes sunt meliores & magis studiosæ. exempli gratia, quia ex quo scientiæ speculatiuæ sunt magis studiosæ quàm practicæ, earum operatio quæ est ipsa veritas, est magis studiosa reliquis, quarum operatio est ipsa praxis. Et econuerso illæ scientiæ, quarū operatio est præstantior, sunt præstantiores. &

hoc,

hoc, quia ex quo constituere secundum veritatem est præstantius q̃ ipsa praxis, sciẽtiæ speculatiuæ sunt prę stantiores practicis. Hęc aũt duo loca sunt cõnexa, qa ꝑportio artis ad artẽ est ꝑportio opationis ad opationẽ. Et id qđ iudicant omnes vulgares, aut plures, aut prudẽtiores, & meliores iustæ mentis ꝙ sit bonum & præstantius, est prę stantius simpliciter & per se: qm̃ illoꝝ iudicium fuerit ſm suam naturam, & qua prudentes sunt, nõ ſm ꝙ extrinsecus illud acquisiuerint ex opinionibus. qm̃ homines prudẽtes ſm suam naturam dicunt virtutes, & bona q̃ sint, & quot sint, & circa quã rem sint: licet id qđ constituerint ſm suam naturã, sit aliud ab eo, quod constitueretur ſm sciam. Id autẽ qđ dictũ est in definitione ipsius boni, ꝙ sit qđ omnes expetunt, intendimus illud bonum, qđ omnes expetunt ſm suam naturalem creationem, hoc est prudentem. quia quod expetit creatio prudens, qua est creatio prudens, est bonum simpliciter, aut præstantius bonum: sicut notitia eius ꝙ fortitudo, & modestia, & solertia sint bona, & eorum appetitus illarũ. Id aũt, qđ est bonum in habitudine alicuius hoĩs, est, sicut qđ apparet hoĩbus studiosis, ꝙ ferre iniuriam sit præstãtius q̃ iniuriam inferre. nam hoc bonũ non cõprehendunt hoĩes ſm suam naturam. sed hæc opinio apparet illi homini, qui fuerit in vltimo iustitiæ & studiositatis. Et rursus bonum, cui connectitur voluptas, eligibilius est, q̃ illud, cum quo non est voluptas. Et id bonum quod est maioris voluptatis, est eligibilius. hoc aũt ita fuit, qa cõmunitas vulgi propinatur ad voluptatem, & quærũt eam: & illoꝝ inquisitio voluptatis est ꝑpter ipsammet voluptatem, non propter aliam rem ab ea. Id aũt quod fuerit talis descriptionis, hoc est oĩbus extimatu, dicitur ꝙ sit ipsum bonum & finis: igitur voluptas est bona. ea aũt, quæ sunt intensioris voluptatis, sunt delectabilia, quæ magis depurata fuerint à damno & mœstitia, et magis perseuerantis permanentiæ. Voluptas etiã pulchri iocundior est voluptate turpis: qm̃ ipsum pulchrum est per se eligibile, & si non esset iocundum. Et illa est ex rebꝰ quas expetit homo, ꝙ esset causa sui esse, aut sibi, aut suis amicis. & vniuersalius quælibet res delectabilis, quę est prę stantior, est magis iocunda q̃ vilior. Et illa quę durabilioris tẽporis fuerit, est magis iocunda q̃ illæ, quæ fuerint breuioris temporis. & illud bonum, quod firmius fuerit nobis est iocũdius, q̃ qđ infirmius fuerit. & hoc, quia ex quo sanitas est firmior nobis pulchritudine, esse sanitatis est iocundius nobis q̃ esse pulchritudinis. res aũt nobis iocundæ aut iocũdiores, sunt illæ, quarum causa essendi nobis talis dispositionis est altera duarum rerum, aut prolixitas vsus rei: adeo ꝙ delectemur ea propter vsum, sicut est dispositio voluptatis prouenientis ex scientia: aut quia illæ sunt nobis iocundæ, & expetimus eas naturaliter. Sicq; ergo res sunt maioris voluptatis, aut lõgitudine temporis, aut appetitu et naturali conueniẽtia. omnes autem res, quæ facile expediunt maiori conuenientia, conferunt nobis sua stabilitate et firmitate. Sumuntur quoq; præmissæ expedientiores & magis studiosi ex locis similium & coniugatorum. & hoc, quia si fortitudo est eligibilior q̃ tẽperantia: vir fortis est eligibilior viro temperato: id etiam quod eligunt omnes est eligibilius eo, quod nõ eligunt omnes vulgares. Ac etiam id quod eligunt plures hoĩes, est eligibilius q̃ id quod eligũt pauciores: quia bonum, vt dictum est, illud qđ omnes expetunt. Atq; etiã illud quod elegerunt primi iudices, hoc est illi, qui non assumpserunt iura ab alijs, qui sunt legumlatores, præstantius est eo, quod illi nõ elegerunt. Illud etiam, quod eligerent illi, qui ordirentur iura ex horum verbis, præstãtius est, q̃ id quod illi non eligerent. Illi autem qui ordiuntur iura ex verbis primorum iudicũ, ex quibus sumuntur bases iurium, sunt duarum specierum. aut solum audientes eloquentes ad alios: aut audientes scientes, hoc est valẽtes acquirere ex illis basibus quædam iura, quæ non exposuissent primi iudices. Ii autem sunt etiam duarum specierum, aut commissi primorum iudicum, aut nõ commissi qui sunt legales. hæc autem sunt res omnium specierum ordinãtium dicta primorum iudicum, quibus eloquantur qđ audiuerint, aut oculatim viderint à primo iudice. Quædam vero sunt, quæ peculiariter attribuuntur sapientibus eorũ: & est oratio rerum quæ argumentatur ex primis iuribus, quę elegerat primus iudex: & audientes non haberent sapientiã, qua possent loqui de his rebus. Ea vero, quę peculiaria sunt primis iudicibus, vt de illis loquãtur, sunt bases, q̃ graduãtur gradu principioꝝ. Reliqua aũt, quę iudicarent audientes habentes sapientiam, hoc est cõmissi et legales, quę Aristo. vocat res excellentes. Iudicium autem excellẽtiũ hoĩum purę mẽtis, quorum moris est, ꝙ sumantur omnes, aut plures, est prę stantius: quia priuatio assumptionis putaretur vituperium: & defectus hoĩs studiosi nobilis, & pauca acceptatio suæ orationis. Aliquando aũt putatur res econuerso huius. et hoc, quia aliquãdo hi, qui sunt puræ mentis, studiosi sunt acceptæ orationis: et si nemo plebis assumeret aliquid ex eis, aut assumpsisset parum ex eis. & hoc, quia horum orationes putatur ꝙ aliter sint acceptæ: quoniã quod placet plebi est, quod per se non est acceptũ. pauci autem ex plebe sunt discernentes. Ac etiam studiosi, qui celauerint suas virtutes à plebe sunt magis laudabiles, licet sint rari ſm esse, magis autem ostenditur, quoniam illi celauerant suas virtutes à plebe: ex quo timuerũt, ne ab illis adueniret eis ignauia. Principale autem quod perficeret hoĩem, quando ei adueniret, est, ꝙ esset causa essendi has res aduenientes suis virtutibus, quæ intenduntur ab illis ad virtutes. Hic itaq; sunt huius speciei orationes acceptæ: sicut fuerunt acceptæ orationes primę speciei huic contrariæ, quæ acceptę sunt. illæ autẽ sunt illæ, ex quibus acceperat plebs. Oratio autem speciei valde acceptæ ab hominibus est illorum, quorum honor est maior; quoniam ex quo honor est præmiũ virtutis, putatur ꝙ quãto honorabilior fuerit homo, tanto esset maioris virtutis. hoĩs autem illius speciei, quos offendisset maximum damnum & plurima pœna virtutum occasione, illi sunt prestãtiores & maiores. hiq; sunt homines, qui quando elegerint aliquam rem, alij autem elegerint aliam rem præter illã, illa quam hi eligerent, esset præstantior & eligibilior. Diuisio autem rei in suas partes conduceret putare de re ꝙ sit magna & præstans. & ideo Homerus, quando voluit magnificare malum quod contigit cuidam ciuitati, loco eius assumpsit suas partes, & meminit de interfectu infantium, & vlulatu propter eos, & combustione ciuitatis, & alijs speciebus malorum, quæ contigerant illi. Sicq; etiam compositio conducit ad putandum de re quòd sit præstantior, & est econtrario huius: hoc est, ꝙ acciperetur loco particulariũ ipsum vniuersale, qđ contineret illa. Causa autem prouẽtionis ipsius persuasionis in his duabus speciebus est transmutatio et commutatio. Ex quo autem res difficilioris esse ſm se & rarioris esse, putatur ꝙ sint præstantiores, res quæ sunt frequentioris esse ſm se, & facilioris esse videntur excellentes, quando reperiuntur in locis, quibus suum esse est raro, aut temporibus quibus raro sunt, & ætatibus hominum etiam, quibus raro reperiuntur. sicut esse hominem oratorem ætate pueritiæ, aut ea, quorum moris non est ꝙ reperiãtur in eo in successu sui temporis: sicut est ille, qui ageret breui id, qđ eius cõditionis est ꝙ agat longiori tempore. aut illæ res prouenirent ex potentijs, ex q̃bus raro proueniũt. sicut si imbecillis ageret opus fortis: & æger opꝰ sani. Oĩa aũt hęc, & eis

similia sunt ex his, q̃ constituunt excellentẽ & admirãdum hoĩem, qui nõ est excellens. Ac etiã pars excellẽs vnius rei est ex excellẽtioribus rebus, sicut est cor aĩalium aut cerebrum, aut ver ex anno, & iuuenis ex ciuitate. Præterea id qđ expedit p̃stantiori, est maioris vtilitatis q̃ id qđ magis noceret imbecilliori, sicut est sanitas in senectute & morbus in ea: qa sanitas in ea est eligibilior q̃ in puero: ægritudo vero est nocibilior in ea. Itẽ id qđ fit in vltimo vitæ, est p̃stantius: qa res q̃ solent fieri hoĩbus in vltimo suæ vitæ sunt p̃stantiores: sicut est sciã, & sapientia, & cæterę virtutes, q̃ perficiuntur longitudine vitæ. Item res, q̃ qñ fiunt aut accipiuntur, eaꝝ actio esset sua veritas, sunt excellẽtiores q̃ illæ q̃ qñ fierent, non esset sua actio veritas suę pfectionis. Aristo. autẽ vocat illas, q̃ qñ fiunt, earum actio fuerit sua veritas, eas de qbus intendit̃ veritas: alias vero vocat illas, de qbus intẽditur laudabilitas, hoc est, quaꝝ actio nõ est sua veritas. Et definiuit res, de qbus intenditur laudabilitas, ꝙ sint illæ, q̃ qñ ignorãter, aut errore fierent, non laudarentur oĩno. Illę autẽ, de qbus intẽditur veritas, sunt res, q̃ qualitercunq; fierent attigissent pfectionem. & ideo bonitas receptionis decentis est p̃stantior actione rei decẽtis, qa qñ fieret errore aut ignoranter actio decens, nõ acceptaretur neq; laudaretur eius agens. ex bonitate vero passionis & receptionis ipsius qualitercunq; cõtiogeret, eius recipiens iam acqsiuisset inde ipsum bonum. Ac etiã id, cuius actio est eligibilis pp se, etsi nemo cognosceret illud, est eligibilius eo, qđ nõ est eligibile: nisi qua cognosceretur. sicut est dispositio sanitatis & pulchritudinis, qm̃ sanitas est eligibilis pp se, pulchritudo autẽ est eligibilis ꝑpter aliud. Ac etiã q̃ expediũt pluribus rebus sunt prestantiores: sicut q̃ expediunt longitudini vitę & decori victus, hoc est victui delectabili, & voluptatibus hoĩum & largitioni bonoꝝ. Et hinc est qđ putatur de sanitate & diuitijs, ꝙ ipsæ sint excellentes, quia amplectuntur dimissionẽ miserię, & actionẽ iocundã: hoc est qa sanitas est causa actionis iocundæ, diuitię vero sunt causa omissionis miseriæ. vtraq; aũt istaꝝ per se est p̃stãs, & p se eligibilis: hoc est demissio miseriæ & actiones iocundę, qñ autẽ coniunguntur in hoĩe, cõstituunt ipsum magnum & p̃stantissimum quorumcunq;, siue nouerit hoc quicunq; nouerit illud, siue ignorauerit illud, qm̃ hæc sunt bona, q̃ vere acqruntur nõ ex his bonis, de qbus intendit̃ laus. Existentibus autẽ ipsis diuitijs causa cessationis miseriæ putãt qdam viri, ꝙ ipsæ sint ipsa felicitas. Alijs aũt apparet, ꝙ felicitas sit, cùm illis cõnectitur alia res, qđ est necessarium. qa cõuenientius est, ꝙ beatitudo sit cõstans & tuta, q̃ ꝙ periclitet̃, qa dãnum adueniens illi, q hẽt duos oculos, & defecerit vnus eoꝝ, nõ est sicut illius, q hẽret vnum oculum, & deficeret ei. qa ab ipso monoculo auferretur magis amãda res q̃ auferret̃ ab illo q hẽret duos oculos. Et sic si felicitas esset diuitijs & alia re, dãnum adueniens ex ablatiõe diuitiaꝝ nõ esset sicut ex ipsaꝝ ablatione, si ipsę solę essent ipsa felicitas. Sermo autẽ de omnibus his rebus hic non est ſm modũ verificationis, sed locutio de eis est ſm modum, quo indiget eis orator. Expedit autẽ semp oratori, qñ intulerit cõclusiones ex talibus p̃missis, ꝙ eas confirmet exẽplis sumptis ex viris, q opati fuerint illas opationes, & aduenerint eis vtilitas, aut dãnum. Hic est ꝙ expedit oratori, ꝙ obseruet narrationes et historias. Hæ itaq; sunt res, qbus constituitur ꝙ res sit vtilior, aut magis noxia.

Caput Vndecimum. De rebus, quibus fit bona persuasio, aut dissuasio statutorum.

DE rebus vero, quibus fit persuasio et dissuasio, iam prius dictum est sufficienter. Præstantior vero & excellẽtior earum est sermo de rebus, quibus valemus ad bonitatem suasionis statutorum, et largitionis consilij de ipsis statutis, quibus nõ est qd præstãtius. ideo expedit ꝙ perficiamus hic sermonem de eis. Et dicimus ꝙ largitio consilij statutorum iuuantium, & perfecta suasio de eis contingit per notitiã specierum politiarum & morum & statutorum, quæ peculiaria sunt singulis politijs. & hoc, quia in vnaquaq; politia sunt statuta iuuãtia ipsam, quę sunt statuta, quibus fit euasio illius ciuitatis & eius stabilitas. Nobilia autẽ statuta iuuantia sunt ipsa iusta, hoc est, quæ iuste sunt imposita: quæ descripserit primus princeps ciuitatis, aut commissus super eam à primo principe. Differũt illa statuta nobilia, hoc est iusta statuta politiarum ſm varietatẽ sui finis, & numerabimus ea numero politiarum. Exempli gratia, quia in politia victoriæ iustitiæ est, ꝙ non sit extimandum, quando imperator verberasset illum, qui esset sub imperatore. In politia autem nobilitatis iustitia est, ꝙ ille, qui est sub imperatore, verberet imperatorem: sicut sunt verbera, quibus verberauerit ipsum maxillã. Politiæ aũt vniuersaliꝰ sunt quatuor: videlicet politia popularis, et politia tirãnidis, & politia regia, & politia vnitatis, quæ est ipsæ honor.

Politiarũ species quatuor

In singulis autem his politijs intentum statutorum impositorum in eis est ipsa ciuitas, & commune; nõ priuatum. Ciuitas itaq; popularis est, cuius principatus est casu & fortuna non conuenienti decreto: ex quo in hac ciuitate nõ est prælatura vnius ad alterum. Tyrannidis vero principatus est, in quo proponuntur magistratus super politicos ad omissionem ociorũ & & occasionum, nõ modo quo expensa fit ad cautelam et fortificationem, neq; ad componendum thesaurum ad ciuitatem, sicut res se habet in alijs politijs: sed modo, quo collectio diuitiaꝝ perueniat primo principi: et si gratis distribueret illis portionem aliquam ex collectione illarum diuitiaꝝ principatus esset collectio diuitiarum. Si autẽ non gratificaretur illis aliqua portione illius collectionis diuitiarum esset principatus victoriæ, idest potentum, & esset in gradu serui ad primum principem: & eius cautela ab eis esset secundum gradũ cautelæ hominis à suo seruo. Bonum autem regium est dominiũ, quod fit modo morigerationis & educationis ad id, qđ expedit ſm legem. qm̃ qui consulunt qđ præcipit lex, dominãtur bono regio. hoc aũt est imperiũ, quo peruenit directio dispositiõis hoĩum ciuitatis & humana felicitas. & ideo hi sunt studiosi, & valentes ad opera, quæ largiuntur felicitatem ciuitati, et facit solertes & cautos ab his, quorum cõditionis esset corrumpere ciuitatẽ interius vel exterius. & ideo vocatur hæc politia hoc noĩe. Hoc aũt imperium, de quo meminimus est duarum specierum: videlicet principatus regius: & est illa politia cuius opiniones & actiones sunt sicut inferrent sciæ speculatiuæ. Secundus aũt est principatus optimatum, cuius actiones sunt studiosæ tantum. hoc aũt vocatur sacerdotium, et fertur ꝙ inuentum fuerit in primis à Persicis, vt narrat Abumazar. Vnitatis aũt est principatus, quo amat rex, ꝙ peculiariter discernatur honore principali, & nõ deficiat ei aliqua res, quæ communicatur alteri: hæc autem est contraria politię optimatum. Statuta aũt harum ciuitatum aliqñ sunt imposita determinata eis impermutabilis perpetuo vna: sicut est dispositio legum nautarũ. & aliqñ nõ habẽt statuta determinata, sed dimittit̃ res imparatoribus eaꝝ, ſm qđ magis expedierit pro singulis temporibus: sicut hodiernis tẽporibus est dispositio plurũ legum romanorũ. Non conuenit aũt, ꝙ lateat nos ex his quibus descripsimus has politias, finis singularum earum. qm̃ qñ nos nouerimus finẽ, cognosceremus res, q̃ eliguntur pp finem. Finis autẽ politiæ popularis est libertas. finis vero tyrãnidis est collectio diuitiaꝝ, finis aũt boni impij est virtꝰ et corroboratio legis.

legis. finis autẽ vnitatis est honor. Finis autẽ imponentis politias, in quibus non instituunť leges impermutabiles, est cautela & tuitio ab errore occurrẽte legibus mutatione tẽporum, et locorum. Cõuenit aũt ꝙ scias, ꝙ hę politiæ, de quibus meminit Aristo. non reperiuntur simplices, sed vt plurimum inueniuntur cõplexæ: sicut est dispositio politiæ, quæ nunc repitur. quia qñ perspiceremus eã, inueniremus ipsam amplectentem virtutem et honorem, libertatẽ & victoriã. Qñ autem sunt notæ nobis species politiarum, manifestum est ꝙ nos possumus cognoscere mores & leges, quę conducunt ad finẽ vniuscuiusq; harum politiarum, hoc est qui expedirent eis. & intendamus habitum illorũ morum nostræ aiæ, & possessionem speciei illarum legũ, quibus intendimus suasionem. qm̃ orationes, quibus dissuademus, fm leges suadẽt, qñ hi qui consulũt sunt iusti & decori operis: adeo ꝙ hæ res hic prædictæ sint nobis notę, & existant in nobis, ꝙ qñ nobis inexistat mos, quem suademus, nostra oratio de illa suasione est vehemẽtioris suasionis. Et ideo expedit, ꝙ nõ consulamus, nisi de his quæ repiuntur in nobis, & percipere mus, ꝙ nobis inexistereot. Notum aũt est ꝙ constãtia legum iuuãtium finẽ acquiritur modo resolutionis & speculationis ad finẽ. Iam itaq; expositũ est ex hoc sermone vnde sumanť ea, quę suasionem vtilis largiuntur ex ipsis legibus singularũ politiarum, & quot sint modi politiarum, & legum, versus quas versanť: hoc autẽ fit, fm quod satis est huic arti. Sermo vero de his rebus fm verificationẽ habetur in libris Politicorum.

Cap. Duodecimũ. *Sermo de laude et vituperatione.*

POst hęc vero loquamur de virtute & vitio, honesto & turpi. quia hæc sunt, quibus aliqua res laudatur & vituperatur. & cõtingit ex nostra notificatione harum rerũ, ꝙ notificemuc res, quibus homo constitueret præstantiã suĩpsius: ex quo hic est secundus trium modorũ, quibus occurrit suasio, sicut ex nostro sermone ꝑmissum est. & hoc, qa est speciei laudis, hoc est, ꝙ rebus, qbus possumus laudare alios valeamus laudare nos ipsos: licet non conueniat oĩbus rebus, quibus laudaretur alius. Sed hoc solũ fit fm virtutes, quę sunt res, quę vertũtur ad arbitrium. Qm̃ autem sæpe accidit, ꝙ hoĩes & spiritales laudẽtur virtutibus & rebus aliĩs vltra virtutes, & nõ solum laudibus horum hoc accidit, sed ẽt laudibus rerum animatarum, & inaĩatarum, hoc est, ꝙ ipsi laudentur aliĩs rebus, exceptis virtutibus. Conuenit itaq;, ꝙ loquamur hic de rebus, ex qbus sumerentur pręmissæ ad laudandum per virtutes, & per alias res à virtutibus, vt sermo de his sit vniuersalis.

Honestum.

Dicimus aũt ꝙ honestum sit, quod est eligibile propter se, quod est laudabile, & bonum, & iocundũ, qua est bonum. qñ autem ipsum honestum hoc fuerit, manifestum est, ꝙ virtus sine dubio sit honesta, qa est bona & laudabilis.

Virtus.

Virtus aũt est habitus, qui metiť omnem actionẽ, quę bona est rõne illius mensurę, aut putatur ꝙ sit bona, hoc est cõseruans hanc mensuram, & efficiens ipsam. et ideo est qui facit esse oẽm actionem, qua intenditur versus aliquẽ finem nobilis mẽsurę excellentis modi ad prouentionẽ finis ab illa.

Virtutis partes.

Partes vero virtutis sunt iustitia, hoc est vniuersalis æquitas, & fortitudo, & magnificentia, & tẽperantia ẽt, magnanimitas, & humanitas, & liberalitas, et prudẽtia, & scia. Quædam autẽ harum virtutum suot, quæ sunt virtutes solum in essentia studiosi: & quædam earum sunt, quæ sunt virtutes, qbus agunt in alios hoĩes. Hæ aũt, quæ agunt in alios hoĩes, pręstantiores sunt apud quosdam hoĩes ꝙ̃ apud alios, & aliquo tẽpore magis q̃ alio tempore. Exẽpli gratia, quia virtus fortitudinis est eligibilior tẽpore belli ꝙ̃ tempore pacis: sed virtus iustitiæ est eligibilis in pace & bello simul. virtus autẽ liberalitatis & magnificentię est eligibilior indigẽtibus ꝙ̃ noo indigentibus. Differt autã virtus magnificentiæ à liberalitate fm magis & minus: quia vtriusq; actio est diuitiis: sed magnificentia est maior actio ꝙ̃ opus liberalitatis. Iustitia vero est virtus ęqualis, qua studiosus largitur singulis hoĩbus portionem illis expedientem: & hoc fm mensurã, quam pręcipit lex. Iniquitas aũt est mos, qua homo accipit aliena, quę lege non essent sumẽda. Fortitudo vera est virtus, qua homo agit oꝑationes decentes expedientes ad solertiã, vt præcipit lex: adeo ꝙ hac eius actione dirigat ad legẽ. Pusillanimitas vero est cõtrarium huius. Tẽperãtia vero est virtus, qua homo operatur circa voluptates corporis fm mensurã, quã pręcipit lex. Intẽperantia autem est cõtrarium huius. Liberalitas vero est virtus agẽs honestum circa diuitias, quod famosum fuerit. Auaritia autẽ est huius contrariũ. Magnanimitas vero est virtus, qua fit decus excellẽtiũ actionum. Pusillanimitas autẽ & insensibilitas est eius cõtrarium. Prudentia vero est virtus intellectus, qua fit decus aĩaduertentiæ, et consiliĩ, cũ esse virtutum moralium illi, quę sunt ex rectitudine dispositionis. Hic itaq; est sermo de virtute & suis partibus, quatenus idigemus eo in hac arte. Cõstituere vero reliquas res vltra virtutes quibus homo laudatur nõ est difficile. & hoc, qa notum est, ꝙ agentia virtutum sicut sunt intelligentia. & vsus rerũ, quibus attinguntur virtutes, sunt res decoræ & laudabiles: res vero, quæ isunt ipsismet virtutibus, hoc est accidentia quæ insunt eis: & res, quę cõnexę sunt virtutibus, sunt illæ, de qbus nunc loquemur, quę sunt signa virtutum, & accidentia cõnexa virtutibus. Laudatur aũt homo suis actibus, qñ fuerint decori et laudabiles: quia plures actiones virtutum sunt res, quibus nõ laudatur. Similiter ẽt sunt plura accidentium. Exemplum actionum & accidẽtiũ, quę sunt laudabiles, sunt actiones fortitudinis in bello, aut illius qui actionem virtutis egerit in bello. & si non fuerit ex illis, quibus est habitus fortitudinis. Sicq; ẽt sunt accidentia, quæ aduenerũt fortitudini, quibus laudatur aliquis. Exẽplum vero actionũ, quibus aliqñ non laudatur, est sicut distributio diuitiarum: quia est de numero actionum liberalitatis, sed hic esset actus modi prodigalitatis. Exemplum autẽ accidentium, quibus non laudatur homo, est passio hoĩs ab ęquitate, & eius receptio. & hoc, qa actus ęquitatis est laudabilis: passio vero ab ea nõ est laudabilis: qm̃ putať de ea ꝙ sit depressio & dedecus. Et vniuersalius actiones virtutum sunt laudabiles, qñ iuste metiuntur: operationes autẽ magnę difficiles factu, quibus homo laudatur, quarum pręmium est honor, sunt laudabiliores ꝙ̃ operationes, quarum præmium sunt diuitiæ. Ideo qñ esset hic actio amplectens ambas res simul, & suus agens qui operatur, esset tantum propter honorem, laudaretur ex illa. Et quãto homo non operaretur virtutes propter se, magis laudaretur. & si actus esset rerũ, quę sunt bonę simpliciter, similiter laudaretur suus agẽs. Ac ẽt laudať ipsis rebus, quę sua natura sunt bonæ, & si sint noxiæ agenti: sicut est de actione iustitię: qm̃ sæpe iustus agit sibi noxiũ. Operationes autẽ quę proprię sunt rebus defunctorũ, sunt laudabiles, qm̃ ex actionibus, quę sunt viuẽtium, homo sępe intendit vtilitatẽ suĩpsius. & vniuersalius quilibet actus, quo intenditur alienum, & non recipit eo vtile suus agẽs, aut inde aduenirec ei dãnum illo, ipse laudareť. Et actus ẽt ipse est laudabilis benefacientibus hoĩbus, quia ipse est iustitia, ex quo suus agẽs non recipit ex eo vtilitatẽ. & ex his quæ significant hoĩem studiosum, est, quia ipse nõ operaretur actiones, quas tribuerent ei viri intemperati: Imo increparet eos sermone & ope. Sicq; ẽt cautio studiosorum, & eorũ cõ-

mendatio

mendatio ex his, qbus laudaretur aliquis homo, & pudere ex cõmemoratione turpitudinum est ex his, quæ significant virtutem: quia putatur de illo viro, ꝙ verecundia prohiberet ei cõducere illud vitium. Ac ẽt inuerecundia ad cõmemorationẽ turpitudinũ est signũ, quo homo laudetur. & hoc, qa putatur ꝙ pudore cõprehendatur homo, qñ cõmemorantur turpitudines quas egerit, aut ei puenisset valere ad illas, aut eas percuperet. Sicut retulit Arist. ꝙ accidisset cuidã mulieri notæ sapientiæ apud eos, cui quidã certus homo obloquutus fuerat turpia: qñ dixit ei vellem tibi dicere orationem, quã ferre impedit pudor. Illa aũt transiuit, nec dedit responsum illi turpi orationi, neq; adepta fuit inde tristitiã, neq; passionem aliquã. Nam ipsa sibi visa fuit: ꝙ occasione suarum virtutũ nemo obloqueretur ei, neq; nutu, neq; cõt sermone, quę sunt duę species locutionis: imo tunc illa cõstituit narrare virtutes, & laudare eas habentes, contristata eis exclamans ad illas. Nec viri ẽt, qui secum erant, irati sunt verbis illius viri, nec suo obloquio: cùm noscerẽt ꝙ talis matrona nõ suspicaret̃ tale. Et ideo exclamatio ad res, quæ adipisci facerent laudẽ, & inflãmetur ad illas, cõstitueret exclamantem ad illas, & eis inflãmatum inter viros habentes virtutes, quę non perueniunt hoibus, nisi vehementi inclinatione naturæ, sicut est tẽperantia, & fortitudo, & cæteræ. & hoc qñ illi esset habitus ad reductionẽ suæ operationis, & exclamare ad illas & excalescere eis: sicut acciderat huic mulieri, de cuius mentionem fecimus cũ illo viro. & hoc, quia talibus operationibus redditur vir de numero virorum habentiũ virtutes, quæ nõ peruenirent homini nisi maxima aduertentia. decus autẽ boni, qñ ipse decorus nõ acquireret ex eo aliquã rem, est ex his quibus laudaretur. & ideo laudatur homo æquitate & iustitia, qua sunt vtiles, sicut laudaretur eis, qua sunt honestæ. Vendicari ẽt hominem ex inimicis & non parcere eis, est res, qua mereretur laudem. quia vendicari ex eis est meritum: meritum autẽ est iustitia honesta. Amor etiam victoriæ ac amor honoris est ex his, quibus laudat̃ homo: quia ambo sunt signa, quæ significant electionẽ virtutum, non occasione acquisitionis diuitiarum per eas. Amor aũt victoriæ significat electionẽ fortitudinis. Amor vero honoris significat electionẽ cunctarũ virtutũ. Et ideo optatæ electæ virtutes sunt illæ, quibus acquirens eas non intenderet acquisitionẽ diuitiarum. hoc. n. significat excellentiã virtutis. Illis autẽ actionibus laudatur homo, quarũ moris est, ꝙ pmaneat sua memoria perpetuo obseruata hominibus. Res autẽ, quibus laudaretur homo, sunt laudabiles dispositiones apud hoïes, quas cõstituerent signum excellentium: sicut hoïem esse decorũ versibus, poematibus, & hymnis apud Gręcos. hoc. n. significat nobilitatem & excellẽtiã: ex quo nõ cuiq; hoïum facile est decus versuũ & poematum. Nam decori poetę non facerent opus illius, qui nõ fuerit poeta decorus, neq; acciperet pro sua arte, quãcũq; artem quę contingeret. Nobilitatis aũt cõditionis est, ꝙ homo non indigeat aliĵs, sed sibiĵpsi sufficiat. Expedit autem ꝙ accipiamus in laude, & vituperatione res proximas vitiĵs & virtutibus. Illa autẽ sunt vitia, ex quibus reperiuntur opera virtutis, aut virtutes, ex quibus inueniũtur opera vitioꝝ. Laudatur autẽ homo vitiĵs, ex quibus inueniuntur opera virtutis, qñ putatur ꝙ illę sint virtutes, qa illa opera sunt opera virtutum: & sic putaretur ꝙ virtutes sint vitia, quia accidit ꝙ ex eis inueniãtur opa vitiorum. Exẽplum quidem vitiorum, ex qbus inueniunt̃ opera virtutum, et putatur ꝙ sint virtutes, est vt defatigatus, à quo fiunt opera patienter tolerantis, & putatur ꝙ sit tollerans. Et torpẽs, ex quo reperiunt̃ opera circũspecti: & propterea putatur ꝙ sit circũspectus. Et similiter insensatus, qui putatur ꝙ sit tẽperatus: cùm sit ab eo opus temperanti per accidens. & sic pręceps audax putatur ꝙ sit fortis: & corruptus mentis, ꝙ sit venerandus. Exẽplum autem huius quod putatur ꝙ sit vitiũ & non est vitium, est, ꝙ accidit magnanimo, ꝙ timeat res paruas: et putatur ꝙ sit errãs, & subdolus. Magnanimus autẽ faceret hoc in rebus, ex quibus nõ adueniret ei magnus timor neque vehemens dãnum. & hoc ẽt vbi decet ei ꝙ negligat illas. Ac ẽt putatur hic locus econuerso huius, ꝙ dicatur de timido ꝙ sit magnanimus. Et ex eo, quod laudamus hoïem distribuentem sua amicis & aliĵs ꝗ amicis cognitis, & incognitis. nam putatur ꝙ excellentia virtutis liberalitatis sit distributio diuitiarum omnibus. Expedit aũt, ꝙ laus sit corã amicis illius, qui laudat̃: sicut dixit Socrates, quòd facile sit laudare athenĩẽses athenis: & expediat laudare singulos hoïes, qua sunt laudabiles suę nationi: & viris ei conciuibus, ex quo hoc est varium. Ex laudibus aũt rerum, quę sunt extra, est laus patrum & cõmemoratio gestorum Antiquorum. Et hoïs laudis est, qua sua cogitatio ascendit virtutibus: & nõ satisfit his, qui ei ꝑuenerint. Vir autem magnanimus, qui nõ satisfit suo animo his gradibus dignitatum, quæ ei peruenerãt, laudatur ambabus his rebus extrinsecis: hoc est, virtutibus suorũ maiorum, & quibus ipse acquisiuerit conuertendo se ad illas, sicut diceretur de quodã excellenti opere, quod incœpisset ex parte suorũ maiorum, & ad quod opus finiretur ex parte sui animi. Ille vero, qui non animaduerteret ad adipiscendum maiorem gradum dignitatis ꝗ peruenisset ei, laudaretur tantũmodo ex rebus, quę sunt exterius ex parte suorum maiorum, ac si putaretur hic ꝙ non conueniat, ꝙ satis sit homini, ꝙ laus gloriæ maiorũ suoꝝ absq; eo ꝙ cum hac laudetur propria virtute. sicut veteri prouerbio dicitur: non est nostra in prosapiĵs sustentari: & si nobiles extiterint nostri primi maiores eqtes, satis vero nobis est laus propriæ virtutis absq; mẽtione maiorum. Vera autẽ laus fit opibus, quę sunt ex voluntate et arbitrio. qñ actus qui volũtate & arbitrio fit, est actus studiosus: laus autem per res, quæ fortuna & casu fiunt, est, quia qñ illę annectuntur virtutibus, esset eis decus & gloria: sicut est dignitas generis, qñ connectitur virtuti: & infortunium quod cõnexum est actibus virtutum. Tunc aũt actus qui fiunt fortuna, & accidentia quę per accidẽs, coniungunt̃ actibus qui voluntate fiunt, ingrediuntur laudem, qñ pluries fm vnam descriptionem redierint adeo ꝙ putetur ꝙ sint per se. & hoc, quia qñ eis accidenit hoc, putatur ꝙ sint signum virtutis, sicut multonẽs puderet hoïem casus in locis, quibus laudatur pudor. Ingrediuntur autem hæ res laudem, quia laus est oratio describens magnificentiam virtutis. hæ autem res sunt, qbus magnificaretur virtus. Qñ autem vtimur his rebus ad laudem, expedit ꝙ vtamur eis, qua factæ sunt ex aïaduertentia. Quędam aũt sunt rerum quę casu fiunt, quarum homo non est causa neq; per se neque per accidẽs: sicut ꝓsapia, & educatio studiosa. Et quædam earum sunt res, quę accidunt ex opibus, quę contingunt ex aïaduertentia. bona autem casu facta, quæ accidunt ex actionibus, sumuntur vt signum virtutũ. Ea autem, quę casu fiunt, quæ hominẽ præcedunt, sumuntur ad consistentiã et firmitatem virtutis. sicut ꝙ dicatur in laude, ꝙ ex bonis creantur boni: & in vituperio ꝙ ipsum turpe gignat turpe: & vniuersalius ipsę operationes sunt, quibus laudat̃ agẽs. Electiones vero actionum sunt signa actus. homo autẽ eis laudatur, qñ ex illis constituerimus actum. Bona autem fortuna, quã diximus in pmissis, ꝙ sit ipsa beatitudo, vt sibi videtur vulgus, & reliquæ res casuales, quibus laudatur homo, sunt vna fm genus: sed ipsa & virtutes nõ sunt vna fm genus, sed sicut directio dispositionis est superior,

tior, hoc est continens eam: sicut illud, qđ fit casu, est quoddā genus continens beatitudinem. Et vtraq; hęc genera, hoc est ipsæ virtutes, & id quod fit casu simul, ingrediuntur capitulum laudis, & capitulum consilij: sed duobus varijs modis. Res autem ita fuit: quia qñ nos sciuerimus res, quę expedit fieri, iā sciuerimus res, quibus homo laudabitur, qñ factę fuerint. Et ideo, qñ de his rebus fuerit facta mētio simpliciter, possibile est ꝙ ingrediantur consilium & laudē. & hoc cum additione modi quo ingrediuntur cōsilium, aut modi quo ingrediūtur laudē. Et hoc, sicut quispiā diceret ꝙ non expediat ꝙ debeantur magnificentia & extollentia rebus, quę fiunt homini per accidēs, sed rebus, quę fiunt ex sua aīaduertētia & arbitrio. quod qñ superadditur, non conuenit, ꝙ laudenť eo illi, quorum beatitudo est à fortuna: sed expedit ꝙ laudentur illi, quorū beatitudo est ex aīaduertentia & arbitrio, sicut quidā qui ingrediebatur capitulum laudis. Qñ autem hunc addidisset dicens, ideo non expedit ꝙ expetantur res quæ casu fiunt: sed illæ res, quæ fiunt ex aīaduertentia ingressæ fuerunt consiliū: rebus autem casualibus possibile est ꝙ vtatur quis aliqñ ad laudem, & nonnunq; ad vituperium. Nā opiniones hoīum variantur, quidam.n. homines sibi videnť, ꝙ bonis, quæ casu fiunt, non expedit ꝙ ipsis homo laudetur: ex quo sunt res, non obiecta, neq; firmiter acquisita ipsi homini. Alij aūt aiunt, ꝙ expediat, ꝙ eis homo laudetur, & ꝙ ipse significant diuinam prouidentiā ad illum, cui accidunt. Ille autē, qui laudatur rebus, quæ arbitrio fiunt, semper eis laudatur, & qui illis vituperatur, semper eis vituperatur.

De amplificatione. Cōuenit ēt, ꝙ vtatur ad laudem illis rebus, quibus res magnificatur, & extollitur, quod est ꝙ cōducat ad putādum de ipsa re, ꝙ potestate sit plures res. & hoc, qñ diceretur ꝙ ille fuisset primus, qui hoc egisset: sicut fertur de historia Habel & Kayn: aut ꝙ pausillo temporis fecisset id, cuius conditionis est fieri magno tēporis spacio, & ꝙ mirabilia fecerit. nam oīa hęc constituunt excellētiam agētis. Et sic similiter, qñ diceretur ꝙ ageret tēpore, quo sua actio esset difficilis. & hoc, quando fuerit, sicut expediret singulis hominibus. Præterea, si agens esset illorum, ex quibus actiones & orationes sępius succederent, eius actio esset excellens: & operationes, quas homo ex eis contraheret, nō essent actiones, quæ fierent casu: sed illæ operationes, quæ voluntate & aīaduertentia fierēt. Has autem res possibile est ingredi consilium: hoc est res, quæ magnificarent illam rem: sicut consuleremus homini, ꝙ cōformetur primo laudabili illius generis: aut similis ei fiat ſm illam laudem, aut ei consuleremus ꝙ esset vniuersitatis laudabilium, in quorū laudem nemo contendit: sicut sunt homines, qui foro et publice laudantur, aut illis fiat similis. Et ex eis, quibus magnificantur laudabiles, est ipsorum comparatio ad illos qui faciunt contraria suorū operum: & hoc mentionem faciendo suorum laudabilium operū. Expedit autem ꝙ his assimilentur illi, quorum conditionis est, ꝙ similes fiant maxime laudabilibus, & continuo se comparent illis, & suis consuetudinibus vtantur ad laudem: & si non peruenerint ad eorum gradum dignitatis, nā illorum virtutes sunt in cōtinuo augmento. Cōparatio autem ipsiusmet hominis cum alio non conuenit, nisi fiat ex studioso viro occasione affectus proprij amoris hominis ad se. Nā ille videret sua vitia esse pauciora vitijs alienis, & si essent maiora, suas autem virtutes faceret maiores, & si sint minores, iccirco non cuiuscūq; est vis comparationis. Valerent autem ad illam studiosi homines, vt Arist. refert de Socrate, ꝙ ipse cōparasset inter semetipsum, & inter alios ab eo: & ferebat iudicium de ꝑprijs moribus circa dispositionē, quam animaduertebat inter se & inter alios. & si eam inuenisset virtutem, cōmendabat se de ea: si autē eam reperisset vitium, puniebat se pro eo. Cōparatio autē expediens illi, qui vellet adolescere virtutibus, cōuenit ꝙ fiat ad valde laudabiles. Significatur autem ꝙ tales sint laudabiles, hoc est illi, quorum virtutes sunt in continuo augmento, qñ coegerint suos animos, vt attingant adeptionem studiosorum. Si aūt, defatigarētur ex hoc, esset laudabile apud plebem. Manifestum aūt est ꝙ magnificatio rei ingrediatur laudem. quia magnificatio rei est eius excellentia, excellentia aūt est ex rebus, quibus aliqua res laudatur, Expedit autem, qñ velles magnificare per similitudinem, ꝙ cōformares pluribus laudabilibus. nam hic actus est excellentię laudabilis, & ostensio suę virtutis ad plebē. Et vniuersalius sua oratio est specierum cōmunium tribus generibus orationum, quia etsi magnificatio sit cōmunis tribus generibus rhetoricarum orationum, propior tñ est laudi & vituperio. Nam homo laudatur aut vituperatur rebus existentibus: quarum esse oēs confitentur. magnificatio autem rei propior est enti, q̃ sit ei quod est priuatum. et ideo expedit ei, qui laudat aliqd ꝙ describat nobilitatem rei, & eius honorem & gloriā. Vsus autem signorum & exēplorum proprior est ipsi consilio. qm̄ quādo ex rebus adeptis, quæ iam exactæ sunt, fit opinio de his, quæ futuræ sunt, quæ largiatur causam & occasionē rerū, quæ prædicatæ fuerunt, nos aptiores sumus ad acceptandum & magnificandum suam enunciationem & iudicium. Notitia vero iustitiæ, & iniquitatis propria est iudicialibus. & vniuersalius omnis laus & vituꝑium fit comparatione laudabilium & vituperabilium, qui præcesserunt. Expedit ēt ei, qui laudaret & vituperaret, ꝙ sciat coram quibus fiat ipsa laus aut vituꝑium, hoc est, ꝙ laudet corā amicis, & vituperet coram inimicis: sicut ei conuenit, ꝙ sciat loca, vnde sumat laudē & vituperiū: de quibus in præmissis iam facta est mentio, quæ sunt virtutes & earum agētes, & signa, & sua accidentia. Manifestum autē est ex his, de quibus meminimus. ꝙ ex harum rerum diffinitionibus sciantur definitiones suorum cōtrariorum: ex quo contrarium scitur per suum contrarium. Qñ autem hęc à nobis cognoscuntur ex suis contrarijs, & vituperium est contrarium illis, manifestum itaq; est, ꝙ ex hoc sermone nos non solum cognoscimus res, quibus fit laus, sed etiam res, quibus fit vituperium.

Caput Tertiumdecimum. Sermo de Accusatione & Defensione.

POstquam autem loquuti sumus de rebus deliberatiuis, & laude & vituperio, iam expedit ꝙ loquamur de tertio genere subiectorum huius artis, quæ est accusatio & defensio. hoc autem fieret, qñ narraremus ex quot speciebus præmissarū connectuntur syllogismi, qui fiunt ſm modū accusationis, & ſm viā defensionis, et notificaremus singulas illas species. Species autem præmissarū, ex quibus fiunt orationes accusationis, vniuersalius sunt tres species. Quarum vna est pręmissarū sumptarum ex efficiēte, hoc est iniuriante. Secunda autem species est præmissarum sumptarum ex patiente, hoc est ex illo, in quem infertur iniuria. Tertia autē est præmissarum sumptarum ex ipsomet actu. Acceptarum aūt ex efficiēte notitia fit, qñ numerātur res, quæ qñ fuerint alicui homini, putatur ꝙ iam fecisset iniuriam, & ꝙ in medium feramus, quę sint illæ res. Sumptarum autem ex patiente, est qñ numerantur res, quę qñ fuerint alicui hoī, erit ipse aptus, vt recipiat iniuriā. Sumptarū vero ex actibus est, qñ narraremus quibus actibus fit iniquitas, & in qua dispositione actuum intelligatur iniquitas, & quo pacto hoc eis contingat. Expedit autē ante hoc ꝙ narremus quid sit iniquitas: deinde procedamus ad sermonē de

singulis

Iniqtas qd.

ſingulis his tribus rebus. Dicimus autem ꝙ iniquitas ſit voluntarium nocumentū propter peccatum in ſtatuti legē. Statuti autem ſunt duæ ſpecies, quia quoddam eſt propriū, & quoddam eſt cōmune. propria autem ſtatuta ſunt ſtatuta ſcripta, quorum timemus ne obliuiſcatur, niſi ſcriberentur, quæ propria ſunt ſingulis populis, & ſingulis nationibus. Cōmunia vero ſtatuta ſunt ſtatuta non ſcripta, quę oēs concedunt, ſicut eſt honor parentū, & benefico gratulatio. Actus autem volūtarie fit, qñ efficiens ageret ipſum eius cognitione non coactus ſimplici vi, aut ſm aliquem aliū modorum, de qbus infra fiet mentio: et cum hoc ille actus eſſet ex illis, quos ille cuperet & optaret. Quidā autem actus voluntarius eſt, qui fit aīaduertentia & arbitrio præcedenti: quidā vero eſt, qui fit ex aīaduertētia pręcedenti, ſed ex imbecillitate aīaduertentiæ occaſione malorū morum, aut abuſus. Manifeſtum aūt eſt ꝙ qui ex aīaduertentia faceret aliquā rem ꝙ ipſe cognitione eam faceret. Qñ autem res ita fuerit, manifeſtum eſt ꝙ qui illā facereut ex animaduertentia, aut imbecillitate opinionis noxijs actibus aut latentibus, hoc eſt mixtis ex dāno & profectu, illi ſint iniqui: & ꝙ hoc ſit aut eorum malitia aut imbecillitate opinionis. Et ꝙ ille, cui fuerit vna rerum, quę ſunt cauſa imbecillitatis opinionis, & ille fuerit cauſa eſſendi illā rem, ꝙ ille tulerit malum, & eſſet iniquus, ſicut eſt iniquitas diuitiarum: cuius cauſa eſt illarū appetitus & iniquitas voluptatum: cuius cauſa eſt vehementia ſubmerſionis in venerem & ingluuiē, & ocium: quod eſt cauſa iniquitatis circa plures res. Sicq; & puſillanimitas. & ideo timidus & puſillanimis recepit ab eius ſocijs, & deficit eis ꝓꝑ puſillū pœnæ, quod ei inferereř. Sicq; & philotimus, qñ recedit à ſuis ſocijs propter honoris amorē: & ſic amatores victoriæ recederent à ſuis ſocijs propter victorię amorē: & vir pręceps ira furibundus & iracundus nocet ſuis amicis occaſione cuiuſdam iniuriæ, quam apprehenderet. Stultus vero amens operatur iniquitatē, quia cōplicatur in eo iuſtitia & iniquitas. Præceps vero eſt iniquus propter paucitatem eius appetitus laudis. & ſic ſunt illæ, quę his ſimiles ſunt rerum, quę ſunt cauſa iniquitatis non ex aīaduertentia. Res vero, quæ notificantur propter ea quę pręmiſſa ſunt ex cōmemoratione virtutum, & ex cōmemoratione affectuū, quę poſtea ſcribeř, & ꝙ vniuerſalius ſunt aut ex malo more, aut malo affectu. Mali aūt mores notificanř ex his, quæ p̄miſſa ſunt, hoc eſt ex notitia ſuorū contrariorū, quæ ſunt virtutes & affectus, qui notificabunř in ſecūdo libro. Poſtquā aūt hoc conſtiterit, iā puenit nobis ſermo, ꝙ narremus propter qd inferant iniuriā iniqui, & quo pacto ſit iniquorū ꝙ inferant iniuriā: & quibus rebus inferāt iniuriā, vltra ꝙ neceſſariū ſit: ꝙ incipiamus & exponamus, quæ ſint illę res, quibus iniqui inferunt iniuriā, hoc eſt res, quas qñ cupierint, inferrent iniuriam, & qñ eaſdem adiſſent, intuliſſent ēt iniuriā. Manifeſtum aūt eſt ꝙ tractatus accuſationis expedit, ꝙ præcedat tractatum defenſionis; qm̄ quando aliqs vult accuſare quēquam, oportet ꝙ ei notæ ſint res, de quibus accuſet, & quot ſint, et quę ſint. Loca vero defenſionis non ſunt determinata, ſicut ſunt loca accuſationis: ſed determinantur loca defenſionis ſm loca accuſationis. Accuſatio aūt eſt quædam vehemēs tes ad politiā humanam: ideo nos aſpicimus plures, qui quando non accuſant, nocēt ſuis affinibus & cōſanguineis.

Quę ſint cauſæ alicuius iniquæ rei.

Oīs autem qui efficit aliquā rē inique, aut illā agit ex ſe ſuo voto, & eius arbitrio ſolum, aut nō ageret illam ex ſe & ſuo arbitrio & hoc, aut ageret ipſum cōtingenter, qui vocař caſus: aut illud efficeret neceſſario. Is autē qui ageret neceſſario, quidā eſt qui ageret illud per eius naturā, ſicut ſi eſſet malorum morū naturaliter: & quidā eſt qui ageret ipſum aliquo exteriori cogente, hoc eſt, ꝙ nō ſit voluntas principium illius opis, quod ageret, ſed aliquod exterius latibulū, aut inimicitia & conſimilia. Id aūt, quod ex ſe agit, eſt illa res, quæ ipſamet ſola eſt cauſa ſuæ generationis, nō alia res ſecū extrinſecus cōnexa. Ille autē, qui agit, quidā eſt qui agit propter abuſum, aut malos mores. Et aliqs eſt qui eſt ſm appetitū & deſyderium. Ille aūt qui deſyderio eſt, quidā eſt deſyderio præmeditato rationali, & aliquis eſt deſyderio phantaſtico. Ille aūt, qui deſyderio phantaſtico eſt, quidā eſt qui eſt iracundo deſyderio, & aliquis eſt ratione appetitus. Qñ autē hoc fuerit, iniqui ſine dubio inferunt iniuriā ratione ſeptem cauſarum: quarū vna eſt occaſione caſus: ſecūda occaſione naturæ: tertia vi: quarta abuſu & malis moribus: quinta ratiocinatione: ſexta ex ira: ſeptima autem ratione appetitus. oēs autē excepta illa, quæ fit ratiocinatione, ſunt partes imbecillitatis opinionis, de qua facta eſt mētio in præmiſſis.

Septem de cauſis iniqui iniurias inferunt.

Diuiſio aūt iniquarum operationum ex parte ætatum & imaginationum, & eorū, quę nouiter fiunt, nō eſt diuiſio eſſentialis. quia etſi iniquitas puerorum ſit maior, hoc non eſt primo & per ſe, quà ſunt pueri, ſed quà pueri ſunt iracūdi aut voluptuoſi. Similiter aūt accidit pauperibus, ꝙ aueant pluſquam diuites ꝓpter eorū indigentiā. ſicut accidit diuitibus, ꝙ appetant diuitias occaſione oblectamentorū non neceſſariorum, pluſquā pauperes. qñ autem referentur diuites aut pauperes ad iniquitatē alicuius generis, cauſa propinquitatis non eſſent diuitiæ & paupertas, ſed appetitus & mali mores, quos aīa ex paupertate & diuitijs acquirit. Sicq; ēt eſt res imaginationum, hoc eſt ꝙ ſi refererentur aliquę res earū ad iniquitatem, hoc non eſſet per ſe primo, ſed qua imaginationes ſunt cauſa vnius aut plurū illarum ſeptem cauſarū, quæ ſunt primo & per ſe cauſa iniquitatis. Et ideo abſtinentes, & intēperati, & reliqui, de qbus dicitur ꝙ agant ſm ſuas imaginationes, operantur per vnā illarum ſeptem cauſarum præmiſſarū, aut per plures ꝗ̄ per vnam, aut ex ſuis contrarijs. Illi autem ſunt habētes imaginationes pulchras, hoc eſt intēperati operantur illis cauſis, abſtinentes aūt ex ſuis contrarijs. exēpli gratia, quia temperato annectunř voluptates iucundæ laudabiles: intemperatos aūt conſequuntur malæ voluptates. Ideo expedit ꝙ hic obmittamus hūc diuiſionis modum. vltimo aūt feremus ſermonē de his rebus, quà ſunt cauſę harū ſeptem cauſarum: nō quà ipſe eſſent primæ cauſę operationis iniquitatis. Mentio vero cauſarum, quæ ſunt per accidens, expedit ꝙ auferatur hinc oīno: ſicut ꝙ homo ſit niger aut albus, pinguis aut macer: qm̄ per accidens aduenirET his varietas morū & voluptatum. Sed cōuenit, ꝙ faciamus hic mentionē de cauſis, quas numerauimus ante accidētia, quæ variant mores per ſe, ſiue fuerint aīantiū, ſiue corporeę, aut extrinſecus: ſicut ſunt ſenectus & pueritia, paupertas et opulentia. qm̄ quādo aliquis homo fit pauper, putat diminutam metā ſui animi, & pudet eum quæcunq; res quam faceret. qñ autem ditatur, ęſtimat magnitudinem metę ſui animi, nec vlla res pudet eū. Sed de his nos loquemur poſtea. hic vero redeamus ad illud iter, in quo fueramus. Et dicamus ꝙ iā expoſitæ ſunt cauſæ effectiuę iniquitatis, & iā declaratæ ſunt ſingularum cauſę finales. Illis vero qui caſu agunt, non eſt aliquis determinatus finis: ideo illorū iniquitas non eſt permanens neq; vt plurimū, neq; fit habitu & meditatione ſtabili. hoc autem notū eſt per naturam eius quod fit caſu. & hoc, quia caſus eſt cauſa rerū vt in paucioribus, ſicut dictū eſt in libro Poſteriorū.

Quę caſu fiunt.

Iniquitas vero, quæ fit ex natura ipſius iniq & ſuis elementis, fit ex diſpōne ſtabili firma: & opationes, quę ab illa natura ꝓueniūt, ſemper ſunt vnius deſcriptionis. & hoc, aut ſemp, aut vt plurimū. Suus aūt finis eſt finis malorū affectuū, de quibus

Quę natura.

poſtea

postea loquemur. ea vero, quæ ab illo fiunt ex dispositione præter naturam, sicut est dementia, & reliqua offendentia, quæ non currunt processu naturæ, putatur ꝙ referantur ad casum, & non attribuanť alicui rei per se.

Quæ vi.

Operationũ vero, quæ vi fiũt, hoc est, quæ arbitrio sunt, sed suũ initium est vis illata, finis est finis iniquarum operationum, quæ arbitrio fiunt. ex quo vis accidit cunctis oꝑationibus, quæ arbitrio fiunt.

Quæ præmeditatione.

Finis vero iniquitatis, quæ fit aïaduertentia & præmeditatione, est aut illæ res quæ putanť ꝙ sint vtiles, quæ sunt illę res, de quibus mentionē fecimus in capitulo largitionis cõsilĳ, seu deliberationis. hęc autem est res, de qua putatur, ꝙ sit aliquid bonum, qua putatur de ea, ꝙ illa sit finis proficiens, imo ꝙ sit maxime vtile. aut sunt res iucundę. & ideo ipsi intẽperati sæpe agũt iniqua ratione voluptatis.

Quæ ira.

Finis vero iniqtatis, quæ ira fit, est expetitio vlciscendi sanguinẽ. sanguis autem vindictę expetitio, est aliqua res vltra pœnã. Nam pœna recipitur pro condẽnato. & hoc, aut conuentẽtiori ei, aut expedientiori ipsi ciuitati, aut occasione delectationis ob essentiã dationis suæ pœnę. hęc aũt est hypocritica, seu ficta condemnatio. Ille aũt, qui sumit sanguinis vindictã, intendit coæquationem delicti ipsi delinquẽti, hoc est ꝙ sumatur ab eo quantũ dederit. & hic est finis sanguinis vindictæ, quã in suo aïo constituit ille, qui eam intendit. De notitia vero definitionis iræ, ꝙ ipsa sit, & notitia suarũ passionum, postea loquemur, mẽtionem faciendo de ipsis affectibus.

Quæ voluptate.

Illius vero, quæ fit moribus aut abusu, est occasione voluptatis. & similiter illius qui auidus est. & ideo oẽs res, de quibus putatur ꝙ iucundæ sint, fiunt vna istarũ quatuor causarũ; quibus homo ex se operatur, hoc est aïaduertẽtia serio, et ira, et moribus, & vsu. Cupido aũt & voluptates, quę moribus & vsu fiunt, sunt pluribus modis. hoc est, qa quædam earum est naturalis, & quædã non naturalis. sed ea delectatur ratione vsus. Et vniuersalius oẽs, qui iniquitatẽ ex se operantur, hãc faciunt propter res, quę vere sunt bonę, aut de quibus putatur ꝙ sint bonę: seu propter res, quę vere sunt iucundę, aut propter res, de quibus putatur ꝙ sint iucundę: qm̃ qui ex se oꝑantur, agunt occasione præsentanei boni aut futuri. Ideo aliquando agũt occasione mali quod eis prouenit, qñ putant ꝙ eo adipiscantur maius bonũ, ꝙ̃ sit illud bonũ, quod eis aufertur aduentu illius mali. aut putant ꝙ per hoc propellatur ab eis maius malũ, postea autem inde prouenıens esset parum. Ideo ẽt aliquando eligimus celeres angustias & noxias voluptates, qñ eis speramus ꝙ in futurum perueniamus ad aliquod maximum bonum, aut ad minus malũ, eo maximo malo quod fieri timemus, nisi illa res fieret. Hæc itaq; est maneries intentionis secundi modi. Ex quo autẽ iam declaratum est, ꝙ illud quod iniquus optaret, aut est vtile vel iucundũ, expedit ꝙ hic feramus vtilia & iucunda, quot, & quę sint, de rebus vtilibus iam pręmissus est sermo in capitulo deliberationis. Sermo autẽ, qui singulariter est tractandus, est tractatus iucũdorum. Sermo autem de eis hic, & perfectio suarum definitionum fiet, quod satis sit huic arti, quæ sunt famosę definitiones.

Capitulum Quartum decimum. De Iocundis, & Tristibus.

Oblectamẽtũ quid sit.

Dicamus itaq; ꝙ oblectamentum est transmutatio ad dispositionem subito factam ex naturali sensatione rei, quę sentitur, hoc est, qñ sensatum fuerit naturali ipsi sentienti. Tristitia aũt & angustia sunt huius contrariũ, hoc est, quia sunt trãsmutatio ad dispositionẽ subito factam ex non naturali sensatione. Qñ autem hęc fuerit descriptio oblectamenti, manifestũ est ꝙ iocundum sit sensatum, quod ageret hanc aïæ dispositionẽ. Contristantia autem sunt huius contrariũ, hoc est, ipsa corrumpentia, quę agerent contrarium huius dispositionis in aïam sensitiuam. Quando autem ipsa iocũda fuerint hęc, necessarium est ꝙ id quod naturaliter fuerit talis descriptionis, sit maioris voluptatis: & præsertim qñ hæc dispositio esset passibilis qualitas, non passio. Id vero quod moribus aut vsu fuerit, fit iocũdũ: quia res, quę moris est aut vsus, redditur sicut res, quę naturaliter est continuo iocunda: qm̃ vsus similis est naturę. & hoc, quia id quod est pluries, est prope rem naturalẽ: res autem naturalis fit penitus sine vi. Ideo vis est habitus, quo dolet contristans aïam: sicut in poematibus Græcoꝝ scribitur, ꝙ oĩs res, quę vi fit, est mentis dolor, & aïæ tristitia. Cur autem rei, & astutia, & labor sunt quædã res cõtristantes, quia vi fiunt, & coactione fiunt, nisi homo eis assuesceret: eorum vero contraria sunt iocunda, sicut est ociositas, & obmissio metiẽdi actiones sm legẽ: quies autem & somnus sunt res, quæ placent, quia nulla res earũ fit vi. qñ autem appetitus est nomen oblectamenti, fit quia appetitus est oblectamentorũ desyderium. Appetituum autẽ quidam sunt rationales, quidam vero irrationales. Intendo aũt per irrationales, quicquid appetitur non per animaduertentiã & meditationem: & hi sunt, de quibus dicitur ꝙ sint naturaliter optati: sicut sunt appetitus relati corpori: quẽadmodum est appetitus nutrimenti, quæ famis vocatur: & aquę appetitus, quę sitis nuncupatur. & appetituũ species propriæ singulis sapoꝝ speciebus. & vniuersalius quicqd referť sensui tactus, & sensui olfactus, sicut est coitus, & cibus & potus, & boni odores. Appetitus vero auditus & visus rationalitate quadam appetunt, hoc est ꝙ ortus suoꝝ appetituũ non denudatur à quadã principĳ ratiõalitate, sicut est dispositio appetitus coitus, & cibi. huius aũt causa est, nam hi duo sensus sunt maioris conuenientię ipsi rationalitati ꝙ̃ alĳ. & hoc, quia auditus conuenit rationalitati ex parte dictionum: visus autem cõmunicatur rationalitati ex parte radioꝝ & insinuationis, quę fit in cõmercĳs. Auditus aũt est vehementioris conuenientiæ rationalitati ꝙ̃ visus. & ideo visus valde appetit, ꝙ videat id quod audiuit, & non appetit ꝙ audiat id quod vidit. nã sensitiua passio est potior sm speciem ꝙ̃ passio corporea. Phãtasia vero est imbecillis sensatio, quæ semper agit aut memoriam aut spem. qñ autem priuatur reminiscentia priuatur spe. & hoc, quia spes est connexio possibilis futuri ad res, quæ in præterito fuerant sensatæ: & illa est ipsa memoria. qñ autem phantasia, est quædã sensatio. Manifestum itaq; est ꝙ oblectamentum reperiatur in memoria & spe. nam ambæ ipsæ sunt quædam res sensationis: adeo ꝙ oĩa oblectamenta necessario reperiũtur sm sensationẽ: adeo ꝙ, qñ sentata fuerint in actu, oblectamentum fit per suã obiectionem & sensationem: & qñ illa fuerint in præterito oblectamentum est illorum reminiscẽtia. qñ autem illa fuerint de futuris oblectamẽtum est per spem. & hoc, quia sensatio est propria rerum præsentiũ, & memoria præteritorum, & spes futuroꝝ. Iocunda autem obiecta non sunt ea, quę olim sunt tẽpori pręsenti proxima, immo reperiuntur quędã res, quæ quanto suum tempus fuerit propius, tanto erunt iniocundiores: & qñ sunt remotæ, sunt iocũdæ. Et reminiscentia hoĩs defatigationis & laboris, qui iam veluti fumus cõsumpti sunt, & ab eis euasit, est ipsa valde iocunda. & hoc, quia vir laborans ęgrotus oblectatur memoria defatigationis & laboris, qñ in his sua negocia prosꝑa successerunt: aut in illis euasit à malo. nam euasio à malo ẽt est causa oblectamenti. Res vero delectantes, quæ sperantur, sunt illæ, quę, quando fuerint proximæ faciũt gaudere, aut adiuuãt. & hoc, qñ extimatæ fuerint nobiles vel vtiles cum sua nobilitate, quando suę vtilitati non adueniret dãnum.

& vniuersalius

& vniuersalius speranda iocunda sunt proxima tempori præsenti leuis inuentionis. & ideo ira fit iocunda. & hoc, quia ira fit, quando homo speraret casum mali iræ, quem irascitur de illo. & cum hoc illud est possibile casu. & ideo dixit Homerus, q illa sit melle dulcior. Et ex quo ira fit, quando vindicta possibilis fuerit, neque præsens neq; impossibilis, nemo irascitur in imbecillem, in quē cecidit malum: neq; in nimium excellentem, in quem desperaretur q cadat in ipsum malum. & ille est, cuius gradus ad gradum irascentis in illum, non est aliqua proportio: sicut sunt dæmones & angeli. & sic nemo irascitur in admodū minimū, ad quem non habet proportionem. Et plures voluptates sunt, quas non sequitur oblectamētum: & illæ sunt in actu, hoc est, sensatæ: sed sequitur eas oblectamentū, quando sunt imaginatæ. Et ideo illis qui reminiscuntur rei desyderatæ quomodocunq; recordentur eius, aduenit quoddā oblectamētum. & sic qui sperant vincere aliquam rem, aduenit eis quoddam oblectamētum de illa victoria. Et ideo febrientes, quibus Medici prohibent potū aquæ, oblectantur propter reminiscentiam sui potus, & eorum spe q conualescat & potent illam. Et illi qui petunt ab hominibus id quod est eis bonū, aut scribunt de illo literas, aut negociātur ad illud. Inquisitione itaq; & negociatione oblectantur. nam illi sperant, q eis perueniāt sui cordis expeditiones, adeo q ipsę adsint eis, & oblectentur illarum sensatione in actu. Res aūt, quas omnes amāt vero amore, sunt tres res, quarum vna est, q res iocūda sit præsens. & secunda est, q illam imaginetur qū non est præsens: & hoc aut sui reminiscentia, vel sui spe. & tertia est eitum solatium angustiarū & tristitiarum. & ideo hoīes odiūt lugubrium visitationes, & non cōparent in locis vlulatus & suspirium: nā illi augent mœstitiam. Et in quibusdam voluptatibus inest tristitia & oblectamētum simul. & hoc est, sicut reminiscentia amici absentis & mortui, qū recordaretur quis, & cogitaret qualis vir ille fuerit, et qualia opera fuerint illius gesta. Et ideo illis qui constituunt elegiā, inest oblectamentum, & contristatio simul. nā Arist. ait, q in elegia sit reminiscentia laudū ipsius mortui voce ploratus seu querula. Quamobrem optime dixit Homerus de hac re: quādo ait, q ex quo elegus elegia conquestus est laudū ipsius mortui voce deploratus amaritudinū, quę est ipsa elegia, auditores vociferauerunt voce amara delectante. Et expetitio redemptionis sanguinis putatur q numeretur esse huius capituli. nā expetitio redemptionis sanguinis delectat & contristat simul: & posset putari q numeretur inter res delectantes solum. Et ipsarum rerum delectantiū est, q non succedant prosperæ res inimici. Et irascens, qū non peruenit ad id quod sperat de exactione pœnę simul delectatur & contristatur. contristatur quidem, quia nō peruenerit quod volebat de pœnę exactione: sed delectatur qua est ei spes ad offensionem. Victoria autē placet, non tantū victorię amatoribus, sed ēt omnibus. Nam victoria est quædam superationis voluptas, hoc est, q vbi ipsi vincenti sit qdam certus excessus apud hoīes. superationem autem oēs appetunt: & si in hoc differāt fm magis & minus. Qū autem victoria est iocunda: traditiones ēt & exercitia, quæ sunt loco victoriæ, sunt iocundæ: ex quo expediunt vt eis perueniat oblectamentum ex illis. nam victoria de illis est vt plurimū: & hæc sunt sicut ludus pilæ & luctæ, & trochoꝝ, & tassilorum, & peritia omnium consuetarum traditionū, hoc est, solitarum, quibus intenditur adeptio cuiusdam habitus. Harum autem solitarum traditionum sunt duæ species. quædam sunt, quæ non delectant illico, donec homo assuescat eas & propter vsum erunt iocūdæ, & sunt traditiones, quas non sequitur oblectamentum, quod sequitur habitum vltimo prouenientem ex illis traditionibus: sed ab initio sequitur eas solus labor, sicut est scientię adeptio. Et quædā sunt, quæ illic delectant, sicut est venatio & scachoꝝ ludus. nam instās illas res, cōmunicat eum perito in illis in fine quem intendunt, quæ est victoria: & delectatur solo intuitu. & ab initio rei, sicut delectatur perfectus in eis, & recta victoria est iocunda. Victoria autē, quę fit deceptione & errore, placet Sophistis, qui vsi sunt, vt illis perueniat quis in sua intenta, suasq; cogitationes ex exterioribus bonis: sicut sunt diuitiæ, & honor. Et ex iocūdis rebus sunt honor & magnificentia. nā honores conducunt honoratum, q suo animo putet q sit studiosus: aut ex his quę diligenter procurant virtutes, qū honores fuerint ab illis, ex quoꝝ venerationibus accideret honorato talis imaginatio, & aīæ meditatio, hoc est, q conducant ad putandum q ille sit studiosus. Patefacere aūt virtutes ipsis honorandis, dignius est huius operis q̄ eas abscondere: cū illarum euidentia testetur de illius dispositione, quod nō testaretur ipsarum latentia. Et ideo qū homines venerantur aliquem virū ille homo honoratus putat: q illi ipsum honorauerint ꝑpter aliquā virtutem, quam nouerint in ipso. Venerationes autē cognoscētis digniores sunt ad hoc q̄ venerationes illius, qui non nouerit ipsum honoratū, propter ipsam eandem rem. Et hoīes suæ ciuitatis digniores sunt ad hoc q̄ remotiores: & præsentes ēt digniores sunt q̄ successuri postea: hoc est, q illi qui ipsum viuētem venerantur, digniores sunt huius rei q̄ qui eū venerantur post eius obitum. Et venerationes maioris partis hoīum digniores sunt huius rei q̄ minoris. Et expedientius est, q verificetur sermo harū specierum hominum, qū fuerint habētes intellectū, & maior pars hominum, & eorum testimonium est maioris persuasionis, q̄ species, quæ stabiliuntur ab hominibus, qui sunt gradus pueroꝝ & bestiarum. & illi sunt ignari & plebs. Et amici etiam sunt ex rebus iocundis, qm̄ amicitia est iocūda: & quicunq; amat aliquā rem, illa delectat. Et ideo vinum non delectat eum, qui non adamat ipsum. Huius autem causa est. nā amatum est apud amantem ex numero boni, quod oēs cupiunt: per omnes autem intendo illos, qui sentiunt & imaginantur. Quòd autem homo amet creaturas, est propter ipsummet proximum, nō propter aliud delectans apud hoīem amatum, hoc est, q sit amatus ꝑpter se. Et similiter q homo sit admirabilis apud alios, hoc est, q admirentur ipsum: & sit ēt aliud à iocundo propter hāc causam, hoc est, propter bonum, quod oēs appetunt. nam alij admirantur ipsum, qū ignoratur bonum suæ conditionis, q nō insit maiori hominum parti. & hoc, quia res, qua homo excedit maiorē partem, est iocunda. Et qū intendunt q alij admirentur ipsum, illi sunt sicut viri, qui congregant hoīes ad ostendēdum eis, q faceret ex assumptione rerum excellentiū & laudabilium. Assentatio ēt est iocunda: qm̄ assentator conducit ad decipiendum hominem, q ipse sit ab eo admirandus, & quòd sit ex his quos amat. igitur assentator est fictus amator, vel falsus exaltator. Et repetitio eiusdē rei est iocunda, quia eius repetitione prædominatur animæ. cōsuetum aūt est iocundum. permutatio aūt & translatio ab vna re in aliam est naturaliter iocunda: quia iā acquiritur per eam sensatio rei, quę nouiter fit. Et ideo res, quæ naturaliter successiuæ fiunt in mūdo, sunt iocundę; sicut est translatio castroꝝ, ciuitatum, & regni permutatio, & vniuersalius permutationes, quę fiunt in hominibus; & ipsoꝝ hominum permutatio. Huius aūt causa est, quia res, quę reperitur, est in termino illius, de quo aīa adimpleuit suā indigentiam, & non remansit ei aliqua res, qua illud acquirat, & eo magis qū diu durauerit suū esse, & aīa expeteret inuenire quietē in rē nouam;

ex qua acquireret quod nō est apud ipsam, & id cuius generatio est rarioris temporis ipsum est iocūdius. Et disciplina ēt vt plurimum placet: appetitus autē disciplinæ ipsius plebis fit propter hominum voluptates, vt sm suam aīam sint admirandi, vel ꝙ hoīes admirentur: ex quo ambę hæ res sunt per se iocundæ. Ac ēt disciplina, ex quo est ipsius generis cōprehēsionis, qua naturaliter proceditur à potētia ad actum, est ēt iocunda. Et vniuersaliꝰ decus actionis & decus passionis sunt de numero rerū iocundarum. decus aūt passionis delectat non propter se, sed occasione cupidinis perfectionis prouenientis, quæ putatur ꝙ proueniat inde. operis vero decus delectat hominē propter se, & propter alium, in quē cadit operis decus. Et rectitudo affinium est iocunda, & esse contentum & sufficientia opportunorum sunt iocundæ. Qn̄ autem doctrina est iocunda, & similiter hominem esse admirandum, aut ꝙ ipsum admirētur homines: Assimilatio itaqꝫ, & confictio ēt assimilationis doctrinæ sunt iocundę. Et hęc est sicut confictio picturarū & sculpturarum & reliquorum operū, quibus intenditur cōfictio primoꝝ exemplarium, hoc est ipsarū rerum, quæ sunt præter opera, quibus cōfinguntur res, quæ non sunt. nam ea, quibus confingimus res, quę non sunt, non delectant, qn̄ illæ imaginatę formę fuerint decorę seu turpes. sed ex quo illis est quędā ratiocinationis species & notificationis latentis, quod absconsum est imaginatur per id, quod magis patet, quod est ipsum exēplar, quod suo loco est stabilitum. Sicqꝫ ergo illius loco quodā modo est quędam doctrinę species, quę fit per syllogismum. et hoc, quia assimilatio constituitur in illis in gradu pręmissę, & res cuius assimilatio intenditur finisqꝫ intellectus largitio constituitur in gradu cōclusionis. & propter hāc similitudinem, quę est inter assimilationem & doctrinam, assimilatio est iocunda. Astutia etiā, & euasio à violentiæ illatione est iocunda. Confictio vero & doctrina sunt iocundę. nam hæ fiunt per assumptionem vnionis, quę est inter res: notitia autem vnionis, quæ est inter entia, naturaliter est ab hoīe concupiscibili: & ideo assimilationes & exēpla placent, nam homo delectatur hoīe ei consimili, & equus equo, & puer puero. Et hinc oriūtur prouerbia, quę dicunt, ꝙ puer gaudet puero: & grassator docet grassatorem: & auis aue venatur: & rapax non odit rapacē: & consimilia. & vniuersaliꝰ vnita & consimilia omnia sunt sibi iocunda. quòd autem vnusquisqꝫ reperiat delectamentū in suo simili, est res famosa. Non aduenit autem cōsimilibus odium nisi per accidens: oblectamētum autem est per adeptionem vnionis, quæ est inter duas illarum rerū, quę sunt in mundo. Et vnusquisqꝫ hoīum amat se: sed in hoc excedunt se inuicem. & cuiuscūqꝫ cui magis inest amor sui, suum oblectamentum & amor consimilis est maior. Ex quo autē homo amat seipsum, suę dispositions sunt indubitanter sibiipsi iocundę, hoc est sua opera, suiqꝫ sermones. & ideo inuenimus multitudinem hoīum, hoc est ipsam plebē, ꝙ ament opera decora, & honorem, & filios propter amorē proprium. & hoc quia filij sunt quędā ipsorum substantia. Et opportunoꝝ sufficientia ex hac parte est iocunda. nā ipsa est quędam sua operatio, sicqꝫ similiter & imperium. Et qn̄ homo reputatur ꝙ sit sapiens, est qd iocundum propter hominis amorē sui: sicqꝫ & amor honoris est iocundus ex hac re. Et ex hac parte ēt adiuuare affines est quædā res iocunda. & illis prædominiū est quid iocundum. Et hoīem vti rebus, quibus adipiscitur virtus seu excellentia, est iocūdum, & nobile. nam opinatur ꝙ iā adeptus fuerit illas virtutes, quibus vtitur. Et ideo laudauit* Homerus quēdam hominē, qui diuiserat suū diem in plures partes, in quarū vnaquaqꝫ parte operaretur aliquod opus, quo acquireret aliquā speciem virtutis, ꝙ ille iā adeptus esset illas virtutes, qua diuiserat suū diem in illas partes, et ꝙ ille esset perfecte studiosus illarum. Et iocosæ ēt res sunt iocundę: & lętificantes blanditię sine dubio sunt iocundę apud homines & operibus & sermonibus. Sicqꝫ definiuimus res, ex quibus fiant acyrologię nimium excessiuę: (seu sermones modū excedētes, ad laudem vel vituprium:) & exhortationes seu dehortationes in libro Poeticæ, & quo modo fiant. Postquā autē ex hoc sermone declaratum est quid sint ipsæ res iocundę, iā hinc declaratum est quid sint res dolorosę contristantes. nā sunt illarum rerum cōtrarię. qn̄ autem cognoscitur vnum contrarioꝝ, cognoscitur & alterum. Postquā autē ex hoc sermone declaratę sunt res, ꝓpter quas, & quibus iniuriā facit iniquus, iā expedit ꝙ procedamus ad sermonem qualitatum & dispositionum, per quas facilis est iniuria, & promouetur ad illā. & quæ dispositio sit illa dispositio, ex qua fit iniuria hominibus.

*Euripides.

Capitulum Quintumdecimum. De rebus quibus fit Iniuria.

ET dicimus, ꝙ fiat ex illis iniuria, qn̄ putant illud opus esse ex his, quæ sunt in sua potestate, & illis possibile fuerit. Et ꝙ sit ex his, quę latent & non sciuntur, vel fuerit ex his, quæ pausillo temporis mandanť obliuioni, si non fuerit ex his quæ latent. Et si fuerit ex his quæ neqꝫ latent neqꝫ obliuioni mandanť, fuerint tñ illa ex quibus nō prouenit ipsi iniurio suo opere malū aliquod penitus, neqꝫ sibi nec vlli cui faueat. nam ille esset apud eū, sicut propria persona. Aut malum inde proueniens esset minus q̄ꝫ vtile, vel oblectamentum, quod ei proueniret ex illa iniuria. & hoc vel ipsi iniurio, aut illi qui ei faueret. De rebus vero, quibus fiat opus possibile in vltimo, hoc est in secundo libro, fiet mentio, nam sermo huius amplectitur omnes tres orationes. Verūtamē de dispositionibus, quibus nunquā adipiscitur oīno aliquod damnum, vel adipiscitur de illo infra ipsum bonū, quod inde speratur, vel opus ipsum fuerit ex his quæ latēt, vel pausillo temporis mandātur obliuioni, loquemur hic, ex quo hoc est huic loco proprium.

Putatur aūt ꝙ hominibus sit vis ad iniuriam vltra alios ab eoꝝ specie: cùm ipsi putent, ꝙ eis sit præualitudo alijs. Et ꝙ ipsi tuti sint, ne eis aduenturum sit malum, qn̄ iniuriam fecerint. & hoc sibi, & suis fautoribus. Hi aūt sunt duarum specierū, aut speciei, quæ faceret iniuriā virium præ valetudine, vel speciei, quę efficit illā arbitrio & circūspectione: adeo ꝙ mediteť in se modū & manerιem, quibus euaderet à malo: & hoc sua lōga experientia & vsu pręcedenti. Iniurij aūt vltimo sui negocij euadūt ab iniuria, qn̄ habuerint plures confratres, vel fuerint singulares diuites: & tanto magis si manus fratrū secum fuerit in re, hoc est, ꝙ ex iniuria sequatur illis vtile vel oblectamētum: quia tūc maior esset suus valor ad iniuriā. Et similiter si illi, qbus tangit res sua cū illis qui eis associanť, fuerint fratrū fratres, vel fratrū ministri aut stipendio conducti à fratribus, vel partē secum habētes, seu sui socij. Nam qn̄ iniurij tales fuerint, haberent vigorē ad iniuriam faciendam, & ad cauendū à dando pœnas vel talionem. Et aliqn̄ accidit eis, ꝙ lateant sua gesta, & obliuioni mandentur, lateant quidē propter suos socios, & obliuioni mandentur. nā ipsi non incipere͂t primo iniuria afficere aliquē virum iniuriū. Ex his aūt, quibus facilis est iniuria, est, ꝙ iniurij sint amici illorū, quos affecerint ea, vel sint amici ipsoꝝ iudicū. ex eoꝝ esse amicos eorum, quos iniuria afficiūt, fit quidē duabus ex rebus, quarum vna est, nā amicus non cauet suos amicos: & ideo facile ab eis afficitur iniuria. altera autē est, quia qn̄ ei fecerint iniuriā, minima re ipsum placarent ante

aduentum

aduentum ad iudiciꝫ tribunal: nam amici est obtemperare amico. propter iudices autē esse suos amicos fit, quia iudices suis amicis iniquū proferūt ius. & ex parte voluptatis. & hoc, aut ꝙ illū liberent omnino à poena, aut ipsum condonent in rē paruam. Hic autem adsunt quędā res, quæ sunt contrariæ illarum rerū, quæ attributæ sunt potestate: quæ qñ insunt iniurio, sunt causa illius obmissionis iniuriæ. & hæc sunt sicut morbus imbecillitas & egestas. nā imbecillis & ęger reputantur, ꝙ non faciant iniuriā, quia non ferrent poenam suis corporibus. egenus vero, quia nō habet, vnde soluat poenas. Iniuriꝫ aūt opus, qñ fuerit in summo euidētiæ, paruifacit ipsum, & putat ꝙ nō sit iniuria. & hoc, quia qñ iniuriꝫ opus simile est operi errātis vel iocatoris, fallit hoies, & reputant ipsum non esse iniurium. Et rursus quia nemo est, qui caueat se ab iniuria, quæ publice fit, propter sui casus raritatē: sed cauet ab iniuria, modo quo consueuit esse, quæ est ipsa latentia. nemo vero cauet modū inusitatum. & ideo homines non cauent eos, qui non habent vigorē contra ipsos, neq; fratres, neq; filios. Et quidā homo est, qui non cauet suis operibus, vt ex hoc putetur, ꝙ ipse ignoret quod agit, aut obliuiscatur eius. & aliqñ fingunt eos latere quasdam res illis accidentes, adeo ꝙ non putetur de eis, ꝙ ipsi inicient penitus iniuriari quēquam. Et adiuuat iniuriam potestas ipsa celādi. & hoc, aut quia apud eum sunt loca latentia, vel quia ei insunt quędā dispositiones, quarū conditionis est ꝙ abscondant sua gesta, vt id quod de eo pateat fit. quod liquet de eo, cuius nō reputaretur aliquod turpe opus. Et nōnunquam qdam homines, quorum iniuria nō latet, possident ipsam iniuriam, qñ iudices sunt iniqui ſm alterū duarum rerū, aut extorquendo ipsum ius, vel morā trahendo ad veritatis sentētiā, adeo ꝙ deficiat facultas actoris & obmittat suā actionem. & ideo qñ iniurius habuerit vim euadendi à poena, aut à talione, vel ille fuerit egenus, facilis est ei iniuria. Ac ēt illis, quibus vtilia, quæ ex iniuria acquirant, fuerint manifesta, nota vel magna, aut proxima pręsentanea. & dāna inde prouētura fuerint pauca, vel latentia, vel remota tēpore tarda, facilis est ipsis iniuria. & hoc, quia illi non obmitterent verum vtile ꝑpter noxiū, cuius casus sit ignotus. & ideo non obmitterent vtile cito venturū, propter noxium tardum, neq; vtilia multa propter noxiū paucum. Et ex his, quæ iniuriā facilitant, est, qñ ipsa est operario, qua laudaretur iniurius, & memoria de eo haberetur: sicut accidit illi, qui expetit nōnūquam ab illo, qui culpam cōmiserit contra ipsum & suū patrē suamq; matrem, sanguinis redēptione, cùm sit vnus virorꝫ cuiusdā ciuitatis. At ille interficeret cūctos ciuitatis viros: & pręcipue, qñ damnum illis proueniens esset in opibus & vilipensione. nam hęc esset maior pars illarum rerum, quibus laudaretur. hi aūt iniuriam faciunt subtractione & detentione: subtractione inquā eorum, quæ non sunt sua, & detentione illorꝫ, quæ sita sunt. Hæ itaque sunt res, quæ constituunt iniuriā facilem habētibus cogitatum & aladuertentiam: harum vero cōtrarię sunt ſm mores & opinionē, quæ sunt deiectæ opinionis & morum. Iam. n. promoueret eos ad iniuriā casus paucæ vtilitatis ignotę, hoc est nō vere, ꝙ sit prouentura, vel nō sit futura prouenire. Et aliqñ promouet eos ad iniuriā timor pauci dāni, quod casurum est in eos, non ꝙ per suā iniuriam acquirant aliquam rem, quā adipiscātur, sed ne perdant paruā rem ex pluribus, quas haberent. Et aliqñ hanc hominum speciē promoueret ad iniuriam, quia ipsi iniuriā fecissent, & fefellissent suum intentū, nec prospere successisset quod exquisiuerat ex iniuria. & hoc ferret, eò ꝙ multoties successiue inferrent iniuriā, sicut pluribus illorꝫ, qui in bello vincunt, accidit, qui redeūt ad interitus, locū rebellando, postquam bis & ter superati fuerint. Ac illi ēt, qui promouēt ad iniuriā, quibus est iniuriꝫ rei oblectamentū cum dolore in vltimo, aut præcipites ad vtile primo cū casu damni in vltimo, ipsi ēt sunt huius speciei. nam tales inueniūtur imbecilles ingenio ad quicquid appetunt: horum aūt contrariꝫ sunt illi, quos moueret ad iniuriā, quia contristās nocens esset eis prius, & iocundū vtile posterius, aut post multum tēporis. & hi sunt, qui habent intelligentiā & animositatē in summo. & illi sunt viri maximę malitię. nā putaretur ꝙ illa vtilia & oblectamenta posteriora non prouenirent eis ex parte suæ iniuriæ, & ꝙ id quod eos ꝓuenire fecerat in casum iniuriæ, est dānum, quod subito præcessit, aut tristitia illa, & non reputaretur eis penitus iniuria. Et aliqñ habentes astutiā & versutiam, ipsos promouet ad iniuriam, quia ipsi illā educunt dispositione, qua non reputatur ꝙ sit iniuria. Hoc aūt fit pluribus modis, quorꝫ vnus est ꝙ reputetur, ꝙ illud opus fuisset cōtingēter, aut reputaretur fuisse vi, aut reputaret ꝙ fuerit ꝑpter quandam naturā, & ꝙ fuerit errore vel ignorantia non ex intentione deliberantis, & ꝙ fuerit ex parte consuetudinis, quæ præcesserit, aut ꝙ opus sit modo, quo non acquiratur ex eo aliqua res, qua conferatur vtilitas in præsenti vel futuro. nam id, quo non acquiritur aliqua res in præsenti, reputatur ꝙ non sit hominis intētum, & ꝙ non indigeat eo, & ꝙ nō expediat nisi qua illi qui eo indigent, indigent altera duarū specierum, vel necessitate sicut pauperes, vel lasciuia velut diuites. Et magis excusationē habet iniuria, quę fit necessitate, q̃ iniuria, quę fit lasciuia. Et ideo hi cauent nimium: & si nimium secundarentur, & animosis cautis qñ prospere sibi successerit res, propter quā fecerunt iniuriam, videtur ac si non placuisset eis res illa, neq; ea lętarent. habentes vero imbecille ingeniū videntur gaudētes illo, quod eis per iniuriā peruenerit. Et iā verificatæ essent cōiecturæ illorꝫ, qui iniuriꝫ sunt propter vllam harum causarum facilitantiū iniuriam, qñ prospere eis successisset, quod hinc sperassent. Hæc itaq; est summa eorꝫ, quæ dicta sunt de rebus, quæ facilem reddūt iniuriam ipsi iniurio, & ipsum promouent ad illam.

Quibus viris iniurij noceant.

Viri vero quibus iniuriꝫ nocent, qui sunt illi, qbus naturaliter infertur iniuria, hoc est, quos habentes malitiam sperant iniuriari, sunt illi, qui ignorant quod fit contra eos, & nō videtur eis ꝙ sit iniuria: aut qui cito obliuiscuntur illorꝫ, quæ ex iniuria fuerit contra ipsos: & si illud non ignorarent, aut aliquid huic cōsimile esset illi, qui non haberēt fratres, aut haberēt egenos fratres. Iniuria aūt, quæ fit in opes, cadit in illum qui habet opes, qñ in illis opibus fuerit aliqua res, qua indigeat iniurius. & hoc aut loco necessitatis, si esset egenus: aut loco lasciuiæ, si esset diues, cuius intentio esset opum cōgregatio tantū: aut loco voluptatis, si eius intentio fuisset opū dispendium, & oblectamenti in illis. Et in illis, qui vniuntur propter expeditionē sui iuris, cadit nimium iniuria. Et similiter in affinibus & fratribus. & hoc, quia homo non cauet suū amicum: & qñ fecerit ei iniuriā, ignoraret ꝙ esset iniuria. & omnes hę species impediūt illos vendicari ab iniurio. aut redemptoris priuatio, sicut est egestas & fratrum priuatio, aut vēdicationis ipsa tarditas, & ipsum esse morosum. & ideo plurimū ꝙ secundæ res prædatorꝫ suorum affinium succedunt, est qñ ignorant suam iniuriam ab initio rei, adeo ꝙ lateat & obliuioni mittatur. Et illa hominum species, qui cauent malū remouentes se ab eo, qui se nimiū tutantur ab ignominia contentionum, est illorum, quibus nimium infertur iniuria. Et similiter accidit viris, qui nō cauent sua negocia ab his, qui habent veram malitiā, & confidunt in eis, & reputantur apud eos recti: hoc est, quia illi semper sperent, & iam possibile esset ꝙ hi ignorarent has res, & non multum

obstaret

obstaret inferre eis iniuriam. Et piger & vecors acquirit omnem iniuriam, & similiter ignorãtes quid sit iniuria & æqtas, & vniuersalius ea, quæ sunt à iudice decernenda. nam debiti eductio est iudicium. Et ex illis, quibus infertur iniuria, sunt homines illius speciei, quibus pręualet pudor. nam non habent versutiam, neq; deceptionem ad sua vtilia expetẽda. Ac etiam illi, quibus plures viri intulerunt iniurias, fit iniuria. nam illis iam detecti sunt animi, & tutum esset eis malum inferre. Et illis, quorum iura ounquam venerunt in lucem, quãdo in iudicium & imperatorum tribunalibus comparuerint, ex quo non valent, fit ipsis iniuria. nam vt dictum est, horum potestas perpetuo imminuta est. Et illis etiam, qui diligenter multotiens procurauerãt trahere aliquid, & nullam rem traxerint, ipsis fiẽda est iniuria. nam ambæ hæ duæ species sunt detectę: nec sunt cauendi nec simpliciter neq; aliquando, ex quo sunt homines viles. viles autem non oportet homines cauere, quia non habent tutorem. hoc autem ita fit. nã hi non absoluunt suam mentem oec suum habitum. nam timent loqui, neq; valent pmutere vel inhibere. & hoc, quia nemo horum euaderet, quin reperiret aliquẽ hominem pręsidem ei, aut ipsum vilipendentem, aut facientem ipsum fugere. Illi autem, inter quos & aliquos viros esset antiqua inimicitia, aut propter suos maiores, vel propter suos patres, aut ꝓpter seipsos, aut propter suos patres, sunt apti, vt illi homines inferãt eis iniuriam maiorem iniuria præcedenti. & similiter si vilipendissent eos vel suos parentes, aut suam familiam. et ideo dicit vetus prouerbium, ꝙ paruum malum excitat maius. Illis autem, quibus præcesserit vetus aduersitas, si fuerint amici, & aduersitas fuerit parua, excusationis auscultatio esset eis facilis: nec eius casus esset abominabilis illis, quibus excusatio fieret. Si autem aduersitas fuerit magna, eius auditus esset iocundus apud illum, ad quẽ fuisset aduersitas. Et si essent inimici, suus auditus esset cum vilipensione, et nõ appareret illis stabilitas eorum, quę audire facerent suos auditores, nisi dicerent aliquam rem, vel ꝙ oppugnent dicẽtibus, aut minuant sermonem vel augeant. Hic autem non sunt homines, qui afficiantur iniuria, & eis perueniat damnum & tristitia, nõ ad vtilitatem, sed loco oblectamenti. hi autem sunt alieni ĩ ciuitate, vel familia, aut moribus, vel idiomate, aut lege. nã homo delectaretur iniuria in alienos aliquo horum quinq; modorum. Et iniuria cadens in istos est ipsa vilipensio. nam iniuria fit opibus, & honore, & pace. & negligentes etiam ipsi afficiuntur iniuria. Placet autem iniuria alienis. nam ipsi nesciunt quid sit paruifactio & vilipensio apud viros illius ciuitatis, aut apud illam familiam. & sic res se habet de illis negligentibus. Et ex illis, in quos iniuria est iocunda, est species hominum qui paucis rebus contristantur, & illis tremunt. hoc autem clarum est ex operibus iocatorum in hanc speciẽ hominum. Et illis qui pluribus iniurijs affecerint homines, placet iniuria illorum, non propter aliquid vtile: & reputatur de eis ꝙ quasi iniuria in illos nõ fit iniuria. Et hoc, sicut ꝙ vilius homo percutiat illũ, qui obloqueretur hominum vituperia, & defectus percutiens & vulnerãs. Et in illos ẽt, qui iniuria inducunt aliquam rem turpem, & vituperosam apud homines, siue seriosæ seu inaduertenter, ipsa est iocũda decens apud homines: & huius opus non apparet iniquum. Et viri delectantur iniuria facta in illos, qui gaudent horum gestibus aut suis amicis, aut in illos qui gloriantur horum operibus: & vniuersalius opere malum operantis. & sic vniuersalius in imitatores malum facientes, aut secum degentes. sed delectantur homines eo, qui inferret iniuriam in illos: qui affecissent iniuria homines patientes in veritate firmos. Et iniuria cadẽs in illos qui iniuriari cœperint, verisimile est ꝙ non sit iniuria. & ideo prouerbijs vtentes, dicũt ioniãs est magis iniurius, hoc aũt est, si interficeret hominem, qui veniret ad ipsum interimendũ. Hæ itaq; sunt res, quæ quando alicui homini insunt, promouẽt iniurium ad inferẽdum illi iniuriam. & illi sunt naturaliter iniuriãdi. Res vero, qbus facilis fit iniuria, & quibus omnes aut plures hoĩes iniuriam inferunt, sunt illæ res, quarũ est indultus, & quę celantur & latẽt. Res autem, quarũ fit indultus, sunt res paucæ viles. Et res, quæ celantur & latent, sunt res, quarum substãtiæ cito corrũpuntur, sicut sunt sapores: & res, quarum figuræ aut colorũ permutatio, aut quæ cõplexione & permistione mutentur, sunt quid facile. Et vlius res, quarum figuræ possibile est ꝙ in pluribus suis locis varientur, sunt faciliores & latentiores: & eo fortius, qñ illarũ variatio fuerit in locis paruis. quia quãto rei variatio fuerit maior & facilior, sui etiam latentia esset facilior. Et similiter latẽt res, quarũ similes notum est fuisse apud ipsum iniurium, aut ẽt dissimiles: sed eas introducit in summã consimilium illis, aut eas pmutaret ad dissimiles illas, ex quibus notũ fiet ꝙ sint apud illum. Et ideo plures illorũ, qui furari intendũt, præmittunt emere de specie rei, quã furari intendunt: aut de specie illius rei, ad quam illam permutare intendunt. Et quanto ille, in quẽ iniuria est cõmissa, erubescit iniurię ipsius fieri mẽtionem, illa est magis latenda: sicut est de iniuria patrata in mulieres, cuius manifestatio est verecundię: & vituperium illarũ, in quas facta est iniuria & suorũ filiorum. Hæ itaq; res sibiq; consimiles sunt res, quibus facilis est iniuria, ex quo earum est indultus & latentia. Sicq; iã declaratę sunt ex hoc sermone res, quibus iniurius iniuriam infert: & dispositiones, quę qñ alicui homini insunt, facile in ipsum infertur iniuria: & dispositiones, quę qñ eidã homini inexistũt, viri iniurij sperant in ipsum. Reliqua autẽ est tertia species trium rerum, ex quibus sumantur præmisse, ꝙ iniurius intulisset ipsam iniuriam. & est ootitia operum, quæ quãdo insunt, declaratum est, ꝙ illi quibus insunt, iam patrarent iniuriam, & dispositiones: quę qñ non fuerint, fit ipsi iniuria. Expedit aũt prius pręponere iniuriæ spẽs, & spẽs expedientis: hoc est, quod non est ioiuria. Iam aũt dictum est in p̃missis, ꝙ iniurię spẽs sint circa duas res, quę sunt ipsum iocũdũ, & ipsum vtile. & ꝙ quando eis sunt, reperiuntur altero duorum modorum, vel ad fugãdum damnum, aut ad tuendum vtile aliquod.

Statuta aũt, quę constituunt quid sit iniuria & quid non sit iniuria, quędã sunt propria cuidã sectę ciuium, & quędã sunt cõmunia cũctis ciuibus. & vtriusq; speciei horũ statutorum, quędã sunt scripta, & quędã non scripta. Iotendo aũt per oon scripta, illa quę sunt naturę cunctorũ, aut quæ dicuntur naturæ omnium, ꝙ sint æquitatis vel iniquitatis: & si nõ esset inter singulos illorũ conuenientia ad hoc, neq; fœderis stabilitas: & hęc etiã vocantur cõia hoc modo. hęc aũt statuta nescitur, qñ fuerint constituta, neq; quis ea constituisset: imo vt plurimũ illa sunt cootraria scriptis, & cadit in eis sufficientia seu persuasio ꝙ oõ sint iniqua ea, quę secũdum scripta reputaẽ quòd sint iniqua: sicut Aristoteles retulit de quodã viro noto apud illos, de quo relatũ fuerat, quòd sepultus esset præter sepulturæ statutum proprium suæ ciuitati: qui excusatur ꝙ ille sit sepultus secundum commune statutum, quod naturaliter, & ꝙ eius sepultura esset æqua non iniqua. Statuta vero scripta propria singulis gentibus sunt sicut illud, quo videtur, quòd non expediat interficere animata, hoc est ipsa animalia, & quòd illud sit iniuria. nam hoc non est necessarium apud omnes oeq; naturaliter. Quando autem statuta constituentia æquitatem & iniquitatem,

Quæ statuta cõstituãt qd sit iniuria, & quid non.

quędam sunt, quę sunt versus multitudinem & omnes ciues: & quædam sunt versus singulos, hoc est, ꝙ quædam eorum sint, quæ constituunt quid expediat fieri, & non fieri de re multitudinis: & quędam statuta constituunt hanc rem de re singulorum. Manifestum itaqꝫ est, ꝙ species iniurię & opportuni, hoc est, quod nõ est iniuria, continẽtur his duabus speciebus, hoc est, ꝙ iniuria & opportuni opus aut fiunt respectu vnius terminati, aut fiunt respectu oĩum. Exempli gratia, qui furatur aut vulnerat, patrat iniuriam respectu vnius terminati, ille autem, qui separatur à cõmunitatis modis, qui apud Arist. sunt ciues mutuo se tueri, iam patraret cõmunem iniuriam. Et similiter qui se abstineret à custodia, hoc est à custodia ciuitatis ab ijs, qui eam grassarentur ab extra, & non transiret ad suam custodiam, ciuitatis terminos: aut ille qui tergiuersat regimini exercitus, & separatur à militibus ciuitatis: quorũ animus ardet in viros alienos ad superãdum suos præpositos, aut seipsos vel suam ciuitatem. nã quando vnusquisqꝫ horum non operatur suum opus, ciuitas ex hoc adipiscitur cõmunem iniuriam & maximum dãnum. Hæc itaqꝫ diuisio cadit de cunctis iniurię speciebus, hoc est, ꝙ quædam earum sint cõmunes, & quædam respectu vniuscuiusqꝫ. Postquam autem retulimus species iniurię, iam expedit itaqꝫ ꝙ referamus quid sit iniuria, hoc est res, quę quando cecidisset in aliquem hoiem, & pateretur ab illa, vocaretur iniuriatus. Et dicamus ꝙ iniuria sit, ꝙ homo tollat aliqd ab alio homine inique, sua sponte eiusqꝫ arbitrio. & hoc, quia iniquitas, vt iam dictum est in pręhabitis, est dãnum, qd' spõte fit. Iniuria itaqꝫ ergo est, ꝙ noceatur homini volũtate iniuriãtis. Et oporteret hic numerare species rerum noxiarũ, sed iam numeratę sunt in pręmissis, & hoc in capitulo deliberationis. nam ex quo ibi dicta sunt expedientia, fuerunt declarata sua contraria. & similiter ẽt relatæ sunt in capitulo vituperationis, sicqꝫ ẽt iam pręcessit sermo de speciebus rerum, quę sponte fiunt. Accusationes autem vsium cõmunes & propriæ continentur quatuor speciebus. Quarum vna est, quę fit sine præcognitione agentis, & est illa, quę casu fit. Secunda autẽ est, quę fit cum cognitione sine voluntate, & illa est violenta. Tertia aũt est, quę fit electione, & animaduertentia. Et quarta, quę est ex aliqua passionũ. & plurimum, quod hæc fit, est ex ira. De ipsa ira vero & his quæ ex ipsa fiunt, dicetur postea. de illis vero, quę fiunt electione, & aĩaduertentia, iam dictum est in pręhabitis. Et non solũ accusans indiget cognitione specierũ iniuriarum, & operationum, que sunt iniquę, aut notitia conditionum, quibus opus est iniuria, & iniquitas: sed ẽt excusans. nã multoties cõcederet accusanti esse rei, quam argumentaret contra ipsum, sed negaret conditiones, quibus illud opus esset iniuria. & hoc, quia ipse concederet ꝙ accepisset, sed nõ ꝙ furtum cõmiserit: & ꝙ interdixerit, sed non ꝙ blasphemauerit: ꝙ concubuisset legittimo concubitu, non ꝙ patrasset adulterium. Et ideo expedit accusanti et excusanti, ꝙ sciãt quid sit furtum, & quid sit blasphemia, & quid sit adulterium, & hoc fm legem cõem & propriam illis viris, quorum ille est. Nam ex notitia harum rerum possibile esset accusanti ꝙ constitueret, ꝙ opus sit iniuria & iniquitas: & excusanti ꝙ illud nõ sit iniuria, nam lis est, an ille sit iniurius vel non iniurius. Vera aũt iniuria, quæ nõ suscipit excusationem, est iniuria, quæ fit ex præexistẽti animaduertentia, & electione. Sunt aũt hic quædã iniuriæ, quarum nomina ipsa significantia sufficiant ad concessionem, ꝙ sint summæ iniuriæ & præexistentiæ electionis, & animaduertentię, absqꝫ ꝙ ad hoc indigeamus sua definitione: sicut est furtum & adulteriũ. nam non cõcipitur ꝙ aliquis furetur, aut adulteretur absqꝫ

Quid sit quo aliqs vocat iniuriatus.

prælectione. Et ideo quando cõcesserit hæc nominã, quibus ipse arguitur, non relinquitur illi excusationis locus. Expedit ergo semper excusanti, ꝙ caueat concessionem horum nominum. & si concederet non concedat illa nisi fm genus: sicut ꝙ concederet ꝙ interdixerit, non ꝙ blasphemauerit: & diceret ꝙ blasphemiã sit hominis vilipensio, vel sui patris vilipẽsio per adulterium. & hoc, quia vituperia per vitia excedunt se inuicem. nam hic sunt quædam vitia, quibus homo non afficeretur verecundia, si ei stabilirentur, sicut est auaritia. & sunt hic quædam vitia, quę quando stabilirentur homini, afficeretur illis maxima verecundia, sicut est adulterium. De quibusdam autẽ iniurijs, & de quibusdam, quæ non sunt iniuria, sunt statuta: sed de quibusdam non sunt statuta. et illarum, de quibus sunt statuta, de quibusdã sunt statuta scripta, & de quibusdam sunt non scripta. & quodlibet horum describit æquitatem & iniquitatem, & bonum & malum. Bonum autem fm statuta nõ scripta sunt ipsa opera, quibus quanto homo magis accresceret in infinitum, tanto augeretur sua laus eiusqꝫ cõmendatio, suusqꝫ honor & exaltatio. sicut est amicorum auxilium, & gratitudo beneficii. Malũ autem fm statuta non scripta est opus, quod quanto homo augeret tanto magis afficeretur in deturpatione, vel vilipẽsione. & hoc etiam in infinitum, sicut est reimproperatio beneficentiæ & maleficentiæ ipsis amicis. Bonum vero et malum fm statuta scripta est mensuratum, vltra quod non est addendum, nec ab eo est minuendum. Ex quo autem res ita fuit, & statutum mensuratum non conueniret cuiqꝫ viro, neqꝫ omni tẽpore, nec omni loco, nec sufficeret de bono & malo, quod mẽsuraretur negocijs singulorum hominum: opportunitas ergo additionis & minutionis est secundum quòd decerneret statutum nõ scriptum. Oportet ergo, ꝙ horum statutorum nõ scriptorum sit directio & magnificatio ad scripta: et illud aut est additio ad statuta scripta, aut diminutio ab illis. & si additio esset vltra bonum scriptum, vocatur beneficẽtia: & si additio esset ad malum scriptũ vocatur pœna: & si esset minutio à malo scripto, vocatur indultus, & tollerãtia, & similibus nominibus. Hoc autẽ accidit statutis scriptis suis constituentibus, vel necessario, aut per se. sunt vero per se, quando ipsi errant & ponunt terminationẽm cõmunem, & non est cõis, sed propter ipsam rem in se est. quia nemo potest cõstituere statutum cõmune fm omnes homines omnibus temporibus & oĩbus locis: quia hoc est infinitum: hoc est permutatio vtilis & noxij. Finis autem experti ad cõstitutionem statutorum est, ꝙ constituat ex his quod fuerit vt plurimum, hoc est pluribus hominibus, pluribus temporibus, & pluribus locis. Quanto autem ipse constituens diligenter procurauerit, ꝙ statutum quod constitueret, fuerit vtilitatis longioris temporis & pluribus hominibus, tãto statutum esset præstantius. Quando autem res ita fuerit, necesse est ꝙ statuta conlectata non sint semper & perpetuo vera, hoc est, de omni homine & omni tempore. & ideo indigebimus additione & minutione eorum. Tibi autem declararetur hoc ex legibus scriptis hoc nostro tẽpore, additio autem & minutio præstat, quando afficeretur hoc laude vel honore. Tollerantia autem vniuersaliter est excusatio diminutionis rei scriptæ, aut illius ablatio in loco, quo aduenit huic laus vel honor. cuius exemplũ est, quod retulit Arist. ꝙ statutum erat apud eos, ꝙ nemo ferret annulum: qui autem hoc ageret, mulctaretur, & ꝙ ille habeat iniquus. Nõn scriptum auem statutum decernit ꝙ tali indulgeatur, talis ergo indultus est æquitas. Et qñ hæc est tollerantia, manifestum itaqꝫ est, quę res sunt ipsius tollerãtię, & quæ res non sint eius: & qui hoïes sint tollerãtes, &

qui

qui non sint ita. nam homo est tollerãs res, quarum indultus est decorus. Licet autem species maleficentiæ & iniuriæ non sint vna species, sed plures species, non conuenit coæquare inter illam earum, quæ accidit ex parte erroris, & est quæ fit errore & deceptione: & inter illam, quę nõ accidit errore, quę fit dolo & malitia, Maleficentia aũt potest esse ex ignorantia nõ ex malitia. Iniuria vero fit ex malitia nõ ex ignorãtia. Præmissæ aũt, quibus oraret qui peteret indultum peccati, cuius agẽtem lex scripta mulctauerit pœna, hoc est illæ, quas retulit Arist. in hoc libro, sunt vndecim. Quarũ prima est, quod ipse culpans dicat mulctatori ꝙ expediat ꝙ in hoc nõ imitetur merum statutũ de ea pœna, qua ipsum mulctauerit, sed ꝙ induat habitũ cõstituentis illud venia & pietate. Secunda ꝑmissa est, ꝙ nõ expediat, ꝙ speculeĩ literale orationis legislatoris in hac pœna, quã stabiliuit sed suum intẽtũ: & hoc in eo loco quo intellectus textus esset cõtrarius illi, quod decerneret sua litera quo ad pœnã. Tertia est, ꝙ dicat ꝙ nõ expediat ꝙ constituaĩ pœna ſm euidẽs ipsius operis, sed ſm meditationẽ & electionem. & hoc, qñ putaretur, ꝙ illud opus nõ fuerit ab eo electione factum. Quarta est, quod dicat ꝙ nõ expediat ꝙ mulcteĩ de eo quod factum sit ab eo raro & in paucioribus, sed de eo, qđ repetiĩ ab eo q deliquerit. & hoc, qñ non ꝓcesserit prius ab eo hoc opus. Quinta est, ꝙ dicat ꝙ non expediat ꝙ homo mulcteĩ ſm pręsentẽ suam dispõnem, donec speculenĩ suę dispositiones præcedẽtes & suę futurę dispositiones, & hoc apud illũ, per quem illæ dispositiones tunc inciperent initiari. Sexta est, ꝙ reminiscaĩ bonorum, quæ prouenerint ab ipso delinquente ad illum, in quem patratũ fuerat delictum. nã hoc ipsum promoueret, vt cõsequeretur indultũ ab illo ex sũma illorom beneficiorũ. Septima est, ꝙ reminiscaĩ virtutũ delinquentis, suæq; nobilitatis, suorũq; maiorũ generositatis nobilitatisq;. quia hoc ipsum promoueret, ꝙ nõ considerer malũ perpetratum. Octaua est, ꝙ exhorteĩ ipsum ad maturitatẽ ad iniuriam puniendam, qõ diceret ei, ꝙ non expediat homini festinare, qñ io eũ illata fuerit iniuria ab aliquo hoie, vt reddat illico illi suum talionẽ, sed expectandum est. nã forte in huius vltimo perueniet ei bonũ aliquod. Nona est, ꝙ dicat ꝙ expediat homini ꝙ leniter se gerẽdũ sit cum hoibus, ex quibus solum verbũ deberet sufficere absq; effectu, & ꝙ nõ sit vehemẽtis inqsitionis. Decima est, ꝙ dicat ꝙ expediat homini expeditum esse à litibus & pœnis. Vndecima est, ꝙ dicaĩ, ꝙ tollerãtia & indultus seu veota huius sit quid studiosum. Et audaces & vim inferẽtes concedũt hoc propter eorũ assimulationem tollerãtibus, tãto fortius aliĳ. Hinc itaq; declaratũ est quid sit virtus & tollerantia & venia, & quid sit tollerans & indulgens, & ex quibus modis ꝑmissarum sumiĩ ratiocinatio tollerantiæ & indultus. Et quia ille, in quẽ est delictum, magnificat iniuriã cadentem in ipsum, delinquens aũt minorat ipsum, expedit itaq; hic, ꝙ loquamur de speciebus magnæ iniuriæ, & iniurię paruę. Ex magis aũt iniurĳs est, quæ fit à potenti hoie in imbecillem: & illius est, quę fit à diuite in pauperẽ. & ideo iniuria, quę fit de rebus paruis, est magna, aut ꝑꝑ ipsum malũ io se quod reperitur in hac re parua: aut ex vehementia dãni. magnitudo quidẽ dãni in parua re est, sicut illius, qui expoliat aliquẽ hominẽ à suppellectili suæ domus, qñ est paucus, sed nõ habet ꝙ emat aliũ. Malum vero, quod est in se vehemens, & si opus sit paruum, est, sicut relatũ est de hoie quodã, qui iniurius fuit officialibus, qui apud illos vocabanĩ offerẽtes, & illi sunt peculiares officĩs sacrorum, qui proprĳ sunt diuino cultui in tribus drachmis sacris ex bonis proprĳs templi. Tres itaque drachmæ sunt paruæ res ſm conditionẽ iniuriæ opum: sed tollere illas eo modo, quo sunt ex bonis sacris ab officialibus offerentibus est maximum malum. & hoc; quia hoc significat vim mali, quod est io illorum acceptione, ex quo eã patrauit sacrilegium in Dei dono, & sacris eius bonorum. & ideo qui hoc facit, non videtur caueri penitus ab iniuria, sed attinxit illius summum: qñ vero cõsideramus mensuram damni surreptionis trium drachmarũ, nõ est ibi iniuria sensibilis. Taliũ autem iniuriarum, in quę offenduntur ad templa Dei, suorumq; prophetarũ, ooo est venia neq; tollerantia. nã illarum venia & tollerantia non iudicatur æquitas: immo oportet ꝙ iudex in talibus decernat sñiam mulctæ omnino, aut propter vendicationẽ à delinquente solũ, aut qua paruifecit eõem æquitatem. & propter hũc locum dixerunt legistæ apud nos, ꝙ qui dixerit de legistis ꝙ simbria suæ clamidis sit coinquinata, teneaĩ mori. Et maximæ iniurię est, ꝙ aggregetur cõtra aliquem hominẽ subreptio suarum opum, & illius afflictio. Et maximæ iniuriæ õt est, ꝙ æqui & iusti & studiosi conterantur propter suas virtutes. Et ideo iniuria cadẽs in istos est eis gloria, & nõ paucus honor. Et ideo nos vidimus multos tyrannos, qui intendũt vilipendere sapientes verberibus & reliquis malis. Hoc autẽ fit illis ad gloriã ipsis viuẽtibus & post eorũ obitum: sicut accidit ipsi Maller, & reliqs legistis. Et siliter illis istorũ, qui interficiunĩ à regibus ex hoc, quia post mortẽ accidit ipsis maximus honor: sicut ꝑuenit socĩs Hiesu Nazareni post eorũ mortẽ honor à suis sequacibus. Et vniuersalius ille, cuicũq; noceĩ propter aliquã rem, qua homo honorareĩ, per illud damnum acquirit sũmum honorem. Et sũmæ iniuriæ est, ꝙ illius iniuriæ species sit noua, quã non fecerit alius præter ipsum, nec ante, neq; post illum. Et ex his quæ magnificam iniuriã, est, ꝙ ille sit primus eorũ, qui fecerint illam, & oẽs successores qui illud opus egerint, imitati essent illũ: sicut de Abel & Cayn. Et maximę iniuriæ est cõducere vltimã perditionem illorũ, quorum intentũ est conducere bona ipsis hoibus: sicut est iniuria, quæ cadit in legumlatorem. Et sũmæ iniuriæ est mulctandi excessiuis pœnis ſm leges scriptas, sicut apud quasdã nationes est tradiferis. Et maxime iniuriæ est illa iniuria, quę infertur ab aliquo homine io suum affinẽ eiusq; socium. nã hæc fit propter suũ odium & cordis liuorem. dãnum autẽ affinium, suumq; odium infert eis excessum malitiæ. Et maximæ iniuriæ est dolo vti in confidentes. Et periurĩũ, & fœderis violatio, & consimilia his ex rebus, quę narrantur scriptis historĳs. & ideo horũ pœna non est sicut pœna reliquorũ iniuriorum: Imo expedit vilipendere illos in capitibus tribunalium vnà cũ ipsa pœna, sicut est pœna falsorum testium. nã oon est satis habendum per suã pœnam, nisi fiant erubescere io tribunalibus iudicum, & vilipendantur, & induãt vituperĳ indumẽtum. Et turpior esset dolus, et iniuria, qñ fierent illi à quo præcesserit beneficentia illi, qui dolum cõmiserit & iniurius fuerit. & qñ appareret benefaciẽdum, & eius intentionis esset ipsum malũ, illud est hmõi. Et iniuria in leges non scriptas, hoc est illarũ transgressus est vehementior ꝗ iniuria in leges scriptas. & hoc quia statuta non scripta sunt ac si esset quędã res, ad quã homo cogeretur, ex quo sunt sicut res naturalis illi, sicut est honor parẽtũ & gratificare benefico. Statuta vero scripta nõ sunt hoĩ necessario. & si trãsgrederet statutũ scriptũ, iniuria esset abominabilis iniuria, & illa est, sicut interfectio infaotiũ & mulierũ. Et illos mulctari de rebus, qbus nõ est pœna in statuto scripto, est maximę iniuriæ. & ideo est potissima causa corruptionis principatus. Iam itaque ex hoc declaratum est ipsa iniuria summa & parua, ex quo paruum est contrarium maximi: res aũt cognoscitur per suũ contrarium. Modo aũt

Vndecim ꝑmissis peccati idultũ oramus.

De maiore, ac minore iniuria.

expedit, ꝙ loquamur de cōstitutionibus, quę vocant inartificiales, hoc est, quæ nō fiunt penitus ex syllogismo rhetorico, nā conuenientissimus locoꝝ, de quibus facienda est mentio, est hic locus: ex quo illæ sunt magis propriæ iudicialibus, q̃ sint duobus reliquis generibus rerum rhetoricarū, hoc est, deliberatiuis, & demonstratiuis. Hæ autem inartificiales constitutiones sunt quinq; numero, quarū vna est ipsa statuta, & secunda testes, & tertia cōstitutiones, & quarta tormenta, & qnta ipsa iuramēta. Sermo aūt de illis hic est, quomodo vnaquæq; earū fiat in accusatiōe, & excusatiōe.

Capitulum Decimum sextum. De Statutis.

PRimo itaq; loquemur de statutis. & dicamus ꝙ ex quo quædā statuta sunt cōmunia, & quędam scripta, expediat itaq;, ꝙ si statutū scriptū esset contrarium rei, quam intēderet declarare accusans vel excusans, ꝙ ratiocinandū sit per statutum cōmune secum conueniens, hoc est contrarium statuto scripto ipsumq; confirmet: & tunc inhabilitaretur statutum scriptum. Vnus autem locoꝝ, quibus meminit ꝙ inhabilitandum sit statutū scriptum, est ꝙ dicatur, ꝙ expediens sit assumptio statutoꝝ non scriptorum. Nam q̃n homini satis esset quod affirmat statutum scriptū, non esset benefaciēs, neq; tollerans, neq; indulgens: ex quo homo denominatur his rebus, q̃n imitatus fuerit statutum cōmune, sicut declaratū est. et vniuersalius laus & honor dirigitur per statuta non scripta. nā qui facit debitum non laudatur. & ideo qui largitur mensuram opum debitam ſm statutum scriptum, non vocatur liberalis. Secundus autē locus est, ꝙ dicatur ꝙ statuta scripta sufficiunt multitudini hoīum, apud quos nō est animaduertentia. & hoc, quia illæ sunt res pfectę apud illos. Imitatio vero statutoꝝ non scriptorum, illorūq; coniectura, est animaduertentibus & egregioꝝ hominum. Tertius autē locus est, quia statuta scripta contristant, ex quo cogūt hominē ad determinatas res: statuta autem cōia conueniunt naturis hoīum: & hoc est præstantius. Quartus autē locus est, quia multo excellentius, & vtilius, & præstātioris boni est relinquere statuta scripta: ex quo res determinata nō conuenit cuiq; homini, neq; omni tempore. statuta vero nō scripta coniectantur modo conuenienti cuiq; hominum, omniq; tempore. Quintus autem locus est, quia statutum nō scriptum est perpetuū inuariabile: nam est ſm naturam hoīum. statutum aūt scriptum est permutabile & variabile. Et fertur de quadā muliere nota apud illos, quæ excusata est de quodā viro, qui sepultus fuerat præter statutū scriptum, dicens, nō sepeli illum ſm statutum hodiernū, quod erit cras, sed ſm statutum, quod nunquā perditur. Sextus locus est, quia statutum scriptum acquiritur meditatione: ex quo fuit receptum auditu ab alio. statutum autē non scriptum non est receptum ab alio, sed est naturaliter notū. Et oratio expediēs ad hoc esset, ꝙ diceretur, ꝙ statutum cōe est, quo iudex agit operationes diuersas ſm expediēs singulis viris & tēporibus. & ille iudex est ad modū depurantis argentū à scoria. Et ideo oportet excellentem iudicē, ꝙ non satis ei sit solum statutum scriptum, sed vtatur ambobus statutis simul: adeo ꝙ sic ei declaretur veritas, & metiet apud illum oratio propria decreto quo iudicaret. & ideo, q̃n iudicaret de aliqua re, & statutū scriptum esset contrariū non scripto, vel essent duo statuta contraria, expediret ipsi iudici, ꝙ faciat statutum perpetuum tpe, hoc est, non scriptum quodā loco, & renuat ipsum alio loco. & sic est dispositio statoti scripti. hac. n. dispositione auferet ipsa contradictio, quę est illis iuxta literā, & verificaret aggregatum. Hoc aūt quod dicitur, manifestū est in actu legistarū. & hoc est apud nos de statutis scriptis contrariis. Q̃n autē ei dubius esset aggregationis modus, expediret illū sistere pedem, & non transgredi alterū duoꝝ statutoꝝ: sed morā contrahet in iudicio, donec ei declaretur locus dubij & ambiguitatis inter duo statuta, & trāseat cum cōi vtili, & cum scripto debito. Hæc itaq; est sūma eoꝝ, quæ dicta sunt ad redargutionē statutoꝝ scriptorū, q̃n essent contraria alicui rei, cuius constitutio intendit. Q̃n vero statutum scriptū cōueniret rei, cuius stabilitas intēditur, cōmune aūt contrariatur, vnus itaq; illoꝝ quibus inhabilitatur statutū non scriptū contrariū, est ꝙ dicat, ꝙ statutum cōe sit sermo subiectū & sermo tēpoꝝ, & vl'iter ipsum est indeterminatū, sed indiget limitatione & terminatione: scriptū vero est cōpletum. Et q̃ñ statutum contrariū non scriptum esset dubiū & ignotū, tunc ēt nobis conueniret statutum scriptū notum, tam expediret credere, ꝙ non debeat ꝙ iudicium trāsgrediatur ipsum statutū scriptū. Alius aūt locus, quo inhabilitat statutum non scriptū, est, ꝙ statutum non scriptum decernat vl'i snia, sicut benefacere tuo benefico; scriptū aūt decerneret terminato iudicio, quæ est mensura illius beneficij, summaq; tēpus. Vl'i autem cōi nullus vtitur, sed bene vtuntur particulari. illud ergo, quo vtendū est, expedit constituere. Alius aūt locus roborat statutum scriptum. nā si cōstitutio statuti scripti debeatur, suus itaq; vsus debet. & nisi sic esset, quid conferret vtilitatis rei constitutio, si non vteremur illa. Et alius locus est fortis ad statuti constitutionem, qui est, quia illa cōstituentis proportio ſm sui prioritatē congruæ mentis ad vulgus est proportio medici ad illos, quibus medet, & vl'ius habitudo artificum ad illū, qui non esset illius artis. & sicut nō expedit hoi, ꝙ negligat medicum, aut tergiuerset in recipiēdo suum dictum seu suam opinionē, sic res se habet in receptione dicti constituentis statutum scriptū. immo dānum oppugnationis statutoꝝ imponentis est vehementius dāno oppugnationis medici. Et hoc, quia ex oppugnatione medici consequit damnū vnius hoīs: ex oppugnatione aūt statutoꝝ imponētis prouenit deperditio ciuium oīno. Et alius locus est, qa stabiliūtur ciuitatum iudices illi, qui noscunt statuta scripta, nō statuta nō scripta. nam in illoꝝ cōprehensione tota multitudo est ęqualis. Q̃n aūt hoc ita fuerit, expedit itaq; ꝙ cōstituāt statuta scripta: & nisi sic esset, fuisset iudicū cōstitutio vana & incassum. Hęc itaq; est sūma eoꝝ, q̃ dicimus de statutis.

Caput Decimum septimum. De Testibus.

TEstes vero qdam sunt viri priores tpe, & quidam sunt noui & præsentes. Et ex nouis qdam sunt, qui cōicant illis in eo bono, quod sperant aut in malo, quod timetur. Intendo aūt per testes priores præcedentes tpe notos acceptos apud multitudinem hoīum, quorum dignitas est famosa. nā testimonium horū recipetur de rebus ꝑteritis, siue retulerint, ꝙ ipsi vidissent illas, siue nō retulissent hoc, quia iā susciperetur sua intentio vl'iter de eo, quod narrauerunt de illis ſm verificationē. Testimonia sunt rerū præteritarum: & sunt illa, quæ non cōprehendunt eo tpe à maiori parte entiū, vel testimonia de re pręsenti, aut de rebus futuris. Testes vero de rebus ptis sine dobio sunt tpe priores. Rerum vero ꝑsentiū nostro tpe testes sunt ex illis, qui ꝑsentes sunt nostro tpe. De rebus vero futuris quidā testes sunt viri ꝓcedentes, & quidā sunt viri nostro tpe pręsentes. Testes aūt rerū futurarum sunt duarum spērum, habentes experientiā, siue sua experientia fuerit per artem, siue sine arte. Et homines vtentes solitis exemplis, quæ prohibent vel permittunt illud opus: sicut quod dicitur honora parentes, nam iam dixit legislator, ꝙ parētū honor addit vitam, & consimilia.

similia. Accepti vero, & quorum testimonio vtimur, pręsentes testes sunt illi, quos experti sunt viri sibi affines, hoc est, sui vicini, vel sui cõsanguinei, aut sui conscij: & eos repererunt cõstantes sup rebus, de quibus recipitur suũ testimoniũ, inuariabiles in illis. Ptõrum vero testiũ dispositionẽ perscrutandã habemus apud acceptationem: & ideo nõ indigent expientia. Per acceptationem aũt intendo aut testimoniũ quod testati fuerint de rebus p̃sis: aut veritatem inexistentię habituum illis, de quibus referunt̃ res futurę, si sua testimonia fuerint de rebus futuris. Cõditio vero, quę debet esse ad acceptionẽ testimonij nouorũ testiũ, est, ꝙ non cõicent illis, ad quos testati fuerint in bono quod sperarent, neq; in malo cuius casum timerent: sicut patres illorũ, pro quibus testantur aut filij, vel affines. & hoc, quia si illi rebellẽt de eis, ꝙ mẽtiantur nonnunquã, vt Arist. ait, mẽtirent̃. De tempore vero prioribus non est imaginandũ hoc, ex quo iã priuati sunt. Nouorum vero testiũ testimoniũ acciperetur, qñ testati fuerint, ꝙ res ita fuerit, aut nõ fuerit. non acceptatur aũt suum testimonium, ꝙ res fuerit iniqua vel æqua. Priori vero tpe testimonium iã accipitur de hoc: cũ ipsi nõ sint suspecti, quia non cõicant cum illis, pro quibus testantur: tũ quia suus sermo ferret, ꝙ iudiciũ ita fuisset antiquo tpe. Verificationes aũt iam accidũt propter testimonia: & aliqñ accedunt propter ipsas res cõprobantes res dubias, & stabiliuntur loco testimoniorũ. Iudicium aũt rerum comprobantiũ res dubias est operationũ iudicum habentiũ prudentiã & peritiã. Et ideo expedit iudici, ne erret in rebus dubijs falsigraphis: sicut non decipit̃ cambiator de argento sophistico. Qñ autem hæ res cõstituunt iudicẽ super rẽ ipsam veram, aut si esset falsum testimoniũ eis cõtrarium, digniores sunt constituere super ipsam, qũ non esset ibi testimonium, aut qñ testimonium secum conueniret. Et ideo apud iudices hæ res existunt loco testium. nã nihil refert, siue iudicẽt per testes, aut iudicent per has res dubias, quas loquentes cõprobarent. Hæ autem res sunt aliæ à signis, & ideo numeratæ sunt cum testimonijs. Quoddam aũt testimonium fit de re, circa quã est lis, & quoddã est de ipsis testibus, & quoddã est de duobus contẽdẽtibus. Testimonium aũt de ipsis testibus, quoddã est ad eos corroborandum, & quoddã est ad eos falsificandũ. Testimonium vero de duobus contendẽtibus est iustificando vnũ, & culpando alterum. Testimonium aũt de testibus erit, aut ꝙ fit ille amicus vel inimicus: aut mediocris inter actorẽ & reum, qui non est amicus neq; inimicus alteri illorũ. Hic autem sunt aliæ drĩæ testiũ pręter has drĩas: & rursus infra dicetur de illis, qñ loquemur de locis vsĩbus, ex quibus fiũt enthymemata. & hoc in secũdo libro huius libri. Hęc itaq; est sũma eorũ, quę dicta sunt de testimonijs.

Cap. Decimum octauum. De Constitutionibus.

Constitutiones aũt sunt conditiones, in quibus conueniunt quidam homines. Conditiones autem, in quibus conueniunt, sunt vtiles duabus rebus, quarũ vna est paruifaciendo se operans, quãdo illas cognouerit, & ipsius vituperium, qñ non stabiliret illas: & eius laus, qñ vere proferret de illis. Secũda autem vtilitas est in verificatione actoris & falsificatione rei, qñ illam propositam actionẽ negaret. Et in hoc loco non est differentia inter eos & inter testes. Et qñ conditiones fuerint scriptæ, aut attestati essent eis testes, ipsæ habentur loco testium in dispositione rei de qua est lis, & in declaratione dispositionis litigantium: hoc est, quo modo sint suę dispositiones per virtutem & vitium. & hoc, quia cõditionis nexus significat virtutẽ, & illius obmissio significat vitiũ. Quãdo autem contẽdens concederet ipsam cõditionem, & allegaret ꝙ ille non cõnectetur illi, indigeret itaq; loquens tradere persuasionẽ necessitatis nexus ipsius cõditionis, qũ diceret ꝙ cõditio sit proprium & particulare statutij: & expediret illius stabilitas, sicut expedit stabilitas statutorum. Qñ autem statutum fuerit differens à conditione, dixit itaq; ꝙ statutum non iudicet ipsam conditionẽ, neq; ei prædominetur. nã statutum decernit vlẽm constitutionẽ. Conditio aũt est particularis constitutio: particulare aũt iudicat ipsum vlẽ. sic igitur conditio est caput statuti, & statutũ non est caput conditionis. Si aũt non differret ipsa conditio, diceretur ꝙ ipsa cõditio sit ex statuto, si statutum apud ipsos esset impositũ per constitutiones: aut ꝙ ipsum statutum conducat stabilitati conditionum, si statutũ esset apud illos per Dei prophetiã. Alter autẽ locus est, ꝙ dicatur, ꝙ cõditiones sint, quæ decernunt constitutiones proprias singulis viris & tẽporibus conuenientes: & si cõditionis stabilitas nõ esset, destruerent̃ constitutiones: et ꝙ cõditio sit, cui homo vniret̃ per suam electionem & aiaduertentiam. Id aũt, quod est talis dispositionis, non habet excusationẽ, nisi ipsum constituat. Et præter hunc sunt loca ei similia, in quorũ relatione protraheretur longus sermo: si intenderemus illorum perscrutationẽ in hoc loco. Hoc itaq; est, quod dixerunt de rebus, quibus constituunt̃ ipsæ conditiones. Res vero, quibus falsificant̃ conditiones, qñ oratori videretur, ꝙ decentissimũ sit & conuenientissimum sit, ꝙ cõditio falsificet̃, sunt ipsa statuta scripta, & statuta cõia: sicut dicitur ꝙ ipsa statuta scripta sint fortioris assimilationis & habitudinis ad ipsas constitutiones. nã statutum scriptum est cõmune: ipsum aũt commune est vniuersalior constitutio q̃ ipsum proprium, quæ est ipsa conditio. cõis autem constitutio pluris facienda est q̃ constitutio propria. Alius autẽ locus est, ꝙ dicatur ꝙ iudex sit æquitatẽ perscrutãs & ipsam patefaciens: hoc est ipsam æquitatẽ, quæ est ſm ipsam ciuitatem. Et ideo ei expedit, ꝙ perscrutet̃ æquitatem, quã suis animis conditionauerunt constitutionũ institutores. & si in ciuitate æquitas esset, permitteret̃ conditio: si autẽ non esset æquitas, destrueretur ipsa conditio. Ac ẽt statuta non imponũtur vt neq; ex errore. in conditionibus autẽ hoc esset possibile. & vniuersalius expedit, ꝙ contraria conditionum sequantur ipsa statuta: & si nõ inueniremus illã in statuto antiquitus scripto, inueniremus illã in ipso statuto vniuersali: & per hoc falsificaremus ipsam. Si autẽ illam inueniremus in scripto, indigeremus destructione illius: siue illud statutum fuerit statutũ illius ciuitatis, aut statutum ciuitatis, quæ esset metropolis ad illã ciuitatem. Et ex his, quæ ipsas constitutiones destruunt, est ꝙ sint ibi contrariæ constitutiones, vel illis priores aut eis posteriores. Et vt plurimũ posteriores iudicant priores: & nõnunquã priores iudicant ipsas posteriores, qñ priores fuerint veræ, & posteriores deceptoriæ & subdolæ. Similiter ẽt expedit illi, qui falsificaret ipsam conditionem, ꝙ cõsyderet suas dictiones, & si eis insit aliquid, quod posset diuertere, illud diuertat & educat ab intellectu, quod decerneret enunciationis dictio. Hoc aũt posset facere, qui haberet euidentiã æquiuocarum dictionum, & similium rerum. Hoc itaq; est vltimum, quod Philosophus dixit de constitutionibus.

Capitulum Decimum nonum. De Torturis.

Confessio vero per torturas est dicti illius, qui torquetur testimonium quoddã, quo fit ei credulitas quædã. nam homo timeret, ne si negaret, rediret in ipsum pœna. Et quatenus etiam putaret ille, ꝙ prolationis veritatis esset euasio ab illo malo,

quod inde accideret, nisi quia est quædam veritas quę illi remittitur. & ideo difficile est comprehendere res, quibus posset stabiliri confessio, quæ fieret sub tortura, qñ illa esset conueniens pręponenti eam, & ꝙ falsificetur, quando conueniret aduersario: non ꝙ eius falsificatio & astutia sit ipsamet veritas. nã non esset confessio falsi per torturas loco contristationis paucior ꝙ confessio veritatis. sed illi confitentur quicquid ipsi interrogantur loco euasionis à torturis, etsi esset falsum. Ac etiam, quando illi tulerint torturã, & non dicerent verum, propinãt ad falsum: vt de illo putetur, ꝙ sit ipsum verum, & per hoc cito quiescere illos faciãt ab ipsis torturis. Et ideo iudicibus expedit, ne vtantur hac specie sumptionis significationis: sed vtantur & faciãt alias significationes. Nam plures homines ꝓpter suorum corporum robur, & suorum animorum experientiam vehementi tollerantia, ferrent pœnam, & nõ confiterentur veritatem. Pusillanimes vero, & imbecilles homines confitentur de se ipsis falsum, antequam videant tormenta: ideo non est ipsarum torturarum aliqua res, in qua expediat confidere.

Caput Decimum nonum. *De Iuramentis.*

IVramenta vero sunt propter locum quatuor rerum. & hoc, quia qui iurat, aut iurat dare aliquam rem, & assumere aliquã rem, sicut fit in emptione & venditione: aut non sumere aliquam rem neq; dare rem aliquam: aut sumere & non dare: aut dare & non sumere. Si autem hominis iuramentum fuerit dare, fit de alijs rebus ei nocentibus, hoc est, si eas renuerit, & non tradiderit. Iuramentum autem fit ab actore, aut à reo in quem agitur. Nulla res autem verificationis est iuramento, quando scitur ꝙ iurans sit vir trãsgressor. Quando autem iudex præciperet iuramẽtum alteri litigantium, ille autem ipsum renueret, iam de illo confirmaretur actionis argumentatio. nam per iuramentum expetere determinat veritatem. Quando autem renueret iurare, confirmatur de eo actionis argumẽtatio. Ex quo autem per iuramentum expetitio vertitur inter duas necessitatas res, quarũ vna est id, quod prouenit propter iuramentum, quãdo periurus esset, quæ est Dei vilipensio, suiq; honoris paruifactio. Secunda autem est coactio, quæ ad eũ peruenit sumendum aut dandum. nam homo semper agit minus noxium duorum ei necessariorũ. Et ideo quidam hoĩes quando iurant, verũ proferunt: & quidã falsum pronunciant. Et hoc est vnum eorũ, quæ significant, ꝙ fallatur cõmunitas per iuramenta: sed studiosus vir verum profert, & videtur ꝙ verum ipse proferat, & si nõ iuret: sed illius veritatis assertio non est, quia non iuret, sed propter eius dignitatẽ. & quia ille non est talis, ꝙ sit transgressor, et non inueniretur in eius ore mendacium sine iuramẽto: & tanto fortius cũ iuramento. Fuga vero sustentandi quæsitũ per iuramentum est necessaria, illa quidẽ quæ fit à viro transgressore, est ad vincendum ipsos fide tutos. Nã eductio cõfidentię à iuramento, est ex his, quę inducunt verificationẽ dictis trãsgressoris. Et hoc est, sicut ꝙ audax vinceret timidũ, aut fit ei obuiam vt illum vincat, & diuerteret ab eo: quia ipse timidus fugeret ipsum: sed si res ita fuerit apud fide tutum, non fieret ꝙ sumat sine iuramento, quando aduersarius non videret ipsum tutum: immo non sumeret nisi iuraret. Quando autem vehemẽs fieret iuramenti inductio in fide tutũ, in quẽ esset actio, si ille vellet tribuere Deo gloriam, & non ferre eius nomen in vnũ, oporteret ipsum non negare falsam actionem, qñ daret quod peteretur. nã si negaret & daret, ferret ad putandũ, ꝙ actor protulisset veritatẽ, & ꝙ ipse dedisset occasionem iuramenti in vanũ, quod ei opportunũ esset. Et ideo non expedit, ꝙ se inducat ad hoc, ꝙ ab eo petatur iuramentum. quia qñ quęreretur iuramentũ, & nõ iuraret, putaretur de eo ꝙ sit mendax. Notum aũt est in proprio, & cõi iudicio, quo pacto homo excusetur, qñ suum iuramẽtum permutatũ fuerit: & qualis sit increpatio rebellis iuramenti suaq; castigatio. nã rebus, quibus cõmutat iuramentũ, sunt illę quatuor res, quibus iuratur: & illę sunt, quas singuli hoĩes cupiunt. & hoc ꝙ sumat & tradat, aut nõ sumat & nõ tradat, aut sumat et non tradat, aut det & nõ sumat. Qñ autem homo iurauerit pro aliqua harũ quatuor rerũ, non euadit itaque quin sermo, quẽ fert ad illius rei constitutionẽ, sit conformis illi, de quo iurauerit, aut sit difformis. & hoc, qñ iuramento negaret. Si aũt esset difformis, vnum eorum, qbus assereretur mentitũ fuisse iuramẽto, difforme est, ꝙ dicatur, ꝙ iuramẽtũ sit quędã lex. qñ autem sponte homo ipsum permutaret, & eo mentitus esset, tũ fecisset iniquitatem. nã iniquitas est ꝑmutatio legis sponte. Ille vero, qui excusat̃ ex iuramenti difformitate, ipse excusaret̃ ꝙ eius iuramentũ fuisset vi, aut dolo, aut latẽter seu ignorantia. quia qñ ille iurauerat, nõ cogitabat eã rem, de qua iurauerat: sed sua cogitatio ipsum deuiauerat in aliud. Aut ꝙ illud, quod illũ subduxerat ad ipsum iuramentũ, sit debellatio, & oppugnatio, liuor, & impatiẽtia, & nimia paruipẽsio, et ira contra aduersariũ: & vsius vsus, qui ei inest ad iuramentũ, & peruenire in ipsum subito: & prõpta velocitas in ipsum, & ad abnegationẽ & mẽdaciũ. Ex his aũt, quę fiunt ad cõstitutionẽ statutorũ, & iuramentorũ, & corroborationẽ illorũ est, ꝙ dicatur ꝙ iã expediat vobis virorum vniuersitas, ꝙ stabiliatis vestra iuramẽta, & non varietis ipsa. nã iuramentũ & legale ius, quod homo asserit ex se spõte, & cognitione, expedit ergo ei ne ipsum variet. Illi vero, qui dolo aut ignorãtia, vel prouentu ad abnegationẽ, & veloci prõptitudine ad iuramentum iurant, nõ stabiliunt sua iuramẽta, & aliæ res præter has his cõsimiles sunt huius tractatus, quibus magnificaretur & exaltaret̃. Hic itaq; est sermo de verificationibus seu approbationibus, quę fiũt sine ratiocinatione: & modis illarũ vsus in hac arte. Hic itaque cõpletę sunt res, quas cõtinet hic liber, qui est primus. Laus sit soli Deo, cuius nomen exaltetur, & eius commemorationi benedicatur. Amen.

AVERROIS

PARAPHRASES IN SECVNDVM LIBRVM RHETORICORVM.

Cap. Primum. *De necessarijs generi Iudiciali.*

EX quibus vero orationum speciebus fiat persuasio, & dissuasio, & laus & vituperatio, & accusatio et excusatio seu defensio: & ex qbus præmissis & enunciationibus sumantur harum orationum partes, quæ faciunt fidem, seu quæ veritatem inferũt in hac arte, iam dictum est in primo libro, ꝙ oratiões de rebus particularibus fiant propter has sex intentiones, quas diximus, & syllogismis & pręmissis, quas numerauimus in præhabitis. Ex quo autem impossibile est in oratione sine iudice, qui determinet alteram duarum orationum Rhętorum: ex quo orationes, quæ in illa fiunt, non sunt verę. & ideo indigentia iudicum in concionatiuis, seu deliberatiuis est maior, ex quo sunt de rebus possibilibus: sicq; indigemus illis in iudiciali, & laude & vituperio.

tuperio. sicq; hic expedit ꝙ speculemur non solum orationes constituentes & destruentes seu confutãtes, sed etiam secundum orationes, quæ acquirere faciunt iudicibus passiones, quę ipsos cogunt iudicia inclinare sm varietatem fidei præstationis ipsius iudicis proponentis verbis. Proponcotis autem fidei præstatio iudicis iudicio esset, quando proponens cognosceret quis vir sit ipse iudex sm suam amicitiam aut inimicitiam erga ipsum: & iudex cognosceret quis vir sit ipse proponẽs secundum eius virtutem suamq; sapientiam. Cognitio autem iudicis de proponente confert vt plurimum in rebus deliberatiuis. receptio autem vtilitatis cognitionis proponẽtis de dispositione iudicis vt plurimum est in litibus. nam non est vnũ iudicis iudiciũ de eo quem amat, & de eo quem odit, neq; de his qui contra eum irati sunt aut non irati, aut ipsum timentes vel non timẽtes ipsum: sed iudicum iudicia sunt diuersa sm hoc differentia magnæ mensuræ & prouentus. Quãdo autem iudicium proferrent de eo quem amant, nisi illi minuant aliquam rem vel parum minuant ab eo. iudicium vero de eo quem odiunt, est huius contrarium. Et similiter est differentia ꝙ iudex iudicet contra proponentem, qui esset nobilis meditationis, aut iudicet, quando ille esset pauci momenti, & tollerantiæ & contristans se de illo. Loquentes autem sunt suis orationibus veridici vt plurimum ꝓpter tres causas. nam aliquando homo fit veridicus his tribus absq; oratione confirmante. Hę autem tres sunt, scientia, & dignitas, & sumptio consiliĳ societatis: hoc est, ne se separet ab illo qui ei consulit, aut occasione suæ ignorantiæ illius, aut propter ipsum esse distinctum ab illo, genere, vel loco, aut idiomate. Consules autem sunt non veridici sed mentientes aut propter priuationem, seu defectum harum trium rerum, vel defectu quarundam earum: nam aut ipsi non consulerent conuenienti opinione propter suam ignorantiam suumq; errorem: hoc est, quia ipsi consulerent id, de quo non recipitur aliqua vtilitas propter suæ mentis imbecillitatẽ: aut ꝙ sint sapientes studiosi oportet difformes esse illis, qbus consulũt. & hoc: quia quãdo ipsi fuerint huius dispositionis, possibile esset eis, ꝙ cognoscant rem magis studiosam & non consulãt ipsam. Manifestum autem est, ꝙ præter hos tres habitus non est aliquis habitus, qui quãdo inest loquenti, posset eo esse veridicus apud audientes. Vnde vero sciatur, ꝙ loquẽs sit talis dispositionis, aut confirmetur apud illum, qui nõ nouerit eum. ꝙ sit talis dispositionis, illud est ex rebus, de quibus facta est mentio in capitulo laudis, hoc est, quia ipse est habens sapiẽtiam & virtutem. quòd vero ille sit socialis creaturis & amicus, sermo de his est pars sermonis de pręmissis, ex quibus constituunt passiones, propter quas differunt iudicia iudicum: & illæ sunt quæ eis inferunt voluptatem aut dolorẽ: sicut sunt ira, & timor, & eius cõtrarium, & his similia. Iam autem expedit ꝙ loquamur hic de illis. hoc autem fiet, quando speculabimur vnamquãq; harum passionum tribus rebus: hoc est, rebus agentibus illam passionẽ, & viris aptis ad illam passionem, & cui hæc passio sit incidens pręualens.

Cap. Secundum. Sermo de Ira.

HVius autem exemplũ de speculatione iræ est, ꝙ dicatur qua dispositione homo sit iracũdus: & quę sint res agentes iram: & qui hoĩes sunt, in quos est naturaliter ira. nam oĩno reperitur ira, quando congregantur hæc tria, & qñ quędam eorum inueniuntur, & quædam non inueniuntur, sine dubio neo ira inuenitur. Et vniuersalius nos faciemus in hoc genere, sicut fecimus in pręcedentibus capitulis, hoc est in capitulo litigiorum seu iudicialis, & in capitulo consiliĳ, seu deliberatiui, qñ definiuimus res quarum constitutio intenditur: & rursus res, quibus ordinaretur suum esse: hoc est vtile vel noxium, æquitas vel iniuria. Duæ autem harum trium rerum sunt, ex quibus componuntur præmissę, quæ quando homo procederet in eis, conducerẽt ipsum ad illam passionẽ: hoc est, in illos, qui illam agerẽt, & in quos caderet illa passio. Reperiuntur vero ex dispositionibus illorum, qui coacti sunt ad illam passionem quædam, quibus illi apti sunt affici, & eis promoueri ad illam passionem. exempli gratia, quia promoueres hominem ad iram, quando ei annunciares esse rerum cooperãtium ad iram: & hominẽ in quem deberet irasci, dispositionibus vero, quibus homo aptus est irasci, cõstitueretur ꝙ ille irasceretur. Sed harũ dispositionũ notitia expedit illi, qui vult irasci. nam ille sciret tempus, quo homo sit aptus ad receptionem orationis, quæ ipsum promoueret ad illam passionem. Ira autem est dispositio, vel impressio animalis, ex qua fit animæ appetitus pœnę, quę videatur opportuna illi, in quem est ira propter eius vilipensionem in virum irascentẽ, aut in eum qui sit eius pedissequa, & ei continuus. Vilipensio autẽ est, quam Arist. vocat pusillanimitatem, nam anima recipit vilipensionem: ac si ipsa minueretur rebus paruis, quę in ea imaginantur. & quando hæc fuerit irę definitio: Ira itaq; fit ex aliquo homine demonstrato, aut aliquibus hominibus demonstratis, in aliquem hominẽ demonstratum, vel aliquos homines demonstratos, non in ipsum hoĩem vniuersalem. & hoc propter aliquam rem, qua irascens fuerit iratus, vel in aliquem illius pedissequam. Omnem autẽ iram semper sequitur aliqua pauca res voluptatis. nam irascens sperat vendicari ab illo, in quem fuerit iratus. quando autem sperat, acquirit voluptatem. nam spes illa est quædam eius imaginatio, quando futurus est vincere virum, in quem irascitur, qua illud est quasi impossibile in aliũ. & illa est pœna, quã anima sperat. & ideo irascens magnificatur in sua anima, qua ipse reputat in ea vigorem ad illam pœnam. & ideo homo nõ irascitur in illũ qui nimium est supra suum gradum, neq; in hominem qui est infra se nimis. Et q̃ pulchrum est, quod dixit poeta de ira, ꝙ id, quod inde anima mouetur & tremit, sit res dulcior melle: & ꝙ ille qui tegit mentem eius, est similis fornacis fumo. Et ideo iracũdi non intelligunt neq; animaduertunt. Dicitur autem de ea, ꝙ sit dulcior melle, occasione voluptatis, quę in ea est ex imaginatione vindictæ. oam imaginatio optatæ rei ipsamq; agitari in anima est quid iocũdum, qñ ibi non fuerit meditatio, quę fesũ intendat abhominabilẽ rem cõnexam optatę rei: neq; res, quę impediat aduentũ suę possibilitatis: sicut est dispositio phantasmatũ, quibus homines delectantur in somniĳs. Rei autẽ vilitas, & vilipensio fit ꝓpter res, ad quas nõ habet vigorem, neq; cõuenit ꝙ homo prouideat de eis: hoc est, ꝙ illas acqrat, si fuerint quid bonum, aut ad earũ expulsionem ingenietur, si fuerint malũ aliquod. Et ideo putaĩ de bonis & malis simul, ꝙ ipsa opportuna sint ꝙ prouideaĩ de eis: & similiter res cõsequentes bonũ & malũ, sicut mali timor, & boni spes sunt ẽt laudabiles. Illi rei autem vident hoĩes, ꝙ noo cõueniat aliqua res prouidẽtię: quia putaĩ ꝙ non insit illi bonũ, de quo sit sperandũ: neq; malũ, cuius sit timor: & ꝙ illa sit obmissa & nimiũ parua. Vilipẽsionis aũt species, quã Arist. pusillanimitatẽ vocat, sunt tres, delusio, & iocatio, & derisio. Delusio aũt est vituperiorũ memoratio. & hoc, quia vilis, in quẽ fiunt contraria operationũ magnitudinis, est plebis vilipensus. Deludit aũt homo illum, quẽ videt, ꝙ non sit dignus vt ei loquaĩ: & sic ille, quẽ hoĩes derident, est ẽt vilipensus. Qñ autẽ derisio fuerit rei, impedit suũ appetitum,

*Iræ definitio.

suamq; voluntatem. Derisio autem, quæ est talis, est qua eam agens nõ intendit aliquam rem, quam acquirat præter damnum illius, quem deridet. Et hoc, quia ex quo ille, quem deridet, est vilis, notũ est, ꝙ ipse non timeat, ꝙ ab eo sibi proueniat damnũ. nam si hoc putasset, timeret, & non vilipẽderet eũ. Illi vero, qui deludunt, vt illa delusione eis proueniat aliquid vtilitatis, conuenit ꝙ vocentur iocatores, & astuti: sicut sunt mimi, quos reges voluptatis causa sumunt: & nõ introducunt illos ad hoc genus, sed ingrediuntur genus astutorũ. Et similiter blasphemia: hoc est defectuum cõmemoratio est etiam blasphemati vilipensio. Blasphemia autem, quæ est huiusmodi, est deceptio & versutia, qua intendit̃ contristatio blasphemati de re, quę quando de eo declarata fuerit, puderet inde ipsum blasphematum. & non est blasphemia defectuum commemorationis, quæ est huiusmodi: nisi quãdo res, qua homo blasphemat, inesset blasphemato in præterito non in futuro: & ꝙ blasphemia sit turpis, qua puderet blasphematum: & ꝙ non intendatur per illam aliquid vtilitatis ipsi blasphemato. sicut est blasphemia, qua intenditur ipsa correctio. nam hęc non est vilipensio, sed est pœna. Blasphemia autẽ delectat, quia blasphemantes putãt de se ꝙ ipsi sint studiosiores ipsis blasphematis. Et ideo blasphemantes & deturpantes sunt ipsi diuites & iuuenes. nam illi putant sibi excellentiam vltra alios. Hoc autem manifestũ est de cogitatione blasphemantium: quia blasphemia est vilipensio. Vilipenditur autem ille, qui non est dignus alicuius rei: & est ille, cui nõ est aliqua res honoris: neque propter aliquod bonũ, quod de eo speretur: neque propter aliquod malum, quod ab eo timeatur. Illi autem, de quibus putatur ꝙ eis insit quædam conditio opportuna vltra plures homines generositate & vigore & virtute: & vniuersalius omnibus his, quibus aliquis homo alium superat, sicut est excessus diuitis ad pauperem, & tranquilli ad laboriosum, & architectonici ad principalitatis susceptiuum, vel cuius anima videtur apta ad principalitatem, & si nõ sit primus. hi omnes apti sunt irasci in homines ex pauca re, quam putarent vilipensionem eorum. Et ideo fertur ꝙ vehementia iracundię & furoris & iræ insit filijs regum, & his qui regibus annectuntur, qui soliti sunt oblectamentis, & non offenderunt penitus nisi ea, quibus gauderent ex hominũ honoribus, & decoris operibus. Et huic speciei cũ iracundiæ vehementia insunt quædam res, quæ conducerẽt iracundiæ ipsius vehementiam, sicut est nimia vendicatio: & ꝙ non sint contenti in illos, puniẽdo parua re, sed excessiua pœna. & hoc, quia incenditur sua ira contra illos propter suæ excellẽtiæ magnitudinem in se ipsis. Ex rebus autem, quæ quando inessent alicui homini, redditur illis aptus, vt in eum perueniat ira, est, ꝙ ille homo vsus sit, ꝙ ab ipso bonũ ipsum proueniat, & non operaretur hoc in homine, ad quẽ vsus fuerat hoc agere, aut ad ei connexum aliquem. et hoc, quãdo ille homo sciret, ꝙ hæc eius obmissio sit ad eius voluptates: vel ꝙ sciat ꝙ ipse cupiat tale, & si non obmitteret. nam iam numeraretur solitæ voluptatis obmissio in iracundis. Quando autem hoc ita fuerit, iræ opus vniuersaliter est ipsa vilipensio, aut id quod putaretur esse vilipẽsio. Viri autem apti ad iram, sunt illi, quibus insunt quædam dispositiones faciẽtes illos putare de plurimo eius, quod in ipsum descenderet, ꝙ sit vilipensio. Ea autem, quæ apta sunt vt eis irascatur, sunt quibus alij putant, ꝙ maior pars operum, quæ ex illis proueniunt, sint vilipensionis. Quando autem vniuersaliter declaratum est qua de re fiat ira, & qui sint iracundi, et qui sint in quos cadat ira: iam expedit itaq; ꝙ numeremus hic has dispositiones.

Capitulum Tertium. De rebus Iram promouentibus.

SIcq; ex dispositionibus, quibus homo fiat iracundus, est, ꝙ homo cupiat aliquam rem, & eius appetitus sit cum tristitia & angustia. nam in his festinatur ira, siue facta fuerit vlli eorum aliqua res, quę expediret ad iram, siue non fuerit facta: quia ille ꝓpter eius paucam tollerantiam putaret ꝙ hæc iam facta fuerit in eum. Et horum quidam sunt, quibus sunt aliquæ res, quæ ipsos contristant, & cupiunt remotionẽ illius contristantis. nam hi irascuntur de omni re & ex omni re: sicut sunt quibus occurreret aliquis morbus vel paupertas. nam hi cupiunt sanitatem, & res quæ fiunt ad sanitatem, & diuitiarum cõgregationem, & res aduenientes congregationi diuitiarum. Et ideo non dicitur propter id huius desyderij, quod firmat̃ in horum animis, ꝙ sit causa, ꝙ de eis dicatur, ꝙ ipsi sint concupiscentes: immo hoc est causa, ꝙ de eis dicatur ꝙ ipsi abhorreant suã vitam. & plurimum ꝙ hi irascunt̃ est, quo vilipendunt rem eis occurrentem, sicut sunt vilipendentes dolorẽ, qui occurrit patienti, quando ei occurrit. & sic de his, qui vilipendunt indigẽtiam & egestatem, quæ occurrit alicui homini tempore suæ paupertatis. & sic de eo, qui vilipendit iniuriam occurrentem alicui homini. Et huius generis est qui vilipendit hominis amicum. Et vniuersalius quicunq; vilipendit id, quo homo contristatur & dolet, aut quo delectatur & gaudet. Et in hominem, cuius spes fallit, festinat ira. nam ille cogitatus est cogitatione, & cessauit eius cogitatio. Iam autem declaratum est ex his rebus, qua dispositione ex hominis dispositiõibus, & quibus accidentibus ex suæ animæ accidentibus, & quibus annis, & spacio fiat vehementẽtis aptitudinis ad irascendũ; & in quem homines irascuntur, & quem derident, & quem vituperant, quando in aliqua re fuerit aliqua harum rerum dispositionibus quidẽ, sicut est ira habentium principalitatem in quem non habet principalitatem: accidentibus vero, sicut est ira dolentium in gaudentes: spacio vero, sicut est ira potentum in pusillanimes: & annis, sicut est ira senum in iuuenes. Ira vero, & vilipensio est, quando res suorum operum, suorũq; sermonum & suarum dispositionũ est res illius, in cuius operum & sermonum & dispositionum aliqua re nõ recipiatur vlla vtilitas, vel putaret̃ hoc de eis. nam quando experiremur res blasphemiæ & vilipẽsionis, inueniretur ꝙ non transgrederentur hanc speciem. & ideo putatur ꝙ id vilipensionis & derisionis, quod caderet in studiosos & sapientes, sit res necessaria. nam vulgo videtur, ꝙ ipsi non vilipendant aliquam rẽ suarum dispositionum. et similiter de reliquis virtutibus, quæ non sunt vtiles: & pręcipue quod ex illis peruenit post maximum laborẽ, & post eius aduentum conseruaretur ẽt maximo labore. & hoc, qa vulgus, ex quo putãt de talibus, quod non sit eis aliqua vtilitas de eo, quod ex hoc acquirunt, neq; res in qua sit vis actiua, expediret ꝙ putaretur ꝙ non reciperetur ex illis vtilitas de illis rebus. nam ex quo non conferunt sibi ipsis, dignius est ꝙ non conferant alijs. quando autem vulgus putat de pluribus harum rerum, ꝙ in eis sit vtilitas, licet ipsas habentes non reciperent de eis vtilitatem, aliquando ipsos reducunt ad bonum, & redeunt ad miserendum eorum, post vituperationem. & hoc quãdo eis indigẽt, & eis excusantur de eo quod ptũm est. De hoc autem reciperent vtilitatem, quãdo præcedens vituperatio non fuerit excessiua, neq; præter consuetudinem. nam quando esset excessiua, putaretur de eis, ꝙ ipsos deriderent tẽpore cõuersionis ad bonum. Et qui benefaciunt, deinde cessant suæ beneficentiæ, & qui

& qui non gratificant homini de suo opere, his quæ expedirent ad illud opus, aut agunt cum illo contrarium eius operis: & quibus benefici videntur vilis dispositionis. et hoc, quando recipiens beneficium, putaret q illud beneficiū sit vile, aut q eius vigor esset ad maiora q̄ ad hoc, tū illos caderet ira. Omnia autem hæc opera sunt prouocantia iram. nam de eis putatur q sint vilipensores. Sunt autem hic quidā homines, qui irascuntur ex vilipensione cadente in eos ex vilibus rebus: aut quando ipsi sunt inter viles vilissimi: & sunt illi, quos nemo reputat alicuius momenti: neque est eis res, qua exaltentur penitus, & nemo expeteret eorum magnificationem. Non conuenit autem, q res ita fiat, hoc est, q homo irascatur in eū, qui vilipenderet eius minimas res, sed expediret q caderet ira in illum, qui vilipenderet res alicuius hominis, quæ sunt alicuius momenti. Et in amicos cadit ira, quando non dicunt de suis amicis conuenientem sermonem aduenientė eis aliqua vi: vel tristantur, quando recordatur eorum in malum: et amplius, quando non benefaciunt eis, cogente eos necessitate: neq; fallunt in eo ipsorum, quod eis descendit. Et ideo dicit antiquum prouerbiū. Amicus te nutriret, aut tibi mutuabit, aut contristabitur tua angustia. Cadit autem in hos ira, quia priuatio contristationis de vi, quę in eos cadit, significat illorum vilipensionem. Et hoc, quia manifestum est, q homo irascatur, quando nocetur illi, quem ipse curat: & similiter irasceretur in amicum, qui malum suspicaretur in suum amicum & malam cogitationem habet de illo: & in illum qui vilipēdit id sui sermonis, qui ei peruenerit. nam his rebus illi similes essent suis inimicis. Et hoc, quia inimici sunt, qui non contristantur de vi, quæ descendit in suos inimicos: neq; eis apparet malum illud malū, qđ eis prouenit. Amici vero contristantur malo occurrēte suis socijs, & contristantur ex hoc, & dolent. Et aliquando cadit ira in illum, quem vilipendunt, ex rebus homini extrinsecis. Tales autem sunt quinq; specierū. Quarū vnius est ille, qui vilipēdit te, quando tu ipsum honorares. tu enim irasceris in ipsum. Secundæ autem est, qui vilipendit illud, quod est apud te admirādum, sed non esset admirandum apud ipsum. Tertiæ autem est, quando non admiraretur illius, quod velles esse ad mirandum apud homines, licet non ita sit. Quartæ autem est, q vilipēdat homines, de quibus admirarētur, simul qui admirarentur de te. Quintæ autem est, q ille homo non erubesceret de rebus, quibus tu erubesceres, & eas abhorreres. Et rebellio auget iram in vilipēdentes his quinq; speciebus. nam illi viri putant de eis, q illi non auxiliarentur eis ad actionem honesti, & nō darent eis congruum consilium, & irascerentur in eos. Hæc autem ira est sicut ira patrū in filios: hoc est, quia illi irascuntur in eos, qui ipsi non auxiliantur eis ad honesta. Fit autem ira in illos, de quibus putatur, q vilipendant vna harum quinq; specierum: licet res non ita sit. Hoc autem accidit multotiens viris primatibus cū illis, quibus dominantur propter paucitatē suæ cognitionis. Et ex iram etiam agentibus est obliuio rerum, quarū obseruantia erat plurisfacienda apud illos. sicut sæpe accidit homini, q irascatur in illum, qui oblitus esset sui nominis: & sicut accidit ex obliuione rerum, quæ sunt facilis obseruantiæ, quæ essent extimandæ. obliuio autem facit hominem irasci. nam ipse putat, q eius causa sit vilipensio obliti. Et qui incipiunt beneficium, & non perficiunt ipsum, quia irascuntur etiam in illos, qui eis non gratulantur, sm quod oporteret. nam defectus ab opportuno induceret vilipensionem. Et in illos tu irasceris, qui derident rē, qua tu verificares opinionem. Et quando quidam homo, quem tu cognosceres, beneficaret alijs & non beneficaret tibi, tu irascere ris in eum. Iam itaq; declaratū est ex hoc sermone, qui sint homines apti ad iram, vt in eos irascantur, & non irascantur, et quę sint res agentes iram. Et illę sunt res, quæ quando reperiuntur homini, eis stabilitretur q homo iratus sit. Et ex his eisdem tribus rebus sumuntur iram placantes seu reconciliationem agētes. Nam quā do stabiliuntur alicui viro contraria rerum iram agentium, aut leniuntur eius ira, aut expedit q ei placetur: & similiter, quando alicui homini reperiuntur contraria dispositionum, quibus fit aptus vt in eum cadat ira, leuis esset lenitio iræ ab eo, aut ei mellior placatio. Et similiter, quando homini insunt contraria dispositionum, qbus fit iracundus, facilis fit eius placationis receptio, aut eius iræ lenitio. nam iræ sunt duo contraria: quorū vnum est eius priuatio: & alterum est eius cōtrarium, quæ est ipsa placatio. Sed Aristo. cū eius notificatione harū rerū hic tulit res iram lenientes sm visus modum.

Caput Quartum. Sermo de Iram lenientibus.

QVia iræ cōtrariū est irę lenitio, expedit itaq;, q speculemur intentionem irę lenitionis per contraria illarum trium rerum, quas prædiximus: hoc est, qua dispositione sint homines, quorū iræ lenitio fiat facilis, & cuius dispositionis sint homines, in quos iræ lenitio facilis fiat, & quæ sint res iram lenientes. Et lenitio seu reconciliatio est iræ priuatio, aut eius obmissio. Quando autem iræ causa fit vilipensio, quæ sit toto corde & libenti animo, manifestū est, q qui non vilipendunt, aut si vilipenderent, hoc agunt vi, aut inaduertenter, aut de quibus putatur, q sint talis dispositionis, q in illos nō cadat ira: & ex illis fieret iræ lenitio facilis. & aliquando fit iræ lenitio, quando in irascenti fiunt tormenta & martyria, quæ omittere eum faciat vilipensionem factam in eum: quando suæ irę causa fuerit ex intentione & voluntatis ad hoc. hoc autem facerent versuti habentes summas malitias. Et ex his, quæ irā leniunt, est q ille vir in seipso faciat eas res, quas putauerat irascēs in eius vilipensionem. nam hoc ferret ad putandū de eo, q non putet de illis q sint vilipensio: ex quo nemo putat quòd ipse vilipendat se ipsum. Et ex his, quæ reconciliationem agunt, est peccati confessio, aut q voto polliceatur, q non redeat in illud, quæ apud nos vocatur penitentia: & q conuertatur in vilipensionis contrarium, quæ est ipsa magnificatio. Confessio autem lenit iram: quia confirmat ipsam pœnam. Pœnæ autem confirmatio est ex his, quę leniunt dolorem eorum, quę gesserat, & eorum contristationem. Hoc autem manifestum est a pud testimonium sensatarum mulctarum: quoniam nos pluries cōdemnamus seuere, & vehementius, sicut viros hæretici eos, & in se arguentes. Ex illis vero, qui confitentur & cognoscunt pœnam eis illatam esse iure, deficit omnis ira: & vlterius quia causa negationis rei patētis est prę sumptio & ostentatio. Præsumens autem est vilipensor deridens. Et rursus, quia confessio est humilitatio et defectus cognitio, et secundum hoc imponitur gradus pœnæ cadentis in illos. Illi vero, qui non confitentur, videntur nō timentes, neq; se humiliātes irato in eos. Hoc autem est ex his, quæ conducunt ad imaginandū vilipensionē in eos irascentis. Et aliquando significat, q ira lenietur & quiescet ab homine, qui se constitueret contritum et spiritu depressum, seu nimis humanū. Quod apparet ex canum opere: quia ipsi nō latrant in homines sedentes & tardos, ipsos autē præcipites mordent. Et aliquando su t quidam loci, quorum negatio nes non putatur q sint vilipēsio, sed veritatis error. & hoc, quando peccatum non esset manifestum. Ex spē ciebus autem illorū, in quos non irascitur, aut in quos iræ conditionis est, q quiescat, est species hominū, qui sunt

sunt boni animi, magnæ policiæ, nobilium morum tollerantes: quos Aristo. illas vocat. Amplius in illos, qui sunt speciei indigentis, minuitur ira occasione commiserationis illius: ex quo necessitas cadens in illum est in gradu mulctæ. lenitur autem ira, quæ est in hominum speciem, qui humiliantur ex causa aliqua, & non sunt pertinaces in litigio occasione humilitatis & mansuetudinis, quæ eis inexistit. Et non cadit ira in illum, qui nõ blasphemat aliũ cõmemorando suos defectos, neq; ipsum deridet, nec eum odit, vel illum, qui hæc fecerit in paucioribus. & si cecidisset ira, leniretur ex eis cito. Et vniuersalius iram lenientia vt plurimum sumuntur ex suis contrarijs, quæ numerata sunt in capitulo iræ. Et in admirandos, aut in illos, ex quibus homines erubescunt non cadit ira, quotiens perseuerauerint in hac dispositione. nam impossibile est, q aliquis homo irascatur in vllum hominem, & eum timeat simul vna dispositione. Qui autem vtuntur odio et vilipensione in aliquem hominem quando irascuntur in ipsum, aut in illos, nõ irascitur, aut parum irascitur in eos. Nam qui irascitur in aliquem hominem, non putatur q illum vilipendat, & in eum irascatur simul. et hoc, quia non est damnum spreto per vilipensionẽ, siue per eam sit oblectamentum, siue non. Ira vero est oblectamentum cũ damno, sicut in eius definitione dictum est. Lenitur autem ira ab homine, in quem esset ira, si erubesceret de illis, quæ egerit. Res autem, de quibus si ira esset, esset turpis aut inhonesta, sunt quibus homo aut non irasceretur ipsis ex rebus iram facientibus, quæ in ipsum veniunt: et si irasceretur, eius ira cito leniretur. et hoc est, sicut opus vilipensionis, quo homo corrigitur & docetur: sicut est docentis increpatio, & sicut est opus vilipensionis, quo intenditur ipse lusus, quando etiam intentum per illud esset iocus. Et differẽtia est apud Aristo. inter lusum, & iocum. nam lusu intenditur beneficare animũ illius, in quem est lusus: non q eo lusus proueniat oblectamentum, ioco autem intenditur, q delectetur iocans cum illo, in quem est iocus. & ideo boni ludũt & non iocantur. & sic etiam est opus vilipensionis, quo intenditur castigatio, & correctio apud impedimenta, & mala accidentia. Et ex illis etiam est satisfacere necessarijs paucis rebus, quibus indiget abominator, nam non irasceretur illis, quãdo eis esset eius necessitatis satisfactio: licet sit parum, immo minimum et abominabile. Et vniuersalius omne opus ex vilipensionis aut vilipendentis operibus, quando eo non intẽditur damnum spreti, neq; turpe oblectamentum, aut secum connecteretur spes & expectatio, eo non irasceretur. Exemplum autem illius, cum quo non annectitur vilipensionis damnum, est illud, quo homo corrigeretur. Et exemplum illius, cum quo nõ connectitur turpe oblectamentum, est lusus, qui nõ peruenit ad fornicationem. Et exẽplum illius, cui annectitur bonum spei, est necessitatis satisfactio. Quando autem tempus prolongaretur, et non sequeretur ab illo, in quem esset ira, aliquod opus, quod induceret iræ nouitet factionẽ, iam temporis prolongatio liniret iram. Ex his autem, quæ leniunt vehementem iram, esset expetitio sanguinis redemptionis, aut primo ab ipso delinquente, vel ab annexis ipsi delinquenti. Et aliquando nõ lenitur ex petitione sanguinis redemptionis ab ipso delinquẽte primo, donec expectaũ ab annexis illi, quando putaret q primus delinquens nõ sint eius compar, sed putaret q illius annexus sit suus compar. & ideo aliquando relinquit ipsum delinquẽtem, & petit sanguinis redemptionem ab illis, qui illius sunt annexi. Et aliquando lenit iram vindicta ab alio q̃ ab iniurio, et ab alio q̃ ab illius cõnexis, sed à quocunq; homine cõtigerit. Sicq; etiam leniret iram casus maximorum malorum in ipsos delinquentes: licet hoc non fuerit eo quo in ipsum deliquerint. nam illi putant, ac si in illis esset sanguinis redemptio. Et quãdo credunt de se, q ipsi sint iniurij, non irascuntur de actibus eis occurrẽtibus ab illis, in quos iniuriati fuerint. nam ipsi putant, ac si adepti essent sanguinis redemptionem. Et qui de se credũt, q ipsi sint iniurij, non irascuntur ex actibus in eos occurrentibus ab his, quibus fuerint iniurij. nã illi putant q illi actus sint æquitatis: de æquitate aũt non est irascendum. Et ideo quod conuenit q condemnans primo præponat & sermone declaret, est q condemnatus sit iniurius, & tunc eum condemnet, nam quando res ita fuerit, non proueniret ei damnum à condemnato. Aliquando autem cõtigit de aliquibus paucis hominibus, qui sunt praui & robusti diuites, q sciant q ipsi sint iniurij: sed cum hoc irascantur & conquerantur, licet mulcta eis proueniẽs iuris fuerit, nam hi non putarent q eis proueniret damnum. Qui autem non coniectantur vilipensionem & spretum in eos prouenientem, non irascuntur. Hoc autem accideret propter ignorantiam: & aliquando accidit propter magnanimitatem. nam illi putãt q actus, quibus vilipenduntur, non sint ex his, qui eis inferrent vilipensionem. Et ideo magnanimi eligunt quòd auferãtur eis plures actus virtutum, quę eis attribuuntur: vt videatur quo modo ex hoc susciperẽt impressionẽ. nam quanto opus ablatum ab homine esset maius, & non irasceretur de eo, tanto magis significaret eius magnanimitatem, & huius occasione, quãdo quidam voluit referre magnanimitatẽ cuiusdã, qui apud eos erat vir magnanimitate notus, dixit ei, tu non numeraris in summa ciuitatem regẽtium: vt nosceret, an irasceretur ex hoc, nec ne. & vniuersalius qui non contristatur vilipensione, aut propter minimum spreti momentũ, vel propter spreti, & vilipensi magnum momentum, ille non irascitur. nam iam dictum est in iræ definitione, q ipsa sit damnum cum cupidine vindictæ. In corruptos autem non est irascendum, nam illi iam ceciderant in deterius q̃ sit malum, quod de eis speratur. Et hinc est, quo vsus fuit Homerus hac re ad leniẽdum iram cuiusdam in aliquem alium, qui habentur viri famosi apud illos, quando dixit de eo, in quem esset ira, sic ex nunc sepultus in obscura terra est, ex qua nunquam separaretur. Res autẽ ita fuit, quia eius misereretur, cui offenderet mortis terror, ex quo est maximũ terribiliũ. Sicq; iam declaratum est, q qui volũt lenire iram, aut ipsam sedare, conueniat q sumant præmissas lenientes ex his locis, hoc est horum locorũ particularibus. Et vniuersalius ira lenitur, et sedatur de sex hominum speciebus sicut dictum est: quarum vna est ex admirandis: & secunda species est ex illis, quorũ pudet homines: & tertia species est ex hominibus iniurijs: & quarta ex agentibus vilipensionem sine electione: & quinta ex illis, quos suppeditaret maius malũ q̃ eis appeteret ille, qui in eos irasceretur. & sexta est, q iam perditi & corrupti sint. & hoc est vltimum eorum, quæ dixerat de ira, eiusq; contrario.

Caput Quintum. De Amicitia, & Amore.

QVi vero homines sint, qui naturaliter amãt & amantur, & quæ sint res amicitiam agentes, iam stabiliemus, quando præponemus amicitiæ & amabilitatis definitionem. Et dicimus q amicitia sit, q homo cupiat ipsum bonum aliĳ homini propter illius hominis substantiã, non ꝓpter seipsum: & q ei insit vis & habitus, quo agat illi ipsum bonũ. Amabilitas autem est, q vterq; illorum ad alterutrũ sit huius dispositionis. quando autem hoc ita fuerit, verus amicus est, qui simul amat & amatur. Et putatur q hic indigeamus ad perfectum amorem tertia conditione,

tione,

tione, quę est, ꝙ cum hoc ꝙ vterq; eorũ amet bonum alterutrius propter sui socij substantiam, sciat vterq; eorum amicitiam sui comparis ad illum. quãdo autem hoc suppositum nobis fuerit de amicitiæ definitione, manifestum est ꝙ amicus sit, qui delectetur bono alterius, & illi communicet in damnis & doloribus, qui in eum descenderint, non ꝓpter se, sed propter ipsummet eius amicum. quando autem amicus fuerit talis dispositionis, vnusquisq; suorum amicorum gaudet & lætatur in eo. Et ideo viri, qui cõmunicãt naturaliter in malis & damnis, sunt connexi. Inimici autem sunt horum contrarij: hoc est, ꝙ contristãtur bonis prouenientibus suis inimicis, & delectantur malis illis cadẽtibus. Quãdo autem in amicitia hoc contingit, manifestum est, ꝙ signum quo stabilimus, ꝙ aliquis homo sit amicus & diligens, sit ꝙ conqueratur de malo cadente in suũ amicum, & gaudeat bono illi proueniẽte. Et ex signis etiã amicitię est communicatio in bono et in malo. Et similiter suorum signorum est, ꝙ actus amici sit contrarius actui inimici de vna & eadem re, quando alterutris cõparati fuerint: sicut ꝙ putaret aliquis, ꝙ ei suffragarentur duo viri, quorum vnus ei opitularetur, alter autẽ ipsum proderet. Nã ille, qui ei suffragaretur, esset amicus, et qui eum proderet, esset inimicus. Postquam autem iam declaratũ est, ꝙ amicus sit, qui suo amico cuperet bonum propter ipsummet suum amicum, & ꝙ hi amici sint naturaliter, manifestum est ꝙ qui benefecerunt alicui homini vel hoibus, aut illis, qui pro eis sunt, illi sint horum amici, quibus benefecerunt. Et ꝙ beneficium sit vnus actuum amicitiæ. Et similiter qui in alios viros egerint maximas res laboriosas & defatigantes leuiter & solerter, sunt etiam dilecti eorũ, quibus hæc egerint: siue illę simpliciter defatigãtes res fuerint, aut solo tempore suæ factionis sint defatigantes: siue ipsimet hæc egerint, siue non egerint hæc ipsimet, sed ipsi esset causa aduentus illius excellẽtis rei illis. & illi, de quibus putatur ꝙ ipsi cogitent benefacere, sunt amici. Et amantes amãtem sunt amici: & similiter qui amantur ab amicis: & qui odiunt etiam illum, quem aliquis homo odit, sunt illius amici, & sic illi, quos alicuius hominis inimici odiunt, sunt illius amici. Et omnes hi, hoc est amici, vidẽtur esse amici, quia illis videtur ꝙ horum bona sint sua. & ideo optãt ꝙ bona, quæ sunt sua, sint etiam suorum amicorũ, sicut sunt sua propter suos amicos: hoc est, quia ipsi benefaciunt eis, et illos venerantur. huius occasione liberales & potentes venerantur, hoc est, occasione, qua homines putant ꝙ eis cõferatur vtilitas ex illis. Bonum autem, quod illis prouenit ex hominibus, est ipse honor. studiosi autem gratifici sunt, qui largiũtur vnicuiq; ex bono, sicuti ferre possunt fm singulas suas dispositiones. Minima autem suarum dispositionum est, quia illi neminem penitus defatigarent, sicut dicit Aristo. Talis autem dispositionis sunt, quando non viuunt ex suis socijs: hoc est, ꝙ sui socij nõ tradant eis suum victum. sed suus victus sit ex suomet exercitio, & sui corporis labore. Horum autem studiosior est ille, cuius victus est ex re nobili: sicut est victus, qui est ex militia, quæ fit fm legem nõ rerum vtensilium, aut suus victus fuerit ex venatu & armentaria. Et vniuersalius suus victus est ex modo, quo non indigent conciuibus, nisi eos ad hoc conduxerit ipsa senectus. Et de hac specie hominum putatur ꝙ sint magis temperati q̃ alij nemini iniurij perfectę conuenientiæ. Et illi etiam sunt dilecti, quibus conuenit ꝙ de eis fiãt actus, qui de amicis fiunt, aut hoc elegerint. Hi autẽ sunt ipsi boni studiosi sibimet ipsi de se suisq; extrarijs rebus contenti. Et ideo quando aliquis homo vellet amici beneficiũ gerere versus suos amicos, hoc eis beneficio vsus esset, ac felices fortunati etiã siue cunctis bonis, hoc est animi & corporeis & exterioribus: siue beneficijs illis, quę solum virtutes sunt: siue rebus, ex quarũ prouentu homines admirãtur: siue simpliciter siue respectu horum, quibus prouenerint, illi sunt amici. Et illi, qui boni animi sunt, & quorum societas placeret: et si tota die comitarent occasione oblectamenti quod ferrent, absq; ꝙ suum colloquium sit fastidio, horum singuli sunt amici: quia eorũ mores sunt optandi & faciles, & non vertuntur versus peccatum & malitiam. & illi, qui non seruant iram, neq; sunt versuti, neq; valde sensibiles sunt: hoc est non excitantur ad operandum malum, quando promouentur. Et ideo quicunq; eis coniunguntur, omnes hæ turpes dispositiones sunt vim inferentis, hoc est vtentis hominibus terrore quodam, & clamoribus apud orationem. & similiter sunt rudes homines, qui robore suorũ corporum ferrent verbera, vel ferrent quamcunq; vim, quæ in eos inferreretur: vel in quibus congregant ambæ dispositiones, sunt prompti ad lites & ad correctionem suorum affinium, & vicinorum ac amicorum. & hoc, siue quãdo illi valerent illos corrigere, vel quando ferrent eogitãdum, ꝙ sua correctio sit quodammodo cõmiseratio. Et illi qui laudant aliquos, amant ipsos laudatos. nam sperant, ꝙ cõmunicent eis bona, quæ apud eos sunt, propter quæ eos laudarint: & apud illos laudantes habentur amici illorum, quos laudant. & quãdo laus esset verbis, non est laudandus aliquis vllo bono, quod ei non insit. & vita eorum, qui egregij habentur propter indumenta ornara, & vestes mundas, non est amanda. nam videntur ꝙ venerentur hominem ea munditię, quę non fastidiant eos turpibus aspectibus. Illi autem, quos non pudet vitiorum, neq; corrigũtur ex patrata culpa, qui hæc committunt, violenti sunt. violenti autem odiendi sunt. per vitia autem intendo maleficia, quæ homo cõmittit aduersus Deum, & per culpas eas, quas delinquit in socium. Illi autem qui nõ ferunt odium, nec permanent in animi rancore & odij obseruantia, sed cito placantur & aufertur sua ira, ipsi habentur amandi. et hoc, quia putatur de eis, ꝙ sicut illi sunt talium cõditionum versus homines, sic sint versus suos amicos: immo illi digniores ad hoc censentur. Et illi etiam sunt amici, qui non obloquuntur neq; dignoscunt maleficia suorum consanguineorum, & vicinorum atq; cognatorum, & qua illi sunt boni, non est apud eos malum aliquod. Ac illi sunt amandi, qui non seruant iram contra illos, in quos irascũtur, vel suo animo vellent illis inesse bonum. nam qui contrarium huius sunt, contentiosi cernũtur. Et quos admirantur ab eis specie differẽtes ac ipsi se ipsos admirãtur, sunt amãdi. nam nemo admiratur seipsum, nisi de re, quæ vere virtus sit apud eum, qua sit admirandus. Et congaudẽtes hominibus, qui sunt apud eos, sunt amici illorũ quibus congaudent: & euidentius quãdo gaudium fuerit ex noto affectu, qm̃ de illo putatur ꝙ dignius sit illud gaudium stabile esse, & ꝙ ille non fingat illud gaudiũ. Et honorati amant honorantes eos: et honorati habentur amici apud suos honorantes. Et illi viri sunt amici, quos homo cuperet, ꝙ ei æmulentur æmulatione, cuius non sit excusatio, neq; accusatio in ipsum. quia homo nõ cuperet hoc ab alio, nisi ab hoie, cui cuperet vt constarent suæ virtutes. Appetit autẽ hoc ab illo, qua est apud ipsum dignus huius rei. & ideo qui apud te esset talis conditionis, aut esset tibi amicus: aut cuperes ipsum esse tuum amicum. qm̃ quãdo est tuus amicus, dignior est, vt ei constent virtutes, quæ tibi insunt. Et benefici habẽtur amici apud illos, versus quos egerint illud bonum, nisi succedere facerent illi bono malum, quod sit vehementius, & fortius: sicut est magnum stipendium, et graue seruitium. Et illi, qui amant affines,

&

& remotos illos eorum, qui viui, & qui mortui sunt: hoc est, quorũ mors est tẽpore proxima, inter ipsos affines vel cõsanguineos vel etiam alienos, quia mortui non coniunguntur nisi duabus cõditionibus: quarum vna est, ꝙ sua mors sit proximi temporis: & secunda, ꝙ sint affines vel alieni etiam. qm̃ vnusquisq; hominũ amat occasione iuris amicitiæ illorũ. nam quando homo amat extraneũ, dignius est ꝙ amet affinem. & qñ amat mortuum, dignius est ꝙ amet viuũ. & ideo sunt de numero illorum hoĩum, qui nimis amant suos amicos: & non parcunt amare eos. nam hę hominum species sunt bonę. homo autem amat bonos qui non sunt sui amici, tanto magis amicos, & quorum amicitia nõ est ficta, neq; sunt apparẽter amici. Et illi sunt hominis amici, quorum non pudet cum mentionem facere eorum in turpem partem: quia amicus est ille, quem non pudet obmittere illas res, quas homo ageret laudis occasione. Et vir uerecundus amat uerecundum virum: quia non timet ipsum, & tutus est de eo. Et similiter itaq; homo amat, quem non timet & cõfidit de eo. nam nemo amat virum, quẽ timet. Species vero actionum amicitiæ sunt comitatus, & conuersatio cum hominibus. & cõsimiles huius speciei ex his, quæ mutuo amici alterutris agunt. Amicitiam vero agentes sunt amici sustentatio, & prouidere ei, et ꝙ homo benefaceret alicui, quando non indiget eo viro. & quando egerit aliquod beneficium, nõ referret illud, & ostenderet ꝙ hoc egisset contemplatione illius, cui illud egerit, nõ occasione alterius rei. Hęc itaq; est summa eorum, quę dixerunt de amicitia. In inimicitia vero, & odio expedit ꝙ sumantur hæ tres res ex dispositionibus harum contrarijs: quæ notæ sunt cognitione harum, quas resumimus. Inimicitiã vero agentia sunt facere id, quo homo irascitur, & vitij attributio, & accusatio. Intendo autem per vitij attributionem vilipẽsionem vniuersaliter: & per accusationem obloquium inter duas personas. Differentia aũt inter inimicitiam & iram est, quia ira fit rebus, quæ fiunt in irascentẽ, aut in illum, qui suo loco fuerit: odium autem & inimicitia fiunt, & si nihil inimicus egerit in suum inimicum. qm̃ nos odio habemus vitijs mancipatos: & si nihil in nos deliquerint, et vniuersalius quando putaremus de aliquo homine, ꝙ eius odium expediat, semper ipsum odimus. Et alia differentia est. nã ira fit in singulares: sicut sunt Zayad & Aomar, seu contra certos numero. inimicitia vero & odium posset esse contra genus. nã nos odimus Barbaros, & ipsi oderunt nos. & similiter inimicitia fit contra speciem, quia nos odimus latrones & bilingues, & homines omnes simul oderunt illos. Et tertia differẽtia est, quia ira temporis curriculis pacatur, absq; ꝙ ille, in quem est ira, aliquid egerit in irascẽtem, quod auferret iram ab eo. odium autem non pacatur temporis lapsu: quotiẽs inimicus non egerit in aduersarium, quod inferret ei amicitiam. Ac etiam ira est appetitus, ꝙ occurrat qdam certa res in illum, in quem est ira. odium vero est, ꝙ ab inimico occurrat in suum aduersarium res indeterminata: hoc est, ꝙ quotiens accideret ei malum, adhuc inimicus appeteret, ꝙ ei adueniat aliud malum. & hoc, quia qui irascitur, cupit ꝙ cadat in illum, in quem irascitur quædã certa res, qua leniretur sui cordis æstus. inimicus vero non cuperet hoc, sed indeterminatum malũ: hoc est semper peius, q̃ accidisset. Inimicitia itaq; differt ab ira his discriminibus. Præterea quia noxiæ res faciunt odium, & magis nocuæ magis gignũt odium, sicut est iniuria et ebrietas. & vlterius, quia irascenti aduenit dolor cum voluptate, vt dictum est: illi vero qui odit, nõ aduenit voluptas. Rursus, quia ira aufertur paucis rebus, quas homo ageret, hoc est lenibus verbis: odiũ vero nõ aufertur per hoc. Præterea quia irascens cupit, ꝙ accidat in illum, in quem est ira, aliqua vis tantum modo cum hoc, ꝙ non priuetur esse. Inimicus vero optat, ꝙ suus aduersarius oĩno priuetur mundo. Notum autem est, ꝙ his rebus, quas narratimus, possumus oratiõe stabilire, qui sint inimici vel amici, aut eos ira constituamus et si ira nõ sint: hoc est, aut inimici vel amici. Et similiter posse nobis est per notitiam harum earundem rerum confutare rationes loquentes de amicitia & amore: hoc est, ꝙ talis sit inimicus, & talis sit amicus. Hoc autem fit, vt diximus, per notitiã quid sit amicitia & inimicitia, & ira: & per notitiam illarum trium rerum de singulis illarũ, hoc est eas agentia viros aptos, eas operari, et pati ab eis. Confert autem notitia constitutionis inimicitiæ & iræ ad cõstitutionem iniuriæ. nam vna causarum, quibus iniquus iniuria afficit, est inimicitia & ira. vt ꝙ constitueremus ꝙ Zayad sit nobis iniurius: quia inter nos & ipsum sit inimicitia. Et hoc est vltimum eorum, quæ dicuntur de amicitia, & inimicitia.

De inimicitiis, & odio.

Caput Sextum. De Timore.

NOtitiam rerũ illius, à quo fit timor, & de quo fiat, hoc est ipsum agentium, & illorum qui timent, nos itaq; declarauimus hic, postq; definiuerimus quid sit timor, sicut in præcedẽtibus capitulis fecimus. Est autẽ timor dolor, vel titubatio ex mali imaginatione, quem homo timet, ne ipsum corrumpat vel torqueat. Intendo autem per dolorem mœstitiam & angustiam, quæ animæ aduenit: & per titubationem errorem animaduertentiæ: & per corruptionẽ ipsam mortem: & per tormentum id, quod est citra ipsam mortem. Adiectum autem est in malo terribili, ꝙ corrũpat, vel torqueat. nam possibilitas essendi vitia hominũ sunt mala contingentia, sed homo nõ timet ea, sicut sunt iniqui & pigri: neq; corruptio omnis, quę sit pauca corruptio vel tormentum perterrens, sed quod sit vehemẽs. quia nemo timet quod paucum est. Neq; etiam est timendum ea, quorum casus esset futuro & remoto tempore, sed quæ successura sunt proximo futuro tẽpore. quia nemo timet malum futurum, quod est remotum. cuius signum est, qa quilibet homo scit, ꝙ sit moriturus absq; dubio, sed quia nescit ꝙ citius futura sit de proximo, non timet mortem. Cum autem timoris hæc sit definitio, notum est ꝙ terribilia sunt ea, quibus putatur, ꝙ insit vehemens vis ad corruptionẽ, hoc est perditionem, aut ad inferendum aliquam speciẽ dãni conducẽtis ad dolorẽ vel tormentũ vehemẽs, aut corporeũ, sicut sunt morbi, vel animi, sicut sunt depressio & vilitas. Quòd aũt id qd est talis conditionis sit terribile, est per se notũ. Nam terribile est malũ, qđ putatur propinquum. et ideo periculũ, et iniustio vehemens est prope rem terribilem, quod agit odiũ, et iram in ipso timido, et ipsum promoueret ad propulsionẽ et obiectionem rei terribilis. Quãdo autem homo cupit malum, & valet ad illud, certum est ꝙ eius malum est actui propinquum, & necessario est terribile. Perterrentis aũt dispositio est, sicut dispositio iniqui: hoc est, quia iniquus fit iniquus faciens cadere nequitiam his duabus rebus: hoc est, valore ad nequitiam, & desiderio ipsius nequitię. nam iniquus actu infert nequitiam, quando valet ad nequitiam, & vult nequitiam agere: quia iniquus sine dubio semper vult agere nequitiam, & eius appetitus præcedit suam actionem. Accidit autem ipsa neqtia, tẽpore, quo vim habet ad illius actionem. Sic ergo, quando ambo hæc congregantur in eo, eius nequitia sit propinqua. et similiter timor etiam fit et in quo coniunguntur hæc duo, hoc est valor, & voluntas. et ideo nemo timet imbecillium malũ, licet velint malum inferre: sicut non timentur robusti, quãdo nolunt

Timor qd.

nolunt facere malum, & plures homines impedir à maleficio ipsorum imbecillitas, vel timor mali perterrens eos, ne eis fiat. Malum autem cadēs in aliquem, quod iam factum est i alium virum, est magis terribile. Et illos, qui habituati sunt facere vehemētia excessiua mala, viri naturaliter ipsos timent. Et qui possunt sumere poenas, sunt terribiles, nisi habeant motem indulgēdi. Et vniuersaliter qui habent valorem ad damnum, semper sunt terribiles apud illum, in quem possibilis est illa species damni. exēpli causa, quia latrones perterrent diuites, non inopes. Hoc autem ita fuit: quia nequitia vt plurimum fit hominibus apud potestatem: hoc est, ꝙ vbi reperitur valor, ibi inuenitur nequitia. & illi, in quos aliquādo cadit nequitia, & putant ꝙ futuri sint, vt in eos nequitia inferatur, semper timent tales viros iniquos. Et illi, quibus semper puenit oppositum eius quod sibi sperant, sunt timidi. Et illi, quorum naturæ est nequitia, quando habuerunt valorem, fiunt terribiles. Et quicquid est, in quo non possunt duo communicare, id est vehemens & mirum terribile, sicut est principatus, et fungentes dominio, et imperio, semper sunt timendi: & eo magis quādo hæc fuerint nocere cupientibus illis, qui in promptu occurrerint, & alijs dignitatibus fungentibus. Et illi, quos timēt homines studiosi & habētes perfectiones, sunt timendi: siue sint de illis, qui non sint remoti ab hac dispositione: siue hæc dispositio eis peruenerit, quando magnificati essent, & auctus esset suus valor. Et amici illorum, in quos facta sit nequitia, sunt timendi ab inferentibus in eos nequitiā. & similiter amici inimicorum sunt timendi, sicut est timendus inimicus. Viri autem iracundi, qui citius promouentur ad iram & choleræ effusionem, non sunt timēdi apud iram & furorē: nam citius aufertur horum ira. sed stabiles sunt timendi in ira & odio: & viri tenaces astuti, qui non patefaciunt malitias quas intendūt, an sint propinquę, vel distantes. Et illi sunt cōtrarij iracundorū. & hoc, quia de iracundis putatur ꝙ non ostēdant alijs vigorem, præter illum quem habent. Tenaces autem ostēdunt hominibus valorem præter suam potestatem. Et omnes hæ res timendæ magis terribiles sunt, quando corruptio casura ex re timenda fuerit ex his, quorum corruptio nō potest propelli: immo suæ corruptiones essent totalitatis corruptiones, & eo fortius, quando suscipiens corruptionem non posset reintegrari de sua corruptione, immo in eum acciderent contraria abhorrenda ab eo. Et illorum, ex quibus nō est homini euasio, timor est vehementior. Et vniuersaliter mala terribilia sunt illa mala, quæ fiunt alijs, quādo illorum fieri in his alijs est ex his, quę conducunt ad imaginandum suum casum in aliquo homine, & hoc occasione similitudinis, quæ esset inter illum, & inter illos alios, quibus accidit illud malū. Exempli gratia, quia iuuenis pauet à morte, quando videt ꝙ apprehendisset talem iuuenem, qualis est ipse, non quando accidisset seni, vel decrepito. Hoc autem, quod retulimus de particularitate rerum terribilium, & rerū, quæ sunt fortioris terroris & vehementioris, proximum est vt sit introductoriū ad omnes alias, exceptis paucis, quas homo posset ex se ferre. Quę vero sint dispositiōes hominum, quæ quando eis insunt, fiunt timidi, nunc nos narrabimus eas. Et dicimus ꝙ terror sit hoīs timor, ne ei veniat malum terribile. Hoc autem est per se notū, quia nemo est qui putet, ꝙ ei non sit peruenturum aliquod malum, & omnino timeat. neq; si meditatus fuerit mala, quæ ei venient, timet illa omnino. neq; etiam timet homines, de quibus putat, ꝙ ab illis nō proueniret ei malum vllo pacto. neq; timet, quādo putat, ꝙ eū non apprehendat malum. Cùm autem hoc ita fuerit, timor ergo necessario sit illis, qui putent ꝙ eis prouentura sint mala: & malorum, quæ putant ꝙ eis sint prouentura: & hominum, quos putant, ꝙ illaturi sint aduentum huiusmodi malorum, & qn̄ putāt apprehensionē eorum ab illis malis, & ipsa esse impressa. Cùm autem vniuersaliter hi sint timidi, manifestum est, ꝙ illi, qui putant ꝙ eis non sit futurum malum aliquod, sunt corporibus robusti admodum decoratarum dispositionum secundum res, quæ extrinsecus sunt. Et illi etiam, qui putant se habere has duas dispositiones, licet non ita sint: hoc est, & corporis decus, & conuenientiam rerū extrinsecarum, dispositionumq; decētiam. Et hinc est, ꝙ huius speciei homines reperiūtur, qui culpant hominem suis vitijs, & iniurijs, & audaces tradentes se periculis. Causa autē huius imaginationis est valoris quidem ex iuuentute & robore. & hoc, quia iuuenis & robustus putat de se, ꝙ bene valeat: & si non ita sit. Decētis autem dispositionis propter res extrinsecas accidit hæc imaginatio duabus ex rebus, & nimijs opibus, & amicorum copia. quapropter æstimāt se, vt signum ad sagittam cuiusq; aduersi. sed imbecilles ad mala, qui timent suum casum propter debilitatē, sunt illi, qui actu patiūtur ipsum malū. Sed est differētia inter illos. quia his inest spes euasionis: illi autem procurant suam adeptionem. Signum aūt hoc ostendens est, quia illi apud timorē indigēt cōsilio. Nemo aūt timens cōsulit de eo qd' timet, neq; de eo qd' timet & nō sperat euasionē ab illo. Et ideò definitio timoris est, quo timidus sperat ex actu, quē ab illo intēdit suam ablationē, est timor, cum quo coniungitur spes euasionis ab illa re terrente eum. Et ille est timor, qui confert huic arti: hoc est, quem expedit oratori, vt ipsum stabiliat in animum illius, quē vult terrere: hoc est iudex vel auditor. & hoc, quando illis cōstiterit, ꝙ possibile sit, ꝙ illis proueniat malum ex sua lite, aut ꝙ malum exitum habebit. vt quādo diceret eis, ꝙ alijs hoc contigisset ex sibi consimilibus & talibus: & ꝙ multotiens accidūt homini mala, quæ nō putat esse mala, aut mala, quæ homo putat ꝙ ei nō succedant: vel ab hominibus, de quibus non putaret hoc, vel tempore quo non putaret. & consimiles orationes his. Hinc itaq; declaratū est, qd sit timor, & res ipsum agentes, & homines apti ad hunc affectum.

Caput Septimum. De Fortitudine.

EXpedit etiā ꝙ declaremus quid sit fortitudo, & quæ sint res ipsam agentes: & quæ sint dispositiones, quæ cùm insunt hominibus, fiunt eis apti ad suscipiendum hunc affectum, hoc est fortitudinem. Et dicitur, ꝙ fortitudo & confidentia sint contrarium timoris. Illæ autem fiunt apud imaginationem seu cogitationem spei euasionis, quæ sit quasi proxima: & imaginari timenda esse aut oīno ablata aut remoti casus: & putare res largiētes fortitudinem esse proximas, ex quibus sequitur fortitudo. Et intendo per largiētes fortitudinem, copiam diuitiarum, qua propellerent terribilia occurrentia. Ac etiam si homo imaginaretur repulsionem, & euersionem hominis, qui ipsum terrefaceret per rem, qua perterrefaceret, illud est ex his, quas largitur ipsa fortitudo. Et similiter si putaret, ꝙ habeat plures fautores viros nobiles, qui eum cauerent, ne malum ei accidat. Et ex his, quæ largiuntur fortitudinem ipsi homini, & ipsum tutātur, est, ꝙ ipse nō sit iniurius propter timorem meritæ poenæ ipsius iniuriæ, neq; sit lacessitus iniuria propter timorem redditus iniuriæ in ipsum. Et ex his quæ te tutātur ab aliquo homine, est, ꝙ inter vos non sit contentio, nec liuor alicuius rei omnino: siue putetur de te, ꝙ tibi sit vis ad contentionem, siue non habeas huiuscemodi vim. Et ex his, quæ largiuntur confidentiam ab aliquo homine, est amor & intuitus sibi pręcedēs sm̄ effectū vel affectum: hoc est,

sicut

sicut est condonatio bonorum aut commiseratio eorum. Et ex his, quæ largiuntur confidentiam de aliquo homine, qui esset timendus, est, ꝙ ille homo sit officiosus gestorum nobilium & excellentium virorum, & diligat connumerari eis, vel operaretur actiones ambarum specierum simul. Dispositiones vero, quæ quādo insunt quibusdam viris, fiunt eis fortes, sunt hæ: quarum vna est, quòd putetur quòd parati sint propellere & corrigere mala eis occurrentia, prædominando rei quam timēt collaturam eis illa mala: & ꝙ ipsi non dolerent ea, vel non prouenıret ex eis perditio: hoc est ex illis malis eis casuris. Et illarū est, ꝙ iam sępe passi fuerint flagellum summi mali, et ab eo euaserint. hoc enim est ex his, quæ tibi largirentur fortitudinem contra timendum malum. Et aliquando reperiuntur homines, qui non timent mala contingentia, neq; dolent eis duobus modis: quorum vnus est, quando nō nouerint illā rem timendam: hoc est, ꝙ illius sint ignari. & secundus modus est: quia iam experti sint illam, & cognoscant eam. et hoc est notum ex eo, quod accidit in fluctuatione maris, eiusq; procella nauigantibus per ipsum. quia qui non sunt experti maris tempestatē, sunt fortes propter ignorantiam eorum suæ submersionis. Et illi, qui eam experti sunt, fiūt etiam fortes aduersus illam, qua consequuta est eis confidentia de illa. Et ex his, quæ tutum reddunt à timendo malo, est ꝙ non sit timendum apud consimilem virum, & ei conformem: vel apud illum, qui esset infra ipsum, licet iam putetur ꝙ malū saltu trāsgrediatur domos vilium, & ingrediatur domos eximiorū: sed id, quod magis est cōsuetum est primū. Et illi, qui putant ꝙ sint præstantiores magistratibus eis imperantibus, non timent illos. Et similiter qui vere sunt præstantiores illis, & qui illis ęquantur dignitate, non timent ipsos. Et similiter qui putāt, ꝙ abundēt rebus, quibus eis conueniret perfectio et magistratus, sicut est diuitiarum copia, & corporis robur, & custodia fratrum & conciuium & valentium militum, vel omnium aut nobiliorum & excellentiorū ex illis apud illam gentem: quia hoc nihil refert. Et ex illis, quæ largiuntur fortitudinem & tutantur, est, ꝙ homo non sit alteri iniurius, nisi suo inimico iniuria, qua terreāt suū aduersarium solum. Et vniuersalius homines illius speciei, qui bonę dispositionis sunt circa ea, quæ sunt inter ipsos & inter Deum sunt tutiores. Et similiter qui fuerunt decentis dispositionis circa ea, quæ sunt inter eos, & inter homines, Et similiter qui apud homines fuerint talis dispositionis, constituuntur in cōmercijs quodam signorum significantium decētiam dispositionis. Et illi etiam, quorum dispositiones sunt conuenientes apud dicaces, hoc est sua lingua valentes: sicut sunt oratores & poetæ: & apud intelligentes non timent. quia quando tuti sunt de his, tanto tutiores sunt de alijs. Et ira etiam est ex his, quę fortitudinem largiuntur. Et ex his quę fortitudinem largiuntur homini, & suam iram extendunt, est, ꝙ sit lacessitus iniuria non iniurijs. Lacessitus vero iniuria fortificatur irę occasione, & ex eo ꝙ credit, ꝙ Deus eripiat lacessitis iniuria. Et ex his q̄ conferunt fortitudinem in opere ipsius mali, est, ꝙ homo putet ꝙ ei non accidat malū: vel si ei accideret ipse illi repugnaret, & destrueret suas causas. Iam itaq; sufficienter dictum est de largientibus fortitudinem & inferentibus timorem,

Caput Octauum. Sermo De Verecundia, & Vituperio, & Inuerecundia.

QVæ vero sint res, quarū hominē pudeat, vel nō pudeat, et apud quos hoīes sit verecūdia, & quę sit dispositio, q̄ qn̄ homini inest, accidit ei hic affectus, scietur ex his quę dicemus: quod est, quia vituperij vel verecundiæ definitio est dolor, vel perturbatio accidens apud malorum casum, quæ hominem constituunt non laudandum, vel tempore præsenti, vel præterito, aut futuro. Inuerecundia vero est paruipensio, & paucitas doloris & contristationis de factione harum rerum: hoc est illarum rerū, ex quibus est verecundia. Cùm autem hæc sit verecundiæ definitio, manifestum est ꝙ hinc fiat vituperatio hominis: hoc est, ex eo ꝙ ex malitijs reputatur vilis abhorrendus, quando sibi hęc de ipso apparuerint, vel illi qui in ipsum inspiceret. quicq̄d fuerit, huiusmodi est vel opus prauorum, vel scelestorum. Intendo autem per opus prauorum, illud, de quo prouenit alijs ab eo damnum: sicut est commissorum abnegatio, & detentio iniquitatis causa. Per scelestorum vero opus intelligo vitia, ex quorum maiori parte nō prouenit damnum alijs, sicut est proijcere arma, & fugere ratione pusillanimitatis & timoris. Et ex malitijs scelestibus, quibus homo verecundatur, est societas alicuius, cuius societas non est conueniens, quādo sua societas nō deceret illi: aut quorum societas non est conueniens, sunt habētes malitias & habentes viles mores. Et ex rebus abhorrēdis etiā, ex quibus homo recederet propter pudorem, est emptio ex rebus abominabilibus vel scelestis aut imbecillibus: sicut qui emeret rem mendicorum aut mortuorum. Et ex moribus, quibus homo vituperatur, est ꝙ sit diues, & nō sumatur aliqua vtilitas ex suis diuitijs. et si qua vtilitas ex eo sumeretur esset minimum quid. & huiusmodi est, ꝙ petat res mutuo ab eo, qui illis indigeat: & esset quando pollicitus esset alicui aliquam rē, & ille peteret eā ab eo, si ipse postularet eam, quasi ea indigeret, vt ille abstineret ab ex petitione rei ab eo quam promiserat illi. Et huius contrarium, hoc est, ꝙ quando peteretur aliqua res à petente, ipse peteret quod ille proposuerat, vt ex seipsa repellatur potius. Et ex illis, quibus vituperatur homo, est, ꝙ lauder aliquē virum, quando videret eum anhelare necessariorum ex petitionem, & vltra illud tempus non laudaret illum: immo quando videret, ꝙ eius spes sit amissa & perdita, aliquando conuerteretur in illius vituperium. Et ex illis, q̄bus homo vituperatur, sunt assentationes, quæ sint quasi laus. & hoc, sicut si laudarem hominem per plusq̄ ei insit, vel pferat scelera & vitia sub forma virtutum, vel ꝙ alicui viro contingeret animi dolor vel angustia, & ostenderet hoībus, ꝙ ipse sit vehementioris doloris q̄ sit, & fortioris mœstitię. et ex his consimilibus ex eis, quæ sunt huiusmodi ex signis assentationum. Et ex his, quibus homo vituperatur, est parum ferrè dolorem vel tormētum: sicut accidit senibus, qui conducunt putare, ꝙ eis contingat ex senectutis imbecillitate plusq̄ eis insit. Et sicut accidit delicatis, & fungentibus imperio, qui tremunt ratione sui dominij ex minima causa, quæ eis accidat: cùm putassent ꝙ nulla vis eis inferatur. Et similiter alijs ab his, qui fuerint ijs imbecilliores: hoc est hi, quibus minima debilitas videtur summa imbecillitas. nam omnes hæ dispositiones sunt vituperandæ, & sunt signa vilitatis & depressionis. Et ex his, quibus aliquis fit vituperādus, est, ꝙ sit ille vir vituperans & deturpans alium de bonis passionibus vel actibus: sicut ꝙ ipsum vituperaret de actu liberalitatis, vel de compassione sui amici, aut de pietate & commiseratione eius. Et huiusmodi etiam est, ꝙ homo laudet se ipsum, aut narret de se res decoras, vel tribuat sibi operationes aliorum. nam omnia hæc sunt signa iactantiæ. & ex his moribus scelestis, quos diximus sumitur signum illorum, de quibus mentionem nō fecimus: quia singularium simplicium malitiarum & vitiorum sunt quidā actus & signa, quæ eos significant. Et ex hominis vituperationibus est, ꝙ eius gesta

sint

Verecundia quid.

Vnde fiat vituperatio hominis.

ſint ad modum vituperãdorum, & ſi non ſint vituperanda: ſicut ꝙ quidam vir eſſet familię aut reipublicę, quę eſſent ſceleſtę. nã ex his hominu accidit vituperiũ, licet ei non inſint res, quarum ipſum puderet ſm ſe. Et ex his, quibus homo vituperetur, eſt, ꝙ eius conſimiles et compares viri agerent decoras operationes, quibus ipſe communicaret ſecũ: hoc eſt in omnibus illis, aut earum maiori parte. Intendo autem per eius conſimiles, genere æquales, & qui fuerint vnius reipublicę. & per compares intendo illos, qui ſunt animis propinqui: & qui vna diſpoſitione fuerint connexi, aut ſocietate vel amicitia, aut qui vnum finem intendũt: & vniuerſalius quicunq; coæquantur vna re: ſicut ꝙ ſint homines vnius artis vel vnius exercitĳ. Hoc autem fuit, quia hominis differentia & diuerſitas ab eis, qui ei coęquantur, eſt illi vituperium, abſq; excuſatione etiam pœnarum eis occurrentium, & malorum, quę eos opprimerent. & hoc, quia quando homo non communicaret cum conciuibus in laboribus eis contingentibus & cum amicis in anguſtĳs eis accidentibus, eſſet ei vituperium: et ſimiliter in omnibus reliquis bonis & malis. Et omnes actus vituperationum, quos diximus, adueniunt his hominum ſpeciebus, quas numerauimus: & hoc ſm plurimum: ſicut ſunt ſceleſti animo viles, & cõſimiles. Et hi actus, quos narrauimus, ſunt actus ꝓuenientes ex malitia & turpitudine morum: & tanto magis, quando homo ex ſe eſſet cauſa illorum talium actuum. Vituperationes vero, quę homini adueniunt ex hoc ex his, quæ ei proueniũt ab alĳs, ſi fuerint ei obtemperantes, aut ſecum annexi, quocunq; modo connexionis, ſunt quæcunq; ſint ex his, quibus intenditur illum vilipendere apud homines, & ipſum vituperare. & hoc eſt ſicut omnibus diſpoſitionibus vilibus turpibus: ſicut ꝙ abraderet ſuam barbam, aut induere virum veſtem muliebrẽ. ſicq; de omnibus coitibus, qui fiunt cum mulieribus & pueris. et huiuſmodi eſt turpitudo & vilipenſio. Et intendo per turpidinem famoſitatem rei turpis apud homines. Per vilipenſionem vero, ſicut ꝙ paruipendatur & iniurietur, vel ſit ſolus, neminem ſaluum facientem habens. Et ex his rebus turpibus ſunt illæ, quas homo compuneret, & eas conſtitueret ex alĳs, occaſione malitiæ & turpitudinis: ſicut eſt actus illorum, qui non animaduertũt quo modo acquiſiuerint diuitias ex modis turpis acquiſitionis. & ęquũ eſt, ſiue hæ res aduenerint homini ſerio vel abſq; electione: ſicut eſt fornicatio hominis vxorũ ſuorũq; natorum. iam enim ex hoc illi adueniret opprobrium, ſiue hoc fuerit ſuo arbitrio, ſiue fuerit non præmeditate. Et ex his, quibus homo eſſet vituperãdus, eſt ꝙ expetat ſui ſanguinis vindictam. Hæ itaq;, quas diximus & eis conſimiles, ſunt diſpoſitiones, quibus quando in eſſent hominibus, vituperarentur & opprobrio diſcernerentur. & ipſæ ſunt res, quæ agunt verecundiam & vituperationem. quoniam vituperatio & verecundia accidunt homini, quãdo imaginatur rem laudabilem, qua laudetur, & iam eſſet ab eo ablata. Quoniam vituperatio fit propter imaginationem priuationis laudis: laudis autem priuatione homo contriſtatur, quando eſſet ex venerandis hominibus: manifeſtũ eſt, ꝙ ipſum non pudeat cuiuslibet. Quando autem res ita fuerit, pudet hominem vniuerſaliter virorũ, quorum laudationis defectum doleret, quorum eſt ſpecies hominũ qui te admirantur, & te timent magno exceſſu. & ſimiliter puderet te ſpeciei hominum, quos tu admiraris: et puderet te etiam illorum, quos cuperes ꝙ te laudent. Ac illos oportet te admirari, quorum laudes homines non vilipendunt. Homines autem admirantur quemcunq;, qui habet aliquod bonum excellẽs nobile: ſicut ſunt poſſeſſiones & ſcientia: vel homines admirarentur illum, qui habet aliquod bonum, quo admirantẽs indigerent valde nimium: vel quo indigeret qui eſſet prior ꝗ ſapiens admirãdus: & vniuerſalius qui eſſet altioris partis, ꝗ homo admirandus. Illi autem, à quibus homo cupit honorari, ſunt hoĩes ei conſimiles: & hoc aut ſui æquales, vel qui ſunt ſuę gentis, aut eius conciues: ac etiam ſpecies hominũ, de quibus homo putat, ꝙ eorum æſtimationes, & credulitates ſint verę credulitates. nam videtur ei, ꝙ illi ſint habentes ingenium et intellectum, ſicut ſunt ſenes & rectores. nam homo cupit honorari ab his. & res turpes, quæ oculati ſunt euidentes, & publice fiunt, ſunt quibus homo verecundatur magis ꝗ ab alĳs. Quando aũt res ita fuerit, expedit ꝙ pudor ſit maior illorum, qui ſemper ſunt prope hominem: et illorum, qui ipſum apertis oculis inſpiciunt. & illi, qnos nõ pudet horum, ſunt turpes ſpecies hominum. quia certum eſt, ꝙ inſpiciẽtes hominis geſta, aut laudant vel vituperant ipſum. & imaginatio priuationis laudis, eſt quę operatur pudorem, ſicut pręmiſſum eſt. Et illius ſpeciei hominum, cum quibus homo non auderet iocari, & caueret eos, iam puderet hominem ipſum. hæc enim ſpecies eſt hominum, de quibus homo putaret, ꝙ non habeat opinionem, in qua ſit confidendum, & in ea ſuſtentandum: ſicut eſt res, in qua ille homo erraret, vel putaret ꝙ erret in ea. Illi autẽ ipſum dirigerent, ſi erraſſet in illa, vel oſtenderẽt ei ſuã imaginationẽ. nam homo extenderet ſuas actiones aut ipſas publicas faceret ſingularibus egregĳs hominibus. Illi autem ſunt illa ſpecies hominum, quos putaret ꝙ continerent regimen & directionem eius. & ideo diſcipulum non pudet ſui magiſtri aut amici, cum quibus homo verſatur quiete & humaniter: ſed ab his q ſunt alĳ ab his duabus ſpeciebꝰ homo detineretur ſermone abſolut, aut in effectu audere coram eis. nam illi ipſum vituperarent de hoc: adeo ꝙ ſi ipſe licitam diceret aliquã rem, quam ipſe putaret, et non eſſet ſicut ipſe putaſſet; putaretur de eo, ꝙ iam egerit id, quod licitum dixiſſet, & vilipenderent obloquentes in ſuum honorem, quo ad hoc, ſiue ea res eſſet ſicut putauerat, ſiue non eſſet. & ideo non reputatur vilitas in laceſſito iniuria malũ; quod obloqueretur in eum, qui ei iniurius fuerat: ſed tamen alteri harum duarum ſpecierum hominum, hoc eſt, in quibus eſſet confidendum & eis ſuſtentandum, quando timetur error, aut ipſis amicis. Ac etiam pudet homines illius ſpeciei hominũ, qui obſeruant hoĩs ſcelera, et ipſum arguunt de errore. & illi ſunt homines viles apud omnes. & ſimiliter eſt ſpecies hominũ, qui fingunt ſe mœſtos propter cõſtitutionem ſcelerum ex ſuis verbis, & ſtabilitas illorum erroris eſt per actum vilipenſorum deriſorum. Intendo autem per vilipenſores paruifacientes hominem: & per deriſores fingentes: hoc eſt, qui fingunt rem admodum vilipenſionis illius. & hi homines odiũtur, & eorum pudet homines; & nomẽ vituperĳ verius eſt de his, qui dicti ſunt, ꝗ nomen pudoris. & hoc, quia pudor eſt illius, de quo putatur ꝙ bonum: et vituperium fit de illo, de quo putatur malum. & ideo pudor virorum malitiam habentiũ eſt miſtus timori. Et illi, quorum hominẽ pudet, ſunt homines; qui illum nõ vituperarẽt omnino de aliqua re. nam ille putat, ꝙ ipſe ſit apud illos ĩ gradu illius, quem admirarentur. & illius te puderet, qui aliqua neceſſitate te indiguerit, & tu ſatisfeciſſes eius libito. nam ille apud te eſſet ex illis, qui te laudarent, & non vituperarent. Et hi etiam, hoc eſt, quorum hominem puderet, ſunt, qui vellent hominis amicitiam narrare. nam ſm hanc diſpoſitionem notificarent eius virtutes ſolum. illum autem pudet, ne illis conſtaret aliqua res vituperãda. Et quorum te eſt pudendum, ſunt illi, qui non inſpexiſſent in homines aliquam rem, cuius ſit pudendum,

Quorũ vere conſtetur homines.

Præterea

Præterea, quoniam homines non pudet horum scelerum, quæ diximus solum, sed etiam signorum & rationum, quæ illa significarent. & hoc, quia non puderet eum fornicationis solum, sed rationum, quæ significarent ipsam fornicationem: & similiter nõ puderet eum operis ipsorum scelerum, sed etiam locutionis de ipsis: nam locutio de eis est signũ, vel ratio de eorum actione. Hęc itaq; sunt species hominum, quorum est hominem pudendum. Illi vero, quorum non est pudẽdum, sunt, cum quibus homo comiter oblectaretur, & inspiceret sua negotia. Hi autẽ sunt duarũ specierum, videlicet fratres, & fautores. Fratres quidẽ sunt, cum quibus homo fungitur opere decoris, quod decorum est apud multitudinem absq; ꝙ vereta sit. Fautores vero sunt, cum quibus fungitur opere simpliciter decoro quod vere decoris est, vel in imaginationis initio. Et illi, quorum hominem non puderet, sunt homines viles & abominabiles. nam illi, quorum opinionẽ nõ ęstimaret, sit ne bona aut mala de eo, neq; ꝙ quispiam eorum laudet vel vituperet ipsum, similiter eum non puderet illorum: sicut non puderet hominem bestiarum & infantium. Et pudor hominis suorum gnatorum & alienorum non est vnius modi pudor. & hoc, quia pudor qui habetur apud te cognoscentes, est vere vituperandorum. ignotorum vero est cogitatione & ſm famam turpe. hæ itaq; sunt species hominum, quorũ hominem puderet, & quorum non puderet. Speciei vero hominum, quibus maxime inest hęc passio, hoc est pudor quidam, sunt viri, qui credunt se esse vnius specierum, quorum diximus ꝙ sit pudendum: sicut sunt illi, quos homines admirantur: & admirandi, quorum diximus ꝙ sit pudendum. nam quando homo crederet de se, ꝙ sit vnus istorum, pauca ex re festinat verecundia in ipsum, ratione sui timoris, ne mirum sit apud illum, qui ipsum admiraretur, si sibi crederet, ꝙ admiraretur ipsum. Illi vero, qui alios admiratur, festinat verecundia occasione, qua, qui omnem rem admiratur, omnis res magnificat apud ipsum: & ipse afficitur minimo turpi, & illud timet, quod plures homines non timerent. Et huius speciei hominum, hoc est, quibus festinat pudor, sunt viri, qui cupiũt esse admirandi apud alios: & qui hominibus indigent necessitate suorũ negotiorum, valde eos pudet. Et aliquãdo festinat pudor speciei hominum, qui non sunt summo laudandi, neq; egeni. nam illi timent ne eis festinet vituperium. Hi autem sunt ſm quandam mensuram laudandi. nam non est pudor illi, qui penitus non est laudandus. Et vt plurimum hominem pudet, quando viri, quorum ipsum pudet, inspicerent ipsum. Et ideo, quando quidam voluit augere iram cuiusdam propter verecundiam & vituperiũ, quod ei contingeret ex negligentia cautelæ à columbis, finxit ei columbos esse exercitus inspicientes ipsum. egit autem hoc, vt augeretur feruor sui cordis ad cautelam. Et ideo, quando iracundi et furiosi sumunt pœnas alicuius hominis, vel quorundam virorum per vilipensionẽ, qua ipsos afficiunt, cupiunt cunctis gentibus ostendere pœnam, quam ab illis sumunt illos afficientes ea vilipensione, vt sua cogitatio vertatur, vt venerentur ab illis, quos ea vilipensione afficerent, hoc est, ab ipsis vilipẽsis. Et q̃ mirabile est, quod apparet de furiosis & iracundis in affectu, qui eis aduenit, cuius sit pudendum: & est rerum, quæ aduenerunt eis, vel aduenerint suis parentibus, aut aduenerint admirandis ab eis: & vniuersalius in illo, propter quem eos puderet, & illi sunt viri, quos prædiximus. & similiter ex illis apparent vehemẽtes actus cautelę et feruoris ad illos, qbus attributionẽ habẽt: sicut suis doctoribus, vel suis consulibus, aut suis dominis, & oĩbus his similibus ex illis, quorũ gloriam & honorẽ cupiũt: q̃m q̃ maximum est quod agunt iracundi & magnanimi in talibus excellentijs, nec obmittunt aliquam rem incognitam, quam exposceret ipsa cautela, adeo ꝙ propter hanc suam negligentiam eis contingeret vituperium. & magis fit ex eis hoc opus, quãdo putant ꝙ hi, quos torquent, inspiciant eos: nam ipsi non desisterent tergiuersari eis. & duplatur suus pudor, & verecundia propter id, quod neglexerint, et propter ipsum ceciderint in vituperium. Et ideo quando quidam victor rex Græcorum educere fecisset quosdam viros, vt interficerentur, in quorum cœtu fuerat quidam poeta, quando illi abscondebant suos vultus, & pudebat eos illius vituperij quod eis contingeret ex sua interfectione, ille dixit eis: audite quęso fratres: expediebat vobis hoc facere, hoc est, vultus absconsionem, & huius operis pudor, si singulis immanescentibus diebus tergiuersi essetis: adeo ꝙ successiue sagittatores vos ꝑsequuti essent, vos vero non ita egistis, nec timuistis hucusq; inspicere Græcos: quid ergo nunc vobis inest cuius vos pudeat? Hæc itaq; est summa eorum, quæ dicta sunt de pudore. Inuerecundiæ vero sermonem, certum est ꝙ nos possumus cognoscere ex rebus, quæ dictæ sunt in capitulo pudoris, cùm sint sibi inuicem contrarij: hoc est, ꝙ nos cognoscemus de inuerecũdia tres res contrarias tribus rebus, quas nouimus in capitulo pudoris: hoc est cuius hominem pudeat, et cuius non pudeat, et de qua re sit pudor.

Qui verecũdentur. (left margin)

Inuerecũdia (right margin)

Caput Nonum. De constitutione Gratiæ, & reditu gratiarum.

SCire vero quid sit gratificus, qui est ille, cui debetur gratiarum actio, & quæ sint res, quæ sunt gratiæ, & qui sint viri qui grati fiant, quæ sunt tria loca, ex quibus orator cõstituit ipsam gratiam, nos itaq; illud declarabimus. Et dicimus ꝙ gratia sit id, quo eo fungens dicitur gratificus. Res autem, quæ quãdo operatæ essent, sunt gratia, illæ sunt altera duarum rerum: vel officium quod est suffragiũ corpore, vel beneficiũ quod est suffragium opibus vel honore. fit autem suffragium corporis et opum propter honorem: officium vel beneficium sunt gratia, quando recipiens illud beneficium vel officium, non reperiret illud officium vel beneficium ab alio hoĩe q̃ à benefico. & illa est gratia, quæ cum hoc etiam nõ prouenit ab ea suo efficienti aliqua rẽs, sed tota est propter beneficium suscipientis. Et aliquando gratia fit excellens respectiue, & si ſm se sit parua ex vna quinq; rerũ: quarum vna est, quando fieret apud vehementem eius indigentiam, vel tempore tribulationis, quando nemo vlli viro prouideret, sicuti est tempus pauoris, quo homines terrentur se inuicem adiuuare, vel si solus ipse esset beneficus, vel ipse esset primus beneficus, tunc suum beneficium excederet beneficium aliorum. Res autem, apud quas est vehemens indigẽtia, est trium specierum, vna est optatorum ad vitam necessariorum. & secũda est illorum ad quæ augetur animæ cupido, & si non sint necessaria, sicut est fructuum desiderium. tertia autem est, quæ esset rerum, quarum defectũ doleremus, vel nos torqueret. nam appetibilia optanda sunt, quorum defectum dolemus, vel ipse nos torquet. Appetibilia autẽ, quæ sunt huius dispositionis, sunt duarum specierum. quædam species est consueta & optata, & sunt ipsa delectans & aliqua species est illorum, quę homo cuperet, & appeteret, quando in tribulatione & angustia existeret, nam qui cecidit in abyssum angustiarum, appetit exitum ab illo. & sic lugubria agens appetit à lugubribus releuari. & ideò vna, quæ magnifica est, q̃n aliqui sunt in succũbentiæ dispositione, vel fugę à suis inimicis, & illos cauerint, & abscõderunt ab inquirẽtibus suã vitã,

Gratia quid. (right margin)

nam

nam & si beneficium in se sit paruũ, illud tñ est magnũ pp vehementiam indigentiæ & tẽporis duritiem. Iam itaq; ex his patet, ꝙ paruum beneficium magnificatur in talibus, vel in eis æqualibus: hoc est illis, quorum dispositiones sunt similes his dispositionibus ſm indigentiam, vel apud illos, qui sunt excellẽtiores his: hoc est, quorum dispositiones sunt vehementiores. Sicq; notũ est, ꝙ iam declaratum sit ex hoc, quod diximus, qui sit cui concedẽda sit gratia, et de qua re fiat gratia, & quis sit gratificus, & ꝙ propterea nos meminerimus eorũ, quę diximus, vt stabiliamus has tres res. Exempli causa, quia qui non narrant beneficium quod fecerint, illi sunt gratifici. Et ꝙ illi, quibus peruenit beneficiũ ipsis existentibus in tribulationibus & angustijs (sicut iam prænarratum est) sunt qui grati facti sint. Et ꝙ opera beneficiorum, quę talibus fiunt et in talibus dispositionibus, ipsæ sunt gratia ipsa. Certum etiam est, vnde sumantur præmissæ, quibus vnum auferatur, & sua abnegatio cõfirmetur. Hoc aũt fit octo modis. Quorum primus est, ꝙ beneficium sit pp beneficum: hoc est, ꝙ eius vtile ei, ipsi reuertatur. Et secundus est, ꝙ beneficiũ sit minus debito. Tertius est, ꝙ fit tpe, quo illo non indigeatur, hęc enim nõ esset gratia. Quartus est, ꝙ beneficium ceciderit illi, ad quẽ est beneficium fortuitu, non ex intentione. Quintus est, ꝙ beneficium esset vi & necessitate. Sextus est, ꝙ qñ per beneficium intenditur præmium alterius beneficij, quod præmissum esset benefico ab illo, q beneficiũ suscipit. Septimus est, qñ per beneficiũ intenditur ipsum pace facere, & inde resumere gratiarum actiones. Octauus est, qñ beneficus esset importunus beneficiũ suscipienti te, qua ille non indigeret. & hoc, quia per se notum est, ꝙ beneficiũ non inferat gratiarum actionẽ, qñ esset ſm vnã illarum octo dispositionum. Sumitur aũt aliqñ vtilitas ex his præmissis, in accusatione abnegationis beneficij, et eius interemptione & in excusatione de illa. & hoc, quia gratia est gratia, qñ fuerit, vt dictũ est, pp beneficij recipiẽtem, & ſm mẽsuram indigentiæ, tpe quo neminẽ saluum facientem haberet, aut loco in quẽ fugisset. Ex signis aũt gratiã significãtibus est, ꝙ non imminutũ sit ipsum beneficium, nec hoc factũ sit inimicis. Et oratio constitutionis gratiæ, suæq; abnegationis ex his præmissis fit.

Caput Decimum. De Dolore.

EX quo vero fiat dolor, et quis doleat, et qd sit dolendũ, nos enunciabimus. Dolor itaq; est tribulatio q̃dam cõtingens pp aliquod malum perterrens vel tribulans, qd' hoĩbus accidit absq; aliquo termino. & hoc, qñ timeret ne malũ fiat ei, vel alicui suorum familiarium, & esset pximi casus. Perterrẽtia aũt intendo ea, q̃ corpori adueniunt, & per tribulantia ea, q̃ animi dolore afficiunt. Qñ autẽ doloris definitio est hæc, nõ est ꝙ nõ dolẽs sit ſm hanc dispõnem quam describã: q est ille, qui putãt ꝙ nõ sit ei futurũ malũ vllũ, nec in ipsum neq; in aliũ, qui pro eo esset: hoc est, tale malũ descriptũ ĩ ipsa definitiõe, vel illi cõsimile, vel ei ppinquũ. Nam dolor est, qñ quis timet casum talis mali in ipsum, cũ spe euasionis ab eo, illi quos offenderint summa mala, nõ dolẽt ita, sicut qui iam mortui essent, neq; illi qui fortunati putantur. & hoc, quia qui putantur esse fortunati, putãtur etiã, ꝙ eis nulla mala res proueniat, cũ considerẽt hoc esse fortunæ, hoc est ꝙ eis nõ pueniat aliqd' malũ. Et horum etiã sunt illi, de q̃bus putatur ꝙ nõ doleãt, neq; suis corporibus nec suis animis. & hoc, aut ex quo iã illis acciderant mala, ex q̃bus euaderent: vel q̃a illi sint senes, quorum vsus malorum iam longã traxerat morã: vel ratione multitudinis experiẽtię: vel occasione cuiusdam consuetudinis, qua soleant frui suis animis ad modum fruitionis aĩorum illorũ, qui accepti sunt fortunati: vel occasiõe suæ famositatis apud homines. & hoc, q̃a illis quorum fama volat, videt̃, ꝙ mala sint ab eis remota occasione excellẽtię suę magnitudinis, & quia cuncti hoĩes eos adiuuant. Et aliqñ accidit hæc imaginatio occasione vsus artium, & rerũ, q̃ propellerent ipsa mala. Et horum virorũ cœtus sunt illi, quorum cogitationes sunt decorę decẽtes occasione, qua eis sint parentes, & filij, & vxores decentiũ dispositionũ: hoc est, qui non torqueant eos, neq; ipsos dolere faciãt temporis casus. & vniuersalius sunt illi, quibus accidit infortunium his tribus speciebus. nam mala his conuenientia constituũt hõiem pusillanimem, dolorosum, timentem minimam rerũ. Ac horum cœtus sunt illi, quibus accidunt et adueniunt passiones, quæ fortitudinem appropriant, sicut ira, & audacia. hi enim nullũ malũ cogitãt, quo eos cũcti timent. Et huius speciei etiam sunt viri, quorum moris est commemoratio vitiorũ & vilipensio. nam hi etiam non dolent, quia non putãt ꝙ eis succedat aliquod malum. & hoc pp suæ naturæ defectum. Viri aũt qui dolẽt, sunt illi, qui sunt medij inter illos qui omnimode cõfidunt fortunę, & inter illos qui penitus diffidunt ab ea. nam qui sunt duarum specierũ, quæ sunt ſm extrema, non dolent. & viri qui nimis timent, nõ dolent pp alios, quia qui terrẽtur pauore, non dolent pp alios: cũ ipsi sint impediti pp dolorem eis accidentem. Et qui putant aliquem, ꝙ sit pauper & vilis, non dolent propter illum. nam illi considerant illum dignum vt ei succedat ipsum malũ: vel non reputant ꝙ successio mali illi sit mala. & ideo, sicut dicit Aristo., qui putat ꝙ in mundo non sit alius, iam putat itaq; ꝙ hoĩes simul sint digni ipsius mali. Et vniuersalius dolet homo, quando est huius dispositionis, quã narrauimus: hoc est, quando cogitat & imaginatur, ꝙ ei vel suis familiaribus insit aliqua res cõtraria harum rerum, quas imaginatur, qui non doleret. Hęc itaq; est summa eorum, quæ dicta sunt descriptionis dispositionum hominum, qui dolent. Quę vero sint res dolorem efficientes notæ sunt ex his quę dicta sunt in doloris definitione, nam quæcunq; sunt ex terrentibus, hoc est, corpus transmutantibus: & quæ sunt ex tribulãtibus, hoc est, animum variantibus, omnia ea sunt dolorem efficientia: & signantur quæ sunt terribilium interficiẽtium, & quæ sunt specierum malorum, quæ continet definitio, quãdo fuerit vehemẽtissimum illorũ. Ex terrentibus autem conducentium ad interitum, sunt corporis dolores, & perturbatio, & alienatio, & morbi, & indigentia rerum domesticarum, & fratrum priuatio, vel illorum paucitas, quatenus est ex infortunio, est malorum perterrentium dolere facientium. Et ex efficientibus dolorem sunt illæ dispositiones, quæ consuetum est, quòd quãdo insunt hominibus, eis efficiãt dolorem: sicut sunt dispositiones, quæ insunt occupatis corruptione, & morbo fixo malitię aspectus, & motus, ac exercitij cessationis. Et ex his, quæ dolorem efficiunt, est, quãdo procedit in malum ea parte, qua esset species adeptionis boni: vel procederet in rem, ad quã plures procedentes inueniunt bonum, illi aũt non inesset aliqua res illius boni omnino: vel quòd pcedat ad bonum, tempore quo ei deficeret fruitio illius boni, sicut sunt diuitiæ decrepita ætate. Hæc itaq; est summa rerum dolorem efficientium, pro quibus vere homo doleat: hoc est de alijs, quando timet ne eis accidat malum, vel commisereatur eorum, quando eis accideret, & alliceretur pietate pro illis. nam hæc est differentia inter dolorem & commiserationem. Illi sunt affines, & qui sunt hominis familiares: licet non sint ei maxime propinqui: adeo quòd malum accidens illis sit malum accidens illi homini, sicut sunt pater, & filius. Et hinc fertur de quodam viro, qui apud Græcos erat notus,

Quę dolorẽ efficiant.

tus, quòd quando viderit suum filium passum, periculum mortis, non fleuisset, nec doluit de eo. cùm autem vidisset amicum mendicum, doluit et contristatus est. Est autẽ dolor de alio, qñ timetur casus mali in illum: commiseratio vero illius est, qñ iam ei accidit. nam qñ est timor casus mali in ipsummet hoiem, vel in illũ qui ponitur quasi ipse, tũc illius casus esset impedimentũ, ꝙ illi homini successisset, vel timeret illius successionẽ. Successio vero impedimenti ipsi homini, vel timor sui successus ei, vel illi q sit quasi ipse, est ambiguus de dolore de altero vel cõmiseratione illius. & ideo sæpe successio impedimentorum homini conturbat ipsum magis q̃ dolor alterius, vel illius commiseratio. & qñ homini succedit aliquod malum, nõ dicitur ꝙ ille commiseratur sui ipsius. et qñ timet suum casum, non dicitur ꝙ doleat, sed ꝙ paueat. Illi vero, qui magis condolent illis, sunt multitudo hoium, qui illis sunt cõsimiles, hoc est, moribus & cogitationibus, et dignitatibus, & prosapijs: qñ impedimenta illa essent ꝓximi casus in ipsos. Et vniuersalius, cuiuscunq; quod timet homo, sibi ipsi condolet, qñ illud timet alteri, et hoc, qñ imaginaretur illos dolores, & mala esse ꝓximi casus. qa mala imaginaria sunt causæ doloris, qñ imaginant̃ hoc modo. Mala vero quorum casus imaginatur in præterito ſm plures annos, homo non dolet ipsa: neq; ipsum terrẽt, qm̃ ipsa non sunt futura, adeo ꝙ timeamus suũ casum. Nec etiam reminiscentia est eorum, quæ timorem aut dolorem efficiũt. Et similiter ea, quæ sunt impossibilia esse, non terrent penitus, neq; homo dolet eis. Et aliqñ homo cõdoleret viris, qui suis vocibus & suis sensatis dispositionibus fingunt, ꝙ malum iam illis peruenisset, et ꝙ iam propè factũ sit vt succedat. Nam qua illi, qua hoc imaginantur, constituunt malũ eo modo, quo imaginetur ipsum esse propinquum: et stabiliũt ipsum oculatim, vel ꝙ ipsum iam successisset. Nam dolor fit rerũ, quæ in pñti iam acciderant, vel timemus propinquitatem sui casus. & notitia signorum et ratiocinationum, quę significant ipsum malum, sicut sunt ipsę dispositiones, quas diximus esse dispositionum timentium. Efficiunt aũt dolorem, qñ significant hanc dispositionem: hoc est, ꝙ iam factũ sit, vel sua factio sit prope. & præcipue qñ putatur, ꝙ hæc, de quibus patuit signum mali, sint diruta. & eo magis, qñ hæc, de quibus cogitatur ruina, sunt venerabilia. & fortius qñ sua destructio esset tempore, quo illis indigerent magis, vel de eis spes sit magis possibilis: vt ꝙ interficiantur, vel ꝙ iuuenes pereant. nam omnia hæc efficiunt dolorem plusq̃ alia: hoc est interitus virtutum ad interitum nobilium, quę non expediebãt huic tẽpore, quo eis indigeretur. quia qñ tales res acciderent, vel signa, & ratiocinationes significant suum casum, putaretur ꝙ malum sit ꝓximũ, ac si oculatim videretur. Ac etiam reperiuntur passiones contrarię dolori et tremori, hoc est eos destruẽtes, quarum est liuor, qui est illorum, quibus superuenit indeterminatum bonum: quę superbia vocatur. nam dolor est displicentia mali prouenientis ei, qui indignus est illius. sed hæc passio est mos excellentię, hoc est liuor illius, cui prouenit indeterminatũ bonum. & hoc quia nimium est dolẽdum illorũ qui procedunt ad id aliud, vltra quod dignum est eis, siue bonũ, siue malum fuerit. Illi aũt, qui in malũ labuntur ex causis certis & modis cõsuetis, quibus homo decerneret, & iudicaret illorũ lapsum in illud, iam putant hoies, ꝙ digni sint illius. qui vero labuntur in has res modis incertis expedit, ꝙ sint in medio inter has: hoc est ꝙ non credamus malũ, quod eis successerit fuisse cõdignum vel indignum eis: sed expedit ꝙ sua dispositio remittatur ipsi Deo. quia qd' iniquum vel malum prouenit homini ex suis notis modis illius causa est iniqtas & malitia, q̃ insunt illi homini. Illud vero tale, qd' ei prouenit, aliter q̃ ex suis modis, nos remittimus ipsi excelso Deo. Inuidia autẽ est vehementioris cõtrarietatis dolori, q̃ ipse liuor, qui est boni, quod prouenit indigno illius, quam diximus vocari superbiã. Et hæc passio est quasi in medio, hoc est inter dolorem & inuidiã, quia ipsa est affinis inuidiæ. & hoc, quia ipsa est contristatio boni, sicut inuidia est contristatio boni. sed differẽtia inter eas est, quia inuidia est contristatio boni prouenientis illi, qui dignus fuerit eius. liuor aũt nõ est contristatio boni ꝓuenientis illi qui dignus fuerit illius, & defecit sibi ipsi. nã nemo euadit ex hoc. neq; etiam contristatio illa prouenit ei: quia ipse putaret, ꝙ illud bonũ, quod peruenerat condigno illius, vel non prouenisset illi, erat proueniturum ei. & hoc, quia cõtristatio boni, quod prouenit alteri ab eo, & non prouenit ei, est contristatio, qua illud bonũ non prouenit ei, & ipse non est gratificatus illo. & contristatio boni quod ipse perdidit, quia prouenit alteri ab eo, & contristatio, quia ei prouenit infortunium causa eufortunij illius viri. Qñ autẽ res ita fuit, inuidia itaq; est contristatio boni ei prouenientis condigni, vt ei proueniat illud bonum. Et certũ est, ꝙ ex contristatione prouentus boni & mali illi, qui dignus est eorũ, et indigno eorum sequantur passiones contrariæ. quia qui contristatur propter aduentũ boni illi, qui dignus fuerit eius, & illi, qui non fuerit dignus eius, tam doleret illius, qñ accideret: & mederetur ex illo dolore, casu ipsius mali in illum. & hoc dignum est deterioribus, hoc est illis, qui nõ sunt digni illius boni. Et ideo qñ accidit pœna speciei hoium, qui percutiũt suos parentes, vel coinquinãt suas animas homicidio, nemo luget eos: immo gaudent ob illa: etiam reputãt ipsam bonum, quia est sicut gaudium, quod est qñ prouenit bonum cõdignis eius. & hoc, qa ambę dispositiones sunt iuris. Et ex illis, quibus gaudent boni & sapiẽtes, est casus boni illi qui dignus est eius, & casus mali etiã illi qui dignus est illius. & hoc, quia ambæ hæ dispositiones, qñ simul sunt conuenientes apud sapientes, simul sunt moris vnius speciei hoium. & ambas appetit hæc species hoium. Contrarium vero huius, qui est liuor boni prouenientis illi, qui dignus fuerit eius, ipsum reperitur his, qui sunt cõtrarij huius moris. quia qui non gaudent hoc, & contristant̃ eo, sunt alterius speciei hoiumi & illi sunt viri fungentes malitia & inuidia. quia absq; dubio, qñ homo contristatur propter generationem rei, & suũ esse gaudet sua corruptione, & sua priuatione. Et ideo ille homo, qui contristatur propter inesse bonum condigno, gaudet priuatione boni ab illo: & propter inesse malũ etiam, et econtra: hoc est, quia qui gaudent propter inesse bonum illi, qui est indignus eius, contristantur sua priuatione, & propter inesse malum illi, qui indignus est eius: & illa est, quæ dicitur contristatio & deploratio. Omnes autem hæ passiones, quæ componũtur ex his rebus, hoc est ex bono & malo, & ex condigno & indigno conueniunt, quia eis inest contrarietas. & licet illæ differant occasione compositionis, omnes tamen connectuntur, quia conueniunt in ablatione doloris.

Caput Vndecimum. De Superbia.

NVnc itaq; loquamur de superbia, et hoc quando narrabimus, quis homo insuperbiatur, & quo insuperbiatur, & ĩ quos insuperbiatur: deinde postea loquemur de illis alijs, quas numerauimus s. de inuidia, & deploratione. Dicamus itaq; ꝙ si superbus sit qui contristatur propter bonum alicuius dispositionis, quod inest alicui viro indefinite, notum per se itaq; est ex hac definitione, ꝙ superbia non sit de omnibus bonis. quia nemo insupbitur alteri de fortitudine, vel gratificatione, et vniuersalius de singulis virtu-

tibus

tibus quę homini insunt ex voluntate: sicut homo non contristatur de esse contrariorum ipsarum virtutum in illo. sed superbia est de diuitijs & potestate, & vniuersaliter de bonis homini deforis prouenientibus, vnde apparet, q̧ boni sint digni illorum: & q̧ praui non sint illorum digni, sicut sunt nummi & diuitiæ. sed homo insuperbitur his, q̃n nouiter fiunt, quia ea, quę antiqua sunt, putatur q̧ sint prope dispositionē naturaliter consequentem. et ideo vt plurimum hoīes non insuperbiũtur de diuitijs hæreditarijs, neq; de antiquis principatibus: sed sine dubio insuperbiũtur de bonis nouiter prouenientibus: sicut sunt noua imperia, & copia opum, & fratres, & cętera bona. Huius aũt causa est, quia homines vehementius irascũtur propter illos qui nouiter ditantur, q̃ propter illos, quorum diuitię sunt hereditarię. & sic est dispositio reliquorum bonorum, quæ deforis sunt. Huius aũt causa sunt duę res. quarũ vna est, quia illi putant, q̧ illius boni ipsi sint digniores illis. & secunda est, quia ipsi putant, q̧ opportuna eis esset perseuerantia illius sm antiquam dispositionem: quæ exēpli causa esset egestas vel depressio. Et ideo hoīes nõ insuperbiuntur de bonis antiquis: quia illa sunt sibi consueta, & quasi sint eis opportuna. Bonum autē, cuius homo non sit dignus, varium est apud superbũ. et hoc quia bonum, cuius singuli hoīes sunt digni, est varium sm decentiam & mensuram. & hoc, quia nõ omne bonum decet cuiq; homini, neq; mensura decēs alteri: immo vniuscuiusq; hoīum est quoddam bonum decens, & mensura illi proportionata. quia ferre arma, & bellicæ dispositiones sunt bonæ, sed sunt non decentes eremitis: sed decent viris fungentibus fortitudine. & similiter dispendij excessus non decet his, quorum diuitiæ sunt nouæ, sed decet illis, qui habent antiquas diuitias. quia ille, cuius diuitiæ sunt nouæ, indiget conseruatione diuitiarum: ille vero, cuius diuitię sunt antiquæ est, ac si eius diuitiæ essent stabilitę, quibus non esset timēdum. q̃n autē aliquis homo non esset cui deceret quodam bonum, quod non cõsequeretur eius caro, ipsum doleret, & eius anima ipsum deploraret. Q̃n aũt alicui homini peruenit bonum ipsum superans sm qualitatē vel mensuram, hoc est Dei donum, et gratis datum, et sancita sors, de qua dicitur, q̧ ex Deo excelso sit. et hoc q̃n præualeret paruus magno, q̃n ei inimicus esset, vel vilis nobili, & peccator diuino religioso. et nisi sic eēt, nõ esset peccatoris, q̧ præualeat religioso. nam religiosus pręstantior est peccatore. Et hinc declarãtur bona, de quibus dicitur, q̧ hoīes ea adipiscãtur diuino decreto. Ac etiam hoīes, de quibus hoc dicitur. & hoc: quia hæc bona, & tales hoīes sunt illi, quorum bona eis accidentia attribuuntur diuino decreto. Et illa, quibus insuperbiuntur homines, sunt quorum sunt maxima bona, quorum sunt digni boni viri, insunt ipsis prauis. & ideo deplorat homo & insuperbitur, quando boni pręstantes non possunt præualere his, quorum sunt digni, & illis pręualēt illis inferiores. Illi vero qui insuperbiũtur, sunt viri amatores honoris, & reliquarum rerum, quibus pręualeret, qui nõ sit illarum dignus. Nam hęc hominũ species vniuersaliter deplorat: et insuperbitur de omnibus rebus, quarum vident se digni: & non reputant alios dignos illis, quando eis deficiunt, & alijs adueniunt. his itaq; hoīum speciebus quas diximus, et de rebus quas diximus, deplorant & insuperbiũtur superbientes. Et huius speciei quã prædiximus, sunt homines superbientes. Et illi quibus inest industria ad cõducendum ipsa bona insuperbiuntur: nam sua sorte cõtenti non reputant, q̧ hic sine aliquę res, quarũ ipsi sint digniores alijs. Si autem habentes industriam reputarēt hoc, non reputant q̧ ipsi non priuētur illis. Notum autem est ex his, quæ dicta sunt hic, & de his quæ ante hæc præmissa sunt. Quarum rerum quãdo acciderint, pudeat hominem, & ipse nimis verecundetur, quando non gauderet illis quæ inferrent gaudium, neq; contristaretur eo quod inferret illorum contristationem. Ex his autem rebus, quæ dictę sunt, conuenit q̧ iudicē trahamus in superbiam contra ipsum aduersarium, vel in commiserationem eius, aut illius dolorem: et hoc: quia quando hic essent digni boni, qui sunt quando præualuerint & fortunati fuerint: vel hic essent homines digni boni, & non præualuerint: neq; res sibi bene successissent, non essent dignum contristari eis: immo gaudēdum esset propter hoc. & ecõtra, si hic sint homines digni boni & non pręualent, conuenit q̧ commiseratur eorum: & contristetur propter suas dispositiones.

Caput Duodecimum. De Inuidia.

NOtum autem est qui sint viri, quibus sit inuidendum, & de quibus fiat inuidia, & qui sint viri qui inuideant: quando in inuidię definitione cõstituimus, q̧ ipsa sit liuor, qui homini accidit propter alterius prosperitatem & eius eufortuniũ. & hoc, quando illi insunt illa bona: qualia sunt ea bona, quę in capitulo superbiæ descripsimus inesse hominibus, qui sunt digni illorum & decent illis: et liuor ille inuidentis nõ fuerit. quia ipse cuperet, q̧ illud bonũ esset soli sibi, vel q̧ auferatur ab inuiso, & sit in eo, sed solum vt auferatur ab inuiso. Quando autem inuidia fuerit hæc, manifestum est, q̧ inuidēs inuideat speciei hominum, qui sunt ei similes, et sibi ęquales: vel putetur de eis, q̧ sint sibi similes & ęquales. Intendo autem per similes illos qui homini conformes sunt genere, & prosapia, & animis, & possessione, & laude, et consimilibus: quoniam hi sunt, quibus inuidetur. Inuidi vero sunt illi viri, qui magnificãt perfectionem secũdũ bona de quibus inuident: sed ipsi non perficiuntur his: neq; eis peruenerũt omnia bona, neq; omnia simul eis defecerunt, sed pauca ex illis. & ideo quãdo non inueniuntur agentes magnifica, hoc est, ipsi magnifici et fortunati, qui beantur in rebus perfecta prosperitate inuident. nam illi putãt, q̧ eis non deficeret aliqua res, & q̧ quælibet res sit eorum. Et similiter est species hominum, qui q̃n excelluerint aliqua re, illius causa honorantur: & eo fortius propter scitētiam, & dispositionis originē. Et honoris amatores sunt vehementioris inuidiæ q̃ illi qui non amant honorem. Et illi, qui sunt sapiētes, diligunt q̧ venerentur honoribus, quibus honorantur sapiētes. & ideo inuident illis, qui his honoribus venerantur. Et vniuersalius quicunq; amatur et laudatur de aliqua re, ille itaq; inuidet alijs de illa eadem re. & ideo qui cupiunt venerari de aliqua re, sunt inuidi de eadē re. Et homines pusillanimes sunt inuidi. nam inuident propter quãcunq; rem, quæ magnificatur apud illos, licet ĩ se esset parua: adeo q̧ illi inuident de pluribus malis accidentibus hominibus. Hæ itaq; sunt species hominum inuidorum. Id vero de quo inuident, est, quia illi inuidēt appetētes diadema laudis, vel intendentes illud et diadema boni nominis. & dignitatem diuitiarum & seruorũ, & vniuersalius modus prosperitatis & fortunæ, quãto maiores fuerint, & omnes res decoras: & eo magis res quas appetunt, aut putant q̧ deberēt habere illas. Et inuidi sunt, qui superantur ab aliquo homine paucis opibus, vel sunt minores illo parumper. Et notum est, vt diximus cui inuideant: iam enim diximus, q̧ illi inuideant propinquis eis tempore, & laude, & gloria. Et hinc dicitur quòd similitudo inter homines beneficet inuidiam. Et inuidia quidem est illius speciei hominum, qui cum aliquo homine quadam mensura sunt propinqui, & hoc est, q̃n fuerint ĩ vno tempore vel proximo: & in vno loco aut proximo. & ideo senex non inuidet

puero, neq; inuidet illis, qui tempore eis succedẽt, neq; illis qui præteriti & corrupti sunt, & maxime fm plures annos. Et similiter non est inuidia inter loco distantes ab ipsis bonis, nam optimi Græci, exẽpli gratia, nõ inuidẽt bonis, qui sunt in columnis herculis, vel Andalusię apud nostram regionem. Et sic hoĩes non inuidẽt nimis imperfectioribus eis, nec nimis pfectioribus eis: sed inuidẽt illis, inter quos & ipsos est aliqua conueniẽtia. & hoc de contendẽtibus in vna re, & amicis in alia re. & vniuersaliter quicũq; duo hoĩes, qui appetũt vnã rem, sed vnus cupit ꝙ illa non sit alteri, et ꝙ sit sibi propria, et secernatur per illam. et ideo inuidia dignior est, vt sit in his. & hoc est, sicut de viro glorioso & iactatore. nam hi cupiunt vnam rem, & vterq; eorũ cupit discerni per illam. Inuidet autem gloriosus iactatori de illis rebus, quę qñ eas acquisiuerit, per illas fieret ei similis. Ex timore autem harum rerum in initio & cõtristatione de ipsis, qñ radicata fuerit animæ fit inuidia illorum, quibus insunt illa bona, vel cupiũt ea sibi inesse, hoc est in futurum, vel ꝙ iam eis inuenta sunt, hoc est in præterito. & ideo res, quæ dictæ sunt in capitulo cõtristationis & superbię, ingrediuntur capitulũ inuidię. quia qñ cõtristatio corroborata est, animę reditur inuidia. Et ille puer, qui est maior natu, inuidet illi, qui est minor natu, qñ minor adeptus esset aliquod bonũ, qđ non esset adeptus maior: vel adeptus esset aliquod bonum, quale & ipse adeptus fuisset. Et aliquãdo ille, qui adeptus est aliquam rem magno exercitio, inuidet illi, qui illam adipiscitur pauco exercitio. Et sic illi, qui adipiscuntur sua quæsita solertia & tarde & labore, inuident illis, qui illa adipiscuntur leuiter, & cito.

Caput Decimum tertium. De Gaudio.

NOtum etiam est, quo gaudeant illi qui gaudent, & propter quos gaudeant, & quarum dispositione sint gaudentes: cũm res quibus homo gaudet, sint contrariæ rebus quibus dolet, & de illis ei inuideatur. & iam præmissa est notitia harum rerum: & illę quas ipse constituit, sunt cõtrarię constitutis ab inuido. & illæ quibus hoĩes gaudẽt, sunt contrariæ illis, de quibus inuident. & ideo inuidia existet in contristatione boni quod adeptus est inuidus, et qui illo sit dignus. Gaudiũ itaq; est letitia boni, quod adipiscitur, qui dignus fuerit illius. Notum itaq; est nobis ex his rebus, quo modo nobis conueniant modi iudicum, qñ eos cõstitueremus fm aliquem affectũ, quo expediat ꝙ inde consequatur vnus clientum bonum, & alter malum: sicut ꝙ cõstitueremus ipsum iudicem commiserantem vnius, & inuidum alterius.

Caput Decimum quartum. De Compassione, & Contristatione.

CVius vero dispositionis sint qui contristantur, & de quibus contristantur, & quibus contristãtur, notum fit, qñ prę suppofuerimus, ꝙ contristatio et compassio sit quidam dolor, qui aliquo modo videtur propter defectum bonorum honorũ, quos homo cupit sibi ipsi, vel illi qui loco sui ipsius est. & hoc, quando illa fuerint bonorum possibilium: & ille homo esset fm suam naturam, vel suũ genus, aut eius antiquos parentes illorum, qui digni sunt illius boni, absq; ꝙ cupiat ꝙ illa bona non sint alijs, sed cuperet ꝙ insint ei, & doleat, quia non sunt sibi. Quando aũt res ita fuerit, manifestum est ꝙ contristatio et compassio sint bonæ, & ꝙ non sint nisi bonæ: & ꝙ inuidia sit quid malũ & defectus: et ꝙ ipsa non sit nisi malorum. et hoc; quia compassio constituit hoĩem modo quo aptus sit adipisci bona, & dignus sit illorum, quia hæc passio non accidit nisi illi, qui reputat suam aĩam aptam bonis ipsis, & dignam illorum, & hæc esset causa acquisitionis virtutum. Inuidia vero cõstituit hominem modo, quo sit aptus adipisci aliud bonum. Illi aũt, qui contristantur, sunt illi, qui reputant suas animas dignas bonorũ, quæ non habent. nam nemo contristatur rerum turpiũ pauci boni, vel rerum, quę turpes sunt: nisi rerum quarum non reputat suam animã esse dignam. & ideo qui sunt huius dispositionis, sunt iuuenes, & magnanimi. et illi, quibus non sunt bona, quorum digni sunt nobiles viri & boni: sicut sunt diuitię, & fratrum multitudo: contristãtur etiam propter principatum, qui eis deficeret. Et ille etiam, qui habet principatũ sine diuitijs, contristatur propter defectum diuitiarum. & aliquando hi contristantur pp id, quod eis deficit de augmento & multitudine horum bonorum, quæ insunt alijs. His aũt accidit hic affectus, quia putant suo animo ꝙ ipsi sint boni: non quasi boni, ex quo habẽt rem, cuius digni sunt boni. Verbi gratia, quia, qñ aliquis prosequitur principatum & diuitias, putat ꝙ ipse sit bonus, ex quo horũ duorum sunt digni boni ipsi. et qñ cogitat hoc, inuenit contristationem pp id, quod deficit illi ex hoc. Species aũt hoĩum, quorum primi parentes & affines sunt nobiles, sępe accidit hęc passio circa talia bona. nam reputant, ꝙ illa congruant illis, & ꝙ illi sint digni illorum. Qñ aũt res, quarum est compassio et contristatio, sunt res nobiles, hoc ẽ laudabiles & eximiæ, oportet ꝙ sint, virtutes animæ, vel res laudabiles, hoc est bona corporea, vel bona extrinseca. et hoc, sicut omnes res, quarũ sit alijs aliqua vtilitas, vel decus, & perfectio, aut oblectamentum. Et ideo aliquando hoĩes honorant viros harum trium specierum beneficos illis, & illi sunt viri vtiles & boni, & sunt viri iucundi, & iucundorum operum. Et species hoĩum, de quibus est iucunditas, et illi sunt iocũdi æqualiter: siue fuerit beneficatio ex illis & iocunditas illarum sibi ipsis, siue illis qui secum coniunguntur. Et ex quo res, pp quas homo contristatur, sunt res, ex quibus alijs fit aliquod bonum iucundum vel vtile aut pulchrum, dignior est cõtristatio, ꝙ sit circa diuitias et pulchritudinẽ, q̃ circa sanitatem. Iam aũt notificatur ex definitione qui sint viri, pp quorũ dispositionem non inesse alicui viro contristatur ille. & hoc; quia compassio est pp dispositionẽ hoĩum, quibus insunt res nobiles, quas prędiximus: sicut est decus, et diuitiæ, & fortitudo, & sapientia, & principatus. Principatus aũt est rerum, pp quarum defectum cõtristatur homo. nam hoĩes habentes principatum possunt benefacere pluribus hoĩbus: & pręstantissima suarum operationum quibus agũt, hoc regimen est regimen exercituum, & Rhetorica, et alij habitus ex principatus habitibus, & suis dispositionibus, quibus agunt beneficium hoĩbus. & sic est quicunq; vtitur vsu principum habentium principatus habitũ, vel principatus dispositionem, qua proueniat beneficium alteri. Et quidam viri, quibus homo contristatur, non esse sicut sunt illi, quibus similes esse appetunt alij viri, & quòd sint ex viris sibi affinibus. Et horum etiam sunt illi, quorũ admirant plures hoĩes. Et huius species sunt illi, de quorum laudibus loquuntur poetæ, & oratores, & historici. nam hę tres species sunt, qui loquũtur de hoĩum laudibus, & sui nominis fama. Ac etiã species hoĩum, qui non contristantur propter bona, quæ sunt aliorum, & nõ contristantur eorũ, quia eis insunt omnia bona, pp quorum defectum est contristandum: vel eis insit nobilissimum bonorum & maximum. & homo cõtristatur, qua non sit talium dispositionum: quia priuatio tribulationis est contraria contristationis: & qui non tribulatur, est contrarius illi, qui contristatur. Illi autem, qui contristantur, sunt homines, quibus insunt mala contraria bonis, ex quibus est contristatio. & hinc declarata est priuatio tribulationis, quæ est contraria

contristationis:

contristationis, & quis sit qui nõ contristatur. neq; cõtristatur aliquis propter ipsum: quia nemo cõtristatur ꝑpter dispositiones hoīum desperatorũ. Et ex hoībus, propter quos non contristantur hoīes, sunt fortunati, hoc est felices: qñ habent fortunam vacuam à virtutibus conuenientibus illi bono, quod fortuitu eis prouenit: quia hoīes vilipendunt tales, & non contristantur propter suas res. Dispositiones autem, quæ qñ insunt hoībus, accidũt illis earum affectus: & sunt quibus homo est aptus, & quibus pręparatur ad receptionem affectuum: et res ex quibus est affectus vel affectus ablatio, & declinatio ab illo: & sunt illę, ex quibus fiunt syllogismi ex affectibus, iam dictæ sunt in hoc libro. Res vero, ex quibus fiunt sermones verificatiui singulorũ trium generum, hoc est, deliberatiuorum, et demõstratiuorum, et iudicialium, iam dictę sunt in primo libro. Restat ergo, q; loquamur hic de dispõnibus, ad quas sequuntur singuli mores per notitiam, qui mos consequatur aliquam dispositionẽ. Possibile nobis est, q; cõstituamus quis sit ad quem oremus, quocunq; modo sua vis declinet in illum morem. & hoc, qñ conduxerimus I sua similitudine inesse illius dispositionis illi, vel q; inesset illi, exempli gratia, quia ad magnanimitatem sequitur liberalitas. Qñ autẽ narramus alicui homini, q; sit magnanimus, conduximus ipsum in liberalitatẽ, qua ei constituatur talis oratio, tu es magnanimus: magnanimus aũt est necessario liberalis: tu ergo es liberalis. & sic de similibus. Hę aũt sunt dispositiones, quarum numeratio est nostrum intentum, et qui mores sequantur vnamquanq; earum, sunt primo affectus, & secundo cogitationes, & tertio anni, & quarto nobilitates, & quinto animi. Intendo autem per affectus: sicut est ira & commiseratio. nam has sequitur proprius mos. Et per cogitationes, res quas qualibet species cuperet, & eligeret in sua vita: siue fuerint ars, vel virtus, aut oblectamentum, quo consumeret suam ętatem. nam mores etiam differunt harum diuersitate. Per annos autem intendimus annos iuuentutis, & annos senectutis, & annos decrepitæ ætatis. & hoc, quia his annis sunt mores proprij. Et per nobilitates intendo res, quæ homini proueniunt in suo corpore, et extra suũ corpus casu. & hoc est, sicut generositas, & diuitiæ alienæ, & excessiua solertia. Et per animos intendo discretam creationẽ, qua homines sunt creati, & diuersas consuetudines.

Caput Decimum quintum. De moribus Iuuenũ.

IVuenũ vero, qui sunt illi qui trãsiuerint duas hebdomadas suorum annorum versus tres hebdomadas, morum est q; apperant omnem rem, & sunt festini repentini ad persequendum quod appetunt. Voluptates autem magis eis prædominãtes sunt voluptates corporeę attributæ veneri. Et cum hoc ipsi sunt variabiles, & cito diuertuntur, tem cito appetunt, & cito ipsam abhorrent. Causa autem, qua appetunt rem, est quia sua mens est conturbata, & nondum stabilita ad aliquam rem illorum, quæ eligenda sunt ad hanc mundanam vitam. & suæ intelligentiæ non sunt firmę: & illæ sunt, quæ fiunt ex intuitu & inspectione & imaginatione illorum, quæ eis adueniunt ex inuasione appetitus cum velocitate suæ ablationis: sicut est sitis, quãdo ægri sitiunt: quia est sitis citæ ablationis, sed est nimis vehemens. Et illi cum hoc sunt velocis iræ, prosequentes ipsam: adeo q; illius acuties, & vehemẽtia est violẽtia. nam illi propter honoris amorem non ferunt, si aliquis eos paruipenderet, sed contristantur, qñ cogitant q; spernantur. et amant politiam, et magis ipsam victoriam. & hoc quia iuuenes amant gloriam. victoria autẽ est aliqua res glorię. Et illi sunt vehementioris amoris, honoris, & victoriæ, q̃ sint diuitiarum. non diligũt autem opes, quia non sunt experti ipsum dispendium: & cito verificant sermonem, quia non multum errant. Et sua cogitatio est decora, & aiaduertentia est ampla ꝑꝑ suæ naturę calorẽ: sicut accidit illi, qui bibit vinum occasione caloris accidẽtis ex suo potu. Ac etiã non debilitãtur, immo ferunt tribulationes, & eas spernũt, et hoc vigore sui caloris. & vt plurimum ipsi sunt in animaduertentia: quia animaduertentia est temporis futuri, & reminiscentia pręteriti. Futurũ autẽ reperitur magis in adolescentibus quàm præteritum: quia ipsi sunt in initio sui esse. & ideo nimium animaduertunt, & nõ reminiscũtur. & suus error et fallacia est pauca: & hoc, quia sui moris est verificatio absq; ratione debili. quãdo autem intẽditur eos fallere, leuis fit eorum fallacia. & cum hoc, q; ipsi sunt animaduertẽtes sunt fortes. & hoc, qa fortes sunt iracũdi. Decus vero ipsius animaduertentię facit eos non terreri. & hoc, quia vis, quę speratur in fortificatione, largitur eis fortudinẽm. et vltra quod largitur fortitudinem, est spes ipsius boni. Ira vero gignit eis magnanimitatẽ: quia nemo timet aliquẽ hominem, & irascitur in illum. Et eorum moris est, q; ipse pudor eis prævaleat. nam ipsi nondum discernunt res, quarum deberet eos pudere, à rebus quarũ non est eis pudendum. & ex quo suspicantur in semetipsos in omni re, cuiusq; rei pudet eos, quia timẽt ne errauerint. Et sustentant leges quod nimis est, et eas amplectũtur. cuius causa est, quia ipsi non conuertunt se ad illarum perscrutationem, adeo q; eis secernantur, quæ earum sint secundum rectitudinem, & quæ non sint secundũ rectitudinem. Et sunt magnanimi, & putant q; nunq̃ futuri sint pauperes. cuius causa est, quia ipsi non sunt experti varietates fortunæ & perditiones, & semper cupiũt eximias operationes magnanimorum. hoc autem est moris amplitudinis. Et sui moris est, q; ipsi magis appetant iocundum q̃; vtile propter paucam eorũ cõsiderationem damnorum fortunæ. Et sua electio est virtutum propter eorum electionem laudis & vituperij. Et comitantur socios vltra reliquos hoīes. nam cõplementi oblectamenti, & gaudij est societas & amicorum conuersatio. Ipsi autem in nulla re expetunt vtile, neq; i amicis: & suus error in rebus est plurimus, et magis est in rebus vtilibus, quas decrepiti ꝑeligunt. suaq; opera non sunt determinata neq; mensurata, nã nimis amant, & nimis oderunt. Et vniuersalius in omni re excedũt modum. & hoc propter suam prauam dignotionem damnorum fortunę. & ipsi putant q; sciãt omnes res, quia in omnibus rebus se inuoluunt. Et componũt iniustitiam cum violentia, & res ex quibus est vitium & vituperium. & hoc etiam est propter suã iactantiã, & nimiam magnificentiam rerum. Et sunt misericordes, quia omnes homines simul putãt esse bonos & iustos: & propter paucam eorum malitiam ipsi odio hñt viros prauos. nam ipsi putant, q; praui viriagãt quod non sit condignum. Et amãt derisiones & ludos. Et eorum diuersio à rebus est leuis cita, quoniã diuersionis velocitas est imbecillitatis mentis. Hi itaq; sunt iuuenum mores.

Caput Decimumsextũ. De Decrepitorũ moribus.

DEcrepiti vero, qui annos senectutis præterierunt, sunt contrarij moribus iuuenum, hoc est moribus adolescentiæ & contentionis. Intendo autem per adolescentiam, mores illos qui tribuuntur excessui mensuræ modestię: sicut est amor derisionis, & luxus, & cupido corporearum voluptatum, & hominum commiseratio & subductio. Et intendo per contentiosos mores, attributos potentiæ: sicut est cita ira, & magnanimitas, honoris et victorię amor, et spei ꝓtractio, & iniustitię cõpositio, et reliqui hu⁹ speciei.

Decrepiti aũt sunt econuerso horum morum propter suam vitam longi temporis. & sua spes est pauca: & sæpe decepti sunt, & sæpe errauerunt. Et sua cogitatio de hominibus est mala, ꝑpter ipsos obiter factos esse causis fortitudinis, & defecisset eis intentionem experimẽti, & propter malitiam operationum eis occurrẽtium, siue omnes fuerint malæ, siue conducentes ad malas. Et suorum morum est, ꝙ ipsi non decernant aliquam rem de his, quæ sunt infra se ipsos, neq; admirentur aliquam rem eis succedentem, neq; eam magnificãt: quia iam sæpe repetita est eis. Et cũ ipsi iam experti sint omnem rem, nullam rem sperant, neq; cõtristantur laudis vel vituperij. nam sua vera intentio est, ꝙ eis nõ sit penitus potestas alicuius rei. Et eorum etiã est, ꝙ ipsi nõ decernant aliquam rem, neq; determinent de ea omnino: sed semper in sermonibus eligunt forte & forsitan. et hoc propter plurimam eorum fallentiam, et multitudinem illius, quod experti sunt, et sua spes frustrata est. Et ipsi sunt malorum morum propter suæ æstimationis malitiam de omni re. Malitia aũt suæ æstimationis est propter suæ verificationis paucitatem. Et paucitas suæ verificationis est propter suæ experientię multitudinẽ. Et suæ cõsuetudinis est, ꝙ ipsi nec excessiue amẽt nec excessiue odient: neq; hæc patefaciunt nisi vi et necessitate ducti: hoc est amicitiam & odium. & amicus & inimicus apud eos sunt, ac si essent vnius formę propter suam notitiã obliuioni missam. & hoc per res, quas diximus, qua est sua vita longi temporis. & alij eos sępe fefellerint, ac ipsi pluries errauerũt, et cõsimiles his. Et sunt pusillanimes, spernentes res eximias, nõ cupiũt aliquã rem nisi eas, in quibus cõsistit suus victus. Nec sunt gratifici, neq; honorifici. nam mundanæ necessitates sunt rerum, quarum est eis necessitas. & intẽdo per mundanas necessitates, res necessarias huic mundanæ vitæ: Hoc vero eis inest propter experientiæ multitudinem. & propterea quia ipsi putãt, ꝙ inuidia sit dura, & corruptio est prompta. Et propter has duas res ipsi valent resistere tentationi: ex quo res vtiles huic vitæ sunt necessariæ, & ꝓcipue in ætate decrepita, & ꝙ corruptio sit prompta. Ipsi autem pronosticantur & pronunciant quod est suæ notitiæ pręsens de fortunę damnis. & ideo sunt pusillanimes. Et in hoc ipsi sunt aliter ꝗ iuuenes: quia ipsi sunt frigidi sm eorum cõplexiones & quieti, adolescentes autem sunt calidi incẽsiui. Et decrepita ducit ad pusillanimitatem & timorem. pusillanimitas autem consequitur frigus. et adamant viuere: nec oportet hoc dicere ĩ vltimo suę vitę. Et eos adamare vitam non est ad fruendum voluptatibus, sed ꝑpter suimet amorem tantũ: qm̃ iam priuatæ sunt ab eis causæ voluptatum omnes præter voluptatẽ cibi inter voluptates reliquorum sensuum. illa enim nimium eis inest, quia cibus est eis necessarius: & cum oblectamẽto coniungitur eis ipsa necessitas. Et amant optimates regum et imperatorum principes propter eorum pusillanimitatem, cuius causa est debilitas ipsorũmet, & suæ societatis hoĩum. et sua intentio est circa vtile, nõ circa decorum, quia amant seipsos. Vtile autem est res, quę est bona ipsi viro. decorum aũt est, quod est bonum alteri. Et eorũ pudor est paucos. hoc aũt ita fuit, quia sua electio vtilis est magis, ꝗ eorum electio decori. pudor autem est timor defectus decori. Et eorum spes est pauca ꝑp suæ experientiæ multitudinem. nam maior pars rerum vertitur ad malum, vel ad id, cuius malũ est maius ꝗ bonum. Res aũt, quæ sunt simpliciter bonæ, vel in quibus bonum prævaleat malo, sunt rarę inuentionis. & indigeretur ad suæ inuentionis excessum longo tempore. id autem quod reliquum est vitæ decrepitorum, est parum. Et maior pars eorum vitæ & oblectamenti est in reminiscentia, nõ in spe: ecõtrario illius, qđ est dispositio iuuenum. & hoc, quia memoria est pręteritorum. Decrepiti autem iam exegerũt maiorem partem suæ vitæ: ideo eorum est bonum reminiscentiæ, & coniecturæ eius quod futurum est. Et eorum ira est velox, acuta, propter suę tollerãtiæ paucitatem: quia ipsa est pauca propter sui caloris debilitatem. Et eorum voluptatum, quædam iam cessauerunt: & quędam debiles effectę sunt. Et non mouẽtur versus voluptates, sed versus vtile. & ideo reputatur eis continentia propter cessationem suarum voluptatum. Sunt autem cõtinẽtes nomine æquiuoco, & remouẽt inquisitionem laudabilioris. Suum vero iuuamen, & refugiũ est ipsum necessarium. & plurimũ suæ conuersionis est ad res, quæ largiuntur adeptionem virtutis et decori moris: nõ ad res, quæ redduntur aduersus illum, qui conuertitur ad eas propter ipsum vtile. Et eorum moris est iniquitas, sed versutia & dolor non vituperij multitudine et mẽtis captione occasione magnæ diligentię ad opum congregationem: sicut est dispositio iuuenum. Et ipsi sunt misericordes: sed eorum miseratio est propter eorũ imbecillitatem, & eorum imaginationem facilitatis casus in ipsos mali quod ceciderat illis, quorum miserti sunt, non propter ipsos amare hoĩes: sicut est dispositio commiserationis iuuenum. Et patienter ferunt dolores: nõ sunt velocis alterationis, quia patientia & quieta tollerantia est contra derisionem, seu subsanationem. iuuenis itaq; non amat iustificationem & patientiam. Hic itaq; est sermo de moribus iuuenum, & decrepitorũ.

Caput Decimum septimum, De moribus Senum.

QVi vero communiter sunt sm vigorem, qui sunt senes, certum est, ꝙ ipsorum mores sunt medij inter hos mores, & ꝙ ipsi remoueãtur ab excessu extremorum. & ideo æquiores sunt, et non sunt audaces neq; pusillanimes: fortes in eo quod expedit, & tempore opportuno, & quãtitate condigna. nec verificant omnem rem, neq; falsificãt omnem rem: sed imaginantur res sm suum esse, & verificant eas verificatione consequẽte suas naturas. nec suus victus, neq; sua inquisitio vertitur circa decorum solum, neq; circa vtile solũ, sed circa ambas res simul. neq; etiã ipsi sunt viri perfectæ verificationis neq; subsanationis ꝑfectę, sed inter has. Et similiter sunt in voluptatibus cum fortitudine, hoc est ꝙ ipsi sunt continentes cum fortitudine. Adolescentes autem sunt fortes voluptuosi, & decrepiti sunt pusillanimes continentes. Et sermonis summa est, ꝙ eis peruenit pars vtilis singulorum morum absq; parte noxia, quæ reperitur in extremis turpibus aduenictibus decrepitis, et iuuenibus naturaliter. Hęc autem mensura est media, & sm excessum alterutrius extremorum in moribus senectutis vltra alterum, siue fiat illorum declinatio ad malum, vel ad bonũ: hoc est, ad extremum laudabile vel vituperabile. & hoc etiam variatur sm ꝙ mos ipse fit, qm̃ in pluribus dispositionibus fit augmẽtum fortitudinis, & eius appropinquatio ad expositionem ad pericula eligibilius ꝗ terribilis dispositionis medium in alia dispositione. & sic homo auget malum, quando eo indiget ad ipso vtẽdum cum quibusdam hominibus: & auget bonum, quando indiget eo ad vtendum ipso cum alijs hominibus. Anni autẽ senectutis sunt à tricesimo quinto anno vsq; ad annũ quinquagesimum. Hic itaq; est sermo de moribus iuuenum, & decrepitorum, atq; senum.

Caput Decimum octauum. De rebus necessarijs & proprijs Iudiciali generi.

EX quo autẽ sermo oratorius fit perfectioris operationis & maioris persuasionis, quando orator putat, ꝙ non remanserint in illo locus perscrutationis

tionis neq; animaduertentiæ, neq; dubij, sed iam tulerit ea, & fuerint confutata, oportet ꝙ cõstituat partem orationis, & ea ratiocinetur aliam rem. hoc autem perficitur contendente & iudice. Contendentis quidem opus est largitio persuasionis secundum orationem, & illius confutatio. Iudicis vero opus est dignotio rationum vtriusq; sectę: hoc est, proponentis & contendentis: sicut inuenitur dispositio contẽtionum ciuitatum. sed quando voluerit, ꝙ oratio sit perfectæ persuasionis, oportet ꝙ supponatur iudex, & contendens in omnibus generibus orationum rhetoricarum: hoc est, deliberatiuarum, & iudicialium, & demonstratiuarum. Differentia autem inter iudicem et contendentem est, quia iudex est superior contendenti: & ideo non quæritur ratio de eo de quo iudicatur. contendẽs vero est æqualis proponenti: & ideo non sufficit ei ad orationis confutationem, nisi ducat rationem ad hoc. Et aliquando in quibusdam ciuitatibus persuadent sermonibus contẽtiosis in oratione iudicis, absq; sermone proponentis et cõtendentis: sicut est dispositio gẽtis maurorum, quia vtuntur in contentionibus sermone iudicis cum rebus, quæ sunt deforis: sicut sunt testimonia & iuramenta. Differentia autem inter testem & iudicem est: quia testis testatur veritati conclusionis, & iudex testatur veritatis syllogismi eam concludentis, & contendens aduersatur ad suam confutationem. & maior pars orationum moralium & affectuum fiunt cum iudicibus.

Caput Decimum nonũ. De rebus communibus constitutionibus propositionum trium generũ orationis.

MOres vero proprij singulis polithijs quatuor politiarum, quæ in præmissis numeratæ sunt, iam prædicti sunt in capitulo deliberationum: & expedit vt sint nobis prompti, vt eis vtamur in moralibus orationibus. ibi enim prædicti sunt vt ex eis fiãt enthymemata in tribus dispositionibus. Cùm autem hoc stabilitum sit, & iam declaratæ sunt res, ex quibus fiunt verificationes & enthymemata in tribus dispositionibus, hoc est deliberatiuis, et demonstratiuis, & iudicialibus. Res autẽ, ex quibus fiunt orationes morales & affectuum, sunt, quando expedit ꝙ procedamus ad declarationem propositionũ communium, quæ sunt in tribus generibus, hoc est in deliberatiuis, & demonstratiuis, & iudicialibus. Res aũt communes, quarum constitutio quæritur præmissis communibus in tribus generibus, sunt quatuor specierum. Prima, an res sit possibilis vel impossibilis. Secũda, an res sit ex his quæ sunt omnino in futuro, nec ne. Differentia autem inter hoc & possibile est: quia præmissæ, quæ fiunt de possibili, fiunt per dictionem possibilẽ. et de eo cuius vnius duorum possibilium nõ est excessus sm esse vltra alterum. præmissæ vero quæ fiunt ꝙ res sit præsens in futurum, fiunt secundum formam illius, quod sine dubio est præsens. & si sint veræ nos non verificamus has, sed eis vtimur in hac arte hoc modo. Et tertia est, an res fuisset in præterito vel non fuerit. & id quod fit huius in hac arte, fit sm formam illius, qđ iam notũ est esse sm experientiã & sensum: et si nos non verificaremus hoc. Quarta est honorificatio rei, et ipsam facere abhorrere, & magnificatio & paruificatio, glorificatio & vilipẽsio, & ipsius decoratio & spretus. nã hæc est res vniuersalis, quæ fit ĩ tribus generibus. quia quando homo consulit de re, hoc est de ipsius factione, eam magnificat. Quando autem consulit ipsam obmittere, ipsam deprimit. Et similiter faciunt homines, si laudant vel vituperant, vel accusant aut defendunt. Et quando completus erit sermo de his, deinde loquuti erimus de materiebus specierum enthymematum & specierum exempli, & coniunxerimus his loca communia orationibus rhetoricis & alijs, iam conduxerimus intentionem intentam ex hac arte. quia in primo libro iam loquutum est de enthymematibus ex parte suæ connexionis non ex parte suæ materię. & ex parte suæ cõnexionis possibile est, ꝙ fiant in Rhetorica et in alijs: sed sunt propria Rhetoricę ex parte suę materiæ. Et diximus, ꝙ etiã & si hæc quatuor q̃sita essent cõmunia trib⁹ generib⁹, q̃dã eorũ sunt magis ꝓpria aliq̄bus, & magis expedit, ꝙ attribuant̃ q̄busdã. & hoc, q̄a magnificatio & habitus sunt magis appropriati demonstratiuis, quæ sunt laus & vituperium, & propriores sunt contentionibus. & similiter quæ fiunt sicut præsens, quia contentio fit in talibus rebus. Ipsum autem possibile, & quod timemus, & quod speramus, magis proprium est deliberatiuis. Cùm autem hoc sit stabilitum, loquemur itaq; de præmissis, quibus homo persuadet, ꝙ res sit possibilis vel impossibilis. Intẽdimus autem hic per possibile vel impossibile, quod est nobis commensuratum, & ad quod est potestas magis q̃ ad id quod est incommensuratum: & non habemus ad ipsum potestatem, non ipsum possibile quod est possibile esse ex natura rerum, sed id quod est secundum voluntatem & potestatem.

De possibili & ipossibili.

& quædam ipsarum est, quoniam si res habet contrarium, & suum contrarium sit possibile esse, vel ꝙ agatur, res itaq; etiam esset possibilis ꝙ agatur, sicut ꝙ si homo possibile est ꝙ sit sanus, possibile sit ꝙ ægrotet: quia potẽtia & possibilitas amborum contrariorum est vna. Et secunda pręmissa est, ꝙ si simile esset possibile, id etiam quod est ei simile, est possibile. Et tertia ẽ, ꝙ si difficilius est possibile, leuius etiam est possibile. Et si res præstantior & nobilior est possibilis, illa res etiam, quando simpliciter profertur, est possibilis: hoc est sine hac conditione. quia bene gignere domum est difficilius q̃ gignere domum solum. Et quarta est: quia si quod iam initiatum est sit possibile, suum vltimum & complementum est possibile. Huius autem loci persuasio est: quia ex quo quod impossibile est esse, impossibile est esse suum initium, sic cui initium est possibile, ipsum esse est possibile. Iam autẽ declaratus est defectus huius loci in secũdo Topicę. Quinta autem est, ꝙ cuius complemẽtum est possibile, etiam initium est possibile. et ille est contrarius præcedentis. Et sexta est, ꝙ si posterius natura vel generatione, hoc est tempore solum est possibile, prius itaq; est etiã possibile. Exemplũ prioris natura est, si possibile sit ꝙ homo sit senex, possibile est ipsum esse adolescentem. Et exemplum prioris tempore non natura, est sanitas succedens post ægritudinem. Hic autem locus partitur in duas præmissas. & rursus conuertemus vtranque harum, & gignentur hic quatuor præmissæ. quia si prius natura vel tempore sit possibile, posterius itaq; etiam est possibile. Octaua pręmissa est, ꝙ quicquid est natura amandum & cupiendum, illud est possibile, ꝙ sit, et ꝙ fiat: quia nemo, quando eius cupido fuerit sm suam naturalem consuetudinem, appetit quod non est possibile. Nona autem est, ꝙ res, quas continent scientiæ & artes, sunt nobis possibiles: hoc est, ꝙ sciatur quod est in scientijs, & ꝙ fiat quod est in artibus. Decima autẽ est, ꝙ res, quarum initium essendi est in ipsis vel in nostro decreto, sicut sunt ꝙ nos manu ducamus nostros seruos vel rogemus nostros amicos, ipsæ sunt possibiles. & hoc, quia id, quod est acquisitionis amicorũ est possibile: sicut id quod est nostrę acquisitionis est possibile. Et vndecima est, ꝙ quando partes sunt possibiles, & totum itaq; est possibile. Et duodecima est: quia si totũ sit possibile, et partes itaq; sunt possibiles. verbi gratia: q̄a si pręmissę demõstrationis sint poſes, & sua cõnexio est possibilis, demõstratio itaq; est possibilis.

Et tertiadecima est, ꝙ si demonstratio sit possibilis, & connexio itaq; est possibilis: & econtra, si connexio sit possibilis, sicq; demonstratio est possibilis. exépli causa, si possibilis sit nauis plurimū remorū, possibilis itaq; est ꝙ sit triremis: & econtra, si possibile est ꝙ sit triremis, possibile est, ꝙ sit plurium remorū. Decimus quintus locus est, si vnum relatiuorum est possibile, alterū correlatiuum est possibile, sicut est duplū & dimidiū. Et decimus sextus locus est, quia quęcunq; res possibilis est alijs ꝗ̃ artifici, magis possibilis est artifici. & hoc, quia hic sunt quædam res, quæ aliquando sunt per accidens, & aliquando per se: & aliquando per artem, & aliquando sine arte. & quãdo hæ sunt possibiles per accidens, earum possibilitas est expedientior per se: et sic contingit, quando reperiuntur sine arte, & per artem. Decimus septimus locus est: quia quod possibile est in esse depressiori & viliori & magis spreto, et illi qui est minoris prudentiæ, magis possibile est inesse horum contrarijs. sicut est sermo Socratis, quando ait, in veritate displicet mihi me defatigari, eo quòd scio ꝙ ignarus illud ageret: & sicut dicit ꝙ turpe sit dicere, ꝙ Aristo. careat scientia illius, quod perceperat Zeno. Præmissæ vero, quibus cōstituimus ꝙ res sit impossibilis, notificantur ex contrarijs harum, quæ dictæ sunt, exēpli gratia, ꝙ id quod prudētioribus est impossibile, sit impossibile minus prudentibus: et ꝙ quãdo totum est impossibile, partes sunt impossibiles. Præmissæ vero, quibus constituimus ꝙ res fuerit vel non fuerit, quasi sunt vna sm subiectum, duæ secūdum modum. Quarum est, ꝙ si id qd' est minus honorabile, & minus conueniens esse, est id, quod aptius est esse. Secundus locus est, ꝙ si fuerit oppositum, quod consuetum est pręcedi à suo opposito, & alterum itaq; iam fuit. exempli gratia, quia si aliquis homo laudauit aliquã rem, iam nouit eam: & si aliquis fuit periurus, iã iuratus est. Tertius locus est, si quis habuit potestatem & cupidinem agendi, et nō adfuit ei deforis vlla res ipsum impediēs, iam ipse egit. & huic affinis est, ꝙ si quis habuerit potestatem ad aliquam rem, & iratus est pro illa, iam itaq; fuit. Et locus vniuersalis ambobus his est, ꝙ si potens fuerit aliquam rem, & ipsam appetit, iam fecerit illam. est autem vniuersalis, quia appetitus continet iram, et cupidinem. Largitur aũt hic locus persuasionem: quia homines vt plurimum agunt quod appetunt, quando possunt: iuuenes quidem, quia nō sunt satures, boni autem quia suus appetitus est ad bonum. & quando res sunt prope generationem, quarum est spes, ipsæ itaq; sunt quasi reperirentur. Quartus locus est: quia quando hominis cuiusdã moris est, ꝙ eius sit aliquis actus, qui est sæpe, iam itaq; ille actus fuit ab eo. Quintus locus est, quando voluerimus persuadere aliquam rem, ꝙ iam ipsa fuerit, speculabimur an ipsam præcessissent res, quarum naturæ sit illam rem præcedere, quam intēdimus tempore sui esse. & si illę res iam præcesserũt, pronunciabimus ꝙ illa res iam fuerit. Hæ autem res præcedentes aliquam rem, aliquando sunt causæ, & aliquando sunt signa. sicut si cœlum corruscauit, iam tonauit. & sicut si aliquis homo fecit aliquam rem vt speculetur an ei conueniat illud opus, necne. iam itaq; fuit ab eo opus illud. Sextus locus est huius contrarius, qui est ꝙ, quando reperiũtur res posteriores aliqua re, iam illa res inuenta est. exempli causa si cœlum tonauerit, iam itaq; coruscauit: & si ipse homo nunc operatur, iam incœpit prius operari. Harum autem rerum, quibus sunt aliquæ res posteriores, & quædã sunt eis priores, quædam sunt necessario, & quædam vt plurimũ. Exemplum itaq; necessarij est, ꝙ si laudauerit aliquē hominem, iam ipsum nouerit. Et exemplum illius, qd' est vt plurimum est, ꝙ si cœlum tonauit, iam corruscauit. Hæ itaq; sunt præmissæ, ex quibus constituemus, ꝙ res iam fuerit. notitia vero ꝙ res nō fuerit, est ex cōtrarijs harum earūdem rerum. Præmissæ vero, ex quibus constituemus ꝙ res futura sit, & ꝙ sit spes suæ generationis sunt hæ eædem. Et primo, quia si ipsa fuerit res, ad quam est potestas alicuius, & ille ipsam appeteret, ipsa itaq; erit. Intēdo autem hic per appetitum aut sensata oblectamenta, aut res quas homo appeteret, absq; ꝙ sint res sensatæ, sicut sunt diuitiæ & honor. & similiter si esset res, quam homo posset, ac etiam ira ipsa: aut posset ipsam, et ipsam eligeret cogitatione et animaduertentia, Ipsa itaq; erit cùm sit possibilis: & similiter affectus consequētes operationes voluntarias, qui eorum fuerint necessario, et qui illorum non fuerint necessario, omnes numerantur in eo quod futurum est, quando conuenerint rebus ipsos præcedentes. Et exēplum illius, quod sequitur vt plurimum opus voluntarium, est exitus consequens protectionem, & casus visus in rem consequēs palpebrarum apertionē. Ac etiã si præcessissent res, quæ prępararent, ꝙ ex eis fiat aliqua res, illa itaq; res erit in futuro, sicut ꝙ si cœlum occuparetur nubibus, in futuro itaq; pluet. Et alius locus est, ꝙ si res, quæ est propter aliquem finem, est ens, ille itaq; finis est res, quę futura est. exempli causa, quia domus erit in futuro, quę est finis ipsius fundamēti, si fundamentum iam fuerit. Loca vero, quibus constituemus maius & minus, & multum & paucum, & pręstãtius & vilius, sunt eadē illis, quæ numerata sunt in vtiliori & eligibiliori per se: quando stabilirentur parum vniuersaliora. & hoc, ꝙ ascenderent ex capitulo vtilis in capitulum boni. quia bonum est genus cōmune tribus finibus, & trium generum ipsorum generum orationū rhetoricarū. & hoc, quia in consultiuis est ipsum vtile, & in inhibitiuis est ipsa vilitas, & in iudicialibus est ipsa iustitia. & vniuersalius loca, & ratiocinatio sũt propria & vniuersalia: adeo ꝙ possibile est ꝙ reperiantur cōmunia omnibus quæsitis, sicut declarata est res in secundo Topicorum. sed hic sumitur vtilitas de vniuersalibus, quando secum conueniunt particularia, & eis fieret ipsum commune illis. & hoc, quando vnumquodq; eorū definiretur, & describeretur per id, quod ipsum appropriaret. quoniam finis huius artis est locutio de particularitate, nō de vniuersalitate vniuersaliũ: & de illis contingit sermocinatio vulgi sibiinuicem. & hoc, quia iam homo indiget in applicatione vniuersalium ipsis materijs habitu & vsu: & illud est vnũ eorum, quibus excellunt oratores. Iam itaq; dictum est de possibili & impossibili, & quando res fuerit vel nō fuerit, & quando erit vel non erit, & de magnificatione & paruifactione.

De magnificatione, & paruificatione.

Caput Vigesimum. *De complemento locorum rhetoricorum, & primo de Coniectura, & Opinione.*

IAm autem remanet nobis loqui de rebus communibus cũctis verificationibus. & hoc ex his de quibus non est perfectus sermo in primo libro. & intēdo per verificationes communes syllogismos rhetoricos, & loca rhetorica. Et dicamus ꝙ orationes rhetoricæ, sicut præmissum est, sunt duorum generum, exemplum, et inductio. Cōiectura vero est pars signi: & maiori horum parte indigebimus in cōsilijs, de quibus infra loquemur. Et exemplum, sicut dictum est, in hac arte est simile inductioni in arte Topicæ, & enthymema est simile syllogismo in illa. Exemplũ autem in hac arte est duarũ specierum. Quarum vna est, ꝙ loquens exemplificet de rebus, quę iam fuerunt et inuētæ sunt, sicut est sermo dicētis, ꝙ regi expediat ꝙ nō faciat tale opus, ne ei succedat, sicut accidit commisso talis regis.

De exēplo.

Et secũda species est, ꝙ orator faciat exemplum ipsum opere, & nouiter illud gignat: & aliquando fuerit pręmissa, & aliquando longa narratio. Longa autem narratio aliquãdo est manifestæ falsitatis apud proponentem & audientem: sicut est dispositio narrationum positarum in libro Chalila. Et aliquando non est manifestæ falsitatis: sicut sunt plura ænigmata, quibus vtuntur Politici. Et nomen fictionis est magis propriũ pręmissæ fictę apud Aristo. & exemplum est magis proprium existenti. Et pręmissę, quibus cõsueuit vti Arabum vulgus, & alij in suis orationibus, sicut eorum dictum: facias me reminisci ratiocinatiõis, cuius oblitus fueram, & cętera, ingrediũtur hoc genus. Sed quędam eorũ sunt pręmissę, quas inuenerat primus, qui loquutus est de eis, vt eas poneret exempla cõmunia pluribus rebus. & de quibusdam loquutũ est solum ſm conuenientiam illius pręsentis temporis. & obseruatũ fuit hoc, & positum est exemplum plurium rerũ: sicut est sermo dicentis facias me reminisci ratiocinationis, cuius oblitus fueram. quia hęc enũciatio est famosa multitudini Arabum apud primum, qui loquutus est hoc exemplo, & causa huius etiam. Exemplum autem orationum fictarum est sermo cuiusdam antiquorum ad suam rempublicam, quando ex se, & ex viris suæ ciuitatis constituere volebant rectorem & imperatorem quendam, virum notæ fortitudinis & vigoris, & victorię, vt sibi vinceret suos inimicos. At ille eis consulebat, ꝙ non facerent hoc alicuius rei angustia, ne ex hoc procederent in vehementius malum, ꝗ̃ sit malum suorum inimicorum, quod est, ꝙ ille vir eos superaret & subiugaret. Et tulit suum exemplum, & dixit, ꝙ quidam equus dominabatur cuidã agro, & solus permanebat in eo: & ingressus est quidam veruex, et destruebat pascua agri. equus autem volẽs vindicari à veruece, petijt hominẽ si ei posset auxiliari ad vindicandum se ab illo. qui cõcessit ei dicens, bene valebo, si tu feres frenum, & gestabis me super tuo dorso tenentem virgam & corrigiam in manu. cùm autem equus obtemperasset ei, & ipse homo superequitatus esset, loco quo sperabat vindicari à veruece, redijt ad id ꝙ homo ipsum possedit, & oppressit, & subiugauit dura seruitute. & ait: intueamini ergo itaq;, & inspicite si sumatis frenum, quando illud constituetis in vestro ore versus vestrum imperatorem, & stabilietis illum ad cõseruationem & auxilium, ne vobis secum accidat, sicut accidit equo cũ homine. Et narrationes Chelile & Dimane sunt huius speciei. Aristoteles autem vocat hãc speciem narrationũ fictarum loquutiones: quia vna præmissa in eis distincta est, & posita plura verba. Et dicitur, ꝙ loquutio fiat ad tradendum rei intelligentiam, & ad ipsam apprime declarandum, hoc autem fit per assumptionem rei vniuersalis, absq; separatione. Vtilitas autem fictę loquutionis est, quia est facilior exemplo existenti. nam inuentio rerum, quæ fuerint iam similes rei, de qua est sermo in pluribus locis, est difficilis. Loquutio vero ficta est facilis loquutio. hoc autem erit, quando homo haberet vim sumendi ipsum simile & proportionabile, & sequãtur res & dispositiones, quæ ex illis gignuntur. Et hęc vis est via ad ipsam Philosophiam. & hoc, quia per assumptionem similis fiet cõstitutio vniuersalis. Vtilitas autem exempli existentis est, quia magis largitur persuasionem in cõsilijs. & hoc, quia contingentia succedentia in futuro vt plurimum, sicut dicit Arist. similia sunt præteritis. Assimilationes autẽ magis conferunt, quando faciliores sunt: & quando possibile esset homini ꝙ eas cõstitueret vehementioris similitudinis cum rebus, de quibus est locutio. Res autem præteritæ, ex quibus argumẽtatur, aliquando non sunt vehemẽtis similitudinis, sed sicut diximus sunt vehementioris persuasionis. Iam itaque dictum est, quot sint species exemplorum, & quo modo expediat ea fieri. Coniectura vero, quando notum fuerit quid sit notum, est in quibus rebus expediat ipsam fieri, & quando fiat, & de quo fiat, & quis eam faciat, & quis sit suus finis. Dicimus autem, ꝙ coniectura sit enunciatio, cuius subiectum sunt res totales non partiales. & hoc in rebus eligibilibus & remotis, non in rebus speculatiuis, quando illa enunciatio esset conclusio enthymematis & principium enthymematis alterius, absq; ꝙ declaretur syllogismus ipsam inferens, neq; secunda pręmissa, quę secum sit pars enthymematis, neq; conclusio consequens ipsam. quia quando homo declarat duas pręmissas syllogismi concludẽtis ipsam, illa oratio est enthymema. Et similiter quãdo declarauerit cõiecturam ex parte, qua est principium enthymematis, & declarauerit conclusionem consequentem ex ea, oratio ẽt est enthymema. & hoc, quia enunciatio vniuersalis nõ euadit quin sit principium enthymematis, vel id qđ aggregat ambas res simul. Et hæc est coniectura, quando nõ declarantur pręmissę ipsam concludentes, neq; ipsa præmissa, quæ secũ sit pars enthymematis, neq; conclusio, quæ sequit̃ ex illa ex parte, qua illa est principium. Exemplum autem enunciationis, quæ quando fit conclusio syllogismi subtracti, est coniectura, & quando fit cum ratiocinatione est enthymema, est sermo dicentis, ꝙ nõ deceat, neq; sit coniectura sermo cuiusdam, licet fuerit doctor sapientię & magni nominis, qui dixit ꝙ pueros esse sapientes est superfluum, vel frustatio mundanorum negociorũ. quia si sit in habitudine ad syllogismum ipsum concludentem vel destruentem suum oppositũ, est enthymema. et hoc, sicut ꝙ dicatur ꝙ sermo illius, qui dixerit quòd pueros esse sapientes sit superfluum vel ociosum: quia sui æmuli & æmuli suorum parentũ inuenirent locum orationis ad eorum ocium, qui non sit verus. & hoc, quia inuidi iam inuenirent oratiooem præter suũ ociũ, neq; sequitur ex esse scientiæ moris ocium, quòd homioes non addiscant eam, licet noo tulerit hanc orationem. Si autem ferret cõclusionem separatam, est coniectura. Exemplum autem enunciationis, quę quando fit principium enthymematis, & subtraheretur secunda præmissa, & cõclusio esset coniectura. Si aũt quod declaratur in cõclusione est enthymema, est sermo cuiusdam dicentis, qui dixit, ego non intueor inter viros huius ætatis aliquem bonum. hæc enim est coniectura, qua enunciauit, ꝙ illa sit sua coniectura. intendebat autem ꝙ eius filius sit virorum huius ætatis: virorum autẽ huius ætatis nemo est bonus: suus ergo filius non est bonus. Quando autem subtraheretur hæc pręmissa, & conclusio esset coniectura. qñ autem declaratur in conclusione est enthymema. Cùm aũt hoc stabilitũ sit de intentione coniecturæ, species itaq; coniecturæ sunt quatuor. Primæ partis est illa, ex qua diuisus est syllogismus ex parte, qua illa est conclusio demonstrationis, et principium demonstrationis. Hoc autem fit; qñ syllogismus de illa est propinquæ euidentiæ per se, quam audiẽs libaret aliqua coniectura, qñ loqueretur habens illam coniecturam. & hæc esset apud audientem, neq; esset io ea dubius. & hoc, quia qñ noo esset talis dispositionis, coniectura non largiretur persuasionem. Hæc autem pars diuiditur in duas partes. aut est opinio, cuius id quod difficile est pręl. batur, qñ de ea loqtur omnibus aut pluribus: aut est opinio, cuius difficile intelligitur ab ipsis intelligẽtibus & cordatis. Secunda autem pars opinionum est, quam oportet prosequi per syllogismum & oratione roboretur. & hoc, quando opinio esset absurda, vel dubia latens non manifesta, & hęc ẽt diuiditur in duas partes, quarum vna est, quam

Dru con yud ia.

Coniecturæ quatuor species.

est,quam syllogismo prosequimur, qui eam cõcludit: & hoc,quando syllogismus est per se notus, & conclusio non est nota. Secunda autem est, quam prosequmur syllogismo, cuius ipsa opinio est pars. & hoc,qñ meminerit de opinione & eius cõclusione. & similiter, quando enthymema concludens est per se notum,& cõclusio non est manifesta. Exemplum autem opinionis,ex qua auferẽ syllogismus,& non fit pars syllogismi,neq; ipsam syllogismo prosequimur ex his, quæ apud omnes sumuntur patentis argumentationis, est sermo dicentis, ꝙ bonum rerum vt puto & vt opinor,est ꝙ homo sit corpore sanus. Et exemplũ ex illis,quę recipiuntur apud intelligentes, & apud illos est patentis argumentationis, est sermo dicẽtis, mihi videtur ꝙ non sit amicus,qui nõ semper amat. Et exemplum opinionis, quę fit parua pars, est sermo dicentis, ꝙ non expediat ꝙ suscipiatur sermo illius, qui fuerit cuiusdam descriptionis, ẜm quod putat & opinatur. Et exemplum opinionis,quę enthymemate ipsam concludente roboratur,est sermo dicentis, ꝙ apud me sit opinio de homine,ꝙ nõ stabiliat suam iram immortalem, cùm ipse sit mortalis. Iam itaq; declaratum est ex eo quod dictum est,quot sint species opiniõis, & in quo loco sit aliqua species,& cum quo fuit. & hoc,quia quędã est opinio, quę non indiget enthymemate, qua vtimur cum vulgo,& quędã est,qua vtimur cum pręcipuis egregijs: sicut diximus illarum,quę indigent enthymemate, quędam est,qua indigeret propter audientem, quando homo vellet, ꝙ largiatur persuasionẽ enthymematis concludentis,& quędam est,qua indigetur ad declarationem conclusionis, quę infertur ex ea. Quando autem opiniones sunt turpes extraneæ, expedit ꝙ eis præponatur quidam sermo,qui auferat suam turpitudinem. sicut est sermo dicentis: Ego vero ecce me pręsto sum, sed non facit acquirere alicui homini, neq; commemorat peccata & opiniones ociosas: qa ego ecce me præsto sum,non expedit ad corrigendum & tradendũ documentum prudẽtię. Quando vero opiniones sunt latentes,expedit ꝙ eis pręponatur illud quod eas assuescere faciat & exponat. aduenit autem opinionibus, ꝙ sint insinuationes & res extraneę. & hoc sicut id,quod retulit Arist. de assimilatione vsitata apud illos,ꝙ non conueniat ꝙ hominibus reimproperẽtur sua vitia, ne multiplicentur hirundines in terra. nam vtũtur hirundinibus pro viris loquacibus & susurratoribus contra homines,& vtũtur terra pro taciturnis. ac si dixissent, ꝙ non expediat nobis ꝙ blasphememus hoĩes cõmemorando eis sua vitia, ne permutentur qui taceant de nobis,& reddanẽ blasphemãtes nos blasphemia reimproperante peccata,& aduolẽt circa nos,et exclamẽt, sicut faciunt hirundines. Hominem autem introducere in suum sermonem ipsam opinionem moris est, ꝙ significẽt dictionibus significantibus cõstitutionem ipsius opinari illam opinionem: sicut est sermo dicẽtis id, quod est apud me, est quod volo, aut quod puto. Id autem conuenit hominibus decrepitis. & hoc de rebus, quas experti fuerint, & comprobauerint. Cuius vero non est hæc descriptio, hoc non introduceretur ab eo. & similiter vsus assimilationũ conuenit decrepitis expertis assumptionis oneris alicuius hominis in se: sicut fert Arist. sermone de eo, qui nõ est expertus, est ignorãtiæ,& malæ educationis. Expedit autem ꝙ signum, quo vtimur in opinionibus, sit vniuersale, sicut est sermo dicentis, ꝙ venerei sint mente capti: quia illi cito dissipant quæ apud eos sunt: & mente capti cito dissipant quæ apud eos sunt. hoc enim signũ est in tertia figura,& eius pręmissę sunt vniuersales. Si aũt consulẽs nõ posset ferre opinionem vniuersalem,expedit,ꝙ ipsam ferat vtplurimum, & si ei possibile fuerit ferat ipsam,qua est pluriũ ꝙ̃ vnius,& eam sumat vniuersalẽ, & conducat imaginari de ea ipsam vniuersalitatem,et si hoc necessario fuerit. hoc autem vtimur in signis in figura tertia,quia ibi infertur conclusio particularis,et putaretur ꝙ sit vniuersalis. Et expedit ꝙ in consilijs traditione in opinionibus, vtamur vulgatis assimilationibus: sicut est sermo dicẽtis,ꝙ aurora nota sit oculos habentibus,qm̃ tales assimilationes ipsę eædem sunt opiniones,& cum hoc sunt testimonia. Et expedit, ꝙ vtamur rebus prohibitis omnibus, & conueniẽtibus ẜm opinionem, hoc est sermonibus qui animam delectãt, vel qui ipsam dolere faciũt & contristant, exaltãt vel vilipendunt. sicut ꝙ dicatur modus, qui aliqñ orditur versus depressionem,& aliqñ versus magnificationẽ: & sicut diceret quispiam,non tibi displiceat ꝙ iam nouerim tuos mores. nã hic sermo ferret laudem & vituperium. et tales sermones,qñ fiunt ẜm modum opinionis,magis occurrũt: sicut si quispiam diceret illi, qui esset iratus,qñ nunciata illi fuisset de eo aliqua res,ꝙ illa sit falsa ẜm meæ opinionis facultatem,quia talis sermo auferret eius iram,& efficacior est, qñ fit ẜm hunc modum, hoc est, ẜm modum opinionis. Et moralis locutio,quando fit ẜm modum opinionis,est vtilior: & illa ex moralibus,quę conuenit,est locutio, quæ conuenit virtutibus: sicut ꝙ dicatur, ꝙ non expediat nobis, ꝙ amemus ẜm eam mensurã,qua odimus: hoc est,ꝙ amicitia digna sit esse maior. Expedit autem, ꝙ ille sermo, quo homo sermocinatur, sit ex sermonibus moralibus ẜm opinionem audientis: & ẜm quod sibi placet de illo more,& in potentia cõnexus sit illi. quia per hoc esset sermo vtilior,quia constitueret cito in suo animo in actu quod est in potentia: sicut qñ videret decrepitum agentem opus pueri,& ei diceret, hoc non cõuenit decrepitis: sed eis conueniẽs est sic,& hic. quia quãdo hic sermo succederet illi in cuius animo est cogitatio illius moris,expedit itaq; ꝙ succedat motus ad illum. Si autem impossibile esset ꝙ sermocinetur morali locutione aliquis illorum, in quibus est cogitatio illius moris, expedit, ꝙ consequatur orationẽ moralem per enthymema largiẽs persuasionem. exempli gratia, sermo dicentis apud me non expedit alicui homini, ꝙ eius amicitia sit pauca ẜm mensuram eius odij: sicut quidã homines ferunt,sed oportet ꝙ semper amicitia sit maior: quoniam hæc opinio est mẽsurę,vel loci. nã hoc exemplum aggregat paruipẽsionem moris,quem descripserat,& sui contrarij turpitudinem,cũ mentione enthymematis sufficientis ad hoc. vel sicut, si sic diceretur, hic sermo non est apud me conueniens: hoc est, ꝙ homo amet parum ẜm mensuram, qua odit, sed expedit amanti,ꝙ eius amicitia sit perseuerans vehemẽs. nam expediens est,ꝙ odit prauorꝝ sectam vehementi odio. quia quando hoc modo vsus fuerit hic,congregauerit tres res,ꝙ sit opinio,& enthymema,& mos. Illud quidem esse opinionem,qua vsus est dictione significante illam, hoc est, qñ dixit apud me morem autẽ, quia tetigit morem amicitię & pręmissa enthymematis,quod fit,est,quãdo dicitur expedit,quæ sumitur ex loco contrarij. quia si expedit ꝙ odit prauos vehementi inimicitia, expedit itaq; ꝙ diligat bonos excessiua amicitia. Et vtilior locutio moralis est, qñ aggregauerit omnia hæc tria. Et vsus locutionis ẜm modum opinionis habet quasdam vtilitates. Quarũ vna est,quia notitiæ et cogitationes plebis sunt ex rebus particularibus. & hoc,quia impossibile est,ꝙ suis intellectibus insint res vniuersales, sed eas imaginantur cum particularitate. & quando sermocinaremur eis de ipso vniuersali per signum particularitatis,quam comprehenderant, gauderent eo quod adepti essent de illis rebus particularibus ex vniuersalitate. homines autẽ naturaliter amant perceptionem.

Quibus i rebus cõiecturis vtimur.

perceptionem. Hoc itaq; est vnũ, propter quod prouenit opinatiua locutio. Alia vtilitas etiã est: quia cuiuslibet hominis sunt quædã res, quas eligit & cupit, & res quas non eligit. & quãdo eum oraremus pro eo non cuperet vniuersale cõmune illi, & illi quod cupit, festinat recipere ipsum vniuersale. & hoc propter indigentiam illius, & perficeretur res persuasionis eius de illa re. & si illam conduxerimus prope illud, reciperent illam, sed non occurreret nobis persuasio de illa. Exempli gratia, quia ille, qui habet prauos vicinos vel transgressores filios, susciperet dictũ proferentis, ꝙ in mundo non sit deterius q̃ vicini & q̃ filij. Et ex illius vtilitatibus est, ꝙ ostendat, ꝙ vnusquisq; possit ex seipso ferre syllogismum constituentem illud, quem consuetum est ipsum obmitti: & constitueret audientem modo, quo in suo animo concipiat, ꝙ sit habentium necessitatem & notitiam sui syllogismi, & fieret hæc causa verificandi, & ipsum prosequeretur. Et ex suis vtilitatibus etiã est, quia quando aliquis homo oraret de aliqua re, & renuisset suo responso hãc orationem, considerãs turpe esse ꝙ inclinetur oratione alterius ad rem, in qua firmata est eius animo pertinacia & peruicacitas, quando autem oraret pro vniuersali illius rei loco ipsius rei, possibile esset ꝙ non obijciat illi orationi, & ipsam reciperet, postquam eum latuisset res illa, quod erat oratoris intentum. Et quinta vtilitas, quæ est magis propria, & præstantior his omnibus, est quia opinio constituit moralem locutionem. Fit autem moralis locutio in opinione: quia opinio est enunciatio vniuersalis de rebus, quæ eliguntur vel abijciuntur. Vniuersalis autem enunciatio de rebus, quas homo cuperet, ipsum promoueret, ꝙ induat morem illius, qui illas easdem res eligeret aut abijceret. & ideo opinio esset iocunda audiẽti & oratori. Et aliquãdo ipsa eadem opinio fit moralis, si separaret absq; eius materia: hoc est absq; rebus eligibilibus & vetitis, q̃a ipsamet opinio ferret hominem ad induendũ morem illius, qui eligeret illas res. Et illæ res sunt, vt Arist. ait, in quas semper vertitur voluntas & cordis imaginatio: hoc est, in quos vertitur voluntas & anima. & illę sunt, quas homo diligeret sibi inesse vel ipsum notum de eis esse & diuulgari. Iam itaq; dictum est quid sit ipsa opinio, & quot sint eius species, & ꝙ sint quatuor, & ex quibus rebus fiat opinatiua oratio, & quæ sit ꝓportio opinionis ad res, & ꝙ illa fiat vniuersalis, & ꝙ vt plurimum fiat de rebus moralibus, & ꝙ ipsa vtatur assimilationibus, & dictæ sunt etiam suæ vtilitates, & de quo fiat.

Caput Vigesimum primum. De Enthymemate, eiusq; præmissis.

POst hac expedit ꝙ loquamur de materia enthymematum: & quibus dispositiõibus oportet ꝙ fiant, deinde loquemur de locis. Verũtamen ꝙ enthymema sit syllogismus quidam, iam dictum est in præmissis: & declaratũ est quis modus syllogismi sit. Pręmissę vero enthymematum expedit ꝙ non sint ex rebus diuulgatis nimium: econuerso dispositionis pręmissarum topicarum: quia illę vbi fuerint magis diuulgatæ pręstantiores sunt, neq; etiam sint ex rebus latentibus, quæ declaratione indigent: sed oportet ꝙ sint ex medijs inter has duas species. Et illę sunt pręmissę, quę non sunt in actu apud audientem, sed illico q̃ primum proferuntur, reciperet illas ipse audiens, & ei occurreret verificatio illarum. nam propter suam diuulgationem assereremus illas. nam nullam rem facit acquirere, quæ non est apud audientem. aliiora autem ignari plebis renuunt recipere ea, & quę non consueuerunt: sed loquuntur de latenti vt plurimum, & festinant loqui de talibus pręmissis. nam ipsi opinantur diuulgata, quę non sunt apud audientes. & hoc propter earum paucam necessitatẽ: & putant ꝙ id, quod est apud eos notum, ꝙ sit notũ apud omnes. Hæ itaq; sunt species turpium præmissarum ipsorum enthymematum. Tertia autem species præmissarum, quibus imperiti vtuntur, sunt etiam præmissæ, quæ indigent pauca declaratione. nam periti derident tales præmissas, & non festinant loqui de eis, sicut iuuenes faciunt. & vniuersalius non expedit, ꝙ præmissæ harum artium sint ex omnibus, quæ vulgus nouit & putauit, sed ex rebus notis constãtibus iudicibus vniuersale illis, qui accepti sunt apud multitudinem, aut & acceptis apud iudices, licet in se sint decentes. & hoc, q̃n pręmissę fuerint notę omnibus his acceptis vel pluribus eorum: & similiter omnibus acceptis his apud iudices, vel pluribus eoꝝ. Expedit autem ꝙ præmissæ enthymematum sumãtur ex rebus necessarijs, non tñ omnium: immo & ex possibilibus vt in pluribus. quia iam fiunt in Rhetorica præmissę necessariæ vt plurimum: quoniã vtimur in Rhetorica pręmissis necessarijs sibi notis per res non necessarias. Et expedit, ꝙ proponens sciat rem, de qua intendit loqui, & ratiocinetur per ipsam, vel in rebus consultiuis, vel de alijs capitulorum necessariorum ad ratiocinationem, hoc est inhibitiuorum vel iudicialium. & hoc q̃n scientia iam comprehẽderit genus illius rei, de qua vellet loqui, vel rem illius generis de qua vellet loqui. quia nisi fuerit apud eũ notitia de illa re, non posset largiri persuasionem de ea. Quo modo enim possemus cõsulere hominibꝰ de bello, cũ nos nõ nouerimus suas copias, quę sint: hoc est, an equites vel pedites, vel arciferi, vel astarij, vel gladiatores, neq; quotus sit illorũ numerus, neq; qui sint eorum cõfœderati, nec qui sint sui inimici, neq; quibus bellis militati essent, neq; quos debellauerint, & quo modo militati essent: adeo ꝙ sciamus suam solertiã & rectitudinem in bello. aut quo modo possumus laudare viros, quorũ nescimus honores & eximios primatus. laudati enim laus fit de rebus ei inexistentibus propter decẽs decus, quod suo animo inest. Et similiter q̃n de aliquo enunciamus, ꝙ ipse sit consulens, vel laudans vel vituperans, aut excusans vel respondens, narraremus de illo, ꝙ ipse iam operatus sit illas easdem res, quas nos essemus operati, si nos conuersi essemus in illud opus: hoc est res, quę insunt rei, quæ per illas disponitur fm decorum & turpe, laudem & vituperium, vt dictũ est in capitulo laudis: vel denominaretur per illas in operatione & damno in cõsilio, vel iniquitate & rectitudine in accusatione. & hoc eodem modo, hoc est per dispositiones inexistentes, quibus denominantur aliæ res q̃ homines, sicut eis denominamus homines. quoniam hic etiã sunt aliquę res pręter homines, quæ laudãtur & vituperantur. Et vniuersalius denominamus bonos et malos per operationes, quæ sunt ex ipsis, qua ipsi sunt boni vel mali, non per quãcunq; rem contingentẽ, sed qua sunt appropriatæ rei, de qua est sermo singularum rerum, qua fiat persuasio per sermonem syllogisticum, siue sermo syllogisticus sit debilis vel fortis. Vnus autem syllogismus excedit alium syllogismum, quando eius præmissæ fuerint notiores, & cõnexio partium suarum præmissarum sibi inuicem fuerit maior, & sui termini medij fuerint propriores rei, cuius stabilitas intendit. Manifestum autem est, ꝙ nõ expediat ꝙ enthymematum pręmissæ sumantur ex quacunq; re contigerit, neque quomodocunq; contigerit, sed expedit ꝙ sumãtur fm conditiones, quæ dictæ sunt, & fm definitiones, quæ narratæ sunt: sicut esse non ex rebus, quæ inexistunt rei, de qua est sermo: & ꝙ sint receptæ apud ꝑceptuos egregios viros, & cuius nomẽ promulgatum est. & hoc in duabus speciebus præmissarum, hoc est possibilium,

& inuentarum

& inuentarum seu de inesse: & sic de reliquis conditionibus quæ dictæ sunt. Et quando præmissę sunt ex rebus, quę sunt, hoc est veræ, & quę magis propriæ fuerint ipsi rei, magis traderent persuasionem, quàm illæ quæ sunt vniuersaliores & paucioris veritatis. Pręmissę autem vniuersales insunt pluribus rebus. verbi gratia, ꝙ quispiam laudet Aristo. quia fuerat sapiens. nam hæc res continet Arist. & alios sapientes. Illæ vero, quę ipsum appropriant, est itaq;, sicut si diceretur de eo ꝙ ipse sit, qui initiauit sapientiam, & eam compleuit. Hic itaque est sermo de conditionibus præmissarum, quæ sunt plurium specierum.

Caput Vigesimum secundum. De locis, quæ sunt sedes Enthymematum.

EXpedit autem, ꝙ loquamur etiã de locis, ex quibus educuntur enthymemata. Et vniuersalius loca, quæ sunt enthymematum fundamenta, quia possibile est nobis ꝙ inueniamus præmissas enthymematum per notitiam locorũ modo artificiali, quę sunt initium sermonis, qui expedit nobis esse de notitia dispositionum pręmissarum: quia loca vniuersaliter sunt denominationes præmissarum, & ipsarum dispositiones, vniuersaliores illis, quæ sumuntur ad esse præmissarum. Et dispositiones præmissarum, de quibus præcessit sermo, sunt etiam attributa propriora quàm loca. loca autem primo diuiduntur ad diuisionem enthymematum. Et enthymematum primo sunt duæ species, confirmans & probans, sicut est dispositio syllogismorum topicorum. Et cõfirmans quidẽ est syllogismus, qui concludit, ꝙ res sit ens vel non ens, ex præmissis, quæ cõcessæ sunt. Enthymema aũt probans est, quod cõcludit rem ex pręmissis interemptis denegatis: sicut est sermo dicentis, ꝙ illius species sit vtilis illi: cui si esset vtilis, esset primum, ad quod consulens festinaret. & hoc, quia cõsulens obmittit rem, cuius obmissio est denegata. & cùm cõpleuerimus loca ſm has duas species ipsarum specierum enthymematum, illa fient nobis cõsueta: sicut iam declaratum est, cùm peruenerint ad nos in actu omnes præmissę particulares vtiles singulis rebus dispositionũ particularium, de quibus diximus, ꝙ vna suarum conditionum sit, ꝙ sint receptæ apud singulas sectas. Ex his itaq; locis inducemus enthymemata in consultiuis, quę sunt de noxio & vtili. Et in ipsis inhibitiuis illorum, quæ sunt de laude & vituperio. Et in iudicialibus, & his quæ sunt ſm ius & iniuriã, & affectus & exultatiões. Et dicimus, ꝙ ex quo loca sunt trium specierum, vel locus cõfirmatiuus, vel probatiuus, vel fallens: expedit itaq; nobis meminisse singularũ harum specierũ per se, deinde post hoc procedemus in sermonem de contradictionibus & oppositionibus, & vnde expediat ꝙ indicãtur enthymemata illarum. Et vnus locorum confirmantium est sumptus ex contrarijs. Et hoc, quia expedit ꝙ speculemur an contrarium prædicati insit contrario subiecti: & si insit ei, iudicaremus ꝙ prędicatũ insit illi subiecto. si autem inueniremus ipsum negatũ ab eo, iudicaremus, ꝙ prędicatum sit negatum à subiecto. Exempli causa: si bellum sit augmentũ malorum cõtingentium, pax itaq; expedit, ꝙ hoc corrigat, & ipsum auferat. Secundus autem locus est ex similitudinibus, & casibus, qui dicti sunt de bonis: quia casus et similitudinũ iudicium de eo quod affirmatur vel negaẽ, expedit ꝙ sit vnum; & hoc, quia si continentia sit bonitas, continens est bonus. Tertius autem locus est ex relatiuis, quia si actio sit iocũda & recta, passio itaq; est iocũda & recta. verbi gratia: quia si venditio sit iocũda, emptio itaq; est iocunda. Et aliquando accidit in hoc fallacia, & putatur ꝙ si iure successit actio in patiente, iure passus est pa-

Loc⁹ ex contrarijs.

Ex similitudinib⁹, & casibus.

Ex relatiuis.

riens: vel econtra. Defectus autem huius loci est, quia quando de homine aliquo decreta sit sententia mortis, quia interfecit ipsum zayad. & licuit illius consanguineis ipsum interficere. alius autem superuenit, & eum interfecit: qui non erat illius cõsanguineus. deinde ille defenderetur dicens, si iure licuit ipsum mori, eius itaque interemptio iure licuit: dicendum est, ꝙ ſm legem nõ licuerit, et ideo oportet ꝙ speculemur duas res, quę sumuntur ex prædicamento relationis, an sumptę sint vno modo, vel duobus modis: & fiat expediens largiriorum persuasionis huius. & hoc, quia iam persuadet ꝙ duobus relatiuis adueniat vna res. Et hoc, quando sumuntur vno modo, & illius contrarium etiam persuadet: quia duobus relatiuis aduenit res diuersa, quando sumuntur duobus modis: & decet oratori ꝙ eligat huius vtile in singulis locis. Quartus autẽ locus est ex magis & minus, sicut si diceretur, ꝙ quando quispiã percutit suum patrem, percutiat suum consanguineum. et hoc, quia quando id est ens, quod est paucioris esse, id itaq;, quod est pluris esse est ens necessario. & hoc, quia percussio parentum est paucioris esse, quàm percussio consanguineorũ. In destruendo vero est huius cõtrarium: hoc est, ꝙ quando nõ est ens id, quod magis est, id itaque, quod est minus, est non ens. & hoc, quia quando homo non percutit consanguineos, dignius est ꝙ non percutiat patrem. & quando eo vtimur in destructione, procedimus ab eo quod est magis ad minus. Alius autem locus est proprius Rhetoricę, qui continet cuncta loca, quæ non reperitur oratio ea continens: nisi ꝙ ille vniuersaliter decernat propulsionem oratoris, per id, quod iam esset operatus, vel per id, quod operaretur, vel per aliquam rem, quam nec operatus esset, neque operetur. Ex quibus est, ꝙ defanget illum, qui te petierit aliquam rem, vel aliquas res difficiles tibi, ꝙ ipse operetur quod est ei difficile, vel non valeret illud operari. Et ex illis est, ꝙ tu petas alterum, ꝙ operetur id quod scis, ꝙ non valeret illud operari: & quod ille non habeat ipsum, vt putet de te, ꝙ tu sis illorum, qui habẽt illam rem. Et ex illis est, ꝙ tu tribueres alteri vitio rem, quam scis tibi inesse: vt putetur ꝙ id quod tu tribuis vitio alteri, non insit tibi. & hoc, quia id, quod aliquis homo tribuit vitio alijs, conducit ad putãdum de eo ꝙ ipse illud aufugiat: cùm id quo ipse afficeretur, tribueret alijs vitio, & putaretur per hoc contrarium. Et similiter ꝙ alijs expedire asseras aliquod bonum, quod non inest tibi, vt putetur ꝙ tibi insit. & huius generis est inculpare sine culpa. Et ex illis est prosecutio additionis cõditionum in aliqua oratione: adeo ꝙ reddatur ratiocinatio, vel minutionis cõditionum, donec reddatur ratiocinatio. Et ex his, quibus fit increpatio accusantis est, ꝙ accusatus declaret, ꝙ ille sit ei coęqualis ſm malitiam: & ꝙ ille non sit eo præstantior: quia coæquatio ſm malitiam non ponit alicui homini contra aliquem hominem locũ accusationis. & hoc, quia sicut coæquatio ſm bonum infert laudẽ à se inuicem; sic coæquatio ſm malitiam remouet vituperationem à se inuicem. Alius autem locus sumitur à definitione; quæ cõmunis est cunctis artibus. Intentio autem definitionis hæc, est quicquid recipitur ꝙ sit definitio, vel putetur de eo, ꝙ sit definitio, siue hæc fuerit vera definitio, aut descriptio: vel cõmutatio cuiusdam nominis loco alicuius alterius nominis: vel notificatio rei per suum genus. nam omnia hæc ingrediuntur hoc capitulum. assumptio autem huius exempli est ex ea re proxima rei, quę diuulgata est apud nos. Et Arist. meminit ad hoc quorũdam exẽplorum, quę fuerunt hominum notorum suæ gratis. Et alius locus est à diuisione, qui est, ꝙ diuidas prędicatũ vel subiectum, quia quãsi res sumitur vniuersalis, videtur ꝙ sit recta: & vniuersalius ꝙ

sit alicuius

Ex magis et minus.

Ex propulsione in eum qui operatus est.

A Definitione.

A Diuisione.

sit alicuius dispositionis, quãdo autem diuisa fuerit, patet, ꝙ sit econtrario illius dispositionis. sicut si diceret, ꝙ qui nequam fuerit, sm aliquam trium causarũ nequitiam cõmiserit tali vel tali aut tali causa: quarũ duę impossibile est ꝙ sint, tertia autem non putatur remota.

Ex inductione.

Et alius locus est sumptus ex iductiõe alicuius, qui praecesserit. Exempli gratia, qui vellet vilipendere alij viro dispositionem legis, vel solertem ad illam illũ redderet, & ferret ꝙ talis & talis sic & sic operatus fuisset ex his, quę legi aduersantur: & nõ nocuit ei, imo aucta est eius dispositio, & exaltatũ est eius dominiũ: vel diceret, ꝙ talis & talis obseruauit sui Dei legem. & fuit hoc causa ꝙ perseuerauerit, & cõrionatum sit eius imperium, & adaptatum sit eius regnũ.

Ex iudicato.

Et alius locus est ex locis oppositiõis, qui est, ꝙ ferat iudicium de aliqua re quodam iudicio, quia eo tulisset iudicium, qui eum praecesserat, vel de illa eadem re, vel de suo simili, vel de suo cõtrario: hoc est, ꝙ iudicium de aliqua re sit sm contrarium iudicij de suo contrario: & maxime si illi, qui tulissent iudicium essent omnes, & multitudo, & sapientes cum illis, vel plures illorum. et esset illud iudicium continuum, vel id de quo ferret iudiciũ ipsa multitudo, vel sapientes omnes, vel quidam eorum. Et similiter etiam, quando tulissent de illo, essent hi, de quibus putaretur, ꝙ non ferrent iudicium peruerse, econtrario ipsius boni, vel econtrario vtilis, vel econtrario recti. sicut sunt nati cum parẽtibus, & cum magistro, horum iudicium fit oratione, & aliqñ fit opere, & aliquando fit natura: hoc est, quando non fuerit suę aptae naturae res illa: sicut est sermo dicentis, ꝙ mors sit causa materię: & per hoc ferret iudiciũ, ꝙ Deus excelsus nõ sit mortalis. Exemplum vero huius de magistro & parentibus est manifestum. & hoc, qñ argumentaretur de homine suis opibus & suis orationibus.

Ex diuisione pdicati.

Et alius locus est diuisionis prędicati, qui cõmunis est tribus artibus. exempli gratia, sicut si quispiã diceret destruendo, quo pacto talis debeat fustigari: quia sacrilegiũ vinum bibit, aut quia adulterium patrauit, aut quia statuta est transgressus, vel quia abnegatione innotuit ꝙ detinuerit bona sui socij.

Ex cõnexo.

Alius autem locus putatur ꝙ sit locus connexi, cuius meminimus in bonum, aut est pars loci connexi: & hoc, ꝙ speculemur id quod boni vel mali accidit rei, & ei connectatur: & vniuersalius ex cõnexis cõuertibilibus: & hoc in tribus speciebus, hoc est, consultiuis, & iudicialibus, & inhibitiuis. Verbi gratia, ꝙ diceret quispiã, ꝙ assumptione documenti intelligentię ab ipso discipulo cõnectatur et malum, ꝙ ei inuideatur. id autem boni quod ei cõnectitur, est ꝙ ipse sit sapiens. Sicq; expedit ergo homini, ne sumat intelligentiae documẽtum, ne ei inuideatur, vel ꝙ sumat intelligentię documentum, vt euadat sapiens. & hoc, quando visus esset cautione ab altero duorum conuertibilium, vel illius ptęelectione. Hic autem locus fit in ipsis possibilibus, & in reliqs rebus. At ille placet sm id quod ei est ordinationis duorum cõuertibilium mutuo vnũ ad aliud.

Ab oppositis.

Et alius locus est, ꝙ cõstituat vtraque duo contraria aut duo opposita vniuersaliter opposita duobus, aut simul: vel ꝙ vnum vtriusq; adueniat alteri duorum cõtrariorum solum. Primus autem est locus, qui pmissus est. & hoc, quia vtriq; duarum rerum & assumptioni documenti fugęq; priuationi aduenit bonũ & malũ simul. Quòd vero adueniat vtriq; eorum altera duarũ rerum, est itaq; sicut sermo dicentis, si loquar dicam verum vel falsum. si autem dicam falsum Deus oderit me: & si dicam verum, oderũt me homines. Silẽtium ergo expedit, vel diceretur. sed expedit eloquium: quia, si tu dices verum, Deus te amabit: si autem diceres falsum, amarẽt te homines. Differentia autem inter hunc locum & primum est, qa connexa ibi alteri duorum contrariorum non contrariantur: quia inuidia & sapientia non cõtrariantur, sed possibile est ꝙ cõiungantur in vno subiecto. hic vero connexa impossibile est coniungi. & hoc, quia Dei amor est iustitiae, & amor hominum est nequitiae.

Ex contrarijs.

Alius autem locus est, ꝙ intelligat pręmissas cõtrarias, hoc est, ꝙ percipiat vnum duorum contrariorum illorum, ꝙ sit honestum. & ꝙ omnes ipsum concedãt manifeste, & expresse. & aliud cõtrarium sit vtile: & omnes illud concedant apparenter, & in narratione. nam quando orator apprime consideraret in hoc loco tales praemissas, possibile esset ei largiri persuasionem alicuius rei, & sui contrarij. & ille est admirandus & bonae industriae. Exempli causa, ꝙ quispiam diceret intẽdens dissuadere ad inhibitionem vini, ꝙ illud sit prohibitum: quia illud sit abhorrendum & delictorum ianua: quia sm manifestum & honestum concederent hoc homines. Alius aũt diceret, ꝙ illud sit homini vtile ad suam sanitatem, & bonificet suae dispositioni & suo ingenio: nã cordis imaginationibus homines concederent hoc.

Ex duobus locis locorũ contrariorũ.

Alius autem locus est compositus ex duobus locis locorum oppositionis: quorum vnus est compositio contrariorum, & alter est contrarietas praemissarum ipsorum contrariorũ. hoc autem est, sicut sermo illius, qui increpatus est seruilis subiectionis sui filij grandioris, quando ille diceret. Si vos stabiliretis grandiores adolescentulos in coetu virorum, sequeretur ꝙ viri minores sint adolescentuli. quia oratio, quae dicit adolescens grandior est vir, est contraria illi, qua dicitur vir minor est adolescens: cùm vir & adolescens sint oppositi, & similiter grãdior & minor. Et aliud exemplum huius est, ꝙ dicat, nisi vos stabiliretis illos, qui vobis famulantur abhorrendos & reijciendos, quãdo turpia patrassent, non leniretis continentes, nec eis famulaременi. Alius autem locus est, quando sunt duo contraria duobus oppositis, quibus annectatur vna eadẽ res, sicut est sermo dicentis, ꝙ Deus sit creatus, & ꝙ ipse non moriet. vel quando diceremus, ꝙ non sit creatus, & morietur: quia illud quod sequitur ex vtrisq; his oppositis, est vna eadem res, quę est, ꝙ Deus nõ esset ipse Deus. sequitur autem illa vna res, quia non sunt vere opposita, sed per accidens: sicut dicitur de diuulgata quęstione, an expediẽtius sit homini philosophari vel non philosophari: quia quocunq; duorum modorum aliquis vir responderet, sequeretur ei ꝙ philosophandum sit. Et ex hoc est repulsio Pythagorę à Platone: et huius loci est sermo dicentis, ꝙ aequalis sit offendẽs in Deum, & offendens in eius prophetam.

Ex assũptione praemissarum contrariarum.

Alius autem locus expedit in assumptione praemissarum contrariarum, qui est, ꝙ hic sint quędã dispositiones rerum, quę dispositiones adueniunt rebus contrarijs. Et quando illae dispositiones sumerentur medij termini, possibile esset per eas largiri persuasionem alicuius rei & sui contrarij. Hic autem locus contrarius est reliquis contrarijs: quia hae dispositiones sunt contrarię. verbi gratia, quia aliquis diceret apud timorem, ego non interficerem, sed fugerem, quia per fugam euadam. & quando considerem, interficerem. vel quispiam diceret, quãdo timerem interficerem, quia homicidio euaderẽ. quando autem considerem nõ indigerem homicidio. In hoc autem exemplo cõstruimus modos, ex quibus sequuntur varij fines. quod fit quando speculamur res, quae quando fuerint, ferrẽt duos fines diuersos vel fines plures. qa non omnino, quando sumimus illas res medios terminos, esset nobis possibile per eas persuadere rem & suum oppositum. & hoc est, sicut quãdo diceretur, ꝙ talis non torqueat talem, quia lex ipsa decreuit illius tormentũ, sed quia ille liuore odit illũ. Et sicut aliquis diceret de re, quam aliquis homo condonatus esset al-

terum

terum, tu condonatus es illum eam rem ad ipsum vituperandum & vilipendendum, quia carbones tu projjcis in suum caput: alius autem diceret, ꝙ donum sit fidum amici donum. Ille autem locus fit in tribus speciebus oratorijs. Alius autem locus est continens cõtrouersias & consultores: qui fit, quando speculamur res quas homo cupit, & res quas non cuperet: & dispositiones quibus fiunt res: quando illę sunt vel non fiũt, quãdo sunt priuatę. Et huiusmodi est, ꝙ si res esset possibilis, & facilis, & vtilis sibi suisq; amicis, siue sit nocens inimicis, siue non nocens: vel illius damnum esset minus q̃ vtilitas eius, expediret ꝙ fierent hæc, & similia, illa vero, ex quibus homo se abstineret, vel subtraheretur ex eis, sunt horum cõtraria. Et ex his accusant illi, qui accusant, & respondent hi qui responsuri sunt. Accusatio quidem est ex his, ex quibus homo se abstinet, & ex hoc loco. & putauit Aristot. ꝙ sumitur oratio duorum virorum veterum diuulgatorum in oratoria apud illos. Expedit autem ꝙ pręmissę, quę fiunt hic, sint ex rebus cogitatis acceptis in initio imaginationis, non ex rebus, quę non confirmantur: sed oportet ꝙ sint ex his, quæ possibilia sunt, vel recipiãtur, & occurrat in eis quasi persuasio cito & leuiter. & hoc, quia res, quarum occurrit confirmatio, sunt duarũ specierum: quarum vna est illarum, quas quando homo eas audiuerit, confirmaret illas, & ex seipso eas reciperet. Altera autem est illarum, quas, quando homo audiret eas, reciperet propter suam diuulgatã notitiam. & hoc, quia illę sint apud omnes laudabiles. In prima autem specie occurrit confirmatio: quia putaretur esse secundæ, hoc est diuulgatę notitiæ. Et pręmissæ putatę sunt duarum specierũ: quædam species est illarum, quas confirmãt, quia sit diuulgatę: & aliqua spẽs est illarũ, quas cõfirmãt viri, q̃a putanť diuulgatę. & hoc, quia confirmationes sunt trium specierum, vel veræ, vel diuulgatę, vel inconsideratę. Quando autem Rhetorica oratio nuda esset ex his duabus speciebus, & nõ esset ex his, in quarum occurrit confirmatio cito, & leuiter, non est digna vt ea vtamur in hac arte. Exẽplum autem illius, in qua occurrit quasi persuasio, est quod dixerunt veteres, ꝙ leges indigent lege, quæ eas cõseruet, sicut piscis, qui est in mari indiget sale, cùm in mari sit sal: & sicut oliuæ indigent oleo oliuo, cùm in eis sit oleum oliuum. quia licet hoc nõ persuadeat, est prope illud quo occurrit persuasio. quia quando ei adderetur ꝙ piscis indigeat sale, quando intendimus eius conseruationem & permanẽtiam, & quòd ei stabiliatur alius sapor, & sic addatur oliuis, quando intenditur earum permanentia & saporis permutatio, hoc est, quòd in eis ponatur oleum oliuum. Et si non, quonam pacto esset quasi persuadens quòd dicatur id quod est in sale, indigeat sale: & in quo est oleum oliuum indigeat oleo oliuo?

Ex cõtinente controuersias & cõsultores.

Caput Vigesimum tertium. De locis Increpationis.

QVædã increpationis loca sunt, quando homines considerant bona & mala, quibus mẽtionem faceret de aduersario in laudem vel vituperium ex his, quę sunt extra rẽ, de qua fit oratio. & hoc siue fuerint ex his ex quibus est pronunciatio nouorũ apud homines & assueti sunt ea dicere, vel apti essent assuescere illa dicere, licet nondũ ea pronunciauerint, hoc est ex op̃ationibus aduersarij & suis orationibus pręsentibus & pręteritis. & faciũt hinc increpationem aduersariorum, s̃m quod eis res expedit. sicut si aliquis homo diceret: vos nunquã mihi dedistis aliquam rem, ego vero pluribus vestrum cõdonatus sum. Et vniuersalius perscrutatio hic est de omnibus his, quorum mentionem faciunt contendẽtes simul ex his, quæ sunt extra pręmissas, quibus vtuntur ad rei declarationem. Alius aũt locus est acceptus ex similitudinibus operationum, quibus homo increpat. & ex sibi similibus & similibus cõtendẽtibus viris. & hoc, quãdo ille, qui accusatus est, non posset cõstituere causam per illam rẽ. Causa autem eius, hoc est eius remotionis ab eo, adeo ꝙ auferatur turpitudo, quę de eo est dicta, quia iam defenderet se, qui accusatus erat, quando accusator operatus esset simile illius operis, vel ꝙ illud idem opus fuisset à similibus hominibus. hæc autem est coęquatio. orator vero vertitur ad illud, quando nequit tradere causam, quę remoueret suspitionem ab eo. Alius autem locus est, ꝙ ipsa eadem res stabiliatur causa: & illa est vera petitio principij. hic vero largitur persuasionem propter eius diuulgatã notitiam: et plebs non putat de eo, ꝙ sit fallatia. & hoc cum mutauerit accentum, vel in sui permutatione, non quando ferret eãdem orationem. sicut ꝙ dicatur, ꝙ sit ens, vel non sit ens: sed sicut dixerunt quidam veteres, quando expulerant quẽdam virum à sua ciuitate, & ex regione suæ familiæ, cùm dicerẽt ꝙ ille erat ingenuus in sua familia, & in patria eius, quia hoc scriptum erat in capite ciuitatis: in marmoreis columnis stabilitũ est eius nomen. marmoreæ ergo columnæ sunt testes. & hoc, quia consuetum fuerat apud eos, ꝙ scriberentur nomina habentium generositatem ciuitatis in locis publicis. & hoc erat apud eos, ac si quispiam diceret, ꝙ prosapia talis fit talis, quia habeatur de eo testimonium in libris diariorum. Alius vero locus increpationis est, quando aliquis operatus esset, & obmisisset quod est præstantius illo, cum illius destructione. Alius autem locus est, ꝙ consideretur an consulens faceret, sicut est dispositio illius rei, de qua consulerit, quãdo possibile ei esset illud facere. q̃a si ipse non faceret id, de quo consulerat, cùm fuerit ei possibile, adest ibi locus increpationis ipsius. quia id, de quo consulit, si sit bonum quod deberet acquiri, aut malum quod deberet fugari, non eligeret sua voluntate, deinde boni acquisitionem aut mali fugam. Hic autem locus est falsus, quia aliquando homo consulit de aliqua re, quam quando consuleret putaret esse bonam: postea autem ei declararetur, ꝙ non sit, & non operaretur eam & consuleret de ipsa. & huiusmodi apud nos est, ꝙ recipiat oppositionem enunciationum, & obmittat opus s̃m ipsas. Alius autem locus est, ꝙ cõsideremus ambas op̃ationes, quas homo operaretur, an sequatur ex altera earum, quando operaretur ipsam, ꝙ deinde non operetur alteram, & fieret s̃m hũc locum increpatio. sicut ꝙ fleret mortuum, & prope accederet ad ipsum. quoniam fletus significaret eius mortem, prope autem accessus suam vitam. Et alius locus est, ꝙ consideremus rẽ, ex qua constituitur ratio constituens accusationem, quando possibilis esset ratio ad defensionem: vel ex eadẽ re de qua defenderet, intelligeretur ratio ad accusationẽ. Hoc autem fit duobus modis, aut ꝙ naturaliter intelligeretur hæc ratio, sicut ꝙ reperiretur aliquis homo in media domo permanens, & diceret ꝙ ille sit grassator: quia repertus est in hoc loco. ipse autẽ diceret, si fuissem grassator, non permansissem in media domo. Secundus autem modus est, ꝙ in illa oratione, qua defenderet excusans se, vel qua accusaret ipse accusator, reperiretur locus, ex quo significatur contrarium suæ significationis. si esset defensionis significaret accusationem, & si esset accusationis significaret defensionem. & hoc est sicut error, qui accideret in oratione ex additione & diminutione, vel latentia alicuius suarum conditionum. sicut putatur ꝙ aliquis homo furatus esset aliquã rem

à quadam

in quadam domo, cuius dominus contigerit ꝙ interfectus esset in ea. ille autẽ diceret, cur ego furatus essem inde aliquam rem, cùm ego non interfecerim illius dominum? quoniã tali loco remoueretur suspitio de illo, postquam iã errasset, & declinasset ad respondendum ad id, quod non fuerat interrogatus. Et aliquando sunt quædam diuulgata in hac arte, quorum oratio componeretur ex hoc loco. Et alius locus est, in quo præmissę acquirere facerent nomẽ rei. & hoc aut denominatiue, aut ſm translationem, aut ſm accõmodationẽ. Exempli gratia, sit aliquis homo, cuius nomen sit adulter vel homicida, & accideret ꝙ ipse in se esset adulter vel homicida, & diceretur ei tu adulter es adulter, & tu homicida es homicida. & aliquando fit translatione nominis, sicut tuam radicem eradicabo, vel defraudantem te defraudabo. Hæc itaq; est summa locorũ, quæ continent demonstrationes, & increpationes secũdum quod narrauit Aristo. Et vniuersalius increpatiões efficaciores & vtiliores sunt q̃ demonstrationes, nam illæ conducunt audientem putare rem cum suo contrario, & fieret eius conceptio perfectior & iocũdior. Ac etiam, quia increpationes propter vicinitatem suæ declarationis construuntur ex paucis dictionibus, & essent facilioris obseruationis, & velocioris dignotionis rei. Et vniuersalius ambæ illę sunt vicinæ: & sint increpationes clariores & patentiores apud audientem. & ambæ illæ operantur persuasionem promouẽtem animum: & eo magis in quibus, quando orator inciperet sua gesta, auditores essent in vltimo intenti ab illis. & vniuersalius ꝙ ex his constituant rem connexam consequentem exordium orationis: quoniam ordine, qui est talis dispositionis, gaudent illum proferentes, quando ex illis percipitur hæc res, tanto magis ipsi auditores. Et vniuersalius hęc loca, dũ peruenerint alicui homini, possibile ei esset, ꝙ eis acquireretur de hac arte, breui tẽpore & pauco labore id, cuius moris est ꝙ acquiratur lõgo tempore, & maximo labore. Et sicut in duabus pręmissis artibus, hoc est arte Demonstrationis & Topice, sunt duę species syllogismi, quarũ vnius est verus syllogismus illius artis, & alterius est ipse falsigraphus, de quo putaretur, ꝙ sit syllogismorum illius artis, cùm non sit ex suis syllogismis: sic est dispositio artis Rhetoricæ, quia illius quoddam est enthymema verum, & quoddam est enthymema falsigraphũ. res hoc agentes iam numeratæ sunt in libro Elenchorum, nisi quia ipse Aristo. meminit hic de magis diuulgato illorum, hoc est de cõmuni, & de eo illorum, qui etiam est huic arti appropriatus, cùm quidam syllogismi sophistici sint communes omnibus artibus: & quidam sint qui determinent vnam artẽ, exceptis alijs artibus. & hoc, quia sicut aliquando est quidam syllogismus sophisticus in arte Demõstrationis, qui nõ est in arte Topica, sic aliquando fit syllogismus falsigraphus in arte Topica. & hic erit verum enthymema: sicut est syllogismus signi, qui fit in secũda figura. Loca autem deceptoria sunt duarum specierum propter dictiones, & propter res. Enthymematum vero fallentiũ est propter dictiones. Vna suarum specierũ est, ꝙ sint figuræ dictionum vnæ. id autem, quod significant dictiones ex illis rebus sit diuersum. Hic autem locus est principium plurium syllogismorum. quia quando hi construuntur hoc modo, fit ex illis putatiuum enthymema: præter ꝙ sit verum enthymema. Et quidã eorum est, qui fit ex nominis vniuocatione, & sua æquiuocatione. sicut quando dicimus, ꝙ ille sit genere canis seu cynicus: canis autẽ est vilis. huius autem fallacia est, quia nomẽ canis dicitur de prosapia cynica, & de animali latrabili. Et alius locus est, ex sermone diuiso separato, quãdo diceretur compositus: & cõpositus quando diceretur diuisus, quia putaretur ꝙ esset vna res. Exempli gratia, ꝙ verificetur diuisus, & mentiatur compositus, sicut si diceretur, ꝙ qui nouit literas alphabeti per se singulas, nouerit ipsum poema, quia poema est compositum ex literis alphabeti. Omnia autem hæc loca sophistica sunt communia tribus artibus, hoc est, Demonstrationi, & Topicę, & Rhetoricæ. Locus autem proprius Rhetoricæ est, quòd orator constituat auditores, modo quo verisimilẽ eis rem faciat, adeo quòd suo animo imprimat, ꝙ ille, de quo est causa, quia fecerit illam rem, quam ipse argumentatus fuerat contra illum, quoniam actor demonstraret hoc, ꝙ ille hoc fecerit: vel in suo animo imprimeretur, ꝙ actor mentiatur suis argumentationibus, quia reus, in quem est causa, se defenderet. Primum autem est ex his, quæ dixisset actor, vel ea egisset, sicut quòd magnificasset id, quod argumentatus esset eius aduersarius, vel tremeret ex illo, & illi adueniret ab eo timor, & angustia, et tristitia. Secundum autem est, quod ageret ille, in quẽ est actio, vel illud ageret, sicut ꝙ fleret vel maneret percutiens eius maxillas, & apponeret cinerẽ eius capiti, vel proferret orationes, quibus perturbaret audientem vel iudicem, adeo quòd impediret & erraret in eo, quod consideraret, nec posset illud coniectari. Et alius locus communis est, ex eo quod est secundum accidẽs, sicut si diceretur Mauros nobis auxiliari, ex quo sunt cõtra nostros inimicos, quia illi ruperũt cordas suorũ arcuum. Et alius locus est ꝙ constituat non causam alicuius rei causam illius. & hoc, quando sumeret congenitũ cum illa re, vel post ipsam causam essendi rem, absq; quòd sit causa, quoniam oratores vtuntur illo, quod est post rem, loco eius quod est ante ipsam rem. & non oportet dicere de consilio, sicut si diceret ꝙ regimen ipsius Binari haumar fuerit propter eius malam intentionem, quia post illud fuit bellum in Andalusia. Et alius locus est, quando rei consuetudinis esset, ꝙ sumeretur secundum aliquod attributum, & sumeret secundum aliud attributum. & hoc, aut ex tempore, vel loco, aut modo, vel dispositione: vel esset ex illis, quorum consuetudinis est, ꝙ sumat secundum aliquod attributũ, & sumeretur simpliciter. Hic autem locus est cõmunis ad largiendum fallaciam in arte Demonstrationis, & Topica, & Rhetorica: licet suæ materię differant in his tribus artibus. quia largitio fallacię in Topica est per res falsas, in quibus quando sumeretur simpliciter, quod non est simpliciter in actu, illud est possibile, ꝙ sit simpliciter. Casus autẽ fallaciæ per ipsum in arte Demonstrationis est per priuata, quæ sunt falsa ĩpossibilia: eius autẽ materia in rebus oratorijs est ex rebus expedientibus. Est autem hic locus largiens persuasionem: quia plurium rerum verificantur particulare & vniuersale, & putaretur de quocunq; de quo verificatur particulare, ꝙ verificetur vniuersale. Cõstaret vero nobis falsitas harum præmissarum absolutarũ in his tribus naturis, quando orationi adderet conditio, qua significaretur falsitas præmissæ absolutæ. sicut quãdo diceremus de eo, qui est iustus suis diuitijs, ꝙ sit iustus simpliciter. quando autem patefieret, ꝙ non sit iustus pondere, adijciemus conditionem ſm opes, & tunc verificaretur ipsa præmissa, & patefieret falsitas absoluta: & quando res esset vera vniuersaliter de aliqua re, quando sumeretur secundum aliquod attributum, & falsa, quando sumeretur secundum aliud attributum, possibile esset, quando sumeretur simpliciter, ꝙ largiatur persuasionem oppositorum simul, & orirentur hinc orationes receptæ contrariæ rhetoricæ. Exempli gratia, ꝙ esset quidam homo, cui accidisset aliqua dispositio, qua teneretur ad aliquam pœnarum legalium, ille autem sit æger, quia possibile esset ꝙ dicatur de ea, ꝙ dignus

Enthymema fallẽs propter dictiones.

Ex æquiuocatione.

Ex sermone diuiso, & cõposito.

Ex accidenti.

Ex non causa vt causa.

Ex diuersis attributis, et ex ſm quid & simpliciter.

gnus

gnus sit dare poenas, & ꝙ non sit dignus. & hoc, quia quà commiserit delictum, teneť ad poenam: quatenus autem est æger, nõ est dignus illius. & ex hoc loco stabiliretur res pauci defectus nõ perfecta simpliciter, & res paucæ excellentiæ sumereť, quà esset excellens simpliciter. putatur aũt ꝙ hic locus sit falsigraphus respectu artis demõstrationis, respectu vero artis Topicæ, & huius artis est quędam earum pars, nam est persuasibile, ꝙ quãdo id, quod non est ens simpliciter, nõ sit ens secundum aliquod attributum, expediens itaque est, ꝙ id quod est ens secundum aliquod attributum, sit ens simpliciter. Iam autem facta est mentio de hoc loco in secundo libro librorũ Topicę, quia ipse est quędam pars illius artis.

Caput Vigesimum quartum, De locis confutationis, quibus utitur auditor.

IAm itaq; dictum est de locis, ex quibus fiũt enthymemata vera, & enthymemata falsigrapha. Expedit itaq; ꝙ loquamur de cõtradictionibus seu confutationibus, quibus refelluntur enthymemata, quibus vtitur auditor. quia illis, de quibus præcessit sermo, vtitur initians sermonens seu proponens: Et dicimus ꝙ vniuersaliter confutatio orationis syllogisticę fiat duobus modis: vel ꝙ homo confutet suã formam, ꝙ declararet, ꝙ non sit concludens: vel quando obijceret præmissis syllogismi, vel ipsi conclusioni. Conclusionis vero confutatio fit enthymematibus, quæ educuntur ex his locis: quia enthymemata exacta sunt ex cogitationibus: ipsis autem cogitationibus aduenit ꝙ sint contrariæ de vna re, & cum hoc concludãt contraria: hoc est, ꝙ ex eis componať enthymema, quod concluderet contraria. & hoc etiam constituit pręmissas famosas in Topica, econtrario illius, quod est dispositiuo artis Demonstrationis. Confutatio vero præmissarũ syllogismi est quadruplex, quæ dicta est in Octauo Topicorum: vel confutatio pręmissę, ex qua sequeretur conclusio: aut confutatio orationis: vel fit confutatio secundum interrogantem: vel fit propter longitudinem temporis contentionis. Loca autem, ex quibus sumitur hic cõfutatio pręmissarum, sunt quatuor. Aut ex rebus, quæ insunt rei, cuius confutatio intenditur, & hoc est sicut vniuersale & particulare. Aut ex rebus, quæ sunt deforis: hę autem sunt duarum specierũ: aut ex contraria, vel à simili. Et quarta est oppositio, quæ fit ſm opinionẽ viri famosi accepti sapiẽtis, quando eius opinio esset contraria pręmissæ suppositę. Confutatio quidem, quę fit ex ipsa rei substantia, est, sicut si quispiã supposuerit ꝙ magistratus sit quid bonum, & ꝙ hominem esse gerentem magistratũ sit bonum. quia illius confutatio vniuersaliter est, ex quo homo fungens magistratu indiget alio: indigentia autem est mala: magistratus itaq; est malus. illius autem cõfutatio ſm partem est, si dixerit non quilibet magistratus est expediens: & hoc, quia victoria est magistratus, & non est bona. Hę itaq; sunt duæ species confutationis, quæ fiunt ex rebus inexistentibus rei, cuius intẽditur confutatio. Exemplum autem cõfutationis, quæ fit ex contrario, est, quando pręmissa supposita fuerit, ꝙ bonus vir sit ille, qui benefacit suis fratribus: huic autem obijcitur, quando dicitur si hoc esset verum, malus esset ille qui malefacit suis fratribus. res autem nõ est ita. Exemplum autem obiectionis & cõfutationis à simili est, si supponeretur ꝙ aliquis odit illum, à quo ei successerit malum. obijcitur autem huic, quando dicitur, ꝙ hoc non sit verũ: quia quando alicui successerit ab aliquo bonum, non amat ipsum. Modus autem similitudinis huius exempli est ſm proportionalitatẽ. & hoc, quia proportio odij ad illum, à quo prouenisset malum, est proportio amicitiæ ad illum, à quo prouenisset bonum. & hoc exemplum amplexum est obiectionẽ ex duabus partibus, ex parte similis, & ex parte cõtrarij. & hoc, quia amicitia est contraria odij: & malũ est contrarium boni. Exemplum autem obiectionis, quæ fit secundum opinionem iudicis, sæpe reperitur in constitutionibus, quibus contrariantur leges, & magis hæc contrarietas reperitur inter leges vniuersales & proprias. Et intendo per vniuersales ipsas communes omnibus gentibus, & per proprias intendo eas, quæ appropriant singulas gentes. Postquam autem iam stabilitum est quo modo obijciatur pręmissis per enthymemata vniuersaliter, dicamus itaque quo modo obijciemus ipsis enthymematibus, vel alicui specierum enthymematum, quæ fiũt in Rhetorica. Enthymemata aũt, vt dictum est, sunt quatuor. Quoddam eorũ est, quod vocatur necessariũ: quod est enthymema, quod gignitur ex laudatis, seu probabilibus cuiusque figuræ fuerit: & quod ex his fit in prima figura, vocatur similium, vel verisimile. Et quoddam eorum vocatur demonstratio: quod est enthymema, quod gignitur ex signis in prima figura. talibus autem appropriatur nomen demonstrationis, quia ipsa sunt necessaria. Tertia tia autẽ species vocatur signum: quod est, quod componitur ex signis in secunda figura. Et quarta species vocatur nota: quod componitur ex signis in tertia figura. Ex quo autem enthymema, quod vocatur necessarium, est quod cõponitur ex laudatis in figuris concludentibus, impossibile est illi obijcere ex parte compositionis syllogismi, sed ex parte suarum præmissarum. Ex quo autẽ suę præmissæ sunt laudatæ, hæc autem species construitur in materijs possibilibus vt plurimum: hoc est, quæ reperiuntur in maiori parte subiecti, sicut est inuentio caniciei ipsi homini in ætate senectutis: vel quæ reperiuntur in maiori parte temporis, sicut est intentio caumatis apud ortum stellæ, quę est in dorso geminorũ, qui vocať Alhabur Kanaph: possibile est illum confutare tribus modis. Quorum vnus est, quòd illę non sint laudatæ. Et secundus est, quia id quod est vt plurimum, non est necessarium. id autem, quod nõ est necessarium, possibile itaque est quòd falsificetur. Hæc autem confutatio est falsigrapha: nisi quia fit in hac arte: quia iam putaret audiens, hoc est, iudex ꝙ quando pręmissa non fuerit necessaria, quòd non sit laudata. & accideret audiẽti altera duarum rerum, aut quòd putet quòd ei non expediat, quòd iudicet de re. si vero iudicaret, hoc esset per statutum proprium in scriptis: immo per vniuersale, quod est illud, quod decernit conuenientius illi occurrenti contingenti: quoniam iudex iudicat per alteram harum rerum, aut per statutum, vel per vniuersale. Tertius autẽ modus est, quòd declaret, quòd illud quod sumptũ est, quà esset vt plurimum, non sit vt plurimum, sed fit in paucioribus vel ęqualiter. & hoc vel secundum subiectum, aut secundum tempus. exempli gratia, quia accusator si diceret iudici, hic interfecit ipsum Zayad, quia ipse permanet habens gladium in manu: aduersarius diceret, quòd licet hoc sit vt plurimum, non est necessarium. et hoc, quia non quicunque reperitur permanẽs cum gladio in eius manu, est homicida. vel diceret quòd nõ sit vt plurimum, sed ęqualiter: quia ille qui est talis dispositionis, potest esse quòd sit homicida, & potest esse ꝙ sit tutator aliorum. Species vero enthymematũ, quæ componuntur ex signis in tertia figura, cõfutatur duobus modis. Quorum vnus est, quia illud non sit syllogismus: & hoc, quia concludit particularem, non vniuersalem. Et secundus est confutatio conclusionis ad

Ex rei substantia.

Ex contrario.

A simili.

Ex opinione iudicis.

Enthymematum species quatuor.

confutandum præmissas: quia præmissæ in hac specie enthymematum sunt sensatæ: sicut quando dicimus scribæ sunt praui, quia Zayad est scriba, & Zayad est prauus. quia ad confutationem conclusionis confutantur præmissę: sed non expedit, quòd vtamur in confutatione conclusionis opposito contrario, neq; indefinito: quia quando illa fuerit vniuersalis, & confutaretur per contrarium, esset hæc confutatio falsi per falsum, & absoni per absonum: sicut si confutaretur sermo dicētis, omnis scriba est prauus, per hoc quòd nullus scriba sit prauus. Si autem esset indefinita, & cōfutaretur per indefinitam, esset confutatio veri per verū, & laudati seu probabilis per laudatum siue probabile: quia verum est dicere quòd scribæ sint praui, & quòd scribę nō sint praui: sicut est falsum, quòd omnis scriba sit prauus, & quòd omnis scriba non sit prauus. Sed expedit, quod confutatio sit conclusionis oppositi, quod reperitur vt plurimum: quia quando secundum laudatum seu probabile conclusum fuerit oppositum primi laudati, seu probabilis, & illud esset vt plurimum, primum laudatum seu probabile esset vt in paucioribus. Expedit ergo, quòd confutaturus caueat quòd oppositum, quod inferret conclusio, quam intendit confutare vt plurimum, hoc est, quod reperitur in maiori parte subiecti, in maiori parte temporis. Est autem hic locus confutatiuus. quia quando nos verificaremus, ꝙ prędicatum insit maiori parti subiecti, & non esset hoc secundum cogitationem & imaginationem, hoc esset necessarium: vel illud paucum subiecti, cui non inest, est certum determinatum. Signum vero, quod est in secunda figura, confutatur ex parte qua non est syllogismus. Signum vero, quod est primæ figuræ, impossibile est ipsum confutare, nec ex partæ suę figuræ, neque ex parte suæ materiæ. & ideo est enthymema constitutiuum necessario. Magnificatio vero rei & eius paruipensio, licet ipsa res, quæ iam sequatur ex vtrisque sit rei defectio eiusque acquisitio, illæ tamen non sunt enthymemata confutantia & constituentia. Et licet magnificatio & paruipensio sint de enthymematibus: immo si reciperetur res & verificaretur ex ipsa magnificatione, aut reijciatur & obmittatur ex ipsa paruipensione, non est earum ipsa constitutio, neque cōfutatio per se: neque hæc est ex enthymematum speciebus, sicut locus non est aliqua species enthymematum. Ac etiam non quodcunque, quo fit confutatio, est enthymema. Et hoc, quia confutatio est duarum specierum: aut confutatio figuræ syllogismi: vel confutatio enunciationum tributarum syllogismo. & hæc etiā est duarum specierū, confutatio ipsiusmet conclusionis, quando concluditur suum oppositum, vel confutatio præmissarum concludentium illam. Cōfutatio vero enunciationum, siue fuerint conclusiones, vel præmissæ: fit enthymematibus, quæ componuntur ex appropriatis huic arti. Constitutiuum autem hic & confutatiuum vtitur vno genere ex generibus syllogismi. Cōfutatio vero figurarum syllogismorum in hac arte, & in alijs fit per syllogismos dialecticos: hoc est, qui componuntur ex materijs dialecticis. quia in quacūque arte sunt duæ species syllogismi. quidam syllogismus qui componitur ex materijs proprijs illi arti: & quidam syllogismus, qui componitur ex materijs aliarum artium. & ambæ species fiunt in omni arte. & computatio connexionis syllogismi in quacunque arte fuerit, necessario fit per syllogismum certum ex materijs dialecticis, cùm syllogismorum verificatio, & ipsorum cōfutatio sit artis Logicæ. Hic itaq; ad Dei laudem completum est, quod declarauimus ex hoc libro.

De magnificatione, & paruipensione.

AVERROIS

PARAPHRASES IN TERTIVM LIBRVM RHETORICORVM.

Caput Primum. Præfatio dicendorum in hoc libro

RES, de quibus expedit Logico loqui in hac arte, quando vult suum sermonē esse artificioso more, sunt tres res. Quarum vna est enunciatio omnium dispositionū, & rerum, de quibus occurreret ipsa persuasio. Secūda autem est enunciatio dictionum, quibus declarantur ipsę res, & eorū quæ secū fiunt, quæ suo cursu cursitant. Tertia vero est, quot sint partes orationis Rhetoricę, et quomodo conueniat esse earum ordinatio, & ex quibus dictionibus, & rebus componatur vnaquæq; illarū partium. Res vero agentes verificationem iam dictę sunt in duobus præcedentibus libris: & ibi expositum est, quot modis fiant, & propter quam rem fiāt: quia iam dictum est ibi, quòd sint trium specierum. Prima species est orationum, affectionum, & morum, quibus intenditur conductio iudicum, ipsorumq; pręparatio ad receptionē illius, quod intenderet ex verificatione rei, de qua esset largitio persuasionis. Secunda autem species est sermonum, quibus intenditur cōstitutio dignitatis loquentis: vt eius oratio sit magis largiens persuasionem apud iudicem & aduersariū. Tertia autem species est orationum, quæ primo fiunt in casu persuasionis rei, de qua intenditur inuentio persuasionis. & illæ sunt duæ species orationum syllogisticarum, quæ fiunt in hac arte: hoc est, enthymemata, & exēpla. Nec satis nobis fuit in exactis notificatio specierum harum orationum solum, sed cum hoc notificauimus loca, ex quibus extrahuntur hæ orationes: & ꝙ quædam horum locorum sint vniuersalia, quæ continēt enthymemata, quæ fiunt in tribus intentionibus intentis à Rhetorica: & quædam sunt particularia, quæ appropriantur singulis illarum intentionum. & est dictum, quòd res particulares, quibus construuntur hæ tres orationes, vel sunt consultiuæ, vel inhibitiuæ, vel iudiciales. Illud autem, quod reliquum hic est, est sermo duarum reliquarum partium. & hoc, quia non de quibuscunq; rebus contigerit, accidit persuasio, neq; de quibuscunque attributis, quæ cōtigerint quibus fiant illæ res: sed de rebus proprijs & attributis proprijs, & dispositionibus proprijs. Et dictiones etiam, quibus exponuntur illę res, sunt huius cōditionis: hoc est, quòd bonum trium illarum fiat proprijs dictionibus sumptis secundum propria attributa singulis intentionibus ex intentionibus orationum rhetoricarum: & illa est, quā vulgus vocat eloquentiam. nam hoc nomen apud eos absoluitur pro tribus attributis dictionum. Quarū vna, quæ est principalior in hac re, est ꝙ dictiones sint optimę ad largitionem intellectionis & cognitionis rerū. Secunda autem, quòd sint iocundi auditus. Et tertia, quòd largiantur magnificationē, vel paruipensionem. Propter hanc itaque causam est necessaria Logico speculatio de dictionibus oratorijs: sed non speculatur de illis attributa propria singulis gentibus, sed ex his speculatur illa attributa, quæ communia sunt cunctis gentibus. & ideo speculatio de illis est pars artis Logicæ. Huius vero speculatio in his, quæ singulis gentibus sunt ꝓpria, est cōditionis Oratoris constituti in singulis gētibus. Necessitas vero sermonis habēdi de tertia

parte, hoc est quòd sint partes orationis, quæ nominatur rhetorica, maiores, & minores, & illarum ordo, & ex quibus componantur, & quo modo componãtur, est res per se nota. Prius autem quàm loquamur de dictionibus, expedit quòd loquamur de rebus, quę fiunt cum dictionibus secundum modũ suffragij ad bonum largitionis intelligentiæ, & ad casum verificationis, et adeptionem intentionis intentæ, quas veterum moris est dicere vultu gestire. & hoc, quia quatenus sui moris est inclinare audientes ad porrigendum aures, et ad auscultationem, & vultus hilaritatem, seu ad comiter se gerendum versus loquentem & mentis amplificationem ad id, quod cõstituit, ideo eis accommodatum est hoc nomen. Hæ autem res sunt duarum specierum: vel sunt figuræ, aut voces & accentus. Figurarum autem quædam sunt, quæ sunt formæ totius corporis: & quędam sunt, quæ sunt figuræ partium corporis: sicut sunt manus, & vultus, & caput: & hæ sunt maioris vsus apud orationem. Ex figuris autem vniuersaliter intenditur altera duarum rerum: vel largitio intellectionis alicuius rei, illiusq; imaginatio faciens occurrere verificationem, aut similitudinem alicuius affectus vel alicuius moris. & hoc, vel de loquente: hoc est, quòd putetur de eo quòd ipse sit illius affectus vel moris: sicut quòd loqueretur rubicundus facie apud timoris affectum, quando vellet facere intelligere, quòd ipse sit timidus: vel grauitate quadam, & animi robore conducens putare quòd ipse sit prudẽs. aut de illo, ad quem fit sermo, quando vellet illum describere secundum figuram timentis vel prudentis, vel induceret illum affectum, aut illum morem in animum audientis, adeo q sit proprius ad hoc, vel secundum omnimodam verificationem occurrẽtem de illo affectu, vel more, aut circa actum prouenientem ab illo. Accentus vero fiunt in oratorio sermone multis modis. quorũ quidam est ad extimationem affectuum vel morum. & hoc etiam fit tribus modis. Quorum vnus est, quando loquens vellet conducere audientes ad extimandum, quòd ipse sit illius affectus vel moris: sicut quando vellet, quòd putaretur de eo pietas, leniret eius vocem: quando autem vellet quòd de eo putetur ira, incenderetur eius furor. et similiter est de moribus. hoc autem ita fuit, quia hæ voces reperiuntur, quòd educantur naturaliter ex illis, qui afficiuntur talibus affectibus. Secũdus autem modus est, quòd eius intẽtio sit promotio audientium his affectibus vel moribus, vel vt eis proueniat verificatio proueniẽs ex illo affectu, vel more, vel operatio ab illo proueniens. Tertius autem modus est, quando enunciaret aliquam narrationem de aliquibus hominibus, describeret illos eo affectu vel more. Et quidam etiam illorum est illarum, quæ fiũt quadam specie metri sermonis oratorij, sicut postea dicemus. Et quidam eorum est, quòd fiãt poemata in orationis exordio, & eius conclusione, & locis permanẽtiæ. Expedit autem quòd scias, quòd nõ indigetur nutu in orationibus scriptis: indigetur autem eo in coram prolatis: & q Arabum consuetudinis siue vsus sit rarus. Et ideo, vt dixit Abũnazar, id, de quo exemplificat Aristote. in pluribus harum rerum, nec est intelligibile apud nos, neq; vtile. Hic autem nutus faciei est vtilis pluribus orationibus ordinatis secundum modum contentionis: quia in contentionis loco homo indiget auxilio omnium rerum largientium persuasionem, ut succedat superatio. Hi uero actus adiuuãt largitionem persuasionis secundum quòd in eis est æqualitatis dictionum, & illarum permutationis, sicut postea dicemus huius causam. & hic actus est quædã species falsigraphi & fallaciæ, quæ illius est his duabus artibus; hoc est Poeticæ & Rhetoricæ, ex quo in Oratoria intenditur occursus prędominij cogitationis, & in Poetica ipsamet phantasia. & ideo utitũ figuris, & accẽtibus ad adeptionẽ ĩpressionis: qui si fierent in Oratoria, esset exitus à debiti statuto.

Caput Secundum. De Dictionibus simplicibus.

POstquam autem loquuti sumus de consequentibus dictiones, loquemur itaque de dictionibus. Et dicamus q sermo de cõditionibus dictionũ, quibus fiunt perfectiores ad cognitionem rerũ, & meliores ad largiendum intelligentiam earum, fit necessarius in oratione demonstratiua: tanto fortius in orationibus rhetoricis & poeticis. & hoc, quia modus usus illarum in oratione demonstratiua est, ut per hunc sit prouentus demonstrationis intelligibilior, & facilior, & manifestior: sicut dicitur, q expediat q dictiones, quibus illa utitur, sint uniuocæ, non æquiuocę famosæ apud multitudinem, uel apud uiros illius artis, in qua fit illa demonstratio. & si essent equiuocæ, quòd diuidantur omnia significata, de quibus dicitur illud nomen æquiuocum: & ferretur demonstratio de singulis illorum significatorum per se. Quia autem dictionum est auxilium ad additionem uerificationis prouenientis ex demonstratione: & sua uis est sicut est dispositio aliarum artium, quia inest eis auxilium ad casum uerificationis, quæ in illis fit, & si in hoc sint uariæ: et illa, quę minime ĩdiget hoc, est ars Topica: et post eam est Sophistica: deĩde est Rhetorica: deinde est ars Poetica: nam hæ duæ artes maxime hoc indigent: et ideo expedit his duabus artibus, quòd compendio amplectantur conditiones, quibus quando usum fuerit in dictionibus per eas, fiunt orationes rhetoricæ perfectioris imaginationis. nam sicut secũdum nutus faciei utilitas harum duarum artium est hæc utilitas, sic est dispositio dictionum: nisi quia sermo coditionum dictionum, quibus fiunt orationes harum duarum artium, sunt perfectioris actus, & maioris utilitatis, magis expedit q sermo de hoc sit artificialis. Faciei autẽ nutus vt plurimum est naturalis. Agunt autem dictiones & voces hunc actum in his duabus artibus. nam illæ faciunt imaginari de re magnificationem, vel paruipensionem, & vniuersalius aliquam rem additam significato dictionis: sicut est lepos dictionis. nam eius claritas conducit putare claritatem rei: & similiter eius excellentia confert ad putandum rei excellentiam: & ipse lepos similiter facit eas acqrere hanc dispositionem. Manifestum autem est, q hoc sit intentum naturaliter ipsi loquenti, s m modum harũ duarum artium. & non intenderet hoc alius loquens s m modum Geometrię, neq; s m modum Arithmeticæ. Illi autem, qui primo occurrerunt ad descriptionem harum cõditionum, dictionũ, & vocũ in orationibus, sunt ipsi poetę. & hoc, quia hæc res manifestissima est in oratiõibus poeticis: adeo q constitutio orationum poeticarũ sit prior tempore cõstitutione orationum rhetoricarũ. Postquam aũt hoc stabilitum est ex necessitate sermonis dictionibus, est, q appropriet Rhetoricam: & quod cõe est illis duabus artibus simul. Et dicimus, q dictiones incõplexę, siue fuerint entia seu dictiones, hoc est verbum, vel nota cõnexa, diuiduntur ex parte modorũ suarum significationũ in octo partes. quædam sunt vsitatæ: & quædã permutatæ: & quædã extraneę seu inusitatę: et quædã idiomaticæ: & quædã metricæ: & quædã compositę: & quædã deceptorie: & quædã impositæ. Permutatę quidẽ sunt famosissimę illarũ & loquutio de illis facit ad ambas artes. Intẽtio aũt permutationis est, q significet ipsum intentũ aliqua dictio, loco cuius fieret alia dictio. Hęc autem permutatio est duarum specierum. Quarum vna est quòd vtatur quis dictione alicuius similis ipsi rei cum dictione ipsiusmet rei: &

componatur

componatur illi aliquod signum significans in illo idiomate assimilationem. & hæc species permutationis vocatur comparatio, & est valde propria Poeticę. Secunda autem species assimilationis est, quòd loco dictionis ipsius rei afferatur dictio ipsius similis, nam dictio secum assimilationis est, quòd loco dictionis ipsius rei afferatur dictio ipsius similis, non dictio secum connexi: præter quòd secum feratur dictio ipsiusmet rei. & hæc species vocatur in hac arte ipsa permutatio, quam homines nostræ ætatis vocant accommodationem & fictionem, vtraque autem species permutationis est simplex, vel composita. Et in vtraq; harum modus connexionis est notus patens ab initio rei, vel non est notus. est autem ignotus propter alteram duarum rerum: vel quia non est notus per se apud omnes, vel apud plures gentes, sicut sunt plures cõparationes, quibus vti est moris Arabum: quoniam verisimile est quòd plures earum non sint notæ apud reliquas gẽtes. Compositæ vero sunt propriæ Topicæ: sicut simplices sunt proprię Rhetoricę. & hoc est, sicut fecerat Abũnazar Alpharabius in compositis remotæ compositionis latentis cõnexionis in suo famoso poemate. & hoc, quia ipse posuit terræ pluuiam loco effusionis sanguinis supra eam, & sanguinis effusionem loco vehementis cladis, quia sanguinis effusio fit vehementi clade: & vehementiam cladis posuit loco eximiæ rei. hæc autem est maxima permutatio, quæ, vt diximus, conuenit Poeticæ. Vsitatæ vero sunt dictiones, quæ propriæ sunt viris alicuius idiomatis, & famosæ apud eos illis attributæ, significantes res, propter quas impositæ sunt ab initio rei sine medio. Inusitatæ vero sunt dictiones, quæ non sunt attributę multitudini hominum, nec illi vtuntur eis, sed apud singulares egregios sunt in vsum. Idiomaticæ vero sunt duarum specierum. Quarũ vna est, quòd homo vtatur in oratione speciei gentis alicuius aliqua dictione, qua non vteretur illa species illius gentis, sed bene vteretur ea aliqua alia species illius gẽtis. Et secũda species est, quòd vtatur quis in oratione alicuius gentis aliqua dictione, quæ non sit virorum sui idiomatis: sed sit alterius idiomatis alterius gentis: sicut in idiomate Arabum reperiuntur plures dictiones ex Persarum dictionibus & dictionibus sibi vicinorum. Hoc autem fit duobus modis. Quorũ vnus est, quòd afferat illam eandem dictionẽ, absque quòd permutet suam cõstructionem & compositionem. Secundus autem modus est, quòd eam permutet permutatione, qua eam propinquam reddat constructionibus, quæ fiunt in suo idiomate, & per hoc eis facile sit loqui per illas. Metricæ vero & compositę non reperiuntur in idiomate Arabico, ac etiam sunt raro, & extraneæ: sicut dicitur arciseruus vir sagittario seruiẽs: & solis seruus ille, qui ꝓprius seruus solis existit. Deceptorię vero sunt dictiones, quarum pronunciatio est difficilis. Hoc autem accidit propter plures causas. Aut quia illæ literæ sint literæ, quarum pronunciatio sit difficilis, & si paucæ sint. Aut, quia causa difficultatis earum sit multitudo literarum, ex quibus sunt compositæ. Illæ vero, quarum pronũciatio est difficilis, aut fit propter prolationẽ illiusmet literæ, & si loquatur per eam per se, sicut sunt plures literæ gutturis. vel quia difficultas earum fiat in illarum compositione cum alijs, & hoc propter vicinitatem suæ prolationis. & hæc est causa vehementiæ grauitatis soni in Arabico idiomate. vel fit propter illarum duplicitatem, sicut quando dicitur sustulit. & nonnunquam huius causa est cõtrarietas suę prolationis. Impositæ vero sunt dictiones, quæ nouiter fiunt in idiomate alicuius generis: quas inuenerint quidam viri illius idiomatis secundum modum compositionis, quæ fit suarum literarum. Hæ itaque sunt species nominum expedientium his duabus artibus, hoc est Topica & Rhetorica, quæ sunt illis sicut materia, licet sint magis ꝓprię Poeticę. & ideo Aristoteles eas numerauit in libro Poeticæ. Cùm autem hoc stabilitum sit, expediens hic declarari à nobis de illarum dispositione est, qua harum specierum vtatur hæc ars, et qua non vtat. & quando vtitur aliqua specie, quo modo vtatur illa, & secundum quam mensuram finiatur suus vsus: et vbi vtatur illa, qua vtitur. et vniuersalius apprime considerabimus expositionem eorum, quæ Aristoteles dixit de hoc breuius, quàm nobis possibile erit & perfectius. Et dicimus quòd ipse ait, quòd dignitas Rhetoricæ orationis vel Poeticæ, & suum bonum fiat permutatione. Et intendo hic per permutationem vsum septem specierum nominum & dictionum, exceptis vsitatis: quia in vnaquaque earum præter hanc speciem est permutatio quædam. Dignitas autem orationis, quæ fit in duabus his artibus, est secundum permutationem: quia oratio est litera significans intentionem, quæ penitus non scitur, vel non scitur sciẽtia perfecta. Oratio autem est huius dispositionis, quando facit acquirere de re, quam significat, aliquam intentionem, quę nõdum fuisset apud audientem: vel si fuerit, non esset secũdum perfectionem. hæc autem est dispositio orationis, quę fit ex dictionibus permutatis: quia oratio composita ex dictionibus vsitatis non facit acquirere aliquam intentionem additam illi, quæ fuerit apud audientem, sed facit hanc acquirere, quando est permutata per assimilationem, quam largiũtur dictiones permutatæ. Hæc autem res inuenitur in oratione duabus conditionibus. Quarum vna est, quòd dictiones permutatæ non sint ex numero dictionum attributarum hominibus, quæ non faciunt assimilari rei aliquam intentionem additam illi, quæ fuerat apud audientem: vel cùm fuerit pauca assimilatio, & comparauerint rei aliquem defectum: vel sua compositio esset corrupta compositio. Secunda autem conditio est, quòd non transeat terminũ mensuræ, qui expedit secundum rem, cuius largienda est persuasio. hoc autem fit, vel quando non comparatur ei aliqua res excellentior, quàm ferret res, cuius declaratio intenditur: vel permutatio in ea sit non manifesti nexus. Quando autem oratio Rhetorica vel Poetica complectitur cum permutatione has duas conditiones, fit perfecti actus. & hæc est eius dignitas, & illa est oratio, quę vocatur ornata eloquentia. Testãtur autem inesse hunc actum orationi permutatæ poetici sermones: quia ipsi placent qua eis insunt comparatio & metrum. ambo autem illa sunt permutatio quædam. Dictiones vero accommodatę constituunt orationem veridicam, & non assimilant ei aliquid additum. & ideo illę conueniẽtiores sunt demonstrationi quàm alijs artibus: sed quando eis vtuntur hæ artes, expedit quòd sua compositio sit compositio conformis compositioni rerum in alia: hoc est compositioni, quæ fit de eis secundum naturalem vsum. Et vniuersalius expedit quòd ex conditionibus compositionis insint eis illæ conditiones, quæ postea dicentur. & quando fuerint huiusmodi erunt, (vt ait Aristoteles) dispositionis nobilis non rejciendæ. Hęc itaq; vniuersalius est differentia vsus nominum consuetorum & permutatorum in oratione rhetorica & poetica. Dictiones vero permutatæ largiuntur de re aliquam rem additam occasione dissuetudinis earum, quia sicut accidit ciuibus quòd admirentur exteros eis aduenientes, & inclinant suos animos ad illos: sic est dispositio dictionum extranearum apud venientes ad porrigendum aures ad audiendum. Expedit autem illi, qui velet bonificare orationem in his duabus artibus, quòd eam stabiliat extraneam. Dictiones autem permutatę

superant se inuicem secundum magis & minus, in eo quod assimilatur vni & eidem rei magnificatione & paruipensione, secundum excessum earum ad inuicem in extraneitate. Ars autem Poetica ex his vtitur illis, quę sunt maioris similitudinis. Rhetorica vero ars vtitur ex his eo, quod est paucum, et secundum mēsuram huic conuenientem. Hæc aũt est mēsura, quæ facit acquirere persuasionem rei, de qua est sermo: quoniam hæc quoq; variatur in arte Rhetoricę secũdum varietatem illius, de quo est sermo. Exēpli causa quod narratum est de quodam certo rege, qui quando introduxisset suum pedem intra limina templi, vidit quendam virum, qui præcesserat ipsum in ingrediendo: cùm ille iam promulgasset edictum, q̃ nemo plebeius ingrederetur ante eum. Dixitq; illi. nonne audisti promulgatum edictum. At ille ait: audiui. & dixit: nonne cognoscis: at ille, noui te. at ille dixit, quonam pacto præposuisti te mihi. cui respōdit ille vir: quonam modo non præponam me tibi, fuistin tu in tuarum rerũ initio, nisi gutta foetens? an eris in vltimo nisi cadauer putridum? & infra hæc tempora tu es ferens priuationem aptus ad inferos. cùm autem illius scilicet regis animus paruifactus sit hac oratiōe, subripuit se ab illo. erat autem illius vti secum aliquibus permutationibus, quæ minus permutassent q̃ hæ. vt quãdo dixisset illi, es ne tu maior q̃ rex regũ: vel es ne tu magis homo, q̃ ipsi homines: vel es ne tu magis Dei seruus q̃ alij eius serui. nam hæc superant se inuicem in paruipensione: nisi q̃a ille non euasisset poenã, nisi tali paruifactione, qua vsus fuerat cum illo, quoniam illa est oratio paruifaciens, & deprimens excessiue. Et aliquãdo oratores in famositate suarum orationum vtuntur p̃mutationibus poeticis, hoc est, remotis. & ille, qui non habet euidētiam differentiæ inter permutationem poeticam & oratoriam, putat q̃ opus illud proueniens ab illa permutatione sit opus orationum rhetoricarum, cùm res nō ita sit. Huius autem exemplum est, similitudo illius, qui permisceret scamoniam syropo rosaceo: & quando ille syropus solueret vētrem, putaretur q̃ solutio illa sit opus syropi rosacei ab illo, qui nō haberet penes se notitiam virtutis ipsius rosę. Et similiter poeta etiam aliquando construit ex dictionibus consuetis solitis orationem metricam, & putaretur q̃ esset poetica cũ non sit poetica. Cum autem declaratũ sit, q̃ dignitatis rhetoricæ orationis sit, q̃ vtatur permutatione, & vniuersalius est declaratũ, qua mensura expediat vti illa: expedit itaque, q̃ loquamur de mensura, qua vtendũ est singulis septem speciebus dictionum simplicium: hoc est, illarum, quę sunt vltra vsitatas: quia p̃mutatio dicitur de illis cōmuniter, et p̃prie. Dicamus itaq; q̃ expediat oratori q̃ raro vtatur idiomaticis & compositis. & quando eis vtitur, non vtatur secum his, quę assimilãtur rei dispositione valde excessiua: sicut sunt nomina extranea ex idiomate alterius gentis, vel nominibus compositis significantibus res, quę assimilare facerent rei, quam per illas ipsam significarent aliquam rem additam, & valde excedentem id, quod decerneret ars Rhetoricę: & pręcipue in oratiōibus, quibus intenderet persuasionem cunctorum. quia tales orationes, expedit q̃ componantur ex vsitatis & non æquiuocis dictionibus, quę vocantur vsitatę. & ex permutatis illis, quę sunt proximę permutationi, ecōuerso dispositionis poeticę: & econuerso etiã dispositionis orationum, quibus intenditur persuasio egregiorum virorum. nam magis cōuenit, q̃ in his sit extraneitas, & in illis nomen ęquiuocum est magis proprium q̃ nomen vsitatum, & pręcipue in oratione poetica. quia illi conuenit aggregare extraneas vndiq; & in summo, sicut est de dictionibus summe permutatis, & dictionibus summæ extraneis & æquiuocis. Equiuocę autem magis propriæ sunt Sophistis quàm alijs artibus. Orator autē vtitur illis ea mensura, qua vtitur Sophista in hac arte, sicut p̃missum est. Nomina vero synonyma valde conueniētiora sunt arti Poeticæ, & congruũt etiam arti Rhetoricæ. Poeta autem vtitur hac specie propter quasdam causas: quarum magis propria apud ipsum est illorum vsus ad metri, & versus verificationē. Orator autem vtitur illis propter euidentiam. & aliquãdo vtitur eis secundum modum Sophistę, & complementi, & abscōsionis multiplicationis rei illarum multiplicatione apud diuisionem. Poeta vero expedit, q̃ ex eis vtatur illis, quę largiuntur rei aliquam rem additam illi, quam facit assimilare aliud nomen: sicut quando dicimus merum, & vinum, & nectar. nam omnia hęc nomina, licet sint synonyma, tamē faciunt assimilare res diuersas. Aliquãdo autem Orator vtitur synonymis, quando vellet replicare vnam eandem rem ad ipsam obseruandam & roborandam: quia conuenientius est illud, quàm replicatio rei per vnam dictionē. Quæ vero sint permutationes iocundæ, nobiles, conuenientes huic arti, quibus est vtendum, & quæ sint frigidiusculæ, quibus non est vtendum: expedit quòd præponamus notitiæ illius, quod hinc sequitur notitiam specierum permutationis & suarum partium: licet hoc proprium sit libro Poeticę. quia p̃mutationis vtilitas expedit q̃ in ambabus artibus sit pauca secundum proportionem vtilitatis metri in vtraq; earũ. & ideo magis propria est Poeticæ, cùm metrum sit magis proprium illi. Hæc vero ars vtitur permutatione ea mensura, qua vtitur metro: hæc autem est parua res. Permutatio autem vniuersaliter largitur rei bonam intelligentiam, admirationem, & oblectamentum. Et permutationes sunt duarum specierum, permutatio, & exemplificatio. Et exemplificatio est duarum specierum, vel relatiua, aut reliquorum prædicamentorum, sicut alibi dictum est. Permutatio autē est, vel permutatio à simili, aut permutatio à cōsequenti. Consequēs autem est tripliciter, vel præcedens rem, vel coniunctum ei, vel posterius ipsa. præcedens autem est duarum specierum, vel causa rei, vel vniuersale ipsius rei. coniunctum autem vel est tempus rei, aut eius locus, vel suæ spēs distinctæ, vel eius quatuor opposita, hoc est cōtraria, & affirmatio & negatio, & habitus & priuatio, & duo correlatiua. Res autem, quæ sunt cũ aliqua re per accidens, & posterius, sunt passiones rei, & partes rei: & vnaquęq; harum est simplex, vel composita. Composita autem est, quòd permutet rē cum aliqua re, & loco illius rei permutet suum simile: postea vero loco illius similis sumat consequens illud simile: deinde sumat loco illius cōsequentis accidēs illius consequentis. constitutio autem talis speciei permutationis esset profunda. Iam autem in pręmissis dictum est, qualis sit modus compositionis huius permutationis.

Caput Tertium. De Præceptis oratorijs in usu permutatarum dictionum.

POstquam autem hoc stabilitum est: initiemus præcepta, quæ Aristot. vult quòd expediat oratori vti in transmutatione & permutatione. Et dicamus quòd Aristoteles ait, quòd expediat oratori vti transmutatione & permutatione, quæ sint proportionabiles consimiles illi, de quo esset oratio. & intendit per consimilem, quòd ipsa eadem res possit trãsmutari contrarijs transmutationibus. proportionabilis autem est, cuius dispositio conuenit dispositioni, de qua est persuasio. Exempli causa, quia qui vellet magnificare rē illius, qui furatus fuerat, per consimilē diceret

ceret, quòd ille militatus esset. qui autem vellet illum vilipendere, diceret, ꝙ subripuisset. Praeterea non euadit orator, quando tulisset consimile proportionabile, quin consimilitudo illius, de quo est oratio, sit patens, & persuasisset latione solius proportionalis: vel consimilitudo non esset patẽs, & secum annecteretur ipsum contrarium. & hoc, quando duceret contrarium illius proportionalis & cõtrarium rei, loco cuius sumeretur ipsum proportionale: quia contrariorũ consimilia sunt contraria: verbi gratia, in sensibilibus. quia quod putat decrepitus vir, aliud est, quàm quod putaret ipse iuuenis. & similiter conuenit quòd sit res in dictionibus.

Haec itaq; praecepta sunt duo. quorum vnum est, ꝙ fiat simile patens: & alterum ꝙ fiat nõ manifestum, quando secum annecteretur suum contrarium: quia illud faceret ipsum acquirere manifestationẽ, & euidentiam. Permutatiões autem proportionales expedit ꝙ sint ad id, quod est intra ipsum genus, nõ ad res exeuntes à genere, de quo est oratio. quando autem orator vellet ornare orationem, constitueret permutationes ad praestantissimũ in genere illo. Exempli gratia, quia petitio & supplicatio ingrediũtur sub vno genere, quę est ipsa interrogatio: supplicatio autem est vilior petitione, quia supplicatio est illius, qui est inferior: petitio autem aequalis. Quando autem vellemus ornare supplicationem, diceremus eam petitionẽ. & quando vellemus deturpare ipsam petitionem, eã vocaremus supplicationem. Et similiter quãdo vellemus magnificare vnam eandem rem, nominaremus illam per maximam in illo genere. si autem illam vellemus paruifacere, appellaremus eam per minimum. Exẽpli gratia, quia quando vellemus magnificare dispositionem illius, qui furatus esset diceremus, ꝙ ille militatus esset. si autem illam vellemus paruifacere, diceremus ꝙ ille cõmisisset dolũ. & hoc, quia omnes hi actus ingrediuntur sub oblatione opum, praeter opinionem dominorum illarum opum. & quando vellet, ꝙ ipsa permutatio largiretur intelligentiam huius rei, expediret quòd ferret res, quę sunt vnae secũdum speciem. & hoc in rebus, quibus non sunt nomina imposita. quia illae, quibus sunt nomina, sicut nomina illarum, sufficit earum dignotio. Et permutatio, quae est huius dispositionis, cõstituit orationem verificatam, & sua assimilatio est pauca. Et aliquando expediẽtius locis est, ꝙ in permutatione fiat aliquis nutus, & figura. Et nominis lepos fit, quando illud cooduceret per dictionem non abhorrendam, neq; extraneã. & hoc fit, quando nõ exprimeret nomen rei sibi proprium. & hoc est, quod vocatur agnomen: quia expositio per nomina rerum vt plurimum dispositionis est res abhorrenda. Hoc autem fit pluribus modis. Quorum vnus est, ꝙ ducatur in medium per dictionem vniuersaliorẽ re, vel propriorem. Secundus autem est, quando res, quam exponeret, esset turpis: & constitueret sermonem de illa per dictionem aequiuocam illi rei turpi, & aliĳ rei, quae non esset turpis. & illa est, quam Aristot. vocat locutionem, ingeniumq;. Tertius autem est, ꝙ constituatur sermo de illa per signum sibi proprium, secum conuertibile sm prędicationem. Et hęc permutatio stabiliret rem expositam, ac si esset circa rem. raro autem fit talis permutatio. & hic est conuersio rei primi modi. & hoc, quia quasi non inueniret aliqua res, cui sit nomẽ proprium, nisi iam declarata esset per dictionem vniuersalem. Signorum vero inuentio est rara: sed qñ inueniũtur, suus vsus est famosus, & sunt affinis significationis rei. Et quartus modus est, ꝙ appellet rem suo contrario, vel per magis et minus. et hoc est sic, si excitaret ad minus per magis, vel ad magis per minus. exempli gratia, ꝙ laudaret hominem coram aliquo qui esset prestantioris dignitatis eo: & per hoc testaretur excessui suae dignitatis. Et aliquãdo laus cuiusdam viri esset nutus vituperationis turpitudinis alterius viri: & econtra. & hoc, qñ notum esset ex dispositione illorum duorũ virorum, ꝙ ipsi sint dictincti sm mores, & regimen, & genealogias, & reliquas res, quę studiosum disponũt: sicut si quispiã intendens publice vituperare suum socium, diceret: sum ne ego adulter? an mea mater sit meretrix. Et aliquãdo fit insinuatio vituperĳ per quasi simile huius loci. Sed quando fit expositio huius rei turpis, vsus similis remoti, hic est cõuenientior q̃ propinqui. quia eadem res permutaret variĳs permutationibus, & variaret illa res per pulchrum & turpe sm varietatem rerũ, in quas cecidit permutatio, hoc est ipsarum consimilium. Exempli causa, qñ aliquis describeret quandam mulierẽ manu coloratam muliebri fucu, qui alhanna dicitur Arabice: & diceret de ea ꝙ ipsa sit extremitatibus rubea pro decore: & similiter qñ diceremus vuєam extremis, ac ẽt diceremus vinosam extremis, quod est vilius illo. et turpius q̃ hoc, esset ꝙ diceremus sanguinolentã digitis: quia dicere digitis sanguinolẽtam esset propinquius turpitudini, q̃ sit laudi. & ideo variatur assimilatio propter varietatẽ rerum, quibus cecidit permutatio decoris & excellentiae. Res autem sunt cõsimiles sm reliquã trium rerum, vel sm consimilitudinem respectus morũ, vel coloris: aut quia suę species vel sua genera sint vna: aut quia suę operationes sint vnę. Ex quo autem orationes rhetoricae & poeticę sunt descriptiones rerũ inuentarum imo fictarum, quas poeta vel orator vt in libro Alcalile & Dhamane finxisset, licet fictio proprior sit Poeticae q̃ Oratorię. & ideo modi fictionis distincti sunt in libro Poeticę. Expedit itaq; etiam ꝙ scias, ꝙ cuidam permutationi speciei fictionis aduenit decus & turpitudo, sicut aduenit permutationi, quę fit de rebus inuentis. & aliquando hoc aduenit etiam vni eidem rei. exempli gratia, quod retulit Arist. de quodam viro illorum veterum, qui dixerat narrãs in suo libro, ꝙ quidam mulus gratulabatur ꝙ ipse esset equi propago: quando ipse ẽt esset propago ipsius asini. & dicit ꝙ qñ dixit mulum esse equi propaginẽ, erat illi magnificentia: & quando dicit de eo propago asini, est ei vilipensio. Et quędam permutationũ est, quę largitur rei excessum paruipensionis & magnificationis, quę appropriatę sunt Poeticae. Expedit autem, ꝙ in Rhetorica fiat magnificatio, & paruipensio ex intẽtione: sicut qui diceret ex Abraham Abraim Arabicę: Latine vero Abramulum, & ex Amnõ Amnonulum, & ex Bagar Bagarulũ. Constitutio vero praeter locũ constitutionis, vel positio enthymematum, quae significarent stabilitatem in alio à suo loco, est ẽt quędã species malę permutationis. Frigidiuscula vero nomina, quę expediret oratori ꝙ ipsa aufugeret, sunt quatuor specierum, & sunt ex numero nominũ, quorum, significati intellectio esset difficilis, vel assimilarent sm quandam dispositionem attributis additis, eo quod opportunum est ex eis. Et vna quidem specierũ nominum frigidorũ est, ꝙ ex speciebus nominum cõpositorũ vtamur illa, quae est rei sm aliquam dispositionem non famosam, & difficile esset illam constare, aut putaretur de ea aliquod accidens remotum. talia autẽ nomina non reperiunt in idiomate Arabico. Secunda autem species est vsus idiomatum: haec autem est duobus modis. Quorũ vnus est, ꝙ vteremur illis in oratione alicuius gentis, quę essent praeter suum idioma, sed sm idioma alterius gentis alienae illi. Et secundus est, ꝙ vtantur in oratione illius gentis nobis alienis excessiuę extraneitatis, quę reperiuntur in suo idiomate. Tertia aũt species est, ꝙ vteret ex nominibus impositis, quae essent translata illis, quae non

assimilantur signis rei, ad quã essent translata propter æquiuocationem, quæ in illis est, & propter vniuersalitatem ad multitudinẽ, quæ sub illis ingrederetur: vel propterea quòd illud, quod ei assimilaretur, esset accidens remotum: vel quòd aliquando ei assimilaretur, quando non reperiretur illa res, quia omnia hæc sunt nomina frigida. Exemplum autem nominis æquiuoci translati est, quòd lac vocaretur ipsum album: quia album dicitur de rebus multis albis: & esset difficilis intelligentiæ illius, quod per hoc intenderetur: & similiter est res, cui transfertur nomen sui generis. Et Arist. refert quendam antiquum, qui vtitur talibus nominibus frigidis, & vocabat sudorem humorẽ nomine sui generis: & voluptatem vocabat tractũ in contrarium animæ: & animæ diligẽtiam vocat inuidiam. Illud vero, quod assimilatur aliquo tempore præter tẽpus rei, est, sicut significaret actum futurum, vel illud cuius esse esset præter tẽpus, quod significatur per sermonem significantem tempus. his autem speciebus non expedit vti in Rhetorica, sed fiunt in Poetica: hoc est, quæ faciunt animam imaginari aliquod accidẽs remotum. Nomina autem translata in principio suæ rei sunt extranea, & tunc sunt ꝓpriora Poeticæ. quando aũt protraheremus tempus in eis, fiunt diuulgata, & conueniunt Rhetoricæ. Si autem augeatur sua famositas numerãtur inter dictiones vsitatas, quibus vniuersalius expedit, ꝙ vtatur hæc ars in altero duorum locorum: vel quando nõ reperirẽ rei, de qua est sermo, aliquod nomen, & transfereretur ei aliud nomẽ, licet non intenderetur in eo, ꝙ longis temporum curriculis vsitetur: vel quando intenderetur, ꝙ eo nomine illa res vocanda sit in futuro tempore secundum modum cõstitutionis statutæ ipsis hominibus. Illa autem, quibus vtendum est hic, sunt ea, quæ faciliter largiuntur rei intelligentiam, & per ea imaginetur aliquod attributum secundum mẽsuram, secundũ quam ea indigetur in hac arte, non illis, quæ sunt profundi sensus: quia non est vtẽdum sensus profunditate cum illo, cui homo intendit aperire mentem suam: sed vtendum est illa cum illo, cui vellet altam reddere rem: neq; etiã illis, quibus esset assimulare secundum dispositionem rei excellẽtioris q̃ illa, de qua intenditur. Nomina autem composita sunt propria speciebus poematum prolixorum, quę consequũtur multitudinem literarum, ex quibus composita fuerunt. Et musitata sunt propria poematũ, quę dicuntur de eximijs rebus, quibus quispiam præualeret cum confidentia & cautela, quia nomina inusitata largiuntur rei magnificẽtiam & exaltationem. Nomina vero permutata inter species poematum conueniũt poematibus, quibus intenditur oblectamẽtum & bonum largitionis intelligentiæ. hoc autem dicetur in arte Poetica. Quarta vero species frigidarũ dictionum fit permutationibus, quæ nõ sunt decoræ. Hoc autem accidit illis pluribus modis: vel quòd sint ex rebus remotis, aut ex rebus propinquis; vel ex rebus patentibus, aut ex rebus latentibus: vel ex rebus quæ facerẽt imaginari de re excessiuam additionẽ, aut excessiuam minutionem: aut ex rebus vilibus: vel ꝙ componerentur plures harum specierum, nec sunt difficilia illi, qui meminit orationum & poematum exempla harũ specierum. Et comparatio est quædam species permutationum, & hoc, quia quædam permutatio est, quæ fit exemplum, & simile. Differentia autem, quæ est inter ea, est, quia in permutatione stabilitur exẽplum loco illius cuius est exemplum; in comparatione vero fertur cum notis assimulationis. exemplum autem vniuersaliter est fictũ, vel ens. Permutatio autem exemplaris expedit ꝙ semp sit ꝓportionalis rei, quę fit loco eius: & præcipue, quãdo permutatio fit per res diuersas. Sicut retulit Aristo. ꝙ poetę sui temporis vocabant Iouem crateram ferẽtem, & Martem scutiferum. & hoc, quia ex quo credebãt ꝙ Iupiter sit planeta comitatus amicitiæ & vnionis & triumphi, & societatis & pietatis. homines autem, quando sunt huius dispositionis, habent crateras in suis manibus: ideo accommodauerunt illud nomen proportionale credulitati, qua de illo crediderant hanc credulitatem. Et ex quo Mars apud eos fuit planeta bellorum & odiorũ et contentionum: homines autem in bello habent suis manibus scuta & arcus: ideo illi accommodauerunt hoc nomẽ. ambæ ergo hæ permutationes sunt proportionales, sed sunt ex rebus remotis. Aristo. autem ait ꝙ permutationes decoræ exemplares sint ex rebus, quæ vnæ sunt speciei: & hoc, ꝙ homo comparetur homini ei proportionali, sicut ꝙ pulcher assimiletur ipsi Ioseph. Si autẽ non fuerint vnæ secundum speciem, essent vnæ secundum genus proximum: sicut, quando comparamus decoram mulierem ipsi ceruę. & si hoc non esset possibile, fieret ſm genus remotum: sicut quando dicũt de decora muliere, ꝙ sit clara sicut Sol. Permutatio vero, quæ fit ex rebus, quæ non ascendunt in vnum genus, & si sit remotum, illa est vilior. Hæc itaque est summa illorum, quæ dicta sunt de simplicibus dictionibus, quibus vti expedit oratori. Infra autem ipse meminerit quarundam rerum de quibusdam attributis dictionum simplicium & compositarum pręter eas, quę exactę sunt. & hoc, quia attributa dictionum, quorum mẽtio facta est, sunt eis attributa, qua largiũtur exemplum. Attributa vero, quorum postea mentionem faciet, sunt attributa, quę quando annectũtur dictionibus, sunt perfectioris significatiõis, & manifestioris vtilitatis & intelligentię: vel attributa, quę sunt præter hæc, & consulet de remotione illorum, & vsu horum. Primum autem, quo indiget orator, est ꝙ sit peritus in idiomate virorum, quorum idiomate orat: & ꝙ sit suo ore tritum, adeo ꝙ eius oratio sit secundum omnia eius dicta præstantiori modo, quo currit consuetudo virorum illius idiomatis.

De nominibus translatis.

De nominibus, quibus fit imaginatio.

Caput Quartum. De oratorijs Obseruationibus.

PRima autem rerum, quas oportet obseruare, vt oratio sit perfectioris significationis & rei adeptionis, est constitutio literarum cõiungentium in loco orationum, vbi expedit ꝙ sint. Coniunctiones autem vniuersaliter sunt literę, quibus coniungiť oratio, & copulantur suæ partes sibi inuicem. Iam autem Abũnazar numerauit suas species alibi. Quarum quędam sunt, quarum semita est quòd stabiliãtur in initio orationis, sicut sunt coniunctiones, quæ inferunt affirmationem cuiusdam rei de aliqua re: sicut sunt literæ conditionis & possibilitatis: & sicut sunt literę largientes intelligentiam, & decisionem. Et quædam earum sunt, quarum moris est, quòd stabiliãtur in medio orationis: sicut vau & phe. id est, &, vel, & dictio hodh Arabice, id est vlterius. Et quædam earum sunt, quarum moris est ꝙ stabiliantur in vltimo orationis: & sunt literę occasionis & causæ: sicut est, si diceres honoraui Socratem propter suum bonum, quia eloquẽtius est q̃ si diceres propter suum bonum honoraui Socratem: aut honoraui propter suum bonum Socratẽ. Hoc autem notum est in Græcorum idiomate. Decet aũt oratori, ꝙ ordinet has coniunctiones locis, quibus locutio sit eloquentior ſm illud idioma. Ac etiã illę coniunctiones, quæ decernunt ꝙ coniungãtur cum illa dictione, cum qua copulantur ipsæ coniunctiones alia dictio pręter illam, cum qua coniungitur ipsa coniũctio, vocať decisio. Conditionis autem huius coniuncti alicubi est, ꝙ præcedat ipsam coniunctionem: & alicubi

ſuæ ſemitæ eſt, quòd ſit poſt coniunctionem. Expedit autem ꝙ literæ deciſionis in talibus orationibus ſtabiliantur in locis, vbi ſuæ ſemitæ eſt ꝙ ponantur. & hoc aut ante dictionem coniũctam dictioni, cui annectitur coniunctio, vel poſtea. Exemplum illius, in qua dictio eſt poſterior dictione coniuncta ipſi coniunctioni, eſt, quando dicis: vel Socrates ambulat, aut Plato ſedet. Vſus vero orationis, quæ iudicat deciſionẽ abſq; coniunctionibus, expedit ꝙ auferatur. Quando autem fit hoc, in talibus expedit, ꝙ non ponatur diſtantia inter deciſionem & deciſum per ipſam in multo eloquio intendentibus huius diuulgationem. Ac etiam quędam coniunctionum eſt, quæ decernit, ꝙ poſt ipſam ſit alia coniunctio. Hoc autem fit, aut ſuæ ſpeciei, quando ipſamet coniunctio repetitur: ſicut eſt dictio an, vel veruntamẽ, vel alterius ſpeciei, ſicut eſt dictio ym, id eſt an, quando prouenit poſt He admirantis, vel poſt Lamedh largientem intelligentiam. Expedit autem in talibus locis ne ingrediatur inter primã coniunctionem & ſecundam alia coniunctio, cuius conditionis non eſt ꝙ cadat inter illas: quia hoc ſtabiliret orationem pendentem non intellectam. Aliquando autem conuenit, ꝙ interponatur inter primam cõiunctionem & ſecundam in locis præſtantibus raris alia extranea coniunctio, ſicut eſt ſermo dicentis, quia ego quidem propter hoc feci ſic: tamen talis itaq; propter hoc fecit ſic. Ac etiam conuenit, ꝙ introducatur coniunctio ſignificãs cauſam, vt quando diceres: propter hoc, aut primum, vel ſecundum, quorum vnum decidit in alterum. Aliquando autem fertur coniunctio extranea in tali loco in vltimo orationis: ſicut eſt ſermo dicentis: quia ego faciam hoc: vel talis faciet hoc propter ſic & ſic, & propter ſic & ſic, ſed eſt difficilis traditio regulæ notificantis, vbi expediat ꝙ ordinentur tales coniunctiones extraneæ in ſingulis locis partium talium orationũ. Expedit vero ꝙ apprime conſideretur hic, in quo oratio fuerit perfectioris dignotionis ſm locutionem. Et aliquãdo etiam decet in raris locis, ꝙ ſtabiliamus diſtantiam inter coniunctionẽ & inter ſuas partes. Hoc itaq; eſt primum præceptum, quo præcepit, ꝙ qui voluerit eſſe peritus in idiomate alicuius gẽtis, ꝙ circa illud inſiſtat. Secundum autem præceptum eſt, ꝙ orator caueat, vt ſua declaratio ſit per nomina vſitata ꝑpria rei quæ dicitur: hoc eſt illi vniuoca non per nomina communia faſtidientia. Tertium præceptum eſt, ꝙ locutio nõ ſit per nomina ambigua, quæ faciũt imaginari rem & ſuum contrarium, & fallerent audiẽtem. hæc autem nomina ſunt propria Sophiſtis: & magis propria ſunt arti Poeticæ, ꝗ̃ huic arti. Vates autem loquuntur talibus nominibus, quia minoratur cõſtantia ſuarũ orationum, quando loquũtur talibus nominibus, cùm ſerant pluſquam vnum ſignificatũ. Sicut accidit cuidam viro vaticinatori cum quodam rege, qui dixerat illi, quando tranſibis talem fluuium, perdes eximiũ principatum. & putauit ille rex, ꝙ ille eſſet principatus aliquorum ſuorum inimicorum. quando autem tranſiuit fluuium ipſum, vicerunt ſui inimici, & eum interfecerunt: & fuit ꝙ perdiderit principatum propriũ. Quando autem vates loquuntur per nomina vſitata, & magnificãt tempus & quantitatem, error augetur. Quartum præceptum eſt, ꝙ caueat figurã dictionum ſignificantium maſculinum & fœmininum, ne vtatur figura ſignificãte maſculinum in ſignificato fœminino, neque figura ſignificante fœmininum in ſignificato maſculino. maſculinum autem & fœmininum rerum reperitur in animalibus. Præterea tñ in quibuſdam idiomatibus tranſgreditur hic terminus: & quædam entia exprimuntur per nomina, & per dictiones, quarũ figuræ ſunt figuræ fœmininę: & aliqua per illas, quarum figuræ ſunt figurę maſculinę. in aliquibus autẽ idiomatibus non reperitur maſculo & fœminæ figura ꝑpria: ſicut fertur ꝙ eſt in idiomate Perſico. hoc autem reperitur in nominibus & literis. Et in quibuſdam idiomatibus reperiuntur nomina, quæ ſunt media inter maſculinum & fœmininum, ſicut fertur ꝙ ita ſit in Græco. Et cũ hoc oportet in his nominibus, ꝙ ſnę deſinentię ſint illarum figurarum, quę cõſuetæ ſunt apud illos viros: hoc eſt, ꝙ ſint ſignata ſigno, quo ſolẽt viri illius idiomatis ſignare deſinẽtias nominum huius ſpeciei in ſingulis locis orationis: vel ſint declinata declinatione propria illis. Quintum pręceptum eſt, ꝙ caueat in vſu figurarum nominum ſignificantium ſingulare, & dualitatem, & pluralitatem. Et caueat in ſpeciebus nominum ſignificantium compoſitionem, & hoc, quia quędam eorum ſunt, quę ſignificant compoſitionem: quoniam nomina nominũ ſunt varia apud Arabes, & oratori expedit, ꝙ caueat in eis, vt vtatur qualibet figura eorum in ſuo loco, & ꝙ ſtabiliat ſuas deſinentias varias in oratione: ſicut diximus de varietate conſueta apud viros illius idiomatis apud varietatem ſignificatorum orationis, quę vocatur ſignatio apud Grãmaticos Arabum: & clauſula ſeu cenſura apud Grammaticos Gręcos. Sextum præceptũ eſt, ꝙ expediat ꝗ ſermonis ſcripti ſit intelligentia ſuorum ſignificatorum; & quando profertur, & quando exprimitur oretenus coram ſit facilis ſua expoſitio. Lecti autem ſermonis ſignificatorum intelligentia ſit facilis in eius prolatione, quando in eo fuerint literæ continuationis & pauſæ. Hæc autem res nondũ conſtituta eſt in ſcriptura Arabica: ſed reperitur in pluribus ſcripturis reliquorũ idiomatum. Sermo autem oretenus coram dictus, cuius ſignificatorum intelligentia eſt difficilis, eſt ſermo multarum coniunctionum, qui vocatur ſermo continuatus. nam vſus coniũctionum in ſermone expedit ꝙ ſit menſuratus, quando omnimodus defectus illarum in ſermone infert defectum intelligentię ſuæ continuitatis: ſicut illarum pluralitas inferret defectum intelligentię pauſæ. Et huiuſmodi eſt: ꝙ in orationibus compoſitis auſugiantur dictiones, quæ quando per eas fit ſermo, neſcitur, an continuẽtur primæ parti orationis vel vltimæ parti, ſicut eſt ſermo dicentis, quando hic ſermo eſſet cynicus, fieret ad virum ſapiẽtem. quia quando dicimus cynicum, fert, ꝙ ſermo ſit denominatus, adeo ꝙ huius ſenſus ſit, ꝙ hic ſermo, qñ eſſet cynicus, eſſet ad virum ſapientem. Et ferret, ꝙ quãdo dicimus cynicum: ſit denominatio viri ſapientis ex familia cynicorum, & non ſit oratio perfecta, & indigeat reſponſo: & eſſet illius ſenſus, quòd hic ſermo, quando fieret ad virum ſapientem cynicum, & indigeat expreſſione. Cauſa autem harum ambiguitatum eſt defectus ſigni continuitatis & pauſæ. Et huiuſmodi eſt, quando contigerit, ꝙ ſint duæ res ingredientes ſub aliquo genere, & vellet declarare vtranq; earum per id, quod illam appropriaret, expediret itaq; ꝙ ſtabiliatur oratio de vnaquaq; per dictionem, quæ illam appropriaret. Si autem vellemus facere mentionem de aggregato ex eis, fieret oratio ex his, in quibus conuenirent: exempli cauſa, quando vellemus facere mentionem de verbo viſionis in oratione, quę ipſum appropriaret, diceremus, vidimus: & ex verbo auditus, audiuimus: & ſi vellemus ea aggregare, diceremus percepimus. Si autem ſermocinaremur ex verbis viſionis ſolum, vel auditus ſolũ per dictionẽ perceptionis, eſſet oratio vitioſa. Et ex his, quę conſtituunt difficilem intelligentiam enũciationis rei, quę intendiť enunciari, eſt, ꝙ pronunciãs interponat inter enunciationẽ, id eſt ſuppoſitum, & enũciatum, id eſt appoſitum, plures ſermones. ſicut qñ diceres: Ego intendebam, qñ loquutus ſum: & fuit

hic sic & sic, tali & tali dispositione, ꝙ agerem tali modo: hoc est, ego, qũ loquutus sum, intendebam ꝙ agerem tali modo, & interposuisses talia in medio, quibus difficilis fieret rei intelligentia: sed recipitur ex hoc vtilitas in oratione, quando orator intendit augere orationem & crescere dictiones. & hoc, qa si talia inutilia ipse tulisset in vltimo, statim declararetur ꝙ illa esset superflua. quando autem ea tulerit in medium, conduceret audientes putare, ꝙ sint opportuna. Quando vero intentio oratoris esset breuitas, nõ expediret ferre hoc

De largitione & abbreuiatione orationis.

superfluum. Ex his autem, quę adiuuant bonam largitionem intelligentię rei, & orationis crementum, est, quando orator intendit vti orationibus æquiuocis loco nominum simplicium. quando autem eius intentionis est ipsa breuitas, expedit ꝙ faciat huius cõtrarium. Et aliquando orator recipit vtilitatem ex hac permutatione, hoc est, permutatione orationis loco nominis, et nominis loco orationis. quia quando rei esset aliquod attributum turpe, opportunum esset oratori ꝙ permutet loco illius orationis significãtis illud attributum ipsum nomen. & sic si nomẽ faceret imaginari de aliqua re turpitudinem, expedit ꝙ permutetur cum oratione sibi coæqua. Vsus autem orationum loco nominũ est ex his, quæ iuuant orationis cremẽtum. Orationes autem permutatę loco nominum sunt quę componũtur ex rei excessu, & ex operationibus prouenientibus ſm modum declinationis. Oratio autem permutata, possibile est, ꝙ constituatur breuis: & potest esse quòd stabiliatur longa. Et permutatę orationes vt plurimum sunt Poeticæ, & iam poetæ vtunẽ eis, & hoc, ſm quod intendit de orationis prolongatione, & eius abbreuiatione, quia poeta aliquando intendit describere vnam rẽ, & loco illius ponit plures orationes: & aliqñ quando intendit abbreuiationem, intẽdit describere plures orationes, & ponit suo loco vnicam orationem: & aliquando ponit loco vniuscuiusq; earum vnam orationem, qñ intenderet periphrasim. Et ex his, quibus oratio ponitur abbreuiata, est, ꝙ constituatur disiunctus ſm eius partes à se inuicem. disiũcta autem oratio est, quæ qñ initiatur de ea, prosequitur in id, cuius moris non est ꝙ denominetur per illud, sed indigeat introducere inter ipsam et inter subsequentẽ aliquod medium. & qñ illud medium obmittiẽ, fit oratio disiuncta: adeo ꝙ putatur prima oratio alia à genere secũdę. & hęc est species sermonum, qui vocanẽ nugatorij. & in hac specie disiunctę. nã deficiunt signa coniunctionum: licet vna species disiunctæ orationis sit ex parte omnimodi defectus signorum coniunctionũ, sicut pręmissum est. Oratio ergo disiũcta est duarũ specierum, speciei defectus signoꝝ coniunctionum, & speciei defectus mediorum, quę sunt inter orationis partes. Ait Abũnazar. Oratores autẽ Arabum quasi putant ꝙ eloquentię sit vsus orationis disiunctę. Dictionibus vero priuatis et nominibus infinitatis, & locutione ĩfinitata, & vniuersalius oĩbus negationibus & dictionibus, quę significant priuationem, non rerũ substantiam, expedit ꝙ vt plurimum vtamur apud insinuationem vituperationis, & apud libitum illius occultationis & absconsionis. Illę autem sunt magis poeticę, ꝙ̃ rhetoricę, & pręcipue quod fuerit extremę significationis, qa illud non significaret rem finitam, & ideo si orator illis vteretur in laudem & vituperium, non vituperaretur per rem finitam, neq; laudaretur per rem finitam: & ideo nõ sumeret de illis vtilitatem qui laudatur, neq; noceret illi qui vituperatur eo damno. Et similiter etiam parũ vtilitatis est, quod suscipitur per hoc in concionatiuis neque in iudicialibus: nisi in defensionem, quia illa suscipit vtilitatem de ea. Oratio autem fit decora, quando

De oratione decora.

fuerit ex dictionibus imaginari faciẽtibus moralibus, quæ conuertuntur versus rem intentam rectis. Intendo autem, quando dico morales dictiones, sollicitũ faciẽtes ad virtutem: cuius moris est, ꝙ ex ea proueniat ille actus, ad quem sollicitare intendit ipse sermocinator. nam hic sunt quædam dictiões, quibus homo non sollicitatur ad mores & passiones animæ, sicut quãdo dicunt, nõne sciuisti, si non audisti. Quando autem dico quæ conuertuntur versus rem intẽtam, ꝙ mos vel passio illa sit, quæ sollicitum reddit de eo, cuius semitæ est, ꝙ ab eo proueniat actus intentus. Quando autem dixi rectis, intendo ꝙ non tradant oratori extimationem morum nimium excellentium suam cõditionem, & minueretur eius passio, vel quando ipse indueret ex illa oratione aliquem morem, neq; mores nimis viles apud suam conditionem, sed tradunt in ea similitudinem morum sibi conuenientium. Et ex his, quæ constituunt orationem vilem, est, quòd oret dictionibus consuetis, & nõ oret ex illa vniuersaliter, sed per res distinguentes. & vniuersalius expedit itaque quòd non sufficiat dictionibus, quòd sint mensuratæ sola sonoritate, vel alijs dispositionibus, quæ deforis sunt, quæ notæ sunt faciei nutu: sed cũ hoc expedit quòd per se largiantur similitudinem. Morales autem orationes, quando meminerit alicuius peccati vituperij & defectus, promouẽt iram. Quãdo autem meminerint tristitiarum, & rei excellentię, transferrent ad tremorem, & timorem, & rei difficultatem: & quòd homo ex se non largiretur quod quæritur ab eo. Et quando fiunt in laudem, faciũt gradatim procedere versus rẽ, cuius actus intenditur, & ipsum facilitant. Quando autem fuerint contrarię laudi, promouerent in tristitiam & tremorem. Morales autem orationes largiuntur persuasionem, quando homo eas significaret quibusdam dictionibus suo regimine significantibus sollicitare mores, non dictionibus suo regimine nõ significantibus illum morem, neque illam passionem. Extant autem orationes morales fortioris persuasionis per dictiões sibi proprias. nam his dictionibus stabiliuntur animæ, & delectat illarum casus ab ea: & putatur de eis, quòd sint ipsa veritas, cùm proprium veritatis sit quòd stabiliantur animæ, & delectet suus casus ab ea. aliquando autem errat anima circa hoc, & fallit eam locus ab accidente. Præterea, quando audiens afficitur ab eo, qui ei sermocinatur per affectum, qui sunt deforis: sicut sunt affectus faciei, & aliæ res, quæ numeratę sunt, tanto magis afficeretur, vel indueret aliquem morem ex dictionibus, quæ suis nominibus significant illum morem vel affectum. Iam autem declaratum est ex his, quę dicta sunt, qui mores & affectus conueniant cuiq; generi & cogitationi. Et intendo per genus, sicut adolescentem & senem, & mulierem & virum, Arabem & Romanum. per cogitationem autem intendo rem, quam singulæ gentes intendunt in mundo viuentes: sicut est scientia apud quosdam viros, & apud alios ipsę diuitię, & voluptates apud alios, & aliæ res, quę possent stabiliri vltimus finis. Et artes etiam, & magisteria habent impressionem quandam ad pręparationem recipiendi singulos mores, & singulos affectus. Et expedit oratori, quòd apprime consideret aduenientẽs cuiusque hominum ex moribus & affectibus, & ipsum sollicitet ad illum. quia quando hoc intenderet, esset sua operatio pręstantior. Et ex his, quę expediunt ei intendere, est quòd sermocinetur viris cuiusque artis per dictiones morales, quæ diuulgatæ sunt apud habentes illam artem, sicut quòd sermocinetur philosophis per dictiones morales, quæ diuulgatæ sunt apud omnes philosophos. & sic in singulis artibus. quis huic actui est vehementissimus casus ad persuasionis largitionem. Morales autem orationes non sunt orationes

nes

nes affectuum, neque materiæ, ex quibus fiunt, sunt vox eædem: licet moralibus tam insit aliqua res affectus, sicut est sermo dicentis: Et quis nescit hoc omnis homo, scit hoc: quia hoc significat ei pudendum esse quærere quo nam pacto hoc sequatur. pudor autem est affectus quidã. Et vniuersalius expedit, ꝙ omnis res fiat tempore sibi conuenienti, & fiant orationes morales in loco sibi cõuenienti, & orationes affectuum in loco sibi conuenienti etiam. Et ante hoc expedit oratori in his, quę infra se ipsum sunt, ꝙ preponat, & consideret vias, & modos, quibus persuadeat audiẽtibus: quoniam per hoc fieret eius persuasio magis nota, & non lateret ipsum quod dicere ei libuerit. & tam Topicus pręcepit tali præcepto in octauo libro Topicorũ. Nec expedit Oratori ꝙ constituat omnes suas orationes secundum dictiones vnius generis, adeo ꝙ omnes essent secundum dictiones accõmodatas vel inusitatas, aut diuulgatas: sed conuenit has permiscere. quoniam sm hoc oratio fit fortioris imaginationis. quia quando feceret eas vnius generis, & non esset in eis aliqua res insinuata, non faceret per hoc acquirere quid extraneũ, neq; admirationem promouentẽ animam: sed apparet excessus orationis imaginatę vltra orationem famosam, quando secum contungeretur. & sic ẽt est de oratione musitata. Quando autẽ omnes illas conduceret vnius generis, facerent imaginari consuetum, & non esset ibi quid extraneum promouens animam. in orationibus autem affectuũ expedit, ꝙ vtamur nominibus inusitatis, & impositis, & duplicibus: immo illæ sunt conuenientiores ad hoc. & hoc, quia hæ tres species dictionum faciunt imaginari quãdam rem additam rei intentę per illas. Quando autem aliquis vir sermocinaretur de illis ex orationibus affectuum, fecerunt in illis acquirere quandam rem additã circa rem, quæ promoueret ad affectum illum, & sm quod adiecerunt conditiones illi rei ex imaginatione. & expedit illas proferre apud suam speciẽ, ꝙ vtatur orationibus moralibus & affectuum cum audientibus de actione alicuius rei vel eius remotione, ꝙ enũciet de ipsis ꝙ in futurum agent illam rem, de qua quęrũt, cum illorum promotione ad illum morem vel affectum, cuius moris est, ꝙ promoueat ad illam rem. & hoc, quãdo illos direxisset ad rei actionem: & ad illam eos sollicitãdum in laudem orationibus moralibus, vel ad promotionem ad amicitiã orationibus affectuũ, vel ad se abstinendum ab illa: & eos sollicitare ad remotionem vituperij per morales, vel ad promotionem ad odium per eas, quę sunt affectuũ. Verbi gratia, quia quando quispiam vir vellet promouere aliquem hominem versus aliquam actionem per orationes morales, hoc esset ei possibile per laudẽ illius, cuius semitę est, ꝙ ab eo proueniat illa actio: sicut ꝙ illi dicatur, ꝙ hoc operarentur viri excellentium cogitationum, & eximiarum progenierum. Quãdo autem secum vsus esset tali oratione, expedit ꝙ addat huic, & tu facturus es illud, quia tua cogitatio & excellentia hoc decernunt. Et similiter fit, quando promoueret orationibus affectuum, sicut ꝙ dicatur ei, hoc faceret qui adipisceretur bonũ nomen, & hominum laudes. tu autẽ hoc in futurum acquires. Et similiter fit in remotione actionũ vituperij vel odij. & hunc actum Arist. vocaret pronosticationem futurorum. & dicit ꝙ Oratori expediat, quòd vtatur hac pronosticatione, et dicit ꝙ causa occursus persuasionis de illa est, ꝙ dicatur de ea ꝙ futura sit. Retulit autẽ ĩd de ea, quia suę conditionis est ꝙ futura sit. & dicit ꝙ hic actus nimis cõueniat Poeticę, quia poeta est in gradu prophetæ, hoc est, qui narrat ea, quæ futura sunt. Quando autem illa pronunciatio esset cum delusione vel derisione, dignior esset, ꝙ agat in audientem.

Caput Quintum. De Temporibus partibus orationis opportunis,

CVm autem iam loquutus esset de dispositionibus dictionum compositarum secundum qualitatem suæ cõpositionis, & illarum ordinationem & prolõgationem, & tradidisset vniuscuiusq; horum modorum præcepta consetentia, incœpit loqui de temporibus, quæ sunt inter partes orationis rhetoricę. Et dixit ꝙ oratorius sermo expedit, ꝙ sit non habens metrum, neq; numerum. & quando dicit non habens metrum, intendit ꝙ non sint tempora, quæ sunt inter partes syllabarum, tempora ex quibus fiant harmoniæ, et melodiæ. & quando dixit neq; numerum, intendit ꝙ non sint literę syllabarum æquales. Fit aũt oratio metrica, qñ congregauerit ambas has conditiones. Tempora aũt, quæ sunt inter syllabas, aliqñ sunt ex silentijs & pausis, sicut est dispositio metrorũ Arabum: & aliquando sunt cõposita ex silentijs & pulsationibus, sm quod est dispositio metrorum reliquarum gentium.

Ait Abraham. Non duximus huius loci interpretes silentio prætereundum errorem magni Auerrois in hoc passu ex abusu uersuũ Arabum: qui, ut ipse refert, metrum ex æqualitate numeri syllabarum constituunt, & tempora ex silentijs & pausis numerent. quare deuiauit nedum ab Aristote. opinione, sed ab ipsa Musicæ natura, ubi pes ex numerosis dimensionibus syllabarum constat. ubi fit comparatio syllabarum prolationis ad se inuicẽ secundũ Musicam, id est proportionalem mensuram motus eloquendi, nullo habito respectu ad silentium uel pausam, sed bene ad eleuationem & positionem uocis per longam uel breuem syllabam prolatam. Per metrum autem intelligit proportionalium pedum congeriem. & dicitur illa dimensio numerosa: quia modulatio constat ex diuturnitate prolationis syllabarum, seu ex mora durationis ipsarum pronunciationis, secundum q. mora unius partis pedis est pars moræ alterius partis: uel mora excessus, quo diuturnior seu longa excedit breuem, est pars metiens moram utriusq; secundum aliquem datum numerum, quem excessum interuallum proprie dicimus, quem Auerrois falso causam putauit. Pro his lege Musicam Augustini.

Metrum aũt non largitur persuasionem in orationibus rhetoricis ꝑꝑ duas res: quarũ vna est facere cadere in animũ audiẽtium ꝙ iã ingressa sit orationẽ aliqua ars & astutia, adeo ꝙ putarent, ꝙ huius ꝑsuasio sit propter artẽ, non ꝑꝑ rem in se. Secunda aũt est, ꝙ putent ꝙ in ea intẽtũ sit ipsa admiratio, & delectatio, & pturbatio audientium: & contingeret oratio apud illos cõtingẽtia illius, in cuius persuasionẽ errauerint. Ex quo autem orationes cõpositæ sunt trium specierũ: aut orationes metricę, in quibus aggregant harmonię, & numerus: vel orationes, inter quarũ dictiones simplices non sunt tẽpora largientia aduentum cuiusq; dictionis illarum apud audientem, vel notę, quę significarent suum aduentũ: aut orationes, inter quarum dictiones simplices non sunt dispõnes, quæ faciãt eas puenire apud audientẽ, & eas diuidãt. & hoc vel silẽtijs, aut pulsationibus. Sed illę nõ sunt pulsatiões, quę cõstituerẽt orationem metricã, quia metrũ perficit pulsationibus & pausis, quæ fiũt inter syllabas. Per numerũ aũt intendo ꝙ literę primi pedis metri sint æquales litteris secundi pedis. Iam aũt manifestũ est, ꝙ orationes metricę nõ largiant persuasionẽ. & patefiet ẽt ꝙ oratiões, inter quas non sunt pulsationes, licet sint ordinatę, ꝙ sint paucæ persuasiõis. & hoc ꝑpter duas causas. Quarũ vna est: q a dictionũ, inter quas non sunt tẽporanea discrimina significatorum intelligibilia, est difficilis. quia quan-

do illa ponuntur extensa in intellectum, non stabilitur intellectus ad intelligentiam vnius illorum, donec non superuenerit ei alterum: sicut accidit illi, qui vellet assuescere aliquam rem velocis motus, quia ille non stabiliretur in illa. Secunda autem est, quia oratio de illis non esset iocundi auditus; quoniam auditus delectatur pulsatinnibus, & pausis, quę fiunt inter partes orationis. Ac etiam cum differentiæ talium orationum sint æquales propter suam vicinitatem, ipsæ contristant; quoniam delectatio est, quando trãsgreditur de genere in genus. Sicq; cùm hoc ita sit, non relinquit, ꝙ partes orationis rhetoricæ sint, nisi tertia pars illarũ partium, quæ est inter. cuius partes sunt pausę & pulsationes, non exprimunt orationem, ꝙ in ea sit metrum. & vniuersalius expedit, ꝙ pulsationes & differentię orationis rhetoricæ sint in capitulo illius, in cuius intelligentia stabilitur animus. Hoc autem sioe dubio variatur ad varietatem oratinnum. quooiam quędam orationum sunt, inter quarũ partes expedit ꝙ stabiliatur spatium, & quædam earũ sunt, in quibus expedit hoc facere magis. Pulsationes aũt fiunt, aut in spatio, quod est inter orationes: vel in spatijs, quæ sunt inter simplices dictiones: vel in spatio, quod est inter syllabas: vel in spatijs, quæ sunt inter literas. Illæ autem, quæ fiunt in spatijs, quæ suot inter syllabas, decernunt metrum poeticum: & quę fiunt in spatijs, quę sunt inter literas, decernunt harmooias. Sicq; ergo illæ harũ, quę decernunt orationes rhetoricas, sunt quæ fiũt in spatijs, quę sunt inter dictiooes simplices & orationes. Orationes autem sunt duarum specierum, quædam sunt breues, & quædam longæ: quędam perfectę, & quędam imperfectæ. & perfectarum, quędam suot primæ, & sunt oratio enunciatiua, & imperatiua, & inhibitiua, & reliquæ, quæ sub eis ingrediuntur: & quædam earũ sunt secundæ, & illæ sunt rhetoricæ. Pulsationibus autẽ vtitur orator in vno trium locorum, vel in vltimo dictionum simplicium & orationum breuium, quæ proximæ sunt dictionibus simplicibus: vel in vltimo orationum breuium, quæ sunt partes nrationum longarum; vel in extremis orationum perfectarum secũdi modi, vel in suis medijs, hoc est in partibus magnis oratiõis. Illæ autem, quibus vtitur in vltimo orationum nimis breuium, et dictionũ simplicium, simules sunt sermoni metrico propter vicinitatem æqualitatis dictiooũ simplicium, & oratiooum breuium ipsis syllabis. & ideo expedit oratori, ꝙ caueat in vsu harum pulsationum, ꝙ constituat sermonem metricum, & hoc, quia quando cadunt inter syllabas, fit oratio metrica: quando autem cadunt inter dictiones simplices & orationes breues, fit oratio metrica metro oratorio. Sæpe autem accidit orationibus, ꝙ hę pulsationes, vel silentia cadant apud illam geotem, quæ vtuur silentijs vt plurimum loco pulsationum inter syllabas, absq; ꝙ hoc intẽdat, & fit ipsa otatio metrica, cùm ipse ooo putet. Verificatur autem oratori hæc species metri, quando ex dictionibus simplicibus & orõnibus breuibus elegerit eas, quæ vicinæ suot, vt sint æquales ipsis syllabis. Illis autem, quibus vtitur hic in partibus orationum breuiũ, quæ sunt partes orationum longarum, vtitur vt significent separationem cuiusdam orationis ab aliqua oratiooe. Hæ autem fiunt in orationibus perfectis prima perfectione (vt puto) & sunt necessariæ bonæ largitioni intelligentiæ. Hęc autem species est raro, cùm cadãt in vltimis ocatinnum, quę per se existunt. & hęc, vt puto, apud Arabes vocantur loca pausæ: quoniã Arabs sæpe vtitur loco pulsationum pausis. Tertia autẽ species fit in initijs sermonum, & in suis vltimis, & in suis medijs in loco quietis harum pulsationum. quæ fiuot in his tribus locis apud illam gentem, quæ eis vtitur: quędam sunt, quarum initium est syllabarum productarum, & finiunt in syllabas breues: & qoędam sunt, quę incipiunt ex breuibus, & finiunt in productas: & quædam sunt quæ sunt omnes productæ. illæ autem, quæ fiunt ex syllabis productis conueniunt in medio in loco quietis. Expedit autem, ꝙ scias ꝙ quando pausę constituũtur loco tonorum, ceeditur oratio rigida. Arabum autem vsus tonorum est rarus. Toni autem fiunt, vel cum syllabis productis, aut cum literis quæ producuntur cum tonis, & consequũtur eos: sicut sunt Mem, & Nun in idinmate Arabũ. Syllabę vero breues apud necessitatem productę sunt ad faciẽdum pulsationes. sed Arabs vtitur pulsationibus tonorũ apud syllabas productas, siue fuerint in medio nratinnũ, vel in suis finibus. In syllabis vero breuibus non fiũt pulsationes, & toni, quando fuerint in medio orationum. Quando vero fuerint in finibus orationũ, constituunt syllabam breuem productam. & si fuerit soni A, faciũt ipsi succedere A magnum. si autẽ per o, faciunt ei succedere o, magnum. & si fuerit pee I, faciunt ei succedere I magnum. Hoc autem reperitur in vltimis clausularum, qui versus dicuntur apud illos. Et aliquando producuntur syllabę breues in medio oratioonum, quãdo quidam versus magni finiuntur in syllabas breues. Et vniuersalius syllaba breuis producitur apud pausam. Hic itaq; est sermo de pulsationibus, et quo modo fiũt singulę earum species io singulis speciebus locutionis.

Caput Sextum. De cæteris obseruandis in simplicibus constituentibus orationem.

EXpedit autem ꝙ orationes rhetoricę sint habentes versus, vel ꝙ sui fines sint vnius eiusdem desinentię, aut cum eo quod sunt vnius & eiusdem desinentiæ sui fines sunt eędem literę, vel eadem dictio repetita, vel cum hoc sint continuatę per signa coniunctionum. Exemplum autem versificatę cõformis desinentię est, quandn dicitur: ploratue lachrymis amissa pecunia veris. oẽs enim sunt vnius regiminis: & maior pars oratorij eloquij non euadit ab vna harum speciesrum versus. Versificatum autem eloquium, quando versus finiunt ante finem significati, est dissoous auditu: quia auditus cupit finem. & accidit interloquutori de his rebus, ꝙ pauset apud finem versuum ante finem significati, & pauset preter quàm in loco pausę, hoc est, quando significatũ est longius versibus. quando autem interloquutor constituit fines versuum orationis secundum finẽ significati, non accidit ei hoc. Nugatio autem & repetitio orationum rhetoricarum est, quòd initium orationis & suum vltimũ sit secundum vnam dictionem, & quasi vnam. Eloquium aũt quod est talis dispositionis, quando fuerit habens mẽsuram ęqualem, fit iocundum facilis iotelligentię: iocundum quidem, quia est econuerso illius quod non habet finẽ & leuis disciplinę, quia facilis fit illius memoria, ppter repetitionem dictionũ illius: & quia habet numerum & metrum. Metrici autem eloquij reminiscitue vnusquisq; hominum, & ideo res repetita est facilioris reminiscentię quocunq; eloquio. Expedit autem ꝙ repetitio finiatur finiẽtibus significatis, sicut est dispositio versuum. Et expedit ꝙ continuitas locutionis sit non nimis prope, neq; nimium remota, sed sit adeo vt facilis sit transpiratio inter suos versus & suas partes, sicut est dispositio eloquij repetiti: hoc est, ꝙ non oporteat ꝙ constituatur magnum spacium inter vltimam illius partem & primam partem. & ideo eloquium decentis continuitatis est oratio perfecta disiuncta per tonos transpirationis, hoc est, per pausam suorum versuum & partium. Et expedit ꝙ versus eloquij non sint breues, neq; longi. breues quidem, quia eorum breuitas

esset causa erroris, & illorũ negligẽtię. longi vero quia longitudo esset causa obmissionis auscultationis eorũ, & sequestrationis audientium ab illis, & abstinentię à porrigendis auribus ad illos: sicut qui transgrediuntur finem, & procedũt longo tramite, quia accidit illis, qui secum coniunguntur, ꝙ ab eis separentur. Orationem vero, cuius versus sunt nimium breues, ipsam audientes vilipendunt, & derident eam, & eas aufugiunt. Cõtinuum vero eloquium per literas coniunctionum, quoddam est disiunctum absq; ꝙ inter eius partes sit cõtrarietas: sicut est sermo dicentis: talis ita dixit: & talis ita fecit. et quoddam est, quod diuiditur in res contrarias, vel quæ insunt rebus cõtrarijs: exempli gratia, de ipsis contrarijs, vt sermo dicentis: si illi sunt prudentes, sua gesta prospera succedent: si autem ignari sunt, falletur sua spes. Exemplum autem aduenientium rebus contrarijs est sermo dicentis: talis optat vtilei talis autem luxum. quia desiderium vtilis sequitur paupertatem: desiderium autem luxus sequitur opulentiam. & eloquium, quod est talis dispositionis, est nimis iocundũ. & hoc, quia res contrariæ iuxta se positę magis innotescunt. & hoc, quia ipsę innotescunt duobus modis, per se, & per additum: hoc est per earum comparationem ad ipsum cõtrarium. Sicq; etiam aliquo modo est sumptio rationis de ipsa re, & hoc pacto similes sunt sumptioni rationis de argumẽtationibus. Et quoddam eloquium continuatum etiam est eloquium consimile, cuius partes continuatę sunt cõsimiles: & hoc, vel in principio versuum, vel in suo vltimo. Consimilitudo autẽ in capitibus versuum, semper est per nomina: sicut est sermo dicẽtis: beatitudo illum mouit: beatitudo illum corroborauit. Cõsimilitudo vero in vltimis fit per syllabas, hoc est per literas, quæ fit casu nominis vel eadem vna dictione, per consimiles vero fine & casu contingit ꝙ intelligat illas, quarum figurę dictionum conueniunt. & fert ꝙ intelligat per eas, illas, quarum dictiones sunt à se inuicem deriuatæ: & vtræq; harum gignunt oblectamentum in eloquio. Illa vero, quæ fit vnius eiusdem dictionis, sæpe etiam fit: sicut est sermo dicẽtis: sua mẽs est recta: & suus intellectus est rectus.

De orationibus iocũdis

Postquam autem iam numeratæ sunt hæ res, hoc est, res, quæ insunt dictionibus ex parte qua sunt compositæ, expedit ꝙ dicamus, vnde sumantur orationes, iocundæ efficacis actus, sicuti tu dicis, ꝙ hæc ars operetur persuasionem iocundam & bonam. Et dicamus ꝙ initium huius rei est, ꝙ dictiones, quæ fiunt, sint bonæ intelligentiæ, iocundæ vnicuiq; hominum. Dictiones autem significant illam rem earum, quæ cùm significatione agat bonam intelligentiam & oblectamentum, illæ itaq; sunt, quæ agunt bonam persuasionem. nõ decent autem huic actui nomina, quæ sunt extraneorum idiomatum, quia sunt ignota, non bonæ intelligentiæ. Neq; etiam decẽt huic nomina tradita diuulgata: quia licet ipsa sint bonæ intelligẽtię, sunt non iucundę. sicq; ergo nõ omnis permutatio & varietas decet huic arti. Illa vero varietas, quę ei conuenit, est illa, cui inest hoc additum, hoc est bona intelligentia cum oblectamento. Hæc autem permutatio est sicut sermo dicentis, ꝙ senectus operetur bona, loco dicendi ꝙ senex operetur bona. hæc enim est permutatio: sed est latens, quia est ipsius generis, senex operatur bona ex parte senectutis. Et operatio dictionis ad hoc similis est operationi exempli & enthymematis, hoc est, ꝙ aliquãdo eorum inuenitur aliquid, quod operetur bonã intelligentiam & oblectamentum, & aliquando inuenitur aliquod eorum, quod operatur intelligentiam sine oblectamẽto. Et ideo etiam permutationes compositæ accommodatiores propter earum longinquitatẽ sunt minoris oblectamenti q̃ aliæ: quia illæ sunt longæ, hoc est, paucę intellectionis. Hoc autem, quod hinc accidit, simile est illi, quod accidit exemplo cõposito remoto. et sicut animus non cupit exemplificationem in talibus, neq; delectatur, sic ei accidit ꝙ non delectetur accommodationibus remotis compositis. Quando autem hoc ita fuerit, opportunum est, ꝙ dictiones decentes, quę fiunt in hac arte, & rationes decẽtes sint illæ, in quibus congregantur ambæ res simul, hoc est, oblectamentum & bona intelligentia. & ideo nõ secũdatur in hac arte opus, quod agitur, si eius enthymemata & exempla sint ex rebus notis nimium patentibus cuiq; hominum, quas neminem oportet perscrutari. talia enim numerarentur inter viles ostẽsiones. Et similiter non expedit etiã, quòd sit ex his, de quibus iam dictum est, quòd non intelligãtur vel difficilis sit sui intelligẽtia: sicut non expedit ꝙ sit, quando dicitur illico notum: neq; fit ex his, quæ necessario sunt: sed fit ex his, in q̃bus cogitatio parum erret: hoc est, ꝙ eius intelligentia proueniat post aliquantulam considerationem. et hoc, quia ex re, quę illico fit nota, bene fit syllogismus, sed nõ fit iocundus: sicut bene fit intelligentia ex dictionibus veris, hoc est, non accommodatis. Iam itaq; declaratum est ex hoc, ꝙ enthymemata, et exempla, quæ sunt efficacia in hac arte, sunt quę componuntur ex talibus rebus: et dictiones efficaces sunt ipsę permutatę, hoc est, accommodatę permutatione, quæ ageret oblectamentum. exempli causa, sicut est permutatio, quæ fit ex contrario: hoc est, quòd res vocetur nomine sui contrarij ad modum sui vilipensionis: sicut est appellare bellum pacem. Sicut autem oportet fugere permutationem, quę fit ex nominibus inusitatis, sic expedit fugere permutationem, quæ fit ex nominibus æquiuocis: quia nominis æquiuoci intelligẽtia est difficilis, cum hoc ꝙ illi nihil similitudinis adest. Et vniuersalius itaq; expedit loquenti de aliqua re oratorio modo, ꝙ stabiliat rem, de qua est loquuturus, ac si ad oculũ esset euidens. & hoc de attributis suarum actionum occurrentium, et occurrere aptarũ. Intentio aũt, quæ conuertitur ad stabiliendũ rem, ac si obiter ad oculũ esset, fit de tribus rebus. Quarum vna est decora permutatio. Et secunda est cõstitutio sui oppositi sub eo. Et tertia descriptio actionum occurrentium, et quę aptę sunt occurrere. Ex efficacibus vero permutationibus, quæ alias superant in hoc, est permutatio ex rebus ꝓportionalibus: hoc est, quando hic est aliqua res, cuius proportio ad aliquam rem est proportio tertiæ, vel quartæ, & sumeretur prima loco tertiæ, & sumeretur suo nomine. & hoc, sicut dixit quidã Antiquorum, quando meminit iuuenum, qui obierunt in bello, ꝙ illi defecerunt ex ciuitate: ac si quidam homo eduxisset ver ex anni temporibus, & ad hoc meminit plurium exemplorum ex sermonibus notis apud illos, quorum orationis intelligẽtia esset difficilis secundum nostrum idioma, & consuetudinem. Accommodatio autem, quæ fit huius speciei, frequenter reperitur in Arabico idiomate, et orationibus. Orationes autem, quas viri nostri idiomatis, qui student Poeticæ & Rhetoricæ, determinant accommodationi, ingrediuntur hoc genus, & ideo aiunt, ꝙ poemata sint accommodatio & assimilatio. Oratori autem expedit omni ingenio tractare ad multiplicãdum paruæ rei attributa, quãdo de illa loquitur: quoniam attributorum multitudo est magnificatio et exaltatio quędã. Et hoc, sicut est sermo dicẽtis, de pacis decentia, quòd pax sit ex signis victoriæ, & prosperitatis, & laudabilior sit q̃ bellum. quia in illa victoria & prosperitas frequentior, & citior est sine labore & angustia: bello autem fit victoria & prosperitas post complementum et onerationem angustiæ, & deperditionem animarum et opum. Vtrunq; itaq; illorum est ex signis victorię,

&

& prosperitatis: sed vnum eorum est aptius, & citius. Expedit autem, quãdo volumus constituere rem oratione coram oculis ꝙ exponamus quid agat, et quid inferat illum affectum: hoc est, ꝙ reminiscamur rerum, quę sunt actiones & signa. Ipsa autem permutatio agit ambas res simul: hoc est, ꝙ ipsa constituat rem coram oculis, & pmoueat ad id, ex quo hæc futura sit: sed non intendit commemorationem actionum. & ideo expedit, quando imaginari faceret actiones habentium extimationem & honorem, & vniuersalius actiones attributas claritati & animi gloriæ, ꝙ fiat permutatio in ipsummet genus actionis. & hoc sicut oportet in singulis locis. Quod bonum autẽ est in permutatione, quæ fit in actionibus, hoc est, quæ permutatæ denominantur, ꝙ res, quarum actiones describuntur, quando sunt inanimatæ constituantur, adeo ꝙ putetur de suis actionibus, ꝙ ipsæ sint actiones animatorum. & hoc, sicut in suis comparationibus facit Homerus. & hoc sępe fit in poematibus Arabum, hoc est, eorum cõstitutio electionis & voluntatis alijs q̃ animatis. Permutatio autem, quæ fit actionum, quæ sunt animatorum, fit modo proportionalitatis et coęquationis inanimatorum: sicut dicitur de obmissione pudoris ex parte temeritatis, cùm apud illum fit res, cuius pudendum esset, ꝙ ille sit ad modum lapidis respectu hominis, qui quidem est contrarius primi. Iã enim talis permutatio, hoc est, quæ est per coæquationem, & proportionalitatem, fit per exempla efficacia in hac arte: hoc est, ꝙ comparemus animata inanimatis secundum modum coæquationis. sicut dicit̃ ꝙ agricola respectu ciuitatis sit sicut fundamenta respectu parietis, & ꝙ homicidę respectu illius, sint sicut rami respectu vinearum, & ꝙ talis consequutus sit ex tali amaritudinem & dulcedinem mellis. & hoc, quia huius significatum est, ꝙ ille consequutus sit ab illo quẽdam habitum, cuius proportio ad habitum abhorrẽdum sit proportio amaritudinis ipsius aloes ad res amaras. Et vniuersalius expedit ꝙ permutatio, quæ fit ĩ actionibus, sit, sicut est permutatio, quã narrauimus, ꝙ oporteat fieri in ipsismet rebus: hoc est, in illis, quarum sunt illę actiones. & hoc, ꝙ homo ferat dictiones vsitatas, q̃ non sunt omni notitia notæ, neq; etiam omnimoda ignorantia ignotæ, sed mediæ inter has. quia sicut vsus similis expedit in Philosophia, quãdo ille, qui eo vtitur, intẽdit esse huius mediæ denominationis ignorantiæ & sapientiæ: sic res se habet in ipsismet dictionibus. Et aliquando occurrit iocunda persuasio secũdum permutationem, quæ fit de re secundũ modum periphrasis & excessus. Hoc autem est, quando res, ex qua fit permutatio, esset admirabilis & eximia, nisi esset manifestum mẽdacium. sicut quando dicunt de aliqua re clara sicut est Sol, & Veneris soror, vel pulchrior astro Veneris, & supior loco Solis. Hic autem modus permutationis est vituperandus in orationibus scriptis, hoc est in hystorijs. Et aliquando fallacia, quæ fit propter permutationem, quę est secundũ dictiones fallentes, delectat, hoc est qñ loquens intenderit per eas fallere audientem. Hoc autem fit duobus modis: quorum vnus est, ꝙ velit proferre orationem: in qua est mendacium, et accommodaretur illi nomen æquiuocum, quod diceretur de eo, & de re in qua non est mendacium. & sit notius de re, in qua non est mendacium, q̃ de re in qua est mendacium: & accideret audienti ꝙ erret circa hoc, & superaret manifestũ dictionis, et conduceret loquentem de hoc ad formam illius, qui non loqueretur de re, de qua loqueretur. Secunda autem spẽs est, ꝙ cõducat dictionem æquiuocam, quę dicatur de quibusdam rebus: quarum quędam sunt falsæ, & abnegatæ, & quædam veræ: nisi quia significatio earum per dictionem, est æqualiter, vel est manifestior de falsis, q̃ sit de veris. ille autem intenderet de eo significatum falsum non verum: quia iam possibile est ꝙ excusetur per id, quod est sub illa dictione de significato vero, quod non intenderet. sicut si quispiam afferret vituperium principatus sapientiæ: quia principatus sapientiũ non est principatus. quia si erraret in hoc, fallacia delectaret, & quãdo hoc capitulum est falsum, sua abnegatio delectat, & largitur persuasionem. Si autem proferret mendacium per dictionem, quæ non patitur varios modos, & quando vituperaretur abnegaret illam, eius abnegatio nõ delectaret, neq; largiretur persuasionem. hoc autem magis fit propter dictiones æquiuocas: & aliquando fit propter res probantes ipsas res. sicut est sermo dicẽtis illi, qui eum vituperaret: ego nõ sum adulter, neq; mea mater est meretrix. quia orationis manifestum est, ꝙ ille remouerit omnem turpitudinem à se: & significati comprobatio ostenderet, ꝙ ille eam confirmaret de suo aduersario, cùm suus aduersarius supposuerit eius cõtrarium. Contrarij autem vilipensio fit vel per se, aut per laudem sui contrarij. & ideo legales aduersantur definitionis compositioni ex talibus orationibus, quas illi vocant cognomina. Ex illis autem, quæ similia sunt secundum genus huic, hoc est, permutationi iocundæ, est, ꝙ cõduceret hominem ad consequẽs ex dictione corruptionis: sicut est sermo dicentis, ꝙ oporteat hominem ꝙ moriatur, antequam faciat aliquam rem culpabilem: quia secundum illam orationem esset delectabilior, q̃ sit secũdum has ipsas dictiones, cùm hæ sint vsitatę, illæ autem inusitatæ. cõueniret autem hęc species orationis, quando profertur breuiter & oppositione contradictionis. quia intelligẽtiæ largitio, quæ fit ex via oppositionis, quæ est in ea, est conuenientior: & illa quæ fit ex parte breuitatis, fit citius. Et sicut fit permutatio operationũ, sic fit nominum. & eorum sunt species permutationum, quas narrauimus: hoc est, permutatio ex opposito, & permutatio ex proportionalitate, & permutatio à simili, et permutatio etiam secundum speciem exemplorum. Omnes autem hæ, quando fiunt, sicut diximus, sunt efficaces ad hanc artem vehementi efficacia. Exemplũ itaq; permutationis ſm modum proportionalitatis de ipsis rebus, quæ non sunt animatæ, est quando vocant scutum clypeum martis, & arcum sine corda lyram sine sono. & hoc, quando hęc permutatio fit secundum modum compositionis: hoc est, ſm modum proportionalitatis. Quando vero fit simpliciter, qui est modus assimilationis tantum, non modus proportionalitatis, dicitur de scuto ꝙ sit Martis scutũ: & de arcu ꝙ sit lyra. Et aliquando aggregatur ex talibus qualis est rei forma, & eius operatio: sicut si diceretur de homine ꝙ sit similis simiæ sonanti lyram. Assimilatio autem nimis delectat, quãdo conuenit, ꝙ constituatur permutatio, vel accommodatio. Quando autem hoc non conueniret ei, hoc esset remotũ & defatigans. & ideo sæpe peccant poetæ quando cõducunt assimilationem, quæ nõ conuenit ꝙ imponatur rei ſm modum permutationis: sicut est sermo dicentis, ꝙ cuiusdam viri crura sint crispa, sicut apium. Omnes autem species harum permutationem sunt exempla. & exempla, quæ proprie dicũtur sunt permutationes rei in simile, quas homo faceret de his, quę sibi acciderent bonorum vel malorum: hoc est, sicut exempla, quę continentur in libro Chelile, & Dhamane. & sicut sunt res particulares occurrentes, de quibus sermo occurrens permutatur in plures res secundum locum assimilationis: sicut est quando dicũt, facias me reminisci rationis, cuius oblitus fueram. Vnde vero sumantur cõuenientes permutationes, & qua ex causa sint conuenientes, iam declaratum est ex hoc sermone. Hęc autem, quę dicta sunt, ipsa sunt loca eloquentiæ,

De oratione corã oculis.

quentiæ, & conditiones eloquentiæ. Et orationes etiã exponentes, quæ efficaces sunt in hac arte, & propter compositionẽ inusitatam in orationibus, sunt permutationes, hoc est, secundum compositionem, non secũdum dictiones simplices. Hoc autem, sicut puto, est sicut prioritas & posterioritas, et minutio & crementũ. Et ex permutationibus etiam est orationũ vltimatio, & extremus excessus, qui significant ex loquentis dispositione partem cordis, & morum grauitatẽ, & summam iram. sicut est sermo dicentis: & si mihi traderetur aurum, sicut est arena, quæ in littore maris existit, ego non agerem ita. & sicut quidam dixerunt: nec Veneris astrum, quod auro simile est, non æquaretur pulchritudini huius puellæ. & hæc species locutionis plurimũ fit in sermonibus Arabum, & suis poematibus.

De diuersita te orationũ, et quę conueniant.

Orationes autem non scriptæ sunt maxime propriæ huic generi permutationis. Quod vero fiant in orationibus scriptis, quæ sunt historiæ, esset vituperandum. quia non quæcunq; harum rerum conuenit orationibus non scriptis, conuenit scriptis, neq; quæ conuenit orationibus deliberatiuis, cõuenit orationibus iudicialibus. & ideo oportet q sciatur hoc. & dicamus q basis illius, qui loqueretur locutione oratoria nõ scripta, siquidẽ esset in operatione, fit quando beneficat assumptionem ostensionis & constitutionis. si autem esset respondens, q non indigeat silẽtio & persuasione. Orationes vero scriptę expedit q sint fortioris verificationis & iustificationis, q̃ orationes non scriptæ, cùm scriptæ sint perpetuo permansurę: illæ autem finiunt finiẽte locutione de illis. Contentio autem & iudicium magis indigẽt nutu faciei, & illis ipse est proprior: hoc est, affectus & morales faciei nutus sunt duarum specierũ, quarum vna cogit audientem ad aliquem affectum: et altera ad quẽdam morem. Illi autem, qui vtuntur hac specie persuasionis, exquirunt libros, q̃bus constituuntur species nutuum faciei: plusq̃ perquirant libros, quibus constituuntur species rerum & dictionum. hoc autem inest ambabus speciebus simul: hoc est, poetis & oratoribus. Orationes autem, quæ audiuntur, obliuiscitur earum, neq; confirmantur, neq; intẽditur ex eis tanta translatio, quanta intenditur ex orationibus scriptis. & ideo nõ sequitur ex illarum verificatione illud, quod sequitur ex verificatione orationũ scriptarum. Et propter varietatem harum specierum sunt plures optimi constitutores librorum. quando autem intendunt persuasionẽ sermone, non sunt boni eloquentes. Et quidam etiam oratores sunt, qui bene persuadent absq; experientia nutuum faciei, et gestationum manibus, & cæteris suis membris. cuius causa est, quia illi non vtuntur orationibus cõtentiosis: quia orationes, quibus vtuntur in contentionibus, sunt vehementis verisimilitudinis propter nutus faciei. & ideo quando intelliguntur, apparet sermo loquentium iniquus. & hoc, quia sępe locutio illorum fit obmissis coniunctionibus, & nugatoria. Hoc autem non conuenit in scriptis, sed est possibile in nutibus: imo circa faciei nutus. Faciei autem nutus, quando secum permiscetur dictionalis permutatio, fit vehementis fallaciæ ad cogitationem & persuasionem. & hoc, quia faciei nutus ĩ oratione coniuncta constituitur, sicut rectificans & dirigens. Ille autem, qui vtitur faciei nutibus, est ille, qui valet excedere in permutatione, & ad persuasionem vsq; ad summum extremum: ad quod suæ naturæ est excedere, quoniam faciei nutus facit inclinationem, & diuersionem. Ille vero, qui non vtitur faciei nutu, est, ac si ipse conduceret ad persuasionem coacte. Et similiter locutio, quæ fit obmissis coniunctionibus, non euadit à faciei nutibus, & q illæ dictiones non dicantur vno accentu vnaq; dispositione: sicut est sermo dicentis: inueni ipsum: accepi ipsum: conduxi ipsum. Ex proprietatibus autem locutionis disiuncti est, q quando suæ dictiones fuerint æqualis prolationis: hoc est, ęqualis tẽporis, putatur vna oratio q sit plures, quia coniunctiones constituunt pluralitatem vnam: & quando obmittuntur, redditur vna plures. Hoc autem expedit, quando intenditur magnificatio & multiplicatio: sicut est sermo dicentis: discessi: loquutus sum: supplicaui: loco dicendi discessi, & loquutus sum, & supplicaui: q̃a quãdo obmittitur coniunctio huius, putatur quòd illud sit magnum opus. hoc autẽ fit per dictiones affinis significati, & repetitione vnius eiusdem nominis cõcinne. & hoc, quia qoando repetitur hæc eadem dictio, putatur multitudo secundum rem. & huiusmodi est vsus nominum synonymorum: quia contingit q vtamur eis obmissis cõiunctionibus. Orationes autem deliberatiuæ oportet q fiant similes corpori, quod describunt accidentia formę ante formam: hoc est, q homo colligat intentionem, de qua loquuturus est vniuersali modo: & ad hoc nimium conuertuntur librorũ auctores, & oratores. Huius autem causa est: quia ad largitionem intelligentiæ oportet, q sit maior consideratio in orationibus concionum & rerum publicarum, q̃ sit in orationibus priuatorum, quia expedit q largitio intelligentię ibi sit secundum vehementissimam intelligentiam, adeo q omnes æqualis sint intelligentiæ. Persuasio vero plebis fit vilibus persuasiuis, ecõuerso dispositionis persuasionis præcipuorum egregiorum. Orationum vero contentiosarum persuasio oportet, q sit vehemẽtioris verificationis & iustificatiõis: et eo magis, si orationes fiant apud vnum iudicẽ. quia persuasionis opus esset facilius, quia illum nõ oporteret q se oneraret tot accommodationibus et permutationibus, quot se oneraret in sermone, qui fieret coram communitate & republica. Quando autem persuasio esset sine rebus extrinsecis, vicinum esset, q veritas dignosceretur in ipsa magis q̃ in alia: & q res, de qua loquitur in ea, sit vsitata non extranea, hoc est nota nõ negata. Pręterea, quia quando in orationibus contẽtiosis fiunt res extraneæ, accusator remoueretur à sua intentione. & ideo expedit q orationes contendẽtium sint propiores veritati q̃ errori. Fit autem opus oratoris efficax s̃m permutationem dictionum, vbi faciei nutus & significatorum insinuatio magis expedit q̃ alibi. Hoc autem fit in orationibus concionum & magnæ reipublicæ: quia in talibus orationibus non requiritur verificatio, sicut requiritur circa priuatum iudicium. Orationum vero ciuilium, hoc est scriptarum, quędam sunt historicę, quędam sunt, quæ scribuntur circa contentiones, quæ fiũt coram iudicibus, & illæ sunt, quæ apud nos vocantur statuta, & libri canonũ. Historijs vero propria est bona lectio: hoc est, ipsas legere sit facile bonum. Illas vero, quę fiunt circa lites, oportet, q sint sine permutatione & remota varietate, quæ constituerent ipsam locutionem profundæ intelligentiæ vel perturbatę, nisi cõtineant rem extimabilem alicuius moris, vel pacti, vel connexionis legis, quia tunc expediret q ornaretur locutio, & eleuetur, & fucetur: sicut sunt libri canonum, qui apud nos dicuntur libri emptionis. Scriptæ vero circa lites, expedit q sint verificatæ, remotæ ab his, q ipsas constituerent abominabiles, vel viles. quia libri canonum sunt nobiliores q̃ historiæ: ac ipsę sunt decoræ extimandę. si autem in eis essent plura latentia, non essent verificatiuæ. & ideo oportet q non fiant breues omnimoda breuitate, quia essent ignotæ: & q sint mediæ, quia medium semper decẽs proportionale. Ac expedit etiam, q nõ sint vacuæ ab vsu versus, neq; à permutatione, sed vtantur ex his eo, quod propinquum sit famositati & verificationi magis q̃ extraneitati & ignorantiæ;

ignorantiæ: & persuasiuæ, quę in illis sunt, componuntur ex rebus honestis laudabilibus, quæ prędictæ sunt De dictionibus vero oratorijs, & rebus iam diximus, quod satis est, quæ est res vniuersalis cunctis partibus orationũ. reliq̃ vero sunt ptes orationis, suusq́ ordo.

Caput Septimum. De partibus orationum, & suo ordine, & primo de Exordio.

PArtes autem orationum rhetoricarum necessariæ sunt duæ: quarum vna est ipsa intentio seu argumentum, quod est res, quæ intenditur per locutionẽ. quia necesse est ꝙ cognoscatur res, de qua est oratio, & sciatur res, versus quam vertitur confirmatio vel inhibitio. Altera autem est ipsa verificatio: & est oratio confirmans vel inhibens. Pars vero, quæ vocatur narratio, quę occurrit in orationibus, est propria sermoni contentioso. In sermone vero inhibitiuo et cõsultiuo nõ fit narratio. quoniam narratio fit in illo, quo refellit̃ aduersarius, non in sermone extrinseco: hoc est, qui vertitur circa audiẽtes. Opportunitas vero partis illius, quæ vocatur exordium, & partis quæ vocatur conclusio, est magna in parte consultiua. quia illa stabilitur loco comparationis rei de qua habetur sermo, & circa quem primo intenditur, & vltimo profertur: & per illum prouenit intentum, de quo fit sermo optimo prouentu. Est aũt indigẽtia huius rei in hoc genere sermonis ad cõparandũ inter rationes confirmãtes & cõfutãtes ipsum, ac etiã, vt non perdatur res per multitudinem repetitionis orationis, eiusq́ connexionis. Aliquando autem homo indiget exordio in sermone contentioso, quando esset connexus, timens ne in ipso argueretur intentio. quãdo vero sermo fieret breuis, nõ indigeretur illo. & similiter non indigeretur illo in consultiuis paucis, vel parum illius sufficeret in illis. Quando autem res harum partium fuerit, sicut narrauimus, partes itaq́ necessarię sunt duæ: intentio intenta seu argumentum: & verificatio, & quicquid est, quo confutatur aduersarius est ex verificatione. Et cõclusio etiã sæpius fit in orationibus: quia ipsa est pars ipsius verificationis qua fit commemoratio rei, de qua est sermo vniuersaliter, & ad rem de qua dicitur: nõ vt per illam confirmetur vel dicatur oratio, sed secundum modum commemorationis illius, quod præmissum, & dictum est. Qñ autẽ imaginati fuerimus, vł partes orationis rhetoricæ essent quinq́. quæ sunt narratio, sequẽs narrationem: quæ est ipsa conclusio, cuius reminiscitur in verificatione & argumento. & est narratio præcedens narrationem, quæ est descriptio intentionis pręcedens intentionem, et descriptio verificationis pręcedens verificationem. & est oratio cõfirmatiua, vel inhibitiua. Sed expedit, ꝙ his quinq́ rebus quando differunt imponantur nomina, sicut faciunt artifices: hoc est, ꝙ prima pars vocetur exordium, & secunda argumentum; & tertia narratio, et quarta verificatio seu probatio, et quinta conclusio. Exordium autem est initium sermonis, & est ex quo orditur sermo: cuius proportio ad ipsum sermonem est proportio initiorũ rei ad ipsam rem, sicut sunt incunabula psalmorum ad ipsos psalmos, & quæ his similia sunt, quia exordia sunt initia rerũ, quæ eis succedunt, & directione ad ea, quæ post ipsa successiue veniunt. Et incunabula psalmorum similia sunt exordio sermonis inhibitiui: quia sicut tubis psallẽtes, quando volunt psalmum ornare, primo sonant quodã iocundo psalmo, deinde in vltimo recolligunt & concludunt ipsum psalmum, sic expedit ꝙ faciat sermotiocinans constitutiuo & inhibitiuo sermone: hoc est, ꝙ quando velit fucare suam orationem, declaret de quo sit loquuturus: deinde successiue procedat per reliqua sua verba, & colligat & coniungat. & sic inuenimus ꝙ faciunt omnes oratores simul. Demõstratio autem inessendi hanc rem ipsi exordio: hoc est, ꝙ ipsum sumat intentionem seu argumentum de quo est oratio, & magnificat illum, ad quem est sermo. Et quæ eorum, quæ famosa sunt, sint fucantia sermonem. & hoc, quia qñ orator hoc faceret, non esset ei possibile declinare dextrorsum & sinistrorsum ab intento, cuius meminisset, & proueniret eius sermo totus æqualis. Et similiter aliquando vtitur exordio ipse sermo deliberatiuus ex laude vel vituperio. Et similiter exordia, quę sunt consultiuarum, sunt etiam pars ipsarum consultiuarum: sicut quando homo vellet intueri hominum honores, inciperet, & dicere, ꝙ expediens sit honorare bonos. quando autem vellet speculari vituperationem vilium hominum, inciperet promulgans, et dicens, ꝙ non expediat laudari homines, qui penitus non sunt efficaces. quia non educitur ab eis aliqua res bona, quare de eis appareat aliquod bonũ, et aliqua virtus. Et similiter in cõtentiosis fiunt exordia illius speciei sermonis, quę inclinare faceret aurem audientium, nõ aduersarij. Indiget autem homo exordijs, quãdo sermo est multus. vel quia res de qua est sermo sit miranda: vel quia sit difficilis: vel propter cautelã à peccato aliquo, quod in illa esset. sicut est sermo, qui fit ad gratificationem indultus. & hoc, sicut esset sermo dicentis in initio orationis indultus nũc relinquitur, quod fuerat, & omnia fiunt cassa. Et vniuersalius sermonum exordia vel fiunt in constitutiua, & fiunt itaq́ ex laude & vituperio: vel in consultiua, & ex obmissione & non obmissione: vel in cõtentiosa, & fit itaq́ ex accusatione, ad quam audiens porrigeret aures. Expedit autem, ꝙ exordia sermonũ sint insolita vel solita. vbi intenditur, vt puto, ꝙ illud, de quo orditur oratio, fit exemplum notæ conuenientię rei, de qua est sermo: vel exemplum famosum, sicut orduntur orationes, quibus datur consilium sumendo secundum comparationem sumptionem rei confidenter & solerter decenti consideratione. Et exordia expedit etiam, ꝙ fiant in sermone contentioso, quia in eis reperitur opus, quod agerent exordia historiarũ, & poematum. Nam exordium vniuersaliter est quędam innuitio sermonis intenti, qua intenditur ꝙ audientes præcognoscant de quo loquuturus est sermocinans, & ꝙ nõ suspẽdatur cogitatio tẽpore locutionis in cognoscendo rem de qua loquatur: sicut accidit ei locutione confusa indeterminata, quæ fertur. & ideo sermo, qui est talis denominationis, hoc est, cui non est initium, non significat illud, sicut sermo qui succedit suis initijs, habens innuitionem constructam de eo. Nec agũt hoc solum oratores, sed etiam ipsi poetæ, & qui vtũtur laudatione, & qui sunt aliarum specierum poetarum.

Opus autem proprium exordiorum, quod eis inest necessario, & est eorum finis & perfectio, est ꝙ innuat rem, de qua est loquẽdum, quæcunq́ fuerit, adeo ꝙ sit audientibus quędam notitia de illa re. Quando autem res ita fuerit, id, de quo est paucus sermo, non indiget exordio. Aliquando autem præponuntur sermoni de aliqua re quidam modi ingeniorum, quos diximus in præmissis, qui sunt proprij nõ vniuersales. Illorum autem modi ingeniorum, quidam sunt qui sumuntur ex ipso loquente, & quidam ex audiente, & quidam ex re de qua fit sermo, & quidam ex aduersario. Illi quidem, qui fiunt ex loquente et eius aduersario, in accusatione quidem est laus & magnificatio sui ipsius, & depressio sui aduersarij. Loquens autem & respondens in exordios sermonis talis dispositionis non sunt vnum. nam respondenti expedit ꝙ incipiat respondere per abnegationem accusatori. accusatori vero expedit ꝙ incipiat in initio locutionis ab accusatione: quia iam accusator impedivit respondentem ab innuitione in initio sui ser-

monis

monis de ipsa intentione: & ideo non indiget exordio locutionis. Et vniuersalius expediens respondenti est, q festinet auferre à se accusationem, & remoueat omnia impedientia, & non negligat hoc, & illas res, quæ sunt astutię, et directiones suorum iudicum postponãtur vsq; ad vltimum suorum verborum. Accusatoris vero quærela expedit, q fiat in sermonis initio: hoc est vsus exordij, vt audientes magis reminiscantur ipsius rei. Ingenia vero, ex quibus debet incipere ex his, quę sunt versus audiẽtem, sunt inductio miserationis eius, & sui amicitiæ, & iræ in suum aduersarium: & hoc cõstituat ei, q sit inter eos affinitas, vel q inter eos sit dependentia alicuius habitudinis, vel econtra. Et hoc, qa non confert vbiq; constitutio affinitatis, et communitatis genealogiæ: immo aliquando hinc fieret derisio & delusio, sicut si hoc argumẽtaretur, quãdo esset ignotum, quod argumẽtaretur. Id autem, quod largiretur directionem audientium, est illorum societas, & suus luxus. Et hoc, quia societas & luxus sunt ex his, de quibus recipitur vtilitas apud omnem nobilem virum & diuinum principem. Expedit autem illi, qui vellet constituere, q sit bonus & laudandus, q intendat coram illis, inter quos & ipsum est affinitas, vel consanguinitas. Et similiter corã hominibus, apud quos ipse esset acceptus, vel visu iocundus. Si autem ipse non sit apud illos vllus horum, expedit ne se impediat in rebus, quę exterius sunt. Et si sit respondens, constituat, q res, de qua ille conquestus esset de illo, sit vtilis non noxia. Si autem sit accusans, declaret q sit noxia & abominanda excessiue. Omnes autem hæ res sunt extra rem, de qua sit sermo, quę omnes vertũt versus audientes: hoc est extrinsecæ astutię, et exordia. & ideo quando oportet loquẽtem vti exordio ad sermonẽ, expedit q exordium sit secũdum mensuram sermonis: quoniam exordium debet esse sermonis, sicut caput est corporis. Oratorum vero constitutio consanguinitatis est communis cunctis partibus oratorũ sermonis. Hoc autem fit, quandocunq; audientes noscunt ipsam consanguinitatem, & non dubitant ea. Ea autem, ex quibus expedit q sit opus ad vilipensionem, est, q vtatur exordio per res difficiles ipsis animis auditu abhorrẽdas: & eo magis, quando audiẽtes experirentur, vel meminissent illius, quod huiusmodi esset, sicut est sermo dicentis: En referam vobis quandam historiam, qualem nunquam audiuistis ita extraneam, vel excessiuam vltra modũ. Et huius speciei, cuius meminit, fiunt plura initia poematum Arabum, suarumq; orationum. Illæ vero harum rerum, quæ fiunt versus audientes sunt notæ, & illæ quæ fiunt versus rem ipsam, est manifestum patens ex his rebus. Illi autem, qui frequẽtant exordia & astutias versus audientem agerent hoc, quando ad eos verteretur sermo, & minueretur persuasio, aut propter eorum ignorantiam, vel propter eorum defectum virtutis, vel propter ambas res simul. & ideo mali, de quibus extimatur malitia, agunt hoc: quia semper sua directio & series rerum, de quibus loquuntur, deuiant à recto. Et hinc est q serui non loquantur de aliqua re, quã interrogantur: sed loquuntur de rebus, quæ sunt extra rem, quam interrogantur. Vnde vero contingat animorum audientium attractio, & eorũ societas, vel fiat astutia ad suorum animorum attractionem, & suæ societatis acquisitionem de his & alijs affectibus conferentibus audiẽtibus, & quo modo fiat huius operis bonum, iam declaratum est hoc in secundo libro huius libri. Oportet autem hominẽ in rebus, quibus aliquis laudatur, procurare vt audiens comprehendat rem illam, quam intendit constituere, & obiter ipsam facere suæ cogitationi, et cum hoc, expedit q laudet hominẽ, vel in sua præsentia, hoc est in sua ciuitate, vel coram suo genere, vel coram his, qui ei sunt connexi: quia illi magis festinarent ad suscipiendum suam laudem. quia sicut Socrates ait, non est difficile Athenienses laudare coram Atheniensibus: sed difficile esset eos laudare coram Lucanis, hoc est suis inimicis.

De exordijs consultiuis.

Sermo autem consultiuus similis est sermoni contẽtioso: quoniam vt plurimum homo non indiget in eo sermonis exordijs, et vsu exordiorum: quoniam audiẽtes nouerant iam rem, de qua est sermo, nisi indigeret sermonis exordio propter se ipsum, vel propter considerantes ipsum sermonem, quando noscerent rem, de qua sit sermo: nisi per suam imaginationem vellet, q res inde proueniens non sit ei propria: neq; minor vniuersalior & præstantior, vel q sit huius contrarium, hoc est, vilis & parua. Id aũt, quo necessario indigetur in lite, est oratio cõstitutionis accusationis, et inductio ratiocinationis ad illam, ac eius paruificatio et magnificatio. Expedit autem, q speculemur res, quæ in orationibus rhetoricis ponuntur ad modum ornamẽti & fuci, et hoc sicut fit in rebus fictis, de quibus putatur q sint cuiusdam dispositionis, cùm non sint ita secũdum veritatem. Hoc autem fit in laude: & fit similiter in defensione ab accusatione, ad accusationem autem aduenit persuasio, quãdo homo constitueret de illis, de quibus conqueritur malam opinionem vel malum regimen. Ille autem, in quem est accusatio, oportet q constituat q non sit differentia, siue induxeris illam accusationem, siue non conduxeris illam. & hic est vnus locorum, quibus respondere habet ille, in quem est accusatio. Et quãdo non concederent q res fuerit vtriusq; aduersarij simul, tũc esset lis inter eos: vel q res nõ fuerit, vel q ipsa fuerit, sed non noxia neq; iniqua: vel q opus non fuerit secundum hanc dispositionem, quam dixerat accusans: vel q non fuerit illius mẽsurę, quam prædixerat: vel q non sit vehemens, vel q non sit turpe, aut q eius non sit culpa. Circa hæc itaq;, & consimilia fit lis, & contentio inter litigantes & contendentes. & ex his locis fit defensio. Primo q concedat q nocuerit: sed non intenderit illud, neq; vacaret ad illud, sed intenderat pulchrum, vel vtile, non aliud. Alter vero locus est, q concedat, q nocuerit: sed vt non mente stabili, & electione, et sponte. Alius autem locus est, q inueniat, q accusans iã ante meminerit turpitudinis accusationis hominis non extimandi, vel q ille esset notorius in accusatione, et reminiscẽtia turpitudinis. Et vniuersalior hic locus est, q respondens declaret q non sit confidendum in accusatore, & quòd illius sermo de eo non sit verus. Alius autem locus est, qui sumitur ex ratiocinatione varietatis interioris ab exteriori propter aliquam virtutem, quam conduceret per actum exteriorem, qui fit q ratiocinetur, q in illo actu non conueniret interius cũ exteriori: & q ipse vacabat alicui virtuti, quam hoc cõduceret, sicut q mendacio iuratus esset, & ratiocinaretur q in hoc suum exterius non conueniebat suo interiori: & q per hoc ipse vacabat superiori intentioni. Quintus autem locus est, q ratiocinetur q illius operis sit aliquod intentum vel iudicium, vel aliquid aliud q̃ putauerit accusator, et hoc, quando describeret, quo pacto contigerit ille actus. Alius autem locus est, q pudeat eum rei, quam dixerat accusator, qui fit q parum laudet, & multum vituperet, quoniam accusatio, quando continget, nõ est vacua ab angustijs, uel referat multas uirtutes de illo, postea uero ipsum vituperet ex parte suorum vitiorum. Et sic agũt uiri superantes, & malarum cogitationum & uersuti: nam illi intenderent nocere bonis uiris, quando eos denominant secundum ambas res simul: hoc est, secundũ bonum & secundum malum: quia possibile est q malum contingat ex bonis viris. Si aũt solo malo eis denominarent;

Quę ponant in orationibus admodũ ornamẽti, & fuci.

minarent: hoc nō putaretur de illis. Locus autem sumptus ex eo ꝙ homo vacet operi, est communis illi quē pudet, & illi qui defenditur simul. quia cōtingit ꝙ vna res fiat varias propter causas: & ille quem pudet, poneret suam mentem ad malum, ille autem, qui defenditur, stabilit suam mentem ad bonum.

De Narratione.

Narratio vero est partis inhibitionis. Et expediens est, cùm narratio sit verificatio quædam, ad quam homines conuerterentur propter velocem sui casum, ante verificationem perfectam, ꝙ non ducatur secundum ordinem & compositionem, quæ fit in orationibus verificatiuis, sed duceretur simplex sine ordine. Expedit autem ꝙ declaremus esse operum, ex quibus fiūt significationes rerum, de quibus intenditur constitutio. Horū autem operum, quædam sunt, quę constituant per res extrinsecas: & quædam sunt via artificiali: & quædam sunt, quæ oratione constituant. Quia autem constitutiones differunt, quædam earum sunt implicitæ, procedentes per implicitatem rei secundum plures gradus, qui insunt laudato, vel ꝙ res quæ ei insit, sit quidam illorū, vel ꝙ quæ ei insit sit quidam numerus illorū, vel ꝙ quæ ei insit sit omnis res illorum: ideo decet ꝙ narratio harum rerum non fiat secundum ordinem: quoniā constitutio, quę fit secundum ordinem, est difficilis cōseruationis memoratu: sed expedit ꝙ harum narratio fiat absq; vniuersali ordine. Quando vero fit ex quoddam attributo, fit separata secundum vnum gradum: sicut ꝙ sit fortis, vel sapiens, vel expertus scriba. constitutio itaq; talium est simplex. Prima vero erat implicita et nō simplex, ac si diceretur ꝙ narratio laudis simplex non differt in constitutione secundum priuationē compositionis & ordinis: sed differt per hanc in constitutione compositæ, cùm narrationis moris sit ꝙ proueniat simplex non composita: hoc est, ꝙ sit significatio simplex breuis non composita neq; ordinata: siue constitio sit ex his, quæ indigent compositione & ordine, siue non indigeat. Nec conuenit tradere rationem de rebus notis. Et ideo in laude plurium hominum non indigetur narratione: & illi sunt viri, quorum excellētia est communiter nota. Id autem, quod ignotum esset apud audiētes, esset suarum dignitatum distinctio. quoniam narratio confirmaret de eis rem certam: in talibus autē nō oportet impediri per actionem narrationis vniuersalis ante constitutionem distinctiuam. vt si quidā vir vellet laudare Abubechir & Socratem, non indigeret ad eos laudandum, declarare ꝙ ipsi sint excellentes, antequam incipiat constituere suas dignitates distincte: nisi iudex & audiēs esset ignari ipsius laudati, hoc est, extraneis: qa talibus indigeretur vsu narrationis. Quoniam autem laus est quædam res constructa ex dignitatis excessu, expedit ꝙ laus fiat de rebus exterioribus, quæ non sunt arbitrariæ secūdum modum verificationis, quæ accidit per operationes: quia laus fit per operationes: vsus autem rerum, quæ exterius sunt, fiunt secundum modum remotum ad laudem prouenientem per operationes. sicut esset sermo dicentis post constitutionem dignitatum quòd iure sit talis: quia expedit quòd ex bonis proueniant bona: & quòd qui tali educatione sit educatus, ille sit talis dispositionis. Aliquando autem aliquis homo laudatur, & si nulla eius operatio referatur. & hoc, quando iam intellectus esset casus verificationis, ꝙ ille esset felix, vel hilaris, vel studiosus. Hæc autem laus per operationes fit, vt per illas sumatur indicium ad dignitatem. et dignitatis laus est, vt per eam sumatur idicium ad felicitatē, et gaudium: quia proportio operationum ad dignitatē est proportio dignitatis ad felicitatem. aliquando autem sunt quędam loca communia laudi & consilio simul: & conuertuntur ad alteram duarum specierum pauca varietate, quæ fit in eis. & hoc; quia id, quod expedit hominem facere, est id quo est laudādus, quando illud operatur: & qui nouerit quod est dignum fieri, nouerit quod sit id, quod dignum sit, vt eo laudetur. Quādo autem hoc ita fuerit, ille haberet vim ad ambas operatiōes simul, hoc est ad laudem & consilium. Et hoc, quia res, quando conducitur secundum modum consiliĳ & sollicitationis, quando pauca mutatione variatur & commutatur redditur laus. exempli causa, quādo quispiam diceret ꝙ non expediat ꝙ laudetur: quia res nobiles excellētes sint illæ, ad quas homo peruenit per felix sidus & eufortunium. sed ꝙ res excellentes sint, quæ proueniunt diligentia & solertia & bono iudicio, quia quando dicitur sic, fit oratio consultiua. Quando autem permutatur, & dicitur ꝙ talis peruenisset ad res excellentes sua diligentia & eius solertia, non sua fortuna, esset laus. & res, qua fit consiliū ī his rebus, est qua fit laus. & aliquādo oratio est composita ex laude & consilio. Et hoc, quādo orator permutatur ab vna illarum duarum in alterutram, vt si diceretur, Tu peruenisti ad res excellentes tua solertia & sollicitudine: nō es tibi auxiliatus his quę eufortunio & felici sidere fiunt.

De quantitate narrationis.

Et expedit, ꝙ narratio sit facilis non longa, sed sit modo quo illico concipiatur secundum significatum, quo intenditur ꝙ concipiatur: & hoc vel fallacia orationis, vel submisse aut mediocriter: sicut conuenit singulis locis. & similiter expedit ꝙ exordium sermonis non constituatur longum, nec in eo referantur verificationes. quia si ita fieret, sermo non esset ornatus. & similiter oportet etiam, ꝙ non sit breue: sed sit æquali modo directum. & hoc, quando in eo refereretur res, ad cuius innuitionem illud fuerat constitutum ex damno vel iniquitate, vel aliĳs, ex quibus fit oratio. Præterea orator aduertat ꝙ sermo sit secundum modum illarum rerū, de quibus est sermo, & secundum suam mensuram non differens ab illis, neq; maior neq; minor eis. Et ex conferētibus homini in narratione sunt orationes, quæ significant suam dignitatem: vt suus sermo magis largiatur persuasionem, & ꝙ ex his vtatur ea, cuius casus sit iocūdior iudicibus. Respōdens vero expedit, ꝙ minuat narrationem, quando lis esset ꝙ res, quam argumentatur præponens, non contigerit vel non fuisset noxia, vel non fuisset in ea iniquitas, quando non esset secundum dispositionem cuius meminerat. & hoc, quia non conuenit respondenti, ꝙ contēdat cum suo aduersario circa id, quod in ipsum argumentatus esset: nisi sit in illo ei vtilitas quædā. & hoc, sicut ꝙ concederet ꝙ ipse egerit illud, sed ꝙ opus non sit iniquum. veruntamen expedit respondenti ꝙ neget opera, quæ quando non essent acta, nō annecteretur ei pęna, vel esset causa, vel expediret ad indultum. Et expedit, ꝙ narratio sit consueta: hoc est vsitata nota, non negata. & hoc fit, quando proponens permisceret secum orationes, quæ promouerent hominem ad bonum morem, & sollicitant ipsum ad bonum opus, quæ sunt orationes morales. Fiunt autem orationes morales ex rebus voluntariĳs practicis, non ex rebus theoricis: quia mores sunt principia operum, quę sunt versus finem aliquem non principia opinionum: & ideo non vtimur orationibus moralibus ī rebus mathematicis, neq; his huiusmodi quibus vtunt Socratici. Orationes aūt morales sunt, ꝗ cōponūtur ex annexis moribus, hoc est, quę quādo sunt, reperiuntur illi mores. & ideo aliquando contendens vtitur talibus ad significandum morem sui aduersariĳ: vt si diceret ꝙ ille sit præceps & instabilis: cuius signū est, quia ipse loquitur ambulās: quia hoc significat motus velocitatem, & parum mentis maturitatem, quod est contrarium orationis dicentis: talis certe loquitur considerate & arbitrio: quia semper prælegit præstan-

tius, vel apud virum prudentem, aut apud virum bonum. & hoc, quia prudens eligit vtile, & bonus eligit honestum. Quando autem nõ occurrit verificatio rei, expedit inducere causam inferentẽ illam rem. vt quando dicitᷣ, talis est sicut talis, quæ diligebat suos fratres plusq̃ amabat eius virum suosq; filios: quia posset acquirere tales, quales sunt hi, si deficerent: sed fratres nõ acquirũtur, si deficiant. Expedit autem si sermocinans vtatur nutibus faciei, & inducat ad verificationem ea quę deforis sunt, ꝙ constituatur, et dicatur ei, ꝙ hoc sit opus eius, cui non conueniat sermo: & opus illius, qui est magis bestia, q̃ sint bestiæ naturaliter. Et expedit, ꝙ narrãs permisceat suis narrationibus aliquas orationes affectuum, quę essent consequentes & conuenientes: & illæ sunt, quæ componuntur ex rebus, quæ eis insunt, vel sibi annexis: quia hæ res sunt apud eos notę vsitatę, hoc est, ꝙ hæ res sint, quę inferãt amicitiam et cõmiserationem illi cui insunt, sicut si diceretur, ꝙ hic sit ipsemet intellectus, & res addita ipsi intellectui. & sicut diceretur de aliquo, ꝙ in quocunq; imponit eius manus, fit excellens, hoc est, pro vt puto ex aptitudine rerum ad ipsam, & eam esse promptam ad illas. & hoc sæpe reperitur ĩ poematibus Homeri, hoc est, tales orationes afficientes, quæ inferunt rei extraneitatẽ & eius admirationem: quod frequẽter inuenitur poematibus Arabum, & suis orationibus. Et aliquando est aliqua operationum, quę infert affectum. & illę sunt operationes, quę proueniunt ex aliquibus hominibus, qui sunt secundum dispositiones inferentes inclinationẽ ad eas, sicut agunt qui amouent lachrimas, in eorũ oculis suis manibus: quia homines commiserãtur illorum, qui apparent talis dispositionis, & inclinãtur ad illos. Et ideo contendens, quando est huius dispositionis, fallit iudicem. Et iam contendens significaret receptionem vtilitatis per hunc affectum, quia hæc dispositio adiuuat eum cum delicto quod ille confitetur, tanto magis, q̃ñ illud negaret. Sæpe autem sermocinans indiget onere vsus narrationis illius, quod futurum est, & aliquando non indiget hoc. Sermo vero consultiuus non continet aliquam narrationem omnino: quia non conuenit narratio illi, quod futurum est: sed narratio est illius, quod iam fuit vel est pręsens: sed reminiscuntur rerum pręteritarum in consilio secundum modum demonstrationis: hoc est, ꝙ per eas declaremus esse rerum futurarũ. & ideo quanto magis consulens cognoscit res præteritas occurrẽtes, tanto dignior est ad bonum consilium illius, quod posterius erit. Dispositio vero laudis & vituperij est ecõuerso huius: hoc est, ꝙ in eis reminiscitur rerum pręteritarum & pręsentium secundum modum narrationis. in consilio autem non est narratio, nisi orator ex consilio transfereretur in laudem. quãdo autem res, quam enunciat fuerit ex his, quæ non verificantur suo casu, ei expedit ꝙ inducat causam rei, cuius casum enunciat: deinde postea loqueretur de consequentibus illũ casum. Verificationes vero expedit ꝙ sint orationes constitutiuæ: quia constitutio est res propria verificationibus secundum omnes species sermonis oratorij. Res autem, quibus fit contentio in lite, quarũ oporteat inducere verificationem, sunt quorundam modorum. Quorum vnus est, ꝙ loquatur nõ præsentialiter. et hoc est, quando non comparet aduersarius eo existẽte: hoc est, ꝙ ei oppugnet. & ideo quod expedit accusatori est, ꝙ inducat ad esse illius rei demonstrationem, hoc est exemplum. Secundus autem modus est, ꝙ res sit noxia vel innocens. & hoc quando aduersarius confiteretur, ꝙ illa iam fuerit, sed abnegaret illam esse noxiam. Tertius est, quòd illa sit iusta vel iniusta. & hoc, quando confiteretur ꝙ sit, & ꝙ noceat, & abneget ipsam esse iniquitatis. Quartus autem est, ꝙ contendens confiteatur ꝙ illa sit noxia & iniusta, sed argumentetur, ꝙ contendens fuisset ei causa quatenus præcesserit sua iniquitas. sicut qui confiteretur ꝙ ipse iratus esset in aliquem virum, sed responderet ꝙ ipse hoc egisset propter iram præcedentem ab illo in eum, ipse autem hoc fecit, vt vindicaretur ab illo. hoc autem quasi redit ad ratiocinationem ipsius iustitiæ. Quando autem contendens confiteretur ꝙ illatum sit ei damnum, sed ꝙ eius aduersarius fuisset causa illius, manifestum est, ꝙ tunc lis esset, an eius aduersarius fuisset causa necne. & quando lis fieret in illo, an liceat illi, qui affectus est iniuria, ꝙ ipse afficiat iniuria secundum eam mensurã, qua ipse est iniuria affectus, absq; ꝙ offerat hoc iudici: sicut est disceptatio de hoc apud iudices gẽtium Maurorum. Talis autem lis confert accusatori, & nocet respondenti: hoc est, quando respondens confessus est, ꝙ ipse esset iniurius: & ratiocinatus esset, ꝙ illius causa esset eius aduersarius. Alij vero modi & præcipue ꝙ res non fuerit, magis conferunt respondenti q̃ accusanti: in inhibitiuis vero plurimum vtilitatis recipitur de illis, & vsu similis, & oratione comparatiua: hoc est, ad declarationem ipsius esse illarum operationum. quando vero illę operationes sunt pulchræ, vel vtiles, sumptio significationis ad hoc est ex ipsismet rebus. et saltem sumitur ratio ad hoc per exemplum, quod Aristo. vocat demonstrationem huius artis. vt plurimum autem indigent vti exẽplo, q̃ñ res essent non verificatę ẽm esse, vel ibi esset causa impediens verificationem sui esse. In oratione vero consultiua fit constitutio, sed declaratur ꝙ res nõ erit, vel ꝙ erit in futuro, vel ꝙ si illa fuisset nõ esset iuris, vel non esset ex illis, ex quibus non sumeretur vtilitas, vel ꝙ nõ sit digna vt sit talis dispositionis. Et expedit considerare mendacium loquentis in consultiuis, & illius vsus rerum quæ sunt extra res, magis q̃ sunt reliquarum specierum. Signis autem licet sint falsa secundum partem, vt dictum est, ipsis vtitur hæc pars Rhetoricæ, sicut eis vtuntur reliquæ partes. Exẽpla autem sunt magis propria cõsiliorum, & priora in illis. Enthymemata vero sunt magis propria cõtẽtioni. nam consilium fit per rem optatam. & ideo oportet ꝙ ad illam inducatur demõstratio ex his, quæ iam fuerunt. illud autem est exemplum. Lis vero fit, ꝙ res sit ens. & ideo cõstitutio in ea fit ex rebus necessarijs, quę inferunt illam rem. quia illius quod iam fuit cõnexum, est necessarium secundum esse: hoc est, ens in actu, non possibile esse. Rerum vero futurarũ connexa sunt possibilia esse. & ideo exempla sunt in eis magis propria q̃ enthymemata. Non expedit autem inducere præmissas enthymematum, secundum ordinem artificialem, sed expedit eas ad seinuicem permiscere. & si non, tũc impedirent se inuicem. Ea autem introducere secundũ ordinem artificialẽ, qui est ordo, qui putatur ꝙ sit syllogisticus: hoc est, plusq̃ alia. sicq; nõ conuenit, ꝙ hoc fiat in omnibus enthymematibus, sicut faciebant quidam viri Philosophi. Quando autem velles facere orationem afficientem, non facias ex ea enthymemata, q̃a si ita faceres, vel propelleres ipsum affectum, quam facere intenderas, vel enthymema esset frustra: quia tu poneres partem offendentem alteri parti. quando autem aggregarentur simul vna earum corrumperet alteram, vel ipsam remitteret. et similiter etiam, quando introduceres sermonem moralem, non conuenit ꝙ introducas enthymema & cõstitutionem cum illo: quoniam non est constitutionis, ꝙ afficiat audiẽtem in rei initio, sicut ipsum afficerent orationes morales, sed expedit ꝙ in orationibus moralibus fiãt orationes essentiales, & in narratione orationes verificatiuę. Exemplum autem orationum moralium est sermo dicentis, tu cognoscis hos, & non conuenit ꝙ eos iustifices, seu liberes.

Sermonẽ cõsultiuum nõ cõtinere aliquam narrationem.

De Verificatione.

liberes. Exemplum autem afficientium est sermo dicẽtis, hi sunt iniuriati, & non sunt angustiandi. Verificatiuæ vero fiunt, quia hoc est iuris, & hoc vtile. vt plurimum autem consilium est debilius q̃ lis: quia consiliũ est futuri, & lis præteriti. illud autem, quod est præteritum, est notius q̃ id quod est futurum. & ideo vaticinium præteriti est facilius q̃ futuri: sicut aliquis dixit de quodam, ꝙ ille esset vates præteriti, & non esset vates futuri, hinc est, vt puto, suus defectus.

Oratio autem exemplaris est rerum nimium manifesti iudicij. & facilis est inuentio demonstrationis de re per ipsam, & illius verificatio. & non est in ea disceptatio magna plusq̃ de ipsa re: sicut ꝙ aduersarius consequantur illius vilipensionem, vel suus animus consequeretur eius excellentiam vel constitutionem iudicis in affectum: nisi sermocionator deuiaret, seu declinaret à via per illud: hoc est, ꝙ hac de causa magis proprium est consilij. Expedit autem dubitanti circa propositiones sumptas à lege, ꝙ faciat de illis, quod faciebat Socrates cum oratoribus Atheniensium, qui quadã pauca deturpatione deturpabat illas ꝓpositiones: hoc est, vt puto quando vtebatur opinione. nam vsus opinionis est deturpatio orationis. In inhibitionibus vero expedit, ꝙ vtatur laude sermonis constitutiui: sicut agebat Socrates in suis laudãtibus orationibus. ipse enim introducebat in suam constitutionem initium sermonis. Sermo autem constitutiuus, quando eo fit laus, est constitutiuus moralis simul. & si non fuerit ibi oratio moralis, sicut est sermo illius, qui postq̃ tulerit ipsam cõstitutionem, dicit ꝙ sermonem iustificatum verum non intelligãt nisi illi, qui sunt excellẽtes, excessiue boni. Probantes itaq; sunt efficaciores, q̃ constitutiuę. Intendo autem per probantes, illas quæ sunt secundum oppositum modum propositionum quas cõfitetur aduersarius: per constitutiuas autem ipsa enthymemata, quę sermocionator ferret ad consutandum orationem ipsius aduersarij ex se. Probantes vero sunt efficaciores: quia notum est ꝙ ipsæ probantes superãt alias orationes per rem, quia sunt orationes syllogisticæ: hoc est, quia illæ sunt magis syllogisticæ, q̃ aliæ: quia illæ construuntur ex præmissis oppositis, vel ex illis, quæ sunt suæ potestatis. contrariæ autem, quando ad se mutuo componuntur, magis expedit ꝙ patefiat earum mendacium. Sermo autem cuius obiecta sunt versus aduersarium, non fit ex alia specie, q̃ ex orationibus verificatiuis. Quarum quædam est, cuius oppositio est secundum dictum aduersarij: & illi sunt syllogismi qui fiunt ex præmissis oppositis, vel ex illis quarumuis est vis oppositarum, et ferunt ad probationes. Et quędã sunt, quæ fiunt ex ipsamet re, & illi sunt syllogismi recti, seu ostensiui categorici. Expedit autem in consilio & contentione simul, quando loquens incipit sermonem, ꝙ primo meminerit verificationum, quę constituant suã orationem: deinde post hæc intendat destruere opposita; quæ aduersant sue orationi. & hoc, quando ea, quæ ei aduersantur, fuerint pauca, vel paucæ persuasionis. Si vero essent plura vel fortis persuasionis, tunc expediens opus est, ꝙ præassumat & destruat illas orationes. Et quando conduxerit putare illarum impossibilitatem, postea introducat constitutiones, quę verificẽt suam orationem. Et vniuersalius expedit loquẽti, qui vult loqui contrario sermone illius, quo loquutus sit alius, ꝙ suo animo attigat orationem illius, & repellat suum sermonem. et eo magis, quãdo sermo, quo loquutus fuerit ille alius, esset efficax, hoc est largiens persuasionem. hoc autẽ fit varijs modis. vt si diceret eius aduersario, tu incumbis eloquio, & vales ad illud, & constituis omnem sententiam, quam constituere vis; et de omni re largiris persuasionem, ꝙ ipsa sit necessaria, & ꝙ sit excellẽs, & ꝙ sit vtilis, vt credatur maiorem partem tuæ orationis esse veram & iustificatam, & si non sit iustificata apud omnes, & apud ipsam veritatem. Et aliquando per hoc fit vehementissimum vituperiũ sermonis, & vituperium loquentis: sicut quando ei diceretur tuum eloquium est vehemens dolus, & vanitatum vanitas: sicut verba hominis, cui non est stabilitas. Talis autem locus, cuius meminit, redit in vituperium eloquij aduersarij, vel ex parte latẽtis, vel ex parte manifesti. Vituperium autem ipsiusmet aduersarij, aut eius eloquij est oppositum laudis secum loquentis suiq; eloquij. Meminimus autem harum rerũ hic per modum directionis: & si non tam præcessit sermo de illis. Expedit autem aliquando ꝙ corroboremus enthymemata ꝑ orationes morales, sicut diceret orator, quãdo consuluerit de pace & rerum reconciliatione, ꝙ expediat prudentibus stabilire suam mentem ad pacem & reconciliationem. & vniuersalius oportet oratorem in se suscipere onus, quæ enthymemata sint fortissima illorum, quæ possibile est inesse illi rei de qua loquatur. quia quotiẽs enthymemata, quæ introduceret orator, essent efficaciora, ille dignior est, vt sua oratio suscipiatur: & ꝙ magis pateat, q̃ sermo sui aduersarij: sicut ꝙ enthymemata, quæ ipse introduceret ad acceptationẽ pacis, sint fortiora q̃ enthymemata, quæ suus aduersarius introduceret ad repulsionem pacis, & consilium ad bellum.

Caput Vltimum. De Præceptis interrogationum rhetoricarum.

INterrogatio vero, ꝙ expedit ꝙ fiat in huius artis tribus locis. Quorum vnus est, quando interrogator scit, ꝙ siue ipse respõdens respondeat ad illam, siue non sequatur illum vna eadem res, quam loquens intenderat inferre. sicut quãdo interrogaret: Nõ ne acceptus es prope interfectum habens gladium in latere: qui si dixisset sic, diceretur, ergo tu illum interfecisti. si autem dixisset non, diceretur, tu eum interfecisti, ideo fugisti. Secundus autem locus est, quando scit ꝙ si non responderet ad rem, de qua illum interrogaret, iam dixisset absurdum. sicut est sermo dicentis: Non ne sensisti ꝙ tributum sit iniquum. quia si ille dixerit nõ, esset absurdum. si autem dixerit sic, diceretur ei: tu autem tollis tributum: tu itaq; es iniquus. Tertius autem locus est, quãdo propositio, quam eum interrogat, sit patentis veritatis: id autem, quod ex ea sequitur, non sit patens apud respondentem. quia in tali loco oportet interrogantem, ꝙ contẽtetur vnica propositione solum, & non interroget secundam præmissam. sicut quando quispiam interrogaret quẽdam Romanum: Nõ ne patres & filij sunt vnius generis: & quãdo respondens diceret sic: diceretur his, si ergo nõ est ita, certe possibile esset, ꝙ hæc præmissa lateat propter suam euidentiam & distantiam sui consequentis: & ipsa est latens vt plurimum: hoc est in initio opinionis respondentis ad hãc interrogationem. Quartus autem locus est, quando interrogator scit, ꝙ si ille responderet econuerso illius, qd ipsum interrogaret, posset ei inferre absurdum. differentia autem inter hunc locum & secundũ est. quia absurdum ibi est contrarium illius, quod ipsum interrogaret: hic autem interrogator infert illi absurdum per syllogismum. Quintus autem locus est, quando res, de qua est interrogatio, cogeret illum respondere per contradictoria simul, quia ad illum sequeretur probatio; quam faciunt Sophistæ: sicut ꝙ eum sequatur per interrogationem respondere de re per sic, & per nõ, quãdo tunc ei proueniret vilipensio & ira, sicut faciunt Sophistę. Sextus autem locus est, ꝙ interroget interrogationem continentem plures res: responsio autem ad eã

distinguatur

distinguatur ad respondentem: quia si ille responderet per hanc rem, quã intẽdebat interrogator, sequeretur ipsum illa res. Si autem stabiliret suam mentem singillatim illas res destruere, & responderet ad illas per singula responsa, audientes vulgares propter eorum imbecillitatem inferrent, ꝙ ille esset perplexus, & ꝙ eius responsio sit perplexa: cùm videat ꝙ veridicus, quando interrogatur, respondeat vnico responso non pluribus responsis: quoniam hęc esset perplexio, & perturbatio responsi. Respondẽti vero expedit in hac arte, ꝙ neget consequentiam enthymematum, quando nequiret negare propositiones, quas esset interrogatus. Et quando possibilis fuerit ei negatio, nõ neget dictionem ferentem plures significationes, quæ cõmunior est q̃ illa res, cuius est fallacia, neq; magis propria. Expedit autem ei pręscire pręmissas, quæ efficerent syllogismum de re, quã intenderet eius aduersarius cõstruere. hoc enim esset ex his, quæ facilem redderent illius notitiam, ex rebus quæ dictæ sunt in secũdo Topicorum. quia aut omnes illę res, vel quædã earum conueniunt huic loco, & recipitur ex ipsis vtilitas. Si autem perfectus esset syllogismus de illa, oportet illum asserere ꝙ causa conclusionis sit alia à causa, quã dixerat aduersarius. sicut quando ille conclusisset ei, quòd ipse subripuisset suas res, at ipse diceret, verũ est quòd eas subripui, sed occasione conseruationis, non occasione irę, seu malo animo. Interroganti autem expedit ꝙ non interroget de pręmissis remotis, neque de proximis ipsimet conclusioni: sed expedit ꝙ interroget de pręmissis, quę sunt ad conclusionem secundũ mediam dispositionem remotionis & propinquitatis. Quia autem orationibus, quibus fit derisio & delusio, indiget in litibus, expedit itaq; ꝙ ingrediãtur orationes, quibus fiunt lites. Et ideo quidam dixit, ꝙ expediat, quòd destruas iustificationẽ per suum contrarium: hoc est, per orationem susurrationis: & susurratio destruatur per suum contrarium: hoc est per iustificationem. hic autem sermo est satis conueniens. Iam autem dictum est in libro Poeticę, quot sint species susurrationis. Ipsius autem susurrationis species quædam est, quę conuenit viro nobili, quæ est susurratio, qua credatur dicere rem legalem, & insinuare vituperationem turpis, immo quod conuenit susurrationi est substantia rei, qua intenderet insinuare vituperationem turpis, & ideo dicitur ꝙ iocosus sit hilaris in ioco, & patefaciat tibi ea, quę habet in animo. Ille vero, qui innuit vituperationem, fallit te, & te deuiat, & conducit te ad putandum, ꝙ ipse loquatur de aliqua re, cùm ille, quasi sagittator sua susurratione vertatur versus aliam rem turpem. Iocus ergo conuenientior est nobili, quia ex se ipso profert veritatem. Innuitio autem vituperationis magis conuenit vili, quia ille quasi sagittator vteretur dolo & odio.

Epilogus. Et vniuersalius rerũ, ex quibus cõstituitur sermo oratorius, & maior sua pars sunt quatuor res. Quarum vna est, ꝙ apud audiẽtes ex se constituatur verificatio: & ex eius aduersario cõstituatur suspitio. Secũda autem est magnificatio rei, de qua fit sermo, & eius paruificatio. Et tertio sunt orationes affectiuę & morales. Quarto autem sunt orationes, quę vertuntur versus rem, de qua fit sermo. omnes autem hę res sunt cõmunes omnibus partibus orationis. Nos autem iam loquuti sumus de locis, ex quibus fiunt omnes res. Summatim itaq; iam cõpleuimus omnes res, quarum meminisse promisimus in principio huius libri, meminimus itaq; de his rebus in rei initio, vt id, de quo fieret sermo, esset notum nõ ignotum, sicut est dispositio operis volentium docilem reddere doctrinam: hoc est, ꝙ determinent primo intẽtiones, & res, de quibus velient loqui. Hic autem in vltimo fecimus de illis mẽtionem, vt sciatur ꝙ iam nos perfecerimus, quod de his promiseramus. & hæc est adeptio conclusionis, quę appropiat loquentem: hoc est, ꝙ notificet, ꝙ iam perfecerit id, cuius meminisset. quę vero appropriat audientes, est reminiscẽtia. Comparationes itaq; expedit esse vniuersaliter, modo quo ex eis intelligat res: cuius loco sumpta fuerit ipsa cõparatio, & ex suo contrario eius contrarium. Hoc autem fit, quando illę duę res essent notiores de ipsa comparatione q̃ sint de ipsa re, loco cuius vsum est comparatione: hoc est ꝙ ipsa sit notior exemplificato, & eius contrarium sit notius q̃ contrarium exemplificati. quia quando comparatio non sit ita, aut nihil constituit, aut constitueret rem, quæ iam stabilita esset: & hoc vel per aliud exemplum, vel quando ipsa esset naturaliter nota. Et similiter est dispositio cognitionis contrarĳ ipsius rei, hoc est: ꝙ quoddam est per se notum, & quoddam est notum per exemplum. Cõclusiones vero orationum expedit ꝙ sint separatę ab ipsa oratione, non coniunctæ secum, neq; continuæ, sicut exordium: sed conuertantur versus exactum sermonem: sicut esset oratio oratoris consultiuis orationibus: sic est meus sermo, sicq; est mea intentio: aperite oculos: & inspicite: & aures porrigite: & iudicium quod vestra est, vero iudicio iudicate. Hic itaq; completæ sunt res huius tertĳ libri: & declarauimus itaq; id ex eis, cuius intellectio peruenit ad nos: & nostræ cogitationi apparuit esse illius intentum orantes coram Deo, vt gratis nobis præstet spatium ad perscrutationem originis suorum dictorum de his rebus præcipue, cùm ad nos nondum peruenerit expositio alicuius viri accepti ipsorum commentatorum. Sicq; completa est huius libri expositio, tertio mense, 510. anni ære Maurorum, ad laudem Dei, cui nihil est occultum. Amen.

Paraphrasis Auerrois in libros Rhetoricorum Aristotelis finis.

ARISTOTELIS RHETORICA AD ALEXANDRVM,

Francisco Philelpho interprete.

ARISTOTELES ALEXANDRO S.

Liber hic, si Aristoteli Stagiritæ (vt nõ nulli credũt) est ascriptus: eius forte suus cuius & liber de Mũdo ad Alexandrũ.

CVm tuis literis factus certior, nonnullos sæpe ad nos misisse, qui vt ciuilium causarũ præcepta ad te perscriberẽ, à me peterent. Ego vero haud negligentia quidem vlla in hoc vsq; tẽpus rem distuli, sed vt quærerem ita diligenter de his ad te scribere, vt alius certe nemo qui hisce in rebus elaborasset, diligentius vnquam scripserit. Hæc igitur recte mihi fuerat sententia. Nam quemadmodum vestium decore atque magnificentia cæteris hominibus præstare maxime studes, ita etiam dicendi inuentionẽ, ac vim eam vt accipias nitẽdum est, quæ pulcherrima sit, apprimeq; præclarissima. Longe enim pulchrius est, ac regale magis, animo esse bene constituto, quàm habitum corporis vestibus ornatum pulchris intueri. Absurdum enim est, eum qui rerum gestarum gloria cæteris antecellat, videre humillimis quibuspiam in dicendo cedere: præsertim cũ non sis nescius eos qui in populari principatu versentur, res omneis ad populum: qui vero sub vnius imperij ductu constituti sint, ad rationem orationem neq; referre. Quemadmodum liberas ciuitates communis lex, quæ ad honestissimum aliquem finem ducat, dirigere cõsueuerit, eodem modo & oratio tua queat eos quos imperio tenes, ad id agere quod conducibile sit, et vtile. etenim lex (vt ita dixerim) oratio quædã est, cõi ciuitatis consensu definita iubet quo pacto vnumquodq; agendum sit. Accedit ad rem, quod neq; tibi obscurum existimo, solere nos laudibus eos perinde atque honestos & fortes prosequi, qui & ratione vtuntur, & omnia ea duce agere pergunt: qui vero absq; ratione & oratione quicquam faciunt, tanq; atroces immanesq; odimus. Qua quidem re factum est, vt & malos eorum vitium ostendẽtes male affecerimus, & bonos eorum virtutem declarantes quasi beatos, admirandos imitandosq; voluerimus. Sicq; & quomodo futuras calamitates euitaremus, bonisq; instãtibus frueremur, adinuenimus. Proinde et imminentes difficultates effugimus, et absentes vtilitates comparauimus. Nam veluti vita quę nulli mœrori subiacet, eligẽda, ita prudens est oratio diligenda. Neq; id te prętereat oportebit, quòd hominum plurimis alijs quidem lex ipsa, alijs vero tua tum vita, tum oratio exemplo datur. Vt cũctis igitur tum Gręcis tum Barbaris antecellas, omni tibi studio annitendum est: quò ijs qui versantur in his exemplis, ita horum imitationem per virtutis elemẽta pulchre effingant, vt haud sibi deteriora consulant, sed eius se participes fieri et cupiant & exoptent. Rerum est præterea humanarum augustissimum, consultatione vti: quare nec in superuacaneis vulgaribusq; rebus studium tibi terendum est, sed pro virili potius parte elaborandum, vt ipsam belle cõsultandi artem & perdiscas, & teneas. Quis enim sanæ mentis dubitarit, si quis inconsulto quid egerit, amentiæ quidem: sin autem ratione duce, sapientię signum esse? Intueri etiã licet eos omnes qui optima inter Græcos rep. publi. vtuntur, oratione prius q̃ rebus conuenire: itemq; apud eos qui inter Barbaros dignitate prę stant, orationẽ rebus anteire: quippe qui probe norint eam quę ratione orationeq; perspectio vtilitatis cognitioq; fit, esse quandam salutis arcem, & eiusmodi certe arcem, quæ non manufacta, verum & inexpugnabilis quidem sit, in primisq; secura opinãda. Sed vereor hac de re pluribus ad te scribere, ne fortassis ostẽtare meipsum videar, hisce præsertim in rebus quæ probatione non indigent, sed planè patẽt & in promptu sunt omnibus. Quamobrem hæc omnia missa facies, illa dixerim solum, de quibus in omnem vitã dicendum est, hoc vnum esse quo cæteris animalibus prę stamus, præclarum quoddam ab immortali Deo adepti videamur. Nam si qui dem & cupiditate & ira & alijs huiuscemodi affectionibus vtũtur etiam reliqua quæq; animalia, oratione autem homo duntaxat: absurdum profecto maxime omnium cedat, si qua vna re bestijs antecellimus, eam bene viuendi ducem præ negligentia reliquerimus. Proinde te iampridem tua spõte incitatum etiam atque etiam hortor, vt dicendi philosophiam omni studio complectare. nam veluti corpus bona valetudine, ita & animus disciplina erudito neq; seruatur. huius enĩ ductu haudquaquam tibi in rebus gerẽdis aberrare contigerit, quin potius omnia (vt ita dicam) quæ tibi iã parta sunt bona, planè tuebere. Quòd si prę terea oculis videre, iucundum est: animi luminibus cernere, penitusq; perspicere, admirabile

Necessaria. quæcunq; fieri natura possunt. Necessaria vero, quæ vt fiant, arbitrij nostri non est, sed tanquam ex diuina quadam aut humana necessitate omnino fiunt. Iusta igitur, & legitima, & vtilia, & honesta, & iucũda, & facilia, & possibilia, & necessaria hæc sunt De his autem dicere abũde poterimus & ex antedictis, & his similibus, & ipsis contrarijs, & ab ijs quæ iudicata sunt aut à Dijs immortalibus, aut à claris hominibus, aut à iudicibus, aut ab aduersarijs nostris. Cuiusmodi igitur iustum esset, declarauimus. Simile autem iusto est huiusmodi. nam quemadmodũ iustum existimamus obtemperare parentibus, itidem conuenit filios parentum res gestas imitari: & veluti beneficis benefacere iustũ est, ita & ijs à quibus mali nihil suscepimus, iusto simile est non nocere. Hoc igitur modo simile iusto capiendum est. Ex contrarijs autem opus est exemplum ipsum perspicuum faciamus. Nam veluti iustum est in eos animaduertere qui aliquid perperã patrauerint, ita ijs qui nos beneficio fouerint, referre gratiam decet. Id autem iustum quod ab aliquibus claris viris iudicatum fuerit, sic erit accipiendum. Verum neq; nos soli odio hostes inseqmur, maloq; afficimus, sed & Athenienses, & Lacedæmonij iustum esse iudicant inimicos multare. Iustum igitur hoc modo crebra exercitatiõe accipies. Legitimũ vero quale etiam ipsum sit, antea nobis definitum est. Oportet autem vbi vsui sit, vt is qui sententiam dicit, legem etiam adsumat: deinde simile legi scriptæ. esset vero huiusmodi. Nam sicuti legumlator maximis animaduersionibus fures plectendos voluit, ita & seductores maximopere sunt multandi: etenim hi furantur eius quem deceperint hominis mentem. & veluti legumlator hæredes eos statuit qui genere proximi ijs essent qui sine filijs interissent, eodem modo & huius pecuniarum rerumq; liberti me nũc dominum fieri decet. nam cùm ijs, qui ipsum liberarint, hac luce orbatis, proximus ipse sum cognatione, iustus certe sum qui illius res oẽs dominio teneam. Legitimo ergo simile adsumitur hoc modo. Contrarium vero sic. Siquidem lex prohibet publica priuatim distribuere, perspicuum est eos qui illa distribuunt, iniuria omnes afficere à legumlatore iudicatos. nam si eos leges ornari iubent qui honeste rebus communibus iusteq; præfuissent, nequaquam obscurum est quin & publicarum rerum dissipatores multa dignos existiment. ex contrarijs igitur ita legitimum clarum fit. Ex iudicatis autem hoc modo. Neq; ipse solum præsentem legem harum causa rerum à legumlatore positam dico, sed etiam antea ipsi iudices authore Lysithida, æque atq; nunc à me dicitur, sentẽtiam de hac re protulere. Legitimum igitur hoc modo tractantes, multipliciter demõstrabimus. Vtile autem quale sit, antea definiuimus. Assumendum est autem in dicẽdo etiam si quid ex vtili inciderit: eodemq; modo tractandum quemadmodum in iusto legitimoq; tradidimus: & sic crebris in locis ostendẽdum. Esset autem vtili simile huiusmodi. Sicuti nanq; in bello conducit eos qui plurima valent animi magnitudine, primos ĩ acie ordinare, eodem modo in rebuspu. permagnę vtilitati est prudẽtissimos multitudini iustissimosq; præesse. et quemadmodum hominibus in bona valetudine cauere ne in aduersam incidant, vtile est: ita etiam pacatis vrbibus, concordiaq; vtẽtibus cõducibile est sese ab omni seditione custodiant. Similia ergo vtili hoc modo crebro tractanda sunt. Ex contrarijs aũt vtile sic perspicuũ fit. Nam si conducit eos ciues qui ęqui & boni sunt, honoribus prosequi, ita punire improbos, vtilitatis plurimum adfert: et si quidem inutile est nos solos aduersus Thebanos bellum gerere, vtile erit vt Lacedæmonios socios nobis adsciscamus, itaq; aduersum illos belligeremus. Ex contrarijs igitur sic vtile clarum efficies. Vtile vero à claris viris iudicatũ hoc pacto adsumes. Nam & Lacedæmonij, vbi Atheniẽses bello superassent, vsui sibi fore existimarunt, ne eorum vrbem in prędam verterent: et Athenienses rursus cùm possent Spartam funditus euertere, conducere sibi arbitrati sunt si Lacedæmonij superessent. Et iustum quidem & legitimum & vtile sic tibi trãctandum est. Honestum vero, & facile, & iucundum, & possibile, & necessarium quomodo & hęc superiora te tractare cõueniet, & dę his quidẽ & hisce dicere cõmode poterimus.

Quæ sint consultanda. Cap. II.

RVrsus autem definiemus quantum, & quale, & quid, tum in curia, tum in concione consultabimus. nam si horum singula plane tenuerimus, res ipsæ pro vnaquaq; nobis consultatione verba suppeditabũt. Communes aũt species quas diu ante nouerimus, facile in vnamquanq; causam inducere poterimus: quapropter ea sunt nobis diuidenda, de quibus vulgo consultant omnes. Vt summatim ergo dixerimus, eæ de quibus orationem habemus, propositiones septẽ sunt numero. necesse enim est nos et cõsultare, et oratore tum ĩ senatu, tum apud populum, aut de sacrificijs, aut de legibus, aut de apparatu ciuili, aut de societatibus ac fœderibus aduersus

et nauium gubernatores vectoribus anteponant. sic enim & locupletes non inuiti reipublicae inseruient, & plebes non calumniȩ sed ministerijs studebunt. Opus est pręterea in conditis legibus seueritatem inesse, qua neq; agrũ ad egestatem redigere, neq; morientium substantias publicare fas sit: & magnos ijs cruciatus inscribere qui hæc obseruare neglexerit. Decet autem aliquem ijs honestum sepulturę locum ante vrbem dari, qui pro patria bellando perissent, & eorum filios ad pubertatẽ vsq; publicis alimentis enutriri. huiuscemodi igitur leges in populari principatu ferendæ sunt. In oligarchijs vero, quæ paucorũ dominatu administrantur, magistratus æque fiunt in omnes illius ordinis viros distribuendi legibus. Horum autem plurimi quidẽ ex sortitione, maximi vero magistratus occulto suffragio & iureiurando & magna cum diligentia atq; studio decernendi sunt: in eos autem qui vlla in ciues vti contumelia perrexerint, maximæ sunt pœnæ constituendæ. plebs nanq; non ita ægre patit̃ q̃ magistratibus caret, quã grauiter & moleste fert q̃ afficitur contumelia. Ciuium autem controuersias perbreui dissoluere, neq; in tẽpus trahere conuenit. Neq; vulgus in vrbem ex agro est congregãdum. nam ex huiusmodi conuẽtibus plebes turbãtur, paucorumq; principatus rescindunt. Vt paucis igitur dixerim, debent in popularibus principatibus leges cohibere plebem, ne locupletiorum bonis inhient insidiẽturq;, in paucorum vero principatibus auertere illos qui rempubli. gerunt, & ab imbecillorum contumelijs et à calumnijs insimulationibusq; in ciues. Quæ igitur & in legibus & in omni constitutione ciuili desiderãda obseruãdaq; sunt, ex his cognosces. Is autem orator qui quicq; lege suadere voluerit, hanc ostendat oportet ęqualem esse ciuibus, & reliquis legibus consentaneam, ciuitatiq; conducibilem ad quietẽ & concordiam maxime, vel ad ciuium probitatẽ, aut ad publica tributa, aut ad ipsius reip. gloriam, aut ad vrbis potentiam, aut ad aliud huiusmodi aliquid vsui cedere. Aduersarius vero primum considerabit an minus lex illa communis sit omnibus, deinde an reliquis legibus non consentiat, sed aduersetur potius quodammodo, pręterea an ad horum quę ante dicta sunt conductura sit nihil, sed cõtra nocitura potius. De legibus igitur, deq; constitutione ciuili ex his & contendendo & orando nobis facilius aditus fiet. De socijs autẽ, deq; aduersus alias vrbes fœderibus dicere incipiemus. Fœdera igitur atq; eorũ ordines necesse est publicis conuẽtionibus fiant. socij vero

De socijs ad uersus alias vrbes fœderibus.

pro ea temporũ sunt conditione faciundi, cũ aliqui suis viribus infirmi sunt, aut bellũ aliqd' videat̃ impẽdere, aut eo est cũ aliquibus ineũda societas, qd' bello quosdam à se defecturos putent. Hę igitur sunt causę hisq; consimiles, qbus plures nobis adsciscimus socios. Necesse est aũt cùm ineundam societatem persuadere volueris, eam maxime tempestiuam ostendas, declaresq; eos socios apprime iustitiã colere, & bene antea rempublicã affecisse, esseq; potẽtissimos, & in proximo residere. q̃ si minus hęc omnia potueris, quę suberunt, oratione complectere. Cùm aũt societatem dissuaseris, primum ostẽdas oporter haud nunc eam facere opus esse: deĩde q̃ neq; hi iusti sunt, postea vero q̃ & male nos prius affecerint. sin id minus poterimus, dicemus eos à nobis porro habitare, neq; facultatem his esse quò nobis opportune adsint auxilio. Ex his igitur hisq; similibus circa faciundas aut non faciũdas societates, & dissuadendi suadendiq; vsum facile cognoscemus. Rursus autẽ & pacis & belli faciundi maxima nobis argumenta capiantur. Causæ itaq; bellãdi aduersus aliquos sunt huiusmodi. Par autẽ est de ijs tempestiue nũc vltionem capiamus, qui nos antea iniuria lacessiuerũt: vt nunc iniuria prouocati, pro nobis ipsis, aut pro cognatis, aut p̃ ijs qui benefici erga nos fuerint, aut quò auxilio simus iniuste affectis socijs, aut publica p̃ vtilitate, aut ad gloriam, aut ad opes, aut ad vires, aut ad aliud quippiam huiusmodi bellũ suscipiamus. Cũ igitur ad bellũ voluerimus auditores exhortari, debemus ex his causis quamplurimas dicendo complecti, ac demum demonstrare eorum plurima, quibus bellãtes superiores fiãt, ipsis auditoribus adesse. Superiores etenim omnes fiunt aut Deorum beneuolentia, quã bonam fortunam appellauerimus, aut corporum multitudine atq; robore, aut pecuniarũ affluentia, atq; imperatoris prudentia, aut virtute sociorum, aut opportunitate locorũ. Ex his igit̃ & similibus quæ maxime rei cõgruãt, bellum sumi oportere exhortabimur, aduersariorum partes deprimendo, nostras autem augendo atq; amplificãdo. Quòd si futurum bellum impedire studuerimus, primũ eæ causæ inueniẽdæ sunt, quibus demonstretur aut oĩno nullam, aut paruas humilesq; molestias afferri, quibus ad bellũ rapiamur. Deinde q̃ bellum minime conducit: eritq; percurrendũ quę hominibus bello soleant accidere calamitates. Ad hoc item ostendẽdum, quę victoriã solent in bellando efficere, ea hostibus magis adesse. hęc autem sunt quæ pauloante cõmemorauimus. Futurum itaq; bellũ ex ijs rebus

De pace & bello.

Amplificabis autẽ & hoc pacto vel bona vel mala, si eum gradatim ostenderis, ꝙ præmeditatus iamdiu fuerit, ꝙ de industria multa gerere aggressus sit, ꝙ per multum tempus gesserit, quibus cũ nemo alius, quòd post hos post quos alius nemo, quòd sponte, ꝙ ex sententia: quòd si omnes pariter atq; hic fecerimus, profecto bene beateq;, aut contra male misereq; vixerimus. Oportet autem & consequẽti continuatione vti, & rem alteram tanquam in alteram properando amplificare, hoc modo. Cuius vero amici curæ sunt, hunc rectè cõsentaneum est suos etiam colere parẽtes: qui autem suos parentes colit, hic profecto volet etiam patriæ benefacere. Summatim autem si multarum siue bonarum siue malarum rerũ eum causam ostenderis, eę magnę videantur necesse est. Considerandum est etiam qualis res ipsa videbitur, eam suis partibus diuidendo, singillatimq; narrando, quæq; maior visa fuerit, eam hoc modo explicare conueniet. Amplificando igitur vbi hoc pacto tractaueris, & plurimas facies & maximas. Extenuabis autem in dicendo & bona & mala, si contrario modo tractaueris, sicuti i magnis dixeramus: & tum maxime, cùm nullius eum rei authorem demõstraris: vel si id minus, quòd minimarum & paruissimarũ. Quomodo igitur & laudando & vituperando amplificabimus atq; extenuabimus quæcunq; voluerimus, scire ex ijs poterimus. Amplificationũ autem causæ in alijs quoque speciebus vtiles sunt: sed plurima ipsarũ vis in laudationibus vitupationibusq; cõsistit: de qbus qdẽ ex ante dictis planè adiumẽta nobis suppeditabimus.

De genere Iudiciali. Cap. IIII.

Accusatio quid.
Defensio.

RVrsum autẽ simili modo accusandi defendendiq; speciem, quæ circa iudicialem versatur causam, quibusq; rebus constat, et quomodo ijs vti conueniat, diuidamus. Accusatio quidem est (vt breuiter dixerim) iniuriarum delictorumq; expositio. Defensio autem est delictorum & iniuriarum, quæ vel in accusationem vel in suspitionem venerint, dissolutio.

Accusandi præcepta.

Cùm vtraq; vero species hãc vim habeat, accusatori quidem dicendum est, quandoquidem improbitatis aduersarios criminetur, eorum facinora & iniusta & iniqua esse, ac ciuium multitudini perniciosa: cùm vero stultitiæ criminetur, quòd & ipsi agenti inutilia ea sunt, & turpia & iniucunda, & quæ perfici nullo pacto queant, hę & ijs similes aduersus improbos vanosq; argumẽtationes sunt. Est prꝫterea & hoc accusatori obseruandum, aduersus cuiusmodi crimina supplicia sunt à legibus cõstituta, & circa quę ipsi iudices mulctas definiunt. Cùm lex itaq; pœnam definierit, hoc est duntaxat accusatori considerandũ, vt demonstret facinus patratum esse. cùm iudices autem crimen admissum sciunt, crimina illa quæq; aduersariorumq; delicta augeri cõuenit, ac maxime quidem demonstrari sponte illum & de industria, nõ forte quadam sed dedita vehementer opera iniuriam intulisse. ꝙ si minus hoc fieri abs te potuerit, putasq; potius ab aduersario demonstratum iri, se modo quodam deliquisse, aut quòd hæc agere probe meditate sibi, minus prospere successerit, debes veniæ apud auditores aditum intercludere, inquiẽs nequaquam aduersarios decere, vt post gestum negotium se imprudenter errauisse dicant, sed ante potius vereri ꝙ gerant. Deinde quod quamuis ille imprudẽter gesserit, aut ei aduerse successerit, oportet ipsum tam ob casus atq; imprudentiam longe multari magis, quàm qui horum neutrum perpetrasset. Præterea quòd etiam legumlator eos qui imprudenter deliquissent, nõ pœnæ immunes, sed iudicio obnoxios fecit, ne omnibus errando noceant. Dicendum est etiam, quòd si talia respondẽtem admiserint, nonnullos sunt habituri ad iniuriam quàm promptissimos. nacti nanq; occasionem, quęcunq; voluerint efficiẽt. si vero aberrauerint, rem in fortunam reijcientes, supplicio se liberabũt. Accusatori igitur ex huiusmodi rebus veniæ locus auferendus est: sicuti antea dictũ est. Multorum malorum causæ, aduersariorũ facinora per exaggerationes demonstranda sunt. Species igitur accusandi perficiũt ex his partibus.

Defendendi præcepta.

Defendendi autẽ species tribus præceptis constat. Aut enim defensori ostendendum est se nihil eorum quorum accusatur patrauisse. aut si cogatur fateri, enitẽdum est vt gestum à se negotium, et legitimum, & iustũ, & honestum, & publicę vtilitati vsui esse ostẽdat. si hoc autem ostendere nequiuerit, aut in imprudentiam aut in fortunam gesta negotia conferẽs, & iacturas ab his profectas quã minimas ostẽdens, vt sibi ignoscatur operam dabit. Iniuriam autem & imprudentiam & casum ita definias, quod ex meditatione mali fit quippiam, id iniuriam ponere, inquiẽs oportere pœnas maximas in huiusmodi rebus capere. quod vero per ignorantiam detrimenti quid agitur, imprudentiam esse dicendum est. quod aũt non sponte, sed aliena potius vi aut fortuna quadam nihil eorũ quę rectis cõsilijs administrata sunt pficit, casum esse ponẽdũ est. dicitoq; iniuriam inferre, malorum esse hominum proprium: imprudenter vero de-

linquere,& circa rem gerēdam aduersam fortunam pati,non esse sibi priuatim modo, sed commune & ipsorum iudicum,et aliorū quorunq; hominum. Coactus autē ex huiusmodi causis quid fateri, vt tibi ignoscatur precabere, & vt per imprudentiam casumq; delinquere tibi cum auditoribus ipsis cōmune esse ostendas,studebis.Oportet autem defensorē vndiq; intueri quibus ī criminibus leges supplicia iussere. Iudices vero ipsi pecunijs puniūt.Et cùm lex supplicia iusserit demonstrādum erit aut omnino nihil patrauisse,aut legitime iusteq; fecisse.cùm iudices vero constituti fuerint punitionis æstimatores, rursus eodem modo haud dicendum est ꝙ hæc nō egerit, sed elaborandum est potius vt ostendat se paruo detrimento aduersarium affecisse,et inuitum deliquisse. Ex his igitur atq; similibus accusando, defendendoq; verba suppeditabimus:reliquum est vt iam quæstionis speciem pertractemus.

De Quæstione. Cap. V.

VT igitur summatim dixerim, quæstio est voluntatē vel rerum verborum'ue adinuicem aut ad aliam dissentientem vitam demonstratio.Oportet autem quærentem quęrere sicubi aut verbū eius quem quæret, aut actiones aut voluntates inter se discrepāt.pręceptum vero hoc sit: Considerandum erit in preterito tempore,si cui quis antea amicus cū esset,rursum inimicus,& iterum huic ipsi amicus effectus fuerit, aut aliud quid cōtrarium, aut quod petulantiam & flagitium ferat, gesserit,gesturus'ue sit,siquando ipsi detur occasio,quod anteactis rebus eius contrarium sit. identidem quoq; intuere,siquid dicendo contrariū nunc ijs dicit,quæ prius ab eo dicta fuerint,aut si quid ijs quę dicūtur, aut quæ antea dicta sunt,contrarium dixerit.Eodemq; modo si quid dicere voluit ijs cōtrarium quæ ab ipso ante dicta sunt, aut velit opportunitate oblata.identidem vero assumēdæ sunt etiam ad alia præclara studia eius qui quærit vitę cōtrarietates.Quęrendi ergo speciem si hoc pacto tractaris, nullum reliques quæstionis modum. Harum autē omnium specierum,quas superius partiti sumus,oportet etiam diuisim qualibet pro commodo vti,et vna ipsarū proprietates commiscere. hę nanq; differētias habent maximas. enimuero communis earum est adinuicem vsus, & idem quod & hominū species patiuntur.hi nāq; partim similes sunt, partim vero dissimiles tū aspectibus,tum etiā sensibus.Sic autē determinatis speciebus,rursum quibus indigent,cōmuniter enumerabimus,& quomodo his vti cōueniat quęrem⁹.

Quæ communia sunt omnibus generibus. Cap. VI.

PRimum igitur & iustum, & legitimum, & vtile,& honestum,& iucundum, reliquaq; deinceps, quemadmodū ab initio sum partitus, speciebus omnibus sunt cōmunia: veruntamen in suadēdo maxime his vtimur. Secūdo autem loco amplificationes extenuationesq; præ ceteris omnibus vtiles sunt. harum vero vsus in laudem ac vituperationem maxime cadunt. Demum autem probationes sunt, quibus etsi circa omnes causarum partes vtendum est,in accusationibus tamen defensionibusq; quàm vtilissimæ sunt. his nanq; plurimæ controuersiæ indigent. Sunt præterea & prϙoccupationes,& postulata, et iterationes,& orationis prolixitas,& prolixitatis modus,& breuitas,& interpretatio. hæc enim & his similia speciebus oībus sunt communia. Quoniā igitur de iustis & legitimis, ac de his similibus prius determinauimus, & eorum vsum enarrauimus,& de amplificationibus quoq; extenuatiōibusq; diximus, iam de alijs declarabimus.

De Probationibus. Cap. VII.

VT igitur à probationibus primum incipiamus,duo sunt earum genera. fiunt enim aliæ quidem ex ipsis verbis & negotijs & hoībus, aliæ vero appositæ sunt ijs quæq; dicuntur,& quæ gerūtur. nam icota, & exempla,& coniecturę,& commentationes, & sententiæ,& signa,& argumēta, & probationes ex ipsis verbis & hominibus et negotijs sunt: appositæ autem probationes,testes,iuramenta,& quęstiones existunt. Opus est autem harum vnamquanq; probationum intelligere qualis sit, & vnde idonea in eam verba abunde nobis suppetent, & quid demum ex inuicem differunt. εἰκὸς igitur, quod probabilem propositionē dicimus, illud est quod cùm dixeris auditoribus, in mentibus eius exempla tenent. Dico autem, veluti si quis inquiat velle patriam magnam esse, & necessarios rebus secūdis vti, aduersis autem inimicos. atq; his similia summatim probabilia videantur. Quilibet enim auditorum qui huiusmodi desiderijs teneatur, ipse sibi de hisce deq; similibus rebus conscius est, quamobrem hoc nobis in dicendo semper suadendum est, si rei de qua loquimur, conscios auditores perceperimus. hisce enim rebus par est credere eos maxime. Vis ergo pbabilis est huiusmodi: ipsum vero in tres distribuemus species. vna qdē est q̄ eas pturbationes accusando aut defendēdo verbis cōprehēdit, qb⁹ hoīes natura afficiunt: veluti si quē aliq floccipēdērint, aut timuerit, aut

εἰκὸς, probabile scilicet, quod.

eandem

eadē rē sępissime fecerint, aut iterū voluptate vel dolore vel libidine affecti fuerint, aut cupiditate vacarint, aut diuitijs abundarint, aut aliam huiusmodi perturbationē siue animis, siue corporibus, siue aliquo illorū sensuum, quibus homines afficiūtur, passi fuerint. hæc nanq; & his similia, quæ cōmunes sunt humani ingenij perturbationes, auditoribus nota sunt. Quæ igitur sm naturam hominibus fieri consueuere, quæq; dicendo comprehēdenda dicimus, sunt huiusmodi. Altera vero probabilis pars est mos, quem pro cōsuetudine singuli facimus. Tertia vero species lucrum est. nam sæpe lucrādi gratia naturæ vim adferentes, consulto mores inducimus. His autem ita determinatis in suadendo quidem ac dissuadendo demonstrare pro quæsitis oportet, vt hoc negotiū ad quod ipsi exhortamur, vel cui aduersamur, ita sit sicuti à nobis dicitur, vel vt ea quæ huic negotio similia sunt, hoc modo fiant quo nos dicimus, aut plurima, aut omnia. Contra res igit̄ hoc pacto probabile est capiendum. Cōtra homines vero, in accusationibus quidē, si potueris, demonstrabis aduersarium hoc idem negotium sępe antea patrauisse. sin id minus poteris, huic similia demonstrato. ostēdere autem elabora, quòd hæc facere conducibile ei fuerat. hominum autem plurimi quoniam ipsi vtile omnibus rebus anteponunt, itidem etiam alios omnia gerere huius genera facile putant. Siquidem igitur ab ipsis aduersarijs probabile cape potueris, ita illud inducito. sin id minus quiueris, à similibus tibi quæ homines cōsuere, inferēda sunt. Dico autem, vt huiusmodi iuuenis est quem accusas, quæ ij qui id ętatis sunt agunt, hæc ipsum fecisse dicito. Nam pro similitudine etiam, quæ aduersus hūc dicuntur, facillime credētur. Eodemq; modo si eius socios tales ostenderis, qualem hūc esse dicis. Etenim ob eam quæ huic cum illis consuetudo est, videbitur ijsdem rebus indulgere, quibus amici solent. Itaq; probabile accusatoribus hoc pacto tractādum est. Defensores autem maxime ostendant oportet, vt minime prorsus omnium quicquam antea earum rerum quarum insimulātur, neque ipsi, neque amicorum aliquis, neq; ipsorum similium quis vnquam egerit, vtq; nihil in ijs vtilitatis consequi potuisset. Quòd si liquidum sit hoc idem te antea patrauisse, causam in ętatem reijcies, & aliquam huiusmodi aliam afferes causam, qua tūc non absurde erraueris. Dic autem nec ea tempestate, dum hæc gesseras, cōduxisse tibi, nec etiam nunc conducere potuisse. Sin autē nihil huiusmodi abs te patratum sit: sed ex tuis amicis aliqui talia quædam fecerint, dicēdum est haudquaquam iustum esse te ab illis calumnia affici. eritq; demonstrandum, eorum socios qui tibi consuetudine iuncti sint, & moderatos & honestos esse. sic enim insimulationem ambiguam reddes. Quòd si similium aliquos demōstrarint eadem patrauisse, absurdū esse inquies, si propterea q; alij quidam deliquisse appareat, creditum eant te eorum aliquid quibus in iudicium arcesseris, factitasse. Siquidē igitur insiciatus fueris haud ea fecisse quorum accusaris, sic te per probabilia respondere oportet. ita nanq; accusationis verisimilitudinem infirmabis. Si vero fateri compellaris, ex multorum consuetudine similitudinē negotijs tuis vindica, q; maxime inquiēs vt plurimi vel potius omnes & hoc & similia agāt, sicuti etiam abs te factitatum sit. Quòd si hoc demonstrari nequeat, confugiēdum est ad casum, & ad imprudentiam, & vt tibi ignoscatur enitendum, omnesq; hominum pturbationes quibus ratione deficimur, complectendæ: hæ autem sunt amor, ira, vinolentia, ambitio, & ijs similia. Itaq; ijs præceptis probabile pulcherrime tractabimus.

De Exemplis. Cap. VIII.

EXempla autem sunt res his quæ factæ sunt similes, & his de quibus nūc loquimur contrariæ. Iis vero vtēdum est, cū quod ipse affirmas, vbi minus verisimile sit, id te perspicuum facturum dicas. nam si minus fidei per probabile præstetur, vbi didicerint rem aliam ei similem de qua loqueris, ita habuisse vt à te dicitur, magis crediderint verbis tuis. Sunt autem exemplorū duo genera: res nanque partim ratione, partim præter rationem fiunt. quæ vero ratione fiunt, facile creduntur: quæ autem præter rationem, nō creduntur. Dico aūt sicuti si quis ait diuites esse pauperibus iustiores, adducitq; iustas aliquas virorum diuitum actiones, huiuscemodi exempla sm rationem videntur esse: plurimi enim putant diuites pauperibus iustiores. Quòd si quis rursus enūtiet diuitum quosdam ob pecunias iniuriā intulisse, eo vsus exēplo quod præter rationē sit, planè efficiat, quo locupletibus fidei minus adhibeatur. Identidē etiam, si quis earum rerum exemplum afferat quæ rationi similes sunt. Quoniam Lacedęmonij quādoq; aut Athenienses freti essent magna sociorum manu, hostes expugnauere, & sic auditoribus suadet socios multos esse faciundos. Huiusmodi ergo exempla sm rationem sunt. omnes enim existimant in bellis multi-

tudinem

Altera autem talis est. Prudentium virorum certe est ex rerum præteritarum exẽplis operam dare, vt incõsulta effugiãt errata. Ex propria igitur natura huiusmodi sententias faciemus. Ex superlatione vero tales. Acerbiora mihi videntur fures ꝙ latrones admittere. nam hi clãculum: hi vero palam pecunias eripiũt. Sententias igitur ex superlatione hoc modo multas faciemus. Ex similitudine autem sunt huiusmodi. Qui pecunias auferunt, idem faciunt mea sententia, quod hi solẽt qui vrbes produnt, vtriq; enim crediti iniuria credẽtes afficiunt. Alia vero huiusmodi est. Videntur mihi aduersarij tyrannos plane imitari. nam etiam illi, quarum ipsi rerum iniurias alijs faciunt, pœnas dare indignum putant: quæ autẽ alijs crimini dant, vehementissime horum causa illos cruciant. & hi si quidem ipsi aliqd mihi debẽt, haud reddũt: si quid vero ijs ego debeo, & id & fœnora restitui sibi decere arbitrantur. Sentẽtijs igitur ita tractando affatim abundabimus.

Ex superlatione.

Ex similitudine.

De Signo. Cap. XII.

Signum vero est alterius aliud, non quoduis cuiusuis, neq; omnis omne, sed quod aut ante fuerit, aut in ipso negotio, aut post fieri consueuerit. Est autem signum, & factum, non facti solum, sed & non facti. identidẽ vero & non factum non solum non facti, verũ & facti. Signa vero efficiunt alia quidem opinionem, alia vero sciẽtiam. Id autem pulcherrimum est, quod scientiam efficit: secundo autem loco quod opinionem maxime verisimilem operatur. Signorum autem copia nobis vbertim erit (vt summatim dicam) ex eorum singulis quæ dicuntur, quæ gerunt, quæ videntur, pro vnoquoq; assumẽdo tum ex magnitudine tum ex paruitate eorum quæ nobis mala bona'ue contingunt: itẽ ex testimonijs, ex testificatis, ex nostris, ex aduersariorum fautoribus, ex ipsis illis, ex prouocationibus, ex tẽporibus, ex alijs multis. Hinc igitur signorum multitudine abundabimus.

De Argumento. Cap. XIII.

Argumẽtum autem est (sic enim Elenchon interpretamur) quod aliter habere non potest, atq; ipsi dicimus. Assumitur autem ex natura necessarij, vt nos dicimus, aut aduersarius: & ex ijs quæ natura fieri aut possunt, aut nõ possunt, sicuti aduersarij dicunt. Natura igitur necessarium est, sicuti viuos cibis indigere, & ijs similia. Vt vero nos dicimus, necessarium est affectos verberibus ea confiteri quæ cædentes iusserint. Natura autem fieri non potest puellum argenti tãtum furto subripuisse, quantum ferre nequeat, & id ferentem abijsse. Vt autem aduersarius dicat, fieri nõ poterit, si quidem dixerit quibus temporibus Athenis debiti tabellas nos fecisse: ipsi autem possumus auditoribus demonstrare, vt ea tempestate ad aliam quandam vrbem aberamus. Argumenta igitur ex ijs atq; similibus faciemus. Prorsus vero & ex ipsa conditione, & ex negotijs, & ex alijs probationes omnes transegimus. Consideremus etiam quid item inuicem eæ differunt.

De Probabili, & differentijs supradictorum. Cap. XIIII.

Probabile igitur ab exemplo hoc differt, ꝙ probabilis ipsi auditores notionẽ habent, exempla vero ex contrarijs & ex similibus fieri possunt. coniecturæ autem solum ex dictionibus actionibusq; contrarijs constant. Verum cõmentatio à coniectura hanc habet differentiam, ꝙ coniectura quidem circa dictionem actionemq; contrarietas quædam est, cõmẽtatio vero & circa reliquas species contrarietates excipit: aut ꝙ & coniecturam nõ est in nobis assumere, nisi circa res & verba repugnantia quædam fuerit, cõmentatio vero è multis locis trahi dicendo potest. Sententiæ autem à commentationibus differunt, ꝙ eæ solum ex contrarijs cõnstant: sententias vero & cum repugnãtijs & simpliciter ipsas fm sese ostendere possumus. Signa autem à sententijs & ab omnibus antedictis hanc habent differentiam, ꝙ reliqua quidem omnia opinionem faciunt apud auditores: signorum autem quædam vt etiam perspicue hi cognoscant efficiũt. item ꝙ ex reliquis nequaquã contigerit, vt ipsi plurima suppeditare possimus: signa vero plurima facile queũt fieri. Item & argumentum à signo hãc habet differẽtiam, ꝙ signorum quidem aliqua opinionem duntaxat faciunt apud auditores, argumentum autem omnem veritatem iudices edocet. Verborum igitur rerumq; probationes eiusmodi sunt: & vnde his abũdemus, quidq; inter se differunt, possumus ex antedictis cognoscere: quę autem opponuntur eis, sigillatim percurramus. Opinio ergo dicẽtis est suam aduersus negotia declarare sententiam. Opus autem est earum se rerum de quibus orationem habuerit, peritum esse ostendat, demonstretq; sibi cõducere non mediocriter vt veritatem de his loquatur: aduersarium vero demonstret nullã prorsus de quibus contra enunciet, tenere peritiam, opinionem neq; identidẽ ostẽdat. Sin hoc fieri nequerit,

dicendum

dicendum erit solere etiam rerum peritos errare nonnunquam. Si hoc autẽ dici nequeat, dicetur perniciosum aduersarijs esse de hisce rebus veritatem loqui. Itaq; hoc modo dicentis opinionibus vtemur, & nostra asserendo, & aduersarijs contradicendo.

De Testimonio, & Testibus. Cap. XV.

TEstimoniũ vero est rei cognitæ voluntaria confessio. Necesse autẽ est aut verisimile testificatum esse, aut non verisimile, aut ad credendum ambiguum. Eodẽ quoq; modo testem aut probabilem, aut improbabilem, aut ambiguum esse. Cùm ergo testificatũ verisimile fuerit, & testis verax, testimonia epilogis minime indigent, ni fortasse decoris gratia, vel sentẽtia, vel commentatione vti paucis volueris. Cùm testis autem suspectus fuerit, demonstrandum erit vt neq; gratia neq; cruciatu neq; lucro aliquo hic mẽdacij quicquam testificaretur. Docendum est etiam neq; conducere quidem mẽdosum testimonium. nã & vtilitates paruas esse, & argui difficillimum: præsertim cùm deprehensum non solum argento, verum & gloriæ & perfidiæ pœna leges plectendum volũt. De testium igitur fide ita loquemur. Ii autem qui testimonio contradicunt, oportet testis moribus detrahant, si improbus fuerit, aut testificatum quærendum esse dicant si minus probabilitatis habuerit, aut horum vtrinq; contra dicant, & in vnum omnia aduersariorum vitia flagitiaq; congerant. Considerandum est etiam an testis ei cui testimonium dicit, amicus est, aut si secum negotij alicunde est particeps, aut si ei quem contra testificatur, inimicus est, aut paup. hi etenim alij gratia, alij cruciatu, alij lucro mendacij suspicioni obnoxij testificando existunt, & falsorum testium legem de his legumlatorem tulisse inquiemus. Proinde absurdum esse dicemus, quibus legumlator nõ crediderit, iudices qui sm leges iudicare iurati sunt, testibus ipsis credãt. Hoc igitur modo testium fidẽ infirmabimus. Poterimus autem & testimonium imprudentibus aduersarijs nostris subducere, hoc pacto: Dic mihi ô Callicle testimonium. Per Deos immortales nullo modo sum dicturus. nam me prohibente hæc gesta ab hoc sunt. & ob id in ferenda sententia falsus testis falsi testimonij pœnæ non erit obnoxius. Cùm igitur testimoniũ subducere nobis cõduxerit, sic eo vtemur. quòd si aduersarij tale quid fecerint, demonstrabimus eorum versutiam, & scriptis testimonium dicere iubebimus. Quomodo igitur & testibus & testimonijs vti conueniat, ex his sciemus.

Quomõ testibus contradicẽdum.

De Quæstione. Cap. XVI.

QVæstio vero est inuita cõscij hominis cõfessio. Cùm nobis igitur vtile fuerit eam vehemẽtem efficere, dicendum erit vt priuatim quidem homines de valde necessarijs, ciuitates autem de maximis rebus ex quæstionibus probationes capiũt, quodq; certior testibus est quęstio. nam testibus mentiri cõducit sæpe: quibus autem quæstiones admotę sint, veritatem loqui plurimum vtilitatis affert. sic enim cruciatu celerrime liberãtur. Cùm vero quæstiones improbare volueris, primum quidem dicendũ erit vt quæstionibus cruciati, ijs à quibus traditi sunt, hostes fiunt, & propterea nonnihil in heros mentiuntur: deinde q̃ quærentibus plerunq; non vera confitẽtur, quò maturius doloribus sese eximant. Erit etiam demonstrandum nonnullos liberos homines, quò celerius supplicium effugerẽt, aduersum semetipsos tormentis affectos ementitos. Quamobrem magis consentaneum esse seruos aduersus dominos, quò suum effugiãt cruciatum, ementiri, q̃ multos dolores & corporibus & animis tolerare, quò cęteri nihil mali patiant̃, vbi mentiri ipsi voluerint. Quæstiones igitur ex his atque horum similibus probabiles & improbabiles constituemus.

De Iureiurando. Cap. XVII.

IVsiurandum est cum diuina veneratione dictio probationis expers. Cùm igitur augere ipsum voluerimus, ita dicẽdum erit. Nemo certe peierare vellet, cùm diuini supplicij metu, tum decoris apud homines. eritq; subdendum, latere homines posse, Deos autem non posse. Cùm aduersarij vero ad iusiurandum cõfugerint, si extenuare id voluerimus, demonstrandum erit eorundem esse hominum vt male agant, & peierare non curent. nã qui facinorosus Deos latere putat, hic neque peierãs suppliciũ se ire sortitũ putat. Et iusiurandum quidem eodem modo, quo ẽt reliqua antedicta tractauimus, planè dicẽdo nobis suppetere. Sũmatim aũt oẽs probationes, quẽadmodum proposuimus, iã percurrimus, dedimusq; non eã vim solũ, quã earũ quælibet haberet, verũetiam quid inter se differunt, & quo pacto his vti cõueniat, ostẽdimus. Nunc aũt edocebimus de reliquis partibus, quę & triũ specierum sunt, & in oẽm orationem plurimũ decoris & vtilitatis adferũt.

De Præoccupatione. Cap. XVIII.

PRæoccupatio igitur est, qua & auditorum existimationes, & eorum qui con-

tradicturi

tradicturi sunt verba præuenientes, obuias difficultates remouebimus. Auditorum autem existimationes hoc sunt modo præoccupandæ. Admirantur aũt aliqui fortasse vestrum, *In deliberatiuo genere.* q ipse iuuenis ita de rebus magnis verba facere aggressus fuerim. & rursum. Nemo sese mihi difficilem obuiã offerat, quòd de his sim vobis rebus consultaturus, de quibus alij quidam audacter apud vos eloqui cunctantur. Quæ igitur moleste auditores laturi sunt, sic præoccupando, causas feras oportet, quibus rectè facere consultando videare: vtpote qui demõstres oratorum inopiam, periculorum magnitudinẽ, aut publicã vtilitatẽ, aut aliam huiusmodi causam, qua auditorum indignationẽ soluturus sis. Quòd si nihilominus auditores turbentur, breuiter dicendum est, vel tanquam in sententiæ velut in cõmentationis figura, quarum omnium absurdissimum venire quidem tanquã ea hisce de rebus consulturos quæ optima sint. nunc autem quando quidem volunt eos audire qui sentẽtiam dicũt, arbitrari pulchre cõsulere posse. & rursum honestum est, aut ipsos assurgentes sententiam dicere, aut dicentes audire quæcunq ex suffragijs facere ipsi censuerint. Deliberatiuo igitur in genere sic est & præoccupationibus vtendum, & tumultibus occurrẽdum.

In iudiciali. In iudiciali aũt præoccupationibus vtemur, quemadmodum etiam in prædictis. Occurremus autẽ tumultibus, si quidem in orationum principijs fiant, hoc modo. Non'ne igitur absurdum est legumlatorem quidem iussisse duas orationes aduersariorum cuiq reddendas, vos autem iudices ex lege iudicare iureiurãdo adstringi, deinde ne vnam quidem orationem audire velle, & eam quidẽ orationem quæ tantũ consilij vim habet, vt in ea audienda rectissime sitis sententiam laturi: vos autem in his adeo negligẽtes esse, vt cùm neque ipsa dictionum initia pertuleritis, iã omnia accuratissime didicisse existimetis: & alio modo, qui non absurdus est. Legumlatorem quidem in pari sententiarum numero imperare reo victoriam dari: vos autem vsq adeo cõtra de ijs sentire, vt neq insimulationi reos respondentes audiatis. & illum quidẽ ob maius reorum periculum hanc ipsis prærogatiuam atq priuilegiũ in ferendis sententijs impartiri: vos autem contra ijs qui vllo sine periculo accusatum veniunt, neq contentiosos neq pertinaces esse: eos vero qui cum metu periculoq criminibus respondent, clamoribus corripere atq perterrere. Si quidem igitur in orationum initijs turbæ fiãt, hoc pacto erit ijs occurrendum. Quòd si quid in dictionis progressu dicentem turbauerit, si quidem pauci quidem id agant, erunt hi corripiendi, dicẽdumq ipsorum profecto esse iustitiæ, vt sese nunc ad audiendum præstent, ne alijs recte iudicandi impedimẽto sint: cùm vero audierint, vt tunc quicquid libuerit faciant. Sin multitudo omnis tumultuetur, non ipsos iudices, sed ipsum te corripias oportet. nam si illis molestus fueris, iram in te contrahes. si te vero accusaris, ac dixeris deliqisse, vt veniam consequare facile præstabis. Opus est etiam iudices deprecemur, vt nos dicẽtes benigne audiant, & quarum rerum clam sententiam sunt laturi, iam perspicuam mentem ponant. Vt autem breuiter cõplectamur, turbis summatim occurremus vel sententijs, vel cõmentationibus, ostendemusq perturbantes aut iusto aut legitimo aut publico vtili aut honesto repugnare. ex hisce nanq maxima fit vt auditores à tumultibus acquiescãt. Quomodo igitur prǽoccupationibus apud auditores vtendũ sit, & quo pacto turbis occurrẽdum, ex antedictis cognoscemus. Quæ autem ab aduersarijs verisimiliter dici poterũt, rursum quomodo præuenienda sunt demonstrabo. *Quomodo præoccupanda, quæ ab aduersarijs dici possunt.* Forteq suam deflebit inopiam, cuius non ego quidem, sed huius mos erit causa. Et rursus, Audio ipsum & hoc illudq dicturum. In superiore ergo oratione, quæ aduersarij dicturi videantur, sic præoccupãdo & soluere & infirmare oportet. etenim tametsi firmissima sunt quorum insimulamur, non itidẽ magna ijs qui iam antea audierint, videtur. Quòd si secundæ in dicẽdo partes nobis datæ fuerint, & aduersarij quæ dicturi sumus præoccuparint, ea rursum contra anticipando, ita à nobis soluenda sunt. Hic autem nedum multa de me mẽtitus apud vos fuerit, sed certò sciẽs sese à me redargutum iri, meam orationẽ occupando calumniæ dedit, ne ea quam oranti sibi præstiteratis, in me audiendo attentione sitis: vel ne ipse orationem habeam apud vos ob eam quam hic de me prius calumniã habuerit. sed planè puto oportere vos meam dictionem ex me ipso potius quàm ex aduersario meo cognoscere: & si hęc ab to sunt prius dicendo insimulata, quas non mediocres dixerim esse cõiecturas, eũ nihil nũc sani dictitare. Vtitur aũt & Euripides in Philoctete pulcherrime hac specie hoc modo. Dicemus ipsi, licet & hic nostram putet iam perdidisse dictionem, suggerens iniuriam fecisse. verum ex me meas res disce, sese pandet hic de se loquens. Quemadmodum igitur præoccupationibus & erga iudices, & erga aduersarios sit vtẽdum, ex his sciemus.

De Postulatis.

De Postulatis. Cap. XIX.

Postulata vero in orationibus sunt, quæ ab auditoribus oratores postulant. horum autem alia sunt iusta, alia vero iniusta. Iustum quidem postulatū est, per quod ijs quę loquimur, attentionem præstari, ac benigne audiri petimus. Iniustum vero quo s̄m leges nos iuuari, ac nihil præter leges in nos decerni, & casibus ignoscēdū postulamus. Si quidem postulatum præter leges fuerit, iniustū: si vero s̄m leges fuerit, iustum dicitur. Postulata igitur sunt huiuscemodi: ipsorum autem differentias diuisimus, quò & iustum & iniustum postulatum dignoscentes, nō inepte ijs vti possimus, & ne nos aduersarij lateat, cùm iniustum quicquā à iudicibus flagitant. Et de ijs quidem & ex antedictis scire poterimus.

De Iteratione. Cap. XX.

Iteratio autē est breuis admonitio. Ea vero vtendum est tum circa partium tum circa totius orationis exitū. Iterabimus autem summatim, vel ratiocinando, vel interrogando, vel enumerando, vel eligendo. Ipsorum autem vnumquodq; quale sit demonstrabo. Ratiocinari igit̄ est huiusmodi. Ambigo autem ipse quidem quid hi fecerint, nisi vos planè antea reliquissent: arguebatur autem aduersus hanc vrbem nostrā cum exercitu processisse: nihil vero eorum vnquam quæ spopondissent, factitarūt. Itaq; ratiocinari est huiusmodi. Enumerare autem tale est. Demonstraui autem ipsos qui priores societatem soluere, qui primum nos sunt adorti, quo tempore aduersus Lacedæmonios bellum gerebamus, quiq; maxime studuere vrbem nostram in prædam vertere. enumerare igitur est huiusmodi. Ex electione autem admonere est huiusmodi. Recordari oportet contigisse nobis, vt posteaquam societatem cum ijs iniuimus, nihil vnquam mali ab hostibus passi sumus. Nam cùm sæpenumero nobis auxilio venissent, Lacedæmonios, qui nostrū agrum deuastarent, propulsarunt: multas ēt pecunias etiam hoc tēpore ad nos deferunt. ex electione igit̄ hoc modo admonebimus. Ex interrogatione vero hoc modo. Libenter autem ex illis quærerem, quid vobis pro conuentis haud soluunt. neq; enim indigentes se dicere audeant, quippe qui tantum pecuniarum ex hoc solo quotannis accepisse demonstrentur. Neq; dixerint quidem multum ęris circa rempubl. consumpsisse. prorsus enim minores impensas, q̄ reliqui omnes insulani pertulere. ex interrogationibus igitur hoc pacto tractabimus. Ex ironia vero, quā tū simulandi tum dissimulandi cauillationem vocamus, est cùm aliud dicimus, & aliud dicere simulamus. Eius autem forma sit huiusmodi, vt in antedictis breuiter commorando persistam. Nequaquam vero dicere oportet, mea sn̄ia, vt hi qui multa se bona factitasse prædicant, malis plurimis ciuitatem affecerint: nos vero qui ab ijs ingratitudinis carpimur, & ijs auxilio sæpe fuerimus, & iniuriā nemini intulerimus. Cùm igitur aliquid simulamus omittere, eo quod breuiter dicimus, hoc pacto admonemus. Res vero contrarijs nominibus appellare ita fit. Hi quidem probi viri multorum malorum socij extitere, nos autē ignaui plurimorum fuimus bonorum authores. Ex ijs igitur breuiter admonentes iterationibus vtemur, & circa singularum partium, & circa totius orationis exitum.

De Facetijs, prolixitate orationis, breuitateq;, ac earum medio. Cap. XXI.

Vnde autem facete dicēdum, & pro arbitrio orationis prolixitate vtendū sit, rursus exponemus. Hic igitur facete dicendi locus est, si quidem cōmentationes totas medias'ue dixerimus: ita vt quod reliquum est, medium auditores ipsi comprehendāt, quo locis & sententijs vti conuenit. Opus est autem in totam orationem facetias hasce dispartiamus, verbaq; cōmutemus, neq; easdē semper, in eandemq; sententiā frequentes afferamus: et hoc pacto nostra comis apparebit oratio. Qui vero dicēdi prolixitate vti voluerit, opus est rem diuidat, & quæ qualibet in parte insint, quamq; naturā sapiant, edoceat, eorumq; vsum omnē tum proprium tum communē, & ipsas causas enarret. Quòd si lōgiorem quoq; voluerimus orationem efficere, pluribus nominibus circa singula vtendum est: eritq; singulis in orationis partibus iterandum, & iterationem ipsam paucis absoluendū: in fine vero orationis hæc omnia, de quibus sigillatim dixeras, cōgestim ponas, ac de rebus omnibus dicas conuenit. Hoc igit̄ modo prolixiores reddi orationes poterunt. Qui autem dicendi voluerit breuitate vti, oportet totum negotium vno vocabulo complectatur, & hoc maxime quod in ipsa re breuissimum insit. Opus est etiam paucis vti copulis, plurima vero coniungere: nominibus ita vti, vt vna dictio duabus seruiat rebus: eritq; frequens illa iteratio ē partibus amouēda, & in orationum dūtaxat finibus iterandum. Et hoc quidem modo breues poterimus orationes efficere. Quod si mediocritate vti in dicēdo volueris, partium maximas deligens, de

hisce

hisce verba facias oportet. Est etiam medijs vtendum nominibus, quæ scilicet neq; lõgissima, neq; breuissima, neque multa de aliqua vna re sint, sed mediocria potius. Oportet & epilogos ex intermedijs partibus neq; omnino auferri, neq; vbiq; rursum inferri. sed quę maxime auditoribus nota esse volueris, in ijs maxime ad finem iterationibus vti cõuenit. Ex hisce igitur quandocunq; libuerit prolixitate vti in dicendo q̃bimus. Quòd si facetam volueris orationem scribere, permaxime tibi obseruandũ est vt verborum mores hominibus similes queas reddere. Id autem efficies, si qui magni, qui curiosi, qui mediocres sunt mores, consideraris. De ijs igitur poteris hac via cognoscere. De nominum vero compositione iam declarabimus, est enim etiam hoc apprime necessarium.

De Nominum compositione. Cap. XXII.

PRimũ igitur figuræ nominũ sunt tres, simplex, composita, & trãslata. Eodem etiã modo positiones sunt tres. vna quidem quæ in vocalem cõnexionibus terminat, & à vocali incipit. secunda vero quæ à muta incipiens, in mutam desinit. tertia autẽ quæ mutas vocalibus iungit. Item ordines sunt quatuor. quorum vnus similia nomina aut inuicem collocat, aut dispergit: alius vero qui eisdem rationibus vtitur, aut inuicẽ mutat: tertius vero qui vno multis'ue nominibus rem appellat: quartus autẽ ordo est, quo gesta negotia nominamus aut præterimus. Quo autem pacto pulcherrimæ orationis filũ texendum sit, nunc edocebimus.

De filo Orationis texendo. Cap. XXIII.

PRimum quidẽ interpretationem ipsam in duas partes distribuere, deinde conuenit dilucide dicere. In duas vero partes interpretationẽ distribuimus hisce modis. vno q̃ ipse potest & hoc & aliud. secũdo q̃ hic quidem haud potest, alius autem potest. tertio q̃ hic & hoc & aliud potest. quarto q̃ neq; ipse neq; alius potest. quinto q̃ ipse quidem potest, alter vero non potest. sexto q̃ ipse qdem alterũ potest, alius vero non potest alterum. horum autẽ vnumquodq; ex hisce ꝑspicies. Quòd etenim ipse potest & hoc & aliud, huiusmodi est. Ego autem nõ harũ duntaxat rerum author vobis extiti, verũ & Timotheo, qui aduersus vos esset expeditiones ducturus, impedimento fui. Quòd vero hic nõ potest, alter autem potest, tale est. Ipse quidem non potis est qui pro vobis legatione fungatur: hic vero qui Spartiatarum ciuitati amicus est, facillime apud eos quæ vultis queat efficere. Quod hic aũt potest & hoc & aliud, est huiusmodi. Nõ autem in bellis solum hic se robustissimum & fortissimum pręstitit, sed & cõsilijs ciuium cedit nemini. Quod autem neq; ipse neq; alius potest, tale est. Neq; ipse parua munitus manu hostes queat, neq; alius quisquam ciuium expugnare. Quod vero ille potest, ipse autem nequit, est huiusmodi. Nempe hic corporis valet viribus: ego vero sum corpore imbecillus. Quòd aũt ipse aliud potest, ille vero non potest aliud, huiusmodi est equidem. Ipse qui clauo & gubernaculis præsim valeo, hic autem neq; qui remo vtatur potis est. Figuras igitur interpretandi in duas partes facies, hoc modo: omnibus in rebus idem modus seruandus est. Quibus autem rebus dilucida tua reddat̃ oratio, id rursum est considerandum.

De Oratione dilucida. Cap. XXIIII.

PRimum igitur quodcunq; dixeris proprijs suisq; nominibus appella: & quicquid ambiguũ fuerit, euitato. Caueas etiam oportet ne vocales deinceps ponas. Aduertẽdum est præterea vt quos articulos vocãt, opportune & apte loces. Itẽ cõsideres opus est ne confusa sit, neq; perturbata nominum compositio. talis enim oratio & obscura est, & cognitu difficilis. Coniunctionibus vero quascunq; ante dixeris, consequentes reddito copulas. coniunctiones autem coniunctionibus reddere ita fit: ego quidẽ ad quid temporis dixeram, affui. tu autem quando te venturum dixeras, non venisti. Item cùm eadem coniunctio consequens sit, tu etenim & illorum author extitisti, & horũ author ipse tu. De coniunctionibus igitur dictũ est, ex quibus licet & reliqua quæq; coniectari. Ipsa vero nominũ structura neq; confusa neq; perturbata fieri debet. & confusa quidem est huiusmodi, sicuti cùm dixeris; Graue est hunc verberibus afficere. nam obscurum esset qui esset cædẽs. q̃ si ita dixeris, graue est hũc verberibus ab hoc affici, ꝑspicuam reddes orationẽ. structura igiť nominũ cõfundere tale est. Vt aũt aduertas quo pacto articuli ipsi tẽpestiue apteq; addant̃, ex hisce tibi liquidũ fiet, οὗτος ὁ ἄνθρωπος τοῦτον τὸν ἄνθρωπον ἀδικεῖ. hic ipse homo hunc ipsum hominem iniuria afficit. nunc enim interiecti articuli dilucidam faciunt dictionem, exempti vero obscurã apud Græcos efficient. Contingit autẽ & aliquando contrarium. Quæ igitur in articulis seruari conuenit, huiusmodi sunt. Vocales autem iuxta inuicẽ ponẽdæ non sunt, nisi aut aliter

obscura

auditoribus perspicua reddiderimus, eos nobis attentos faciemus. Ad attentionem igitur ex his auditores exhortamur. Beneuolentiam vero comparabimus, si considerauerimus primum quo in nos animo ipsi sint, beneuolo'ne an infesto, aut neq; bono neq; malo. Si beneuoli ergo fuerint, de beneuolentia dicere superuacaneum cedat. Verum si omnino id facere voluerimus, oportet paucis cũ dissimulatione quadam id fieri, hoc modo. Quanta sit mea in hanc vrbem beneuolẽtia, vt quæ sæpenumero suasu meo quæ factu essent vtilia gesseritis, & qua me p̄terea ad communia commoda præbeo iustitia, quippe qui publicarum magis quàm priuatarum mihi rerum habendam rationem censuerim, nequaquam à me dici opus existimo. hoc enim vobis perspicuum est & cognitum. verũ quòd & nũc, si fidem adhibere mihi volueritis, consuletis in rem pulcherrime, hac de re vt vos edoceam dabo operã. Hoc igitur modo eos qui bono sunt in nos animo, in consultationibus beneuolentiæ admonebimus. si vero auditores neq; nobis infesti sunt, neq; beneuoli, dicendum est & iustum esse, & conducibile, eos his ciuibus beneuolos fieri, qui nullũ sui dederunt experimentum. deinde oportet laude auditores demulcere, quòd iuste & grauiter quæ dicuntur iudicare consueuerint. item & extenuationes afferendæ: sicuti si dicatur, Surrexi non tam vlla dicendi vi elegantia'ue confisus, quàm existimãs ea à me narrari, quę ad communem vtilitatem cõmodumq; accedant. Cùm igitur auditores neq; à nobis alieni, neq; beneuoli nobis sunt, ex huiusmodi rebus beneuolẽtia captabitur. sin autem calumniæ obnoxij apud auditores fuerint, necesse est aut ipsos in sese, aut res de quibus dicunt, aut ipsam demum orationem calumnias continere. Hæ autem calũnię aut ex præsenti aut ex præterito tempore trahuntur. Ex præterito quidem tempore, si qua improbitatis suspicio de aliquo habeatur, primum in auditores præoccupatione vtendum est, atq; dicendum ita. Neque ipse quidem ignarus sum me apud vos calumnia affectum esse, sed omnem ego de me insimulationem falsam esse demõstrabo. Postea summatim enumerando in exordijs dicendum erit, si quid in rem tuam oratione complecti queas, & aut vituperanda iudicia. necesse enim est siue publice siue priuatim calumnia de quopiam facta sit, vel esse vel fore iudicium, vel nolle accusatores iudicium sumere: eritq; dicendum vt iudicatum iniuste fuerit, quodq; inimice nobis homines nocuerint: aut si minus hoc verisimile visum fuerit, dicẽdum erit satis id esse debere, quod minus tunc ex sententia nobis cesserit; iniustum autem esse, cùm res iudicatæ iam fuerint, rursum easdem calumniari. Si vero celebre sit iudicium futurum, te paratum planè dicito, qui ad insinuationes in hoc ipso pulcherrimo consessu respondeas, & si quid aduersus Rempublicam per iniuriam patrauisse demonstreris, te morte multatum iri. Sin autem acccusatores minus in causa persistãt, eadem oportet vti coniectura, quoniam falsam de nobis calumniam detulissent, desistũt causa. non enim cõsentaneum videbitur nolle eos iudicium capere, qui veram accusationem detulerint. Vsque vero in calumnias acerrime est inuehendum, dicẽdumq; quàm trux & communis & multorum malorum causa. Ostendatur quoque oportet permultos iam iniuste per calumniam perisse. Item monendum, stultum esse, eos qui de republica consultant, non quæ ab omnibus dicuntur audire: & quod vtile sit animo volutare, sed aliquorum insinuationibus commoueri. Commonefacias autem atq; pollicearis oportet, ea te de quibus consulere sis pollicitus, & iusta, & vtilia, & honesta demonstraturum. Eos igitur, quorum ex præterito tempore calumnia delata sit, conuenit hoc pacto insimulationes in consultationibus soluere. Ex præsenti vero tempore oratoribus calumniam solet afferre primum quidem ætas ipsa. nam siue omnino iuuenis siue senior concionatur, auditores moleste ferunt. Huic enim nondum incipere, illi vero iam quiescere decorum esse putant. Deinde si crebro orationem habere consueuerit. hic enim importunus videtur esse. Et si nunquam antea orationem habuerit. nam & hic alicuius priuati commodi gratia præter consuetudinem videtur concionari. Ex præsenti igitur tempore huiusmodi poterunt in illum insimulationes fieri, qui apud concionem orauerit: sed causa de ijs afferatur necesse est. A iuniore quidem ex consultantium inopia, & ex eo quod suum esse potissimum videtur: quemadmodum si dixero de ludicro lãpadarchiæ, vel de gymnasio, vel de armis, aut de equis, aut de re bellica. horum enim non minima pars adhæret iuueni. Dicendum est autem, quòd tametsi nondum iuuenis per ætatem prudens esse potest, verum natura & diligentia quadam certe potest. Ostendendum est etiam qui aliquid imprudenter gesserit, aduersum casum sibi priuatim dari: affectu-

Beneuolentia.

to vero communem esse vtilitatem cum reliquis. Iuuenis igitur ex ijs atque similibus. argumentabitur. Senior autem argumentabitur & ab inopia consultantium, & à facultate sua, prȩterea & à magnitudine & nouitate periculorum, & ab alijs huiusmodi rebus. Crebro autem dictionem habere cõsuetus, ab experientia argumentabitur, & ab eo quòd turpe sit non eum sententiam nũc dicere, qui antea consueuerit. Non autem consuetus argumentabitur, tum à periculorum magnitudine, tum ab eo quòd necesse omnino sit eum qui ciuitatis est particeps, de ijs quæ in prȩsentia aguntur, sententiam dicere. Eas igitur insimulationes quæ in concionibus circa hominem fiunt, hoc pacto refellere studebimus. Fiunt autem circa rem, cùm quis nihil neque ijs à quibus nulla simus iniuria lacessiti, neq; ijs qui fortiores potẽtioresq; sunt, pernoscendum esse consultat, aut pacem turpẽ fieri persuadet, aut circa Deorum immortalium sacrificia quàm minimos effici sumptus monet, aut huiusmodi quicquam narrat. Oportet autẽ in huiusmodi rebus præoccupatione prius ad auditores vti, quarum causam aut in necessitatem, aut in fortunam, aut in tempora, aut in aliquod cõmodum referamus, dicamusq; non consultãtibus quidem esse, sed rebus potius huiusmodi causam adscribendum. Hoc igitur modo eas quæ circa rem sunt insimulationes à consultantibus remouebimus. Oratio vero ipsa in concionibus solet insimulari, cùm aut prolixe, aut nimis prisce, aut minus probabiliter dicatur. Et si quidem longa fuerit, in rerum multitudinem causa est referenda: sin prisca sit, doceatur oportet nunc ipsam tempestiuam esse. Sin autem minus probabilis sit, pollicearis oportet eam te veram in dicendi progressu demonstraturum. Consultationes igitur ex ijs rebus principio constituemus. Quo vero vtamur ordine, animaduerti conuenit. Si quidem nulla prorsus insimulatio sit neq; nobis, neq; orationi, neq; ipsi rei, à propositione continuo est inchoandum. Attente autem quæ dicuntur, humaneq; audire ad postremum exhortabimur. Sin vero aliqua sumus ab illis qui ante dixerunt, insimulatione præuenti, post anticipatam auditorum opinionem eorum quorum insimulati fuerimus, & responsiones et causas breuiter in medium differentes, ita proponemus, & auditores ad attentionem exhortabimur. Exordia quidem in consultationibus hoc modo sunt constituenda.

De Narratione in eodem genere. Cap. XXIX.

POstea vero necesse est aut res gestas à nobis renunciari referri'ue, aut res præsentes diuidendo exponi, aut quæ futuræ sunt, iam p̃dici. Cũ igitur de legatione sit nobis renuntiandum, omnia quæ dicta fuerint, dilucide narrare oportet, quò primum quidẽ grauitatem oratio præ se ferat. hæc enim renunciatio solum erit, nullaq; alia orationis figura incidet. Deinde si quidem nobis ex sentẽtia minus res contigerit, non vlla id negligentia nostra, sed alia quadam causa accidisse auditores existiment. Sin vero ex sententia contigerit, non casu aliquo sed nostra diligentia & industria id factum opinentur. Hæc autem eo facilius credũt, si quoniam gestioni negotiorum nequaquam interfuerint, nostram in oratione negligentiam, promptitudinemq; perspexerint, vtpote qui nihil omittamus, sed vnũquodq; q̃ accuratissime referimus. Cũ igit̃ legationẽ renũciemus ijs causis, singula quæq; quo pacto gesta fuerint, renunciari oportet. Cũ veto ipsi concionãtes aliquid p̃teritũ narramus, siue ẽt prȩsentia exponamus, siue prȩdicamus futura, necesse est vt vnũquodq; horũ & breuiter & dilucide & nõ sine ꝓbabilitate faciamus. dilucide quidem, vt quæ dicũtur, cõprehendi queant: breuiter aũt, quò quæ dicta fuerint, memoriæ auditores teneãt. Probabiliter vero, ne ipsi auditores priusquã probationibus atq; iuris partibus nostram orationem confirmauerimus, nostras iam narrationes falsas esse reprobent. Dilucide igitur exponemus aut à nominibus, aut à negotijs. A negotijs quidem, si non ea perturbate exponamus, sed rerũ ac temporum ordinem seruemus, reliqua vero deinceps collocemus: & si neq; eo de quo dicere cœperimus, relicto negotio, in rẽ aliam transeamus. A negotijs igitur hoc modo dilucide narramus. A nominibus vero, si quãmaxime idoneis rerum nominibus negotia appellemus, & si nõ ambiguis vtamur, neq; perturbate ipsa collocemus, sed vsq; cohærentia deinceps ordinemus. Dilucide igit̃ exponemus, si hæc diligenter obseruauerimus. Breuiter vero narrare poterimus, si tum ex negotijs, tũ ex nominibus ea remouerimus, quæ non sint dictu necessaria, & ea solum complectemur, sine quibus obscura reddetur oratio. Et breuiter quidẽ hoc modo exponemus. Probabiliter autem à nobis narrabitur, si ad ea negotia quæ minus verisimilia vident̃, causas attulerimus, quibus illa nõ absurde gesta videantur. si qua vero omnino incredibilia cõtigerint, ea relinquamus necesse

est, Sin

est. Sin autem necessaria sunt quæ dicantur, ea te scire ostendas oportet, sed ad confutationis partem, quia cum illa implicata sint, dicenda reseruare, orationisq; progressu id te verum demonstraturum polliceri, ea vsus argutia, ꝙ quæ prius abs te dicta fuerit, ea prius vera iustaq; demonstrare, & aliud huiusmodi quicquam velis. Et hoc quidē modo his quæ minus verisimilia sunt medebimur. Vt autē summatim vna omnia complectamur, & renunciando, & exponendo, & prędicendo, ex his omnibus quę ante diximus dilucidas, breues, & probabiles narrationes faciemus.

De ordine Narrationum. Cap. XXX.

EAs autem tripliciter ordinabimus. Nam si quidem ea, de quibus dicimus, pauca sint auditoribus cognita, exordio narrationē coniungemus, ne pars hæc separatim posita breuis admodum fiat. Cùm vero negotia & permulta & incognita sint, ad vnumquodq; coniūctas narrationes faciemus, easq; iustas & vtiles & honestas ostendemus: quò nō modo in narrandis rebus occupati simplicem & non varietate quadam insignem orationē faciamus, verum & auditorum animos capiamus. sin autem negotia mediocria, et minime nota sint, opus est vel renūciationem vel expositionem vel prædictionē in exordio vno & eodem quasi corpore collocemus. Hoc autem faciemus, si à rerum initio ad extremum vsq; narrādo prosequamur, & nihil aliud cōplectamur, sed ipsa negotia expedite declaremus. Quemadmodum igitur in exordio narrationes ordinandæ sunt, ita scire poterimus.

De Confirmatione. Cap. XXXI.

DEinceps autem confirmatio sequatur necesse est, per quam prænarrata negotia ex probationibus & iustis & vtilibus, sicuti nos demonstraturos polliciti sumus, confirmabimus. Cùm igitur coniūctas narrationes facere oportet, probationes in consultationibus ꝙ cōmodissime dicuntur à rerum cōsuetudine, ab exemplo, à cōmemoratione, & ab ea, quæ de oratore fit apud omnes opinione. Vtendum est etiam & si qua ex alijs probationū partibus inciderit. eæ vero sic sunt collocandæ. Primum quidem dicentis opinio. sin id minus poterimus, rerum cōsuetudines ordinabimus, demonstrabimusq; & hæc quę dicimus, vel & his similia hoc modo fieri consuesse. deinde vero exempla adferemus: & si qua est cum his quæ à nobis dicuntur, similitudinem adducemus. ea autem exempla capiamus oportet, quæ tum rei congruāt, tum ipsis auditoribus vel loco, vel tempore sint proxima. si autē secus sint, debemus ex alijs, quæ maxima & notissima sint accipere. post hæc vero sententijs vtēdum est. Oportet autem eas partes, quibus probabilia & exempla tractata fuerint, in fine commentationibus & sententijs terminemus. Et probationes quidem hoc modo ad negotiorum confirmationem adducemus. Si vero narratis rebus continuo sit fides adhibita, probationes ipsas relinquemus, & à iusti & legitimi et vtilis & honesti & iucundi & facilis & possibilis & necessarij partibus anredicta negotia confirmabimus. Et si quidem iustum in est, id primum collocabimus & per hoc, perq; huic simile, & per contrarium, & per iudicatum iustum enarrabimus, & similia his iustis de quibus loqueris, exempla sunt afferenda. habebis autem permulta exempla tum ex his quę priuatim apud singulos iusta existimantur, tum etiam ex his quæ in ipsa vrbe vbi orationem habes, tum demum ex his quæ in alijs vrbibus iusta duci solent. Cùm vero hæc omnia hoc modo percurrentes narrauerimus, in ipsius'que iusti fine sententias commentationesq; moderatas & sibi inuicē dissimiles attulerimus, si quidem ea pars longa sit, eius'que meminisse voluerimus, paucis iterabimus: sin aūt mediocris sit, commemoreturq;, tunc vbi eam finierimus, aliam quoque partem adiungemus. est autem id huiusmodi. Quòd iustum quidem est auxilium nos ferre Syracusanis, satis ex ijs quæ dicta sunt demonstratum existimo: quòd autem etiam id nobis conducturum sit, enitar edocere. Et cùm rursus eodem modo vt de iusto factitaras, vtile percurreris, & eius extremam partem vel breuiter iterando, vel finiendo absolueris, itidem aliam partem, quæcunque tibi in manu fuerit, adiunge. Hoc igitur modo aliam alij partem addere, & orationem cōtexere opus est. Cùm hæc vero omnia prosecutus fueris, quibus ea quæ persuades, confirmare queas, oportet in his de omnibus summatim cum commentationibus & sententijs coloribusq; demonstres nō ea efficere & iniustum & perniciosum & turpe & triste admodum fore, contra vero summatim addendum est, & iustum & vtile et honestum voluptuosumq; futurum, si hæc ad quæ eos exhortaris, effecerint. Vbi vero iam satis abundē'que sententiarum grauitate vsus fueris, quæ persuades, conclusione terminabis, & hoc quidem modo quæ proposita fuerint, confirmabimus. Post hanc autem partem de præoccupatione dicere aggrediemur.

De præoccupatione. Cap. XXXII.

ESt autem præoccupatio, eorū locorum, qui contra tuam dictionem haberi possent, præoccupans reprehensio. Oportet autem quæ ab aduersarijs dicuntur extenuare, tua vero amplificare, veluti supius in amplificandi tractatu audieras. Opus est etiam conferas vnum vni, cùm tuum scilicet maius sit: & plura pluribus, & vnum multis, & multa vni, sic ſm omnem speciem varietate debemus vti, nostra quidem augendo, aduersariorum autem infirmando atque deprimendo. Et hoc quidē modo præoccupationibus vtemur. hæc aūt vbi fuerimus prosecuti, iterationibus exitū terminabimus, coloresq; antedictos rōcinatiōis, vel enumeratiōis, aut electionis, aut iterrogationis, aut ironię assumemus.

De Suadendi, Dissuadendiq; forma. Cap. XXXIII.

QVòd si ad ferendum aliquibus auxilium suaserimus, siue priuatis hominibus siue vrbibus, paucis dicere conueniet, & si qua his in auditores siue amicitia, siue gratia, siue misericordia præcesserit, in mediū referre congruū erit. maxime enim omnes his auxilio esse volunt, qui tali animo in eos fuerint. diligūt enim eos, à quibus vel ab ipsis vel ipsorum amicis aliquid beneficij siue ipsi, siue alij qui eis curæ sunt, vel opportune suscepisse, vel suscipere, vel susceptum ire crediderint. his autē habēt gratias, qui siue ipsi siue ipsorum amici, aut in eos aut in eorum necessarios boni quippiam opportune, vel contulisse, vel cōferre, collaturi'ue putetur. Si horum igitur aliquid vnum incidat, id breuiter doceamus, & ad misericordiam redigamus oportet. Id autem affatim facere poterimus, si cognouerimus solere omnes in eos misericordia moueri, quos familiari erga se animo esse opinenē, aut indignos calamitate suspicantur. Hæc autem in ijs esse ostendes, quos misericordia dignos velis demōstrare: estq; demonstrandum eos inique passos, vel pati, vel passuros vbi minus his auxilio auditores fuerint. sin vero hæc in illis nō sunt, demōstrabis eos omnium bonorum inopes esse, quorum cæteri omnes aut plurimi sint participes, quiq; nihil vnquam boni vel nacti fuerint, vel nanciscantur, nacturi'ue sint, nisi auditores hoc tempore ad misericordiā moueantur. Ex his igitur auditores ad misericordiam inducemus. Dissuadere autem ex contrarijs locis poterimus, eodemq; modo exordiemur, & narrabimus, & probationibus vtemur, auditoribusq; ostendemus, quæ facere aggrediuntur, esse & præter leges, & iniusta, & perniciosa, & turpia, & tristia, & impossibilia, & difficilia, ac minime necessaria. In dissuadendo vero idē dispositionis modus seruabitur, qui ēt in suadendo. quam ob rem qui vltro dissuadēt, disponere ita poterunt. Qui vero aliorum suasionibus contradicere voluerint, primū quidem ea in exordio proponere debent, quibus sint cōtradicturi: in reliqs vero singillatim est exordiendū: post singula vero prædictorū exordia est ſm vnumquodq; propositū maxime demonstrandū, minime omnium ea esse ad quæ aduersarius exhortetur, neq; iusta neq; quę ijs sequuntur. hoc aūt facies vt ostendas, vel iniusta esse quæ ille narrat, vel inutilia, vel his similia, aut iustis cōtraria, aut vtilibus, aut his quæ talia esse iudicantur. eodē quoq; modo & cætera quæ inciderint, tractare debebis. Optimus igitur dissuadendi modus hic est. Quòd si minus hoc facere cōmode potueris, ex eo quod reliqueris genere dissuadere orādo poteris: vt si qdem aduersarius iustū esse ostenderit, tu vel turpe esse, vel inutile, vel difficile vel impossibile, vel aliud quiduis hmōi enitere demonstrare: sin vtile aduersarius esse ostenderit, iniustū ipse, & si quid aliud opportunū ad id habueris, demonstrabis. tua ꝑterea augendo, & aduersarij deprimēdo facies, quēadmodum in suasionibus dictū est. Decet eodē quoq; modo sñias cōmētationesq; afferre, ꝑoccupationesq; refellere, ac breuiter ad exitū iterare. Præterea quoq; in suasionibus ostendendū est, aut eos quibus auxiliū ferendū suademus, horū amicos esse, quos ad id faciūdū exhortamur, aut hoc, gratias his deberi qui deprecanē: quibus vero auxiliū ferre dissuaserimus, eos vel ira, vel inuidia, vel odio dignos ostendemus. In odiū quidē adducemus, si ab illis aut ipsos auditores, auditorū'ue amicos, aut alios qui his curę sint, mali quippiā inique passos demonstrabimus. In iram aūt rapiemus, si vel auditores ipsos, vel ipsorū amicos, vel alios qui his sunt curæ, indigne neglectos iniuria'ue affectos ostēdemus. In inuidiā vero cōtrahemus, si summatim indigne fortunatos extitisse, aut esse aut fore, vel si nullius vnq; boni fuisse inopes, aut esse aut futuros, vel si nūquā malorū quippiā passos, aut pati, aut passuros demonstrabimus. In inuidiā igitur & odiū atq; iram hoc modo concitabimus: beneuolentiā vero & gratiā & misericordiam ex his poterimus cōparare, quæ in suasionibus dicta sunt. Eas autē ex antedictis omnibus contexere ordinareq; poterimus. Species igitur suadendi & qualis ipsa sit, & ex quibus constet, & quomodo ea vtendū sit, ex ijs liquido cognoscimus.

Dissuadere quo pacto debeamus.

De Orationis partibus in Demonſtratiuo genere. Cap. XXXIIII.

RVrſum autem laudandi, vituperandiq; ſpeciem deinceps cõſideremus. Cùm in hoc genere exordiri voluerimus, propoſitiones primum ordinamus, inſimulationesq; diſſoluimus, itidem atq; in ſuadendo. Ad attentionem vero exhortamur, tum ex his quę in conſultationibus dicta ſunt, tum ex eò q́ mirabilia illuſtriaq; dicamus, vt æquitatẽ noſtram, eorumq; quos vel laudamus vel vituperamus, facinora demonſtremus. in huiuſmodi enim cauſis vt plurimum non diſceptationis, ſed oſtentationis potius cauſa orationem habere conſueuimus. Primum autem exordia eodẽ modo conſtituemus, qui in deliberatiuo à nobis genere demonſtratus eſt: Poſt exordiũ vero partiri debemus & ea quę extra virtutem ſunt, & ea quæ in ipſa virtute bona conſiderantur, hoc modo: externa quidem bona in bonam valetudinem, & robur, & formæ dignitatem, & diuitias: virtutem vero in ſapientiam, iuſtitiam, & fortitudinem, illuſtresq; diſciplinas diſtribuimus. Horum autem quæ in virtute poſita locataq; ſunt, iure laudantur, extraria autem ſubducuntur. Robuſtos nanq; & pulchros, & nobiles atq; locupletes nequaquam laudare, ſed dicere beatos conuenit. His autem diligenter conſideratis, poſt exordia de genere primum dictionem ordinabimus. Hoc enim primum hominibus ac reliquis animalibus clarum ineſt, vel obſcurum. Proinde recte quidem aut hominem, aut aliud tale animal ex genere commemorabimus. Cùm vero aut affectũ, aut rem, aut orationem, poſſeſſionem've laudare voluerimus, cõtinuo ex ijs quę honeſta adſunt, nõ abſurde laudabimus. A genere autem laudare ita cõuenit. Si quidem progenitores inſignes fuerint, debemus omnes ab initio ad eum vſq; quem laudatum volumus, reſumere, & in ſingulis progenitoribus clarum aliqd ſummatim apponere. Quòd ſi primi idustrij inſignesq; fuerint, reliquos vero nihil oratione dignum geſſiſſe contigerit, primos qdem illos eodẽ modo proſequemur, ignauos autem atq; degeneres omittemus, ea vſi cauillatione, quòd propter maiorũ multitudinem nolimus auditoribus orationis longitudine grauies effici: prẹſertim cùm nemini ſit obſcurũ, qui ex bonis clariſq; parentibus nati ſunt, eos conſentanee fieri ſuis maioribus non diſſimiles. Sin autem veteres progenitores obſcuri fuerint, qui vero proxime extiterunt, illuſtres: ab ijs eſt laus generis capienda, dicendũq;, vt de illis quidem longã repetere quandam orationem ſuperuacaneum admodum fuerit. Sed ſi eò laudes referantur: qui proximi ijs qui laudanẽ extitiſſent, planè & hi quoque boni probiq; viri oſtendentur; quòdque perſpicuum ſit horũ maiores induſtrios quoſdam inſignesq; extitiſſe. Haud nanq; veriſimile videri, huiuſmodi homines honeſtos & bonos eſſe, qui ex improbis progenitoribus nati eſſent. Vbi vero nullus maiorũ ſit ſplendor, dices ipſum in ſe generoſum eſſe, colligesq; eos omnes ingenue natos eſſe qui ingenitam ſibi virtutẽ habent, & eos alijs quoque omnibus lõge antecellere, qui ſuos progenitores laudãt: permultos enim qui ex claris maioribus nati eſſent, degeneres extitiſſe: addesq; q́ de huius nunc & non de progenitorum præconijs agatur. Eodem autem modo in vituperationibus origo generis in improbos maiores referenda eſt. Et ita laudando ac vituperando quæ ad genus pertinent, ordinabimus. Et ſi quid illi de quo loquimur, præclarũ fortuna cõceſſerit, hoc dũtaxat tuebimur, vt ea quæ ætati cõueniũt enarremus, & id quidẽ haud prolixe: pueri nãq; tã ſuo ingenio q̃ eorũ qui ipſis præfuerint, diligentia, honeſti, pudiciq; ſunt. Quare breuis de ijs eſt habenda oratio. Cũ hunc aũt modũ percurreris, habita ad poſterũ cõmentatione atq; ſñia, debes hanc partẽ in adoleſcentis ætatẽ terminare. Et ꝓpoſitione deinde facta, aut eius qui laudaẽ, res geſtas, aut mores, aut ſtudia amplificabis, quẽadmodũ ab initio in demonſtratiuo genere prius diximus. Exponesq; ab huius quẽ ipſe laudas, cũ eſſet hac ætate, aut per hunc, aut per ſtudiũ, aut ex hoc aut huius gratia, tũ hoc tũ illud prẹclarũ facinus geſtũ fuiſſe. Oportet & cæterorũ quoq; iuuenũ prẹclara facinora colligẽdo cõferre, & huius longe ijs maiora eſſe oſtendere: illorũ quidẽ quę minima ſunt, huius aũt quẽ tu laudas, quę maxima ſunt enarrãdo. Cõuenit aũt & quæ apud alios res illuſtres parũ pro dignitate collatæ fuerint, eas abs te dicẽdo itidẽ magnas demõſtrari. Et ſemꝑ res ita cõparãdo augẽdę & exornãdę ſunt: vt, Vbi, & quis iuuenis ita Philoſophus vnq; fuit, qui vel ſenior magnũ adeo incrementum habuerit? Et qui adeo robuſte gymnaſiorũ labores ꝑfert, vehemẽter is Philoſophię ſtudiũ et induſtriã adamabit. Et hoc quidẽ modo ſimilitudine et collatione vſi amplificabimus. Cũ vero quę circa ætatẽ adoleſcẽtis cõſideranẽ, abſoluerimus, in fine huius partis ſñias cõmentationesq; locabimus, aut quæ dicta ſunt breuiter iterãtes, aut ad poſtremã partẽ finientes. Rurſus vbi ꝓpoſuerimus quæ geſta ſint ab ipſo viro quẽ laudamus, de

Laudandi forma.

ſtitia primum dicere aggrediemur, quam eodem modo vt in ſuperioribus exornãtes, ad prudentiã, ſi fuerit, deſcendemus. Et hanc eodem quoq; modo abſoluentes, fortitudinem ſi fuerit, proponemus. Quam eadem amplificationis ratione item percurrentes, cũ ipſius finẽ partis attigerimus, & omnia genera proſecuti ſumus, ſummatim quæ ante dicta fuerint iterantes, exitum vel ſententia, vel commentatione toti orationi apponemus. Congruet autem laudibus, nominibus etiam multis circa vnum quodq; vti, & ſplendidam facere dictionem, atque magnificam. Eodem quoque modo cùm de nequam hominibus oratio nobis erit, vituperationes conſtituemus. Oportet autẽ nullis in eum vtamur cauillis quem carpimus, ſed ipſius duntaxat vitam enarremus. Sermones enim longe magis quàm iocoſæ obiurgationes atque cauilla & auditoribus perſuadent, & ægritudine quos vituperamus afficiunt. Nam huiuſmodi quidem ſales ad ideam, vel ad ſubſtantiam referuntur. Sermones vero ſunt ingeniorũ, morumq; veluti imagines. Cauendum eſt ẽt ne res turpes nominibus appelles turpibus. Id enim adfert grauitati calumniam. Sed quę huiuſmodi ſunt, tanquam per ænigma ſignificabimus, & aliarum rerum nominibus rem ipſam manifeſtabimus. Debemus autẽ in vituperationibus ironia vti, & in ijs aduerſarium deridere, quibus ille maxime exultat: & priuatim quidem paucisq; pręſentibus eum dehoneſtare. In vulgus autem & multitudinem communes maxime vituperationes maledicere. Vituperationes vero eodem modo poterimus, quo etiam & præconia & augere & extenuare. Itaque harum ſpecierũ ex ijs quæ ſuperius dicta ſunt, vſum oẽm intelligemus.

Quo pacto vituperationes cõſtituẽdæ.

Accuſationis Quæſtionisq; præcepta: quæ ad Iudiciale genus ſpectant. Cap. XXXV.

Reliquum eſt vt accuſandi quærendiq; præcepta peragamus, quæ rurſus quẽadmodum in iudiciali genere dictum eſt componemus, ordinabimus, percurremus. Primum igitur in exordijs rem, de qua fit accuſatio vel defenſio, ꝓponemus, vt etiam in alijs præmiſſis ſpeciebus. Ad attentionem autem ab ijſdem locis exhortabimur, quos in ſuadẽdo diſſuadendoq; docuimus. Item etiam de beneuolentia idem quoque modus ſeruandus erit, qui in deliberatiuo genere præmiſſus eſt. Nam is cui auditores beneuoli ſunt, ex præterito aut præſenti tempore, & is, ne calumnia affectus ſit, ad eos irritãdos vel in ſe, vel in rem ipſam, vel in orationem, beneuolentiam captabit eodem modo, vt illic docuimus. Is vero, in quem neque beneuoli auditores, neq; infenſi fuerint, beneuolentiam captare poterit ex præterito præſenti ue tempore, vel per ſe ipſum, vel per rẽ, vel per orationẽ. Ille autem, qui apud auditores calumniæ obnoxius factus fuerit, partim mixtim, partim priuatim beneuolẽtiam captabit. Hic igitur modus erit, per quem beneuolentia cõparabitur. Enimuero hi aduerſus quos neq; bono neque malo animo auditores fuerint, paucis ſunt laudandi, & aduerſarij vituperandi. Oportet autem eos ab ijs laudare quæ videntur maxime auditorum intereſſe: (dico autem ciuitatis ſtudioſum, amicorum obſeruatorem, gratum, miſericordem, & ſimilia) aduerſarios autem ab ijs vituperare, quibus auditores ad iram irritantur. Hæc autem ſunt ciuitatis inimicus, amicorum hoſtis, ingratus, immitis, & huiuſmodi. Opus eſt etiam laude iudices delenire, quòd iuſti iudices graueſq; ſunt. Aduerſariorum præterea defectus, ſicubi tibi minores extiterint ſiue ad dicendum, ſiue ad agendum, ſeu ad aliud quicquã quod in diſceptatione verſetur, erũt oratione complectendi, & iuſtum præterea, & legitimum, & vtile, & quę deinceps ſequuntur, inducenda. Cùm iudices igitur neq; bono neq; malo animo in nos fuerint, ex ijs beneuolẽtiam captabimus. Si quis vero in calumnia ſit, idq; ex præterito tẽpore, & circa orationem, ſcire ex antedictis poterimus, quo pacto inſimulationes ſoluere oporteat. Quòd ſi ex præſenti tempore calumnia fuerit, neceſſe eſt circa ipſum hominem eã fieri: aut ſi ineptus pręſenti controuerſiæ, aut ſi criminibus ſubcõtrarius, aut ſi pro confeſſo accuſationi obnoxius videatur. Ineptus quidẽ fuerit, ſi aut iunior aut ſenior pro alio diſceptet. Subcõtrarius vero eſſet, ſi quis robuſtus imbecillũ verberationis accuſet, aut ſi quis cõtumelioſus contumelię temperantẽ inſimulet, aut ſi quis admodum pauper hominẽ ditiſſimum pecuniarũ agens in iudiciũ deuocet. itaq; huiuſmodi homines ſubcontrarij criminibus ſunt. Pro cõfeſſo autem erit, ſi quis fortis robuſtusq; exiſtens, ab infirmo & imbecillo verberatiõis accuſetur, aut ſi quis fur exiſtimatus, furti reus in iudicium arceſſatur. Vt autẽ omnia vno complectamur verbo, hi quorũ moribus ſimilis eſt hominum opinio, videbuntur criminibus eſſe obnoxij. Circa ipſum igitur hominẽ ex inſtanti tpe calumniæ hmõi fieri poterũt. Circa rẽ autẽ ea cõtingẽt, ſi quid aduerſus domeſticos amicos, aut aduerſus hoſpites, aut iſuos, vel de prauis vel de turpibus rebus negotia adferat.

Exordium.

Attentio.

Beneuolentia.

adferat. hæc enim infamiam disceptantibus afferunt. Quemadmodum igitur eas insimulationes sumus dissoluturi, deinceps ostendam. Duo esse cõmunia in omnibus elementa existimo: alterũ quidem, vt quibus rebus correpturos iudices aduersarios putes, his eos præueniẽs corripias. alterũ vero est, si res in aduersarios quidẽ maxime: sin id minus, in alios quosdam transferas, ea vsus cauillatione, q̃ non ex sententia tua, sed ab aduersarijs coactus in certamen descenderis. In vnãquanq; vero calũniam hæc argumẽtari conuenit. Iunior quidẽ causabitur aut seniorum aut amicorum, qui pro se disceptent, solitudinem, aut criminum magnitudinẽ, aut temporis præscriptionem, aut rerũ multitudinem, aut aliud quid huiusmodi. Si vero habueris pro alio dictionem, dicendum erit te amicitiæ gratia aduocatũ fieri, aut aduersarij motum inimicitijs, aut quia negotijs interfueris, aut ob vtilitatem publicam, aut quia is cui patronus venis, & ab omnibus est desertus, & iniuria premit. Quòd si crimini pro confesso obnoxius, vel subcõtrarius accusationi effici videatur, cum præoccupatione vtendũ est, tum etiam dicendum vt neq; iustum, neque legitimum, neq; vtile sit ex opinione ac suspicione ferre prius sententiã, q̃ res fuerit audita. Quæ igitur circa ipsum hominem sunt, hoc pacto insimulationes diluemus. Eas vero quæ circa rem sunt, ita repellemus. Causam in aduersariũ rejciemus, vel si maledictũ ei crimini demus, vel si iniuriã aut cupiditatem, aut pertinaciam, aut iram prætendamus, q̃ nullo alio modo ius consequi possibile sit. Priuatas igitur calumnias apud iudices ita diluemus, cõmunes vero omnibus speciebus soluere poterimus, quemadmodum in superioribus dictum est. Exordia vero in genere iudiciali eodem modo collocabimus, sicuti ẽt in deliberatiuo.

Narrationes.

Eadem etiã ratione narrationes exordio cõiungemus, quas vel particulatim probabiles esse, iustasq; ostendemus: aut ipsas separatim tanquam in vnum corpus ordinabimus.

Cõfirmatio.

Deinde vero erit cõfirmatio, quã, si quidem rebus ipsi aduersarij contradixerint, ex probationibus: sin autem consenserint, ex iustis & vtilibus & his similibus confirmare debemus. Collocãda sunt ex probationibus primum quidem testimonia, & si quæ nobis ex quæstionibus confessiones fuerint. Demum vero si nullo modo verisimilia ea fuerint, sententijs & commentationibus: sin autem non omnino verisimilia, probabili, demum exemplis, & coniecturis, & signis, & argumentis, demum vero commentationibus & sententijs confirmare debemus. q̃ si verisimilia fuerint, probationes quidem omittemus, iustis autem quẽadmodum in antedictis vtemur. Et hoc quidem modo confirmabimus.

Præoccupatio.

Post confirmationẽ autem vbi ea quæ in aduersarios sunt collocauerimus, præoccupabimus eas res quas verisimile fuerit aduersarios dicturos. & si quidem aduersarij rem negarint, probationes illas à nobis dictas amplificabimus. quas vero illi dicturi sunt, reprehendemus, & extenuabimus.

Quo pacto vtendum legibus.

Si vero fateantur & legitima & iusta esse quæ secundum scriptas leges à nobis inductas ostenderimus, enitendũ est vt his simul leges, quas & iustas & honestas & conducibiles vniuersæ Reipub. plures iudicarint, tales etiam eas esse ostẽdamus. quas autem aduersarij induxerunt, eas cõtra habere demõstremus. Quòd si minus cõmode hæc dici quiuerint, iudices commonefaciendi sunt, eos non de lege, sed de re iudicare, quodq; iurati sint secũdum leges latas sententiam latum ire, & doceas haud hoc tempore decere leges, sed in constitutis diebus eas ferre. sed si contigerit rem his legibus agitari quæ iniquæ esse videantur, dicẽdum erit non legem rem huiusmodi, verum iniquitatẽ esse: cùm lex quidem ad vtilitatem feratur, hæc autem afferat ciuitati pniciem. Dicẽdum etiam erit haud cõtra leges facturos, si huic legi contrariam sententiam tulerint, sed leges potius laturos, ne sit improbis iniqsq; decretis vtendum. Oportet autem ad id collectionẽ afferre, quòd nulla lex prohibet Reipub. benefacere: sed improbas leges authoritate priuare, aliud nihil esse, quàm ciuitatem beneficio donare. Quascunque igitur ex his legibus, quæ nullam ambiguitatem continent, habuerimus ex talibus præuenientes abunde cõtradicere poterimus. De ambiguis vero legibus iudices ita senserint vt tibi expedit, oportet hæc demonstrare. quòd si iudex dicat quemadmodum aduersarij, condocefaciendus est, legumlatorem non hoc sensisse quod ab illo dicitur, quodq; cõducit ipsis iudicibus legem ita dicere. Verum si nullo modo possis in cõtrariam sententiam commutare, ostẽde aliud nihil posse contrariam legem dicere, atq; ipse dicas. Et quo quidem pacto oporteat vti legibus, ex his quæ diximus abundabis. Summatim vero si peccasse omnino fateantur, & ex iusti tamen & legitimi partibus defensionẽ parent, ex his ea sunt cõfutatione pueniẽda, quæ dicturi illi videãtur. sin aũt peccasse fateantur, & sibi tamẽ ignosci postularint, sic talia oportet cõfutare. Primũ quidẽ dicendum erit deterioris esse moris, quodq; tunc illi cri-

men in imprudentiã reijciunt, cùm ſe deprehenſos intuentur. proinde ſi huic ignoſcitis, alios item omnes ſupplicijs atq; cruciatibus liberabitis. Dic etiam & illud, ſi eos qui peccaſſe confitentur, abſoluetis, quo pacto inficiantes condemnabitis? Dicendum etiam erit, etſi imprudenter errauit, non tamen decet me ob huius imprudentiam detrimento affici. Præterea dicetur, cùm neque legumlator imprudenter delinquentibus ignoſcit, eo neque à iudicibus qui ſecundum leges iudicãt, ignoſci iure poteſt. Ex his igitur atque ſimilibus eos qui ſibi ſecundum poſtulant confutare poterimus: ſicuti etiam ab initio expoſuimus. Vt compendio autem vtar, quæcunque ſint aduerſarij dicturi & ad probationẽ, & ad iuris ſui partes afferẽdas, & ad veniam poſtulãdam, ex antedictis præoccupabimus. Poſt hanc autẽ cauſam tota eſt oratio per enumerationem ſummatim repetenda, & breuiter (ſi fieri poteſt) iudicum animi in aduerſarios quidem vel ad odium, vel ad iram, vel ad inuidiam: in nos autem ad beneuolẽtiam, vel gratiam, vel miſericordiam commouendi. Quibus autem rebus hoc fiat, in deliberatiuo genere, in ſuaſionibus & diſſuaſionibus diximus, ac rurſum in defenſionis ſpecie ad finem percurremus. Orationis igitur principium in iudiciali genere, ſi quidẽ accuſemus, ita componemus & ordinabimus.

De defenſione.

Si vero defendamus, exordium quemadmodum & in accuſando conſtituemus. Eas autem res quarum accuſamur, quibusq; accuſator ſciẽtiam auditoribus fecerit, relinquemus. quibus vero opinionem reliquerit, haſce vbi poſt exordium propoſuerimus, diſſoluemus: teſteſq; & quæſtiones & iuramenta refellemus, quẽadmodum antea audiſti. Et ſi quidem res credibiles fuerint, poterimus ipſarum reſpõſionem in eius quod relictum ſit, locum transferre. Quòd ſi teſtes per quæſtiones fidem fecerint, aut in orationem, aut in negotium, aut in quodcũque aliud fuerit in aduerſarijs maxime veriſimile, ipſorum eſt reſponſio transferenda. Si vero aut contra vtilitatem publicam, aut contra conſuetudinem accuſator te feciſſe criminetur, debes defendere id maxime eſſe vtile, quod ab eo crimini datur: vel ſi id minus potueris, dices vt neque abs te, neque ab his qui tibi ſint ſimiles, aut quòd non hoc modo huiuſmodi res geri conſueuerit. Probabile igitur ita ſolues. Exemplum vero debes primum, ſi potes, demõſtrare id haudquaquã eſſe criminationi ſimile, vel aliud tibi ex contrarijs preter veriſimilitudinẽ exemplum ferendum eſſe. Cõiecturam autem potes confutare ſi dicas quibus cauſis contraria ſignificare contigerit. Sententias vero atque cõmentationes aut improbabiles aut ambiguas oſtendas oportet. Signa autem nõ eius ſolum, cuius ipſe ſis accuſatus, ſed rerum plurimarum ſigna eſſe oſtẽde, & ea quidem quę ab aduerſarijs dicta fuerint, in cõtrarium aut ambiguum conuertẽtes, poterimus hoc modo improbare. Si vero quorum nos accuſator criminatur, ea feciſſe fateamur, idq; ex iuſti & legitimi partibus defendere ꝑgamus; magis legitimas res noſtras, iuſtioreſq; demonſtrare elaborabimus. Quòd ſi minus cõmode fieri potuerit, ad imprudẽtiã caſumq; defugiemus, iacturaſq; paruas eſſe oſtendemus, & ignoſcendum nobis eſſe argumẽtabimur, demonſtrantes quàm omnium quidem hominum per imprudentiã delinquere commune ſit: ſed afficere iniuria improborum eſſe proprium. Dices etiam & æquum & bonum eſſe & iuſtum & conducibile his ignoſcere qui per imprudẽtiam deliquerint: neminem enim omniũ ſcire, ſi quid aliquando ſibi huiuſmodi euenturum ſit. Oſtendendum eſt etiam ſi quid aduerſarius ipſe aberrauerit, & veniam tamen conſecutus ſit. Poſt hæc eæ præoccupationes ſequuntur quæ ab aduerſarijs dictæ ſunt. harum igitur alias ſatis ſuperq; à rebus ipſis ſoluere poterimus. Sed ſi calumnietur ſcriptas nos oratiões recitare, aut quo eas recitemus meditari, aut mercede conductos patronos fieri, ad hæc talia cõtraueniamus oportet, diſſimulandoq; dicamus minime omniũ lege prohiberi aut ſe ſcripta; aut illum non ſcripta loqui. lege nãq; talia patrare non permitti, loqui vero vt quiſq; velit, facile ſini. Dicẽdum quoq; erit vſq; adeo aduerſarij delicta vel ipſius eius ſñia permagna eſſe, vt exiſtimet me nunquã digne in ſe accuſando ſatisfacere poſſe, niſi quæ dicturus eſſem, & antea ſcriberem, ac multũ temporis meditatus ſim. Ad ſcriptarum igitur orationum calũnias ſic occurrere poterimus. Si vero dixerint nos diſcere meditariq; dicendi facultatẽ, cõfitebimur id quidẽ, dicemuſq;, nos quidẽ quos ais diſcere, neq; calũniatores, neque contentioſi certe ſumus. tu vero qui oratoriã tenes, cum hoc tẽpore, tũ ſæpe alias nos calũnijs circũuenire deprehenſus es. Quare conducere ciuibus videt, vt & ille oratoriã diſcat. non enim ſic malum neque inſimulatorem eum fore. Eodem quoque modo ſi quis nos mercede conductos cauſarum patronos dicat, & fatebimur, & cauillabimur, huiuſq; rei authorem accuſatorem noſtrum ac reliquos demonſtrabimus. Mercedum autem

ſpecies

species diuidemus, dicemusq́ alios pecunijs, alios gratis, alios supplicijs, alios honoribꝰ ad uocatos assistere. Te igitur gratis id obire muneris ostēde: aduersarium vero dicito, ne paruo quidem pretio aduocatum assistere. Eum nanque vt aliquid argenti iniuste capiat, non autē ne persoluat, in iudicium ire. Idem quoque modus seruandus est, si quis nos aut aliquos edocere dixerit, qui controuersijs apud iudices vtantur, aut iudiciales orationes conscribere. nam & alios omnes ostēdes pro viribus adiumento amicis esse, & docendo quidem, & consulēdo: & artificiosissime in huiusmodi rebus occurres. Oportet autem & circa interrogationes atque responsiones, quot quot in huiusmodi speciebus inciderint, ne nos negligentia vlla capiat, sed quæ respondeo, concedantur, quæq́ negentur, sunt considerãda. Concessiones igitur sunt huiusmodi, Mihi filium enecasti. enecaui equidē: nam ille in me prius distrinxit gladium. Filium mihi pulsasti. pulsaui equidem: iniuria enim ĩ me prius manus iniecit. Mihi caput confregisti. confregi equidem: nam noctu impetum in meam fecisti domum. Tales igitur concessiones legibus freti nonnunquam facimus. Huiusmodi vero negationes legē declinant. Mihi filium occidisti: non ego quidem, sed lex occidit. Hęc autem omnia ita oportet responde re, cùm duarum legũ altera iubet hoc faciundum, altera non vetet. Quæ igitur in aduersarios dicenda sunt, ex his oĩbus colliges. Post

De iteratione.

hæc autem eorum quæ ante dixerimus iteratione breuis est admonitio adhibenda. Ea vero est vtilis omni tempore: quamobrē & singulis in speciebus ea iteratione vtendum est. Verum in accusationibus maxime & defensionibus ea congruit. Itidem quoq́ in suasionibus atque dissuasionibus. Neque solum ea hic commemorare quę ante dixerimus quēadmodum in laudando & vituperando, verũ etiam animos iudicum in beneuolētiam nostram conciliare, & in aduersarios concitare debemus. Hanc vero iterationem in orationis partibus postremam constituimus. hæc enim facit vt reminiscaris summatim quę dicta sunt enumerando, aut ratiocinãdo, aut interrogando, tua quidem quę optima sunt: ad uersariorum autem, quæ nequissima, si quidem interrogationis figura vti volueris. cuius modi autem vnumquodq́ horum sit, ex ijs cognoscere possumus, quę supius dicta sunt. In beneuolentiam vero nostram iudices conciliabimus, et in aduersarios concitabimus ex ijs beneficijs, vt etiam in deliberatiuo genere summatim ostendimus, quibus nos aut amici nostri ipsos à quibus iniuriam suscipimus, ipsorum'ue necessarios, seu iudices ipsos, vel eos qui eis curæ sunt, siue affecerimus, siue afficimus, siue sumus affecturi, & si ipsi dixerimus nunc tempus esse referendarum pro susceptis beneficijs gratiarum. Et si eos in commiserationem, si opus fuerit, adduxerimus. Hoc autem eò facimus, quò nostram in auditores beneuolentiã demonstremus, & quàm indigne ob ea quę male passi fuerimus aut patimur, passuri'ue sumus, miseria premimur, nisi hi nobis adiumento fuerint. Si vero nihil nobis adsit hmõi, cõmemorabimus qbus bonis priuati fuerimus, aut priuamur, aut priuabimur, vbi iudices nõ neglexerint. seu vt nunquam boni quippiam nacti fuerimus, aut nãciscimur, aut nacturi sumus, nisi ab ijs auxiliũ meruerimus. Ex his nanq́ commiseratione nos dignos constituemus, & auditores nobis conciliabimus. Aduersarios vero calumnijs circunuentos in inuidiam & odium apud auditores ex horum cõtrarijs adducemus, cùm ostenderimus ab ijs aut horum amicis auditores ipsos ipsorum'ue necessarios mali quippiã indigne passos, aut pati, aut passuros. Ex huiusmodi enim rebus ad odiũ & iram in aduersarios rapientur. Sin autem hæc fieri commode nequiuerint, ea in vnũ redigemus, quibus auditores in aduersarios ad inuidiam concitemus. Inuidia nanq́ propinqua est odio. his autem summatim inuidebitur, si eos indigne fortunatos, & ab auditoribus animo alienos ostenderimus percurrentes quàm multa bona iniuste passi fuerint, aut patiuntur, passuri'ue sunt. Aut quàm nunquam nullius boni indiguerint, vel indigent, vel indigebunt: aut quàm in nihil vnquam mali inciderit, seu incidunt, seu incident, nisi nũc à iudicibus puniantur. Ex his igitur rebus auditorum nobis animos ad beneuolentiam in conclusionibus constituere, & in aduersarios contra commouere poterimus. Ex omnibus vero supradictis accusationes defensionesq́ quàm aptissime ordinabimus.

De Quæstionis speciebus. Cap. XXXVI.

Quærēdi autem species separatim quidem ipsa raro cõstituitur, sed alijs speciebus commiscetur, et aduersus contradictiones maxime est vtilis. Veruntamen ne huius nos ordo lateat, si quando vel oratio, vel vita hominum, aut actio, aut ciuitatis administratio quærenda contingeret, item etiam hac de parte summatim percurram. Est igitur quærentibus eodem quasi modo exordiendum, sicuti etiam calumnia circũuentos

oportere

vero ſplendide, ad ciues autem vtiliter. Et ad uerſus immortales quidem Deos ea habebũt pie, ſi patrio more ſacrificemus: ad ſumptus autem moderate, ſi non quæcunq; miſſa fuerint, ab his qui ſumptibus præſunt, conſumãtur: ad ſpectacula vero ſplendide, ſi magnifico ſint apparatu conſtituta: ad ciues autem vtiliter, ſi & equites & grauioris armaturæ pedites belle inſtructi pompam celebrent. Quæ igitur hoc modo mortales in Deos fecerint, pie certe fecerint. Eos autem amicos comparabimus, qui ſint nobis moribus non diſſimiles, & quibus eadem quæ etiam nobis conducant, & quibus magnis in rebus communis nobiſcum fortuna ſit. talis enim amicitia perdurat maxime. Socios autẽ eos facere debemus, qui & iuſtiſſimi ſint, & non mediocri valeant potentia, & in proximo habitẽt. hoſtes autem faciemus qui horum ſint contrarij. Suſcipiendum autem bellum in eos eſt, qui rempublicam, aut eius ſiue amicos ſiue ſocios iniuria violare moliuntur. Præſidia autem habeamus oportet aut noſtra, aut ſociorum aut hoſpitum cauſa. & primo quidem noſtra, demum ſociorum, tertio vero hoſpitum. De tributis autem id quidem eſt optimum, quod à priuatis prouentibus ac poſſeſſionibus proficiſcitur: ſecundum vero à cenſibus: tertium autem à pauperibus, qui ſua corpora miniſterijs præbẽt, ab opificibus autem arma, à locupletibus vero pecuniæ. De adminiſtratione autem reipublicæ popularis quidem principatus eſt optimus, in quo leges optimatibus honores diſtribuunt. plebs vero neque dandis priuatur ſuffragijs, neque ferendis quidem ſententijs. proxima vero illa eſt, in qua leges a ditioribus affici contumelia plebem non ſinunt. Principatus autem paucorum duo ſunt genera. aut enim eſt ex amicitia & ſocietate quadam, aut à cenſibus.

Neceſſe autem eſt ſocios faciamus, cùm ciues minus ex ſeſe potentes ſunt, qui tum ſolum, tum oppida tueantur, aut hoſtibus repugnent. Eſt autem ſocietas omittenda, cùm aut eam facere non ſit opus, aut ſocij longe à nobis diſtent, neque potentes ſint qui opportune adſint. Ciuis autem bonus eſt, qui amicos ciuitati vtiliſſimos comparat, inimicos vero & pauciſſimos & infirmiſſimos, quiq; ſine vlla priuatorum bonorum publicatione prouentus comparat quamplurimos, & qui ſeſe iuſtiſſimum præbẽs, eos in quæſtionem agit, qui rerumpublicarum aliquid per iniuſtitiã violant. Largitionibus vero vtuntur omnes, aut quoniam aliquid inde ſperant commodorum, aut quo ſuſceptorum beneficiorum gratiam referant. Obſequuntur autem omnes aut lucri, aut honoris, aut voluptatis, aut timoris gratia. Commutationibus vero vtuntur omnes aut ſpõte, aut inuite. omnes enĩ actiones, aut vi, aut ſuaſiõe, aut fraude, aut occaſione perficiuntur. In bello autẽ vincitur aut fortuna, aut corporum multitudine, robuſtitate'ue, aut pecuniarum copia, aut opportunitate locorũ, aut virtute ſociorũ, aut conſilio et calliditate imperatoris. Socios vero delinquẽdos putant aut maiore vtilitate, aut belli ſolutione. Iuſte autem agere eſt communes ſequi vtilitatis conſuetudines, parere legibus, priuataq; pacta ſeruare. Conducit autem corpori quidem bona habitudo, & formæ dignitas, aut vires, & bona valetudo. animo vero ſapientia, prudentia, fortitudo, temperantia, iuſtitia. his autem vtriſq; pecuniæ & amici. Inutilia vero ſunt horum contraria. plurimum vero vtilitatis affert bonorum ciuium multitudo.

Rhetorices ad Alexandrum finis.

GVLIELMVS PACCIVS
ALEXANDRI FILIVS
FRANCISCO CAMPANO S. P. D.

CVm mecum ipse saepe ac diligenter considerarem, Francisce Campane, an Aristotelis Poeticen, in latinum ab Alexandro patre conuersam, in lucem proferre: an uero, ut hactenus feci, comprimere deberem: plurimum me ab eo dehortari uidebatur, quod sciebam illum ab ea diuulganda uehementer abhorruisse, nisi prius institutum in hac re suum, ad quem optabat exitum, id quod minime potuit (mors enim eius consilium praeuertit) perduxisset. Atque utinam non ita ante tempus è uita discessisset. nam praeter hoc, multa etiam alia ex eo commoda facile nobis accidere potuissent. Voluit igitur pater suam hanc lucubrationem, magis domestici exempli causa, ut monumenta & quasi uestigia studiorum suorum, intra proprios parietes contineri, quàm ex eius nondum perfectae & absolutae, ut ipsemet ad Leonicum scribens testatur, editione, famam & existimationem suam, quam omnibus alijs in rebus honeste augendam atque amplificandam summo studio & labore curauit, in periculum discrimenq; uenire. Haec ferè mihi in mentem ueniebant, quibus ego ab ea edenda uehementer deterrebar. Contra uero non mediocriter incitabar, quòd ad eam rem authores ac monitores habebam complures doctissimos, prudentissimosq; uiros, quos ego semper cum paterni nominis studiosissimos, tum mei amantissimos cognoueram. Qui illi ipsi uiri, cùm hãc interpretationem per multos dies in manibus habuissent, eamq; non solum, ut dicebant, legissent, sed diligenter etiam ponderassent, ac examinassent, statuebant, si emanaret, non modo de patris fama hoc non esse detracturum, uerũ etiam ad eius nominis memoriam multum additurum. Accedebat praeterea, quòd id à me flagitabant multi, docti admodum, mihiq; amicissimi: inter quos erat nobilissimus philosophus, Vincentius Magius: qui (ut est studiosorum commodi, utilitatisq; summae studiosus & cupidus) libelli illius explicandi prouinciam, onusq; susceperat. quibus ego hominibus ob singulares eorum uirtutes, & non uulgaria in me studia, ut omnibus in rebus, ita etiam in hac ipsa mirifice gratificari cupiebam: cùm praesertim ita saepe, & ita uehementer id à me contẽderent, ut aut mihi eorum flagitationibus satis esset faciendum, aut officium necessitudinis repudiandum atque abijciendum. Quapropter constitui tandem illam foras esse dandam, non tantum doctissimorum illorum, eorundemq; prudentissimorum, qui id mihi suadebant, non amicissimorum, qui uehementissime petebant, rationem ducens: quorum tamen nec authoritatem aspernari, nec beneuolentiam & uoluntatem negligere debeo: quantum ueritus, si id non fecissem, nequis forte me, si quid ex his patris studijs & laboribus ad communem fructum afferri potuisset, id ipsum supprimere, & in proprium tantum usum conferre uelle suspicaretur. quod cum ingenui animi homine, et ijs studijs, quibus à pueritia mea deditus fui, minime est dignũ: tum à natura & institutis meis semper fuit alienissimum. Quocirca ut commodius huius rei studiosis consuleretur, graecum etiam, quàm emendatissime potuimus, huic adiungendum curauimus. Quòd si per seditiones ciuiles, rerumq; nostrarum confusionem, exemplaris mihi illius potestas fuisset, in quo corrigendo pater uehementer laborauerat, adiumento usus doctissimorum hominum, multorumq; peruetustorum codicum: illud aeque atq; interpretationem, publici commodi causa libenter in medium protulissem. Hunc autem Aristotelis libellum tuo potissimum nomine diuulgari, & in manus hominũ peruenire uolui: siue quòd in eo Poeticae artis praecepta diuinitus, ut omnia, ab Aristotele traduntur: qua in re tu non minus, quàm in omni alio uirtutum genere mirabiliter excellis: siue quòd, si optandus mihi erat, cui ego ob suum egregium ac prolixum erga nos animum, quacunq; in re mihi occasio facultasq; daretur, memorem me ac gratum ostẽdere deberem, nullus profecto, uel admodum pauci (sed non omnia omnibus conuenire arbitror) mihi occurrebant, quibus ego non te iure praeferendum esse iudicarem. Mitto igitur ad te has, cuiusmodi illae sint, patris mei uigilias: atque ita mitto, ut perpetuae meae erga te beneuolentiae, atque obseruantiae, non obscuro testimonio tibi sint: atque etiam, quotiescunque eas in manus sumpseris, te, tametsi admonitore non eges, ad rerum nostrarum memoriam excitent.

Vale. Patauio. V. calen. Martias. M. D. XXXVI.

ALEXANDER PACCIVS NICOLAO LEONICO S. D.

OBseruationes tuas in Electrã nostrã ita probauimus, ut omniũ sanè diligẽter habita ratione, digna statim uisa sit, cui suprema à nobis manus imponeretur. Quantum uero & amicitiæ nostræ, & iudicio tuo tribuendum censeam, uel ex eo cognoscere potes, ꝙ te deintegro adiuerim, opemq; & auxilium tuum mihi, reiq; literariæ subinde implorauerim. Mitto enim ad te Aristotelis Poeticam, à me in latinum conuersam, anno propè iam tertio ab hinc, Romæ cùm essem, legendam sanè atq; recognoscendã. Quod aũt consilium hac in re fuerit tunc meũ, & nunc sit, paucis accipe. Scio equidẽ te nõ latere, q̃ diu hoc Aristo. opus, alioqui tam pulchrũ, tamq; necessarium cum poematibus componendis, tum cõpositis recte indicandis, in tenebris iacuerit, q̃ parum aditũ, quamq; nullis cultum cõmẽtationibus, annotationibus' ue. Id qd' in causa fuisse crediderim, ꝙ ea iam mõstra aluerit, quæ uel Herculẽ ipsum deterrere possent. Quo enim minus lectitãtur, atq; in manibus habentur libri, eo quidẽ incultiores, deprauatioresq; fieri quis nescit? eoq; rursus minus lectitari, ideoq; cumulatius deprauari? Ita altera alterius reciprocè in his est causa. Cuius tñ mira uirtus satis omnibus nota esse potest, multis de causis: præcipue uero, ꝙ ex ipsius Aristo. officina prodierit. Id autẽ manifestissimũ est, non modo propter stilum & ordinem notissimũ cunctis, quibus ipse notus est: uerum etiam, qñ in Rhetoricis ab eodem interdũ allegatur, et à Plutarcho quoq; non semel, alijsq; claris tam Græcis q̃ nostris authoribus. Quod cùm ita sit, nequeo mirari satis, hanc doctrinæ partẽ tam negligenter habitam hactenus fuisse. Nam qd' Auerrois super hac commentatio reperiatur, plane nihil est, cũ nihil ad rem afferat: propterea ꝙ parũ intellectũ esset ab ijs, qui in Arabam linguam hoc opus uerterunt. Nihil etiam est, quod à Georgio Valla conuersum in latinum habeatur: id quod satis per se apparet. Vtcunq; uero, multis (ut diximus) portentis scatet. Quæ quidem difficultas inter alias diu me detinuit, quo minus interpretationẽ hãc aggrederer. quanquã enim in literis præstantissimus Hermolaus (ut ipse quadam in epistola scribit) hoc idem se præstiturũ promittit, nõ tñ propterea plus animi faciebat. etenim cũ nihil tale eius reperiatur, uel illud omisisse credi poterat, uel certe parũ sibi in eo satisfecisse. Verumenimuero cũ nihilominus arderẽ hoc desyderio, eoq; etiam acrius, quo plus difficultatis sese mihi offerebat: fore putaui, ut in tanta librorũ, quæ tunc erat in urbe, copia, si diligẽter exquirerem, aliqua possem exẽplaria inuenire, quæ magnã fortasse mihi difficultatis huius partem adimerẽt. Nam cæteræ, tantũ abest, ut ab instituto meo me dimouere possent, ut etiã uehemẽtius ad id impellerẽt, atq; adeo magis in dies accẽderẽt: ne unus ex illis uideri iure possem, quos ipsemet Aristo. aquilæ exẽplo natos, degeneres è nido explodentis (si Philopono credimus) à libris suis arcere uoluit. Quapropter habitis iam tribus uetustis admodũ exẽplaribus, uno præsertim ex Vaticana bibliotheca, mõstris illis oĩbus bellũ indicere, planeq; manum cũ eis conserere nõ sum ueritus. quibuscum diu, magnoq; (fateor) cũ labore pugnaui. quanta uero cũ laude ex prælio discesserim, aliorũ sit iudicium: certe non succubui. sanè placuit pedem referre, nondũ cunctis oĩno expugnatis: aggressurus eadem deintegro, si qñ uel meliorũ exẽplarium copia mihi daretur, uel doctiorũ hoĩum, quos eadẽ de re adire possem, occasio. Itaq; superioribus mensibus cũ in hanc urbẽ Reip. nostræ uenissem Orator, unus tu mihi statim occurristi, quem non solũ libere consulere possem propter incredibilẽ humanitatẽ, qua præditus es, & amorem erga me tuũ, sed etiam deberem propter raram doctrinam, notissimamq; mihi ingenij elegantiã. Sustinui tñ me, & quod mirum in modum confestim perficere optabam, distuli cõsulto in hunc diem. Id aũt nõ tam à me factum fuit, qñ eo tẽpore tragœdias nostras recognoscendas haberes, q̃ qñ data mihi interim copia est Gasparis Contareni summi ingenij uiri summæq; literaturæ. Is enim ut est etiã humanissimus, tum morũ elegantia, tum bonitate æuo nostro prope unicus, statim mihi amicissimus factus, lucubrationes nostras nõ solũ diligẽter legit, sed plurimis in locis annotauit, et emẽdauit. Quid multa? magnã monstrorũ partem, quæ ex primo prælio superfuerant, secundo hoc, eius auspicijs debellauimus, planeq; profligauimus, profligaturi mox & reliqua, si tertio, quod instat, auxilijs tuis, quæ uehementer imploramus, eruditissime atq; amicissime Leonice, uti poterimus. Habes utranq; consilij mei rationem, quã à principio me tibi scripturũ sum professus. Ceterũ operæpretiũ me oĩno fecisse puto, cũ eam prouinciã susceperim, quæ alioquin maxime necessaria, ab oĩbus profecto uel intacta, uel prætermissa fuerat. Quippe pro uiribus sum conatus, nõ modo græcũ Aristo. sensum summa cum fide latinum reddere, sed etiam adhibitis antiquis codicibus, q̃tum licuit maxima cũ diligentia, propriũ atq; legitimũ inuenire. Quòd si aliqua ex parte cum laude pensum nostrum absoluerimus, rem profecto literariam nõ mediocriter iuuasse nos quis ambigat? si uero parũ felicibus auspicijs id conati fuerimus, debebũt nihilominus nobis literati. si quidẽ (ut idẽ ait Aristo.) illis etiam debemus non nihil, qui sine laude scripserũt: quandoquidẽ inuentis addere facilius quidẽ est, q̃ noua conari, eaq; in mediũ afferre. Iuuamus insuper rẽ literariã mirũ quendã in modũ ꝑ inuidos atq; obtrectatores: quippe qui nulla alia mercede, præterq̃ carpẽdi delectatione, diligentiã laboremq; suũ cõmuni utilitati impenderent. qua quidẽ ꝓposita, usq; adeo accurate, ac totis uiribus in aliena incũbunt, eaq; adamussim scrutãtur, ut meliora sæpe reddãt: & qd' ipsi aliter præstare nequiuissent, obtrectationis amore assequãtur. Ego si uel hoc pacto quicq̃ rei literariæ ꝓfuero, tantũ abest, ut castigationes alienas moleste sim laturus, ut etiã me illis magnopere debiturum ex animo fatear. Vale. Venetijs. V. Id. Octo. M. D. XXVII.

ARISTOTELIS STAGIRITAE,

PERIPATETICORVM PRINCIPIS POETICA,

Alexandro Paccio, Patritio Florentino interprete.

SVMMA LIBRI,

De Poeseum conuenientia, ac differentijs: Poesis origine, ac incremento; Tragœdiæ essentia, partibus, ac speciebus: Epopœiæ pariter: Poetarũ increpationibus, ac defensionibus: Tragœdiæq; & Epopœiæ comparatione.

Quod sit operis propositum. Quæ Poeseum conuenientia, ac penes imitationes differentiæ. Cap. 1.

DE Poetica, eiusq; generibus, quã facultatẽ singula habeãt: & quo pacto, vt recte poesis se habeat, componi fabulas oporteat: ex quot etiam, quibusq; partibus cõstet: de omnibus itẽ, quæcũq; ad hanc viam & rationem pertinẽt, dicamus, initio secundum naturam sumpto, primum à primis. Epopœia sanè, Tragœdiaq; Poesis, Comœdia insuper, ac Dithyrambica, tum pleræq; illarum, quas ad tibias citharas'ue accõmodamus, omnes prorsus in hoc vno conueniunt, vt imitatio sint. Tribus autem differunt inter se, aut ꝙ genere diuersis imitantur, aut ꝙ res diuersas, aut ꝙ modo diuerso, minimeq; secundũ eandem rationẽ. Vt enim coloribus atq; figuris pleraq; quidam æmulantes imitantur, hi quidem arte, consuetudine illi, nõnulli etiam voce: ita quoq; & in dictis artibus accidit. etenim omnes imitationẽ exercent, numero dico, sermone, harmonia, hisq; vel separatim, vel ꝑmiscue. verbi gratia: Harmonia simul & numero tantum vtuntur illę, quæ ad tibias, quæ'ue ad citharas pertinent: tum si quæ aliæ sint, quę facultatem huiusmodi sortiãtur, vt est illa fistularum. Numero vero ipso seorsum ab harmonia imitari, saltantium est: quãdoquidem hi gesticulationis numerosa varietate mores, perturbatiões, actionesq; imitantur. Nudis autem sermonibus, siue metris solummodo Epopœia vtitur, metrorum quidem hactenus, siue mixtis aliquibus inter se, siuè generis eiusdẽ alicuius. Nã quod Sophronis, & Xenarchi mimis cõmune dicamus, sermonibusq; Socraticis, aliud prorsus habemus nihil: nec item, si quis trimetris, elegis, alijs'ue talibus aliquibus imitationem fecerit. Quanquam homines, ipsi metro fingere adiungentes, elegorum fictores hos, hexametrorum illos nominant: non quidem secundũ imitationem, sed communiter secũdum metrum poetas ipsos appellantes. Etenim si quid medicũ, harmonicum'ue numeris efferunt, hac sane ratione appellare cõsueuerunt. Homero quoq;, atq; Empedocli nihil plane præter metrum cõmune est. quãobrem legitimus quidem ille poeta, hic physicus potius quàm poeta, merito vocãdus est. Similiter quoq; si quis metra permiscens vniuersa, imitationem tamen minime fecerit, vt ipse Chæremon, qui Hippocentaurum omnifariam numerorum mixtum cẽtonem edidit, non iam poeta appellandus. De his igitur per hunc modum determinatum sit. Sunt vero qui his omnibus promiscue vtantur, numero dico, harmonia, metro, vt Dithyrambo rũ, Mimorum'ue poesis, Tragœdia insuper, atq; Comœdia: quæ tamen hoc differunt, ꝙ illæ quidem simul omnibus, hæ vero particulatim vtuntur. Has igitur artium differentias dico, in quibus imitatio fit. Quoniam vero qui imitantur, agentes ipsos imitãtur: hos autem vel probos, vel improbos esse oportet, vt quos duntaxat ferè semper ipsi mores concomitẽtur (etenim per vitium atq; virtutem moribus omnes differunt) necesse est (quod etiam pictores faciunt) vel meliores, vel similes, vel deteriores imitari. Polygnotus quidẽ meliores, Pauson deteriores, Dionysius vero similes effingebat. Ex quo liquido apparet, imitationum supradictarum vnamquanq; tales differentias sortiri, planeq; diuersam euadere, quòd res diuersas ad hunc modum imitetur. etenim tum in saltatione, tum in tibiarum cithararum'ue modulatione, huiusmodi dissimilitudines fieri cõtingit. Similiter quoque & quæ circa sermones & nuda carmina versantur, exempli gratia: Homerus præstãtes effingit, Cleophon similes: Hegemon vero ille Thasius (qui primus parodias scripsit) nec non Nicochares qui deliadem, viles. Pari ratione & qui per Dithyrambos, & Mimos, vt fatuos, & Cyclopas Timotheus, & Philoxenus vtiq; imitantur. Qua etiam dissimilitudine Tragœdiam à Comœdia differre dicimus: hęc enim humiliores, illa vero pręstantiores, ꝙ qui modo sunt. Tertia præterea in his differentia est, quo quisque modo singula

imitetur,

imitetur. fieri enim potest, vt eisdem eadem, diuersa tamen ratione imitemur: aliquando quidem narrantes nos, idque modo alienā personam induti, (quod Homerus facit) modo vt ijdem ipsi nō mutati, aliquando vero quasi negocianres omnes, & agentes introducentes. Atque in his plane tribus differentijs (vt à principio diximus) imitatio est, quibus videlicet, quę, et quo modo. Quo sane fit, vt ab Homero Sophocles aliquo pacto in imitatione non discrepet, quod vterque praestantes imitetur: nec item ab Aristophane, quod vterque negocian tes & agētes. vnde δράματα, id est actus ipsos, nonnulli ab agētium imitatione appellari dicunt. Quamobrem Tragœdiā, atque Comœdiam Dorienses sibi vendicant, Comœdiam quidem Megarēses, tam hi qui hic sunt, vt eo tempore inuentam, quo populari administratione eorum respublica regebatur: quàm qui ex Sicilia. siquidem ab his poeta Epicharmus prodijt, multo sane prior Chonnida, atque Magnete. Tragœdiam vero quidā in Peloponneso. eiusque rei indicium illi vocabula esse volūt, cúm ipsi quidem κώμας vicos appellari dicant, Athenienses vero δήμους, quasi comœdos, non à κωμάζειν, hoc est, à comessando, sed tanquam errantes per comas, id est vicos, in vrbe despectui habitos, dictos existimant. rursus hi quidem facere δρᾶν, Athenienses vero πράττειν dicunt. Ac de imitationis hactenus differentijs, quot videlicet, & quales, haec dicta sint.

De ipsius Poetices, suarumque specierum origine: ipsarū incremento, ac mutatione: Tragœdiae atque Epopœiae similitudine. Cap. II.

CÆterum à duabus causis, et quidem naturalibus, videtur Poetica habuisse originem. Nam & insitum est à natura hominibus à pueris imitari: & differunt à caeteris animātibus, tum quod aptissimi ad imitationē sunt, tum quod primas disciplinas imitando acquirūt. & vnusquisque iuxta imitationib9 gaudet. Cuius rei, quod in operibus accidit, argumētum sit. Etenim quae ipsi cum molestia aspicimus, eorum imagines affabre factas gaudentes intuemur, vt ferarum formas truculētarum, cadauerum'ue. Huius vero ratio sit, quod non solū philosophis, sed etiam cęteris mortalibus addiscere iucundissimum est. quanquam modice in hoc hi communicent: ideoque huiusmodi imagines inspicientes gaudent, quoniam ex illarū contēplatione accidit, vt et discant vnūquodque, & in eis, quod hoc ipsum sit illud, probe ratiocinentur. alioqui si veras formas neutiquam inspexissent, nullā omnino voluptatē praeberet imitatio, praeterquam vel opificio, vel colore, vel tali aliqua ratione. Cùm vero nobis natura insita sint imitatio, harmonia, numerus (metra enim numeri partes esse, satis apparet) ab initio ad haec maxime facti, ea paulatim promouentes ex ipsis quidem extemporarijs Poeticam genuerunt. in diuersa vero abijt pro vniuscuiusque natura. Vt enim actiones honestas digniores, taliumque fortunas imitabantur: ita prauas humiliores, sanè primum conuitijs agentes, quemadmodum superiores hymnis laudationibus'ue. Ante vero Homerum nullum omnino tale poema habemus, tametsi plura extitisse credere par est. Extat autem ipsius Homeri (vt ab eo initium sumamus) Margites, et huic consimilia: quibus insuper, quod maxime cōgrueret, iambicum metrum accessit: iambicumque propterea nunc appellatur, quòd his plerunque numeris veteres ἰαμβίζειν, id est, conuitiari inuicem soliti sint. E veteribus aliqui heroici, alij qui iambici poetae extitere. At vero ipse Homerus, quemadmodum praecipue heroicus fuit: (solus enim hic nō modo rectè, sed actionum imitationibus referta poemata condidit:) sic etiam Comœdiae normā primus tradidit, non quidē probris, sed ridiculis in actuū formam collatis. Et sane similis in Margite ratio. hic enim ita se ad Comœdiā habet, vt ad Tragœdiā Ilias, atque Odyssea. Alij vero pro vniuscuiusque ingenio impulsi, ad alteram tantum Poeticae huius partem animū applicuerunt. sicque nonnulli loco iamborum comici, nonnulli loco hexametrorum tragici, vt qui circa sublimiorem, honoratiorem'ue dicendi characterem versati sint, Tragœdię doctores extiterunt. An vero Tragœdia, quatenus attinet ad ipsa genera, satis adhuc sit absoluta, nec'ne, cùm id per se iudicando, tum ad theatra referendo, alia considerādi ratio est. Cùm igitur à principio rudes essent, planeque informes Tragœdia atque Comœdia, illa quidē ab ijs, qui Dithyrambum, haec autem (quantum seipsa aperiebat) ab ijs qui Phallica produxerunt, quę nostra etiam tempestate in vrbibus non paucis in cōsuetudinem ex lege recepta sunt: paulati auctae fuere. Sicque Tragœdia diuersis mutationibus variata, quoad proprios numeros impleret, tandē quieuit. Tunc enim histrionum numerū, ex vno videlicet in duos Æschylus primus auxit, & ea, quae circa chorum sunt, imminuit, sermonemque primarum partium instituit: quos Sophocles ipse cū scenę ornatu ad tertias vsque produxit. Ad hęc ad magnitudinem ab exiguis fabulis, & ab ridicula dictione, satyris exclusis, ad grauem habi

tum

tum, puecta, sero tandem quieuit, senariumq; metrũ ex octonario adoptauit. hoc enim antea metro vtebantur, quòd satyrica, magisq; saltatoria Poesis esset. Itaq; elocutioni iam cõstitutæ natura ipsa proprium adinuenit metrum. Maxime enim sermonibus aptum alternis iambicum esse, argumento sit, quòd in disserendo plurimi sanè iambi, rarissima vero hexametra mutuo i sermone à nobis proficiscũtur: licet etiam colloquij ipsius harmoniã excedentibus. Ad hæc Episodia quoq; plura, cæteraq;, vt singula exornata fuisse dicuntur. De his igitur satis: nimis enim fortasse operosum sit in singulis immorari. Comœdia autẽ est (vt diximus) peiorum quidẽ imitatio, non tamen secũdum omne vicij genus; quanquã ridiculum à turpi proficiscitur. Ridiculũ enim aliquo pacto peccatum est, & turpitudo sine dolore, minimeq; noxia: perinde ac ridicula statim appareat deformis facies distorta sine dolore. Igitur de promotione Tragœdiæ, & per quos, satis constat: secus vero de Comœdia. siquidem initio, quòd parum sui studiosos habuerit, latuit: sero enim ab Archonte comœdorum chorus, vt quisq; sese obtulisset, inductus est. Eius vero professores, vbi iam aliquam speciem pr̨e se tulit, memorãtur. Quis autem personas, prologos, histrionum multitudinem, ceteraq; huiusmodi protulerit, prorsus obscurum. Cæterum confingere fabulas, quod quidem à Sicilia primum manauit, Epicharmus, & Phormis cœperunt: sicuti quoq; ex Atheniensibus Crates, iambica prorsus ratione omissa, in vniuersum sermones, vel fabulas confinxit. Itaq; Tragœdiæ Epopœia duntaxat similis esset apparet, quòd metrico sermone præstãtium imitatio est. hoc differt, ꝙ simplici vtitur metro, quodq; enarratio est, longitudine præterea: quoniam Tragœdiæ quidem intra vnius potissimum solis, vel paulo plus minus'ue periodum actio est: quãdoquidem Epopœia temporis spacio non vrgetur. qua sanè libertate in Tragœdijs, perinde ac in hexametris, à pricipio vsi sunt. Circa vero partes, vt hæ ambę in aliquibus inter se nõ discrepant: ita propriæ nonnullę, atq; peculiares huius sunt. Quo fit, vt qui de Tragœdiæ virtute ac vitio dijudicare nouerit, idẽ quoq; & de hexametris nouerit: siquidem quæ hexametrorum sunt, in Tragœdia prorsus insesse apparet: quæ vero Tragœdiæ, in his non omnino. De hexametri igitur imitatione, atq; Comœdię, post dicemus. nunc autem de Tragœdia: cuius essentiæ definitionẽ, veluti iam enatam ex his quæ dicta sunt, iterum sumentes, hanc esse dicimus.

Quæ sit Tragœdiæ essentiæ definitio. Cap. III.

Tragœdia est imitatio actionis illustris, absolutæ, magnitudinem habentis, sermone suaui, separatim singulis generibus in partibus agentibus, non per enarrationẽ, per misericordiam vero atq; terrorem perturbationes huiusmodi purgans. Sermonem suauem appello, in quo numerus, harmonia, & melos inest: id vero separatim genere distinctum: cùm metro tantum quędam absoluantur, quædam rursum melodia.

Quot, & quæ sint ipsius Tragœdiæ partes quales, & quem inter se habeant. Cap. IIII.

Voniam vero tota imitatio in actione versatur, primum quidem apparatum ipsum, partem Tragœdiæ ponere necesse est, mox melodiam, & dictionem: vtpote ex quibus imitationem cõficiant. Dictionem appello, illam quidẽ metrorũ cõpositionem: Melodiam, cuius omnino vis per se ipsa satis apparet. Sed quoniam actionis imitatio est, agiturq; ab agentibus quibusdã, quos tum moribus, tũ sententia tales esse omnino oportet, sicuti quoq; & actiones aliquas esse tales dicimus: manifestum est harũ actionum duas esse causas, sententiam, & mores: per quas plane vel voti compotes, vel minime compotes omnes fiunt. Ad hæc actionis imitatio fabula est. Fabulã vero rerum ipsam compositionem appello: Mores, secundum quos agentes tales esse dicimus: Sententiam ex quocunq; dicentes vel aliquid declarant, vel mẽtem propriam aperiunt. Necesse est igitur cuiuslibet Tragœdiæ sex esse partes, ſm quas talis esse nuncupetur. Hę vero sunt, fabula, mores, dictio, sentẽtia, apparatus, melodia. Quarum duæ ad ea pertinent, quibus imitamur: vna tantum ad id, quo pacto imitamur: cæteræ vero tres ad ea, quæ imitamur: præter has, nulla. His itaq; illorum non pauci partibus (vt sic dixerim) vtuntur. etenim & apparatum totum ipsum continet, mores videlicet, fabulam, dictionem, melodiam, sentẽtiamq; similiter. Horum vero maximum est, rerum constitutio: cùm non hominum imitatio sit Tragœdia, sed actionis, atq; vitę, tum felicitatis, infelicitatis'ue. Quippe felicitas ab actione pẽdet: finisq; ipse actio quædam est, non qualitas. Aliqui vero per mores fiunt tales: at per ipsas actiones, fane felices vel infelices. Non ergo vt imitentur mores, in actione versantur: sed per actiones mores complectũtur. Quapropter actiones, & fabula, Tragœdiæ finis esse dicuntur. omnium autem maximum finis est. etenim sine actionę Tragœdia

dia quidem fieri non poteſt, ſine moribus poteſt: ſiquidem iuniorũ non paucæ morũ expertes inueniuntur. Tum poetarum pleriq; tales omnino ſunt, ut etiã ex pictoribus Zeuxim à Polygnoto differre dicimus. Polygnotus enim morũ optimus expreſſor fuit: contrà Zeuxidis pictura mores minime referre videbatur. Si quis præterea ordine moratos ſermones, dictiones, ſententiasq; bene formatas afferat, non quidem penitus negocium, quod eſt ipſius Tragœdiæ propriũ, aſſequetur. id quod illa Tragœdia multo melius præſtiterit, quæ talibus vtetur, perinde ac ſecũdo loco neceſſarijs: cùm iam fabulam rerumq; contextum habuerit. Ad hæc, quibus maxime mortalium animos Tragœdia delectat, fabulæ quidem partes, peripetiæ, id eſt, euentus in contrarium, & agnitiones, ſunt. Eius præterea rei ſignum eſt, quòd qui conficere aggrediuntur, exactũ illud non ante queunt dictione, atq; moribus attingere, quàm actiones conſtituerint. id quod ueteres poetarum fermè omnes facere conſueuerũt. Eſt igitur principium, ac velut anima Tragœdiæ, fabula: ſecundo verò loco, mores: in quo etiam picturæ ſimilis eſſe apparet. ſiquis enim fucis pulcherrimis tabulam fuſim illinat, nõ æque ſanè delectabit, ac ſi imaginem albo tantum diſtinxerit. Itaq; actionis imitatio eſt, tunc per hanc potiſſimum agentium. Tertio ſequitur ſententia. hæc autem eſt poſſe explicare, quæ inſtant, atq; quadrant: id quod in ſoluta oratione facultatis Ciuilis, atq; Rhetoricæ proprium munus eſt. ſanè veteres ciuiliter dicentes cõfingebant, noſtri vero rhetoricè. Mos vero talis eſt, quo videlicet qualis voluntas ſit in his rebus, in quibus non ſatis liquet, ſectetur ne quid, an fugiat ipſe dicens, declaratur: quo fit vt ſermones interdum moribus careant. Sententia in his verſatur, quæ quomodo aliquid eſt, vel non eſt, oſtendunt, vel vniuerſe enunciant. Quarto ſermonum dictio. appello autem, quemadmodũ diximus à principio, Dictionem, per verba ſenſus explicationem: id quod in metris æque ac in ſoluta oratione eandem vim habet. Reliquarũ vero quinq; partium ſic Melodia ſuauiſſima eſt, vt ſpectaculum gratiſſimum. quod tamẽ nec artificioſum eſt, nec ipſius Poeticæ proprium: ſiquidẽ Tragœdiæ virtus extra quoq; ſcenam, ac ſine hiſtrionibus conſiſtit. Ad hæc ars ſtruendorum apparatuum propria magis chorago, quàm poetis eſt.

De Fabulæ magnitudine. Cap. V.

HIs abſolutis, deinceps dicendum, qualẽ omnino eſſe deceat rerum cõtextum. hoc enim primũ, maximumq; in Tragœdia eſt, propoſitumq; ſemel nobis, Tragœdiam imitationem eſſe actionis perfectæ, totiusq; magnitudinẽ quidem aliquam habentis: ſiquidem & totum datur magnitudine carẽs. totũ vero eſt, quod principium, medium, atq; finẽ habet. Principiũ illud eſſe dicimus, quod non neceſſario poſt aliud eſt: contrà quod poſterius aliquod eſſe, vel fieri natũ eſt. Finem, huic cõtrariũ, illud ipſum, quod poſt aliud natum eſt eſſe, neceſſario, vel plerunq;. Mediũ, quod aliquo poſterius, aliquo prius eſt. Decet autem rite contextas fabulas minime temere vndelibet initium ſumere: nec item temere vbilibet terminari: vti vero ſemper ſupra dictis partibus. Adhæc pulchrũ ſiue animal, ſiue quodcunq; ex aliquibus cõpoſitũ, non ordine tantũ, verũ etiam congruenti magnitudine cõſtare debet: ſiquidẽ ex magnitudine, ordineq; pulchrũ oritur. Nam ſicuti fieri nõ poteſt, vt perexiguum omnino animal, pulchrũ appareat: quandoquidẽ quæ in inſenſibili tẽpore ſpeculatio fit, cõfunditur: pari ratione nec illud, quod omnino ſit permagnum. ipſa enim ſpeculatio ſimul fieri nõ poteſt: illudq; totũ, & vnũ è contemplantiũ conſideratione potius elabitur: ceu ſi decem millium ſtudiorum eſſet animal. Quapropter ſicuti tũ in corporibus, tũ in animantibus magnitudinẽ ineſſe decet, eam dico, quàm probe oculis vſurpemus: ita & in fabulis lõgitudo inerit, quàm quidem memoria facile complectamur. Longitudinis autem præfinitio, quantũ ad ipſos ludos, planeq; ad ſenſum ſpectat, minime artis eſt. Etenim, ſi in ludis haberi centũ Tragœdias opus fuerit, vtiq; ad Cleſpſydram, vt olim non ſemel factitatũ dicunt, haberi poterunt. Quę vero ſecundum actionis naturam fuerit, illa quidem ſemper, quæ lõgius protrahetur, donec tota ſimul in aperto ſit, in magnitudine quidẽ decẽtior erit. Vt autem ſimpliciter præfiniamus, quantã eſſe fabulam vel deceat, vel neceſſe ſit: eum ſane dicimus legitimum huic fore magnitudinis terminum, cùm ſiue ad commodam fortunã ex incommoda, ſiue ex commoda ad incommodam perpetua ſerie mutata fuerit.

De Fabulæ unitate. Cap. VI.

VNa nanq; eſt fabula: non autẽ (vt nonnulli putãt) ſi circa vnum aliquem ſit. Multa enim, minimeq; determinata genere accidũt: ex quibus ſane quædã nullum cõſtituunt vnũ. ſimili ratione vnius multæ actiones ſunt: ex quibus vna nunquam actio fiet. Quapropter omnes hi peccaſſe videntur poetæ, quicunq; vel Heracleida, vel The‑

ſeida, cæteraq; id genus poemata cōfinxere: vt qui, vnus cū ſit Hercules, vnam quoq; ipſius debere eſſe fabulam exiſtimauerint. Homerum vero, qui vt in alijs etiam excellit, ita in hoc quoq;, ſiue id artis, ſiue naturæ fuerit, oculatiſſimum fuiſſe apparet: quādoquidem Odyſſeam confingens, non ſanè cuncta, quę Vlyxi acciderūt, in eam compegit: verbi gratia: ſaucium fuiſſe in Parnaſo, & in ducū collectione ſimulaſſe inſaniā. quorum cū alterum euenerit, minime neceſſarium fuit, vel veriſimile, eueniſſe alterum: quippe qui vnam duntaxat actionē, qualem dicimus, Odyſſeā videlicet, itemq; Iliadem cōſtituit. Decet igitur, quemadmodū vna vnius imitatio eſt in alijs imitatricibus artibus: ita & fabulā, videlicet, quæ actionis imitatio ſit, vnius eiuſdemq; integræ eſſe: ſicq; rerum inter ſe partes cohærere, vt ne vlla quidem vel transferri, vel ſubtrahi queat, quin totum illud varietur, planeq; immutetur. Quod enim vel additū, vel ſubtractum, totum non immutare videtur, nulla quoq; eius erit pars.

Quæ ſit inter Poeſim, & Hiſtoriam differentia. Cap. VII.

SAnè conſtat ex ſupradictis, non poetæ eſſe, facta ipſa propria narrare: ſed quemadmodum vel geri quiuerint, vel veriſimile, vel omnino neceſſariū fuerit. Haud enim hiſtoricum, atq; poetam carmē, & ſoluta oratio deſignāt. quippe (quod alioqui facile factu ſit) ſi Herodoti hiſtoria carminibus pāgat̄, æquè nihilominus ac prius ſine carmine, erit hiſtoria. ſed hoc differūt, ꝙ hic quidem res geſtas, ille vt geri potuerunt exponit. Quo fit, vt ſapientius atq; præſtātius Poeſis hiſtoria ſit: ſiquidē illa circa ipſum vniuerſale plurimū verſatur: hæc vero ſingulare ſectatur. Eſt autem vniuerſale, que cui conueniat, dicere vel facere, veriſimiliter quidē, ſeu neceſſario: id quod ſpectat Poeſis, cùm nomina imponat. contra ſingulare, quid ipſe Alcibiades fecerit, tuleritue. Iā vero & apud comicos id manifeſtū: vt qui fabulas ex veriſimilibus conſtituentes, nomina interim pro arbitrio cōminiſcantur: non quidem ipſa ſingularia, quemadmodum Iamborum cōpōſitiones facere ſolent. in Tragœdia autē vera nomina retinentur. cuius ratio eſt, quoniā credibile quidē illud eſt, quod fieri poteſt: quæ vero nōdum facta fuiſſe ſcimus, fieri quidē poſſe parum credimus: quæ vero facta, fieri certo potuiſſe ambigit nemo. nam ſi fieri nequiuiſſent, nunquam profecto extitiſſent. Cùm tamen Tragœdiarū aliquæ ſanè ex notis nominibus, vno vel duobus ad ſummum aſſumptis, reliqua deinceps confingant: aliquæ rurſus, quemadmodum Agathonis flos, planè omnia. in quo, tametſi cum nominibus res ipſæ pariter confingantur, nihilominus delectant. Quare non omnino quærendum eſt, vt vulgatæ fabulæ, in quibus Tragœdiæ ſunt, ad vnguem retineantur. idem quærere ridiculum eſſet: quādoquidem illæ etiam ſic notæ, paucis quidem cùm notæ ſint, iuxta tamen cunctos delectant. Ex his igitur patet poetā fabularū magis, quàm carminum eſſe poetā, vt qui ſemper circa imitationem verſetur: actiones vero imitatur. Si igitur & in ea quoque, quæ vere prius fuere, fingendo incidat, non propterea à poeta diſcedet: quandoquidem ex his quę geſta ſunt, aliqua quidem eiuſmodi eſſe nil prohibet, cuiuſmodi vel extitiſſe veriſimile ſit, vel certe fieri potuerint: ſm quæ ſanè horū poeta fuerit.

* cōpoſitores.

Quæ Fabulæ deterrimæ, & quæ pulcherrimæ. Cap. VIII.

CÆterum ſimplicium fabularum, actionumue, Epiſodicæ quidē deterrimæ. Epiſodicam appello, in qua non veriſimiliter neq; neceſſario mutua epiſodia nectant̄. fiunt autē hæ tum ab ineptis vatibus ſuo vitio, tum à probatis quoq; hiſtrionum gratia. Etenim in huiuſcemodi certaminibus, dum fabulas plus æquo ſæpenumero producunt, legitimum ordinem peruertere coguntur. Quoniam autem imitatio non tantum perfectæ actionis, verum etiam miſerabilium, terribiliumue eſt: hæc autem maxime talia erūt, potiſſimumq; pollebunt, quotieſcunque per ſe ipſa inuicem admiranda illa accident: nimirum hoc pacto admirabile magis ſeſe offert, quàm ſi à caſu, vel à fortuna proficiſci appareat. ſiquidē in his etiam, quæ à fortuna proueniunt, illa quidem maximam admirationem præ ſe ferunt, quæ veluti ſuopte impulſu prouenire videantur, vt in Argo Mityi ſtatua, quæ ſuper inſpectantē collapſa, authorē Mityi necis interfecit. Eiuſmodi.n. hæc ſunt, vt nō temere facta eſſe opinemur. ideoq; pulcherrimas tales fabulas euadere neceſſe eſt.

De ſimplicibus, atq; implexis Fabulis: Peripetia Agnitione, ac Perturbatione, fabulæ partibus. Cap. IX.

FAbularum aliæ ſimplices, aliæ implexę: quēadmodum & actiones, quarū imitationes ſunt ipſæ fabulæ, talem illico ſpeciem præ ſe ferunt. Simplicē actionē voco, in qua quidē (vt definitū eſt) cōtinua vna, abſq; peripetia, agnitioneue, agēdo fit mutatio: imple-

xam,

xam, quæ vel agnitione, vel peripetia, vel etiã vtraq;. Hæc vero in ipso rerum contextu ita astruenda sunt, vt ex his quæ prius acta fuerint, necessario sequi, aut certe verisimiliter agi videãtur. Multum enim differt, fiant hæc per hæc, an ex his. Peripetia est eorum, quæ aguntur, (quemadmodũ dictum est) in contrarium mutatio. id autem (sicuti docuimus) aut verisimiliter, aut necessario fit: vt in Oedipode. accessit enim ille delectaturus Oedipodem, eundemq; parentis incestandæ timore liberaturus: quis autem esset, vbi ostendit, contrarium effecit. In Lynceo quoq; ductus ille quidem est, veluti mox immolãdus: Danaus contrà subsecutus, vt immolaret: sed accidit ex his quæ patrata sunt, vt hic necem, ille salutem sit assecutus. Agnitio est (vt etiã ex nomine liquet) ex ignoratione in notitiã, ad amicitiam, vel inimicitiam illorum mutatio, qui seu felices, seu infelices determinantur. pulcherrima autẽ fit, si cum peripetia fuerit: vt in Oedipode. Sũt profecto & aliæ agnitiones. nam tum inanimatorum, tum quorũcunq;, vt accidit, fiunt: si quando (vt dictũ est) euenit, vt si quid patrarit quis, vel nõ patrarit, agnoscamus: illa tamen, quæ potissimum à fabula, quæ'ue ab actione pendet, est, quam diximus. Etenim huiusmodi agnitio, atq; peripetia, vel misericordiam, vel metum parabit. receptum autem est, actionum imitationem esse Tragœdiam: fortunatumq; insuper, seu miserum fieri ex his contigerit. Quoniam vero agnitio quorundam agnitio est, alia quidẽ alterius ad alium tantum fit, cùm, quis hic sit, illi notus est: alia rursus mutua idiget notitia. vt Iphigenia ex epistolę illius missione ab Oreste quidem agnita: vt tamen ipsum agnosceret, alia quoq; agnitione opus fuit. Partes igitur hic fabulæ duæ habentur, agnitio, & peripetia: tertia superest Perturbatio. nam de Peripetia, & Agnitione satis diximus. Perturbatio vero actio est letifera, seu dolore plena: veluti cùm neces, cruciatus, vulnera, cęteraq; generis huius palam fiunt.

Quot, & quæ sint Tragœdiæ partes quantæ. Cap. X.

CAeterum Tragœdiæ partes, quibus tãquam formis vti nos oportet, superius exposuimus: secundũ vero quantitatẽ discretam, atq; in quas secetur, singillatim hæ sunt: Prologus, Episodiũ, Exodus, Choricũ. Chorici vero alterum mobile, alterum stabile. sanè cunctis hæc omnibus communia: propria vero ea, quæ ad scenam pertinent, & commi. Prologus est pars Tragœdiæ iusta, ante chori ingressum. Episodium pars item iusta Tragœdię, inter choricos perpetuos cantus. Exodus iusta pars Tragœdiæ: post quam nullus deinceps est chori cantus. Chorici vero ingressus, chori integri prima locutio. Stabileq; sine Trochæo & Anapęsto cãtus. Commus, siue plãctus, est luctus chori communis cum ijs, qui in scena sunt. Partes igitur Tragœdię, quæ quasi formæ habendæ sunt, superius explicauimus: rursus secũdum quantitatem discretam, & in quas secetur, singillatim quoq; diximus. deinceps vero, quæ fabulas texentes sectari, cõtra quæ vitare oporteat, tum vero à quibus locis Tragœdiæ ipsius opus ducatur, supra dictis addendum.

Quæ uitare, sectariq; texentes fabulas oporteat: & à quibus locis Tragœdiæ ipsius opus ducatur. Cap. XI.

QVoniam igitur Tragœdiæ pulcherrimæ compositio, non quidem simplex esse debet, sed implexa, eadẽq; terribiliũ, miserabilium'ue imitatrix: id quod profecto imitationis huiusce proprium est: Primum quidem satis apparet minime decere, bonos et ęquos viros ex felicibus infelices factos in scenam afferre: vt quod terrifici miserandi'ue nihil habeat, sed scelesti: Pariq; ratione ab aduersa fortuna ad secundam prouectos, prauos effingere. hoc enim omnium à Tragœdia maxime alienum, vt quòd rerum quę requiruntur, expers omnino sit, humanitatis dico, nedũ terrifici, atq; miserabilis. Sed nec omnino improbos ex secũda fortuna in aduersam lapsos: quandoquidem talis compositio, quæ alioqui humanitatem præ se ferre potest, miserandi aut terrifici plane nihil habet. Vt enim immerentis misericordiam excitat, ita terror à simili incutitur. Quo circa cùm nec miserandi, nec terrifici quicquam ab his proueniat: reliquum est, vt ad hæc maxime idoneus is habeat, qui medius inter tales sit. Is autem erit, qui nec virtute, nec iustitia antecellat, minimeq; per vitium, prauitatem'ue, in ipsam infelicitatẽ lapsus fuerit, verum humano quodã errore, ex magna quidem existimatione atq; felicitate: quemadmodũ Oedipus, Thyestes, cæteriq; ex huiusmodi generibus illustres viri. Necesse est igitur pulchrã fabulam constare magis ex vno hoc genere, quã ex duplici, vt nonnulli putant: cuius qdẽ ex miseria ad felicitatem mutatio nõ fit: sed contra ex felicitate ad miseriam, errore sanè non leui, minime vero per dedecus, ex illo qdẽ virorũ, de quo dictũ est, genere: quod'ue potius ad meliores, q̃ ad deteriores specter. Huius autẽ rei indicium fit, vsus. etenim iam

inde ab initio poetæ, quascunque nacti essent fabulas, admittebant: nunc autem pulcherrimæ circa paucas omnino familias componũtur, vt sunt Alcmæonis, Oedipodis, Orestis, Meleagri, Thyestis, Telephi, cæterorumq; generis huiusmodi: quibus vel facinora quidem grauia perpetrasse, vel ipsos tulisse contigit. Erit igitur pulcherrima illa Tragœdia, quæ ex huiusmodi compositione constiterit. Quamobrem illi quidem decipiuntur ob id ipsum, quo Euripidem damnant, vt qui in tragœdijs suis illud obseruet, earumq; plures in infelicitatẽ terminentur. id quod omnino, vt diximus, ex arte est. Argumento vero illud sit maximo, quòd in scenis, atq; adeo in certaminibus, hæ si recte recitentur, maxime quidem tragicæ apparent: Euripidesq; ipse, tametsi aliqua parum recte dispenset, omnium tamen poetarum maxime tragicus videri potest. Secundo loco sequitur, quæ à nonnullis in primo collocatur, illa ex duplici genere compositio. quo ex ordine Odyssea est: vt quæ diuersa ratione, partim ex præstantioribus personis, partim ex humilioribus constet. Huic sanè primas tribuit theatralis imperitia. quippe vates hanc auram sequuntur, componentes quidem ad vota spectatorum. Cæterum voluptas illa nõ tragœdię, sed Comœdię propria est. in hac eni si qui, velut Orestes, et Ægisthus, secundum fabulam inimici fuerint, reconciliata tandem inter se amicitia, neuterq; ab altero obtrũcatus discedet. Terrificum vero illud, atque miserandum, cùm ab apparatu scenæ proficiscitur, tum à rerum compositione: id quod multo præstantius, meliorisq; vatis est. Sic enim fabulam contexuisse oportet, vt etiam sublato spectaculo quis, quæ geri cõtigerũt, percipiens plane exhorreat, misereatur'ue: quibus apprime duobus, qui fabulam Oedipodis cognouerit, afficietur. Illud autẽ, quod ad spectaculũ pertinet, minus sanè operosum est, & impendio indiget. proinde, qui non terrificum illud, sed portentosum duntaxat spectaculo exhibent, alieni prorsus à Tragœdia habendi sunt. quippe delectatio non omnifariam à Tragœdia, sed quę tantum propria ei fuerit, quęrenda est. Quoniam autem à timore, misericordia'ue talem delectationẽ per imitationem poeta parare debet, satis quidem apparet in ipsis rebus id esse inserẽdum. De rebus itaq; contingentibus, quæ terrifici, quæ'ue miserabilis speciem allaturæ sint, deinceps dicere aggrediamur. Necesse autem est huiusmodi actiones vel amicorum inuicẽ, hostium, siue etiam neutrorum esse. Itaque si hostis hostem obtruncet, obtruncaturus'ue sit, nequaquam miserabile illud, præterquam necis ipso affectu, assequetur: idq; sequetur, si inter neutros id accidat. Perturbationes vero ipsæ, quando euenerint inter necessarios, veluti si frater fratrem, filius patrem, mater filium, filius matrẽ vel necet, vel necaturus sit, aut etiã tale quid facinus patret, patraturus'ue sit, captandæ sunt. Proinde receptas fabulas mutare nõ licet: verbi gratia, Clytemnestram ab Oreste extinctam, Eriphylen ab Alcmæone: quas sanè inuenire, atq; susceptis iam recte vti oportet. Id autem, quod diximus recte, exactius declarandum. Fit enim interdũ sic ipsa actio, quod antiqui obseruabant, perinde ac ab scientibus, & agnoscentibus: vt Euripides fecit, qui filios necantem Medeam induxit. fit etiam ab ignorãtibus quidem vim facinoris, agnituris vero mox necessitudinẽ: qualis Sophocleus est Oedipus: id quod oino est extra Tragœdiam. in Tragœdia vero ipsa, vt Alcmæonem Astydamas, Telegonus'ue in Vlyxe vulnerato. Tertius præterea modus est, per ignorantiam: videlicet debere aliquẽ hæc facinora patrare, inter patrandum vero agnoscere. pręter hos nullus est alius. siquidẽ quid agi, vel non agi, idq; à scientibus, vel nescientibus necesse est, è quibus facinus prudentem aggredi, minime vero perficere est absurdũ: eũm nõ tragicum quidem, velut perturbationis expers, sed omnino scelerosum præ se ferat. Quo fit, vt huiusmodi actionem sequatur nemo, vel certe rarissima sit inuentu, vt in Antigone Creontem Æmo fecit. Proximum huic erit, scelus patrare: quo sanè potius est imprudentem quidem patrare, patrantẽ vero agnoscere. etenim & à facinore scelus abest, & ipsa plane agnitio stuporis est plena. Nouissimũ vero præstantissimum est: exempli gratia: in Cresphõte Merope filium interficere debet, non autem interficit: ita etiam & in Iphigenia soror fratrem, in Helle filius matrem abalienaturus agnoscit. Quapropter (sicuti iampridem diximus) multarum familiarum Tragœdiæ non sunt. siquidem quęrentes non ab arte quidem, sed à fortuna mutuati sunt: ita fabulas contexere. Itaque fit, vt inuiti cogamur ad easdem sępius familias recidere: quibus videlicet huiusmodi perturbationes contigere. Igitur tum quales esse fabulas oporteat, satis iam dictum.

De Moribus. Cap. XII.

QVantũ ad mores, quatuor sane sunt, quæ indigent cõsideratione. Eorum vnum, idq; primum est, vt probitatẽ prę se ferant. vtcũq; enim mos inerit: si, quẽadmodum dictum est, tum sermo, tum actio

animi

animi propoſitum, qualecunq; fuerit, indicauerit: improbus quidē ſi improbum, prob⁹ ſi ꝓbum: id vero ineſt i vnoquoq; genere. Nam & mulier proba eſt, & ſeruus: tametſi fortaſſe hoc deterius, illud omnino improbum ſit. Secundo loco ſequitur, vt cōuenientes ſint. Fortitudo enim mos eſt: ſed eſſe vel fortem, vel prudentem, vtiq; mulieri non conuenit. Tertio, vt conſtēt ſibi. eſt enim ſeparatum hoc ab eo, quod eſt præ ſe ferre per mores probitatem, conuenienſq; ſeruare. Quarto, vt æquali tenore procedant. Quāquam enim hiſtrio, vt qui talem perſonam induerit, inæqualis appareat, omnino tamen illa inæqualitas æquabiliter perpetuo regenda. Exemplum improbi moris ſit alioqui minime neceſſarium: verbi gratia: in Oreſte Menelaus: indecori, atque inconuenientis, Vlyxis eiulatio in Scylla: Menalippeſq; ſermo: inæquabilis, Iphigenia in Aulide, vt cui poſterior ſupplicatio priori nō conſonet. Et ſanè in moribus, ſicut in ipſa rerum compoſitione, tum neceſſarium, tum veriſimile exquirendum eſt: atq; etiam vti neceſſario, veriſimili'ue ordine cuncta procedant. Quare manifeſtum eſt, fabularū ſolutiones ex ipſiſmet potiſſimum fabulis proficiſci debere, nō autem ab aliquo artificioſo: vt in Medea, & in Iliade illa per nauigationem. Quo ſanè artificioſo vtendum in ijs, quæ extra Tragœdiam ſunt: quæcunq; videlicet vel prius fuere, quæ neutiquam fieri poteſt, vt alio pacto ad humanam peruenerint notitiam, vel quæ futura denunciatione, diuinatione'ue indigeant: quandoquidem Deos cuncta inſpicere, ſatis quidem apud nos cōſtat. quodcūq; vero rationi conſentaneum minus ſit, explodendum quidem ab ipſis actionibus: ſi non prorſus, at à Tragœdia: vt eſt in Sophoclis Oedipode. Cùm vero Tragœdia præſtantiorum imitatio ſit, par fuerit quoq; nos ab excellentium pictorum more nō diſcedere: qui dum proprias, veriſq; ſimillimas imagines referre ſtudent, pulchriores ſanè depingunt. ita etiam poeta, iracūdos videlicet, deſideſq; dū imitatur, huiuſmodiq; alia circa mores habentes, probitatis quidem, atq; iracundiæ ſibi exēplum proponere debet: velut fortem Achillem, vt ipſe Homerus. Hæc profecto ſeruare oportet, inſuperq; ſenſus ipſos, qui Poeticam conſequūtur, præter illa, quæ neceſſaria ſunt. Etenim in his fallimur ſępenumero. ſed in ſermonibus iam editis ſatis dictum de his.

De Agnitionum ſpeciebus. Cap. XIII.

SAnè quid ſit agnitio, ſuperius declarauimus: nunc vero de ipſius generibus. Primum quidē, vt eſt minime artificioſum; ita à plurimis vſurpatum, aut per dubitationem fit, aut per ſigna. Horum rurſus ingenita aliqua: verbi gratia: lancea, quam Terrigenæ geſtare ſolēt: vel aſtra, qualia in Thyeſte Carcinus: aduentitia aliqua, ſed hæc vel in corpore, vt per cicatrices: vel extrinſecus, vt per monilia, per torques, &, vt in Tyro, per ſcapham. Poſſumus autem melioribus his vti, itemq; deterioribus: verbi gratia: ex cicatrice quidem Vlyxes agnoſcitur, non tamen eodem modo à nutrice, & à ſubulcis: quandoquidem hæc fidei faciēdæ gratia, artificij ſunt expertia, cæteraq; huiuſmodi. Quæ vero ex peripetia, qualia in Niptris, meliora, ordine huic proxima ſunt. Quæ, quoniam à poetis confinguntur, artificio non carent: qualis in Iphigenia Oreſtes: qui & ſororem agnouit, & agnitus ab ea eſt. agnouit quidem ex epiſtola: agnitus autem ex indicijs. Hæc itaque pro arbitrio poeta profert, non ipſa fabula. ideoque in peccatum ſupra dictum facilē lapſum habent. quippe nonnulla afferre permiſſum eſt: vt in Sophoclis Tereo radij vox. Tertium per reminiſcentiam fit, dum ſpectando aliquid, in animū quid reuocamus. quemadmodum in Dicæogenis Cyprijs, picturam quidem ille inſpiciens ingemuit: & in ſermone apud Alcinoum audiens citharœdū Vlyxes, ex recordatione fleuit, vel agnitus eſt. Quartum per ſyllogiſmum, vt in Chloephoris: quòd ſimilis quidam acceſſit: ſimilis autem præter Oreſtem nemo: Oreſtes ergo acceſſit. tum quod Polyidis de Iphigenia eſt. veriſimile eſt enim ratiocinatum fuiſſe Oreſtē: quòd, cùm immolata ſoror fuerit, ſibi quoque vt immoletur contingere. tale eſt illud in Theodectæ Tydeo veniens ille, quaſi natum inuenturus extinguitur: & in Phœniſſis, quæ locum conſpicatæ, inſtare ſibi fatum propterea commentæ ſunt: quoniam in fatis haberent, ibi debere mori: etenim in eo fuerunt expoſitæ. Huic & adiungitur illud, quod in theatro per paralogiſmum fit. exempli gratia: in Vlyxe falſo nuncio, hic quidem arcum cogniturum ſe dixit: ille vero tanquam arcu cognoſcendo ab eo, propterea paralogiſmum facit. Omnium vero optima ex parte rerum agnitio eſt: à qua videlicet ex veriſimilibus admiratio ipſa paritur. qualis illa in Sophoclis Oedipode, & in Iphigenia. Siquidem veriſimile eſt literas hanc mittere cupiuiſſe. Huiuſmodi enim ſolæ abſque vllo vel impreſſo ſigno, aut etiam extrinſecus, vt monile, fiunt. ab his vero probantur, quæ ex ſyllogiſmo.

Quo pacto Decorum sit in ipsis fabulis inueniendum. Cap. XIIII.

CAeterum constituere fabulas oportet, & ita eas elocutione construere, vt quã maxime rem ante oculos ponãt. sic enim quę manifestissima fient poeta inspiciens, perinde ac rebus dum aguntur intersit, cùm decorum ipsum inuenerit, tum pugnantia minime illũ latere poterunt. Argumento sit illud, quod Carcino vicio datur. etenim Amphiaraus è templo exibat: id vero cùm non videret spectator, obscurum fuit. cecidit autem hic à scena, cunctis ob id spectatoribus indignãtibus. Proinde quantum fieri potest, fingendum illud, quod ex habitibus naturalibus paratur. quãdoquidem hi maxime suapte natura persuadẽt, qui perturbationibus affecti sunt. quo fit, vt exagitatus exagitet, perturbetq; verissime perturbatus. Quapropter vel versatilis ingenij viri, vel furore perciti Poetica est. etenĩ poetarum aliqui ab ipsa natura ad Poeticam bene formati sunt, aliqui autem à mente abstrahuntur.

Confictos sermones prius in vniuersum esse explicandos: postmodum Episodia legitime constituenda. Cap. XV.

CAeterum confictos sermones oportet etiam confingẽtem ipsum vniuerse explicare, moxq; Episodijs ad hũc modum vti, ac rem diducere. Ad hunc vero modum vniuersale illud speculari oportere dico. verbi gratia: Iphigenia. constituta ad aras quædam virgo, atq; ex oculis sacrificantium clàm surrepta, delata vero in aliam regionem, in qua Deæ, hospitum sacrificia ex lege debebantur, eius sacri ministerio ipsa pręposita est. procedente tempore sacerdotis fratri illuc accedere contigit: cur aũt contigerit, vt ipsum Deus ob quãdam culpam venire illuc impulerit, extra vniuersale est: quorsum vero, extra fabulam. itaque cùm accessisset, captus, immolandusq; mox sororem agnouit: siue vt Euripides finxit, siue vt Polyides, ex verisimilibus locutus: quòd non modo sororem, verum & ipsum sacrificari oportebat. vnde quidẽ salus parta est. Quo facto nominibus statim substitutis Episodia aggredienda. sed hæc quo pacto legitima sint, sane considerandum: veluti furor in Oreste, propter quem captus ęst, salusq; per expurgationẽ. In dramatibus itaq;, siue actibus Episodia ipsa breuia esse debent: contra in his longior Epopœia fit. nimirùm, Odysseę longus est sermo. Per multos annos peregre quidam cùm iret, & à Neptuno obseruatus, & à cunctis relictus, ita rebus ipsius domesticis cõstitutis, vt fortunę omnes à procis absumerentur: filioq; insidiæ iam instarent, iactatus pelago domum peruenit: cumq; aliquos agnouisset, illos aggressus, ipse quidem sospes euasit, inimicos autem perdidit. Hoc itaq; proprium eius poematis est. nam cętera ad Episodia pertinent.

De connexione solutioneq; Fabulæ. Cap. XVI.

VNiuersa vero Tragœdia partim connexione, partim solutione continetur. quæ extra sunt, & aliqua præterea, quæ intra habentur, plerunque connexio continet: reliqua vero solutio. Connexionem appello totum id, quod à principio ad vltimam vsq; pertinet partem, ex qua mutatio fortunæ fit. solutionem à mutationis principio, ad finem vsq;: vt in Lynceo Theodectæ. in quo connexio quidem, acta prius, natiq; captiuitatem continet: solutio à mortis accusatione ad extremum vsque.

De quatuor Tragœdiæ generibus. Quo pacto tragœdia appellanda sit una, uel diuersa: ac de euitando Epopœiæ contextu in ipsa Tragœdia. Cap. XVII.

QVatuor autem Tragœdiæ sunt genera. totidem quoque & partes dictæ. quorum sanè Complicitum illud dicimus, quod omnino ex peripetia atq; agnitione constat: Patheticum, vt Aiaces, atque Ixiones: Moratum, Phthiotidas, & Peleũ: Quartum, veluti Phorcidas, & Prometheum: quæcunq; insuper, quę apud inferos sunt. Quare magnopere poetis conãdum, vt horum omnium quàm locupletes sint. quòd si omnium minus queant, saltem principalium, atq; quãplurimorum: eoq; etiam enixius, quo ad taxandos poetas hęc ætas in tantum prona est, vt quos in omnibus his partibus probandos nouerit, in singulis etiam mirum in modum excellere æquum censeat. Minime vero fortasse conuenit, eandem Tragœdiam, siue diuersam appellare à fabula: id quod earũm ipsa quidem connexio, atq; solutio indicauerit. cęterum non pauci egregie nectentes, inepte soluunt. Oportet autem ab vtraq; parte plausum iugiter excitare: illudq; cum primis cauere, ne contextum Epopœię proprium in Tragœdia cõfingamus. talem vero esse dicimus, qui complures contineat fabulas: exempli gratia: si quis totum illud Iliadis vnica velit complecti fabula. ibi etenim propter poematis longitudinem partes ipsæ congruẽtem suscipiunt magnitudinẽ: in actibus vero multo prẽter id, quod susceptũ negocium exposcit, longiores euaderent. Cuius rei signum id esse

potest,

potest,quòd hi qui totum Ilij excidium simul cõposuere, ac non potius singulas separatim partes,sicuti Euripides Medeam, vel Niobẽ (qđ Æschylus minime obseruauit) vel prorsus cadunt,vel certe infeliciter certant. siquidem propter id vnum cecidit Agathon. tametsi tum in peripetijs,tum in simplicibus actionibus, hi quidem suum mirabiliter propositum assequantur.Etenim tragicum, atq; humanum est,cùm sapiens,idemq; prauus, veluti Sisyppus deceptus fuerit:siue fortis,idẽq; iniustus superatus. verisimile eni est,vt Agathon asserit. qñquidẽ multa pręter ipsum verisimile accidere,à verisimili non discrepat.

De Choro. Cap. XVIII.

CHori summam penes vnum duntaxat ex histrionib⁹ esse oportet, totiusq; partem esse:vti autem concertationibus, non sicut apud Euripidem, sed sicut apud Sophoclem.reliquis vero cõcessa potius ea sint, quę ad susceptam pertinent fabulam, quàm quæ ad aliam Tragœdiam: quapropter intercalare concinnunt.Huiusmodi sanè rei initiũ primum ab Agathone sumptum. Atqui quidnam differt inter canere intercalate, locutionem'ue illã,quę aliud ex alio nectit, integrũq; Episodium?

De Sententia. Cap. XIX.

IAm vero cùm de his omnibus dixerimus: reliquum est, vt de Dictione,atq; Sententia agamus:tametsi de sentẽtia in ijs, quos de Rhetorica scripsimus libris,vt quod eius viæ & rationis magis proprium sit, disseruimus. Ad sentẽtiam ea omnia pertinent,quæcunq; oratione adstruere oportet. cuius partes erũt ostendere,soluere, perturbationes præparare,sicuti misericordiam,timorem,iram, cæteraq; huius generis:ad hæc,exaggerare, ac diminuere.Constat autem supradictarum partium rebus accommodata afferre oportere: cùm videlicet vel miserabilia, vel grauia,vel mira, vel verisimilia adstruenda sunt. in quibus tamen hæc habenda distinctio est, quòd aliqua quidem nullo doctrinę adminiculo apparere necesse est: aliqua vero sermone ipso dicentem præparari,ac vi etiam sermonis euenire.Quod enim dicentis munus esset,si non quidem sermonis vi,grata esse viderentur?

De Dictione, eius partibus, ac partium speciebus. Cap. XX.

CIrca Dictionem vnum quidem speculationis est genus, de figuris videlicet ipsius:quod quidem ad histrionicam, atque ad eum qui huiuscemodi arti præsit, pertinet. exempli gratia: quid sit mandatum, quid preces,quid narratio,quid minæ,quid interrogatio,quid responsio,cæteraq; id genus.Quandoquidem pręter horum peritiam,ignorationem'ue nulla quidem accusatio, quæ digna sit studio, ad Poeticam refertur. Nam quis, obsecro,in his peccatum esse suspicetur, quæ Protagoras accusat? si quis videlicet,dum precari se existimet,interim pręcipiat? hoc pacto: Iram Pande Dea. quãdoquidem (inquit ille) iubere aliquid fieri, vel non fieri, præceptum est.Quapropter facessat hęc consideratio perinde ac alterius facultatis,non autem Poeticę propria. Dictionis vniuersæ partes hæ sunt: elementum, syllaba,coniunctio,nomen,verbum,articulus,casus,oratio. Elementum indiuidua dicitur vox,non quidem omnis, sed illa tãtum, ex qua suapte natura intelligibilis vox constitui potest.quandoquidem & indiuisibiles sunt ferarum voces,quarũ sane nullam elementum dicimus.hæc vocalis,siue semiuocalis,aut etiam muta appellatur. Vocalis, quæ sine vlla prorsus adiectione sonum, qui exaudiri possit,reddit. Semiuocalis, quę non sine adiectione: vt σ, ς. Muta, quæ cum adiectione per se nullum omnino sonum reddit:adiuncta vero his, quę aliquam vocẽ reddunt,exaudiri potest:vt γ, & δ. Hæc differunt inter se figura oris,locis,aspiratione, tenuitate,longitudine,breuitate, acumine præterea, grauitate, inflexione: de quibus sane in his, quę ad metra pertinent,consideratio propria est. Syllaba vox est nihil penitus significans, composita ex muta, & vocem aliquo pacto habente.nam γρ etiam absq; α syllaba est:et cũ α, veluti γρα. sed harum differentias examinare,metricæ artis est. Coniunctio vox est minime significãs:quę nec impedit,nec efficit aliquam vocem significare,apta quidem ex pluribus vocibus componi,extremo atq; medio orationis congruens: quam quidem in initio orationis suapte natura poni minime conuenit:vt μὲν, ἤτοι, δή:siue vox per se quidem minime significans ex pluribus vocibus vnã, apta vero vocem vnam significantẽ reddere. Articulus vox est minime significãs, quę vel principiũ orationis,vel finẽ,vel separationẽ ostẽdit, quemadmodũ τὸ φημὶ, τὸ περὶ, & alia:siue vox minime qđẽ significãs, quæ nec impedit, nec efficit aliquã vocẽ significare,aptam ex pluribus vocibus cõponi, tam extremis quàm medijs cohærens. Nomen composita vox est,significans sine tempore: cuius aliqua per se pars nihil significat. nam & in compositis sic obseruamus,vt nullum per se separatum significet:vt in θεοδώρῳ,in quo δῶρον minime signifi-

eat. Verbum composita vox est, significans cum tempore: cuius (quemadmodum de nomine diximus) nulla per se pars separata significat. Etenim homo, siue album, nequaquam cum tempore significat: ambulat vero, vel ambulauit cum tempore significat: illud quidem præsens, hoc preteritum. Casuum, qui tum ad nomen, tum ad verbum pertinent, hic quidem significans est secundum huius, vel huic, & quæcunq; talia: ille vero secundum vnum, vel plura, vt homines, vel homo: itemq; alius secundum personarum modos, quatenus interrogant, siue iubent. verbi gratia; ambulauit, & ambula: quæ quidem eiusdē generis sunt casus verbi. Oratio vox est significans, composita: cuius partes quædam separatæ aliquid omnino significant. quāquam enim non omnis oratio ex nominibus & verbis constat: vt hominis ipsius definitio: siquidem sine verbis etiam constare potest: omnino tamen aliquas significantes partes habebit. vt in hac oratione, ambulat Cleon, illud Cleon significās est. Duobus vero modis vna dicitur oratio. aut enim significans vnum per se est, aut additis coniunctionibus. verbi gratia: Ilias quidem vna erit coniunctionibus oratio: hominis vero definitio vnum significat. Nominis generum aliquod est simplex: simplex autem voco, quod ex minime significantibus constituitur. aliquod duplex, cuius aliud quidem ex significantibus, ac minime significantibus componitur: aliud ex significantibus omnino. Triplex insuper, ac quadruplex nomen esse potest, quemadmodum multa Megaliotorum, ἑρμοκαϊκόξανθος. Omne autem nomen aut est proprium, aut ab alia lingua, aut translatio, aut ornatus, aut fictum, aut productum, aut subtractum, aut commutatum. Proprium voco, quod omnibus in vsu est. Ab alia lingua, quod aliquibus duntaxat. ex quo patet, huiusmodi atque proprium fieri posse, vt in idem quandoque recidāt: minime tamen eisdē. vt σιγύνον, id est, lanceola: quod Cyprijs quidem proprium, nobis vero ab illorum lingua. Translatio est nominis alieni illatio, vel à genere ad speciem, vel à specie ad genus, vel à specie ad speciem, aut etiam secundum aliquod, quod pro portione respondeat. A genere ad speciem voco: vt, Sterit hæc mihi nauis: etenim in portu esse, stare aliqđ est. A specie ad genus: vt, Ipse decem peperit iam millia commoda Vlyxes: decem millia enim multa sunt: quo sanè vocabulo pro multo vtuntur. A specie ad speciem: Abstulit ære animam, immiti ære abscidit. hoc enim loco auferre pro abscindere, & abscindere pro auferre, vsurpauit: quod vtrunque subtrahere aliquod sit. Proportione vero respondens dixerim, quādo aliquod secundum ad primum simili ratione se habeat, qua quartum ad tertium. sumit enim vel loco secundi quartum, vel quarti secundum: interdumq; addunt, pro quo dicitur, ad quod est. exempli causa: simili ratione se habet phiala ad Bacchum, qua scutum ad Martem. dicet igitur & phialam scutū Bacchi, & scutū phialam Martis. rursus ad diem vespera pari ratione se habet, qua ad vitam senium. itaq; dicet, vesperam diei senium, & senium vesperam vitæ: vel, sicut Empedocles, occasum vitæ. Licet autem quibusdam nomen proportione respondens inditum non sit, nihilo tamen secius simili ratione dicetur: quemadmodum frugem quidem proijcere, serere dicimus: proijci vero à Sole flammam, nominis est expers: cùm tamen ita ad Solis flammam hoc se habeat, quemadmodum serere ad frugem. ideoq; Sol dictus, sator diuinitus ignis. Licet autem huiusmodi translationis modo vti, & alio quoque; cùm videlicet nominauerimus alienum quippiam, aliquid eius proprium ab eodem remouentes: vt si quis appellare volens phialam, dixerit scutum, non Martis, sed Bacchi. Fictum est, quod à nemine vsurpatum, à poeta ponitur: cuiusmodi hæc esse apparent: vt Cornua ramos, & sacerdotem custodem. Productum, atq; subtractum. Productum videlicet, quod longiore vocali vtatur, quàm sit eius propria, siue etiam adiectam syllabam asciuerit. Subtractum, quod aliquo siue peculiari, siue adiecto mutilum sit. exempli gratia: productum πόλεως πόληος, Πηλείδου Πηληϊάδεω dicimus: subtractum, vt κρῖ δῶ. atque etiam, cùm vna ex geminis fit, vt per ἴῆς ἴς, id est, suæ. Commutatum, cuius in denominatione aliqua quidem remanet pars, aliqua vero additur: velut, Dexteriorem secundum mammam, pro dextram. Nominum præterea sunt aliqua mascula, aliqua fœminea, aliqua media. Mascula, quæcunque in ν & ρ desinunt, & in cunctas, quæ à π & κ mutis componuntur: sunt enim omnino duæ, ψ & ξ. Fœminea, quæcunque in vocales suapte natura longas, quales sunt η & ω, desinunt: productas insuper in α. quo fit, vt hæ numero sint equales illis, in quas mascula & fœminea desinunt. ψ enim & ξ non diuersæ sunt. sanè nullum nomen in mutam desinit, sed nec in vocalem breuem: in ι vero tria tantum μέλι, κόμμι, πέπερι. in υ quinque, πῶυ, νάπυ, γόνυ, δόρυ, ἄστυ. Media in hæc, insuperq; in ι & σ.

De

De Dictionis uirtute. Cap. XXI.

Dictionis autem virtus, vt perspicua sit, non tamen humilis. quæ igitur ex proprijs nominibus cōstabit, maxime perspicua erit, humilis tamē. exemplum sit, Cleophontis, Sthenelique poesis. illa veneranda, & omne prorsus plebeium excludens, quę peregrinis vtetur vocabulis. Peregrinum voco varietatem linguarum, translationem, extēsionem, tum quodcunque à proprio alienum est. verum, si quis hæc oīa simul congerat, vel ęnigma efficiet, vel barbarismum: ænigma qdem, si trāslationes: barbarismum vero, si linguas. Aenigmatis forma ea erit, oratio scilicet, quæ ex minime cōgruentibus inter se cōstet. hoc itaque per nominum compositionem effici minime potest, per translationem vero potest: vt, Vidi igne atque ære virum viro inhærētem vnum, cæteraque id genus, queadmodū quoque ex linguarū varietate barbarismus. quapropter aliquo pacto hic admiscetur. Proinde sicut illud non triuiale ac minime humile, lingua, translatio, ornatus, cæteræque dictæ species pariunt: ita proprium perspicuitatē. Cæterum non minimam conferre videntur partem ad dictionis perspicuitatem, & ad vulgare excludendum productiones, concisiones, nominumque immutationes. quandoquidem id, quod præter vsum communem fit, quatenus à proprio diuersum est, illud minime plebeium efficit: quatenus vero cum vsu cōmuni conuenit, claritatem. Quapropter errant non parum, qui huiusmodi dictionis genus accusant, quique Poetam ipsum incessere audent: id quod priscus Euclides fecit. quasi facile quis confingat, si ei, dum iambos conscribat, in ipsa dictione nomina quātumlibet extendere liceat. quemadmodum, ἠτί χαρινῆν δον μαραθῶνα βαδίζοντα: & οὐκ ἄν γενάμενος τὸν ἐκένυ ἐξελέβορον. itaque ridiculus esse apparet, q hoc dicēdi modo vsus est. Atqui mensura ęque omnibus partibus regula est. nam si quis translationibus, linguis, cæterisque huius generis vel indecenter, vel affectate vsus fuerit, pari rōne ridicula struxerit. Quantum vero concinnitas in carmine polleat, vel ex eo cōsideretur, q loco nominum ad mensuram in oratione comparatorum à varietate linguarum, translationum, cæterorumque generis huiusmodi, si quis ꝓprias appellationes posuerit, veram nos attulisse rationem inficias non iuerit. id quod Aeschyli, atque Euripidis in eodē faciendo iambo pariter versantium exemplo apparet, nam cum hic vnum duntaxat nomen lingua non trita loco proprij immutauerit, tam pulcher apparuit, q ille abiectus est visus. etenim in Philoctete Aeschylus sic locutus est: Mei pedis carnem exedit phagedęna: ipse vero Euripides loco exedit, epulatur apposuit. Ad hæc: Nunc autē paruus me existens turpis ineptus: verbi gratia: si quis afferēs magis propria, id ineptus immutauerit: hoc pacto: Debilis īformis me existēs, exiguusque: itemque, Indignum currum, & exiguas dapes: dicatque currum prauū, & paruas dapes: rursusque pro Iones vociferantur, Iones clamant. Ariphrades præterea carpebat tragœdos, perinde ac in Tragœdijs suis his vterentur, quæ in communi sermone diceret nemo: vt δόμων ἄπο pro ἀπὸ δόμων, id est, domibus ab, pro ab domibus: & σέθεν pro σοῦ, id est sui: & νὶν pro ἀυτὸν, id est ipsum: & ἀχιλλέως πεϱὶ pro πεϱὶ ἀχιλλέως, id est, Achille de, pro de Achille, cæteraque huiusmodi: prorsus ignorans, quod hæc omnia dum proprium vitāt, plebeiam interim dictionem effugiunt. Cæterum magni negocij est, in supradictis singulis à decenti non discedere, minimeque abuti cōpositis nominibus, linguisque: cum primis vero decenter vti trāslationibus, maxime est arduum. id quod vnum nō aliunde quæsitum sit oportet, versatilisque ingenij indolem præ se ferat. Etenim rectè quid trāsferre, simile aliquod illius cōtemplari est. Duplicia vero nomina vt maximum in modum Dithyrābis quadrāt, sic Heroicis linguarum varietas, Iābicisque trāslationes. quāquam Heroicis quidem supradicta oīa valde vsui sunt: Iambicis vero, quòd maxime colloquia ęmulentur, cuncta illa cōueniunt nomina, quibus rite quis in ipso sermone vtatur. sunt autem hæc, propria, metaphorica, ornata. De Tragœdia igit. deque ad actionē accōmodata imitatione, satis hactenus à nobis hæc dicta sint.

De Epopœica Heroica'ue imitatione, ipsiusque cum Tragœdia conuenientia, ac differentia. Cap. XXII.

De narratiua vero, & per numeros imitatione, quòd ipsæ quoque fabulæ, non secus ac in Tragœdijs actus, cōsistere debeāt, pariterque circa vnam, eamque integram atque perfectam actionē versari, principio scilicet, medio, fineque constātem, à qua sanè, velut ab integro quopiā animali, voluptas quædam peculiaris proficiscatur, omnino manifestum est. itemque quòd historijs vsitatis dissimiles esse debeant: quæ quidem non vnius tantū actionis prębeant notitiam necesse est, sed tēporis vnius, omnium sanè, quæcunque in eo tam circa vnum, q plures contigere, eodem scilicet modo, quo singula quęque inter se (vt casu euenit) se habent. verbi causa: circa idem tempus

nauale

naturale bellum in Salamine, præliumq; Carthaginiensium in Sicilia, quæ minime quidem in eundem exitum spectant: ita quoq; in insequentibus temporibus, dum alterum interdum post alterum fit, quibus vnus nõ est exitus. id quod ferè poetarum non pauci efficere solent. Quamobrem, quemadmodum superius diximus, ob id etiam præ cæteris diuinus Homerus videri iure debet, quòd bellũ quidem alioqui principio, medio, fineq; constãs, totum scribere minime est aggressus: siquidem vel nimis magnum euasurum, atq; adeo pceptu difficile existimauit: vel, si ad iustam magnitudinẽ perstrinxisset, inculcatum nimia varietate futurum. Nunc vero eius rectè vna duntaxat parte suscepta, pluribus in ea Episodijs vsus est: sicuti nauium catalogo, alijsq; Episodijs, quibus Poesim ipsam locupletissimã reddit. Alij vero circa virũ vnum, tempusq; duntaxat vnum versant̃: sed actionem ipsam multimembrẽ constituũt: quemadmodum qui Cyprica, & Iliadem paruam conscripsit. Verum enimuero Ilias simul atque Odyssea vna tantum Tragœdia, duabus ad summum claudi possunt: contra Cyprica non nisi pluribus. tum parua Ilias ex octo amplius constat: vt sunt armorum iudicium, Philoctetes, Neoptolemus, Eurypilus, Emendicatio, Lacæna, Ilij excidium, Reditus, Sinon, Troiades. Iisdem præterea generibus Epopœia, quibus Tragœdia constet, est necesse: etenim vel simplicem, vel complicitã, vel moralem, vel patheticam hanc esse oportet. Cui totidem, eædẽq; partes, præter harmoniam, & apparatum respondent: vt quę peripetijs, agnitionibus, affectibus, adhuc etiam sententia & dictione, egregijs quidem omnibus indigere videatur. quibus sanè cunctis & ante alios, & plenissime Homerus vates vtitur. siquidem vtroq; poemate hæc omnia complexus est. Vt enim Ilias simplex, atque patheticum continet genus, sic Odyssea cõplicitum, vt quæ agnitionibus cõstet, & per totum morata sit: ad hæc quoq; dictione, atq; sententia, cæteris mirum in modum vatibus antecellit. Differt autem Epopœiæ contextus à Tragico, longitudine, metroq;. itaq; longitudinis præfinitio sit, de qua nobis satis est dictum, vt principium, simulq; finis conspici queat. hoc aũt fuerit, si contextus ipsi, veteribus quidem minores erunt: plures vero Tragœdias ad vnam auditionem dispositas complectentur. Quippe proprium Epopœiæ est, posse plurimum in magnitudinẽ excrescere: id quod assequi Tragœdia non potest. quandoquidem hæc plura simul facta imitari nequit, sed id solummodo, quod in scena tunc, atq; adeo penes histriones est: contra in Epopœia, vt quę mera enarratio sit, plures veluti partes transactas conglutinari permissum est: quibus sanè perinde ac sibi pprijs, poematis ipsius quasi grauidus auget vterus. Quapropter hac prærogatiua cùm polleat, tum facilem ad magnificẽtiam aditum habet, tum ad auditorẽ sublevandum, neq; non dissimilibus Episodijs cuncta ad peragẽdum. Etenim Episodiorum vniformitas, vt quæ cito satietatem afferre soleat, in causa est, cur Tragœdia ad finem festinet. Heroicum vero carmen ex ipsa quidem experientia congruẽs esse apparuit. Etenim, si quis alio quolibet metri genere, pluribus'ue inter se mixtis, enarratiuam facere imitationem aggressus fuerit, præter ipsum decens factum videri poterit. quandoquidẽ numerorum omnium stabilissimum, atq; turgidissimũ Heroicũ est. quo sanè fit, vt linguas, atq; translationes potissimum admittat. nam motus ipse enarratiuus præ cunctis alijs excellens est. iambi vero, atq; octonarij mobiles quidem sunt: verũ vt hi saltationibus, sic agendis rebus illi aptissimi sunt. ad hæc illud etiam magis absurdum, si quis, vt ipse Chæremon, hos miscuerit. Quare longum contextũ alio, præter q̃ heroico merito rite panget nemo: nimirum id congruere (sicuti diximus) natura docet. Proin vates Homerus in hoc quoque, quemadmodum & in cæteris, præcipua laude dignus est: quandoquidem omnium vnus, quid ipsum deceat poetã, minime ignorat. Decet autem hunc ex persona sua pauca dicere, quòd in eo imitator non sit. itaque vates alij, dum hoc studio semper certãt, pauca interim, paucisq; in locis imitatione assequuntur: cõtra Homerus pauca admodum præfatus, modo virum; modo mulierem, interdũ mores aliquos inducit. nihil enim vnquam nõ moratum: at semper moribus prępollens, quodcunq; confingit. Sanè conuenit Tragœdiæ ipsum præbere mirãdum, magis aũt Epopœiæ: quod videlicet proportione respondeat. ideoq; mirandũ maxime huic conuenit: quoniam in ea ad ipsum agentem minime respicimus. Porrò, si quis illa, quæ de persecutione in Hectorem sunt, in scenam afferat, vtiq; ridicula apparere fecerit. nam & illos stare, & hũc abnuere videre esset: id quod prorsus in ipsis carminibus latet. Cæterum mirãdum ipsum per se esse gratum, argumẽto sit: quòd omnes huiusmodi aliquod, dum nunciant, veluti dicturi in gratiam, id semper exaggerant. Homerus vero præcipue alios docuit, quo pacto mẽdaciũ ipsum dici oporteret:

teret:

teret: quod profecto paralogismus est. Existimant enim homines, cùm hoc ipso existente, siue facto, hoc ipsum fiat, si posterius sit, etiam prius esse, vel fieri: quod quidem mēdacium est. sed ob id sanè mēdacium primū est, quòd alio quopiam existente, hoc idem esse vel fieri necesse sit: siquidē cùm hoc esse verū sciat, anima nostra paralogismo colligit, etiam primum esse verum. Cuius exemplum ex Nipteris sumi potest. itemq; fieri quę neutiquam possunt, modo verisimilia sint, potius quidem eligenda esse, quàm quæ minime verisimilia, licet fieri possint. Sermones quoq; ipsos adeo non ex parte rationis expertium cōstitui debere, vt etiam nihil, quod non summa ratione pręditum sit, contineant: si vero secus fiat, extra ipsam fabulationē saltem sit. exempli gratia: ignoratio Oedipodis, quo pacto Laius occubuerit, non autem in actibus: sicut in Electra Pythicorum nūciatio: itēq; in Mysis, ex Tegea mutus vt loquereť, profectus in Mysiam est. quapropter locutum fuisse dicere, fabula quidem ridicula esset. etenim à principio eiusmodi constituendæ non sunt. at si semel constitutæ fuerint, & ita sint receptæ, eas admitti quamuis absurdas, probabilius erit. quandoquidem illa etiā in Odyssea circa Vlyxis expositionem rationis expertia sunt: quæ quidem nullo pacto toleranda apparerent, si hęc eadem non bonus aliquis poeta cōfinxisset. nunc vero diuersis bonis absurdum illustrās, suaue ipsum poeta reddit. Cęterum in dictione, ociosis in partibus maxime elaborādum: secus autem in his, quæ moribus, quæq; sententia polleant. quandoquidem ipsa valde luminosa dictio, tum mores, tum sententiam, quæ quidem per se satis cōspicua sunt, obumbrare solet.

De obiectionibus in Poetas, earundemq; solutionibus. Cap. XXIII.

CAeterum dubitationes, ac solutiōes, ex quot videlicet, quibus'ue generibus constent, ita considerantibus manifestæ fient. Et enim cùm imitator poeta sit, sicuti quoq; pictor, vel alius imaginum designator, eorum semper vnū aliquod, quæ tria numero sunt, imitetur necesse est: qualia videlicet fuerunt, siue sunt: vel qualia dicūtur, videntur'ue: vel qualia esse oportet. hæc autē dictione tū per linguas, tum per translationes enunciantur. Multæ enim dictionis ipsius affectiones sunt, quas poetis indulgemus. Ad hæc nō eadē est rectitudo Ciuilis facultatis, quæ Poeticæ: sed nec alterius vllius artis, pręterquam Poeticæ. Huius vero peccatum omnino duplex est, alterum per se, alterum per accidēs. itaq; quod, ad imitandum non imitabile sibi proposuerit, per se huius peccatum erit: proponere vero non recte, per accidens. Quemadmodum vtrunq; dextrum latus equum promouentem, aut secundum vnamquanq; artem peccatum: verbi gratia: secundum medicinam, aliam'ue quamlibet artem: aut etiam, si quæ fieri nequeunt, confinguntur. Qualiacunq; igitur hæc fuerint, minime quidem per se huius peccata dicimus. quo fit, vt obiectiones in quæstionibus, si quis ad hæc respexerit, soluturus sit. Ac primum quidem, tametsi peccemus semper in his, quæ secundum artem sunt, si quæ fieri nequeunt, confingamus: rectè tum id factum se habebit, si propterea eiusdem finem assecuti fuerimus. dictus est enim eius finis: verbi causa, si hoc pacto, vel id magis stupēdum fuerit, vel aliqua ipsius pars huiusmodi reddatur. Exemplum sit, illa in Hectorem persecutio. si ergo finem magis, minus'ue assequi contigerit, peccatum vero in his, quæ circa artem sunt, fuerit: nequaquam satis recte id fiet. quippe si fieri potest, nullo pacto peccādum est. Pręterea vel est in his peccatum, quæ secundum artem sunt, vel quæ secūdum aliquod accidens. leuius enim fuerit, si ceruam cornua non habere ignorauerit, quàm si non bona imitatione descripserit. Ad hęc, si quis ex parum veris arguatur, at certè qualia esse decet, solutio sit: id quod Sophocles dixit, se quidem homines, quales esse oporteret effingere: Euripides autem, quales essent. Quòd, si neutro soluendum sit modo, at certe ita esse dicuntur: respondendum erit, velut in ijs, quæ ad ipsos pertinēt Deos. fortasse enim sic dicere neq; meliorem in modum, neq; secundum veritatem fuerit. sed tamen ita contigit, vt Xenophanes ait, ferunt hæc. quanquā non meliorem fortasse in modum, nihilominus ita se habuere: velut illud, quod de armis perhibetur. Rectæq; solo præfixæ hastæ. Sic enim eo tempore moris erat: vt nunc etiam apud Illyrios. An vero recte, vel non recte à quoquam siue dicatur, siue fiat, si quis inquirere velit, non modo idipsum factum, dictum'ue considerare debet, vtrum laudabile an prauum sit: verumetiam ad agentem, dicentem'ue respicere, ad quem videlicet, vel quando, vel cui, vel gratia cuius: verbi causa: boni maioris gratia vt fiat: mali maioris, ne fiat. Sunt etiam aliqua, quæ si ad dictionem ipsam respexeris, licet soluere. verbi gratia: lingua, vt Principio sanè οὐρῆας. nā ea vox οὐρῆας fortè non mulos, sed custodes significat. ac de Dolone: Turpis erat specie: non, quòd

esset

esset corpore male cõpacto, verum turpi facie. nam vocabulum εὐειδὴς pulchra facie aliquid Cretenses vocant. & illud ζωρότερον propinabãt. haud enim ζωρότερον eo in loco, pro mero, quo ebriosi gaudent, sed pro frequẽter accipitur. Per translationem insuper: vt, Iamq; Deos alios per nox, hominesq; tenebat Insignes galea somnus. tum illud quoq;: Si quando Troiæ ad campos sua lumina vertant: vt etiam tibiarum fistularumq; vocem. sane pro multis, omnes per translationẽ dicimus. Omne enim aliquod multum est. &, οἴη δ᾽ ἄμμορος; id est, sola expers, similitet per trãslationem. illud enim quod notissimum est, vnicum & solum dicimus. Soluimus præterea ratione accentus: vt Hippias Thasius illud, δίδομεν δέ οἱ; id est, Nos vero damus. οἱ enim articulus est: cui si circunflexum addideris accentum, pronomẽ sibi, significat. quin & illud quoq;, οὐ καταπύθεται ὄμβρῳ: id est, himbre minus marcet. οὐ enim, quæ negatiua particula est, si circunflexum cum aspiratione sumpserit, aliud sonat. Per diuisionem quoq;, quẽadmodum apud Empedoclẽ: Nata sed hæc subito mortali corpore vidi, Ante immortali q; animantia seligerentur. Item per Amphibologiam: Plurima præterijt nox. Illud enim πλέον amphibologicum est. Per consuetudinem quoque dictionis: vt illud κεκραμένον, id est, mixtũ: quod ad vinum pertinere receptum est. Vnde & illud, Ocrea, quæ fuerat stanno confecta recẽti. & χαλκέας, quæ vox alioqui fabros ærarios significans, pro ferrarijs sumitur. Iuxta quod etiam Ganymedes à vino minister Iouis appellatur, cùm tamen Dij ipsi vinum non bibant: id quod per trãslationẽ dici neutiquam potest. Quando autem in nomine cõtrarietas inesse significationis videtur, considerãdum sanè, quotuplex est eius circa id, de quo agitur, significatio. quẽadmodum: Huic spicula ferrea cum prohibebat. Etenim eo in loco ἔσχετο, quod alioqui inhęrebat significat, pro prohibebat accipitur. Quotuplex vero illud, expenditur hoc fermè pacto: maxime vero, si quis contraria, è regione disposita suscipiat: siue, vt inquit Glauco. Quoniã sine ratione aliqua pręsumunt, ipsi quidẽ veluti iam iam pronunciaturi ratiocinantur: quasiq; pro arbitrio locuti, tametsi eorum opinioni contratium insit, redarguunt. quo in genere sunt illa, quæ de Icario perhibentur. Siquidem Laconem hunc extitisse existimãt: ideoq; sequi absurdum, eũ tem quidem Lacedæmona Telemachum in eum minime incidisse: cùm tamen id fortasse se habeat, quemadmodũ Cephalẽses dicunt, qui quidem duxisse apud se vxorem Vlyxẽ dictitãt: Icadiumq; esse, non Icarium. hoc autem in genere peccatum est, verisimilis dubitatio. In summa, quod fieri nequit, vel ad ipsam Poesim, vel ad meliorem eius modum, siue etiã ad famam referendum est. Quantum vero ad Poesim attinet, credibile potius, licet fieri non queat, eligẽdum est, q; incredibile, licet queat. huiusmodi autem sint, cuiusmodi pinxit Zeuxis: potiusq; i melius declinent. exemplar enim ipsum superare oportet. Et ad illa, quæ præter rationem dicunt esse, sic respondendum; tum q aliquando sine ratione non sunt. verisimile enim fieri aliqua præter id, quod verisimile est. Cæterum ita dicta contratia sic explorãda, quemadmodum in sermonibus elenchi, si idem, & ad idem, & eodem modo: sicuti dicentem ipsum, aut ad ea quæ ipse dicit, aut quæ prudẽs aliquis supponeret. recte enim id increpatur, quod siue rationis est expers, siue probitatis: cùm videlicet nulla necessitate cogente, prę ter rationem aliquo quis vtatur: sicut Euripides Aegisthi nequitia, & in Oreste Menelai. Tales itaq; obiectiones ex q̃nque generibus prouenĩũt. Etenim vel sicut illa quæ fieri nequeunt, vel quæ rationis expertia, vel quę lędentia, vel quæ contraria, vel quæ præter artis rectam normam existũt. solutiones autem ex dictis iam enumeratis considerandæ sunt omnino duodecim.

Vtra melior sit imitatio, Epopœica'ne, an Tragica. Cap. XXIIII.

VTrum vero melior Epopœiea imitatio sit, an Tragica, dubitare aliq̃s poterit. Etenim si illa melior, quę minus ĩuidiosa: huiusmodi sanè est, quæ ad meliores fit spectatores: manifestum quidem, quod illa quæ cuncta imitari vult, magis inuidiosa est: vt quę parum sentientes, nisi multo motu moueantur, excitare debeat. Id quod inepti tibicines efficere solent: qui, cum discum imitari oporteat, seipsos in gyrum agunt: Scyllamq; dum modulanẽ, chori principem trahũt. Itaq; Tragœdia talis est: vnde priores illi iuniores se pro histrionibus habebant. siquidẽ Myniscus velut in eo nimium Callippidem, simiam appellabat: talisq; propemodum de Pindaro opinio erat. Vt autẽ hi ad illos se habent, ita quoque integra ars ad Epopœiam. Hanc igitur sicuti præstantiorum spectatorum esse dicunt, histrionica arte minime indigentium: ita ignarorum Tragœdiam, quæ, quoniam inuidiosa, ideo deterior esse apparet. Primum igitur huiusmodi accusatio nõ Poeticæ, sed Histrionicæ est. nam & indiciorum opificio, tum qui

hexametros

hexametros recitat, qđ Sosistratus faciebat, vtitur: tũ qui hos concinit, quod Mnasitheus Opuntius. Deinde nõ omnes motus sunt improbandi, sicuti nec saltationes: sed imperitorum tantum, quibus & ipse tunc arguebatur Callippides, & nunc etiam aliqui: perinde ac minime liberales fœminas imitent. Ad hæc Tragœdia sine motu, quemadmodũ & Epopœia conficitur: vt quæ ex lectione quoque, qualis omnino sit, manifestò apparet. Itaque si in cæteris est præstantior, illud sibi quasi minus necessarium esse planè dicimus. Omnibus insuper, quæcunque Epopœia continet, abunde pollet. nam & numeris vtitur, & quę non modica pars habenda est, musica quoq;, & apparatu: ex quibus sanè voluptates ipsæ manifestissime percipiuntur. Nec nõ in agnitione, cæterisq; actionibus euidentissima est, & ambitu minori poeticæ imitationis finem assequitur. id enim vberiorẽ voluptatem prębet, quòd quæ per longam temporis periodum sparsa habentur, breuiori collecta gyro perstringit. exẽpli gratia: Si quis Sophocleũ Oedipodem tot in carmina, quot Ilias continet, distribuerit. Ad hæc Epopœicam imitationem, qualiscunq; fuerit, non vnam omnino esse argumẽto sit, quòd ex hac, qualiscũq; fuerit, Tragœdię semper plures exeunt. quare si vnam isti fabulam composuerint, necesse est eam vel breuẽ nimis, instarq; muris caudæ apparere: vel, si ad iustæ mensuræ longitudinem produxerint, quasi vinũ dilutissimum. q̃ si plures, verbi gratia, si ex pluribus actionibus cõmixtam, profectò non vnam: qualem Iliadem & Odysseam, plures quidem huiusmodi continẽtes partes, quæ alioqui per se ipsas etiam magnitudinem habent: tametsi huiusmodi poemata tum optime quantum fieri potest constituta sint, tum etiam quàm maxime vnius actiõis imitatio. Si igitur Tragœdia nõ modo in his omnibus præcellit, sed artis quoque opificio (quippe non quamlibet voluptatem, verum quam diximus, præstare debet) sanè liquet meliorem hanc esse, multo quidẽ perfectius Epopœia finem assequentem. De Tragœdia igitur, & Epopœia, deq; earum generibus, atq; partibus, quot etiam, quibusq; differũt, de causis insuper, cur hę merito probẽtur, reprobentur ue, tum de obiectionibus, ac solutionibus, satis hactenus à nobis hęc dicta sint.

De Poetica *finis*.

AVEROIS

CORDVBENSIS

PARAPHRASIS IN LIBRVM POETICÆ ARISTOTELIS,

Iacob Mantino Hispano Hebræo, Medico interprete.

HVius libelli propositum est exponere id, quod in libro Poeticę Aristotelis de regulis vniuersalibus, atq; cõmunibus, omnibus vel pluribus nationibus continetur: cùm tamen multa in eo contineant, quę non sunt regulæ proprię Arabum Poesi, neq; eorum consuetudini, et id septem capitulis complectemur.

Caput Primũ. *Quot, & quæ sint Imitationis genera: ac ex quibus sermonibus imitatio ordinetur.*

INquit Aristoteles. Propositũ nostrum nunc est de Poetica arte, de eiusq; generibus tractare. Oportet autem, vt si quis velit rectè tradere eius regulas, vt primo dicat, quæ nã sit actio (seu facultas) vniuscuiusq; generis poematum: & ex quibus ipsæ fabulæ poeticæ, ac ex quot rebus constent: nec non, quæ nam sint earum partes tum cõmunes, tum propriæ, quibus etiam constent ipsę: quot ue sint genera rationum, quę in fabulis consyderantur: initio scilicet sumpto ab ipsis principijs, quæ nobis natura insunt circa hoc. Inquit. Omnis Poesis, omnisq; fabula poetica in vituperandi, vel laudandi genere consistit. quod quidem inductione probari potest de ipsis poematibus, præsertim de Gręcorum poematibus, quę de rebus voluntarijs agebant: nempe ex honestis & inhonestis. ita quoq; res se habet in artibus imitãtibus ipsam Poeticam, quæ quidem ad pulsationem citharарum, ac tibiarum accommodantur, eas scilicet hęc duo proposita consyderare. Fabulæ autem poeticę sunt sermones imitatorij: genera vero imitationis & similitudinis sunt tria: duo simplicia, & tertium compositum ex illis. Ex duõbus autem illis simplicibus vnũ consistit in imitatione alicuius rei, ac eius similitudine alicui alteri rei. hoc autem prout est vnicuiq; idiomati familiare per dictiones sibi proprias, quæ apud Arabes literæ similitudinis vocantur. Alterum vero consistit in acceptione alicuius similis, vice alterius similis: quod quidem in hac arte permutatio appellat. Nec te latere debet sub hac parte includi ea genera, quę hac nostra ętate Metaphora, ac Cognominatio nuncupantur. Verum cognominationes vt plurimum sunt permutationes ex affectibus affectuũ rei: sed metaphora est cõmutatio rerũ illi proportionatarũ, hoc est, cũ vnius rei proportio ad secundam sit proportio tertię ad quartã, & permutetur nomen tertiæ in primam, vel ecõtra. in libro autẽ Rhetoricæ explicatum est quot modis fiãt cõmutationes. Tertium vero genus poeticarum orationum ex duobus nunc dictis constat. Inquit. Vt natura quidam homines imitantur æmulanturq; plęraq; inter se se in actionibus, ita vt aliqui coloribus, alij figuris, nonnulli vocibus imitentur: & hoc vel arte & habitu, qui imitatoribus inest, vel ob consuetudinem, quam prius de hoc habuerũt: ita quoq; in oratiõibus sunt natura imitatores. Imitatio autem in sermonibus poeticis, atq;

ęmulatio

æmulatio ex tribus quidem fit, nempe harmonia ac numero, ac ipſamet imitatione. Horum autem vnumquodq; pōt ſeparatim et ſeorſum ab alio reperiri quandoq;: vt harmonia in * pſalmis, numerus vero in cithariſ (ſeu choris,) ipſaq; imitatio in oratione: intelligo ſermones imitatorios nō metricos neq; numero perlibratos. quādoq; vero poſſunt ſimul permiſceri hæc tria inuicem, vt fit apud Arabes. ſiunt enim quæ ab hominibus huius inſulæ poemata ſunt adinuēta, poſtquam res ipſæ naturales continuerint, atq; aggregarint ipſa poemata naturalia. ipſas vero res naturales adinuenerunt ipſæ * gētes naturales. in Arabum enim poematibus non erat harmonia, ſed vel tantum numerus, vel & numerus et imitatio ſimul. Tria ergo ſunt genera artium imitantium, vel quæ munere imitandi funguntur: nempe, quę harmonia, quæ numero, & quæ ſermonibus imitantibus vtitur. & eſt hæc ars, de qua in hoc libro agitur. Inquit. Multi reperiuntur ſermones, qui vocātur poemata, qui nihil facultatis Poeticæ obtinēt præter numerum tantum: vt ſunt ſermones metrici ipſius Socratis, ac ſermones Empedoclis naturales. ſermonibus vero poeticis ipſius Homeri econtra euenit: quoniam vtrunq; illorum reperitur in eis ſimul. Inquit. Quam ob rem non debet vere nominari poema, niſi quod hæc duo amplectatur. illa igitur dignius debent vocari ſermones ꝗ̄ poemata: quemadmodum & qui in Phyſicis, vtitur ſermonibus metricis, Phyſicus potius merito vocandus eſt, ꝗ̄ Poeta. Similiter quoque ſermones imitatorū, qui ex metris permixtis conſtant, profecto non ſunt poetici. Ex dictis igitur conſtat quotnam ſint genera imitationis: ac ex quibus ſermonibus imitatio ordinet in ipſo ſermone, ita vt eius actio ſit perfecta.

a.l. pſalmis.

a.l. virtutes.

Cap. Secundum. *De duabus alijs Imitationis differentijs, penes res imitatas, ac penes imitandi modum.*

INquit. Quoniam vero qui imitantur & æmulantur, ideo imitantur, vt inducāt aliquos ad aliquam voluntariam actionem agendam, aliquam vero aliam prohibendam: oportet ergo, vt ea, quæ proponit imitari, ſint vel virtutes, vel vitia. Nā omnis actio, omnisq; mos ad alterum horum duorum declinat atq; inſequitur: nempe vel ad probitatem, vel improbitatem. Sed cùm quicquid ex actionibus voluntarijs geritur imitari, ſit vel virtus vel vitium, ergo vt per probitates & probos ipſas probitates imitemur improbitates vero per improbitates & per improbos. Porrò cùm quælibet imitatio fiat de pulchro, vel turpi: ergo omnis imitationis propoſitum eſt honeſtare vel dehoneſtare. Sequiturq; ex hoc, vt quicunq; virtutes imitantur, hoc eſt, qui eas imitari ſunt natura proni, ſint probi. econtra vero, qui vitia imitentur, deficiant natura ab his, ad vitiaq; magis accedant. ex his ergo duorum generum hominum datur laus, & vituperiū. hoc eſt virtutes laudare vitiaq; damnare, ob idq; fuerunt aliqui poetæ apprime laudantes, non tamen exacte vituperantes. Ergo cuilibet imitationi inſunt hi duo actus, videlicet laudandi vel vituperandi. ſimiliterq; hæ duę differentiæ reperiuntur in imitatione, quę circa ſermones fit, non autem in ea quæ fit per metrum, neq; in ea, quæ per harmoniā. Tertia præterea differentia ineſt ipſi imitationi, quæ per ſermones fit: nempe qua quæritur, vt aliqd ſimile alicui alī ſibi ſimili, omnino conueniat: præter hoc quòd quæratur per id laudatio, vel vituperatio, ſed tantummodo ipſa mera conuenientia, & concordia. hoc autem genus imitationis eſt, veluti materia apta ad duo oppoſita tranſmutari: videlicet, alias ad laudem per exceſſum (ſeu additionem) tranſmutata: alias vero ad vituperium per exceſſum etiam tranſmutata. Inquit. Hęc inquam eſt Homeri imitatio: nempe ut cùm effingit aliqua conuenientia & ſimilia, id quidem habeat exceſſum aliquē ad laudem uel uituperium. Inter poetas præterea aliquis maximę valet in preſtāda imitatione conformi, & conuenienti, ſeu ſimillima tantum: aliquis uero in ea, quæ laudē uel uituperium habet: aliquis alius in ea quæ utrunq; horum amplectitur, ut Homerus uſus eſt. Ariſtoteles autem de quolibet horum generum exemplum tradidit per uaria genera carminum ſeu poematū, quę tunc in ſuis regionibus erant nota, ſolebātq; uti quolibet horum trium generum imitationum. Tu autem facile inuenies huiuſcemodi genera in carminibus Arabum: et ſi plura eorū, ut inquit Alfarabius, ſunt ad luxum attinentia. nam illud genus, quod amatorium uocant, inclinat quidem homines ad rem nefandam, ac prohibitā. idcirco ab huiuſmodi carminibus amouendi ſunt pueri: immo inſtituendi ſunt, ut in uſum habeāt ea carmina, quæ ad fortitudinem & gloriam conducūt. nam Arabes in ſuis carminibus non hortātur ad alias uirtutes, ꝗ̄ ad has duas. & ſi de his etiam, non ut hortentur ad eas tractent, ſed potius iactantiæ gratia. At illud genus poematis, in quo quæritur imitatio eiuſdem met rei atq; conuenientia, ut diximus, eſt in frequenti uſu apud eos: propterea q; eorum ſapientes frequenter deſcribūt animalia, atq; ſtirpes. Græci uero ut plurimum nullum carmen proferunt: quin ad aliquam hortādam uirtutē, uel ad aliquod uitium dehortandum ſe uertat, uel quòd aliquem optimum morem uel ſciētiam preſtare non ſuadeat. Ex iam dictis ergo patet genera imitationum eſſe tria, earumq; differentias eſſe tres, & quę ſint huiuſmodi differentię tres, & ipſa tria genera. Quòd ſi exactè perquirantur ipſa poemata, uidebitur eſſe uerum non dari quartum genus imitationum, neq; quartam differentiam illorum generum.

Caput Tertium. *De cauſis, à quibus orta eſt Poetica, & de aliquibus ipſius ſpeciebus.*

INquit. Videtur à duabus cauſis, & quidem hominis naturalibus Poetica habuiſſe originem. Prima eſt, quoniā inſitum eſt à natura hominibus à pueris imitari. hoc autem inter cætera animantia eſt maxime proprium homini. Cuius rei cauſa eſt, quia homo inter cętera animātia gaudet imitationibus rerum, quas iā perceperat. Quòd autem homo gaudeat natura ipſis imitationibus, argumentum eſt, quoniam nos gaudemus imitatione rerum, quas cum moleſtia aſpicimus, & nō eū delectatione: preſertim cùm illa imitatio fuerit exactiſſima et eōcinna. ut in imaginibus multarum ferarum truculentarum, atq; picturis earum, quas preſtantiſſimi pictores efficiunt, euenire ſolet. Et ob hāc cauſam utimur imitationibus in diſciplinis pro rerum intelligentijs, atq; interpretationibus. Sūt enim ipſæ imitationes inſtrumentū conducēs ad intelligentiam rei, quā quærimus intelligere ob delectationem, quā habemus de imaginibus, propter id quod habent de imitatione. Aīa igitur perfectius recipiet, quāro magis gaudebit: qm̄ non ſolū Philoſophis iucūdiſſimum eſt diſcere, ſed & cęteris hominibus: quanquā modice hi in hoc eum Philoſophis cōmunicēt: quoniā aliquis homo ex aliquo diſcet iuxta variam rationem, quę eſt inter ipſum docentē & diſcentem. Sed quoniam imagines ſunt imitationes rerum, quas iam percepimus: ergo eis vtimur ad velociorem ac promptiorem intelligentiam. præſtant autem intelligentiam rerum propter voluptatem ſeu delectationem quam præbēt, ob ſimilitudinem quam habent. Hæc ergo eſt prima cauſa, quæ poeſim peperit. Secunda vero cauſa eſt: qa natura humana gaudet numero, ac harmonia, ac metris:

tris: quoniam metra videntur ad numerum attinere, maxime apud eos, qui à natura habent metra assequi. Voluptas autē naturalis, quæ ad imitationē & ryhthmos, ac harmoniam & metra est prona, genuit ipsam Poeticā: prȩsertim apud eos, qui ab initio sunt ad id habiliores. qua natura aucta, orta inde est in eis ars Poetica: propterea quia primus de ea aliquam portiunculam tradidit, mox qui primum secutus est, aliam tradidit iterum portionem, & ita paulatim extemporaris, donec artes Poeticæ perfectæ fuerunt. genera quoq; earū varia cōpleta sunt pro varia hominum generis habilitate, & promptitudine ad maiorem delectationē alicuius generis Poesis. Exempli causa, præstantiores ac digniores animi natura primo genuerūt artem laudandi, intelligo honestas laudare actiones: viliores vero artem vituperandi pepererunt, nempe actiones prauas vituperare: licet oporteat, qui intendit vituperare vitiosos atq; actiones vitiosas, laudare probos ac honestas actiones, vt turpitudo vitiorum magis propaletur: intelligo, quòd postquam ea narrauerit, mox contra illa actiones prauas enarret.

Hæc inquam est summa rerum cōmunium omnibus vel pluribus gentibus, quæ in hoc capitulo continentur: reliqua vero, quæ in eo cōtinentur, omnia vel maior pars eorum, sunt res, quæ erant propriæ carminibus Græcorum, & consuetæ apud eos. Meminit enim Aristotelis artium poeticarum, quȩ erant in vsu apud eos: & quo pacto ortæ sunt vnaquæq; earū natura, & quæ pars fuerit prior in generatione sua alteri præsertim in arte laudandi, & vituperādi, quæ omnes erant tunc apud eos famosæ. Adhuc narrat quis fuerit primus, qui incœpit inuenire vnamquamq; illarū artium poeticarum, quæ erant in consuetudine apud eos, & quis addidit super illas, & quis post hoc perfecit eas. Et in hoc summe laudat Homerum, dicitq; eū fuisse, qui tradidit principia harum artium: & q nemo ante ipsum in arte laudandi, aut vituperandi, vel in aliqua alia arte apud eos famosa quicquam egit, quod esset alicuius dignitatis, aut admiratu dignū. Inquit. Cū igitur à principio imperfectiora ac breuiora essent carmina: quia naturaliter facilius in hæc incidimus. Breuiora autē sunt, quȩ ex minoribus cōstāt syllabis: imperfectiora vero, quȩ paucioribus cōstat melodiis.

Inquit. In arte vituperandi non quætitur imitatio secundum omne genus vitii & turpis tantum, sed eius vitii omnis quod ridiculum est: nempe quod quidem vile est ac turpe, de quo dolendū nō est. Inquit. Quòd autem ipsa derisio has tres obtineat conditiones, argumētum est, quia in facie * irrisi hæc tria reperiuntur: videlicet facies iracunda est, ad conuitiaq; disposita, parumq; dolens de eo, qui eum irridet, contra id quod in facie irascentis euenire solet, videlicet q in facie irascentis est iracundia, & iactantia, atq; dolor. hȩc inquā est dispositio animi irascentis contra eam rem, contra quam irascitur.

* de formis

Caput Quartum. Quæ sit Tragœdiæ essentiæ definitio: & quot, ac quæ sint ipsius partes quales.

INquit. Optima ars laudandi, id est Tragœdia, quȩ metrico sermone imitatio præstantium est, vtitur carminibus longioribus, nō breuibus. Idcirco posterioribus poetis nō placuerunt carmina breuia, quȩ tunc in eo genere erant in vsu, atq; in aliis artium Poeticæ: cui quidem proprium metrū est, quod simplex, non compositū est: verū nō debēt tantā habere prolixitatē, ut in enarrationē hominibus molestā deueniāt.

Definitio autem, quæ intelligentiam essentiæ artis laudandi (id est Tragœdiæ) prȩstat, est imitatio actionis illustris, voluntariæ, perfectæ, cui inest vis vniuersalis circa res præstantiores, non autem particularis de singula re præstanti: qua quidē imitatione animi recta afficiūtur affectione per misericordiā, atq; terrorē in eis ortā. Hoc autē fit imitando viros probos sanctitate & puritate: quoniā imitatio fit de dispositionibus, quȩ virtutes inducunt, nō de habilibus, cùm hos imitari nequeamus. perficitur autē imitatio in sermone, si illi melodia & numerus adiūgatur. Reperiuntur tamē aliquæ dispositiones, quæ circa numerum & melodiā reddunt sermonem efficacioris imitationis: vt sunt pronunciationes & gestus vultus, de quibus in libro Rhetoricorum dictum est. Prima vero pars Tragœdiȩ in ipsa actione est, vt res prȩstātes enumerent, quibus fit imitatio: mox hæ melodia ac metro conuenientibus illi rei, de quo dicitur, apparētur. Vsus autē melodiæ in carmine disponit animā ad recipiendam imitationem illius rei, quam quærimus imitari: ac si melodia præstet ipsi animæ eam dispositionem, qua quȩritur imitatio rei, de qua imitatio quæritur. Præstat vero ipsi animæ hanc dispositionem in singulo generum carminis illa melodia, quæ illi generi poematis congruit suis concentibus, & compositionibus. Nam quemadmodum videmus concentus acutos conuenire alicui generi sermonis, cui graues nō cōuenerant, idem de compositione melodiarum arbitrandum est.

Naturæ autem vel affectus eorum, qui historias & fabulas enarrant: quæ perficiunt imitationem in ipsismet sermonibus poeticis existentē, per hæc tria, nempe per imitationem, & numerum, atq; melodiam, quȩ quidem sunt elementa, & bases ipsius imitationis, duȩ in genere sunt: altera quidem, quȩ aliquem morem indicait, vt exempli causa prudentem loquentem referat, vel iracundum: altera vero, quæ eius sententiā declaret, propriamq; mētem aperiat. Quoniam effigies loquētis, aliquid affirmantis nō est effigies id dubitantis. nā effigies sermonis eius, q alicuius laudē enarrar, atq; promulgat, eiusq; gestus & vultus, debet esse effigies asserētis & certificātis, nō dubitātis & deridentis.

Historiæ autem & rerum nouitates atq; enarrationes, quas debet referre historiographus, qui illas duas iam dictas naturas habet, sunt ipsæ fabulȩ, quæ imitatione fiunt. Intelligo per fabulas compositionem rerū, quarum imitatio quætitur, siue id sit ut res se habet secundum esse, siue vt in vsu habetur, quamuis sit falsum: idcirco sermones poetici appellantur fabulæ. Quare & historiographi atque fabulatores tandem sunt, qui habent vim imitandi mores atq; sententias.

Inquit. Necesse igitur est cuiuslibet Tragœdiæ sex esse ptes: nēpe fabulas imitatorias, Mores, * Metrū, Sentētiā, * Apparatum, Melodiā. Huius aūt rei ratio est: quia omnis sermo poeticus diuidit in id quod est imitans, & in id quod imitatum est. Imitans autem tribus constat, videlicet imitatione, dictione, ac melodia: Quod vero imitatū est in ipsa laude tribus quoque reliquis complectitur, scilicet moribus, sententiis, & apparatu. intelligo per apparatum assumere ex eo argumentum, & indicium ad sententiæ congruitatem.

Dictio, Aspectus,

Sunt ergo partes Tragœdiæ necessario sex. Mores vero ac sententiæ sunt præstantiores partes, cū Tragœdia non sit substantiæ hominum imitatio, qua sunt singulares homines percepti. sed eos imitatur ob suos cōgruos mores, atq; actiones probas, animiq; felices sententias. Consuetudines etenim actiones, ac mores amplectuntur: idcirco consuetudo fuit una ex sex partibus Tragœdiæ, & non oportuit distinguere eam in actiones, & mores de eisq; mentionem facere in ea. Apparatus autem est accommodatio sententiæ animi: & si apud Grȩcos extat aliquod genus, quo sumatur argu

Dixit interpres. inueni meum codicem erratū hic & defectiuum.

tur argu

tur argumentum per huiuscemodi animi accommodationem, seu apparatum. vt gratia exempli ꝙ aliquis sit lætus & hilaris, hoc quidem non reperitur in Arabũ carminibus, at in sermonibus laudatoriis hæc duo reperiuntur: nempe mores, & sententiæ. Trium vero reliquorum generum, quæ sunt, indicium sumitur ex tribus rebus, quas imitamur, s. fabularum, melodię, & metri. Inquit. Fabulæ partes quidem duæ sunt. omnis enim imitatio est, vel qua suæ imitationi præpositum sit aliud quippiam imitatum cõfictumq;: mox ex illo trãsferatur ad illam imitationem suam, quod apud Gręcos peripetię dicit, idest euentus in cõtrariũ: aut ꝙ eadem res confingatur, præter quod deuiet ad imitationem contrarii. & hoc assumptionem indicii appellant. Inquit. Fabula est principium, ac veluti anima Tragœdiæ: secundo loco mores: cui præest imitatio, id est, quos imitat. imitatio enim est basis, & principium huius artis: quia non fit delectatio ob relationem rei, quam referre quęritur, nisi confingatur: sed bene fit delectatio & receptio illius, dum confingitur. & idcirco nõ ęque delectabit, si quis fucis pulcherrimis tabulam fusim illinat: ac si imaginem albo tantum distinxerit: ideoq; homines exercent artem pingendi imagines, & picturas. Tertia autem tragœdiæ pars, quæ secundam insequitur, est ipsa sententia. hæc autem est posse explicare, quæ instant atq; quadrãt, id est habere vim imitandi id, quod ita se habet, vel non ita se habet. hoc autem est proprium munus ipsius Rhetoricæ ad probandum aliquid esse vel non esse. verum Rhetorica id sermone persuasiuo probat: Poetica vero sermone imitatiuo. porro imitatio in rebus legalibus quoq; reperitur. Inquit. Sanè veteres ciuiliter dicentes confingebant, posteriores vero rhetorice: hoc est Antiqui impositores morum pro firmandis sententiis in animo, satis erat eis vti sermonibus poeticis: posteri vero rhetorica vti satius esse iudicarũt. Interest autem inter sermonem poeticum, qui sententiam hortatur, & qui morem: quòd qui morem persuadet, hortatur quidem super actionem alicuius rei, aut vt illam fugiat. sermo autem, qui ad sententiam persuadet, hortatur quidem ad aliquid esse vel non esse, nõ ad aliquid quærendum vel fugiendum. Quarta autem pars, quæ tertiam sequitur, est metrum & numerus: cuius perfectio est explicatio intentionis. nam multa sunt metra, quæ alicui intentioni respondent, quæ tñ alicui alteri nõ respondent. Quinta autem pars per ordinem est ipsa melodia: quæ quidem est inter omnes has partes, quæ maxime imprimat in animo. Sexta vero pars est ipsum spectaculum. intelligo per apparatum spectaculum, seu assumptionem rationis pro sentẽtiæ commoditate, aut actionis commodo, nõ autem sermone persuasiuo, hoc enim nõ decet in hac arte, sed sermone ficto & imitatorio: quoniam ars poetica non est admiuenta ad vsum argumentationis, & disputationis, & præsertim ipsa Tragœdia. & ideo Tragœdia non vtitur pronũciatione, & gestu, atq; vultus nutibus, sicut vtitur ipsa Rhetorica. Inquit. Ars Theorica, quæ docet ex quibus nam fiant carmina, & quo pacto fiãt, præstantior quidem ac principalior est, ꝗ̃ sic ipsamet carmina conficere. quoniam quęlibet ars, quæ docet actionem, præstantior & principalior est, quàm quæ sub illa locatur.

Caput Quintum. De partibus Tragœdiæ qualibus.

CVm igitur iam dictum sit, quid sit Tragœdia, & ex quibus componatur, & quot sint eius partes, & quę sint, nunc de rebus, quibus fit contextus rerum, quibus carmen consistit, dicendũ est. nam tractare de his rebus est necessariũ in Tragœdia, atque in aliis generibus Poësis. hoc enim est veluti primum, maximumq; principium eius. Quoniã res, quibus ipsę artes consistunt, bifariam diuiduntur: nempe vel sunt res necessarię, vel res quibus pręstantiores ac pfectiores reddantur. Dicẽdum ergo est Tragœdiam debere perficere finem actionis suæ, videlicet vt ex ipsa imitatione, cùm assequatur finem, quẽ ex natura sua præstare potest. hoc autem propter varias res fit. quarum vna est, vt carmen habeat quandam determinatã magnitudinem, qua sit totum perfectum. Totũ autem & perfectum est id, quod habet principium, medium, & finem. Principium autem est, quod pręcedit, & non est necesse ipsum reperiri cum rebus, quibus est principiũ. Finis vero, qui est post illas res, quibus ipse est finis, & nõ prius. Medium vero est id, quod est prius & posterius, & simul. est ergo pręstantius vtroq; extremo, cùm ipsum medium sit in loco priori & posteriori. Viri enim fortitudine prędití locum in acie obtinẽt, qui inter pusillanimes et temerarios mediat. est autem locus medius, qui ex extremis cõstat: extrema vero ex eo non constant. Ad hęc non est necessarium, vt ipsum medium sit ęquale, scilicet vt optimam habeat compositionem atq; ordinem tantum, verum ẽt congruẽtem magnitudinem. Oportet ergo ipsum carmen habere principium, medium, & finem, & vt vnaquęq; harum partium sit magnitudine media: oporteatq; totum compositum ex eis esse magnitudinis terminatæ, non cuiusuis magnitudinis contigerit. Nam pulchritudo compositi (seu bonitas) ex duobus quidem oritur: alterum est ipse ordo: alterum vero magnitudo. idcirco animal perexiguum non dicitur pulchrum in relatione ad indiuidua sui generis. Eadem enim ratio videtur esse in hoc ipsius poeticæ orationis, atq; doctrinæ demonstratiuæ. nempe si breuis fuerit speculatio tempore, eius intelligentia non erit optima. Identidẽ si longior fuerit iusto eademq; ratione: quoniam à consideratione contemplantis facile elabitur, & obliuioni discipulus eam tradit. Eadẽ enim est huius rei ratio, quæ est in spectatione alicuius sensibilis: videlicet, ꝙ tunc exacte spectatur ipsum spectabile, cùm inter ipsum & spectantem modica intercedit distantia, nõ autem maxime distãs, neq; cum est maximè proxima. Idẽ enim cõtingit in sermonibus poeticis seu fabulis, quod in ipsis disciplinis. nam si carmen perbreue fuerit, non poterit perficere partes laudis. & si in longum protrahatur, non poterunt eius partes seruari, memoriaq; teneri: ita vt posterioribus partibus tã auditis, priores sint obliuioni traditæ. Orationes vero rhetoricæ, quibus fiunt obiurgationes, nullá habent natura terminatam magnitudinẽ. & ob id fuerunt coacti homines mensurare tẽpus obiurgationis, quæ inter aduersarios occurrebat, vel vase aqueo Clepsydre vocato more Græcorum, cùm tantum signa quærebãt, vel partibus dierum, vt Arabes vtebantur, cùm propositum eorum in suis obiurgationibus essent res persuasibiles exteriores. Ideirco si Tragœdia ageret de obiurgatione, vel conuitiis, & contentione, tunc oporteret mensurare tempus orationis contentiosæ per instrumentum aquę, vel per alia horologia. Verum cùm non res ita se habeat, ideo oportet ipsam poeticam artem habere terminum naturalẽ, vt res se habet de naturalibus magnitudinibus, quæ rebus ipsis insunt. Nã quemadmodum genita ipsa, si tẽpore generationis non impediantur ab incommoda fortuna, habebunt naturaliter terminatam ac decentem magnitudinẽ, ita in fabulis poeticis euenire debet: præsertim in duobus illis imitationis generibus, videlicet in quo fit mutatio de contrario in contrarium, vel in quo idẽmet imitamur, præter hoc, ꝙ fiat transitus ad contrarium. Inquit. Quód

maxime

maxime etiam delectat in cōstitutione carminis Poesis, est ne enarratio multarum rerum, quæ vni rei determinatæ accidunt, de qua poema queritur, in lōgum protrahať. vni nanq; rei multa accidunt, multæq; actiones contingunt. Inquit. Videntur peccasse oēs poetę, qui hoc genus poematis confixere, cùm de re aliqua in aliam rem transilirent, vnumq; propositum no inducerent prǫter Homerum. Tu autem inuenies hoc in poematibus Arabum, præsertim in quibus quæritur laudatio: videlicet q quando quærunt enarrare aliqua de ipso laudabili, vt gratia exempli librū vel gladium, maxime immorantur laborantq; in eius imitatione, & deuiant declinātq; ab enarratione illius, qui laudatur. oportet denique vt ars ipsa imitetur naturam: vt scilicet quicquid agat, propter vnum propositum vnicunq; finem id agat. Sic igitur oportet vnius vnam esse imitationem, vnumq; propositum: & vt eius partes habeāt terminatam definitionem, habeantq; principium, medium, & finem: sitq; ipsum medium præstantius illis. Nam res habētes esse ordinatum, atq; quadam harmonia cōstitutum, si ille ordo, illaq; series harmonica defecerint ab eis, deficiet quoque ab eisdem sua propria actio. Inquit. Nec latet, q propositum sermonū poeticorum non est vt fiat imitatio rerum falsarum fictarum in eis, hęc enim non est poetæ actio, vt quę vocantur figmenta & historiæ, vt quod in libro Heracleidę, vel Theseidę (Arabice Chelilę, & Dhemenę.) Sed poeta loquitur de rebus, quæ sunt vel possunt esse. de his enim quærit, scilicet vt eas fugiamus, vel insectemur, & quęramus, vel vt ipsa imitatio & confictio illis conueniat correspondeatq;, vt in differentijs ipsius imitationis dictum est. At officium figmentorum professoris atque historicorū differt ab officio poetarū, quamuis illi exerceant illas fictiones, & rerum nouitates, historias atq; simulationes metrico sermone. Nam licet vterq; horum conueniat in metro, tamen alter eorum perficit officium suū, quod proposuit per ipsam fabulā: quāuis non fiat metro, & est videlicet illa intelligentia, quam adipiscimur ex illis historijs fictis & simulatis. Poeta vero non adipiscitur perfecte propositum suum circa rerum imitationem, nisi metro. historicus ergo atque fictionum professor fingit varias res singulares, quæ non sunt vllo pacto, illisq; nomina imponit: poeta vero nomina īponit rebus quę sunt, & nonnūquam de vniuersalibus loquitur. Quo fit vt Poesis sit propinquior Philosophiæ, q̄ quę fictiōes pfitetur. Id vero, quod dicit Aristo. hic, est iuxta Græcorū consuetudinem de Poesi. uidetur enim q id, quod est naturale, insit *gētibus naturalibus. Inquit. Quod maxime in Tragœdia quęriť, est vt ea quę imitamur sint, non quæ habeāt nomina ficta. quoniam laus vertitur in promouendo ad actiones voluntarias, res autē possibiles potius persuadentur atq; creduntur, vt est ipsa poetica certitudo, seu verificatio, quæ animam promouet ad inquirendum vel fugiēdum. Rebus vero, quę non sunt, raro imponuntur neq; finguntur nomina in ipsa Tragœdia. Ille pręterea modus imitādi, quāuis summopere conducat ob relationem, & proportionē actionum illius rei simulatæ atq; fictæ, eiusdēq; passionum ad res, quæ sunt, tamen non debet quæri, vel in vsu poni in ipsa Tragœdia, quę est ars laudandi. Quoniam is modus imitandi ac fingendi non cōgruit omnibus naturis: immo plures hominum eum irrident, molesteq; ferunt. Ex his igitur patet poetā esse poetam per vsum fabularum, atq; metrorum, prout habet vim imitandi: ipse autem circa imitationem versatur rerū existentiū, quæ à voluntate pendent, atq; arbitrio. Nec suum est imitari tantum ea quæ sunt, verum & quæ arbitratur posse esse. ob hoc enim poeta est: nec ppterea à poeta discedit imitando res, quæ sunt. nihil enim prohibet ea extitisse eo modo, quo nūc sunt. Cæterum nō oportet præstantissimum poetam perficere imitationē per exteriora, hoc est histrionem esse per gestus corporis atq; vultus. hoc enim pseudi poetæ, ac falsi & ficti efficiunt: qui videlicet volūt apparere poetę, cùm nō sint, neq; probati poetæ id agunt, nisi cùm quærunt certare contra vsum falsorum poetarum. sed si contra optimós poetas certant, id nullo modo agūt. Præstantissimi tamen poetæ quandoq; cogūtur vti episodijs in ipsa fabula, hoc est introductione rerū exteriorum, id est histrionum gratia, atq; alienarū ipsi fabulæ. non enim semper fit imitatio rerum perfectarū, quas possumus perfecte imitari, sed rerum etiam imperfectarum, quæ difficile confinguntur in oratione. & ideo in earū imitatione introducuntur res exteriores: præsertim cùm quæritur imitari ipsas sententias, quarum imitatio est perdifficilis: cùm non sint actiones neq; substantiæ. Admiscentur pręterea nonnunquam atq; introducuntur huiuscemodi res extrinsecę, & est id quod vocatur histrio, & gestus vultus in poeticis imitationibus: ac si casu vel fortuna, præter aliquod propositum prouenire appareant: habebuntq; admirādam actionem, cùm ea, quæ à fortuna proficiscuntur, admirationem pręseferant. Inquit. Plures quidem fabulæ pollent atque pręstāt in imitatione simplici, non diuisa in varios modos: plures vero aliæ præstant in diuisione modorum corporis similis atq; imitatiōis. etenim vt res se habet in imitatione, ita in actionibus. quemadmodum ergo actionum alia efficitur vnico simplici actu (.i. est vna continua absq; peripetia) alia vero vno actu composito & implexo, ita etiam de imitatione est dicendū. Est autem simplex imitatio, in qua agitur alterū duorum generum imitationis, videlicet vel quod vocatur peripetia, vel quod vocatur agnitio, i. demonstrationis assumptio. Implexa vero imitatio est illa, ī qua vtrūq; genus simul reperitur. nempe cùm incœperit quis à peripetia, mox trāsferatur ab ea ad agnitionē: vel ab hac incœperit, deinde ex ea ad peripetiā transferatur. cōuenientius tamē est primo incipere à peripetia, mox transcendere ad agnitionem. nam multum interest, si quis incipiat primo à peripetia, deinde muteť ad agnitionem: vel econtra ab agnitione ad peripetiam. Inquit. Intelligo per peripetiam imitationem contrarij propositi in laudando prius per id, quo animus ab eo recedat, retrahatur ue ab illo: mox mutetur transferaturq; ab hoc ad imitationem ipsiusmet laudabilis, vt si quis voluerit felicitatem vel felices cōfingere, incipiat prius infelicitatem infelicesq; confingere, mox ad imitationem felicitatis & infelicium se transferat: hoc autem per id, quod est contrarium imitationi infelicium iam factæ. Agnitio vero est mera imitatio rei tantum. Inquit. Pulcherrima autem fit agnitio, si cum peripetia admisceatur. Inquit. Fiunt insuper agnitio, & peripetia de inanimatis atq; animatis: non quatenus per id quęratur aliquid agi vel dimitti, sed imitationis tantum ratione, hoc est propter conuenientiam aliquam. & hoc quidem genus agnitionis, quod dixi, est quod maxime in Arabum poematibus præualet, videlicet agnitio & peripetia, quæ de inanimatis fiunt. Cumq; duo * tpa poematis vtrūq; genus imitationis amplectať, sunt maxime pulchra. Inquit agnitio humana, atq; peripetia fiunt pro inquirenda aliqua re, vel recusanda fugiendaue. huiusmodi autem agnitio quādoq; ad misericordiam, quandoq; ad metum animum parabit. hoc autem est, quod in Tragœdia desideratur: nempe actiones pulchras laudare, turpes verò detestari. Inquit. Partes igitur Tragœdiæ, seu fabulæ, sunt hæ duæ, quas definiuimus. Tertia superest: nempe, quæ

*aliter verticalibus.

Inquit interpres. Cōtrariū videť innuere Arist. cū dicit ī simplici nullum horū reperiri: in īplexa ꝟo vel agnitionem, vel peripetiam, vel vtraque reperiri.

*a.i. versus.

animi affectiones, vel pturbationes pari. Intelligo per affectiones misericordiam, & metũ, atq; dolorem. Id autem fit enarratione cruciatus, calamitatúmue, atque infortuniorum mortalibus eueniẽtium. Hæc enim misericordiam atq; metum inducunt, quę sunt potissima pars, qua ad affectiones hortamur. quæ quidem sunt propositum ipsius Tragœdiæ apud Aristotelem.

Caput Sextum. De Tragœdiæ partibus quantis: unde ducatur eius opus. De Moribus, Agnitione, Episodijs, Connexione, Solutioneq; fabulæ, Quatuor Tragœdiarum generibus, & Affectionibus, seu Sententijs

INquit. Tragœdiæ partes, prout ad qualitatem attinent, iam superius exposuimus: sed vt ad quantitatem spectant nunc dicendum est. Circa hoc autem ipse Aristoteles memorat quasdã partes proprias carminibus Gręcorum. Quæ vero in Arabum poematibus reperiũtur sunt tres. Prima est, quę se habet apud eos in Rhetorica oratione, vt exordiũ, in quo enarrantur excitationes quædã. secũda est laudatio, vel episodiũ. tertia, quæ est veluti id quod in oratiõe rhetorica se habet vt conclusio (quam exodum vocant.) Hæc autem pars vt plurimum apud eos erat, vel expeditio, i. quærere licentiam ab illo, qui laudatur, aut extollere poema quod dixerat. & prima pars est notior & magis publica hac vltima. Nonnunquã tamen afferunt laudem sine prologo. Et postquam expleuit Aristoteles explicare partes poematis, quæ erant apud eos, dixit. Partes igitur Tragœdiæ, quæ s'm qualitatem, & quæ s'm quãtitatem, iam à nobis dictę sunt. Verum ex quibus locis possit Tragœdia constitui, post hoc dicẽt, hocq; supradictis addemus. Inquit. Quoniam igitur Tragœdię compositio (vt dictum iam est) nõ debet esse ex simplici imitatiõe, sed ex diuersis generibus implexa, videlicet ex generibus agnitionis, & generibus peripetiæ, ac terribilium miserabilium affectionũ, animi imitatrix, quæ s. animum mouent: quoniã laudes pulcherrimæ, quę ad virtutes hortanẽ, debent constare ex imitatione virtutum, atq; imitatione rerum timorem incutientium, doloremq; inferentium, quibus homo tristetur, vt est aduersa fortuna, in quam incidit, quia est virtutum expers omnino. his enim vehementer anima commouetur ad virtutes assequendas. Nam si poeta ab imitatione virtutis ad imitationem vitij, aut viri probi ad improbum se transfert, nihil quidem habet, quod hominem hortetur excitétue ad probitates agendas: cùm ex hoc nec amor, neque timor de necessitate nobis inferantur. In tragicis autem fabulis oportet inueniri harum duarum rerum contrarium. quod quidem fiet, si ex imitatione virtutum ad imitationem aduersæ fortunæ, in quam probi lapsi sint, se transferat: vel ex hoc ad proborum imitationem. hæc enim imitatio animum ad misericordiam incitat, eũq; perterrefacit, vt ad virtutes recipiẽdas paretur. Huius autem generis imitationis plures inuenies historias legis modo nunc dicto, cùm illæ historiæ Tragicę actionem indicẽt: vt est narratio legis de Ioseph & suis fratribus, & alijs narratiõibus, quę increpatiões, seu correptiones vocãtur. Inquit. Oritur autem misericordia, si enarretur aduersam fortunam inuasisse quempiam, qui id vllo pacto merebatur. Metus vero ex huiuscemodi enarratione quoq; oritur, propterea q̃a fingitur posse accidere nocumẽtum ei, qui est illi inferior in hoc, id est in animo audientis, cùm ei magis hoc debeatur. Mœror vero atq; misericordia ex his oriũtur, propterea quòd imaginari potest ea posse accidere illi, qui ea nõ meretur. At cũm virtutes seorsum narrantur, non incutietur in animum terror ex earum priuatione, neq; misericordia, vel amor. Si quis igitur voluerit ad virtutes quempiam hortari, debet partẽ suæ imitationis imponere rebus, quæ dolorem, metũ, misericordiãue incutiunt. Inquit. Idcirco pulchra Tragœdia quidem est, quæ ex huiusmodi compositione cõstat: hoc est ex virtutibus, & rebus tristãtibus, terrificisq;, misericordiam quoq; afferentibus. Inquit. Quam ob rem illi quidem decipiuntur, qui in Tragœdijs suis illud obseruant, videlicet vt plures partes Tragœdiæ in infelicitatẽ terminẽtur. Inquit. Argumento vero illud fit maximo, scilicet hoc insequi Tragœdiam: quoniã in scenis introducuntur, quę iracundiam prouocent. Est autem iracundia dolor cum vehemẽti appetitu ad vindictam. ergo narrare infortunia & calamitates, in quas viri probi & præstantes prolapsi sunt maiorem inquam inferent illis erga illos amorem. timorem vero, si virtutibus careant. Aliqui tamen introducũt in illis scenis tragicis imitationem vitiorum & scelerum simul cum rebus laudabilibus, cũ habeant quid peripetiæ. Verũ vituperare vitia est potius Comœdiæ proprium, q̃ Tragœdiæ. idcirco non debet eorum imitatio principaliter esse in Tragœdijs, sed ꝓpter peripetiam. Si igitur in Tragica fabula enarrentẽ vitia, narrabitur quoq; in ea proculdubio amici, qui effecti sunt, inimiciue inuicem. Tragœdię vero ex enarratione actionum affinium atq; amicorum consistunt. sed de inimico inimici, aut de amico amici, nec in Tragœdia, neq; in comœdia fit mentio: cũ ibi nec amicus neque inimicus existat. Inquit. Fabulæ autẽ terrificæ atq; tristitiam afferentes debent visu approbari: hoc est vt sint veræ certæq;. nam si essent dubiæ, vel ex dubia origine orirentur, nõ fungerentur munere suo sibi proposito. nam id, quod homo nõ certe scit, nõ timet, neq; tristatur ab eo. hoc autẽ, quod Aristoteles dixit, est causa, ob quam multi, qui non redduntur certiores manifestis, sunt vilissimi viri atque vitiosi. Hoĩes etenim natura mouentur altera duarum rationum: nempe vel demonstratiua, vel non demonstratiua. hoc autem genus hominum vilissimum à nulla harum duarum rationum mouetur. Inquit. Sunt aliqui poetæ, qui in * Tragœdias introducũt aliquid portentosum, atq; monstrosum duntaxat, & si nec terrificum, neque contristãs fuerit. tu autem inuenies plura huius generis in scripturis legis. in poematibus vero Arabũ laudes virtutum nõ inuenies. verum hac nostra ætate reperiũtur in statutis, atq; sermonibus scriptis. Inquit. Hæc actio, scilicet portentosa, aliena prorsus est à Tragœdia. Quippe, quoniam nõ quæcunq; delectatio contigerit à Tragœdia quærenda est, sed quæ est ei propria delectatio. Inquit. Manifestum est, quæ nã sint res, quæ delectationes afferunt in suis imitationibus, præter hoc, quòd sequatẽ ex hoc dolor, vel metus. Quę vero cum delectatione misericordiam & metum afferant, facile quis id considerare poterit, si quærat, quænam sint res molestę ex aduersis fortunis, & calamitatibus contingentibus, ex quibus nec maximum dolorem, neq; timorem assequatẽ: vt sunt ea, quæ inter amicos inuicem ex infortunijs, & offensionibus ex suo arbitrio accidunt: non vt, quæ inter inimicos inuicẽ eueniunt. Nemo enim tristatur, neq; miseretur mali accidẽtis inimico ab alio inimico suo: vt tristatur & timet ob malum illatum ab amico suo in amicum suum. Verum licet ex hoc quis dolore afficiatur, nõ tamẽ eo dolore, quo afficitur à malo illato ab altero amico in alterum amicum: veluti si frater fratrem, vel filius patrẽ, aut pater filiũ necet. Et ob hoc illa historia, in qua narratur pręceptum fuisse Abraę, vt iugularet filiũ suum,

videtur

Interpres. Credo Auerroẽ nõ intellexisse hunc locum.

** spectaculi Tragœdiæ*

videtur esse maxime metum atq; mœrorem afferens. Inquit. Tragœdia debet esse circa actiones laudabiles, quæ voluntate, & scientia fiunt. quoniam rerum, aliæ nec per notitiam fiunt, neq; per voluntatem: aliæ vero per notitiam, nō per voluntatem: aut per volūtatem, & nō per cognitionem. ita quoq; actionum, aliæ fiunt à sciente, aliæ ab ignorante. Quæcunque autem actio absq; cognitione & voluntate euenerit, non introducitur in Tragœdiam. Identidem si ab incognito aliquo proueniat: nam tunc potius inter mendacia vel scelerosa introducetur, ꝙ inter fabulas poeticas. nec oportet illā imitari: verum optima atq; pulcherrima est indicatio, quæ ab actionibus, quas non dubitamus euenisse, ex voluntate & scientia atque rebus scitis sumitur. Inquit. Igitur cū quales esse debeant contextus rerum, ex quibus fabulæ poeticæ constant, & quo pacto consistent, satis iam dictum est.

De morib.

De moribus vero, quos ī Tragœdia imitamur, quales nam esse debeant, nunc tractādum est. Dicamus ergo, ꝙ mores cōfecti in optima Tragœdia, videlicet quæ delectat auditores, sunt quatuor genere. Vnum, idq; primum genus morum est, cūm illi mores probitatem præ se ferunt, optimiq; sunt in eo laudato. nam quod in animo imprimit, est imitatio rerum verarum illi laudato inhærentium. in vnoquoq; genere aliquod inest bonum, seu probum, & si sint res improbæ. Secundo loco sequitur, vt illi mores conueniant illi, qui laudatur, cōgruātq;. multi etenim sunt mores, qui mulieri conuenirent, non conuenient viro. Tertio, vt illi mores in eo reperti, maxime conuenientes atque similes reperiātur in eo, quantū possibile fuerit. Quarto, vt sint medij inter extrema, æqualiq; tenore procedant. Hoc autem ideo fit, quia improbis moribus non laudatur aliquis, neq; moribus non conuenientibus illi, licet sint probi. itidem neq; probis moribus, si nōn perfectissimo modo, quo fingi poterint confingantur, vel si sufficientes non fuerint. Morum autē, qui probi sunt, præstantemq; probitatem indicant, quidā sunt ita re vera, quidam vero apparenter: alij vero sunt his duobus similes. Optimi vero mores, vel sunt veri, vel vero similes, vel apparentes (seu famosi) vel apparentibus et famosis similes: omnesq; hi in Tragœdiam introducuntur. Inquit. Oportet fabularum solutiones atq; carminum indicare ea, quæ prænarrata fuerunt de moribus in ipsis, qui laudati fuerunt, sicut fit in conclusionibus Rhetoricæ, & vt poeta nihil afferat in fabula sua ex imitationibus, quæ extra Tragœdiam sunt, nisi quantum oratores solēt de hoc afferre: ita vt nec de excessu vel defectu, aut aliquo artificioso Tragœdiæ altero accusetur. Inquit. Tragœdiæ sunt imitatio rerum præstantissimarum. & quemadmodū excellētissimus pictor pingit hominem vt est in se: ita vt iracundos desidesq; & segnes depingit, quamuis ij sint animæ affectus: ita oportet etiam poetam imitari omnia, vt sunt, tum mores, tum etiam animi affectiones, vt Homerus de fortitudine Achillis dixit. Inquit. Oportet poetam vti in sua imitatione rebus consuetis imitari, nec transcendat in hoc limites vsus, & Poesis. Inquit. Multa sunt genera indicationum, quæ hoc ordine procedunt, videlicet ipsa imitatio, quæ recto ordine, & s̄m artem procedit: nam quædam imitantur res sensatas per res sensatas, quæ solent ambiguitatem afferre illi, qui eas inspicit, & inducunt hominem vt credat ipsas esse easdem, propterea quòd cōmunicāt in affectibus sensibilibus: vt, qui aliqua astra cancro similant, aliqua alia serpenti, quia propter figuram potest aliquis suspicari & imaginari esse eadem, quia cōmunicant in re sensibili. & maior pars imitationū Arabum sunt huius generis, et ideo literæ similitudinis apud eos dubietatē afferunt. Et quanto fictores magis accedunt ad dubietatem afferendam, tanto videtur esse præstantiores in fingendo. econtra vero quanto minus ambiguitatem afferunt, minus præstant in imitando, quæ quidem imitationes remotæ debent omnino omitti. Sunt & quædam alia, quæ imitantur res denominatas ac descriptas, per quasdam res sensatas, quando illæ res sensatæ habent actiones proportionatas, & correspondentes illis denominationibus, seu epithetis, ita vt existimetur eas esse easdem. vt cùm dicunt gratiā esse monile quoddam, vel est torques, & ꝙ beneficientia est ligamen quoddam, vt dicebat alibi in quodam suo carmine. & huius generis multa reperiūtur carmina apud Arabes, sed quæ non correspondent neq; sunt proportionata, vel similia, vt diximus, debent omnino relinqui. hoc tamen genus multum reperitur in poematibus recentiorum. At quemadmodum ea, quæ sunt difficilia inuentu, debent relinqui, ita etiā imitatio rei excellentis & nobilis per vilem debet omitti: immo imitatio debet fieri per præstantiora. Inquit. Extat adhuc aliud genus fabularū, videlicet quæ potius ad veritatem & persuasionem accedunt, ꝙ ad imitationem & fictionem, & ad exempla rhetorica magis accedūt, ꝙ ad imitationem poeticā. huiusq; generis multa sunt carmina Arabum. Inquit. Tertium autē genus imitationis est illud, quod per reminiscentiam fit: vt cùm poeta affert aliquid, quo in animū aliquid aliud reuocat: vt si quis scripturam alicuius inspexerit, propter quā recordatur de eo, & dolet de ipso, si est mortuus, aut desyderio afficitur, si viuit. hoc etiam genus carminum reperitur apud Arabes sæpe. huic proximus est vsus Arabum ex recordatione amicorū in imitatiōe, quos re imitata habēt. Multifariā tamē Arabes vtuntur assimilatiōe, modiq; ipsius vsus sunt plures, et ideo æstimatur ꝙ sit ex locis poeticis proprijs amor mulierum, attinet tamen quandoq; ad misericordiam. Inquit. Quartū genus imitationis est memorare aliquod indiuiduum simile alteri eiusdem generis. Talis autem similitudo non erit, nisi vel in more, vel in forma. vt si quis dixerit, venit ille, qui est similis Iosepho. Declaratio autem per simile est contraria imitationi. imitatio enim est ambiguitatis suspitio ac intromissio. Declaratio vero similitudinis inter duo est verificare, quod datur simile, & is est finis conuenientiæ ipsius similitudinis, videlicet cùm dicitur, talis est similis tali. Inquit. Quintum genus est, quod per paralogismum fit: quo vtuntur Sophistæ poetæ, & est multum in vsu apud Arabes, vt cū dicitur, hostes nostros cornibus percutiemus, licet essent Sol & Luna. hoc enim totum est falsum, quod plurimum reperitur in fabulis poeticis Arabū. Datur & alius locus sextus apud Arabes famosus, videlicet ponere in suis orationibus rhetoricis, atque responsis res inanimatas vice rationalium, cū habeant aliquas affectiones similes ratiocinio: vt est sermo poetæ de vmbris, & alia id genus, quæ multa sunt in eorum poematibus. & ipse Aristoteles fecit mentionem de hoc loco, & dixit Homerum habere eum multum in vsu. Inquit. Optima agnitio, & peripetia fiūt de actionibus voluntarijs, & maior pars huius generis agnitionis consistit in laude actionum præstantissimarum, & vituperio improbarum. & hæc raro fit in Arabum poematibus. Inquit. Optima constructio fabulæ poeticæ atq; perfecta eius constitutio fit, cùm poeta deuenerit ad describēdam aliquam rem, vel aliquem casum accidentem, seu rei aduentum, ita vt auditores putent id manifestissimum, atq; oculis sensatum fit. et hoc in fabulis poetarum Arabū satis reperitur. Verum hoc genus imitatiōis apud Arabes, vel est de actionibus incontinentiū, vel de eo cuius conuenientia

similitudinis tantum praecessit. nam multa sunt Arabũ carmina, seu fabulae, quae de luxu veoereo tractãt. multa adhuc, in quibus nihil aliud quaeritur, q̃ conuenientia similitudinis, vel imitationis. Reperiturq; hoc etiam in Grecorum carminibus, cùm res occurrentes, ut sunt bella describunt, uel aliqua alia, quibus homines laudantur. optimum autem hoc genus imitationis est, cùm primo statim substituuntur omnia, quę describere propoou, mox illis superaddat, & constituat illas tres partes poematis iam dictas, uidelicet imitationẽ, numerum, harmoniam. Inquit. In dramatibus itaq; siue actibus agnitio ipsa est res longa ualde. et uidetur innuere per hoc multas esse agnitiones, variasq; uersificatiões habere. Inquit. Vniuersa Tragoedia partim connexione partium eius cõtinetur, partim solutione. Videtur autem ꝙ id, quod maxime similatur connexioni, quę in eorum carminibus reperitur, est illa pars, quae apud Arabes nexus appellatur. Tandem prologus carminis in partibus Tragoediae, & solutio est distinctio illarum duarum partiũ, scilicet alterius ab altera, uidelicet ꝙ seorsum afferũtur. Inquit. Quatuor autem sunt genera Tragoediae, quorum tria sunt simplicia, quae iã dicta sunt antea, uidelicet peripetia, agnitio, atq; patheticum genus, seu affectitium, ut cũ fit sermo de his, qui apud inferos sunt, vt Aiaces, Ixionesq;. Quartum est, quod ex his constat, siue ex tribus, siue ex duobus eorum. Scias tamen ꝙ imitationes horum quatuor generum Tragoediarum alicuius actionis uoluntariae ac excellentis oon reperiuntur in fabulis Arabum poeticis. Inquit. Aliqui poetae praestant in carminibus lõgioribus suae orationis: aliqui vero & fabulis atq; carminibus breuioribus: cuius rei causa est: qa cùm optimus poeta describat omnia sm proprietates suas atq; sm suum esse: haec autem sunt diuersa & multitudine, & virtute vniuscuiusq; rei descriptae: idcirco optima imitatio non debet transcendere proprietates rei, neq; eius essentiam. Sunt tamen aliqui qui assueti sunt, vel à natura sunt proni ad imitandas res, quae paucas habeot proprietates. hi autem praestant in poematibus breuibus, non autem in carminibus lõgioribus. Aliqui vero alij econtra, scilicet qui carmina longiora efficiunt. hi autem sunt assueti tractare de rebus habentibus multas proprietates, vel sunt à natura sua proni eas imitari, vel vtrunq; horum vnà concurrunt. Inquit. Aliquae sunt imitatiões & res, quę ad carmina lõgiora, aliqua vero ad breuiora. aliquãdo etiã metrum respondent rei, & non imitationi: nonnunquam vero e contra: quandoq; neutro eorum correspondet. Inuenire autem horum exempla in carminibus Arabum est perdifficile, vel impossibile. Inquit. Accedũt quidẽ ad eas res, quibus poemata constant, annectũturq;, aliquae res exteriores, quae sunt scilicet affectus illi, qui in voce poetae existũt eiusq; figura, vt iam dictum est. Maxime vero hoc in vsu est apud poetas, qui fabulas ex genere pathetico, seu affectiuo fingũt: vt qui de inferis tractãt. sed quia iam locuti sumus de his, quę poemata constituunt, prout sunt eorum verae partes, nũc cõsectaneum est quoq; de his tractare. Dicamus ergo has actiones summatim esse, quae affectiones indicant. & ideo cum hae astruuntur, debent eum illis orationibus astrui, quooiam hae ostendunt affectionem illam, quam quaerimus in oratione affirmare & constituere, ac si iam euenerit & verificata fuerit: sed iam in libris rhetoricis actum est de sententijs patheticis rhetoricis, de generibusq; affectionũ, quas hae orationes afferunt. & ideo huiuscemodi actiones magis attinent ad librum Rhetoricorum, q̃ ad librum Poeticę. Affectiones autem seu perturbationes, quae orationẽ rhetoricam, aut poeticam astruunt, sunt timor, iracundia, misericordia, exaggeratio, reliquaq; iam in libro Rhetoricorum enumerata. Constat autem ꝙ quemadmodum dantur sermones has perturbationes afferentes, ita dantur aliqui gestus, & figurae ipsius dicentis, quae ostendunt atq; affirment ea, quae has perturbationes afferunt, & ꝙ hęc eueniant ad euentum rerum, quę ab illis afficiũtur, afficiaturq;, atq; perturbetur, qui ea aspicit. huiuscemodi vero figurae & gestus, si fiant in fabula, debent quidem fieri cum sermonibus afficientibus poeticis. & hoc siue exaggerando, siue diminuẽdo, vel per aliqua miserabilia vel per terrifica, cùm haec ad autem Histrionicam & Tragicam attineant, vt de sermonibus affectiuis iam dictum est. fiunt tamen haec in sermonibus afficientibus, qui non sunt veri, hoc est quòd non sunt manifestae similitudinis. Quoniã qui suot manifestae similitudinis, & correspondent proposito, & sunt veri, nõ indigẽt his rebus exterioribus: quooiam tuo cessent potius ascribendi vituperio & dementiae, cùm haec fiant cum his sermonibus, quibus nequeunt propositum assequi, nisi haec illis annectantur, & sunt sermones mali. & ideo poeta nõ debet eis vti, cùm tantum abest, vt non verè * liceant, sed perturbant dictionem, & dicentem, qui optimus habetur histrio in mensurandis ponderandisq; rebus. Inquit. Satis est poetae, si ex his figuris, vtatur illis, quae sunt propriae vnicuiq; generi orationum, videlicet si necesse sit in his histrionem se constituere. Intelligo autem per figuras orationis figuram orationis enunciatiuae, atq; interrogatiuae, necnon imperatiuae, atq; optatiuę, seu deprecatiuae, quoniam figura enunciãtis differt à figura interrogantis. itidem figura imperantis est alia à figura deprecantis & optantis, ex rebus ergo exterioribus alijs satis est poetae vti figuris sermonum. nam cùm soleãt clementiam afferre sermonibus poeticis, noo debent ascribi parti artis Poeticae, sed aliae eius artis parti.

[illegible]

*a.l. sint superflua.

Caput Septimum, De Dictione, ac eius partibus, et ipsius uirtute. De imitatione Heroica, et peccatis, ac defensionibus Poetarum.

INquit. Elementa sermonum, in quae resoluitur omnis locutio poematum Graecorum, sunt septẽ *. videlicet syllaba, coniunctio, nomen, verbum, articulus, casus, oratio. Elementa autem syllabarum, sunt indiuisibiles, itelligo per elemẽta ipsas literas: sed non quidem omnes, sed illa tantum, ex quasuapte natura constitui possunt syllabae: quae quidem sunt res simpliciores, quibus loqui possit. nam voces ferarum indiuisibiles quidem sunt in literas: ideoq; dicimus nullã vocem earum ex literis cõstare, neq; aliquam partem vocis earum esse literam. Vocis autem, quae est syllaba, partes sunt litera vocalis, aut litera muta. Vocalis est, quae resultat ex percussione, quae fit ex labijs aut dentibus, vel alijs partibus gutturis, & est vox composita inseparabilis: intelligo per inseparabilem, ꝙ oon potest separari in locutione à litera muta. Vocantur autem ipsae vocales apud Arabes motus, id est pũcta. & vocantur etiam literae adhaesionis, & literę aspirationis. Litera vero muta est, quae cum adiectione literae vocalis existit: hoc est ꝙ habet vocem intelligibilem, seu audibilem, si cum muta cumplicetur. Muta quoq; ex audibilis est, sonumq; reddit, adiuncta his, quę aliquam vocem reddunt, vt Ab. Hae quoq; literae differunt inter se figura oris, locisq;, quibus inhaerent, & à quibus proficiscuntur, longitudine atq; breuitate, aspiratione ac tenuitate, & eãdem omnibus extremis vocum, atq; medijs, quae inter ipsas sunt, quae ad metra, et harmonias pertinent. Syllaba autẽ est vox, nihil penitus significans, cõposita ex muta, ac ex vocali litera.

* Ait Interpres. Arist. dixit octo, & addit elementũ: & ita legẽdum est, apud Auer. vt ex expositione patet.

nam

nam per g. & r. scilicet gr. non possumus seorsum loqui, sed oritur vox ex harum aggregato cum vocali vt gra. & vt verbo dicã, uox ex duobus quidem oritur: nempe ex ea re, quæ se habet vt materia, & vocatur muta litera, & in lingua nostra vocantur mutationes, & literæ contextus, ac tenuitatis. Coniunctio autem est vox composita, minime per se significans seorsumq; : vt est apud Arabes litera Vau, & dictio item. tandem sunt illæ literæ, quæ locutionem colligant inter se: & hoc apud Arabes efficiunt etiam in initio orationis locatę, vt certè, vel vt sunt literę cõditionales, quæ annexionem & coniunctionem significant vt vel, tunc, cùm, id est, quando. Articulus vero (seu distinctio Arabice) est quoque vox composita minime significans per se: & ut summatim dicam, est id, quod distinguit orationẽ ab oratione ut an, sed, & literæ aduersatiuę ut at, certe &c. quę tum in initio orationis, tum in fine locari possunt. Intelligo autem cùm dicit uocem non significatiuam per se, uoces simplices, quæ significant in compositione: id est, cùm componuntur cum alijs, & sunt literæ rerũ, non literæ alphabeti. Quoniam voces per se significantes, quę ex pluribus constant vocibus, sunt trisyllabę, vel quadrisyllabæ, & aliæ id genus figurarum, quæ quidem sunt nomen, & verbum. Nomen quidem est vox, vel dictio per se significans, aliquid sine tempore, cuius nulla separata partem rei significat. & hoc tam simplicibus nominibus, q; compositis commune est. Nam nominum compositorum ex duobus nominibus vsus non est, vt qualibet pars eorum significet partem rei significatæ per aggregatũ illorum duorum nominum. vt seruusregis, si ita cõtingat aliquem vocari. Verbum autem est vox, vel dictio significatiua alicuius rei, & tẽporis illius rei, cuius nulla per se pars separata significat partem illius rei: vt de partibus nominis dictum est. Differt autem verbum à nomine per hoc, quod significat tempus rei significatæ, nam homo, & album non significant cum tempore, sed iuit, vel ibit significant tempus præteritum, & futurum. Casus vero tum ad nomen, tum ad verbum, tum ad orationem pertinent. Nomen autem cadens seu obliquum est nomen relatum alicui, vt sunt apud Arabes nomina punctuata cũ parhach, vel cum charec. oratio vero obliqua est, veluti per modum imperandi, aut interrogandi. Obliquum autem verbum est, quod pręteritum vel futurum significat: rectũ vero, quod pręsens significat: hoc autem est propriũ idiomati eorum. Oratio autem est sermo cõpositus significatiuus, cuius quęlibet pars per se significat. Duobus vero modis vna dicitur oratio: aut enim significans vnum per se est, vt hic homo est animal: aut est vna propter coniunctiones eam coniungẽtes: vt cùm dicitur historia voa. Inquit. Nominis generum aliquod est simplex, & est illud, quod ex nominibus aliquid significantibus minime constituitur. Aliquod vero compositum, & est duplex, nempè vel quod ex nominibus minime significantibus cõstituitur: videlicet prout vnicam rem nominare quæritur: vt seruus solis, seruus arcus. sic enim nihil significant. Aliud est, quod ex nominibus significãtibus cõstituitur. Omne præterea nomen aut est* proprium, aut ab alia lingua, aut translatum, quod parum est in vsu, aut ornatũ seu metricum, aut fictum, aut productum, aut subtractũ, aut commutatum. Proprium quidem est, quod in proprio vsu est omnibus, qui sunt in vnaquaq; gente.

* Alij interpres. Nõ eodem tenore capitur apud Arabes vt apud Græcos, ideoq; non penitus conueniunt.

* Auerroes dicit verum

Ab alia vero lingua, seu aduentitium nomen est, quod ex alia natione sumptũ est: & ipsum poeta introducit, eoq; vtitur in poemate suo: vt apud Arabes frequenter fit. Translatum vero nomen, quod raro in vsum venit, est illatio nominis alieni atq; translatio: vel à genere ad speciem, vt vocare translationem motum: vel à specie ad genus, vt iugulationem mortem vocare: aut à specie ad speciem, vt deceptionem vocare furtum: aut quod transferatur aliquid proportione respondens, vt quando aliquod secundum ad primum simili ratione se habeat, qua quartum ad tertium: vt vocabant aliqui Antiqui senium vesperam vitæ, & vesperam senium diei: quoniam ea ratione se habet senium ad vitam, qua vespera ad diem. Fictum præterea nomen, quod nouum est, à nemine vsurpatum, sed tãtum à poeta fictum, & primo impositũ. hoc autem apud Arabes non est in vsu: reperitur tamẽ in artibus nuperrime ortis, & adinuentis: verum quod in artibus fit, translatum est, non fictum. Porrò productum, atq; subtractum nõ reperiuntur apud Arabes, erat autem productum, quod longiore vocali vteretur, quàm sit eius propria ad partiũ harmoniam. per subtractum intelligebant nomẽ aliqua adiectione aut subtractione mutatum, & ablatione atq; cõuersione. intelligit autem per hæc, ea nomina, quibus difficile loquimur. per nomen autem intellectum puto intelligat diuersum. Commutatum nomen est metaphoricum, quod ab aliqua re simili vsurpatur, vt stellam vocare aquilam; aut à cõtrario, vt solem coruum vocare: aut ab rei sequela, vt vocare pinguedinem humidum, & pluuiam coelum. Inquit pręstantior oratio, quæ intelligentiam præstat, est, quæ omnibus est perspicua, neminiq; incognita. Huiusmodi autem orationes ex nominibus notissimis constant, quæ traditione recepta iam sunt, quæ paulo ante propria vocauit nomina. appellantur quoque dominantia ac vsualia. & oportet obliuioni non tradi, quis sit ille poeta, qui maxime hoc genere dictionum vtitur. Inquit. Orationes pręstantiores, maximeq; venerandæ sunt, quę ex nominibus receptis constant, atq; ex vocabulis peregrinis translata sunt, & ex commutatis, & cognominibus. nã si totũ poema fuerit expers propriarũ dictionũ, erit vtiq; ænigma vel barbarismus: & ideo barbarismi & ęnigmata cõstãt ex peregrinis nominibus. Voco autem peregrina, trãslationẽ, extensionẽ, varietatemq; linguarum: hoc est nomen translatum, metaphoricum, æquiuocum, & varietate linguarum præditum. At si quis hæc omnia simul congerat, vt diximus, ænigma efficiet vel barbarismum: ænigma quidem, si trãslationes: barbarismum vero, si linguas. Aenigma ergo, ac Barbarismus est oratio, quæ ex minime congruentibus inter se ita, vt correspondeant alicui rei, constãt. Quòd si per dictiones vulgares ac triuiales id fiat, tunc congruentia illarum rerum inter se effici non poterit, sed si per dictiones non vulgatas, tunc effici poterit. Virtus autem orationis poeticę præstantioris est, vt ex proprijs constet nominibus, sed cùm non triuiale minimeq; humile genus quærat, tunc vtatur alio genere nominum. Itaque ridiculus est, qui quærit perspicuitatem, & vtatur nominibus æquiuocis, peregrinis, aut lingua varijs, aut fictis, quemadmodum ridiculus quoq; erit, qui quærit admirationẽ, seu excludere vulgare, ac delectationẽ quærat, si nominibus plebeis omnibus notis vtatur. Ergo poeta non debet excedere in vsu nominum non propriorum, ne ad aenigma labatur: neq; etiam propriorum, ne à forma poetica ad sermonem omnibus vulgarum labatur. Inquit. Concinnitas atq; conuenientia dictionum inter se inuicem, atq; mensura ęquę omnibus partibus correspondens est quidem quædã regula necessaria, cõmunisque omnibus dictionibus, quę sunt partes orationis poeticę. nam nos inuenimus poetas, qui licet vtantur vocabulis proprijs, vbi homines

Hic Auerois omisit de nomine Masculino Fœminino & Neutro tractare, de qbus Aristoteles hic locutus est.

mines eos irrident propter huiusmodi vsum eorũ, nihil minus eorum poema non erit expers horum duorum, videlicet metri & harmoniæ in mensura, immo hoc est commune cunctis generibus poematis, at in carminibus, quæ ex nominibus diuersis coostant, hoc magis apparet. Concinnitas uero dictionum ad mensurã, de qua locutus est, est ipsa cõuenientia inter se se in numero literarum: et si cum hoc adhuc conueniant in tota Poesi, aut in parte eius, vocatur cõcinnitas & correspõdentia seu proportio à contemporaneis nostris.

Interpres. Auerois voluit imitari Aristotelem in tradendis exemplis de cõcinnitate, & attulit exẽpla in Arabica lingua, quæ non ita respondent.

Inquit Auerois. Concinnitas in carmine multifariã fit, nã vel erit in tota oratione, & toto negocio seu significato, vt proditor proditor est, depredator depredator est, & alia id genus: vel erit in parte orationis & parte oegocij: vel erit in parte orationis & in toto negocio: aut in tota oratione & parte negocij: aut in tota oratione tantũ, aut in parte orationis tantũ, aut in toto negocio tantum, aut in parte negocij tantum, exemplum concinnitatis in parte orationis ex parte negocij (seu significati) sunt oomina deriuata ab eodem significato & vsu: vt cùm dicimus, quot sunt viri puniẽdi, tot euenient punitiones: & pro mensura & quantitate ambitionis erunt ambitiones. Exemplom concinnitatis in parte orationis & toto negocio: vt cũ dicimus moneta est excussio principis, & excussa à principe: Exemplum vero huius contrarium in tota oratione & in parte oegocij: vt cùm nominibus vtimur dubijs: vt cùm diceretur tegebat carnem furi: & comedebat carnem furi, & quæ conueniunt in parte orationis tantum: vt si dicatur petrus vocatur, & petram habet, quę vero in toto negocio tãtũ, ut sunt nomina synooyma, ut fortis, robustus. exemplum eorũ, quæ in parte negocij tantum, vt sunt oomina disperata & distincta, quæ vnam & candem rem significant diuersis modis, vt fauus, mel. Carmina vero Arabum cõcordant in quantitate seu mensura, & in calce fineq; orationis, siue in vna litera, quæ est vltima, siue in duabus literis. Porro metrum seu numerus partium orationis quadrifariam fit: primo si afferatur aliquid & eius simile, vt si dicatur sol & luna: aut contraria afferãtur, vt si dicatur nox & dies: aut afferatur aliqua res, & quæ sunt ad eius vsum, vt equus fręnum, & sagitta arcusque: aut res correspondentes & proportionales afferãtur, vt rex & Deus, hęc autem proportionalia & correspoodentia ex quatuor sumuntur rebus.

Inquit. Oratio est varia, & mutatur à propria & vera, cùm afferuntur in ea nomina metro concinna atq; peregrina, aliaq; id genus mutationum. Argumento autem est, q; oratio poetica sit variata: quoniam cùm mutatur variaturq; vera oratio, vocatur poema vel oratio poetica: habetq; actionem poematis seu fungitur officio poematis, tu autem inuenies poemata commouentia seu incitantia ita se habere omnino, Quòd si fuerit expers mutationum, nihil Poesis habebit præter metrum tantum. fiunt autem varietates oumero, & concinnitate, & permutatione, & imitatiooe, & tandem affert orationem non vsitatam, vt est dimissio, & conuersio, additio, atq; negatio, prioritas, postpositio, mutatio sermonis ex affirmatione ad negationem. vt si quis dixerit quisnã interfecit hunc pręter te, vice huius scilicet, tu interfecisti eũ: & ex negatiõe ad affirmationem etiam, & demum ex opposito in oppositum. Ex varietatibus vero pulchris est concursus contrariorum in eandem rem, ita ut unũ contrarium sit causa alterius contrarii. præstantior autem horum sermonum est, qui clarior ac manifestior similiorq;. raro tamen reperitur hoc in poemate: quoniam horum quodcunque fuerit clarius atque similius, indicat maiorẽ experientiam: & hoc genus amplectitur optimam actionem poematum: hoc est mouere animam. exempli causa mos cùm fuerit uehementis similitudinis, præstabit optimam imitationẽ atq; intelligẽtiam simul. Quãdoq; tamen accidit ex permutatione proportionata seu correspondente exigua intelligentia, atque perceptio in animo auditorum eius. ut cùm dicebatur, quando dignosceris & distingueris inter capillos flauos & albos: aliqui enim putabant albos esse ueros, sed pro flauis intelligeretur adulteriũ. Inquit Nomina composita quadrant illi metro, in quo publicatur optima fama de bonis viris pręter aliquam pronumerationem alicuius particularis uiri eorũ. hęc autẽ raro inueniuntur apud Arabes, ut seruusolis pro seruusolis. oomina autem uariata quadrãt illi poemati, in quo agitur de die iudicij & perturbationibus quibusdam: & hoc genus poematis est apud Græcos nosũ. Metaphorica uero nomina peregrina sunt propria poematibus, quæ de exemplis & iudicio ac historijs publicis agũt. Inquit. De Tragœdia igitur, & de imitatione accõmodata ad actionem, ac de his, quę communia sunt generibus poematum, satis hactenus à nobis hæc dicta sint.

Interpres. Auer. digressus est, vt cõplecteretur genera poematum Græcorũ p poemata Arabica, & confundit Aristotelis sensum, obscure loquendo.

a De imitatione heroica.

a Historiæ vero narratiuæ, seu fabulæ partes, sunt principium, medium, finis, non secus ac in Tragœdijs & in imitatione, verum illarum imitatio nõ est actionum, sed temporum, in quibus illę actiones euenerũt: his enim fit imitatio dispositionum, videlicet, quonã modo se habuerunt dispositiones temporis prioris ad eas, quæ posterioris: identidem translatio posterioris & regni, & dierum. huius autem generis imitatio raro fit in lingua Arabica, sæpissime vero in historiis legalibus. Inquit. Partes huius generis sunt eædem cum partibus Tragœdiæ præstantioribus, scilicet peripetia & agoitione, & quę ex his duabus constant, quandoque tamen aliquę eius partes sunt genus patheticũ, vt in Tragœdia etiam. & iudicia etiam eorum in vsu harmoniæ, & apparatus sunt iudicia Tragœdiæ.

Iacob. Aristotelis dicit hic præter harmoniam, & apparatũ, cõtra sententiã Auerois.

Narrat autem Aristoteles differentiam, quæ est inter Tragœdiam, & alia genera Epopoeiæ, quæ erant eis propria, vt quæ peripetiis, agnitionibus, affectibus, atq; sentẽtia, & notatione, dictioneue: & q; dantur quædam metra, quæ magis cõgruunt quibusdam poematibus q; quibusdam alijs. Narratq; Aristoteles quis poetarum rectè, & quis nõ recte se gesserit in hoc, extollitq; Homerum super cæteros alios. Totum tamen hoc est proprium ipsis Gręcis: & non reperitur apud nos simile: vel quia hoc, quod Aristoteles narrat, non sit commune pluribus gentibus: vel quia in his cõtigit ipsis Arabibus quid præter naturale, & est euidẽtius. quoniam absit, q; Aristoteles in hoc suo libro describat aliquid, quod sit proprium ipsis Gręcis; sed quod sit commune cunctis gentibus naturalibus.

Inquit. Id quod poeta affert, debet esse breuius respectu orationis imitationis, vt quod faciat prologũ breuiorem: deinde se transferat ad id, quod vult imitari, & nihil musitati circa hoc afferat, sed vsitatum tantum quia inusitatum negatur. dixit autem hoc, vt opinor, quia gẽtes habent in suis imitationibus proprios vsus secundum tempora & regiones. Inquit. Si sermones longiores fiant, nullamq; varietatem, neq; imitationem habuerint, tunc cõsyderare oportet in hoc, vt afferantur dictiones notę, quæ significant res ipsas, noo contrarias, vel diuersas, quæ ex rebus apud eos manifestis constẽt, Sintq; faciles in sermone, & videtur q; hoc sit, quod apud Arabes elegantia sermonis vocatur, verum oportet hunc sermonem esse manifeste verum, & vulgatum. nam veritas, quam conatur afferre, soluit peccatum exiguæ eloquentię, quam obtinet, exiguæq; varietatis & imitationis.

Iacob. Non inueni in Aristotele hoc, quod dicit Auerois.

Inquit

De peccatis in poematibus.

Inquit. Sex suot peccata, quæ in poemate comittũtur, propter quæ oportet poetam corripi. Primum est, quod imitetur id, quod est impossibile: quoniam imitatio debet esse de re, quæ est, vel existimatur esse, vt cõfingere malos per dæmones, vel per id, quod est possibile vt in pluribus, vel in paucioribus, vel ad vtrumlibet indifferenter. hoc enim genus rerum magis congruit Rhetoricæ, quàm Poeticæ facultati.

Secundum peccatum poetæ est, vt falsificet imitationem. vt pictor, qui addat in aliqua figura aliquod membrum, quod oon habet, vel eam depiogat in loco, in quo nõ debet esse: vt si proles in priori parte animantis effingat quadrupedis, manus vero in posteriori. Tertium peccatum est, effingere rationalia animantia per irrationalia: quoniam hoc quoq; est ex locis correptionis, nã veritas in hac imitatione erit exigua, falsitas vero plurima, nisi forte quis aliquem imitetur affectum ipsius rationalis, qui sit communis rationali & irrationali. hoc autem in consuetudine solet esse, vt assimilare mulieres ceruis. Quartum peccatum est, imitari aliquid per aliquod simile contrario eius, aut per proprium contrarium. Quintum est, si afferat nomina, quæ indifferẽter significant opposita, vt amotio, & multa alia in lingua Arabica reperiuntur. Sextum, vt si dimiserit imitationem poeticam & transferat se ad persuasioocm, vel ad veras orationes: præsertim cùm oratio fuerit derisoria & demẽs minimę persuasionis. hoc tamen genus potest esse quandoq; coogruum, videlicet cùm fuerit exiguæ persuasionis, vel verum: hoc est, ꝙ in eo sit exigua varietas.

Inquit. Si loca peccati sunt sex, & loca solutionis sunt illis opposita: ergo loca peccati essentialis & solutionis, quę sunt propria poesi, erunt duodecim: scilicet sex peccata, & sex solutiones, seu correctiones. exempla vero solutionis non repetiuntur apud nos: quia nostri poetæ nihil horum cognouerunt, vel consyderarunt. Hæc inquam est summa eorum, quæ iotelligere potuimus de sententijs, quas Aristoteles attulit in hoc libro circa orationes communes cunctis generibus Poeticæ facultatis ac proprias Tragœdiæ, id est communes omnibus vel pluribus earum. Reliquum vero, quod dixit in hoc libro de differẽtijs quæ insunt reliquis generibus poesis, apud Græcos, ac ipsi Tragœdiæ est quidem eis proprium: parum tamẽ inuenimus nos de hoc negocio tractare Aristotelẽ in hoc libro, & hoc est iudicium, ꝙ hic liber noo fuit recte interpretatus, immo reliquum erat tractare de reliquis differentijs multorum poematum, quæ erant apud Græcos, vt promiserat in initio libri explicare. Quod autem omisit, quod erat cõmune, est tractare de Cõmœdijs: sed forte satis fuit de Tragœdia tractare, cùm contrariorũ eadẽ sit disciplina. Tu autẽ facile cognoscas ex his, quæ hic scripsimus, ꝙ id, quod consyderauerũt oostri Arabes de regulis poeticis respectu eorũ, quę Aristoteles scripsit in hoc libro, & in libro Rhetoricorum, est quid minimũ, vt dixit Alfarabius. nec te latebit quo pacto illæ Regulæ recte reducunt ad istas: & ꝙ id, quod illi dixerunt de hoc, est rectius dictũ, ꝙ quod alio modo dictũ est. & Deus qui dirigit sapientem ad viam fælicitatis humanæ dirigat te ad id.

Interpres Aristoteles ait, ꝙ solutiões ad obiectiones factas contra poetas sunt duodecim, nõ autem vt Auer. ait: q forte habuit malũ textũ.

Paraphrasis Auerois in librum de Poetica finis.

REGISTRVM.

** AA BB CC DD EE FF GG HH II KK LL MM.

** MM Duerniones, HH quinternio, cæteræ quaterniones.

Venetijs, apud hæredes Lucæantonij Iuntæ Florentini
Anno Domini .M D L.